

billeder, bl. a. *Gud Fader*. I øvrigt kendes ingen sikre arbejder af ham.

Eyck [æik], *Jan van* (ca. 1390-1441), nederlandsk. Elev af sin ældre broder H. v. E. Hans hovedværk er et af malerkunstens storværker er *Gent-alteret*, der opstilledes i Sint-Baafs kirken i Gent 1432, hvor det efter 1. Verdenskrig atter blev samlet til en helhed (hovedparten tidl. i Berlin). Det påbegyndtes af Hubert v. E., men fuldførtes af E. Andre værker: *Arnolfini og hans Hustru*, *Manden med Nelliken* og *Forkyndelsen*. De to brødre E har i høj grad forbedret oliemaleriets teknik, således at de formåede at gengive lys og luft på virkelighedstro måde. Deres bet. for udviklingen har været skelsættende og af stor rækkevidde. (Ill. se sp. 1205 samt tavle Gotik).

Eyde [ˈeɪda], *Sam (uel)* (1866-1940), no. kemiker og ingeniør. Berømt for sin s. m. O. C. B. Birkeland udarb. metode til udvinding af salpetersyre af luftens ilt og kvælstof, en metode, der dog nu er forladt til fordel for oksydationen af ammoniak. E var en førende skikkelse inden for no. industri og stærkt interesseret i landbrugets udvikling. Stifter af Norsk Hydro (1905) og Notoddens salpærværk (1911). 1920-23 var E No.s gesandt i Polen.

Eyjafjallajökull [ˈeɪjafjadlaˈjœːgødʏl], 1666 m h. isdækket vulkan i Island V f. Mýrdalsjökull. Udbrud 1612 og 1821.

Eyjafjörður [ˈeɪjafjœːrðœr], fjord på Islands N-kyst.

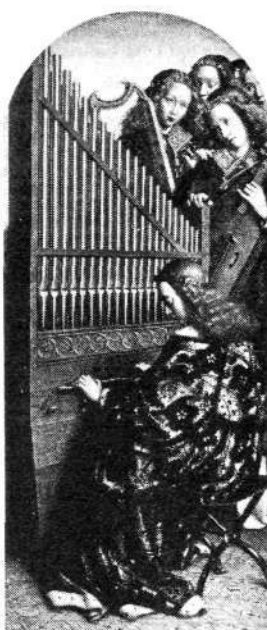
Eylau [ˈaɪlau] (po. *Hawka*), by i Østpreussen (1945 po.), hvor Napoleon 7.-8. 2. 1807 kæmpede mod russ. (Bennigsen) uden afgørende sejr.

eyra [ˈai-] (*'Felis 'eira*), lille S- og ml.-amer. vildkat.

Eyrarbakki [ˈeɪrarbahŋje], isl. handelsplads, Ø f. Ölfusás munding; 600 indb. (1946).

'Eyre-halvøen, eng. *Eyre's Peninsula* [ˈæz pəˈnɪnsjuːlə], på Austr.s S-kyst.

'Eyre Søen, eng. *Lake Eyre* [ˈæɪk ˈæʊ], saltsump, 12 m under havet, S-Austr. Omdannede ved tilløb fra Cooper Creek. Eyre Creek o. a. i regntiden til en 12 000 km² stor sø. Opdaget af den eng. Austra-

Jan van Eyck: *Den Musicerende Engel*.
Detaille af *Gent-alteret*.

liensforsker Edward John Eyre (1815-1901), efter hvem den opkaldtes.

eyrir [ˈeɪrɪr] (flertal: aurar) (isl.), øre.

Eyrbyggja saga [ˈœir-], islendingesaga om beboerne af gården Eyrr og deres modstander, Snorri goði; skrevet i 1. halvdel af 13. årh. E hviler på stærk hist. tradition og indeholder udførlige oplysninger om fortidig kultur og rel.

Eysteín [ˈœistæin], ældre stavemåde for Øysteín.

Eysturoy [ˈæsturœi], da. *Østerø*, den næststørste af Færøerne; 286,3 km²; 6811

indb. (1945). Mod N ligger Færøernes højeste punkt Slættaratindur (882 m).

Eyvindr 'Finnsson 'skáldaspillir [ˈœi-] (old-no: skjaldedfordærveren) (ca. 910-90), no. skjald. Beslægtet m. Hákon Adalsteinsfoster, efter hvis fald han digtede arkevædet *Hákonarmál*, en skildr. af H-s modtagelse i valhal (forbillede: Eiriksmál).

Eze'kias (*Hizkija*), jødæisk konge (ca. 715-697 f. Kr.), reformerede kulten og afskaffede »kobberslangen« (2. Kg. 18, 4). 701 belejrede Jerusalem af assyrerkongen Sankerib, men belejringen hævedes, som forudsagt af profeten Esajas.

Ez'ekiel (*Hezechiel*), profet, som virkede bl. de deporterede jøder i Babylonien fra ca. 593-71 f. Kr. Han havde sandsynligvis været præst ved templet i Jerusalem og var derfor interesseret i at indskærpe jøderne i eklsiet forskellen ml. rent og urent samt udarbejde kultuslove for Israel efter hjemkomsten. Han står derved som den eftereksliske jødedomms fader. E-s Bog, som er den 3. af de »store« profeter, er af stærk sammensat karakter med både digteriske partier og prosastykker af vidt forsk. art. Som helhed gengiver den sikkert nok E-s tanker.

'Ezida (bestandighedens hus), Nabus tempel i Borsippa. Dets skurrat ligger endnu som en mægtig ruin.

'Ezra, jød. skriftlærd bl. de deporterede i Babylonien, fik i Artaxerxes' 7. år (458 f. Kr.) kgl. fuldmagt til at foretage et eftersyn i Jerusalem og Judea. Ved en folkeforsamling indførte han en lov, hvis indhold er omstridt, efter nogle hele Moseloven, efter andre kun en del deraf. Om hans virke fortæller Esr. 7-10 og Neh. 8-10. Under E-s navn går desuden den gr. E-bog, også kaldet 3. Esr., der meddeler begivenhederne fra den kanoniske E-bog i en noget afvigende form og er benyttet af Josefus. Endv. findes bl. pseudepigrapherne 4. Esr., en apokalyptose, som stammer fra tiden efter Jerusalems ødelæggelse 70 e. Kr. og behandler jødefolkets skæbne.

Ezze'lino 3. da Ro'mano [æd:ze-] (1194-1259), podestà i Verona 1226, tyrann 1230, erobrede Vicenza, Padova og Treviso i Fred. 2.s tjeneste, til slut fanget.

F

F, f, 6. bogstav i det lat. alfabet, stammer med lat. som mellemled fra det gr. digamma (F), der betegnede lyden [w].

F, kem. tegn for fluor.

F, autom.-kendingsmærke f. Frankrig.

F, fork. for Fahrenheit og Farad.

F₁, F₂, F₃ osv. F fork. for filialgeneration.

I arveligheds læren 1., 2., 3. generation osv. efter en foretagen krydsning.

f, mat., fork. f. funktion.

f, mus., 4. tone i C-dur. F-dur har et $\flat$, f-mol har 4 $\flat$.

f, mus., fork. f. forte.

f, på recepter fork. f. lat. *fac* gør, tilbered;

fiat, *fiant*, må (skal) tilberedes.

fa, i de romanske sprog betegn. for tonen f, stammende fra solmisationsmetoden.

'fa'bel (lat. *fabula* fortælling), betegn. for stoffet (indholdet), især handlingen, i episk og dram. digtn. I snævrere bet. *fabeldigtning*.

fabeldigtning, en meget gl. art af episk digtning; personerne er dyr, som handler ud fra menneskelige motiver, hvorfor f naturligt bliver en satire på menneskelivet og får en moral. f-s hist. viser stigende interesse for satire og moral på det naive episke indholds bekostning. Den *Æsop* tillagte oldgr. f (6. årh. f. Kr.) er endnu overvejende episk, hvorimod romener *Fædrus* f (1. årh. e. Kr.) er udpræget didaktisk.

fabeldyr, fantasidyr som basilisk, dragegrif osv., der er særligt kendte i den gr.-rom. litt.; herfra overført til middelalderens nordeur. folkebøger.

fabeltest (eng. *test* prøve), et dybdepsyk. hjælpemiddel til at undersøge børns følelsesliv ved at lade dem fuldende en lille fabel, hvis personer de ofte identificerer sig med.

'Fa'ber, *Harald* (1856-1943), da. statskonsulent i London 1888-1931, hvor han med stor dygtighed varetaget landbrugets interesser på det brit. fødevarermarked.

'Faber, *Johann Lothar* (1817-96), ty. fabrikant. Overtog 1839 ledelsen af A. W. Fabers blyantsfabrik i Stein nær Nürnberg (grl. 1761 af oldfaderen) og arbejdede den op til et internat. kendt firma.

'Fa'ber, *Knud* (f. 1862), da. læge. 1896-1932 prof. i klinisk med. ved Kbh.s Univ. Især kendt for sine arbejder over mave-tarmsygdommene. (Portræt sp. 1207).

'Fa'ber, *Peter* (1810-77), da. forfatter og telegrafdirektør. Revuagtig farce *Stegeskalderen* (skrevet 1844, udg. 1883). Visen *Dengang jeg drog afsted* gjorde ham berømt. Andre viser *Igår jeg fik min trøje*, *Sikken voldsom trængsel og alarm* og *Høj fra træets grønne top*.

Fabian Society [ˈfæɪbjən səˈsiəti], eng. forening grl. 1884 under ledelse bl. a. af Sidney og Beatrice Webb, H. G. Wells,

Bernal Shaw. Formål at gennemføre socialistisk samfund v. ikke-revolutionære midler (nølede taktik som romener *Fabius Maximus*); bet. indflydelse i eng. polit. diskussion fra 1890erne.

'Fabius, rom. patricierslægt; kendtest er: **F Rullianus**, konsul 5 gange 322-295 f. Kr., slog samnitter, etrusker og galler.

-**F Maximus** (d. 203 f. Kr.), sønnesøn af F R., konsul 5 gange 233-09, udmærkede sig under krigen med Hannibal, hvor hans forsigtige undgåelse af hovedslag skaffede ham tilnavnet *Cunctator* (nøleren). Generobrede Tarent 209.

-**F Allobrogius**, konsul 121 f. Kr., erobrede Provence.

fabliau [fabˈljœ] (fr. af *fable* fabel), kort fortælling på vers i 12.-13. årh., oftest af en grovkornet komik med satire over munke, præster og borgerskab; dens emner lever videre i »le conte« og i farcen.

Fabre [fabr], *Ferdinand* (1827-98), fr. romanforfatter, anset skildrer af præstelivet og af bønderne i Cevennerne.

Fabre [fabr], *Jean Henri* (1823-1915), fr. entomolog. Forf. til en række kendte insektbiol. værker.

Fabre d'Églantine [ˈfabrə deglɑˈtin], *Philippe* (1750-94), fr. lystspildigter, *Le Philinte de Molière* (1791). Guilloitineret p. gr. af sin reaktion mod jakobinerne.

huse med stål-el. jernskelet; deraf: et f vinduer. *Vævekn.*, det mellemrum, der opstår ml. de v. hj. af skafterne hævede og sænkede kædetråde og ignm. hvilket skytten kastes.

-fa'g (gr. *fagein* spise), -æder.

Fagerholm ['fa:ɡørhålm], *Karl-August* (f. 1901), fi. politiker. Ledende i sv.-fi. fagforeninger, soc.dem., rigsdagsm. fra 1930. Socialimn. 1937-dec. 1943 og sept.-nov. 1944. Talsmand for nord. samarb., under krigen tilhænger af fi.-sovj. forståelse, kritisk mod partiledelsen. Form. f. fi. rigsdag fra 1945, partiformand fra 1945. Dannede juli 1948 soc.dem. regering. (Portræt sp. 1207).

Fagerlin ['fa:ɡər'li:n], *Ferdinand* (1825-1907), sv. maler af Düsseldorf-skolen; skildringer af holl. fiskeres liv.

Fagersta ['fa:ɡər'sta], sv. købstad (fra 1944), Västmanland, SV f. Avesta; 11 000 indb. (1949). Jern- og stålværk.

fagforbund, landsomfattende forbund af fagforeninger inden for samme fag (f. eks. smedevæsende), uanset hvor de enkelte beskæftigede; i Danm. og fl. a. lande fagbevægelses tyngdepunkt, idet f bl. a. leder forhandl. og kampene om arbejdsoverenskomster. **f-s** øverste myndighed er kongressen, som er valgt af de tilsluttede fagforeninger og med 3-5 års mellemrum træder sammen, bl. a. for at vælge **f-s** ledelse: hovedbestyrelsen.

fagforening, varig sammenslutn. af lønarbejdere inden for et fag (evt. en industri) til varetægelse af deres interesser ved deres indsats i produktionsprocessen - i det kapitalist. samfund udtrykt gnm. arbejdsforh. over for driftsherren. (I Danm. er f specielt en lokal sammenslutning, mods. det landsomfattende fagforbund). Gnm. f optræder arbejderne som samlet gruppe, f. eks. v. forhandl. om arbejdsoverenskomster. f griber således ind i det individuelle udbud af arbejdskraft ved at fastsætte minimumsbetingelser, under hvilke ingen organiseret arb. må søge beskæftigelse; ved at skabe arbejdsløshedsforsikring, således at arbejdsløse medl. ikke nødsages til at underbyrde de beskæftigede for at opretholde livet; ved at lede strejker o. a. arbejdskampe; evt. også ved at begrænse tilgangen af arbejdskraft til vedk. fag. - Lokale f sammensluttedes efterh. i landsomf. fagforbund (i nogle lande industriforbund) og disse atter i saml. fagl. landsorganisationer.

f udvikledes i Engl. (trade unions) fra 1820'erne, i Frankr. (syndicats) fra 1830'erne og i Tyskl. (Gewerkschaften) fra 1860'erne, senere i andre lande, bl. a. i Skandinavien fra 1870-80'erne og i USA fra 1880'erne. I beg. var f ofte upolit., men efterh. knyttedes de stadig nærmere til den polit. arbejderbev. De eng. og amer. f kendetegnedes ved udpræget moderat reformisme, de fr. o. a. romanske landes f ved en mere revolutionær, men over for politik skeptisk syndikalisme, og de ty. - og skandinaviske - ved en mere socialistisk indstilling i nær tilknyt. t. Soc.dem. I de fleste lande blev dog f efterh. mere interesseret i øjeblikkel. reformer end i socialismens principper, og deres ledere hørte oftest til højre fløj af landets arbejderparti og støttede bl. a. de resp. landes deltægelse i 1. Verdenskrig. I beg. af 20. årh. voksede en revolutionær fagopposition frem, som spillede en væs. rolle omkr. slutt. af 1. Verdenskrig, hvor f-bevæg. i mange lande nåede en foreløbig kulmination. Derefter fandt en spaltning sted i en reformistisk, soc.dem. el. (bl. a. USA) upolit. fløj (Amsterdaminternationen), som bl. a. dominerede i Vesteur. og Nordamer., og en revolutionær, kommunistisk fløj (Røde Fagl. Internat.), som havde sit centrum i Sovj. og fik stor udbredelse i Østen, Sydamer. og adsk. kolonier. Efter 2. Verdenskrig lykkedes det en overgang at samle størstedelen af alle landes f i Den Faglige Verdensorganisation. - I Danm. dannedes de første f i 1870'erne, men bevægelsen blev først i 1880'erne solidt funderet. 1886 dannedes De Samvirk. F i Kbh., 1898 De Samv.

Fagforbund. f har hele tiden stået i nøje samarb. m. Soc.dem. Hver f ledes af en bestyrelse, valgt på generalforsaml. Fagbev.s hovedvægt ligger på fagforbundene. De Samv. Fagforbund omfatter de fleste fagforbund og er den fagl. arbejderbev.s øverste organ.

faggingssystem ['fæ:ɡi:n] (eng. *fag* slæbe), fremgangsmåde anvendt i eng. kostskoler, hvor en yngre elev, fag, beskyttes af en ældre elev, *fag master*, men til gengæld yder denne visse opvartende tjenester.

faggot ['fæ:ɡət] (eng. af gr. *fakelos* bundt), eng. stålvægt = 120 pounds = 54,431 kg.

-fa'gi' (gr. *fagein* spise), -æderi.

faginspektør, faglig medhjælper for en undervisningsinspektør; fører tilsyn med undervisningen inden for et bestemt fagområde.

fagkartel, sammenslutn. af fagforeninger el. fagforbund inden for beslægtede fag; i Danm. bl. a. Centralorg. af Metalarbejdere, Byggefagenes Landssammenslutn., begge omf. en række fagforbund, og Byggefagenes Samvirke, omf. fagforeninger i Kbh.

Faglige Verdensorganisation, Den (eng. *The World Federation of Trade Unions*), internat. organisation af faglige landsforbund, grl. i Paris 1945, omfattende fagbevægelsen i næsten alle lande. Derved samlede for første gang de soc.-dem. og kommunist. fagorganisationer (foruden nogle ikke-socialistiske) i eet verdensforbund. Samarbejdet var ikke uden gnidninger og i 1949 forlod de største soc.-dem. landsforbund samt det amer. CIO F (det amer. AFL stod i forvejen uden for F). **F-s** øverste myndighed er kongressen, som vælger et repræsentantskab (generalråd); den dagl. ledelse forestås af en snævrere eksekutivkomite. F har beskæftiget sig med såvel fagl. som visse polit. spørgsmål (afnazificering, Franco-Spanien), bl. a. ved rådgivende virksomhed over for UN's soc. og økon. råd.

faglærer, lærer, der kun er kvalificeret til at undervise i 1 el. 2 fag; f-kursus-eksamen berettiger efter specialuddannelsen til skoleundervisn. til mellem-, real-, præliminær- og pigeskoleeksamen. Kandidaten skal opgive 2 fag, den, der har lærerprøve for folkeskolen, kan nøjes med eet fag ved den teor. prøve. Uddannelsen gives alm. på toårigt kursus, som dog ikke er obligatorisk. f skal være fyldt 21 år.

fago- (gr. *fagein* spise), æde-.

fagocyt [-'syt] (*fago-* + gr. *kytos* celle), ædecelle, kaldes visse af organismens celler, nogle fastsiddende, andre frit bevægelige (de hvide blodlegemer), der besidder evnen til at optage og forjorde døde el. fremmede bestanddele i vævene el. blodet.

fagocytose [-sy-] kaldes visse cellers (fagocytens) evne til at optage bakterier og andre formede bestanddele i sig; den træffes hos de lavest stående dyr (protozoer), men findes også hos hvide blodlegemer og visse endotheleceller især i milt og lever.

fagopy'risme (*fago-* + gr. *pyr* ild) er en ejendommelig forgiftningstilstand, der optræder hos husdyr, navnlig får, svin og kvæg, efter optagelse af umoden boghvede. Viser sig ved hudlidelser.

fagot (fr: risknippe), i skovbrug 60-100 cm l., 10-15 cm tykt uklovet brænde.

fagot (ital. *fagotto*, eng. bundt), fr. *basson*, eng. *bassoon*, et træblæseinstrument, der

Fagot.

blæses gnm. et dobbelt rørblad. Basinstrumentet i orkestrets træblæsergruppe. Omfang B'-b'.

Fagrskinna (isl: den smukke skindbog), håndskrift indeholdende et værk om de

no. konger, affattet antagelig i No. ca. 1230 af isl. forf.

Fagus (lat.), *bot.*, bøg.

Fa-Hien ['fa xi'en], kin. buddhistisk pilgrim, rejste 399-414 e. Kr. i Indien, efterlod sig en beromt rejseskildring.

Fahlbeck ['fa:l-], *Pontus* (1850-1923), sv. historiker og sociolog. Prof. i Lund 1889-1915; forf. af *Sveriges adel* (1898-1902), *Klasserna och samhället* (1920) m. m.

fa (hl)band (bjergmandsudtryk), malmholdige båndformige zoner el. lag.

Fahlcrantz ['fa:l-], *Carl Johan* (1774-1861), sv. landskabsmaler; hovedrepr. i Sv. for den romantiske retning.

Fahnehjelm's cement, hvid Portlandcement brændt af kaolin og slæmmet kridt. Opkaldt efter grundlæggeren af den sv. cementindustri ing. Otto F. (1846-1911).

Fahrenheit-skalaen (ty. ['fa:rənhaít] eng. ['færənhaít]), temperaturskala med 32° ved vandets frysepunkt og 212° ved dets kogepunkt, indført af den ty. fysiker Gabriel Daniel Fahrenheit (1686-1736) og endnu anv. i engelsktalende lande. F-grader omregnes til celsius ved efter fradrag af 32 at dividere med 9 og gange med 5.

FAI, fork. F. Fédération Aéronautique Internationale.

faiblage ['fa:bla:] (fr., egl: svækkelse), betegn. for en mønts undervægt.

faible ['fa:bl] (fr.), svaghed, forkærlighed.

Faidherbe ['fa:ðərb], *Lucas* (1617-1697), flamsk arkitekt og billedhugger. Elev af Rubens; byggede i en noget overlæsset barokstil bl. a. 1663-78 kirken *Notre Dame d'Hanswyck* i sin fødeby Mechelen.

Faidon, gr. *Faidôn*, person i Platons dialog af samme navn, som skildrer Sokrates' sidste levedag i fængslet.

Faidra, i gr. sagnhist. søster til Ariadne; dræbte sig af ullykkelig kærlighed til stiftsønnen Hippolytos.

faidri'æderne, 2 stejle klippevægge i Delfi, adskilt v. kløft m. kilden Kastalia.

Faidros, navnet på en person i Platons dialog F omhandlede talekunsten og konkluderende i, at den gode taler tillige må være filos. i platonisk forstand.

fair [fæ:] (ærlig, hæderlig, retfærdig, f. play [-'plæi], ærligt spil.

Fairbanks ['fæ:rbæ:ks], største by i centrale Alaska; 3455 indb. (1940). Guldminedrift, flyveplads, bane til Anchorage.

Fairbanks ['fæ:rbæ:ks], *Douglas* (1884-1939), amer. filmskuespiller. Debut 1514, medstifter af United Artists. Oprådte især i folkelige eventyr- og sensationsfilm, bl. a. »Robin Hood» (1922), »Tyven fra Bagdad» (1924), »Den Sorte Pirat» (1926). Sonnen Douglas F jr. (f. 1909) har med held forsøgt sig i faderens rollefag, f. eks. »Katharina den Store» (1933), »Gunga Din» (1938) o. a. og i moderne lystspil.

Fairfax ['fæ:fæ:ks], *Thomas* (1612-71), eng. felther, leder f. parlamentshæren under borgerkrigen 1645-49 m. Cromwell som næstkommanderende. Fratrådte 1650, bidrog til Karl 2.s genindsætt. 1660.

Fair Isle ['fæ:ra:il], klippeø S f. Shetlandsøerne.

fairway ['fæ:wæi] (eng.), den lange, ca. 40-50 m brede, tækkede græsbane, der fører op til green'en på en golfbane.

Faisal, *konger af Iraq*. Faisal I. (1883-1933), reg. 1921-33. Søn af Husain af Hedjâz, samarb. under 1. Verdenskrig m. Engl., især T. E. Lawrence, der ville gøre F til overhoved for saml. arab. stat. Sogte 1920 forgæves at hævede arab. kongedømme i Syrien mod fr. militær; derpå konge af Iraq, selvstændig efter mandatets ophævelse 1932. - Faisal 2. (f. 1935), reg. fra 1939. Søn af Ghâzi I. Under F-s umyndighed regerer hans farbroder 'Abdallah.

Faistos, gr. *Faistós*, forhist. by og palads på det sydlige Ml.-Kreta, fra ægæisk tid. Anlægget ligner Knossos, men er mindre. Ital. udgravninger.

fait accompli ['fæ:tæk'pli] (fr.), fuldbyrdet kendsgerning.

Faith and Order ['fæiθ and 'ò:ðə] (eng: tro og orden), økumenisk organisation,

der i bekendelse og forfatning vil nærne kirkerne til hinanden, stiftet 1910, møder i Genève 1920, Lausanne 1927 og Edinburgh 1937.

Faiyūm [fa'iju:m], ægypt. oase 60 km SSV f. Cairo, vandet gnm. Nilgrenen Bahr Yusef, med saltsøen Birket Qārūn 44 m u. h., samt byen Madinet el-F; 72 000 indb. (1947). I F byggede Amenemhæt 3. sit nu forsvundne mindetempel, af grækerne kaldet Labyrinten, nær det store reservoir Mørissøen; i gr. tid var F en af Ægypt.s rigeste provinser, i fundene fra denne tid talrige malede portrætter, der giver værdifulde oplysninger om antik malerkunst.

fajance [-'jajsə] er betegn. for en gruppe finkeramiske varer med porøs skærv (mens porcelæn har sintret skærv). Navnet kan henføres til den ital. by Faenza, hvor det af naturer formede og brændte og med tinglasur dekorerede lertøj havde sin blomstringstid i 16. årh., skønt disse produkter burde betegnes med majolika efter den sp. ø Mallorca, hvorfra italienerne opr. fik disse varer. f kendtes i Ægypten 3500 f. Kr.; den hvide tinglasur findes allerede hos babylonierne. f bragtes til Eur. af islam. folk (fr. lustrefajance). I 17. og 18. årh. fandtes fabrikker i Holl. (Delft, hvis fremstilling var inspireret af den holl. handelsforeb. med det fjerne Østen), Frankr. (Rouen), Tyskl., Engl., Danm. o. s. v. Dansk f fabrikeres først af St. Kongensgade Fajancefabrik og Stentøjsfabrikken i Kastrup. f-fremstilling er vedvarende en vigtig del af den keram. industri, jfr. Den Kgl. Porcelænsfabrik og F-fabrikken i Aluminia. f i den nu her i landet gældende definition er et syntetisk finkeramisk produkt med porøs, hvid skærv og klar glasur, til hvilket der som sintningsmiddel er benyttet feldspat.

Udgangsmaterialerne (ler, og alt efter formålet, kaolin, flint el. kvarts (evt. pegmatit)) formales på kuglemølle til en slam, der enten kan formes på autom., maskindrevne drejeshjælder, som »slikkerstøbes«, f. eks. til tallerkener. Som bindestof er kaolin helt el. delvis erstattet med hvidbrændende lerarter, og af sintningsmidlet feldspat bruges så meget (5-10%), at varens skærv forbliver porøs efter den første brænding, som er en skærv el. rågodsbrænding ved en temp. af ca. 1250° C. Den anden brænding, glasurbrændingen, der foretages efter dekoreringen, foregår ved ca. 1000-1100° C. Produkter af denne art - den hårdtbrændte engelske feldspatfajance el. stengods fremstilledes først af Wedgwood i 1759 og blev i 1863 påbegyndt på fabrikken Aluminia. Brændingen foregik tidl. i de lidet økon. rundovne, senere i gaskammerovne og nu i stordrift i kanalovne. Når der opvarmes med ren (by)gas el. med elektricitet, kan man foretage brænding ved direkte indsettelse el. indførelse i ovnen uden anvendelse af de elers benyttede varmesluggende kapsler. Godset kan støttes på ildfaste spidser (napper) under påbrænding af glasuren, idet denne, hvad der ikke er nødvendigt ved porcelæn, skal dække over det hele af hensyn til den porøse skærv. Dekorationen af f foretages næsten altid som underglasur, og da glasurbrændingen er ret lav, kan der opnås en rig og smuk farvevirkning. Dekorationen kan med størst kunstnerisk virkning foretages med hånden; iøvrigt med skabelon og pensel el. ved sprojtning med forstøvede farver. Da man ved den syntetiske f selv er herre over råstof sammensætningen, kan der fremstilles meget holdbare f-varer. Fra at være en kostbar kunstgenstand er f blevet relativt billig forbrugsvarer i hjemmene. Foruden til service anv. f også til sanitetsvarer og vægfliser samt til skulptur. (III. se tavle Porcelæn).

Fajancefabrik, Store Kongensgades, ældste da. fajancefabrik, bestod fra 1722 -ca. 1766, da den blev slået ud af konkurrenterne. Fik af Frederik 4. eneret til at lave blåmalet fajance. Særprægede produkter især fra de første 30 år. (III.).

Fajance- og Stentøjsfabrikken i

Kastrup (1755-ca. 1814) fremstillede fajance, dog ikke den blåmaled. 1781 lagdes produktionen om til farvet stentøj efter eng. monster. F bukkede under i konkurrencen med d. eng. fajance.

fak'kir' (arab. fattig), anvendes ligesom ordet dervish om de muhamedanske asketer, men også om de indiske selvpagere.

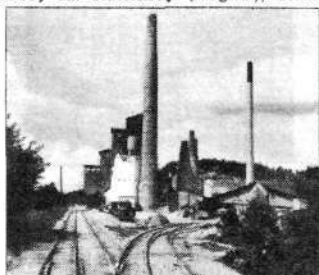
Fakkegrav, udskibningssted ved Vejle Fjord nær Vejleford Sanatorium.

fakkel (lat. *facula* lille fakkel), primitiv belysningsmiddel, bestående af en stav, hvis ene ende er forsynet med et tilstrækkeligt længe brændende materiale som beg, voks m. m.

fakkelbærer, *bot.*, d. s. s. kniphofia.

fakkeløb, væddeløb med brændende fakler, i brug ved visse fester i oldtidens Grækenl.

Fakse, da. stationsby (Køge-F), 15 km

Fakse kalkværk.

NNØ f. Præstø; 1924 indb. (1945). Stort kalkbrud.

Fakse Bugt, indskæring ml. Stevns og Møn, ved halvøen Feddet skilt fra Præstø Fjord.

faksekalk, forsteningsrig koralkalk fra Fakse og Annetorp ved Malmö (øvre daniel).

Fakse Ladeplads, da. stationsby (Køge-Fakse), ladeplads og badested ved F Bugt, 5 km SØ f. Fakse; 1612 indb. (1945).

fakselag, *geol.*, gl. navn for cerithiumkalk.

faksemarmor, kompakt faksekalk, der udsaves til facadesten.

fak'si'mile (lat. *fac simile* gør lignende), i de grafiske fag betegn. for en nøjagtig gengivelse af noget skrevet el. trykt. V. hj. af de nye reproduktionsmetoder som lystryk, dybtryk og fotolitografi har man opnået fortræffelige resultater ved gengivelse af gamle håndskr. I bogtryk fremstilles f i kliché.

faksimile-radioudsendelser, billedtelegraf. udsendelser pr. radio. Over radiofonistationer kan f. eks. udsendes en trykt avis, der automatisk modtages på spec. modtagere.

faksimile-telegrafi, billedtelegrafi ved simple apparater uden nogen fot. proces.

-faktion (lat. *facere* gøre), substantivendelse; betegner virkning.

'faktis (fr. *caoutchouc factice* kunstig kautsjuk), et erstatningsstof for kautsjuk. Hvid f fremstilles ved behandling af tørrende og halvtørrende vegetabiliske olier med klorsvovl, brun f ved opvarmning af sådanne olier, tran, fedt, harpiks, tjære, asfalt osv. med 15-20% svovl til 140-160° C. Anv. lejlighedsvis til strækning af visse gummivarer, hvid f også til vidskelæder.

'faktisk (af *faktum*), som vedrører en kendsgerning; stemmende med virkeligheden; rent ud, ligefrem.

Fad fra St. Kongensgades Fajancefabrik.

'faktiti'v (lat. *facere* gøre, bevirke), d. s. s. kausativ.

'faktor (lat. *facere* gøre), 1) tekn. leder af en afd. af et bogtrykkeri (sætter, trykker m. m.); 2) forelådet; forretningsfører.

'faktor, *psyk.*, moderne betegn. for relativt selvstændige årsager til sjælelige præstationer f. eks. løsning af forsk. opgaver.

faktoranalyse, en i mod. psyk. af Spearman indført statistisk metode til ved bearbejdelse af testresultater at påvise, hvilke af hinanden uafhængige faktorer el. gruppefaktorer, der har spillet en rolle ved opmålingen af resultaterne. Spearman mente selv ved f at have vist, at intelligenspræstationer dels skyldes en generel g-faktor, dels forsk. spec. s-faktorer.

faktorer (lat. *facere* gøre), *mat.*, størrelser, der skal multipliceres. Et helt tals f el. divisorer er de hele tal, der går op i det.

fakto'ri' (af *faktor*, forretningsfører), eur. handelsetablisement, især i ukultiverede, oversøiske lande; gnm. f drives byttehandel m. de indfødte.

fak'totum (lat. *fac totum* gør alt!), uundværlig hjælper, højre hånd.

'faktum (lat. *factum* handling), kendsgerning; 'fak'ta, kendsgerninger.

fak'tura (lat. *factura* udførelse), den specificerede nota m. angivelse af varernes mængde, art, mærkning, pris pr. enhed, samlede værdi, forsendelsesmåde, betingelser m. v., som sælger, især v. distanceforretninger, tilstiller køber ved varernes afsendelse.

fa'kultati'v (lat. *facultas* evne), frivillig, valgfri; bruges i *bot.* om visse bakterier, der snart er snyltere, snart rådpaltrer.

fakul'te't (lat. *facultas* evne, (tilstrækkelige) mængde), 1) universiteternes faggrupper; i Kbh. det teol., rets- og statsvidensk., lægevidensk., filos. (for filos. sproglige og hist. fag) og mat.-naturvidensk. f; i Århus det humanistiske (svarende til det filos.), det lægevidensk., det økon. og jur. samt det teol.; 2) det el. f knyttede fastansatte lærere; 3) *mat.*, kaldes et produkt af på hinanden følgende hele positive tal fra 1, f.eks. 1·2·3·4·5 = 5!, der læses 5-fakultet el. 5-udræbstegn.

Falaise [fa'læ:z], 1) fr. by i departementet Calvados, S. f. Caen; 6900 indb. (1936). Aug. 1944 skuepladsen for et stort slag ml. ty. og allierede tropper (den såk. F-lomme); 2) klintekyst ml. Le Havre og Boulogne-sur-Mer.

Falange [fa'lan'æ], sp. *Falange española* (den sp. falanks), sp. fascistorganisation, stiftet af Primo de Rivera d. y. Tysk-ital. autoritære ideer, krav om republik og om statsindgreb i erhvervs- og socialforhold, skarp katolicisme. Støttede Franco under borgerkrigen, hvor Franco 1937 indorganiserede øvr. kons. grupper under F; ledende ved hans sejr 1939. F-s nationalråd blev 1942 en del af Francos kortes. Efter Vestmagternes fremstød 1942 trådte F mere i baggrunden. Franco fastholdt ofr. dens ideer, men søgte politisk at balancere ml. F og monarkismen.

'falanks (gr. slagorden; stykke af træstamme), i det gl. Grækenland opstilling af det svært bevæbnede fodfolk (hoplitterne) i fylkinger på 8 mands dybde el. mere; 2) *anat.*, finger- el. tåled.

'Falaris, grusom gr. tyrann i Akragas (Agrigento) i 6. årh.

Falbe-Hansen, Carl (f. 1896), da. maler, medl. af »Kammeraterne»; figurbill. og Norrebro-motiver.

Falbe-Hansen, Ida (1849-1922), da. litt.-historiker og pædagog, banebrydende for svenskundervisn. i Danm. *Udvalg af afh.* (1921).

Falbe-Hansen, Vigand Andreas (1841-1932), da. nationaløkonom, prof. v. Kbh.s Univ. 1877-1902. Udg. s. m. W. Scharling *Dann.s Statistik* 1-6 (1878-91); desuden landbohists. skr. *Folketingsm.* 1881-84 (forhandlingsvenl. kons.), landstingsm. 1909-18 (Venstre).

falbe'lade (fr. *falbala*), rynket garnering, som i 17. årh.s sidste halvdel anbragtes på damers trøjer, over- og under-skorter.

Falbygden [fa:dl-], det sydl., frugtbare Västergötland (Sv.).

Falcão [falk'æu], *Cristovão* (16. årh.), portug. digter. Tidl. tilskrevet hyrdedigtet *Crisfal*; hans forf. skab dertil er i nyere tid omstridt.

Fal'ck, *Gustav* (f. 1874), da. kunsthistoriker: 1925-30 direktør f. Statens Museum f. Kunst; foretog betydningsfulde indkøb til museet af Tizian, Frans Hals og Ph. Koninck; afh. spec. om flamsk-holl. kunst.

Falck, *Nicolaus* (1784-1850), slesvigholstensk jurist, f. i Nordslesvig, embedsmand, prof. i Kiel fra 1814. Fremhævede i retshist. afhandlinger Sønderjylls hist. tilknytning til Holsten; ønskede uden at bryde helstaten nøjst mulig forbindelse ml. Hertugdømmerne. 1838-44 præsident i slesvigske stænderforsaml., udtalte 1842 forbud mod, at Hiort Lorenzen talte dansk i stænderforsaml. (Portræt).

Falck-Hansen, *Willy* (f. 1906), da. bane-cyklerytter, olympisk vinder på 1000 m 1928, professionel verdensmester i sprint 1931.

Falcks Redningskorps, oprettet 1906 af den da. maskinfabrikant Sophus August Falck (1864-1926). Hovedstation siden 1916 i Kbh. F udvidedes 1919 til Odense, 1920 Ålborg, 1924 Svendborg, 1926 Ørnegården v. Gentofte, 1927 Århus m. m. F omfatter 1948 99 brand- og redningsstationer og 36 brandvagter med 574 motorkøretøjer til brand-, ambulance-, entreprenortjeneste m. v. samt 157 påhængsmotorsprøjter, 6 motorredningsbåde og 2 ambulanceflyvemaskiner. Udrykningernes antal 1948 var i alt 356 848. I F er ansat 762 personer samt ca. 100 honorarlønnede. Selskabets direktør er Sophus Falcks søn William Falck (f. 1894).

Falconer [f'ä:k'nə], *Hugh* (1808-65), eng. geolog og botaniker, ansat i Brit. Ostind. Komp. Foretog indsamlinger og undersøgelser af siwaliklagenes tertiære hvirveldyr. Som botaniker undersøgte han muligheden for te-dyrkning i Indien, og dyrkningen begyndte på hans anbefaling.

Falconet [falk'æ'næ], *Étienne* (1716-91), fr. billedhugger. Udførte i Frankrig de

Étienne Falconet: Rytterstatuen af Peter d. St.

yndefulde rokokokulpturer: *Truende Amor* og *Badende Kvinde*. I Rusl., hvor han opholdt sig 1766-78, skabte han rytterstatuen af Peter d. St. i St. Petersburg.

Fald, *geol.*, størrelse og retning af en flades hældning.

fald, *gramm.*, den da. gramm. betegn. for kasus.

fald, *søv.*, 1) tov til hejsning af sejl el. rå, 2) f på far tøj, orlogsmæssig kommando til bemanning af fartøjet.

faldbevægelsen er den bevægelse, et legeme udfører under påvirkning af tyngdekraften. Virker tyngden alene som ved et fald i et lufttomt rum (det frie fald), vil accelerationen blive konstant, fordi kraften er konstant, og bevægelsen bliver jævnt voksende. Har faldet været t sec bliver faldvejen $s = \frac{1}{2} g t^2$ og hastigheden $v = g t$, hvor g er accelerationen. Disse faldlove er ca. 1590 fundet af Galilei, der også påviste at alle legemer falder lige hurtigt, når der ses bort fra luftmodstand. Accelerationen ved det frie fald, tyngdeaccelerationen, er altså ens for alle legemer og lig med 9,81 m/sec². Ved f gnm. luften virker en luftmodstand imod bevægelsen, som derfor foregår lidt

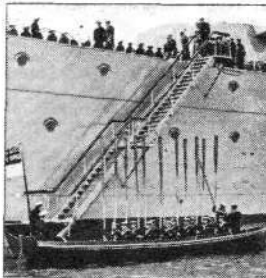
langsommere end det frie fald. Luftmodstanden vokser stærkt med legemets hastighed og dets udstrækning, og kan for lette legemer af stor udstrækning blive af lignende størrelse som legemets vægt, så at faldet går over til en jævn bevægelse.

faldør, dør, anbragt vandret i gulv; alm. som løndør.

falde, 1) lade f anker, 2) f af, forskibet fjerner sig fra vinden, 3) f på, udførelse af ovenst. kommando.

faldende syge, gammeldags betegn. for epilepsi.

fald(e)reb, *søv.*, 1) udenbords trappe til

Faldreb.

forb. med kaj el. båd; 2) orlogsmæssig form for honorar ved paradering af 2 el. fl. matroser som faldrebgaster.

faldgitter, et især i ældre fæstningskun brugt portgitter, der sænkes ved egen vægt.

faldgrube, en tildækket, skjult grav til fanget af storvildt; forbudt i Danmark.

faldkøl, sikkerhedsforanstaltning ved undervandsbåde, f, der har stor vægt, kan løses inde fra båden ved en slipanordning, hvilket bevirker, at u-båden i en nødsituation under dykning hurtigt kan gøres lettere og derved hurtigere komme til overfladen.

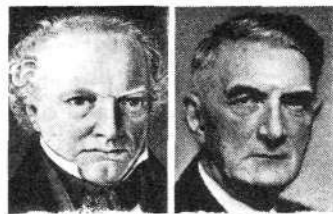
faldmaskine, fys. apparat til demonstration af faldlovene, hvorved faldbevægelsen kommer til at foregå betydeligt langsommere end ved det frie fald. Galileis f består af et skraplan, ad hvilket en kugle triller ned; herved fandt Galilei faldlovene. Den eng. matem. G. Atwoods (1746-1807) f består af to omtr. lige tunge lodder, der hænger i hver sin ende af en snor, der går over en trisse.

faldpal, *søv.*, spærhage på et spil.

faldpasser, tegneredskab til tegning af små cirkler.

faldshorn (*fald* (*søv.*) + *horn* i bet. hjørne), *søv.*, øverste hjørne af stagejæl el. mesan.

faldskærm, stor, paraplyagtig skærm af silke el. bomuld, fra hvis periferi der udgår bæreliner, som fornedes samles i en sele fastspændt på bærereren. f anv. af besætninger i balloner og flyvemaskiner til udspring (i redningsøjemed el. til befording af en f-soldat ned til jorden) el. som last-f (nedkastning af ammunition, proviant el. lign.). I første tilf. medføres

Nicolaus Falck. Johan Falkberget.

f pakket i et hylster, som er fastgjort til f-selen; den kan udløses autom. (ved at fastgøre den ene ende af udløserlinen til flyet) el. ikke-automatisk (ved at udspringeren selv trækker i udløsergrebet efter at være kommet klar af flyet).

faldskærmsprojektil, indrettet og virkende som en lysbombe, udskydes af artilleriet for at oplyse et terræn, når man om natten skal beskyde mål i dette.

faldskærmsraket, raket der i toppen af sin bane udkaster en faldskærm med et brændende lyslegeme til terrænbelysning.

faldskærmsropper, soldater som landsettes v. hj. af faldskærm fra en flyvemaskine for at løse en el. anden taktisk opgave bag fjendens linier. f blev i stor udstrækning anv. under 2. Verdenskrig. Under udspringet medfører hver mand sin udrustning. Flyvemask., som befordrede f under 2. Verdenskrig, kunne medføre 15-30 mand. (Ill. se tavle Luftvåben).

faldvildt, i jægersproget det vildt, som dør af kulde el. manglende næring om vinteren el. af sygdom.

faldvinde forekommer, når luften mod sædvane afkøles så stærkt med højden, at den trods det aftagende tryk bliver tungere med højden. Luften vil da »falde«. f forekommer især langs bjergsider el. lign. og kan under gunstige forhold blive til storm.

faldværk, præge- og stanseapparat, hvor slagvirkningen frembringes v. hj. af en faldklot.

faldkøse, d. s. s. guillotine.

Fa'lerii, oldtidsby i Etrurien, ca. 45 km N f. Rom; nu Civita Castellana. Erobreddes 241 f. Kr. af romerne.

fa'ler'ner, en i oldtidens Rom beromt ital. vin fra vindistriktet Falerno i Campanien.

Faleron, Athens ene havn i oldtiden.

falerts [f'a:l:] (ty. *Fahlerz* blev malm), gruppe af tetraedriske, gråstøse mineraler med metalglans. Antimon-f indeholder kobber, antimon og svovl, arsen-f kobber, vismut og svovl. Endv. kan indgå vismut, zink, sølv og kviksølv. Forekommer på malmgange; anv. til udvinding af kobber, evt. sølv og kviksølv.

Falguière [fal'gju:ër], *Jean Alexandre* (1831-1900), fr. billedhugger. Kendt for sine yndefulde nymfer og bakkantinder; har også udført monumentale grupper og portrætbuster, hvori han er påvirket af Carpeaux og Rodin. Repr. i glyptoteket, Kbh.

Falieri [-'ljæ-], *Marino* (1279-1355), doge af Venezia 1354-55, henrettet for sammensværgelse mod Adelsrådet. Hovedperson i drama af Byron.

fa'li'sker, oldtidsfolk i Ital., af italiisk opr., boende i S-Etrurien og underlagt etruskerne. Hovedby: Falerii.

falk, 1) det forreste sigtepunkt på skyts; 2) navn, der i det 16. årh. brugtes om kanoner af bestemt kaliber.

Falk, *Adalbert* (1827-1900), preuss. kirke- og undervisningsmin. 1872-79, Bismarcks hovedstøtte under Kulturkampen.

Falk, *Hjalmar* (1859-1928), n. sprogforsker. Har sammen med Torp skrevet »Dansk-norskens syntax« (1900). »Etymologisk ordbog over det no. og det da. sprog« (1901-06).

Falkberget [-rg-], *Johan* (f. 1879), n. forf. Grubearbejder 1888-1906. Forbinder i sine romaner om storindustriens arbejdere strengt realistisk milieuskildring med romantisk natur- og menneskesyn, således i hovedværket, trilogien *Christianus Sextus* (1927-35, da. 1939), en hist. roman om arbejderne ved Røros kobber-

grube. Stortingsmand (Arbeiderpartiet) 1913-33. (Portræt sp. 1218).

falke (*Falco*'nidae), gruppe af rovfugle m. lange vinger, fortrinlige flyvere, på overnøbbets rand en tand. Udbredt over hele jorden, ca. 50 arter. I Danmark bl. a. tårnf., vandre-f., lærke-f og jagt-f.

falkejagt, jagt på fugle med afrettede jagtfalke, en ældgammel jagtform, der i Eur. navnlig var alm. i middelalderen, senere blev opgivet, men nu igen drives enkelte steder.

Falkenberg [-bærj], sv. købstad, Haland, 8100 indb. (1949). Laksefiskeri (»Halmstad-laks«). Købstad 1558.

Falkenhayn, *Erich von* (1861-1922), ty. general. Krigsmin. 1913-15; generalstabschef sept. 1914-aug. 1916, søgte forgæves at gennemføre afgørelse på Vestfronten v. Verdun. Besejrede s. m. Mackensen Rumænien. Afsked 1919.

Falkenhorst, *Nikolaus von* (f. 1885), ty. general. Mil. leder f. besættelsen af Norge 1940, øverstkommand. i No. 1942-44. Fra dec. 1944 på Østfronten, fanget af amerikanerne maj 1945. 1946 dødsdømt (f. henrettet af eng. og no. commando-tropper), dec. s. å. benådet m. 20 års fængsel. (Portræt).

Falkenhorstlinien, en i Norge fra Mandal til Agdenes af tyskerne lagt feltbæstet linie til værn mod muligt eng. indfald under 2. Verdenskrig. F. opkaldt efter N. v. Falkenhorst.

Falkenstein, hovedgård S f. Slagelse. Opført 1774; hovedbyggn. fra samme tid.

falkenters, en krads på enden af en lang stang, hvormed ved forladekanoner de i sjælen tilbageblevne stumper af kardanospolen, undertiden hele ladingen, udtoges.

Falkentorp, *Ole* (1886-1948), da. arkitekt. Forretningsbyggn. *Vesterport* (s. m. Povl Baumann, 1930-32), *Hotel Astoria* (1934-35), begge i Kbh., *Hornbæk Badehotel* (1934-35) samt fl. villae, beboelseshuse og avlsgårde.

falkøjse, indigoblå smykkesten, kvarts med indlejret asbest, varieret af katteøjsten. Sydafrika.

Falk Hansen, *Aage* (f. 1895), da. teolog, 1920-30 sekretær i KFUM, derefter leder af KFUM's sociale arbejde, især bl. arbejdslose. Medarbejder ved Berl. Tid. og medl. af en lang række kirk. institutioner.

Falkirk ['få:ika:k], by i Lavskotl. V f. Edinburgh; 38 000 indb. (1947). Kulminer, jernværker.

Falkland Dependencies ['få:klænd dipendansiz], område i Antarktis ml. 20° og 80° v. l. (bl. a. Graham Land, og øerne Syd-Georgien, Syd-Orkney, Syd-Sandwich, Syd-Shetland), som det brit. rige siden 1917 før krav på (admin. under Falkland Øerne). I alt ca. 1,8 mill. km².

Falklandsstrømmen ['få:klænds-], havstrøm fra Kap Hoorn langs Argentinas kyst til La Plata, hvor den forenes med Brasilstrømmen.

Falkland Øerne ['få:klænd], sp. *Islas Malvinas*, 12 000 km² stor brit. kronkoloni i Atlanterhavet, 500 km Ø f. det sydl. Patagonien, bestående af 2 større, 700 m høje øer, *West- og East F.*, omgivet af en sværmer af småøer; 2444 indb. (1943). Klimaet præges af storm, regn og kulde (koldeste md. 2,3°, varmeste 9,6°). Vegetationen er hede og store tuegræsser (tussock), træer trives ikke. F. er strategisk vigtige (søvejen rundt Kap Hoorn sikres) og støttepunkt for hvalfangsten. Betydelig færevil (1941: 624 000). Største by: Stanley (1200 indb.) på East F. - Eng. fra 1833, idet dog Argentina endnu efter 2. Verdenskrig har protesteret mod eng. herredømme over F. 8. 12. 1914 blev tv. eskadre (v. Spee) sænket v. F. af eng. flåde.

falko'ne'r, jæger der foretog afretningen af falke til falkejagt.

falko'net (jf. *falk*) kaldes i ældre tider - fra 16. årh. - en bestemt type mindre kanoner med et temmeligt lille kaliber og i reglen af bronze.

Falköping ['få:löpj:n], sv. købstad, Västergötland, Falbygden; 10 000 indb. (1947). Hattefabr. Ved Åsle nær F. slog

N. v. Falkenhorst.

Manuel de Falla.

Hans Fallada.

C. M. Falsen.

og fangede Margrethes hær 1389 Albrecht af Mecklenburg.

Fall, *Leo* (1873-1925), østr. operettekomp. Komp. bl. a. *Dollarprinsessen* (Wien 1907, Kbh. 1909) og *Madame Pompadour* (1922).

Falla ['falja], *Manuel de* (1876-1946), sp. komp. Vandt 1905 pris for klaverspil og for operaen *La Vida Breve*. 1907-14 i Paris, skrev under indflydelse af fr. impressionisme *Noches en los Jardines de España* (Nætter i de Sp. Haver) for orkester m. klaver. 1914-21 i Madrid, 1921-39 i Granada, 1939 emigreret til Argentina. Foruden de nævnte omfatter hans værker bl. a. balletterne *El Amor Brujo* (1915), *El Sombrero de Tres Picos* (Den Trekantede Hat) (1919, Kbh. 1930), marionetoperaen *El Retablo de Maese Pedro* (Mester Peders Dukketeater) (1923-24), koncert for cembalo m. 5 instrumenter, *Psyché* for mezzo-sopran m. 6 instrumenter, *Syv Folkelige Spanske Sange* (1914) og *A Córdoba* (1927) for sang og harpe. (Portræt).

Fallada, *Hans*, egl. *Rudolf Diizen* (1893-1947), ty. forf. Vandt verdensry på romanen *Kleiner Mann - was nun?* (1932, da. 1933, filmat.), en blanding af idyl og trist Berliner proletarmiljø. Senere dyrkede F. dels den grelle sensation *Wolf unter Wölfen* (1937, da. 1939), dels den under krigen så yndede idylliske fortælling *Damals bei uns daheim* (1941, da. 1942, selvbiogr.). (Portræt).

falde (ty. *fallen* falde), den bevægelige, kileformede del af en lås.

fall'le're (lat. *m. fallit* jeg tager fejl, opfylder ikke indgåede forpligtelser), spille fallit, gå konkurs.

Fallersleben, ty. by, NØ f. Braunschweig; 3000 indb., automobilindustri.

Fallières ['få:l'jær:], *Armand* (1841-1931), fr. præsident 1906-13. Mådeholden republikaner, gjorde sig lidet gældende over for de herskende Radikale.

fall'lit (jfr. *fallere*), d. s. s. konkurs.

Fall Line ['få:l'lain], den østl. rand af Piedmont-plateauet i Appalacherne i USA. En række småfloder styrter sig under dannelse af vandfald fra F. ned på Den Atlantiske Kystslette. F. har virket bydannende, da floderne er sejlbare, og vandfaldene leverer drivkraften til en række bomuldsindustrier: Raleigh, Augusta, Macon, Columbus og Montgomery.

fall'os (gr.), det mandlige kønslid som symbol for den avlende kraft; f-dyrskes kendes fra primitiv-antikke bondekulturer, hvor det rel. kulturdrama inkluderer frugtbarhedsprocessen.

Fall River ['få:l'rivær:], USA's vigtigste bomuldsindustri by ved Massachusetts sydyst; 115 000 indb. (1945).

Falmouth ['fålmåp:], havneby og bade- sted i SV-Engl. ved Kanalen. 17 000 indb. (1948).

fal's (ty. *Falz*), i *bogbinderi* 1) fremstående kant langs ryggen af bogblokken, hvortil papbindet støttes. Der skelnes ml. dyb f., hvor bindets pap-sider er skudt helt ind til bogens kant, og lav f., hvor papet sættes et lille stykke fra kanten, således at der på den færdige bog forekommer en fordybning, hvori det materiale nedfældes, som bogen belædes med; 2) den smalle strimmel papir el. lærred, der hættes med i bogen, og på hvilken man klæber kort el. plancher, således at bogen lukker bedre op. - I *metalbearb.*: ombuk-

Dyb fals.

ning. Tyndt metalblik langs kanterne ved at disse ombukkes en el. to gange over hinanden og presses hårdt sammen. I *trækonstruktioner* er en f en vinkelformet udskæring langs kanten af en del, som passer til kanten af en anden del.

falsben, et ca. 12 cm langt, 2-3 cm bredt, fladt redskab af ben, som bogbinderen bruger, bl. a. til håndfalsning af de plane ark. **Falsing Bay** ['få:ls 'bæi], bugt på Afrikas SV-kyst umiddelbart Ø f. Det Gode Håbs Forbjerg.

Falsen, *Christian Magnus* (1782-1830), no. politiker. Søn af Enevold de F. Advokat, sorenskriver; skrev 1814 forfatningsudkast, leder for Selvstændighedspartiet på Eidsvoll, skuffedes af forhandlingerne i Moss; s. å. amtmand; sluttede sig i 1820erne til Karl Johans forsøg på magtforøgelse ved grundlovsændring; generalprokurør 1822, særdeles upopulær, trak sig ud af politik 1824. (Portræt).

Falsen, *Enevold de* (1755-1808), da.-no. digter og embedsmand. Foregreb m. det moralske syngespil *Dragedukken* (197) senere tiders soc. indignationsslit.

fal'set (ital. *falsetto* af lat. *falsus* falsk), i den mennesk. stemme d. s. s. randregister (hos manden F).

falsifikation (nylat.), forfalskning, omstødelse, afkræftelse.

falsk. Et dokument er falsk, når det ikke hidrører fra den angivne udsteder, el. der er givet det et indhold, som ikke hidrører fra denne. Indsigelsen om, at der foreligger f., vil i alm. bevares over for en godtroende erhverver af en ret i h. t. dokumentet.

falsk anmeldelse til øvrigheden af en forbrødelse, der ikke er begået, straffes m. bøde, hæfte el. under skærpede omstændigheder m. fængsel indtil 1 år. Har man derved tilsiget, at en uskyldig sigtes el. dømmes for en strafbar handling, kan straffen stige indt. fængsel i 16 år.

falsk arvelighed, betegn. f. arv, der skyldes fremmedelementers overføring til afkommet (smistoffer, giftstoffer) el. ydre påvirkninger fra moder til afkom. **falsk bakke**, ved flod-erosion i et land-område udkåret bakke, f. eks. Himmelberget, Rebild Bakker.

falsk forklaring for retten el. for anden myndighed, ved hvilken brug af ed er lovhemlet, straffes m. fængsel fra 3 mdr. indt. 4 år, er forklaringen beediget el. afgivet i h. t. tidl. aflagt ed, m. fængsel indt. 8 år. Også groft uagtssom f. er strafbar; f. er dog straffri, når den afgives af sigtede i en straffesag, el. hvor forklaring i h. t. loven ikke må afkræves.

falsk frugt, betegn. for frugtlignende dannelse, i hvilken foruden frugten tillige indgår andre dele af planten, f. eks. blomsterbund (jordbær) el. stængel (figen).

falskhed, 1) en af dommes mulige logiske værdier, mods. sandhed, 2) en udtryks- og handlemåde, hvorved den talende el. handlende søger at bringe andre en urigtig opfattelse af sine hensigter.

falsk kerne, ved i en stammes indre misfarvet af forrådnelsesvamp.

falsk led (*pseudarthrose*) kan opstå i tilf., hvor benbrud af en el. anden årsag ikke vil hele. Knogleenderne forbindes da med

bindevæv, som ikke forbener. Behandles ved operation.

falskmøntneri. Eftergørelse el. forfalskning af penge straffes m. fængsel indtil 12 år, hvis den sker i den hensigt at bringe dem i omsætning som ægte. På tilsv. måde straffes den, som i samme hensigt forskafter sig el. andre eftergjorte el. forfalskede penge, samt den, der udgiver dem. I sidste tilf. kan straffen dog ned-sættes, hvis den pågældende har modtaget pengene i god tro.

falskmøntnerikonventionen, internat. overenskomst om bekæmpelse af falskmøntneri, afsluttet i Genève 20. 4. 1929 og tiltrådt af en lang række stater, hvoriblandt Danmark. Foreskriver ensartethed i landenes straffelovgivning vedr. falskmøntneri, pligt til at straffe også falskmøntneri begået i udlandet, hvis gerningsmanden ikke udleveres, og samarbejde ml. landenes politimyndigheder til bekæmpelse af falskmøntneri.

falsk spil. Hvis en spiller overtræder spillens regler for at berige sig på medspillerens bestokning, kan forholdet være strafbart som bedrageri.

falsning, i bogindtryk sammenlægnings af plane ark.

falso bordone (ital: falsk dybbas), d. s. s. faux bourdon.

Falstad [-stɑ], opr. no. kostskole i Skogn, Trøndelagen. Fra nov. 1941 koncentrationslejr, i alt ca. 4000 fanger, højst ca. 950 på een gang. Efter kapitulatonen anv. som interneringslejr f. landssvigere.

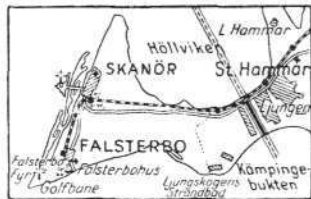
Falstaff [fɑ:stɑ:f], person i Shakespeares »Henrik 4.« og Verdis opera **F** (1893), livsfrodig renessancetype.

Falster, da. ø ml. Østersøen, Smålandsfarvandet, Storstrøm, Grønsund og Guldborg Sund; 514 km², 45 665 indb. (1945). **F** har form som en trekant, og dens sydligste spids, Gedser Odde, er Danmarks sydligste punkt, 54° 33' 31" n. br. Overfladen er lavtliggende, men noget bakket og afvekslende; højeste punkt er Bavnehøj (44 m), rig på skov, især bøg; langs diger og markskel findes plantninger af pil og flætninger af ris. 2 købstæder: Nykøbing og Stubbekøbing (se kortet Danmark).

Falster, *Christian* (1690–1752), da. filolog og forf. Hans verssatirer formelt bedre, men mindre individuelt levende end Holbergs. Hans lat. essays, overs. af J. Olrik som *Lærdoms Lystgård* (1919–20), repr. en rel. humanisme.

Falsterbo, del af Skanör med Falsterbo; opkaldt efter de silkeboder, som falstringer i middelalderen havde her.

Falsterbokanalen, sv. kanal, gnm.

Kort over Falsterbokanalen.

Falsterbonæset ml. Østersøen og Øresund; 1,6 km l., 100 m bred, 7,2 m dyb; anlagt 1941.

Falsterbo Rev, flak fra Falsterbo, 8 km mod S.

falsum (lat.), falskneri.

Falun [fɑ:lun], sv. købstad, Dalarna, hovedstad i Kopparbergs län, SØ f. søen Siljan; 16 000 indb. (1947). Kristine kyrka (17. årh.). Bergslagsmuseum. Radiost. Falu gru v. u. Sv.-s. størstesvovliskgrube (jfr. Stora Kopparbergs Bergslags A/B). Svovlsyrefabr., teglværk. Mek. værksteder. I middelald. Dalarnas hovedby. Købstad 1641.

falun-brillanter, teatersmykker af tin.

fama (lat.), rygte, ry, berømmelse. Hos romerne personificeret som gudinde.

Famagusta [fɑ:mɑ:gɑ:stɑ], gr. *Ammócho-stos*, havn på Ø-Kypern; 16 000 indb. (1946); bane til hovedstaden Nicosia i indlandet.

fames (lat.), sult.

familiari'te'te (fr.), fortrolighed, nedlædighed; overdreven påtrængende venlighed; famili'ær, som angår familieforhold; som hører til familien; ligefrem; lidt for fortrolig, nærgående.

familie (lat: *familia* husstand), 1) slægtskabsgruppe, i snævrere forstand omfattende et ægtepar og deres børn, i videre forstand også fjernere slægtninge. **f**-s og ægteskabets organisation har varieret stærkt i forsk. menneskelige samfund, selv om man må gå uden for den euramer. kulturkreds for at finde former, der afviger stærkt fra de tilvante. Der er samfund, hvor man anses for kun at tilhøre sin faders og ikke sin moders slægt, el. omvendt; 2) i plante- og dyreriget en gruppe af fl. nærtstående slægter (genera), der igen rummer de enkelte arter (species).

familieavl, en speciel fremgangsmåde i planteforædlingsarbejde, hvor man følger og bedømmer afkommet efter de udvalgte enkeltpanter hver for sig. **f** bruges særl. ved forædling af fremmedbefrugtere.

Familie Journal, Illustreret, da. ill. ugeblad, grl. 1877 af C. Aller, også i no. og sv. udg. Oplag 1948: 305 000.

familieön, lønningsprincip, hvorefter hver arbejder får løn i forh. til familiens størrelse, kombineret med udligningskasser for de forsk. arbejdsgivere, hvoraf tillæggene efter familienstørrelse udbetales.

familiepleje, institution knyttet til åndssvageforsorgen og behandl. af sindssyge. Patienter, der er egnede dertil, anbringes varigt el. i reconvalescensen i private hjem under anstaltens el. hosp.s tilsyn.

familiepolitik, foranstaltninger til lettelse af de vanskeligheder, som den industrielle udvikl. har medført for den moderne familie, således at denne atter kan opfylde sine funktioner; også læren herom. Mods. befolkningspolitikken ser **f** faldet i fødselstallet som et symptom på familieproblemet, der er det væsentlige.

familieret, de regler, der gælder om familieforhold, f. eks. om indgåelse og op-hævelse af ægteskab.

familiestambog, privat stambog over en husdyrbesætning.

familie verte [fɑ:'mi:'j:vært] (fr: den grønne familie), betegn. for kin. porcelæn fra K'ang-hsi's tid (1662–1722), lige-som familie noire [-nwa:r] (fr: den sorte f.), den mest sjældne, og familie rose [-ro:z] (fr: den rosa f.) (1700–1800) opkaldt efter familiens d. dominerende emaillefarver: grøn, sort og rød. (Ill. se kinesisk kunst).

famulus (lat: tjener), uddannet medhjælper, amanuensis.

fa'mø's (fr: fameux, af lat. *fama* rygte), meget omtalt; berygtet.

fanari'ot'er (gr. *fanariótai*), gr. købmands-slægter i Fanar-kvarteret i Istanbul, hævdede efter tyrk. erobring 1453 stor rigdom og anvendtes i adsk. tilf. som embedsmænd og diplomater, indtil gr. op-stand efter 1820.

Fanaroki, 2075 m h. no. fjeld i vestl. Jotunheimen. Turisthytte og meteor. station.

fa'na'tiker (lat. *fanum* tempel), opr: inspireret af Gud, senere lidenskabelig, utålsum og ivrig forkæmper for en sag.

fancy [fɑ:nsi] (eng.), fantasi; indfald, ide; tilbøjelighed, hobby; fancy dress, maskeradedragt.

fan'dango, sp. nationaldans i tredelt takt, opstået i Andalusien, danses af et enkelt par.

Fanden (vistnok egl. fristeren), folkeligt navn på djævelen. **F**-s fødselsdag var tidl. fastelavnsmandag, nu terminsdagene 11. juni og 11. dec.

fane (mnty.), et ved tradition el. højtidelig indvielse for en formation bestemte samlingsmærke, bestående af en til en bærestang fæstet silkedug. Allerede i ældg. tid kendtes brugen af et særl. samlings-mærke for forsk. hærafdelinger. Disse mærker, der opr. havde en tilfældig karakter, blev efterhånden som hærvesenet udvikledes, mere permanente. (Dannebrog blev bataillionsfane 1842). Den særl. kul-

tus, som endnu knytter sig til brugen af **f**, stammer fra den tid, da de bares i kamp. Det var da vanværende at miste dem, og minder om slag, hvor de bares til sejr, gjorde dem dyrebare. Mange **f** smykkedes derfor med slagnavne, minde-plader el. fanebånd. Brugen af **f** er ned gnm. tiden også optaget af civile for-mationer og organisationer. – **f** var i gl. tid også betegn. for en mil. afd. af en vis størrelse.

fane, *zool.*, 1) de nedhængende hår på unders. af langhårede hundes hale, 2) på fuglens fjer den af strålerne dannede flade; ofte findes en bifane, der udgår fra fjærens rod som en selvstændig lille fjer.

faneed, troskabs svoret af soldater ved (på) fanen el. standarten til krigsherren. Afskaffet i Danmark 1867.

Fanefjord, indskæring på Møns sydvest-kyst.

faneflugt, d. s. s. rømning.

fanege [fɑ'nægə] (sp.), 1) rummål og vægt bl. a. i Sydamer.; 2) ældre sp. korn-mål = 55,5 l.

fanejunker, navn for den i ældre tid adelig fanebærer; yngste officersgrad i nogle hares fodfolk.

fanen, d. s. s. fyrstelen. Forleningen fandt sted ved overrækkelse af en fane som symbol på den fyrstelige lensmands mil. pligter.

fanemarch, folkeligt navn for honnor-mærk. S pilles til ære for fanen, mens den føres til og fra sin plads, og for kgl. per-soner.

fanero- (gr. *faneros*), synlig, tydelig.

faneroga mer (*Janero* + gr. *gamos* bryllup), d. s. s. froplanter.

fanerokrystallinsk (gr. *faneros* tydelig), kaldes bjergarter med tydelig kry-stallinsk struktur.

fanesmed el. *kursmed*, rytteriets beslag-smed i ældre tid (1 ved hver fane). 1734 toges i Danmark, ved hvert rytterregiment den dueligste **f** til regimentssmed for tillige at varetage hestens kur og pleje. Heraf udvikledes den mil. dyrlæge-tjeneste.

fanevagt, den styrke, der vogter fanen.

fan'fare (fr.), frit improviserede trompet-signal, der som regel bruges til lydtest.

fang el. *fan* el. *pahouin* [pa'wæ:in] el. *'pangwe*, gruppe af bantustammer i Cameroun, Fr. Ækvatorialaf. og Sp. Guinea; ager-brugere, dygtige billedskærere og smede.

fangarme betegner f. eks. hos blæksprut-terne de forlængelser, hvormed tryk-tet gribes.

fangbark, i skovbrug friske nåletræbark-stykker, som lægges med kødsiden nedad og dækkes med græstov; **f** tjener til at lokke skadelige insekter, særlig snude-biller, sammen, således at de let kan ind-samlles og dræbes. På lign. måde udlæg-ges nåletræstykker som fangtræ.

fangben betegner hos leddyr lemmer, spec. omdannet til at gribe bytte.

fangebile, *sov.*, vandret tvært træ til kofinagler.

fangedæmning, dæmning, der ved vand-bygningsarbejder opføres rundt om byg-gegruben for at denne kan tørlægges. **f** kan være en simpel jordvold el. udføres med enkelt el. dobbelt spunsveg. På klippegrund kan **f** udføres af tømmer-kister, der anbringes på samme måde som sænkekasser.

fangeline, *sov.*, fartøjs fortojningsender.

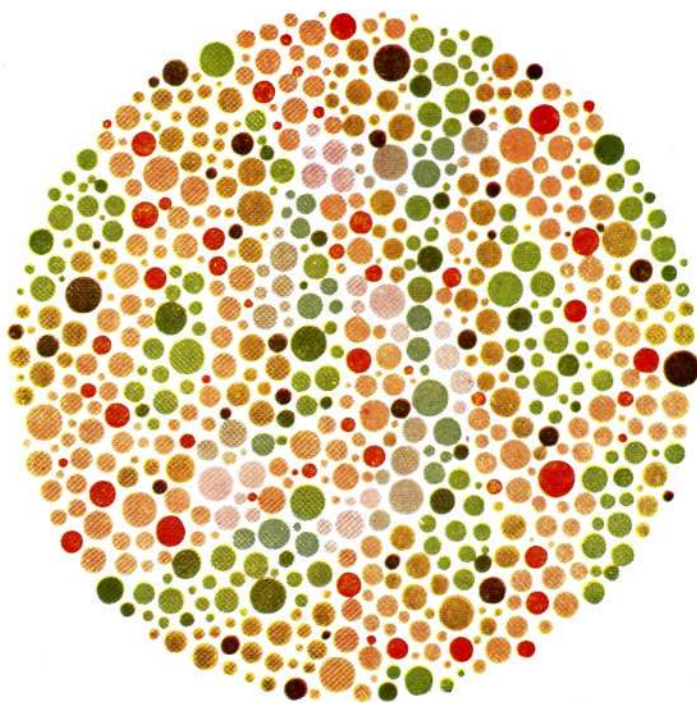
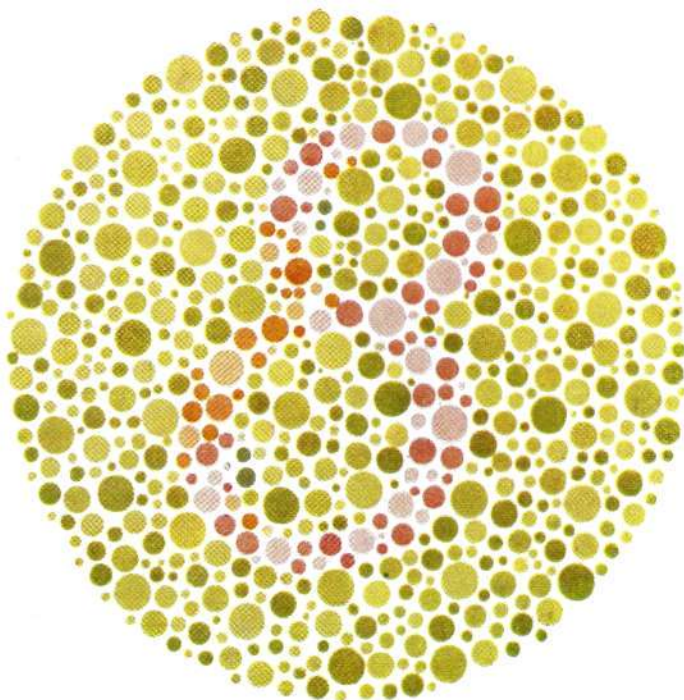
Fangen, *Ronald* (1895–1946), no. forf. og kritiker. Behandlede i fl. romaner, hvis hovedvægt ligger på samtale og dis-kussion, moderne Oslo-ungdoms livs-problemer. *Nogen unge mennesker* (1929), *Erik* (1931), *Duell I-2* (1932). **F**-s overgang til ordfordbevægelsen markeredes af skr. *En kristen verdensrevolution* (1935, da. s. å.) og præger de flg. romaner *På bar bunn* (1936), *Kvernen som maler lang-somt* (1937), *En lysets engel* (1945, da. 1946). **F** var den første no. forf., der blev arresteret af Gestapo. Død ved en flyve-ulykke. (Portræt sp. 1226).

fanger, grønlænder, der som erhverv driver sælfangst fra kajak.

fango (ital: slam), slam, der anv. til med-bade, opr. om vulkansk badeslam fra Battaglia, Ital.

FARVEBLINDHEDSTAVLE

(efter S. Ishihara)

Øverst: Det normale øje læser tallet som 8, den rød-grøn-blinde læser det som 3, den helt farveblinde vil næppe kunne skelne noget tal.

Nederst: De fleste rød-grøn-blinde kan se et 5-tal, mens normale og helt farveblinde kun vanskeligt kan se noget tal.

fangsnor, snor fæstet i hue (el. lign.) og frakke el. om halsen, især hos ryttere, for at hindre huens tab.

fangst, give, d. s. s. affange.

fangstråde, hos vandmø o. a. polyptyd lange tråde, der lammer og griber byttet.

-fa'ni' (gr. *fa'nein* vise), tilsynkomst, åbenbaring.

Fanning Øen [*'fäniŋ*], brit. ø i Stillehavet nær ækvator; 39 km²; 196 indb. (1944). Telegrafstation. Kokos dyrkes.

fa'nta'si' (gr. *fantasia* forestilling), 1) *psyk.*, a) evne til at fantasere, d. e. at danne forestillinger, der afviger fra den iagttagne virkelighed, b) selve fantasereprocessen, c) dennes produkter; - 2) *mus.*, musiktykke af en frit improviseret karakter.

fa'ntasma (gr. fremkomst; drommesyn), fantasibillede med udtrykkeligt præg af uvirkelighed.

fantasmago'ri' (*fantasma* + gr. *agorá* forsamlings), blændværk; optisk bedrag.

fan'tast, person, der lever i fantasien, d. e. hengiver sig til verdensfjerne betragtninger. - fan'tastisk, virkelighedsfjern, sølsom.

Fantin-Latour [*'fä'ti' ðe la'tu:r*], Henri (1836-1904), fr. maler. Elev af Courbet. Har malet portrætter og blomsterbilleder.

I gruppebilledet *Hommage à Delacroix* portrætterede han impressionisternes kreds. Har udført åndfulde litografier bl. a. med motiver fra Wagners operaer.

fan'to'm (gr. *fantázesthai* blive synlig), spøgelsesagtig fremtoning. - 1) *med.*, betegn. for apparat (til undervisningsbrug), der forestiller del af det menneskelige legeme. f-organ; menneskers forestilling om, at et hos dem amputeret lem stadig forefindes.

Fano, da. ø i Vesterhavet, skilt fra Skallingen ved Grådyb, fra Esbjerg ved F bugt og fra Mandø ved Knudedyb;

Fra Fano strand.

56 km²; 2575 indb. (1945). Langs vestkysten et klitbælte med bred, fast forstrand, på østenden hede, marsk og plantage. Høieste punkt er 23 m o. h. Omkr. fiskerbyerne Nordby og Sønderho drives noget agerbrug. I øvr. er fiskeri og badelevet de vigtigste indtægtskilder. I 18-19. årh. havde F stortid som centrum f. kystfart og efth. meget omfattende skibsfart; tilbagegang efter Esbjergs opkomst og dampskibstrafikkens sejr.

'FAO, fork. f. The Food and Agricultural Organization of the United Nations (FNs levnedsmiddel- og landbrugsorg.), grl. 1943, skal bl. a. forbedre ernæringsforh. for alle folk og fremme landbrugsprod., har overtaget det internat. landbrugsinstitut i Rom. Hovedsædet i New York. Ikke alle FNs medl. er medl. af FAO, således ikke Sovj. - F-s 2. kongres afholdtes i Kbh. sept. 1946.

'Fara (sumerisk: *Shuruppak*), ruinplads i S-Babylonien, hvor if. babyl. tradition den store vandflod brod ud. Findested for små lertavler med en meget gl. form af kileskrift.

'farad (efter M. Faraday), enhed for kapacitet. En kondensator har en kapacitet på 1 f, hvis en elektricitetsmængde på 1 coulomb giver den en spænding på 1 volt. Da 1 f er alt for stor i praksis, bruges 1 mikro-f (μ f) = 10^{-6} f.

Faraday [*'färädi*], Michael (1791-1867), eng. fysiker. Har gjort talr. grundlæggende opdagelser, især induktionen (1831), lovene for elektrolyse (1833), drejningen af lysets polarisationsplan af et magnetfelt samt diamagnetismen (1845). F indførte kraftliniebegrebet til anskuelliggørelse af elektr. og magnetiske felter. F-s

Ronald Fangen.

Michael Faraday.

navn er også knyttet til kem. opdagelser, således især benzolets isolering af komprimeret oliegas (1825). (Portræt).

Faradays Bur (opfundet af M. Faraday), et bur af metaltrådet til beskyttelse af fys. apparater mod elektr. påvirkninger.

Anv. tillige som netlynafleder.

faradisation (efter M. Faraday), behandling (af visse nerve-muskellidelser) med induktionsstrøm.

farandole [*-rä'döl*] (fr. af provençalsk *farandolo*), provençalsk folkedans i livlig $\frac{3}{8}$ rytme.

'farao (fra hebr. af ægypt. *per-'ó* det store hus), betegn. for kongen i oldtidens Ægypten; i G. T. undertiden opfattet som personnavn.

faraomyre (*Mono'morium pharaonis*), trop. myre. For godt 100 år siden indslæbt til Eur., hvor den lever i huse. Reden under gulve, bag murværk o. l. Æder kød o. a. madvarer. Ubegageligt skæddyr.

faraorotte (*Her'pestes ich'neumon*), afr. desmerdyr. Ansås af de gl. ægypt. for hellig.

'farce [-sø] (fr. af lat. *facere* fylde, stoppe), et kort komisk teaterstykke, allerede i 13. årh. udviklet i Frankr., først fra 15. årh. benævnet f.

fardag el. *fareddag*, ældre betegn. for skiftedag el. flyttedag.

fare, 1) *søv.*, (datid: *for*) om tovende o. l.; glide gnm. hullerne i en blok; 2) *landbrug*: (datid: *farede*), om so: føde grise.

faredelikt, en forbrydelse, som består i, at der fremkaldes fare for et retsgode, f. eks. hvis en kvinde ved sin barnetødsel på uforsvarlig måde udsætter barnet for alvorlig fare. Det kræves ikke, at der skal være indtrådt nogen skade (mods. skadedelikt).

Fareham [*'færøam*], industriby i S-Engl. ved Portsmouth Harbour. Jernbaneknudepunkt. 40 000 indb. (1948).

Farel [*fa'ræl*], Guillaume (1489-1565), fr. reformator, virkede mest i Schw. og fik Calvin til at blive der.

faretsignalstationer for fiskere, oprettet af Da. Fiskeriforening, fra 1889, langs Jyllands V-kyst til vejledning v. landing. I 1948 var 21 f i virksomhed.

Farewell, Kap [*'færø'wæll*], NV-forbjerg på New Zealands S-ø.

fa'ri'p (lat. *farina* mel), et mellemprodukt ved sukkerraffinering, der anv. til bolsjer, marmelade m. m.; puddersukker er en slags f.

Fa'rina, Salvatore (1846-1918), ital. forfatter til ca. 60 romaner, hvori han med lune skildrer familieleivet. *Oro nascosto* (1878; da. *Guld i Gemme* 1883).

Farinacci [*-nat:'fi*], Roberto (1893-1945), ital. fascist. Yderligtgående, partiets generalsekretær 1924-26; agiterede for ty.venlig politik, jødeforfølgelser; støttede Mussolinis republ. reg. efter 1943, efter sammenbruddet henrettet 28. 4. 1945 ved Como.

Fari'nelli (egl. *Carlo Broschi*) (1705-82), ital. kastratsanger. Deb. 1722 i Rom; 1724 i Wien, 1734 i London, 1737-62 i Madrid; opr. engageret for med sin sang at fordrive kong Filip 5.s tungsin. Fik under denne og Ferdinand 6. betydt. politisk magt i Spanien.

fari'sø'erne (hebr. *parāsh* udskille; de udsøndre, nemlig fra massen), jød., rel. parti, opstået i senjødedommen. F er sandsynligvis identiske med chasidæerne, »de fromme«, på makkabæertiden. De krævede streng opfyldelse af loven og lagde i mods. til saddukæerne

også vægt på den mundtlige tradition og nærede et levende messiashåb. De mest yderligtgående, zeloterne, ville fremskynde messiasrigets komme ved magt. N. T. beretter om Jesu sammenstød med f med mange lejligheder. Efter Jerusalemets ødelæggelse 70 e. Kr. var f helt den førende åndretning i jødedommen.

farm [*far'm*] (eng.), større landbrug i engtælende lande; farmer, ejer el. forpagter af en farm.

farmaceut [*-s'öu'ti*] (gr. *farmakeüs* en, der tilbereder lægemidler), person med vidensk. apoteksuddannelse.

farmaceutiske eksaminer, prøver for det vidensk. udd. apotekspersonale, senest fastlagt v. kgl. anordning af 14. 9. 1942, består af medhjælpereksamen efter discipeltiden i apotek, og kandidateksamen efter prakt. og teoret. udd. på Danmarks Farmac. Højskole.

Farmaceutiske Højskole, Danmarks, læreanstalt i Kbh., oprettet 1892 til

Danmarks Farmaceutiske Højskoles bygning i Universitetsparken.

teoret. udd. af farmaceuter og vidensk. forskning. Studietid mindst 2 år. 1949: ca. 200 studerende.

farmaci [*'si*] (gr. *farmakeia* anvendelse af lægemidler), læren om lægemidternes indsamling, opbevaring, tilberedning og udlevering.

farmako- (gr. *fármakon* lægemiddel), lægemiddel-.

farmakodyna'mik (*farmako-* + gr. *dýnamis* kraft), læren om lægemidlers virkemåde.

farmakogno'si' (*farmako-* + *-gnosi*), læren om beskaffenheden af de til lægemidler anv. råstoffer.

farmakolo'gi' (*farmako-* + *-logi*), læren om lægemidlers beskaffenhed, virkemåde og skæbne i organismen.

farmako'pé (*farmako-* + gr. *poiön* gøre, tilberede), forskrift for lægemidlers tilberedning; Den Da. F omfatter nu tillige en indgående beskrivelse af de stoffer, der må anv., samt en række prøver til sikring af stoffernes renhed. Udarbejdes af den offentl. F-kommission. - Som første da. f kan nævnes Th. Bartholins *Dispensatorium Hafnense* (1658), den første *Pharmacopoea Danica* udkom 1772.

Farman [*'mä*], Henri (f. 1874), fr. flyvepioner. Foretog 1908 den første flyvning i lukket kurve. F-s s. m. broderen Maurice F (f. 1877) oprettede fabrik leverede under den 1. Verdenskrig talr. mil. maskiner til de Allierede.

Farmers afsvækker, fot. afsvækker, indeh. cyanid.

Farnabyos [*'ba:sa:s*], pers. satrap i Frygien, støttede Sparta mod Athen og Kyros mod Artaxerxes 2. Dræbte Alkibiades 404 f. Kr.

Far'nakes, søn af Mithridates 6., som han forrædt til Rom. Som løn herfor kongen i det bosporanske rige 63-47 f. Kr. Generebde Pontos 48, men blev her slået af Cæsar ved Zela 47.

Farnborough [*'fa:nb(ə)rə*], eng. by SV f. London; 20 000 indb. (1948). Her er Napoleon 3. og Kejsersprinsen begravet.

Farnese, ital. fyrstestægt, havde stor indflydelse ved pavehoffet i 16. årh. Pave Poul 4. (1534-47) var en F. *Alessandro F* (1547-92) var fra 1578 Filip 2.s statholder i Nederl., fremragende general, bevarede Belgien for Span., erobrede Antwerpen 1585, slog Henrik 4. af Frankr. Huset F uddøde 1731.

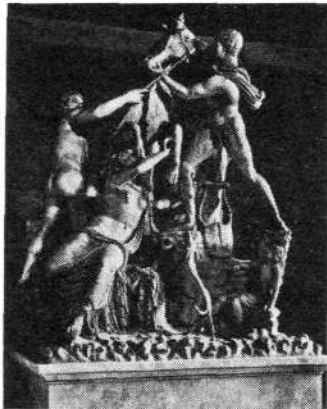
Far'ness, Palazzo [*-at:so*], kardinal Alessandro Farneses hus i Rom, opf. 1530-80 af Antonio da Sangallo, Michel-

angelo og Giacomo della Porta. Indeholder første eks. på barokt loftsmaleri. (Ill. se tavle Renaissance).

Farnese-bind, bindtype stammende fra den ital. hertug Pierluigi Farnese's (1503-47) bogsamling; jfr. canevairbind.

Farnesina, villa i Rom, bygget 1508-11 af Peruzzi efter tegn. af Raffaël for bankieren Agostino Chigi. Især kendt for Raffaels, Peruzzis o. fl.s fresker. Nu sæde f. Det Kgl. Ital. Akademi.

far'ne'siske kunstværker, skulpturer, samlet af Alessandro Farnese i Palazzo Farnese, Rom, nu i museet i Napoli. Mest kendt er *Den Farnesiske Herakles*, signeret »Glykon«, efter Lysippos, og *Den Farnesiske Tyr*, den største, beva-

Den Farnesiske Tyr. Napoli.

Brødrene Amfion og Zethos hæver sig på deres moders plagerinde Dirke, ved at binde hende til en vild tyr.

rede antikke skulptur, marmorkopi (fundet 1546 i ruinerne af Caracallas termer i Rom) efter forsvunden bronzeoriginal fra hellenistisk tid, if. Plinius af brødrene Apollonios fra Tralles og Tauriskos.

Faro [fa:ru], 1) portug. distrikt, sammenfaldende med landets sydligste prov. Algarve; 5072 km²; 318 000 indb. (1940); 2) hovedstad i 1), havneby på S-system; 20 000 indb. (1940).

Faros, ø ved Alexandria i Ægypt., hvor Ptolemaios 2. lod opføre et fyrtårn, et af verdens Syv Underværker.

Farquhar [fa:kwa], George (1678-1707), eng. dramatiker. Hans vittige komedier skildrer samtidens levende kredse.

Farrar [fa:ra:r], Geraldine (f. 1882), amer. sangerinde (sopran) og filmskuespillerinde. Deb. 1901 i Berlin, 1906-22 knyttet til Metropolitan Opera i New York.

Farrell [fa:ra:l], James Thomas (f. 1904), amer. forfatter til sociale romaner fra Chicagos irsk-katolske milieu. Hovedværket: trilogen *Studs Lonigan* (1932-35, da. 1. del: *Unge Lonigan* 1942). Desuden novellesaml. og en selvbiogr. roman på 4 bd.

Farrère [fa:re:r], Claude, pseud. for *Frédéric Charles Bargone* (f. 1876), fr. forf., har skrevet farverige eksotiske romaner som *La bataille* (1909).

Farris, no. sø, vestfold; 23 km². Aflob til Larviksfjorden gnm. F-elve. Ved F mineraler.

fars, fint malet kød, fisk el. grønsager oftest tilsat mel, krydderi og vædske; far'se're, fylde med f.

Fårs (*Fårsistån*) [fa:rs(e'stu:n)], bjergrig prov. i Iran ved Iranske Bugt; ca. 175 000 km². Kernen i det gl. perseriige.

Farsalos, oldgr. by i Thessalien, hvor Cæsar slog Pompejus 48 f. Kr.

far'sang (egl. pers.), gl. tyrk. mil = 5001 m.

Farson [fa:sn], Negley (f. 1890), amer. forfatter og journalist. Rejsebøger som *The Way of a Transgressor* (1935, da. *Over alle Grænser* 1936), romaner som *Story of a Lake* (1939, da. 1939). (Portræt).

far'sot (far af verbet fare + ældre da. sot sygdom), epidemi.

Farsund [-sün:], no. ladeplads i V-Agder ved Lyngdalsfjordens munding; 1800 indb. (1946).

Farsø, da. stationsby (Års-Hvalpsund) i V-Himmerland; 1338 indb. (1945).

fart, i alm. d. s. s. hastighed; søv., 1) den hurtighed, hvormed et skib bevæger sig gnm. vandet; angives i knob: sømil pr. time; 2) den tid, en sømand har været til søs; 3) den art søfart, hvori en sømand har sejlet, f. eks. udenrigs.

farthing ['fa:ðin] (oldeng. feorðing fjerdedel), eng. bronzeøse = 1/4 penny.

fartmåler, et flyveinstrument, som angiver flyvemaskinens hastighed i forh. til den omgivende luft. Visningen fremkommer ved, at man v. hj. af et pitotrør el. et venturirør registrerer en trykdifférens (ml. det såk. hastighedstryk og atmosfæretrykket), der er proportional med kvadratet på hastigheden.

Fa'rük r. (f. 1920), *konge af Ægypten* fra 1936. Sen af Fu'ad 1., tiltrådte reg. som myndig 1937; en tid modstander af Wa'fd-partiet. Har hævedet fremtrædende stilling bl. muhedanerne i Orienten. (Portræt).

Farum, da. stationsby (Slangerupbanen), N-Sjælland; 1430 indb. (1945).

Farum'gård, tidl. hovedgård NV f. Kbh., nu udstykket. Hovedbyggn. fra 1705 (bygmester F. Dieussart, virksom i Danm. 1701-11), fredet i kl. B, tilh. fra 1932 Ursula-ordenen (rekreatiohjem).

Farum Sø, sø i N-Sjælland, V f. Furesø; 1,2 km²; gennemstrømmet af Mølleå.

farvand, 1) et nærmere betegnet vandområde, f. eks. Smålandsf., 2) sejlbår del af hav el. fjord. f.-afmærkning, system af sømærker til vejledning for sejladser. f.-beskrivelser, detaljerede beskrivelser af f.-afsnit i håndbogsform; i Danm. »Den Da. Lods«, »Den Da. Havnelods«.

farveblindhed, sædv. (noget misvisende) betegn. for rød-grøn-blindhed (daltonisme) og den sjældnere gul-blå-blindhed samt for total f. Bl. a. p. gr. af anv. af røde og grønne lanterner som signaler har det bet. at kunne konstatere tilstedeværelsen af f. Dette kan gøres ved en prøve med Ishiharas pseudoisochromatiske tavler (se farvetavle).

farvede, folk, der ikke tilhører den hvide (europide) race.

farvefilm, fot. film, der gengiver naturlige farver i modsætning til sort-hvid-film. Kan være fremstillet efter farverastermetoden el. efter d. subtraktive metode (se farvefotografi). Første vellykkede farve-spillefilm udsendt omkr. 1934-35.

farvefilter, en farvet glasplade, der anbr. foran et fot. objektiv for at absorbere visse lysstråler. f. kan være gulfilter (v. himmelfot.), rødfilter (månelysseffekt) m. m.

farve-fjernsyn beror på skiftevis overføring af billeder i rød, grøn el. blå farve; demonstreredes første gang 1940 af Columbia Broadcasting System.

farvefølelse, 1) psyk., oplevet farve el. 2) sanseproces, der resulterer i en oplevet farve.

farvefotografi, fremstilling af fot. i naturlige farver er nu mulig på diapositiver, men man kan endnu ikke fremstille farvepositiver af synderlig høj kvalitet. f. kan foretages på farverasterplader, der ml. emulsion og bærer (glasplade, celluloidstrimmel) har et lag farvede stivelses-korn; farverne på kornene er hhv. orange, grøn og violet. Ved eksponeringen falder lyset gnm. kornene og rammer sølv. Et overvejende grønt område af det fot. motiv vil sende meget lys gnm. de grønne stivelseskorn til sølv, og ved fremkaldelse bliver sværtningen her meget stærk, men ved omvendning til positiv vil sværtningen blive tilsvarende tynd, og pladen vil i gennemfaldende lys være grøn svarende til det opr. motiv. Det farvede billede dannes således ved en additiv proces (s. d.); efter dette princip arbejder autokromplader, dufaycolor og kodacolor. Ved subtraktiv f (gaspar color, kodachrome, agfacolor, technicolor) dannes i selve emulsionen farvestoffer, der ved passende overdækning gengiver de naturlige farver. Ved techni-

Negley Farson.

Farük I.

color optages tre negative i 3 forsk. grundfarver, der derefter kopieres sammen.

farvefyldte, psyk., d. s. s. farvemættethed. **farveharmonii**, i malerkunst farvernes samklang, f. eks. v. balance ml. varme og kolde farver.

farveindeks, i astrofotometriken forskellen ml. den fot. og den visuelle størrelsesklasse, er et kvantitativt mål for stjernefarven.

farveinduktion, psyk., svag udbredelse af en farvekvalitet til en dermed sammenstillelig grå flade.

farveklip, billede fremstillet af udklippet og opklæbet, farvet papir.

farvekonstans, psyk., en oplevet farves uforandret trods ændring i belysningsintensitet.

farvekontrast, psyk., forhold ml. to oplyede farver der ved sammenstilling fremhæver (forstærker) hinandens farve-kvalitet. Kan være simultan el. successiv.

Far'vel, Kap, Grønlands sydligste punkt (59°46' n. br.), på en lille, ca. 300 m h. ø.

farvelegemer el. *kromatoforer*, der findes i plantecellers cytoplasma, er 1) grønne og kaldes da klorofyl- el. bladgrøntkorn og giver planten dens grønne farve og spiller en stor rolle ved kulsyreassimilation; 2) gule og røde og giver mange blomster og frugter (f. eks. hyben) disses farver, og 3) farveløse og kaldes da hvidkorn (findes f. eks. i kartofler).

farvemættethed, psyk., lighedsgraden ml. oplevet farve og den tilsvarende (rene) spektralfarve, resp. forskel fra gråt.

farveplanter, planter, af hvilke der udvindes tekn. brugbare farvestoffer. Man kender over 2000 plantefarvestoffer, de fleste har dog kun fundet anv. hos primitive folk. Noget over hundrede er blevet erhvervsmæssigt udnyttet, men i nutiden er deres bet. ringe, da man ad kem. vej har frembragt bedre og billigere farvestoffer. Af vigtige f. kan nævnes: indigo-planten (*Indigofera tinctoria*) og blåtræ (*Hæmatoxylin campechianum*) af hvilke fås blå farvestof, krapplanter (*Rubia tinctorum*) og *Bixa orellana*, et lille el. ml.højt træ fra trop. Amer., som giver rødt farvestof og endelig safran (*Carthamus tinctorius*) og safran-krokus (*Crocus sativus*), som giver gult farvestof. Farvestoffer fra farvetræ ekstraheres gerne på stedet for at spare transporten. Efter formaling og fermentering af f. kan farvestoffet vindes ved ekstraktion og afdamning af opløsningsmidlet.

farver er synsindtryk af lys af forsk. bølglængde. Rene spektralfarver iagttages i spektret af lys fra hvidglødende legemer, idet farven er bestemt ved bølglængden. Rødt lys har bølglængdeområdet 7600-6300 Å, orange 6300-6000 Å, gult 6000-5600 Å, grønt 5600-4900 Å, blå 4900-4400 Å og violet 4400-4000 Å. Blandingsfarver iagttages, når øjet samtidigt modtager lys af forsk. bølglængdeområder. Blandingsfarven af samtlige spektralfarver er hvid, og ved blandinger af lys med forsk. bølglængde kan opnås andre farver, som ikke findes i spektret. To farver, der tilsammen giver hvidt, kaldes komplementære. Legemers f. er bestemt ved den spektrale sammensætning af det lys, de sender ind i øjet, og er for gennemsigtige legemer blandingsfarven af det ikke absorberede lys og for uigennemsigtige legemer blandingsfarven af det tilbagekastede lys. Blandinger af to farvestoffer (malerfarver) giver en blandingsfarve bestemt ved det fælles

bølgelængdeområde, som tilbagekastes af begge stofferne. (Hertil farvetavle).

I teknikken skelnes imellem a) f, som består af farvede korn, uopløselige i vand (el. olie), såk. pigmenter, der anv. til malerf., trykf. el. farvning af cement, kautsjuk, plastics, linoleum, f-stifter m. m. og b) farvestoffer, som kan opløses i vand, især til brug for tekstilfarvning. f inddeles i naturligt forekommende (jordf., mineralf.) og syntetiske f, samt substratf og l-fakker (opløselige, organiske f-stoffer, der er gjort uopløselige ved adsorption el. kem. binding). Oparbejdningen af mineraliske f kan foregå ved formaling, slæmning, tørring (evt. brænding) etc. Naturlige f er f. eks. kridt, gips, tungspat, okker m. fl. Ad kem. vej fremstilles f. eks. zinkhvidt, litopon, blyhvidt, titanhvidt, kromguldt, berlinerblåt, ultramarin, mænje, kønrog etc.

farverasterplade, d. s. s. autokromplade. **farve'ri'**, virksomheds el. aff. af en tekstilfabrik, hvor tekstilstoffer farves, enten som løse taver, efter spinning (garnfarvning), efter vævning (stykfarvning) el. som færdig klædning (garderobefarvning). De talr. farvemetoder fører til mere el. mindre ægthed over for lys, sved, vask, kogning, blegning, gnidning osv. og kan i grove træk inddeles således (for hvert materiale efter dalende ægthed): For bomuld og kunstsilke: kype-, naltol-, svovl-, direkte og bejdsfarvestoffer; for uld og silke: kromerings-, direkte og basiske farvestoffer; til acetatsilke og Nylon benyttes spec. farvestoffer. Efter tekstilmaterialets og farvningens art anv. forsk. apparater, i hvilke materialet enten bevæges i farvebadet (flotten) el. dette pumpes gnm. materialet, særligt garn (apparatfarvning).

farvesans, psyk., synssansen som formidler af farveoplevelser, især nethindens tappe, der betinger oplevede kromatiske (brogede) farver.

farveskifte forekommer hos krybdyr, padder, fisk og blæksprutter. Skyldes visse celler i huden, der under indflydelse af nerveimpulser kan udvides el. trække sig sammen. Beromt er kamæleonen f.

farvespredning, lysets el. dispersion er først klarlagt af Newton (1669), som ved undersøgelse af solstrålers brydning i et glasprisme fandt, at hvidt lys er sammensat af forsk. farver med hver sit brydningsforhold, idet lyset spredes og danner et spektrum. f ved brydning i linser bevirker afbildningsfejl, kromatisk aberration, som kan opheves ved linsekombinationer (akromatisme). f udnyttes i spektroskopet.

Far West ['far 'wæst], gl. betegn. f. det vestl. USA.

farvestifter el. farveblyanter, har stifter af kaolin og jordfarvestoffer, imprægneret m. voks o. a.

farvestoffer er stoffer, der kan danne farvede opløsninger el. i opløst tilstand kan anv. til farvning, spec. af tekstilstoffer. Siden oldtiden har man anv. vegetabiliske (og animalske) f til tøjrfarvning, men siden midten af sidste årh. har der i stigende grad været benyttet syntetiske f (tjæref, anilinf) som nu er praktisk talt enerådende. Udgangsmaterialerne er i de fleste tilfælde destillationsprodukter fra stenkulstjæren (benzol, toluol, fenol, naftalin, antracen etc.), der ved forsk. behandlinger omdannes til mellemprodukter og videre til f, f. eks. azo-, trifnylmetan-, indigo-, svovlf etc. Af disse er azof de mest anv.; de fremst. ud fra aromatiske aminer (f. eks. anilin), der ved diazotering og kobling med aminer el. fenoler danner f, evt. direkte på tekstilstoffet. Efter deres farveretningskarakter inddeles f f. eks. i syref., basiske f, substantive (direkte, d. v. s. f. der uden videre trækker på stofferne og fæstholdes ved adsorption) bomuldsf., bejdsf., kypef osv.

farvetryk, reproduktion af malerier, tegninger, genstande m. m. i fl. farver. Ved trykningen kræver hver farve sin trykplade og særskilte trykgang. I bogtryk udføres f som regel i 3 el. 4 farver, idet man udskiller primærfarverne gult, rødt

og blå, som ved samtryk giver praktisk talt alle farvenuancer. For at give reproduktionen noget mere af originalens modulering, suppleres de tre farver gerne med sort, altså firef. Udskillelsen af primærfarverne sker v. hj. af farvefilter: et grønt filter for de røde farver, et orange-rødt for de blå og et violet for de gule. Den sorte farve optages gnm. et gult filter. f kan fremstilles inden for såvel bogtryk som stentryk, offset, dybtryk, lystryk m. m. For at komme originalen så nær som mulig, trykker man dog ofte i mange fl. - indtil 20 - farver, især i litografien.

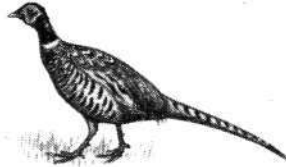
farvæstetik, læren om de til de oplevede farver og belysninger knyttede æstetiske kvaliteter el. stemninger.

faryn'ga'l (gr. *farynks* svælg), svælg. **faryn'gitis** (gr. *farynks* svælg + *-itis*), svælgkatarr.

farungosko'pi' (gr. *farynks* svælg + *-skopi*), besigtigelse af svælg, som regel v. hj. af en særlig silkilde og tungespatel. **'Farø'**, da. ø i Storstrøm; 0,9 km²; 19 indb. (1945).

fas (lat.), den guddommelige ret mods. den menneskelige (lat. *jus*).

fa'sa'ner, fællesbetegn. for en del hønsfugle af slægten Phasianus og nærtstående slægter. Karakteristiske ved den

Almindelig fasan.

meget lange hale. Den a l m. f. el. jagt-f (Ph colchicus) opr. fra Asien og S-O-Eur., er nu udbredt over største delen af Eur.; yndet jagtobjekt, forekommer både på marker, i krat og skove. Reden på jorden, ca. 10 æg. De fleste N- og V-eur. f-bestande består af en blanding af jagt-f o. a. arter. f lever af frø, grønt, smådyr o. l. f opdrættes kunstigt til forøgelse af bestanden af frilandfugle i såk. fasanerier. Det første egl. fasaneri i Danm. anlagdes for kongen 1840 i Kongelunden på Amager; ved årh.-skiftet fandtes fasanerier også på mange store godser, men er i nyere tid indskrænket i antal.

fasangø ('Centropus phasi'anus), austr. gog. Rygsidens farvetegning fasanlign.

Fasangården, gård i Frederiksberg. Have, opført 1723 som bolig for den kgl. fasanmester; ombygget 1827; fredet i kl. B. Nu udlejet som privatbolig.

fasanrikse (*Hydrophast'anus chi'rurgus*), langhalet ind. bladhøst.

'fascēs [-køs] (lat.), de bånd, der sammenholder den rom. liktors knippe af stokke (til prygling) og en økse (til henrettelse), dernæst knippet selv, og endelig symbol for statsmagten (jfr. fascisme).

fascie-epistyl (lat. *fascia* bånd, *arkit.*, båndagtigt, i form af 3 svage vandrette aftrængninger aftribet epistyl i ionisk og korinthisk søjleorden).

'fasci'er (lat. *fascia* bind, bånd), bindevævshinder f. eks. omkr. muskler.

fasci'ne're [-asi-] (fr.), fortrylle, betage. **fascisme** ['sis-] (af lat. *fascēs*), politisk bevægelse, beg. 1919, der under ledelse af Mussolini beherskede Ital. 1922-43. f søgte sit forbillede i det gl. rom. verdensherredømme og brugte slagord og symboler hentede fra oldtidens Rom (påvirket af d'Annunzio). Bekæmpede fri forfatn. og specielt socialistisk arbejderbevægelse, gennemførte polit. og åndelig ensretn., eafh. også statsindgreb over for erhvervslivet, understregede autoritetsprincip, militarisme og skarp nationalisme, søgte uadtal imperialistisk ekspansion. Hævdede selv at være proletarisk, opbyggede partiapparat på grupper af betingelsesløst lydige lokale tillidsmænd, men trængte ikke til bunds i befolkningen i så høj grad som national-socialismen i Tyskl. Støttedes af dele af

industrikapitalen, mindre af aristokrati og kongehus. Antisemitisme fik først bet. i slutn. af 1930'erne under ty. påvirkn. Opr. republikansk og kirkefjendt., dette trådte dog i baggrunden efter marchen mod Rom og magtovertagelsen 1922, selv om f-s ensretn. af ungdommen krydsede katolicismens ideer. f-s polit. brød sammen ved Mussolinis fald juli 1943, og Badoglio's afskaffelse af partiets organisationer mødte ikke modstand. Mussolinis forsøg på republikansk-fasc. reg. i Nordital. under ty. beskyttelse fandt ikke større tilslutn., så lidt som spredte neo-fascistiske grupper efter 1945. Undertiden bruges f også om den ty. nationalsocialisme og andre antikommunistiske diktaturer.

Fascists, British Union of ['britiʃ 'ju:njən əv 'fæʃists] (eng: britisk fascistforbund), eng. polit. parti, grl. 1932 af Sir Oswald Mosley. f-s program svarede i hovedsagen til den ty. nazismes. Fik aldrig større tilslutn. Forbudt 1940.

'fase (gr. *faïnein* komme til syne), udviklingsstrin, periode; i astron., den skiftende form, månen og planeterne får, idet de vender en større el. mindre del af dere; af Solen belyste halvdel mod Jorden. Månens f er nymåne, første kvarter, fuldmåne og sidste kvarter; 2) et fys.-kem. begreb, der betegner de homogene bestanddele, hvori et stofsystem kan adskilles ad mek. vej. Et stof har kun een luftformig fase, men kan have flere faste faser, hvis der forekommer allotropi; 3) elektr., betegn. for de forsk. viklinger og ledninger i (flerfase) vekselstrømsmaskiner, der kaldes to-, tre-,...-faset efter antal af de til de adskilte strømkredsløb svarende viklinger.

fase el. **fasevinkel** er ved en harmonisk svingning el. en bølgebevægelse den vinkel, hvis sinus angiver forholdet ml. det øjeblikkelige og det maksimale udsving. f 0° og 180° svarer til nulstillingen, medens 90° og 270° svarer til maksimalt udsving, bølgebjerg el. -dal.

faseforskell el. **faseforskydning** er forskellen i fasevinkel ml. to punkter i en bølgebevægelse el. ml. to svingninger af samme frekvens, f. eks. en vekselstrøms spænding og strømstyrke. f måles i grader og udtrykkes ved cos til vinklen, idet den tid, der medgår til en hel periode, sættes til 360°. Heraf udtrykkes cos φ som betegnelse for f.

fasefølge, **elektrot.**, rækkefølgen for strømme (el. spændingerne) i et flerfaset system.

faseskifte, **biol.**, den for den kønede forplantning karakteristiske veksel ml. celle- (el. individ-) generationer med henh. enkelt (haploid) og dobbelt (diploid) kromosombesætning. Omskiftet sker ved reduktionsdelingen (forud for koneskledningen) og befrugtningen.

fas et 'nefas, per (lat.), med rette og urette, med tilladelige og utilid. midler.

fase-viser, elektr. instrument, der angiver faseforskydningen, cos φ, ml. vekselspænding og -strøm.

'fashiona'bel [-fo-] (eng. *fashion* mode), som hører til god tone; på højeste mode, elegant.

fashio'ne'ret [faʃo-] (eng. *fashion* façon), façonstrikket, betegn. for strømper der strikkes på fadstrikkemask., hvor det er muligt at tage masker ind og derved fremst. strømper, der sidder glat på benet.

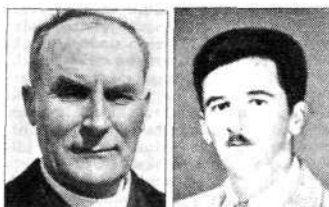
Fa'shoda (nu *Kodok*), militærpost ved Nilen i Sudan. Besattes juli 1898 af fr. tropper under oberst Marchand, nåedes sept. s. å. af eng. tropper under Kitchener. Efter skarp konflikt opgav Frankrig sin Sudan-ekspansion og rømmede f.

-fa'si' (gr. *fanai* sige), -tale.

fa'skine (lat. *fascis* risknippe), tæt sammenbundet grenknippe, der anvendes

ved vandbygningsarbejder el. som dræn, hvor drænrør ikke kan anvendes. Alm. f er 3-4 m lange og 25-30 cm tykke. Med indlagte sten anvendes de som beskyt-

M. v. Faulhaber. William Faulkner.

telse af jordskråninger under vand. F udmerker sig ved deres ringe vægt og store bøjelighed. Anv. mil. ved skansebygning. **fa'ski'kniv**, ca. 30 cm lang, 6 cm bred kniv til fletværksarbejde o. l.

Fåskrúðsfjörður ['fa:skrúðsfjörður], fjord på Islands Ø-kyst.

fa'ste, afholdelse fra spisning, rel. observans, i primitiv-antikke rel. ofte knyttet til indvielsen for kultfesten, i de senere individuelle frelses-rel. et rel. middel til sjælelig træning el. erhvervelse af rel. fortjeneste.

fast ejendom, jord, efter omstændighederne med påstående bygninger og tilbehør; modsat løsøre.

fa'ste'lav'n (mnty. *vastelavet* egl. aftenen (dagen) for fasten), opr. hedensk værfest, i den kat. kirke indledt. til fasten, p. gr. af sin popularitet bevaret efter Reformationen.

fastelavnsspil, en primitiv lystspilform, udviklede sig i senmiddelalderen af fastelavnsoptogene især i sydt. byer. Det satiriske og meget saftige f blev hos den betydeligste repr., Hans Sachs, noget mere ærbart.

fastepart (stående part) *søv.*, den tovende, der er den faststående del af f. eks. en taljeløber i mods. til den del, hvori der hales (halende part).

'fasti (lat.), 1) de dage, hvor det var tilladt at holde offentl. forhandlinger i Rom; 2) fortegnelser over rom. embedsmænd og over de afholdte triumfer.

fa'stigmium (lat., egl. spids, top), højdepunkt, særlig feberens højdepunkt.

'Fasting, *Claus* (1746-91), no. forf. Skrev uden held i tidens dram. genrer, fr.-klassisk tragedie *Hermione* (1771), hydespil, lystspil. Især kendt f. sin litt. kritik og sine satiriske epigrammer i *Det No. Seiskabs versprotokol*.

fastkæber (*Plectogonathi*), fiskeorden, mellem- og overkæbe fast forbundne. Små galleåbninger, overvejende trop. og subtrop. Hertil kuffertfisk, pindsvinefisk og klumpfisk.

fastland el. kontinent, Jordens større, sammenhængende landmasser i modsætning til øer. Grønland (2,2 mill. km²) regnes for den største ø og Australand (7,6 mill. km²) for det mindste fastland.

fastlandsklima el. *kontinent'aklima*, klima hvor Solens indstråling og Jordfladens udstråling gør sig stærkt gældende i vejrets dagl. og årl. variationer med store temperatursvingninger fra dag til nat og fra sommer til vinter og med ringe luftfugtighed.

fastlandsskrænt el. *shelf*, forholdsvist stejl skræning ml. fladsøen og dybsoen.

Fastlandsspærringen el. *Kontinent'alspærringen* el. *systemet*, Napoleon I.s forsøg på økon. blokade af Engl. Fuldt udformet ved dekret 21. 12. 1806 fra Berlin. 1807 tilsluttedes Rusl. (Tilsit) og Danm.-No. Engl. svarede m. blokade. F støttede fr.-belgisk industri, men gennemhullede af smugleri, vakte uvilje i Rusl. og modarbejdedes alm. Brod sammen m. Napoleons nederlag 1812-14.

fastlandstid, del af alluvialtid, hvor Danm. lå højere end nu og Østersøen var en indø. Fyrreskove i Danm.

fastmasse, i skovbruget den vedmængde, der findes i de forsk. sortermenter; rummetre, bunker o. l.; f angives enten i m³ el. i % af sortimentets ydre rummål.

fast regning. Ved køb i f erhverver køber ejendomsret til det solgte og forpligter sig til at betale købesummen uden forbehold, mods. kommissionshandel.

fastsættelsessøgsmål, d. s. s. anerkendelsessøgsmål.

fat [fa:t] (= da. *fad*), ældre sv. mål for flyd. varer = 157 l.

fa'tal (lat. *fa'talis*, af *'fatum*, skæbne), skæbnesvanger, ulykkelig; ærgerlig, forbanded.

fa'tal'sme (lat. *fatalis* vedr. skæbnen), skæbnetro, den tro, at alle hændelser, også menneskets livslob og handlinger er uafvendeligt forudbestemt, uafhængigt af dets vilje.

'fata mor'gana (ital: feen Morgana), benævnelse for luftspejling.

Father Divine ['fa:ðər da'vain] (eng: fader guddommeligt), tilnavn f. USA-negerprædikant *George Baker* ['bæ:kər] (f. 1878). Grl. religiøs sekt bl. negrene hvis mål er fred og velvære under absolut lydlighed mod F, der af tilhængerne betragtes som Gud. Bevægelsen er inddelt i »himle«, medl. kalder til tider hinanden for engel og overengel. F råder over store kapitaler og grundejendomme, har en del polit. indflydelse.

fathom ['fæðəm], eng. favn = 2 yards = 1,829 m.

fatig're (fr.), trætte, udmatte.

'Fatima, Muhameds og Chadidjas datter, g. m. Ali. Fra dem nedstammer Fatimiderne.

Fati'mider, nordafr.-ægypt. dynasti 902-1171 (i Ægypten fra 969), grl. af Ubaydal-lah, der stammede fra Fatima, Muhameds datter, og Ali.

Fat'novo-kulturen, midtruss. y. stenalderkultur af samme stamme som enkeltgravskulturen, men med lokalpræg.

fatning, lampeholder til elektr. glødelampe.

'Fatra (čech. *Fatry* ['fatrj]), bjergparti i V-Karpaterne; gennembydes af Váh.

Fats'hedera, en bastard ml. Fatsia og ved-bend (Hedera) (begge til vedbendfam.); F, der er en opret, med håndlappede blade forsynet bladplante, er en moderne, hurtigvoksende stueplante.

'Fatsia, slægt af vedbendfam. med 1 art F japonica, et lille træ med store, håndlappede blade. Dykres som stueplante under navn »Aralia«.

fattigdom, frivillig regnes af den rom. kat. kirke for en »overskydende god gerning«, som giver mennesket en særlig fortjeneste i Guds øjne.

fattighjælp, ydelse efter forsorgsloven til arbejdsvillige personer, forsømmelige forsørgere, alkoholister, omstrejfer, erhvervs- og subsistensløse m. fl. F medfører: erstatningspligt, tab af valget og af ret til særhjælp og kommunehjælp; kommunalbest. kan nedlægge indsigelse mod, at påg. indgår ægteskab, vedk. kan anbringes på afvænningshjem, arbejds-hjem, arbejdskolonier, arbejdsanstalter el. tvangsarbejdsanst. 1946-47 var der i Danm. 2500 understøttede; udgift 1,7 mill. kr., samt til anstalter 3,5 mill. kr.

fattighkonvention, den nordiske, konvention af 25. 10. 1928 ml. Danm., No., Sv. og Finl., hvorved hvert af disse lande forpligter sig til at yde statsborgere fra de andre lande offentlig understøttelse i trangstilfælde på samme måde som egne statsborgere.

fattigvæsen, tidl. kommunal admin. af understøttelsen af trængende, for hvem der ikke var sørgt på anden måde. Opr. var fattighjælp med retsvirkn. eneste offentl. hjælpeform, men fra 1891 undtoges stadig fl. grupper gnm. særordninger. Det egl. F ophævedes ved Socialreformen og erstattedes af forsorgslovens regler.

fatui'te't (lat. *fatuitas* dumhed), betegn. for visse tilstande hos ændsvage og sindssyge, præget af sløvhed, m. m.

'fatum (lat.), skæbnen; den uafvendelige tilskikkelse.

faubourg [fo:'bu:r] (fr.), forstad, ydre kvarter.

'fauces (lat.), svælg, strube.

fauk'a'l (lat. *fauces* svælg), *fonet.*, den ved ganeøjlets sænkning under overgang fra klusil til nasal fremkaldte smækkelyd, som ml. p og m i »opmand«.

'Faulhaber [-ha:~], *Michael von* (f. 1869), kardinal (1921) og ærkebiskop (1917) i

München, den ty. kat. kirkes primas, sluttede 1933 konkordat med Nat.-soc., men fandt sig siden bedraget af regeringen og talte ofte, også under 2. Verdenskrig, mod nazismen. (Portræt).

Faulhorn, bjerg i kanton Bern, Schweiz, ml. Grindelwald og Brienzsee, berømt for sin rige planteverden; 2681 m.

Faulker [fau:kər], *William* (f. 1897), amer. forfatter; har i romaner om livet i sydstatene med forkærlighed skildret menneskelig ondskab, perversitet og degenerering skarpt i psykologien og retorisk i stilen. Hovedværker: *Soldier's Pay* (1926), *The Sound and the Fury* (1929), *Light in August* (1932, da. 1946), *The Wild Palms* (1939, da. 1939). (Portræt).

Fau'n, fork. navn for den rom. guddom Faunus.

'Fauna (efter *Fauna*, i rom. myt. Faunus' hustru, søster el. datter), hele dyreverden inden for et bestemt område.

'Faunus og Sil'vanus (lat. *silva* skov), i rom. rel. guddomme for overdrevet, græsgangslandet og skoven. Senere identificeredes F med den gr. Pan og opfattedes som en flerhed af fauner, lig med de gr. satyrer.

Faure [fo:r]. *Félix* (1841-99), fr. politiker, president 1895-99. Mådeholden republikaner; mod Dreyfus-sagens genoptagelse.

Fauré [fo:r]. *Gabriel Urbain* (1845-1924), fr. komponist. Elev bl. a. af Saint-Saëns. 1905-20 direktør for konservatoriet i Paris. Har bl. a. komp. *Requiem* (1887), operaen *Penelope* (1913), orkester-suiten *Musques et Bergamasques* (1919), kammermusik (strygekvartet, 1923), klaverstykker og sange.

'Faurholt, *Theodor Carl* (f. 1890), da. kemiker, 1926 prof. ved og 1942 rektor for Danm.-S. Pharmaceutiske Højskole.

Faurschou-Hvidt, *Bent*, da. frihedskæmper, kendt under dæknavn Flammen (s. d.).

'Faur'skolver, tidl. hovedgård S f. Randers, i middelalderen under Århus bispestole. 1735 lagt under grevskabnet Frijsenborg, og blev ved lensafløsningen 1920 afgivet til udstykning. Hovedbyggn. fra ca. 1740; fredet i kl. B.

'Fau'sbøll, *Michael Viggo* (1821-1908), da. orientalist med speciale inden for pälis-sproget; udgav og overs. pälitekster, og udg. de gl. da. vægtvervs, mølbohist. og under pseudonymet V. Kristiansen *Ordbog over Gadesproget* (1866, forøget 1906-07).

Faust. Omkr. en ty. mirakelmager F (d. ca. 1539) samlede en række skildringer af sortekunsten, *Historia von D. Joh. Fausten* (1587), en folkebog, der fik fl. efterfølgere. En dramatisk F-tradition udgik fra englænderen Marlowe (1589). F-digtningens højdepunkt er Goethes »Faust« (1808, 2. 1833); opera herover af Ch. Gounod (Paris 1859, Kbh. 1864). 1. 18. og 19. årh. endv. talr. F-digtning.

Fau'stina to rom. kejserinder, 1) F d. ældre (d. 141), g. m. Antoninus Pius, som byggede F-s tempel ved Roms Forum. - 2) F d. yngre (d. 175), datter af 1), g. 145 m. Marcus Aurelius.

Fau'stinus, *F. P.* (1868-1946), da. psykisk forsker. Grl. 1914 Institut for Psykisk Forskning i Kbh. Har afsløret forsk. medier og okkulte bedragere.

fauteuil [fo:tø:j] (fr. af ty. *Faltenstuhl* klædestol), armstol; fin siddeplads (i teater o. l.).

faufragt ['fo:t-] (fr. *faute* mangel) godt-gorelse, befragteren af et skib må betale for at få hævet befragtningsaftalen.

fau'visme [fo-] (fr. *les fauves* de vilde dyr), betegn., anv. i en anmeldelse af Salon d'Automne 1905 på en gruppe fr. malere, Matisse, Derain m. fl., der repr. en nærmest ekspresjonistisk retning.

faux bourdon [fo:'bu:rd] (fr: falsk bas), *mus.*, en middelalderlig trestemmig sats, der bestod af parallelt gående tertser og sekster.

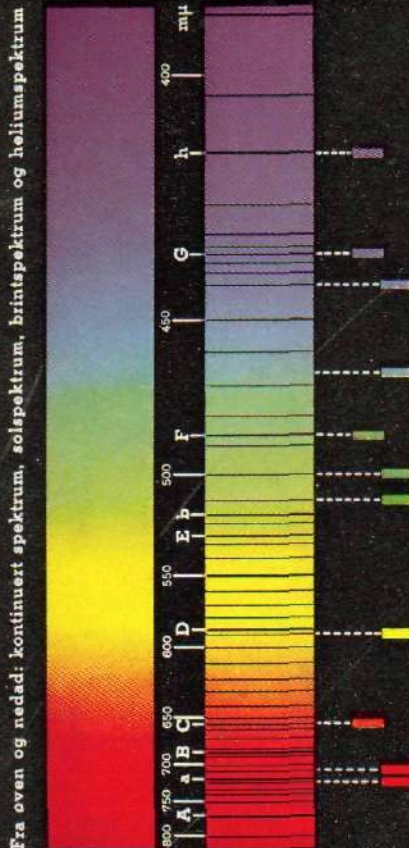
faux pas [fo pa] (fr., egl. forkert trin), fejltrin; anstød mod konventionen.

Fawkes, *Guy* [gaj 'fau:kəs] (1570-1606), eng. katolik; deltager i Kruttsammen-sværgelsen 5. 11. 1605. Henrettet.

favn, gl. da. længe- og brændemål, henh

Farvetoner i firfarvetryk

Spektre

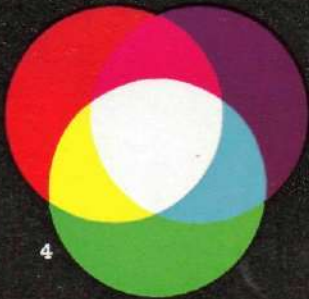

1

2

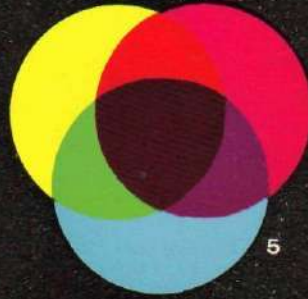
3

4

6

5

Øverst t. v. farvetoner, der viser primærfarverne + sort, der ved samtryk giver alle væsentlige farvenuancer. T. h. spektre; brint- og heliumspektrrets lyse linier findes som sorte absorptionslinier i solspektrret (vist ved punkterede linier).
 1. Farvekontraster. Den røde trekant synes mørkerød på gul, lysere på blå og orangerød på mørkerød baggrund. 2. Anløbsfarver ved iltning af stål under ophedning, fra højre til venstre, ca. 100-250° C. 3. Lysudsendelse fra glødende stål, fra højre til venstre, ca. 700-1500° C. 4. Additiv farveblending. Projiceres rødt, grønt og violet lys på en flade, vil fladen blive hvid i det felt, som rammes af alle 3 farvestråler samtidig. 5. Subtraktiv farveblending. Trykkes farverne gult, rødt og blå ovenpå hinanden, vil fladen blive sort i det felt, hvor alle 3 farver dækker hinanden. 6. Blandingsfarven grøn opstår ved blanding af gult og blå.

1.883 m og 2.226 m³. 1 kubikfavn = 6.678 m³.

Favtedyb, farvandet ml. Fur og Livø i Limfjorden.

favo'ra'bel (lat. *favor* gunst), gunstig, fordelagtig; favorisi'sere, begunstige, foretrække.

favo'rit (lat. *favor* gunst), yndling; forventet sejrherre; også hårkrølle; kindskæg.

Favo'sites (lat. *favus* voksskive), slægt af *Tabulata* bestående af tætstillede sammenvoksede rør; hyppigst i gotlandium og devon.

Favre [fa:vr], *Jules* (1809–80), fr. politiker, advokat. Bekæmpede Napoleon 3. Udenrigsmin. sept. 1870–juli 1871. Længst mulig mod landafstæelse, men kunne ikke bøjse Bismarck. Sluttede våbenstilstand, senere Frankfurt-freden.

Favrhol'm, en af staten ejet gård (310 ha), S f. Hillerød, omtalt 1364, efter 1560 lade, rd under Frederiksborg, senere inddelt under det kgl. stutteri. Siden 1918 statens forsøgsård. Stråtrækt hovedby m. fra 1804–06; fl. moderne monterst idbygninger. Her foretages under forsøgslaboratoriets ledelse bl. a. avlskontrol med fjerkæ, kaniner og pelsdyr.

'favus (lat. voksskive), skurv, svampelidelse i hårbunden, sjældent i Danmark.

fa'vor (fr.), gunst, fordel.

Faxafjörður ['fatsafjörður], andet navn på Faxaflói (Isl.).

Faxaflói ['fatsafloei] el. *Faxafjörður*, bugt på Isl. V-kyst ml. Reykjavik og Snæfellsnes. Fra F skærer Borgarfjörður, Hvalfjörður m. sig ind i landet. I sydøstl. del byerne Reykjavik, Hafnarfjörður og Akranes.

'Faxefjäll, no. 'Faksefjell, 904 m h. fjeldplateau ml. Hedmark og Dalarna, kaldes også Kolens slutpunkt.

'Faxälven, 340 km l. sv. flod, Ångermanälvens største tilløb.

Fayal el. *Faial* ['fajal], (Ilha do), ø bl. Azorerne; 165 km²; ca. 25 000 indb.; med byen Horta.

Fayum, uenøjetigt stavemåde for Faiyūm.

FD (fork. af eng. *free delivery* fri levering), betyder, at befragteren skal sørge for og bekoste ladning og løsning; d. s. s. FIO.

FDB, fork. for Fællesforeningen for Danms. Brugsforeninger.

FDE, fork. f. *Frivilligt Dreng-Forbund*.

FDM, fork. f. Forenede Danske Motorejere.

F-dur, toneart med grundtonen f, og *♭* for tonen h; paralleltoneart til d-mol.

Fe, kem. tegn for jern.

FE, fork. for foderenhed (1 FE = 1 kg byg).

fe (fr. af lat. *fatum* skæbne), overnaturligt, kvindeligt væsen; feer optræder dels som skæbnegudinder, dels med samme egenskaber som elverfolkene.

Fearnley ['færni], *Thomas* (1802–42), no. landskabsmaler; monumentalt romantiske motiver med fjelde, bræer og vandfald.

feature ['fi:tʃə] (eng.), karakteristisk træk; fremtrædende avisartikel el. nummer i varieté- el. radioprogram o. l.; blandt radioopførelse til livlig, fængslende betyning af et emne.

feber (lat. *febris*), sygelig forhøjelse af legemstemp. Symptom, der bl. a. ledsager de fleste infektioner. Et f-anfald indledes som oftest med kuldefølelse, med kuldegysning – hos børn undertiden fulgt af krampe – og derefter en følelse af stærk hede. Pulsen bliver hurtig (normal 72, under f 80–90–100–150 og mere). Til temp.-måling anv. nu et maksimums-temperometer, den sker sikrest ved at indføre termometret i endetarmen, hvor det skal ligge i 3 min. Normal temp. er 36,5–37°C om morgenen, 37–37,5° om aftenen. Under f når temp. ret sjældent 41°, endnu sjældnere 42°. Behandlingen rettes først og fremmest mod den til grund liggende lidelse, medens temp.-nedsættende midler nu kun anv. i ringe udstrækning.

feberbehandling, visse sygdomme, særlig syfilittiske sindssygdomme, behandles med feber. Man bringer patienten den forhøjede temp. enten ad fys. vej el. ved indgift af febergivende stoffer.

febertræ (*Eucalyptus 'globulus*), træ af eucalyptusslægten, kendt for sin hurtige vækst, plantes i sumpede egne for at ud-torre jordbunden og derved bekæmpe malaria. Af f. fås eucalyptusolie.

fe'bril (af *febris* feber), med., havende feber. fe'brilsk feberagtig, urolig, nervøs.

'Februa'r (lat. *februa* renselesfest f. d. døde), da. navn blidemåned, 28 dage i alm. år, 29 dage i skudår, i vor kalender årets 2. måned. Meteor. den sidste vintermåned. Gnm.snitstemp. ca. ±0,8° til +0,6°, dog forekommer bet. afvigelser, indtil ca. ±8½° og +4½°. De højeste målte temp. er 9°–12°, de laveste omkr. ±26°. Gnstl. antal frostdage 18–23. Nedbøren er årets mindste, 25–50 mm; der er dog eks. på 100 mm og på 0 mm.

Februarevolutionen i Paris 23.–24. 2. 1848 udbrød ved tilfældigt sammenstød ml. tropperne og demonstrerende folkemasser under konflikt ml. Ludvig Filip's kons. reg. og oppositionen (frisindede venstregrupper, arbejderne). Efter korte kampe opgav Ludvig Filip tronen. Førte til bølge af revolutioner i MI.-Eur. og Ital.

Fécamp [fe'kã], fr. by og badested i dept. Seine-Inférieure; 17 000 indb. (1946), vigtig fiskerihavn, skibbyggerier m. v.; desuden fremstilling af likører.

Fechner [fæxnr], *Gustav* Theodor (1801–87), ty. filosof og psykolog. Grl. i *Elemente der Psychophysik* (1860) eksperimentalsyk. og i *Vorschule der Aesthetik* (1876) den psyk.-eksperimentelle æstetik.

Fechners lov [fæx-] el. *den Webers-Fechnerske lov* (efter G. Th. Fechner og den ty. fysiolog Ernst Heinrich Weber (1795–1878)), sansesyk. lov, der siger, at for at et sansindtryk skal kunne mærkes, må den fys. påvirkning være proportional med den allerede tilstedeværende påvirkning. Eks: man kan høre en nål falde på gulvet i en stue, men ikke i et larmende maskinværksted.

Fechtel's Hospital ['fæk-]. Kbh., fribolig med 22 pladser, grl. 1570 af montmester Poul Fechtel (d. ca. 1590).

'fecit, fork. fec. (lat.), har gjort (det); anv. på et kunstværk efter kunstnerens signatur.

fed [fød], gl. da. betegn. for en lav, flad halvø, f. eks. F ved Præsto Fjord og V f. Kerteminde.

fed, da. garnmål, for uldgarn (knæk) = 150,6 m.

fed (type), i bogtryk meget kraftig type.

feder, tekn., se fjeder.

Feder ['fæ:dər], *Gottfried* (f. 1883), ty. nationalsocialist. Ingeniør, fra 1919 medl. af et lille »tyisk arbejderparti«, der blev udgangspunkt for Hitlers parti; bidrog til udformning af Hitlers »25 punkter«, 1934 prof. i byplanlægning m. v. i Berlin.

federacer, huddyracer, som er særlig egnet til fedning.

federa'l el. *fo'de'ra'l* (lat. *foedus* forbund), forbundsmæssig.

Federal Council of the Churches of Christ in America ['fædərəl 'kaunsil əv ðə 'tʃɜ:rtʃɪz əv 'kraɪst ɪn ə'mɛrəkə] (amer.), forbundsråd af Kristi Kirker i Amer.; grl. 1908 som en sammenslutn. af evang. kirker i USA.

Federal Reserve System ['fædərəl rɪ'zɜ:v 'sɪstəm] (amer): forbunds-reserve-system), USAs centralbanksystem, grl. 1913 (revid. 1933). USA er inddelt i 12 distrikter m. hver sin siddelbank (Federal Reserve Bank), der fungerer som centralbank for vedk. distrikt gnm. rediskontering af kortfristede værdipapirer for systemets medlemsbanker. Som øverste centrale organ oprettedes et Federal Reserve Board. Langt de fleste banker i USA står nu tilknyttet F.

Federal Trade Commission ['fædərəl 'træ:d kə'mɪʃən] (eng): forbundshandelskommission), en 1914 oprettet permanent kommission i USA, som overvåger overholdelsen af lovgivn. mod monopoldannelser, unfair forretningsmetoder osv.

Federated Malay States ['fædərətɪd mə'læi 'stæɪts] (eng): forbundne malajstater), 1895–1946 betegn. for den af malajstaterne Perak, Selangor, Negri Sembilan og Pahang dannede foderation

under brit. protektorat; indgår fra 1946 i Malaja.

Fédération Aéronautique Internationale [fædərə'sjɔ ærɔnɔ'tɪk æ'tærnasjɔ'nal] (fr: internat. flyveforbund) (fork. *FAI*), flyvningens internat. sportsorganisation, grl. Paris 1905. F opstiller regler for konkurrencer og rekordforsøg, godkender rekorder og varetager i øvr. sportsflyvningens internat. allingedner. DKDAS er medl. af F.

Fédération Dentaire Internationale [fædərə'sjɔ dɑ'tɛ:r æ'tærnasjɔ'nal] (fr: international tandlægeforbund), sammenslutning af tandlæger og tandlægeforeninger over hele jorden. Grl. i Paris 1900.

Fédération Internationale de Boxe Amateur [fædərə'sjɔ æ'tærnasjɔ'nal də 'bɔks amɑ'tɔ:r] (fork. *FIBA*), amatør-bokseforbund, grl. 1920.

Fédération internationale de documentation [fædərə'sjɔ æ'tærnasjɔ'nal də dɔkymɑ'tɑ'sjɔ] (d. s. s. Institut international de bibliographie).

Fédération Internationale de Football Association [fædərə'sjɔ æ'tærnasjɔ'nal də fʊ'tbɑl asɔ'sjɑ'sjɔ] (fr. og eng.), fork. *FIFA*, det internat. fodboldforbund, grl. 1904.

Fédération Internationale de Lawn Tennis [fædərə'sjɔ æ'tærnasjɔ'nal də 'lɔn tɛ'nɪ:s] (fr. og eng.), fork. *FILT*, det internat. tennisforbund, grl. 1913, hovedsæde: Paris.

Fédération Internationale de Natation Amateur [fædərə'sjɔ æ'tærnasjɔ'nal də natɑ'sjɔ amɑ'tɔ:r] (fr.), fork. *FINA*, det internat. svømmeforbund, grl. 1908.

Federpiel ['fæ:dərspi:l], *Per* (f. 1905), da. politiker. Landsretssagfører; bl. ledende i samarb. m. eng. faldskærmsfolk og i finansiering af modstandsbevægelsen; 1945 medhjælper f. statsadvokaterne i »ekstraordinære sager«, 1945–47 min. f. særlige allingedner. Medl. af Folketinget (Venstre) fra 1947. 1947–48 medl. af FNs Palæstina-kommission.

Federzoni [-'tsoni], *Luigi* (f. 1878), ital. politiker. Skarpt nationalistisk, fra 1920-erne en af fascismens ledende skribenter; kolonimin. 1922–24, 1926–28, indenrigsmin. 1924–26, 1943 mod Mussolini i det fascist. storråd.

fedesyrer, de enbasiske, mættede alifatiske karbonsyrer. Betegn. »fedesyrer« skyldes, at nogle af de syrer, der vindes ved fedtspaltningen, f. eks. palmitin- og stearynsyre, tilhører denne række. De vigtigste lavere led af f er myre-, eddike-, propionsyre samt smør- og valeriansyrer.

'Fedia, slægt af baldrianfam. med 1 art, *F. cornucopiae*, en enårig urt med røde blomster i gaffelkvæve. Hjemmehørende i Middelhavslandene, dyrkes som prydpilante i Danmark.

Fedin ['fjedin] *Konstantin* (f. 1892), sovjetrussisk romanforfatter; anv. i gennembrudsromanen *Byer og Ar* (1924) om krigskommissunismens kaos den eksperimenterende sprogligt; udviklede sig senere til en bevidst repr. for den socialistiske realisme. *Sanatoriet Arcturus* (1938) og *De Første Guder* (1946), l. del af en trilogi, baseret på barndomsindtryk.

fedning af husdyr tilsligter dels en vægtforøgelse, men navnlig en kvalitetsforbedring, så en højere pris pr. kg kan opnås for de pågældende slagtedyr.

fedtegrever, det væsentlig af cellerester bestående, stærkt fedtholdige bundfald, som afsætter sig ved udsmedning af fedt.

fedtekstraktion anvendes i stor stil (i Danmark på Århus Oliefabrik og Dansk Sojakaefabrik) til olieudvinding af relativt lidet olieholdige fro, sojabønner, hørfrø, solsikkefrø, idet en presning efterlader mindst ca. 4% olie i resten mod ca. ½–1% ved ekstraktion. Efter en knusning, tørring og udvalsing af

Fedia.

frøene ekstraheres flagerne med ekstraktionsbenzin, evt. med benzol, tetraklor-kulstof el. triklorætylen. Benzinet afdestilleres, kondensereres og benyttes igen. Ekstraktionsresten (skræet) uddampes og sælges til kreaturfoder. Også dyrekogler, olivenpresserester m. m. underkastes f.

fedtfinne, en stråleløs finnelign. hudlap på ryggen af visse fisk, f. eks. laks og maller.

fedtfisk, d. s. s. olieflsk.

fedtflugl (*Stea'tornis carl'pensis*), med nat-ravnene beslægtet sydamer. fugl. Yngler kolonivis i klippehuler. Frugtæder, meget fed.

fedtgæs, d. s. s. pingviner.

fedthalefår, fårerace m. lang, bred, stærkt fedttholdig hale. V-Asien, Afr. Leverer astrakan.

fedthjerte, med., aflejring af fedt uden på hjertet og i selve dets substans.

fedthærdning, proces, der sætter smeltpunktet for vegetabilsk el. animalsk olie i vejret, derved at de indeholdte umættede fedtsyrer mættes helt el. delvis med brint. Fedtstoffet bringes i en lukket beholder s. m. en katalysator, f. eks. nikkelhydroksyd udfældet på kiselgur, og der opvarmes og tillædes brint under tryk; herved finder en forædling sted, dels ved ændring af konsistens, dels ved forbedring af smag (hærdet tran el. sildeolie).

fedtinfiltration, fedtaflejring i legemets celler.

fedtkogning, kogning af fødemidler i smeltet fedt el. i olie ved en temp. af ca. 200° C.

fedtkugler, de i mælken emulgerede fedt-partikler. f-s størrelse er gmstl. ca. 3,5 µ. Antallet er i normal sødmælk 2-5 mill. pr. mm³.

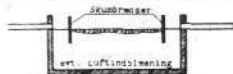
fedtlever, lever, i hvilken levercellerne er fyldt med fedtdråber, kan opstå som følge af alkoholisme, fosforforgiftning osv. Leveren bliver da forstørret, hvidgul og blødere.

fedtlæder, i alm. oksehuder, som først er garvet og derpå på den ene el. begge sider bestroget med en fedtstofblanding (f. eks. salt og hestefedt), som indvalkes maskinelt, hvorpå fedtstofoverskuddet fjernes.

fedtpletsyge, en sygdom hos bønder; fremkaldes af bakterier. De angrebne planter kendes på, at blade og bælg får små, klare, vandfyldte pletter. F bliver spredt med frøene.

fedtprocent, udtryk for mælkens fedtindhold. Danner grundlaget for mejeriernes afregning og spiller en stor rolle ved udvælgelse af avlsdyr inden for kvægbruget.

fedtsamler, beholder, hvorigennem spildvand langsomt strømmer, hvorved fedt

o. lign. lettere org. stoffer samler sig på overfladen, hvor de v. hj. af såk. skumbælte indres i at strømme videre.

fedtspaltning, hydrolyse af fedtstoffer, hvorved disse i deres egenskab af estere spaltes i glycerin og fedtsyrer. F kan foretages på forsk. måder, dels ved kogning med stærk base (sæbesyrelørlud), hvorved foruden glycerin fås salte af fedtsyrer, såk. sæber, dels ved opædning med vand enten under tryk el. under tilsætning af forsk. katalysatorer, der fremmer hydrolysen; herved fås foruden glycerin de frie fedtsyrer, der f. eks. anv. ved stearin-fabrikationen. Ved indvirkning af visse enzymer (lipasser) finder også f sted; herpå beror enzym-vaskemidlerne, da fedtstofferne i mods. til deres spaltning-produkter er uopløselige i vand.

fedtsten, 1) tæt talk, 2) da. navn for nefelin.

fedtstensbrænder, gasbrænder med hoved af ildfast fedtsten (klæbersten, spæksten, steatit) med en fin gennemboring el. spalte, særlig til opnåelse af stærkt lysende flammer f. eks. med acetylen; ved at lade flammerne fra to skrættillede, over for hinanden anbragte brænderhove-

Feidias: Athena Lemnia.

der mødes, kan man opnå en bred, skiveformet flamme.

fedtstoffer, estere af fedtsyrerne, især palmitin-, stearin- og oliesyre, med glycerin. Da glycerin er en trivalent alkohol, kan den danne estere med tre syregrupper, der kan være ens el. forsk. De faste f hidrører især fra dyreriget, f. eks. tælle, svinefedt og smør (dog findes også faste plante-f, f. eks. kakaosmør og palmolie), medens de flydende f dels er animalske, f. eks. hvalolie, levertran, dels vegetabiliske, f. eks. olivenolie, ricinusolie (amer. olie) og linolie. Ved fedthærdning kan flydende f omdannes til værdifuldere faste. f, der indeholder umættede syrer, optager let ilt fra luften, hvilket udnyttes i de tørrende olier (til fernis, lak), idet smp. ved iltoptagelsen stiger. For f til spisebrug gælder det, at en sådan iltoptagelse gør f næsten uspiselige, idet de får en »tættet« smag. Når f bliver harske, skyldes det en hydrolyse, hvorved der opstår frie syrer. F er uopløselige i vand, men opløselige i æter, benzin og fl. andre org. opløsningsmidler. F udvindes ved udsæmning, presning el. ekstraktion. De anv. bl. a. til næringsmidler, sæbefabrikation og fernis.

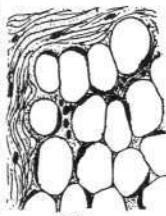
De syntetiske f kan fremstilles dels ved reaktion ml. glycerin og »naturlige« fedtsyrer, dels ud fra syntetiske fedtsyrer, fremstillet ved katalytisk iltning af højere kulbrinter. I Tyskl. er der således under 2. Verdenskrig fremstillet syntetiske fedtsyrer i stor mængde. Foruden triglycerider kan der også fremstilles mono- og diglycerider, f. eks. til emulgeringsmidler. **fedtstvulst** (*lipoma*), en hyppigt forekommende, godartet tvulst bestående af fedtvæv.

fedttsyge (*adipositas universalis*), sygelig, ofte familier, tilstand af for rigelig fedtaflejring. Skyldes i reglen for rigelig fedtindtagelse i forh. til energiforbruget, sjældnere nedsat stofskifte. Som særlige former kan nævnes dystrofia adiposogenitalis, hvor der på gr. af en hypofyse-

lidelse findes nedsat kønskirtelfunktion og rigelig fedtaflejring. Afgrænsede fedtansamlinger (lipomatose) ses i 2 former, nemlig diffust symmetrisk (Madelungs Fedthals) og som multiple circumskripte fedtknuder.

fedtsyrer, de i fedtstofferne indgående syrer.

fedtvæv, form for bindevæv, der karakteriseres ved sit store indhold af fedt, der optræder i cellerne som fedtkugler. f i huden er næringsdepot og isolationsmateriale. I bughulen har f den vigtige funktion at understøtte organerne.

Fedtvæv.

feet [fi:t] (eng.), flertal af foot, eng. fod = 30,48 cm.

Fefor, no. kur- og vintersportssted i den østligste del af Jotunheimen, 930 m o. h.

Fegge'klit, odde og 24 m h, klint af moler S f. Feggesund.

Fegge'sund, snævring i Limfjorden, forbinder Løgstør og Tisted bredninger, adskiller Mors og Hannæs.

Fehlings vædske ['fe:-] (efter den ty. kemiker Hermann von Fehling (1812-85)), en opløsning af kobbersulfat, vinsyre og natriumhydroksyd, der anv. til påvisning af reducerende stoffer, f. eks. mange kulhydrater, idet den ved reduktion udskiller kuprooksyd.

Fehmarn ['fe:-], da. 'Fe'mern, ty. ø i Østersøen; 185 km²; ca. 12 000 indb. Bet. kornavl. - Opr. beboet af vender; i middelalderen skiftevis i da. kongers og holstenske grevers besiddelse. Fra 1864 ty. Regnedes fra 17. årh. til Sønderjylland.

Fehrbellin [-'li:n], by i Brandenburg, hvor kurfyrst Frederik Vilhelm 28. 6. 1675 slog svenskerne; første større befrt i preuss. hærs hist.

Feidias el. Fidiás, gr. Fei'dias (d. ca. 432 f. Kr.), gr. billedhugger fra Athen. Værker: bl. a. Athena Lemnia (ca. 450), Athena Promachos (ca. 445-40) og den kolossale chryselefantine Athena Parthenos (438), alle på Akropolis og kendt i rom. kopier el. mindre gengivelser; endv. Parthenons skulpturudsmykning (437-32, næppe egenhændigt), en amazon, d. tronende Zeus i Olympia (ca. 435). Kort før d. peloponnesiske krigs udbrud anklagede f. underslæb og helligbrøde i en proces, der polit. var rettet mod hans arbejdsgiver og velynder Perikles. F. oldtidens genialeste og navnkundigste billedhugger, der i sine yngre år var under kendelig påvirkning af de argiviske (d. v. s. fra Argos) mestre, udviklede på attiske forudsætninger en personlig stil og skabte den klassiske. (III.)

Felberg, Carl Gunnar (f. 1894), da. geograf og etnolog. Cand. teol. 1919, mag. scient. (geogr.) 1933, dr. phil. 1944 (disp. La Tente Noire (det sorte telt). Ved Nat.-museet 1929-49; maj 1949 prof. i kulturgeografi ved Kbh.-s Univ.

Felberg, Casper Ludvig (f. 1881), da. civilingeniør, 1918 prof. i jord- og vandbygning ved Landbohøjskolen.

Felberg, Henning Frederik (1831-1921), da. folklorist og dialektforsker; 1855-92 virksomhed som præst og lærer, siden bosat i Askov; væsentligst vidensk. beskæftiget. Foruden almueskilder, og større specialundersøgelser har F skrevet nordens største dialektordbog *Ordbyg over det Jydske Almuensål* (1887-1914), der foruden dialektstof indeholder folkeminder fra hele verden. (Portr. sp. 1245).

Felberg, Ludvig (1849-1912), da. ingeniør og filos.-psyk. forfatter. Skr. bl. a. *Om Storst Udbytte af Sjælsveener* (1881) og *Om Ligeløb og Krednsning i Sjællivet* (1896).

Felberg, Peter Berend (1835-1925), da. landmand. F har som kulturtekniker deltaget i tørlægning og kultivering bl. a. af Sjorring Sø og Søborg Sø.

Feininger ['fainiŋər], Lyonel (f. 1871), ty.-amer. maler. Beg. som karikaturtegner

v. ill. blade. Helligede sig siden 1907 helt maleriet. Kendt er hans stemningsfulde, kubistisk prægede landskabs- og arkitekturbilleder.

feinschmecker ['fajnsækør] (ty: fin-smager), kender; med kræsen smag.

Faisal, anden stavemåde f. Faisal, kong af Irak.

fejdetret, den ret, som i middelalderen tilkom adelen i visse lande til selv at tage sig til rette i anl. af retskrænkelser uden om de alm. retshåndhavende myndigheder. **f** var en plage for de lande, hvor den forekom, hvilket førte til bestræbelser fra kongernes og kirkens side for at begrænse dens anv. I Danmark synes en egl. **f** ikke at have eksisteret.

fejmaskine, 1) maskine til gadefejning, bestående af en tromlebørste el. gummskraber, anbragt på et køretøj; 2) tæppefejmaskine.

fejgrænse, 1) *mat.*, at bestemme en størrelse med fejlgrensen **f** vil sige at finde et tal, hvis afvigelse fra den rigtige værdi højst er **f**; 2) for mønt, mål og vægt, d. s. s. tolerance.

fejteori, læren om den statistiske bearbejdning af de målefejl, der indgår i fysiske og kemiske målinger. Har man ved n målinger af en størrelse fået resultaterne $x_1, x_2, \dots, x_n$, vil middeltallet

$$\bar{x} = \frac{1}{n} (x_1 + x_2 + \dots + x_n)$$

i alm. være det bedste skøn over den søgte størrelse. Som skøn over målefejlenes størrelse benyttes spredningen:

$$s = \sqrt{\frac{(x_1 - \bar{x})^2 + (x_2 - \bar{x})^2 + \dots + (x_n - \bar{x})^2}{n-1}}$$

Medens s er et mål for usikkerheden på det enkelte måleresultat er middelfejlen

$$\frac{s}{\sqrt{n}}$$

et mål for usikkerheden på middeltallet $\bar{x}$.

ejning, hjortevildtets afgrindning af de færdigdanede takers indtørrede hud på træstammer. Unge træer lider ofte skade derved, idet barken gnides af; de beskyttes ved indhegning el. ombinding med grene.

Fejos ['fæjof], *Paul* (f. 1897), ung. filminstruktør. Udd. som læge, deb. som instruktør 1927, har iscenesat film i USA, Frankrig og Tyskl.; knyttedes til Nordisk Film: »Flugten fra Millionerne» (1934) og »Det Gyldne Smil» (1935). Har siden indspillet dokumentariske film i Sv.

Fejø, da. ø i Smålandsfarvandet, skilt fra Lolland ved Ståldyb og fra Femø ved Femø Sund; 16 km²; 1289 indb. (1945). **F** er lav, frugtbar og skovløs.

-fektion (lat. *facere* gøre), substantivendelse; betegner en virkning.

Feldberg ['fæltbærk], 1) Schwarzwalds højeste punkt (1493 m); 2) Taunus' højeste punkt (880 m).

Feldherrnhalle, mindehal i München, opført af F. v. Gärtner 1841-44; **F** er en ilde anbragt kopi af Loggia dei Lanzi i Firenze, med statuer af felt herrerne Tilly og Karl Philipp Wrede (1767-1838); skyldes Ludvig I.s romantiske begejstring. Hitleropstanden 1923 blev 9. nov. slået ned foran **F**, hvori der 1924 opsattes sørgetafler f. Versailles-fredens tyske landafståelser. **F** var helligt f. nationalsocialismen.

Feldkirch ['fæltkirx], by i Vorarlberg, Østr.; 13 000 indb. (1946).

feldspat (ty. *Fels* bjergart + *Spalt* spalte), fællesnavn for gruppe af mineraler, der udgør hovedbestandsdelen af fleste eruptiver. **f** har glans, lyse farver, hårdh. 6, 2 spalteretninger helt el. omtr. vinkelrette på hinanden. Krystalliserer monoklint (ortoklas) el. triklint (plagioklaser). Kem. blandinger af 1) kali-**f**, 2) natron-**f** og 3) kalk-**f**. Blandinger af 1) og 2) er alkali-**f**, af 2) og 3) plagioklaser, sj. forekommer bariumholdig. **f**.

Feldwebel ['fæltve-], ty. underofficersgrad.

fele, violin. No. betegn., optaget i da. i nyere tid for gl.da. *fedel*.

Félibien [feli'bjæ], *André* (1619-96), fr. arkitekt og forfatter. Udg. bøger om maler- og billedhuggerkunst samt arkitektur, f. eks. *Entretiens sur les vies et les ouvrages des plus excellents peintres anciens et modernes* (1666-88).

félibre, medlem af det nyprovençalske digterforbund »lou felibrige», grl. 1854 med det formål at hæve provençalsk til litt.sprog. Bevægelsens hovedmand var Frédéric Mistral.

Feliński [-'linj-], *Aloizy* (1771-1820), po. forfatter, deltog som Koscjuszkos sekretær i frihedskampen 1794, som inspirerede ham til en af Polens mest yndede nationalsange; skrev det klassicistiske skuespil *Barbara Radziwill* (1814).

felix (lat.), lykkelig.

Felix, *Antonius*, rom. landshövding over Judea (52-ca. 58 e. Kr.), under hvem Paulus sad fængslet i Cæsarea.

fellah (arab: *fallah* plovmand), i arab-talende lande, navnlig Ægypten, betegner for den fastboende, muhamedanske landbefolkning. Ægyptens **f** er direkte efterkommere af oldtidens ægyptere.

Fellenberg [-bærk], *Philipp Emanuel von* (1771-1844), schw. filantrop og pædagog. Påvirket af Pestalozzi oprettede han 1804 på sit gods Hofwyl ved Bern en skole for forsømte og straffede børn, der gnm. landbrugs- og håndværksarbejde og alm. undervisning skulle opdrages til nyttige samfundsborgere. Forsøget efterlignet i Danmark med Katrinebjerg (1827), Bøgelgård og Holsteinsminde.

fellow ['fælou] (eng: kammerat, kollega), 1) eng. student el. kandidat, der har et større legat (Fellowship); 2) medl. af et eng. vidensk. el. fagligt selskab.

felo'ni (fr.), brud på lenspligt; forræderi.

'fel'pel, *'felbel*, *'velpel*, langhåret fløj (plys), f. eks. hatte-**f**, benyttes bl. a. til pelsimitation.

fel'sait, den lyse, tætte grundmasse i kvartsporfyr; består af kvarts og feldspat. **f**-fels, bjergart udelukkende bestående af **f**.

felt, *fyv.*, et rum, hvori der virker kræfter, f. eks. elektr. og magnetisk felt.

feltartilleri, artilleri som hører til felt-hæren.

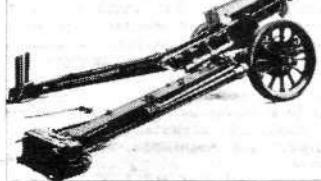
felter, *mil.*, mellemrummene ml. riffelgangene i riflet skyts.

feltgendærmer, hærens feltpoliti.

feltgrå, 1) den jordgrå farve, ty. uniformer havde i 1. Verdenskrig; 2) ty. soldat (under 1. Verdenskrig).

Feltham ['fæltøm], sydvestl. forstad til London. 42 000 indb. (1948). Her fandtes under 1. Verdenskrig en lejr for sønderjydske krigsfanger.

felthaubits, de til felthærens knyttede haubitser af kaliber 10-15 cm. En 15 cm

haubits vejer va. 6000 kg, udskyder et projektil af vægt ca. 40 kg på en maksimumafstand af ca. 15 km.

feltherre, hærens øverste fører.

felthue, hue soldaten bærer, når han ikke bruger hjelm (opr. nathue til lejrbrug).

felthær, stridskræfterne, der rykker i marken.

feltkanon, den lange kanon, med hvilken feltartilleriet er udrustet. En 10 cm

H. F. Feilberg. François Fénelon.

feltkanon vejer ca. 5 tons og udskyder et 16 kg projektil på 20 km.

feltkolonne, kolonne dannet af kompagniets delinger i marchkolonne side om side. Indført i 1. Verdenskrig.

feltmarskal(k), opr. højststående rytterfører, nu øverste mil. grad i fl. fremmede hære.

feltpost, post, der sender breve og pakker til og fra en hær i marken.

feltpræst, præst knyttet til en hær.

feltpsykologi, d. s. s. topologisk psykologi.

feltråb, råb, oftest egennavn, brugt i krig for at skelne ven fra fjende, i fred som tegn (kendeord) i vagtjenesten.

feltskys, skyts, der anv. af feltartilleriet. **f** motoriseret, at det uden vanskelighed kan følge de andre våbenarter såvel på lange marcher og på veje af mere el. mindre god beskaffenhed som under kampen i åben mark, og det må have tilstrækkelig virkning mod de i feltet forekommende mål, tropper, materiel og lettere dækkende værn.

feltskær, ældre betegn. for barberkirurg, der tjente i hær og flåde.

feltstyrke i et punkt af et elektr. felt er den kraft, hvormed enhed af elektricitet påvirkes. Angives i enheden volt pr. cm. Magnetisk **f** angives i enheden ørsted.

felttjen, ældre betegn. for hæres faner, standarter o. a. mærker og officerers akselskærf.

feltøjmester (også general-**f**), opr. hæres artillerichef, nu leder af tekn. tjeneste. **f** er en tjenestestilling i da. hær, i Hærens Tekn. Korps.

feltvagt, største vagt et forpostkompagni udstiller.

feltværker, fællesnavn for alle anlæg og arbejder, der styrker en stilling.

fe'luke (arab.), lille letbygget skib, der kan drives frem både med sejl og årer, benyttes særlig i Middelhavet.

Felumb ['fæ:lom], *Svend Chr.* (f. 1898), da. kapelmester; opr.oboist. Udd. i Paris, 1924 i Det Kgl. Kapel. 1932 kapelmester, 1947 musikchef i Tivoli. 1932 lærer ved Det Kgl. Musikkonserveratorium.

feme (mnty. *veme* straf), i middelalderen betegn. for Femgerichte, siden for selvtægt i retslege forhold. I nyere tid især anv. i forb. fememord om polit. mord begået i Tyskl. omkr. 1923 af den hemmelige organisation Det Sorte Rigsværn (kendteste ofre: Walter Rathenau, Erzberger).

'Fem'er Bælt, ty. *Fehmarn Belt*, farvandet ml. Lolland og Fehmarn; 33 m dybt.

'Femern, da. navneform for Fehmarn. **femfingerurt** el. *krybende potentil* (*Potentilla reptans*), art af rosenfam., er en på marker, ved veje og gårder alm. plante med gule blomster og oftest 5-fingrede blade.

Femgerichte ['fæ:mgerixtə] el. *Fehmgerichte*, visse vestfalske domstole i 14. og 15. årh., hvis dommere aflagde ed til kongen (kejseren) el. dennes repr., og som udstrakte deres myndighed over hele det ty. rige. **F** beskæftigede sig især med de groveste forbrydelser og anv. næsten udelukkende hængning som straf. Da **F** omgav sig med en vis hemmelighedsfuldhed og både retsmøderne og straffuldbyrdelsen fandt sted, uden at andre end retternes personale var nærværende, er retternes hist. og virksomhed omgivet af sagn. Fra 15. årh. vendte kejseren og fyrsterne sig imod **F**, som

efterhånden kun levede videre som lokale westfalske domstole.

'femini'n (lat. *femina* kvinde), kvindelig; kvindagtig, umandig.

'femininum (lat.: kvindelig), *gramm.*, hun-køn.

femini'sme (lat. *femina* kvinde), hævdel-sen af kvindens absolutte ligestilling med manden og arbejdet for denne ligestillings praktiske gennemførelse. Ordet **f** anv. oftest af kvindesagens kritikere.

femkamp, atletikøvelse, som består af længdespring, spydkast m. bedste hånd, 200 m løb, diskoskast m. bedste hånd og 1500 m løb. Udføres i nævnte rækkefølge. Militær **f**, konkurrence ml. mil. enkeltpers. el. enheder. Kan **f**, eks. omfatte 100 m fri svømning, håndbombe-kast, 1500 m løb, længdespring og skydning med gevær.

femlinger, fødsel af 5 børn i een fødsel, uhyre sjældn. »De canadiske **F**« (fem søstre Dionne) fødtes 28. 5. 1934; ved en særlig lov blev den engelske krone deres formynder, indtil de var ti år gamle. En række kontrakter sikrede dem årl. indtægter på 25-30 000 \$, foruden en formue på 1 mill. \$, der ikke må røres, for de er myndige.

femme [fam] (fr.). kvinde.

'Femmer, *Nicolai* (1818-1888), da. skolemand. Oprettede 1861 de Femmer'ske kursus til udd. af skolelærere, senere kaldt Femmers Kvindeseminarium, hvortil knyttedes et seminarium for forskolelærere. Nedlagt 1938.

femo'ralis (lat.), hvad der vedrører femur (lår). a rteria **f**: hovedpulsåren til benet.

femtalplanter, ofte brugt betegn. **f**. tokimbladede planter.

femte kolonne, grupper, der støtter en angribende fjende v. spionage og ved at svække modstandsviljen. Opr. anv. i sp. borgerkrig, da Franco angreb Madrid med 4 hære og Franco-tilhængere i selve Madrid som Francos **f** søgte at undergrave den republ. regering.

femteret, en slags højesteret i den middelalderlige isl. fristat, der pådømte de sager, hvor en fjerdingdomstol p. gr. af uegenhed ikke kunne nå til en afgørelse.

Femund [f'e:mün:]; Norges næststørste sø, SØ **f**. Røros; 205 km²; 663 m o. h. **F** er lakserig; dens afløb, Trysilv (Klara) er beg. til Göta-ålv.

'femur (lat.), lår, lårben.

Femo' [f'e:-], da. ø i Smålandsfarvandet, skilt fra Fejo ved Femø Sund; 11 km²; 602 indb. (1945). **F** er bakket og frugtbar.

Femø Sund, farvandet ml. Femø og Fejo.

femårsplaner (russ. *piati'letrij*) plan, fork. *piati'letka*, saml. planer for den økon. udvikl. i Sovj. siden 1928, hvorved alle økon. faktorer af bet. underkastes den socialistiske planøkonomi med det formål at opnå en centralt dirigeret og koordineret udvikl. af nationalproduktet og dets fordeling på investering og konsum og på de enk. varearter, landområder osv. Alle 4 hidtidige **f** har især lagt vægt på fremme af investeringerne, specielt i minedrift, råstof- og maskinindustri, for at opnå en hurtig omdannelse af Sovj. fra et tilbagestående agrarland til et moderne, i alt væsentligt selvforsynende industriland med et mekaniseret landbrug på kooperativ basis.

f udarbejdes af en statsplankommission (russ. fork. *Gos'plan*), oprettet 1921 ved omdannelse af statens elektrificeringskommission (russ. fork. *Goelro*), men havde frem til 1928 kun begrænset, rådgivende opgaver.

1. f 1928-33 (fremskyndet til afslutn. efteråret 1932) samlede især kræfterne om industrialiseringen, først og fremmest produktionsmiddelindustriernes opbygning, og om landbrugets kollektivisering, som betød en gennemgribende omlægning fra små individuelle og primitive bondebrug til stordrift i andelsgodser (russ. fork. *Kolhozer*). - **2. f** 1932-37 fortsatte ad samme linie, men lagde større vægt på forbrugsgodeindustriernes udvikl. og på industrialisering af den asiat. del af Sovj. Samtidig førte frygt for Japan og Tyskl. til en stig. oprustning. - **3. f**

1938-42 satte sig, bl. a. p. gr. af den nu stærkt stig. oprustn. noget mere beskedne produktive opgaver; stor vægt blev bl. a. lagt på udvikl. af transportvæsenet og fortsat industrialisering af asiatiske områder. Planens opfyldelse kuldkastedes ved den ty. invasion 1941, og i de fig. krigsår lod en ny **f** sig ikke tilrettelægge, men udvikl. af de østlige områders industri og landbrug fremskyndedes stærkt. - **4. f** 1946-50 lægger især vægt på genopbygning af de krigshærgede områder, udvikl. af den tunge industri og jernbanenettet, øget forbrugsvareproduktion og oprustning. Dens hidtil gennemløbne 1. fase har været præget af omstillingen fra krigs- til fredsproduktion (forkrigsprod. nåedes i gn.snit i slutn. af 1947) og af kampen mod inflationstendenser.

fenace'tin [-s:] (*fenyl* + *acetum*), acetyl-derivat af p-aminoætylanisol. Smerte- og feberstillende middel.

fenak'it (gr. *fénaklos* (fligner kvarts)), farveløst hårdt mineral, ædelsten fra Ural og Brasilien.

fenan'tre'n, $C_{14}H_{10}$, aromatisk kulbrinte, der forefindes i stenkulstjærens antracenoilfraktion, men også kan syntetiseres; anv. til farvestof- og lægemiddelsynteser, som harpiksestatning ved papirlimning; endv. til svejsepulvere og til tændstikimpregnering.

fender ['fændr] (eng. af lat. *defendere* beskytte), søv. gl. tovværk, træ (friholt) el. gl. automobildekk, der anv. for at beskytte skibssiden under fortøjning; kork**f**, kugleformet, korkudstøppet tovværksfletning.

fenderlist(e), d. s. s. vandstift.

fened'ri'n, *farm.*, mecodrinlignende præparat.

Fénelon [fen'lj], *François de Salignac de La Mothe* (1651-1715), fr. gejstlig og forfatter, 1689-93 opdrager for Ludvig 14.s sønnesøn, hertug Ludvig af Bourgogne, for hvem han skrev *Dialogues des morts* (udg. 1712) og romanen *Les aventures de Télémaque* (udg. 1699, da. 1727), hvori der opstilles idealer for en fyrste. Lønnedes af kongen for sit veludførte arbejde med udnævnelse til ærkebiskop af Cambrai (1694). Fra 1696 i unåde, fordi der i »Télémaque« kunne ses kritik af Ludvig 14.; 1699 fordømt Innocens 12. *Explication des Maximes des Saints* (1697), som **F** udg. under strid med Bossuet ang. pietismen. **F** bøjede sig for paven og levede siden i ro i Cambrai; skrev fl. rel. og æstetiske værker, bl. a. *Traité de l'Existence de Dieu* (1712) og *Lettre à l'Académie* (1714). (Portr. sp. 1245).

fenema'l el. *luninal*, barbitursyrepræparat, beroligelses- og sovemiddel.

fenestra (lat.: vindue), *med.*, åbning, især om det runde og det ovale vindue, som findes i trommehulen på overgangen fra mellemøret til det indre øre. Stigbøjens fodplade står i forb. med det ovale vindue, og herved overføres lydsvingningerne til væskesystemet i sneglen.

fenestrationsoperation, operativ dannelse af et nyt vindue (fenestra) i det indre øre ved otosklerose.

fenet'o'l, *atylantisol*, $C_6H_5OC_2H_5$, fenolets (karbolsyrens) ætylester.

'Fenge, jysk sagnkonge, Hamlets farbroder.

'Feng'er, Carl Emil (1814-84), da. læge, politiker. Prof. 1845; overlæge v. Frederiks Hosp. 1851-59. Nat.lib.; finansmin. 1859, 1860-63, førte håndfast sparepolitik, hvilket ramte forsvarsbevillingerne; gennemførte toldreform 1863, Finansmin. 1870-72, faldt på forslag om indkomstkast. Finansborgmester i Kbh. 1875-83. Bidrog til lov af 1856 om oprettelse af Landbohøjskolen, hvis direktør **F** var 1858-60, 1872-84. (Portr. sp. 1251).

'Feng'er, *Christian* (1840-1902), da. læge. Lazaretlæge under krigen 1864. Virkede senere som kirurg i Amer. og indførte her antiseptikken. Anses som grundlæggeren af den mod. kir. i Amer.

'Feng'er, *Hans Mathias* (1850-1930), da. præst og missionshistoriker. 1900-30 Holmens provst og fra 1915 kgl. konfessionarius.

'Feng'er, *Johannes Ferdinand* (1805-61),

da. (grundtvigsk) præst, kirke- og missionshistoriker.

'Feng'er, *Ludvig* (1833-1905), da. arkitekt, tituleret prof. 1874, stadsarkitekt i Kbh. 1886-1904. Præget af tidens interesse for hist. stilarter. Har bl. a. opf. *Jakobskirken* (1876-78), *Matthæuskirken* (1877-78) og *Vestre Fængsel* (1892-95), alle i Kbh.

'Feng'er, *Mogens* (f. 1889), da. kirurg. Overkirurg i Hjørring 1929-39, derefter ved Diakonissestiftelsen i Kbh. 1940-45 formand for Alm. Da. Lægeförening.

'Feng'er, *Peter Andreas* (1799-1878), da. (grundtvigsk) præst, sidst på Chr.havn. Udgav 1841 en omstridt katekismus.

'Feng'er, *Vilhelm Asp* (f. 1896), da. læge. Hofmedikus ved Kong Christian 10.s Hof 1937-47.

Feng Yü-hsiang (1880-1948), kin. general, kaldet d. Kristne general, balancerede ml. lederne i borgerkrigen i 1920erne, ledende i Shan-si-provinsen. 1928-31 ekskluderede af Kuo-min-tang, atter fra jan. 1948. Deltog i krigen mod Japan, 1937 ledende i Shang-hai. Omkom på et skib, undervejs til Sovj.

'fe'niere, eng. *Fenians* (af *fiann*, en legendarisk irsk krigerskare), medl. af irsk revol. bev., grl. 1858 i New York, ønskede Irland skilt fra Engl. som selvst. rep. Gladstones reformer mindskede **f**s bet., som dog atter steg p. gr. af den økon. misère i 1870erne (terror). Efter Home-Rule partiets valgsejr 1885 mindre indfl.

'Fenja og 'Menja, to jættemøer, kendt fra Grottesangen.

fenne, d. s. s. fold (indhegnet græsareal).

'fen'nek (arab. *fanak*), d. s. s. økonrav.

'fen'nikel (lat. *foeniculum* diminutiv til *foenum* hø) (*Foeniculum*), slægt af skærmblomstfam., glatte urter med findelte blade, en dobbelt skærm og gule blomster. 3 arter; alm. **f** (F. vulgare) er 1-2 m høj, dyrkes i Lilleasien og Middelhavslandene og kan anv. dels i husholdningen (krydderi) og dels til likørfabrikation, men bruges næppe meget i nutiden, i hvert fald ikke i Danm. **F**-olie udvindes ved destillation af frugterne med vanddamp; den har stærkt krydret lugt og sød-sur kamferagtig smag. Anv. i med., som smagstilsetn., i søbe, tandpasta o. l.

fenno'ma'ner, forkæmpere for **f**. sprog over for sv., særlig om Snellmans og Yrjö-Koskinens tilhængere efter ca. 1840.

Fenno'scandia, grundfjeldsområdet i Skandinavien (m. undtagelse af Skåne), Finland, Kola-halvøen og Karelen.

fen'o'l, 1) *oksybenzol*, fællesbetegn. for aromatiske forb. med hydroksylgrupper substitueret i benzol-kernen, **f**. eks. alm. fenol, hydrokinon, pyrogallol; 2) *monoksybenzol*, C_6H_5OH , karbolsyre, alm. **f**, farveløse krystaller med aromatisk lugt, smp. 43°, kp. 182°, opløselig i ca. 12 dele vand, opløser selv ca. 1/3 vand. Fås af stenkulstjæren el. syntetisk, særlig ved hydrolyse af klorbenzol. Anv. til fremst. af mange andre stoffer, bl. a. medicinalvarer, formstoffer og farvestoffer, samt som antiseptikum.

fen'o'la't, salt af fenol, idet denne optræder som syre. **f** er analoge med alkoholerne, men er langt mere beständige. I vandige opløsninger er **f** elektrolytisk dissocierede.

fen'o'lfatale'tin (*fenol* + *naftalin*), kemforb. der anv. som indikator, idet den i basisk opløsning er rød, men farveløs i sur opløsning. **f** er tungt opløselig i vand, men opløselig i alkohol. **f** er et kraftigt afføringsmiddel.

fen'o'plast (*fenol* + eng. *plastic* formstof), fenol-formaldehyd-kondensationsprodukt-fenolformstoft *Bakelit*.

'Fenris, i nord. rel. ulven som ondskabens åbenbaring; if. myten avlet af Loke;

Vidars kamp med Fenris. Del af Gosforthkorset (Cumberland, 9. årh.)

blev ved list bundet af aserne, skal slide sig løs ved Ragnarok og sluge Odin, men selv blive dræbt af Vidar.

Fensal, i nord. mytol. Friggs bolig.

Fensmark, landsby på Sjælland, 6 km NØ f. Næstved; 416 indb. (1945). Chr. Winthers fødested.

Fens, The [ðə'fænz], marskområde på Engls Ø-kyst, S og V f. Wash Bugten. Nu frugtbar agerjord.

fenster (ty. *fenster*, vistnok af *Fenster* vindue), gå på nattefrieri.

fe'nyl, radikalet C_6H_5 , der fås af benzol ved at fjerne et brintatom; indgår i de aromatiske forb.

fenyl'e'n-diamin eller *diaminobenzol*, $C_6H_4(NH_2)_2$, de tre isomere, o-, m- og p-f har alle stor bet., idet både o- og p-f anv. som fotografiske fremkaldere, mens p- og især m-f er væsentlige udgangsmaterialer for farvestofindustrien.

fenyl'hydrazin [-'si'n], $C_6H_5NH.NH_2$, farveløse krystaller, smp. 23°. Anv. i den org. kemi, dels som analysereagens for karbonylgrupper, dels som udgangsprodukt ved fremst. af andre stoffer.

Feo'dosia [fjə'dosjə] (oldgr. *Theodosia*), sovj. by på Krim, ved Sortehavet, ca. 35 000 indb. - Grl. af grækere i 5. årh. f. Kr., vigtigt handelscentrum. I 14. og 15. årh. genuisek koloni (under navnet *Kaffa*). 1475-1783 tyrkisk, derpå russ.

Ferber ['fərbə], *Edna* (f. 1887), amer. forfatterinde til romaner og skuespil. Kendt er romanen *So Big* (1924; da. 1925).

Ferdinand (1861-1948), *fyrste af Bulgarien* 1887-1908, *tsar af Bulgarien* 1908-18. Prins af Sachsen-Coburg, valgt til bulg. fyrste efter Alexander 1.s abdikation. Erklærede 1908 Bulg. for uafhængigt af Tyrk.; tog tsar-titel. Slog tyrkerne under 1. Balkankrig, led nederlag under 2. Balkankrig 1913; gik 1915 med i 1. Verdenskrig på ty. side, abdicerede ved sammenbruddet okt. 1918. (Portræt).

Ferdinand (1792-1863), *da. arveprins*, broder til Chr. 8. 1829 g. m. Fred. 6.s datter Caroline. General, statsrådsmedlem fra 1839; modstander af fri forfatn.; trods en vis popularitet i Kbh. uden polit. indflydelse.

Ferdinand (ital. *Fer'rante* el. *Ferd'i'nando*), *konger af Neapel*. Ferdinand 1. (reg. 1458-94), uægte søn af Alfons 5. af Aragonien; ophjælp næringslivet. - **Ferdinand 2.** (reg. 1495-96), sønnesøn af F 1., fordrevet af Karl 8. af Fr., genindsat ved sp. hjælp.

Ferdinand 1. (1865-1927), *konig af Rumænien* 1914-27, søn af Karl 1.s broder Leopold af Hohenzollern. Sluttede sig 1916 til De Allierede, led svære nederlag, men opnåede 1919-20 store udividelser. Gennemførte efter brydninger sønnen Karls (Carols) arveretsafkald 1925, så at tronen ved F-3 død overgik til sønnesønnen Mikael.

Ferdinand 2. (1810-59), *konig af begge Sicilier* 1830-59, bekæmpede frihedsbevægelsen, særlig 1848-49, brod den frie forfatning, lod Messina bombardere.

Ferdinand (sp. *Fer'nando*), *konger af Spanien (Castilien, Aragonien)*: Ferdinand 1., konig af Castilien 1035-65, søn af Sancho den Store. - Ferdinand 3., den Hellige, konig af Castilien 1230-52, erobrede 1236 Córdoba og 1248 Sevilla fra maurerne, grl. univ. i Salamanca 1239; helgen 1671. - Ferdinand 5., den Katoiske (1452-1516), *konig af Aragonien* 1479, g. 1469 m. Isabella af Castilien; derved forenede Aragonien med Castilien til Spanien. Erobrede Granada 1492, Neapel 1501. - Ferdinand 6. (1713-59), konig af Span. 1746-59. Søns af Filip 5., overlod reformvenlige ministre magten, selv energiløs. - Ferdinand 7. (1784-1833), konig af Span. 1814-33. Søns af Karl 4., søgte Napoleons hjælp mod faderen og Godoy, men opnåede først magten 1814. Brod forfatningen af 1812; hensynsløse forfølgelser drev 1820 De Liberale til oprør, der 1823 blev slået ned m. fr. hjælp. F-3 styre i Amer. førte til Syd- og Mellemamer.s løsrivelse efter 1825. Indførte 1830 kvindeligt arveret i Span., anledn. til borgerkrig 1833-39 (carlister).

Ferdinand, ty. *kejser*. Ferdinand 1. (1503-64), kejser fra 1558, da broderen, Karl 5., døde. Han havde siden 1521 styret Østrig, ved ægteskab m. Anna af Ungarn arvet de böhmske lande og tillige Ungarn, der dog overv. gik tabt til tyrkerne. - Ferdinand 2. (1578-1637). Efterfulgte sin fætter Matthias 1619; jesuitelev, ivrigt katolsk, medansv. for den politik, der førte til det böhmske oprør 1618. Efter Böhmens og Danm.s nederlag stræbte F mod større kejsermagt, men fyrsterne tvang F til at afsætte Wallenstein; skabte uvilje ved katolisering af Nordtyskl. Slægt af Gustav Adolf måtte F ydmyge sig for Wallenstein, kunne efter Gustav Adolfs død fjerne Wall. 1634. - Ferdinand 3. (1608-57), reg. 1637-57. Søns af Ferd. 2., svager end faderen; sluttede westfalske fred 1648.

Ferdinandsen, Carl Christian Frederik (1879-1944), da. botaniker. Fra 1920 prof. i plantepatol. ved Landbohøjskolen og leder af tilsynet m. plantesygdomme.

Fer'gana-bækkenet, højslette i Uzbekistan, Sovj., ml. Tien-shans vestl. udløbere; mange frugtbarere oaseområder (Kokand, Andizjan, Namangan m. fl.). Dyrkning af bomuld, majs, hvede, ris, frugt. Fl. baner.

Fergusson ['fərgsən], *Robert* (1750-74), skotsk dialektdigter; Burns' forløber.

fe'rie (lat. *feria* helligdage), sammenhængende række fridage.

feriekoloni, et hold raske skolebørn under lærertilsyn på ferieophold af to-tre ugers varighed, enten i særl. bygninger (også kaldet f) el. i forsamlingshuse o. l. f. ledes oftest af lærerorganisationerne, der støttes økonom. af kommuner og børnehjælpsdage. Særl. svagbørnskolier for svagelige børn.

Ferieloven. Lov om ferie med løn (13. 4. 1938) fastslår, at for hver måned arbejdet i en virksomhed i tiden 1. 4.-31. 3. har arbejder, funktionær og medhjælper ret til 1 dags ferie i den flg. sommer (sædv. ml. 2. 5. og 30. 9.) med en feriegøtgørelse på 4% af lønnen i førstnævnte tidsrum. Virksomhederne skal ved særlig ordning el. gnm. feriemærkesystemet sørge for, at godtgørelsen udbetales, når ferien holdes. Den årl. ferie andrager således op til 12 arbejdsdage, der normalt skal gives i sammenhæng. Uden for f falder tjenestemand, læringe, medhjælperne der falder ind under medhjælperloven samt personer ansat i skibe, f. s. v. de udelukkende lønnes med andel i udbyttet.

ferietabletter, populære betegn. for tabletter indeholdende visse syntetiske stoffer, især amfetamin og pervitin. f går i handelen under disse navne og som benzendrin, eufodrin, fenedrin, mecodrin der alle er under recepttvang. De anv. som stimulerende midler, idet de for legemlige ydelser forsnyder træthedsgrænsen mod udmattelsesgrænsen. Under 2. Verdenskrig benyttedes f under trættende og langvarige ekspeditioner (f. eks. til piloten under hjemflyvningen). M.h.t. psykiske præstationer opnås større oplagthed (livligere men mere overfladisk og springende tankevirksomhed). Ydelsens kvalitet bedres ikke. f bør anvendes meget forsigtigt, idet det øgede velvære ikke sjældent fremkalder forfaldenhed med ledsagende alvorlig, kronisk forgiftning, ganske som ved andre rusgifte. Den lægelige anv. af f indskrænkes sig mest til behandling af søvnsyge, sovemiddelforgiftninger og til inhalationsbehandling af snue.

ferle (lat. *ferula*, egl. kvist), træstav med en blykugle i den ene ende; anv. tidligere som strafferedskab i skolerne.

Ferlin [-'li:n], *Nils* (f. 1898), sv. forfatter. Tidl. skuespiller, somand o. a. Forbinder i sin meget yndede viseagtige lyrik ensomhedens og fortvivlelsens motiver med løs, fordringsfri hverdagsstil; *En döddansares visor* (1930), *Barfotabarn* (1933), *Goggles* (hornbriller) (1938).

Fermanagh [fə:'r'mə:nə], grevskab i Nordirland; 1691 km²; 55 000 indb. (1937).

fer'ma't (ital. *fermata* stansning), i node-

C. E. Fenger. Ferdinand af Bulg.

skriften udtrykt ved tegnet $\curvearrowright$ betyder at en node el. pause skal holdes i længere tid end elg. tilkommer den.

Fermat [-'ma], *Pierre* de (1601-65), fr. jurist og matematiker, hører til den analytiske geometris grundlægger, men har gjort sin største indsats i talteorien.

Fermats sætning udsiger, at ligningen $x^n + y^n = z^n$ ikke kan tilfredsstilles af hele værdier af x , y og z , når n er et helt tal større end 2. Sætningen er uden bevis fremsat af P. de Fermat, og det er endnu ikke lykkedes at give et fuldstændigt bevis for den.

fer'men'ter (lat. *fermentum* gær), d. s. s. enzymer.

fermen'tering (lat. *fermentum* gær), betegner alm. en enzymatisk proces, f. eks. en gæring, som man tekn. el. praktisk udnytter, f. eks. lader man kakaobønner undergå f for at kunne fjerne vedhængende frugtpulv, samt for at opnå en smagsforbedring. f foregår her v. hj. af gærceller.

Fermi, Enrico (f. 1901), ital. fysiker. Grundlæggende arbejder over frembringelse af grundstofforvandling og kunstig radioaktivitet v. hj. af neutroner. Emigrerede 1938 til USA, hvor han spillede en stor rolle ved atombombeprojektet 1940-45. Nobelpris 1938.

Fernandes [fə'r'nændi], *Álvaro* (f. ca. 1420, dødsår ukendt), portugisisk opdagelsesrejsende; trængte 1466 frem til Sierra Leone.

Fernández [fə'r'nandəθ], *Juan* (1538-1602), sp. opdagelsesrejsende; fandt 1563 Juan F-øerne.

Fernando de Noronha [fə'r'nədu di no'rø:nə], brasilianske øgruppe i Atlanterhavet på 4's. br.: 14 km²; 1200 indb. (1946). Benyttes som forbrøderkoloni.

Fernando Póo [pə:], sp. ø i Guineabugten; 2071 km²; 26 000 indb. (1940). Terrænet er bjergrigt, klimaet tropisk. Der dyrkes og eksporteres kakao, kaffe, palmekeer og -olie. Hovedstad: Santa Isabel, tillige hovedstad for Spansk Guinea; 15 000 indb. Opdaget 1469 af portug. Fernão do Pó; sp. 1778.

Ferney-Voltaire [fə'r'næ:vøltæ:r], østfr. by i dept. Ain; ca. 1200 indb.; berømt er slottet Ferney, hvor Voltaire opholdt sig 1758-78. Urfabrikation.

fernis (fr.), vædske, der udstøget i tynde lag tørrer til en mer el. mindre hård hind. Anv. til beskyttelse af forsk. materialer (f. eks. træværk, bøger, malerier) mod luft og fugtighed. Alm. maler fremstilles ved opvarmning af rensed linolie til ca. 150° i lukkede kedler og tilsætning af sikkativter, f. eks. bly-, kobolt- el. mangansalt. Lakf fremstilles ved opløsning af harpikser i f. anv. til gulv og maling. Bogbinder- og metalff er oftest flygtige lakker (sprit- el. celluloselakker). f-s træerne beror på tilstedeværelsen af umættede syrer i linolien o. a. tørrende olier. I den senere tid er mange forsk. olier anv. i stedet for linolie, f. eks. foretrest tallolie, der er et biprodukt ved sulfatcellulosefremstillingen og dehydreret ricinusolie.

ferni'sering, da. form f. fr. vernissage.

feroce [fə'røtʃe] (ital.), *mus.*, vildt, heftigt.

Fer'rara, ital. by i landsdelen Emilia, 90 km SV f. Venezia; 123 000 indb. (1938). Tekstilindustri. Berømt univ. (grl. 1391), domkirke i lombardisk romansk stil indviet 1135. Under fyrsteslægten Este (1208-1597) vigtigt centrum for renaissancekulturen, deres mægtige borg (1385) dominerer byen.

Ferrara-Firenze-konciliet, den del af Basel-konciliet, som Eugenius 4. fik flyttet til Ital. (1438 i Ferrara, 1439-42 i Firenze). Gennemførte union med den gr. kirke.

Fer'raris, *Galileo* (1847-97), ital. fysiker og elektrotekn. Opfinder af Ferraris' system, der benyttes i elektr. instrumenter og relæer til at frembringe et drejefelt.

Ferreira [fø:r'ärrä], *António* (1528-69), portug. digter; renæssansens forkæmper i Portugals litt. Hovedværk tragedien *Castro* (1587).

Ferreira de Castro [fø:r'ärräð'kastru], *José Maria* (f. 1898), portug. romanforfatter, der især skildrer almuens liv, f. eks. i *Terra Fria* (kold jord).

Ferreira de Vasconcelos [fø:r'ärräð väjkön'sælju], *Jorge* (1515-ca. 63), portug. forfatter, kendt for komedien *Eufrosina* (1527) med virkelighedstro skildringer af tidens liv.

Ferreri [-r'æ:], *Guglielmo* (1871-1942), ital. historiker og romanforf. Kendt i hele verden for sit hist. værk *Grandeza e decadenza di Roma* (1902-07), der viser hans liberalistiske anskuelse. Flygtede fra fascismen og levede som prof. i Genève fra 1931 til sin død. *La terza Roma* 1-3 er hans anti-fascistiske romanhovedværk (1926-30; da. *To Saudheder, Sønnens Oprør, Abessinernes Fange*, 1935-36).

'ferri-, jern- se *ferri*forbindelser.

ferriicyanalkium [-sy-] (*ferri-* + *Cyanalkium*) d. s. s. kaliumferriicyanid.

Ferrié [-r'je], *Gustave* (1688-1932), fr. general; kendt for sin store indsats for indførelse af radio i Frankrig.

ferriforbindelser (lat. *ferrum* jern), jernforb. hvori jern har valensen 3.

ferrihydroksyd (*ferri-* + *hydroksyd*), $Fe(OH)_3$. Forsk. f forekommer i naturen som mere el. mindre vandholdigt ferrioksyd (Fe_2O_3), f. eks. i mineralerne myrømal, goethit, okkermalm, samt i al og rust. I ferrioksydhydratet $Fe_2O_3 \cdot H_2O$ kan brinten ombyttes med metal, og ferroforb. deraf er $Fe_2O_3 \cdot FeO$ »jernmellemite«, der findes i naturen som mineral magnetjernsten.

ferriklorid (*ferri-* + *klorid*), $FeCl_3$, sortrøde krystaller, der fäs af jern el. ferrioksyd og klor. Den vandholdige forb., $FeCl_3 \cdot 6H_2O$, er brungul, reagerer stærkt surt og omdannes v. opvarmning til ferrioksyd under klorbrinteafspaltning. Virker adstringerende og anv. med. v. mindre bløddinger.

Ferring Sø, strandsø ved Jyllands vestkyst, 3,2 km², 8 km V f. Lemvig. Aflob til Nissum Bredning.

ferrioksyd (*ferri-* + *oksyd*), Fe_2O_3 , forekommer i naturen som mineralerne jernglans og hæmatit. Anv. som malerfarve (engelsk rød), samt til termit.

fer'rit (lat. *ferrum* jern), den bestanddel i stålet, der er rent jern.

ferro-, jern-, se *ferro*forbindelser.

Ferro [fø:r'ärrä], portug. navn på øen Hierro bl. De Canarias Øer.

'ferrocyan'kalium [-sy-], d. s. s. kaliumferrocyanid.

'ferroforbindelser, jernforb. hvori jern har valensen 2.

'ferrokarbonat (*ferro-* + *karbonat*), $FeCO_3$; forekommer i naturen som jernspat.

'ferroklori'd (*ferro-* + *klorid*), $FeCl_2$, bleggrønne krystaller, fäs ved opløsning af jern i saltv. Anv. med. mod anæmi.

'ferrokro'm, jern-kromlegering med 60-72% krom og 0,06-8% kulstof. Anv. som forlegering for specialstål og -støbejern.

Ferrol del Caudillo, El [fø:l'fæ:r'ðel kau'ðilju], orlogs- og fiskerihavn med skibsværfter i NV-Span., 68 000 indb. (1947).

'ferromagnetisme (lat. *ferrum* jern), den særlig stærke grad af magnetisme, som findes hos jerngruppens metaller, jern, nikkel og kobolt og visse legeringer, og som hænger sammen med disse stoffers særlige krystalstruktur.

'ferromanga'n, en jern-manganlegering med 20-80% mangan, 5-7% kulstof og under 1,3% silicium, anv. som forlegering for specialstål og -støbejern og som

aflytningsmiddel og kulstofregulator ved stålframstillingen.

'ferromangansilicium, jernlegering med højt indhold af mangan og silicium, fremstilles i højovne og elektroovne; anv. som forlegering ved framstilling af støbejern og stål.

Ferro'plex, præparat af vinsurt jern, anv. mod blodmangel.

Ferropy'r'in, blodstillende middel af jernklorid og Antipyren.

Ferro'sa'n (lat. *ferrum* jern + *sanus* sund), da. A/S til kemikalie- og medicin-fabrikation, grl. 1920. Aktiekapital 1 mill. kr. Ca. 210 beskæftigede. Talrige specialpræparater, især vitaminer og syntetiske lægemidler.

ferrosil'icium [-lisi-], jern-siliciumlegering med 15-90% Si, der fortrinvis fremstilles i elektr. ovn; anv. som aflytningsmiddel (desoxydationsmiddel) i jern- og stålframstillingen og som forlegering til syrebæstændigt specialstøbejern og specialstål.

'ferrosulfa't (*ferro-* + *sulfat*), $FeSO_4 \cdot 7H_2O$, jernvitriol, fäs ved opløsning af jern i svovlsyre. Tekn. anv. i farverier, i blækfabrikationen og til trækonservering. Anv. i med. mod anæmi.

'ferrosulfi'd (*ferro-* + *sulfid*), svovljern, FeS , fäs af svovl og jern ved sammensmeltning.

'ferrotartra't (*ferro-* + *tartrat*), vinsyrens ferrosalt, gulgrønne krystaller; anv. i med. mod anæmi.

'ferrotypi' (*ferro-* + *-typi*), fot. teknik, hvor billedet dannes på en sortlakeret metalplade, dækket m. emulsion.

ferrum (lat.), jern.

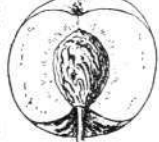
Ferry [-r'i], *Jules* (1832-93), fr. statsmand. Mådehølen republikaner; ledende i reg. 1879-82, 1883-85. Bekæmpede gejstlige ordeners indflydelse på undervisn., oprettede konfessionsløse statskoler. Sogte forståelse m. Tyskl., tog Tunis, støttepunkter på Madagascar, udvidede Fr. Indokina; styrtet 1885 p. gr. af uheld i Tonking. Led nederlag v. præsidentvalg 1887. (Portr. sp. 1255).

Fersen [fø:r'sjøn], *Fredrik Axel von* (1719-94), sv. politiker, officer. Bl. Hattepartiets ledere, nærmede sig i 1760erne hofpartiet, passiv ved Gustav 3.s kup 1772; ledende i aristokr. opposition. fængslet kort tid i 1789.

Fersen [fø:r'sjøn], *Hans Axel von* (1755-1810), sv. diplomat, søn af F. A. F. Gustav 3.s betroede mand ved det fr. hof, deltog i fr. kongepars mislykkede flugtforsøg 1791. Da Christian August 1809 blev sv. tronfølger mentes F at stå imod ham; mistænkt for andel i hans pludselige død; ved ligtogets ankomst til Stuhl. myrdet af pøbelen.

fersk, opr. ny, frisk (på f gerning); nu mest: usaltet, flov.

ferskentræ ('*Prunus* '*persica*'), art af mandelfam. med smalle, lange blade og lyse-el. karminrøde blomster. Frugter i regl. låde. Ca. 8 m højt, hjemmehørende i Kina; dyrkes især i Ital., S-Fr. og Californien; i Danmark er f ved sin klimatiske nord-Længdesnit af *fersken*, grænse, og dyrkning lykkes kun under glas el. ved skydure. Ca. 3000 sorter kendes, kun få dyrkes i Danmark. f formeres ved okulation på blomme-grundsstammer. Importeres navnlig i tørret tilstand.

ferskning, d. s. s. friskning.

ferskvand, naturligt forekommende vand med ringe indhold af opløste stoffer, modsat saltvand og mineralvand. Saltindholdet er dels ganske ringe (ca. 0,17 g pr. l), dels overvejende bestående af karbonater, mods. havvand, der indeholder ca. 35 g salt pr. l. overvejende klorider. f forekommer i de fleste vandløb og indsoer og danner de fleste steder grundvandet, der stammer fra nedbøren. De opløste ioner er i hovedsagen bikarbonat, sulfat, klorid og calcium, magnesium og natrium. f med ringe mængder Ca og Mg

kaldes blødt, er mængden større kaldes det hårdt. Drikkevand indeholder sjældent over 1 g/l fast stof og må ikke indeholde idelglugende forureniger el. større mængder bakterier.

ferskvandsaflejringer, afflejringer, dannede i ferskvand. Mekaniske f er grus, sand, ler; kemiske f er kildekalk, somalm m. m.; organogene f er gytje, diatomeaflejr. org. kul.

ferskvandsbiologi, den videnskab, der beskæftiger sig m. de ferske vandes dyre- og planteliv.

ferskvandsfisk, fisk, der lever i ferskvand. Grænsen mod saltvandsfisk er dog ikke skarp, da fl. f kan leve i brakvand, medens nogle fisk foretager vandringer fra ferskvand til saltvand el. omv.

ferskvandskvabbe ('*Lota* '*lota*'), el. *knude*, torskefisk, der lever i ferskvand; lang-

strakt, næsten meterlang, med skægtråde, gullig m. mørk marmorering. Ikke sjældn i Danmark.

ferskvandspolyp ('*Hydra*'), små, rørformede polyper, alm. på vandplanter. Former sig dels kønnet, dels ved deling.

ferskvandsnegle, fællesbetegn. for lungesnægle og enkelte forgælle-snægle, der lever i fersk- *Ferskvandspolyp*. vand.

ferskvandsvampe (*Spon'gillidae*), fam. af kiselvampe, der i ferskvand danner skorpeformede overtræk på sten, grene, planter o. l. Overvintrer ved særlige kim, medens resten af svampen dør bort. Alm. i Danmark.

ferskvandsulk, fællesbetegn. for flodulken og bjergulken, der undertiden har været anset for at tilhøre een art.

'Ferslew, JeanChristi' (1836-1910), da. industridrivende og bladudgiver, overtog 1857 det af faderen, hofgravør Martinus William F (1801-52) og Herman Bing (1776-1844) anlagte litogr. etablissemnt; grl. 1864 »Dags-Telegrafens«, 1873 »Aftenpostens«, 1876 »Nationaltidendes«, købte som den første i Danmark en rotationspresse og sættemaskiner, overtog 1889 »Dagens Nyheder«, 1891 »Dagbladet«. Bladene holdtes sammen af et fælles annoncetillæg, havde kons. præ og betegnedes sammenfattende Da Ferslew'ske Blade, 1881 byggede f Frederiksberg Papirfabrik og nogle år senere cellulosefabrikken ved Kattinge.

fertilisation (lat. *fertilitas* frugtbarhed), d. s. s. befrugtning.

fertili'te't (fr. *fertilité*), frugtbarhed.

Fertö [fø:r'tø:], ung. navn på Neusiedler See.

'Ferula, slægt af skærblostmfam. med fl. gange fjersnitdelte blade og gule blomster i store skærme. 60 arter i Middelhavslændene og Asien. Fl. arter leverer gummiarpiks, æteriske olier og er vigtige officinelle planter. Nogle arter leverer dyvelsdræk. Et par arter er prydstauder.

fes, *mus*, tonen f sænket et halvtone trin ved et foranstående γ .

Fès [fø:z] sp. *Fez*, by i Fr. Marokko; 201 000 indb. (1946), deraf 16 000 eur. Marokkos vigtigste industriby. En af den marokkanske sultans residenser; har et beromt muhamedansk univ. Mange bygninger fra F-s blomstringstid i middelalderen.

Fes'san (ital. *Fezzan* [fø:z'd:zan]), oaserigt landskab i Sahara i V-Libyen.

fester (lat. *festum* festdag) var opr. kult-fester med fællesmåltid og drukkelaug,

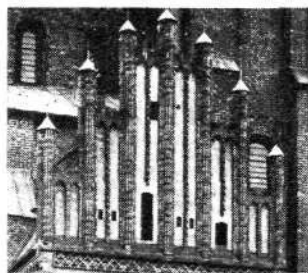

Jules Ferry. Lion Feuchtwanger.

- ofte knyttet til naturens gang året igen-
nem.
- festgræs** (*Hierochloë*), topgræsser. 13 ar-
ter; i Danmark forekommer vellugtende
f (*H. odorata*) på torvholdige enge, spæ-
nden. Duften hidrører fra kumarin.
- fe'stina 'lente** (lat.: il langsomt), tag det
med ro.
- fe'sti'vitas** (lat.), munterhed, festlig stem-
ning el. glans.
- festivo** (ital.), mus., festlig.
- feston** [fæ'stɔn] (fr. af ital. *festone*, egl.
festlig pryddelse), 1) bygningsornament i
form af blomster- el. frugtguirlander; 2)
tunget tojborst el. blonder.
- festspil**, skuespil, skrevet til hoffester
(især i 17. og 18. årh.) og senere til nat.
musefester o. l. F. eks. J. L. Heibergs
«Elverhøj» (1828) skrevet til den senere
Fred. 7.s bryllup, Helge Rodes «Mode-
ren» (1921) til Genforeningen. Fer endv.
betegn. for en række monsteropførelser
(f. eks. Wagner-f i Bayreuth).
- Festung Europa** [fɛ'stʏŋ] (ty.: fæstningen
Europa), ty. propaganda-udtryk dannet
under 2. Verdenskrig for at betegne
Tyskland og de med Tyskland allierede og af
Tyskland besatte lande i Eur.
- Fet** [fjæt], *Afanasij* (1820-92), russ. ly-
riker og godsgejer. Omfattende produktion
af artistisk fuldendte, stemnings-
mættede natur- og kærlighedsdigte.
Overs. fra ty., eng. og lat.
- fe'taljebrødre** (ty. *Vitalien* af lat. *virtualia*
levnedsmidler), de mecklenburgske ka-
pære, der i 1389 udrustedes for at udsætte
Stockholm, som dronning Margrete be-
lejrede. De udartede til alm. sørovere og
undertrykkes først 1401.
- fe'te're** (fr. *fête* fest), vise opmærksom-
hed, hyldelse, fejre.
- feti'al'er** (lat. *fetiales*), rom. præsteskab
for folkeretslig forbindelse med andre
stater. 20 medl.
- feti'chisme** [fɛ'tiʃj-], dyrkelse af en
feti'ch (lat. *facticus* besiddende magisk
kraft), opr. en portug. betegn. for de
vestafri. negerfolks kulturbilleder og sym-
boler, senere anv. som betegn. for rel.
magi og dødedyrkelse knyttet til så-
danne symboler. I virkeligheden er der
ingen forskel ml. f og den alm. anv. af
symboler og guddomsbilleder inden for
rel. - I *psykiatri* betegn. for en seksuel
abnormitet, hvor de erot. følelser knyt-
tes til bestemte klædningsstykker el.
legemsdele.
- Fétis** [fɛ'tis], *François Joseph* (1784-
1871), belg. musikkomponist og kompo-
nist. Bet. teoretiske og hist. værker bl. a.
*Biographie universelle des musiciens et
bibliographie générale de la musique* 1-8
(1837-44); grl. 1827 tidsskriftet *Revue
musicale*.
- Fett, Harry** (f. 1875), no. kunsthistoriker;
rigsantikvar 1913-46; arkæol. middel-
alderstudier; bøger og afh. væsentlig af
kultur- og kunsthist. indhold. *No.s maler-
kunst i middelalderen* (1917). *Den holl.
kunst* (1936).
- 'fetwa** (arab.), kendelse, som afsiges af en
mufti.
- feu** [fo] (fr.: ild), betegn. for aftenlig spille-
præmie til skuespillere; navnet stammer
muligvis fra, at f opr. anv. til lys og
brændsel i skuespillerens påklædnings-
rum; nu gået af brug.
- Feuchtwanger** [fœ'xvɔŋɐ], *Lion* (f.
1884), ty.-jød. forfatter. Skrev antikrigs-
dramaer og opnåede internat. ry som
romanforf., *Jud Süß* (1925, da. 1928),
Erfolg (1930, da. *Succes* s. a.), den første
betydelige antinazist. roman, *Geschwister
Oppenheim* (1933, da. *Slækten Oppen-*

- heim* 1934), en klar og gribende skildring
af en ty. jødefamilie. *Der falsche Nero*
(1937), en stærkt aktuel hist. roman.
Simone (1944, da. 1946), en hyldet til
den fr. modstandsånd. Emigrant 1933,
fra 1940 i USA. (Portræt).
- feu'dal** [fœ'dal] (senlat. *feodalis* af *feudum*)
ell., hvad der vedrører lensvæsenet.
- feuda'lisme** [fœ'dal] (af *feudal*), samfunds-
system karakteriseret ved, at en adelig
og krigersk godsgejerklasse i et over-
vejende agrarisk samfund gnm. forlenin-
ger har fået de vigtigste dele af stats-
magten i sin hånd, så at centralreg. ikke
kan kontrollere styret, fremdeles ved at
denne klasse ejer jorden og dyrker den
ved udnyttelse af mere el. mindre ufri
bønders arbejdskraft. Det nærmest lig-
gende eks. på et feudalt samfund er Eur.
i middelalderen.
- Feuerbach** [fœ'vɛrbaç], *Anselm von* (1775-
1833), ty. retslærd. Hans hovedværker:
*Revision der Grundsätze und Grundbe-
griffe des positiven peinlichen Rechts*
(1799-1800) og *Lehrbuch des gemeinen
in Deutschland peinlichen Rechts* (1801)
var i over 50 år enerådende i ty. straffe-
retlig teori og praksis; han fremdrog for-
brødsens og straffens psyk. side og gik
ind for humane proces- og strafformer;
den af ham udarb. straffelov for Bayern
af 1814, der bl. a. medførte torturens
afskaffelse, blev forbillede for straffelov-
givn. i adsk. stater.
- Feuerbach** [fœ'vɛrbaç], *Anselm* (1829-88),
ty. maler. Elev af Couture. Virksom i
Rom, Wien og Venezia. Hovedværker:
Platons Gästebud (1873) og *Iphigenia i
Tauris* (1871). Hans figurer ejer en ædel
holdning og hans kolorit er fornem og
afdæmpet.
- Feuerbach** [fœ'vɛrbaç], *Ludwig* (1804-72),
ty. filosof. Venstre-hegeliansk. Gav i
Das Wesen des Christentums (1840) og
Das Wesen der Religion (1845), *Vorle-
sungen über das Wesen der Religion* (1851),
psyk. forklaring på rel. fænomener. If.
F er religionerne ikke andet end afspej-
ling af menneskenes nød og ønsker.
- feuilleant** [fœ'jɔŋt-] (efter byen *Feuillant*
ved Toulouse, hvor stifteren var abbed),
1) kongregation af cisterciensere, grl.
1574, ophævet under Den Fr. Revolution;
2) 1791 navnet på en polit. klub,
der mødtes i Paris i tidl. f-kloster. Sam-
lingssted for mådeholdne revolutionære,
stærkt angrebet af jakobinerne, opløst
1792.
- Feuilleton** [fœ'jɔŋt-] (fr., egl.: lille blad),
nu især en roman fordelt over flere numre
af en avis; opr. den del af en avis, hvor
kritiske el. almeninteressante emner be-
handles i livlig og letfattelig form. F ind-
førtes 1800 af Julien-Louis Geoffroy
(1743-1814) i «Journal des Débats», om-
fattede i beg. kun teaterkritik, siden bog-
og kunstanmeldelser, rejsebrev og fra
midten af 1830'erne romaner.
- Fey** [fai], *Emil* (1886-1938), østr. politiker.
Bl. lederne i Heimwehrbevægelsen, vice-
kansler 1933, slog Soc. dem. ned febr.
1934; kom i konflikt m. Starhemberg og
Schuschnigg, gik af 1935. Selvmord v.
ty. besættelse af Østr. marts 1938.
- Feyder** [fæ'dɛ:r], *Jacques* (1888-1948),
belg.-fr. filminstruktør. Scenesatte i
1920'erne en række fremragende fr. stum-
film, bl. a. «Carmen» (1927) og mester-
værket «Thérèse Raquin» (1928), 1929-
32 i USA, derpå tilbage til Frankr., hvor
han befæstede sit ry med «De Glemtes
Bataillon» (1933) og «Hertugen Ønsker
Natkvartér» (1936). Under 2. Verdens-
krig bl. a. i Schw. G. m. Françoise Rosay.
- Fez**, sp. stavemåde for byen Fès.
- fez** [fæz] (efter byen Fès i Marokko), kon-
isk, fladpudlet, rød flthue med kvast og
uden skygge. Indførtes 1832 i Tyrk. som
afloer for turbanen. Afskaffet i Tyrk.
1926. Anv. stadig i Ægypt. og øvr. N-Afr.
- Fezzan** [fɛ'dz:zæn], ital. for Fessan.
- f, mus.**, fork. betegn. for fortissimo; se
forte.

- FFI** (fork. f. *Forces Françaises de l'In-
térieur* [fɔʁs frã'sɛ:z də lã'tɛ:rjɔ:r] (fr.:
franske indenrigske styrker), den fr.
modstandsbevægelses bevåbnede gruppe
under ty. besættelse 1940-44.
fg., alm. fork. f. fungerende.
- fiacre** [fj'akra] (fr.), hestedroske.
- fi'ale** (gr.), 1) arkæol., flad, rund skål, især
anv. som offerskål; 2) arkit., et i gotikken
alsidigt anv. lille, massivt spir, kronende

Fialer på Oluf Mortensens væbenhus, Roskilde.

- stråbepiller, taggavl, murhjørner o. l.
Forekom også i tidens kunsthåndværk
og i malerkunstens arkit. holdte om-
ramninger. (Ill.).
- 'fianna**, i oldtids digtn. 1) krigere, 2) stå-
ende hær med visse privilegier og strenge
optagelsesbetingelser. Fornyet i 19. årh.
som *Feniére*.
- 'Fianna Fáil** [fai:l] (gælisk: skæbnens
stridsmænd), irsk eng.fjendt. parti, grl.
1926 af De Valera og ledet af denne.
Sejrede 1932 ved valget, 1938-43 og
1944-48 flertal, herefter dog stadig Eires
største parti.
- fi'asko** (ital. *fiasco* flaske; ital. glasarbej-
der-argot; et mislykket, flaskeformet rør),
uheldigt udfald (især om offentl. optæ-
den); forsædeligt nederlag; gørelse f, falde
igenem, ikke gøre lykke.
- 'fiat** (lat.), det ske! bevilget! 'fiat ju'sti-
tia, 'percat 'mundus (lat.), retfærdig-
heden må ske fyldt, selv om offentl. orden
går til grunde ved det; kejser Ferdinand
1.s valgsprog.
- 'Fiat** (fork. f. *Fabbrica Italiana Automobi-
li Torino*), ital. bilfabrik i Torino, grl.
1906. Fremstiller biler, flyvemaskiner,
dieselmotorer m. m.
- FIBA**, fork. f. *Fédération Internationale
de Boxe Amateur*.
- fiber** (lat. *fibra* trævul) (vulkanfiber), et i
ca. 100 år kendt formstof fremstillet ved
at trække en papirbane gnm. en stærk,
varm zinkchloridopløsning, varm-
presning af banerne til en homogen masse
og udvaskning af saltet. f kan leveres i
simple former, der f. eks. kan videre-
forarbejdes med spåntagende værktøjs-
maskiner. f er meget modstandsdygtig
over for tryk og slag og kemikaliepå-
virkning, men kvælder ved fugtighedsop-
tagelse, hvorfor overfladen ofte påføres et
vandtæt laklag. f anv. til knapper (tåler
strygning), kuffetter, pakninger, tand-
hjul, lejer osv. - *bot.*, se fibre, *tekstil*, se
tæver og kunstfibre.
- 'Fibich** [-x], *Zdeněk* (1850-1900), čech.
komponist. Skrev mere end 600 værker.
- 'Fibiger, Elfride** (1832-1911), da. forfat-
terinde. Banebrydende arb. for tjeneste-
pigeuddannelsen.
- Fibiger, Johan Andreas** (1868-1937), da.
præst, hvis egl. gerning faldt på Vester-
bo i Kbh. (Eliaskirken; fra 1908);
meget læst opbyggelsesforf., fremragende
prædikant, en føreskikkelse i Indre
Mission.
- Fibiger, Johannes A. G.** (1867-1928), da.
læge, 1900 prof. i patol. anat. ved Kbh.s
Univ. Arb. om serumbehandling af dif-
teritis og om forholdet ml. menneskets
og kvægets tuberkulose. Internat. be-
rømmelse opnåede F ved sin påvisning
af, at kræft kan udvikles hos rotter ved
overførelse til disse af en rundorm, *Spi-
roptera neoplastica*, der benytter kaker-
lakker som mellemvært; F viste herved
for første gang, at ægte kræft kan frem-

J. A. G. Fibiger.

Vilhelm Fibiger.

J. G. Fichte.

Henry Fielding.

kaldes eksperimentelt. Nobelpris 1927. (Portræt).

Fibiger, Johannes (1821-97), da. præst og forf. Rel.hist. studier og påvirkn. fra Kierkegaard satte frugt i en svært tilgængelig digtning. *Selvbiogr.* (udg. 1898 af plejesønnen Karl Gjellerup).

Fibiger, Jørgen (1867-1936), da. civilingeniør. Var ledende ingeniør ved bygningen af Vestkysthavnen (især Hanstholm og Hirtshals).

Fibiger, Mathilde (1830-72), da. forfatterinde. Skrev 1850 *Clara Raphael. Tolv breve*, udsendt med forord af J. L. Heiberg, hvori F hævdede kvindens ret til frit at udvikle sin personlighed. Bogen rejste debatten om kvindeemancipation i Danmark. 1866 Danms l. kvindelige telegrafist.

Fibiger, Vilhelm (f. 1886), da. politiker. Proprietær (hovedgården Øland i Ty); knyttet til Indre Mission; kons. folketingsmand fra 1920. Støttede Christmas Møller, partiform. 1939-48, min. u. p. apr.-juli 1940, kirkeamin. 1940-nov. 1942; handelsmin. maj-nov. 1945. (Portr.).

fibre (lat. *fibra* trævél) el. *taver, bot.*, cellerne i det døde styrkevæv.

fi'bril'ler (egl. små trævler, af lat. *fibra trævél*), fine, trådgagte dannelser, der påvises mikroskopisk i legemets væv. Eks: nerved og muskelf.

fi'brin' (lat. *fibra trævél*), trævlestof, et æggehvidestof fra blodet, som udfældes ved koagulationen og derved bringer blodet til at stivne. - f-skum, blodstansende middel, udvundet af f.

fibri'no'gen' (lat. *fibra trævél* + *-gen* 'i), det opløselige forstadium til fibrin. Omdannes af thrombin til fibrin ved blodets koagulation.

fibro- (lat. *fibra trævél*), trævlet-; bindevævs-.

fibro'i'n (lat. *fibra trævél*), det kvælstofholdige stof, hvorf silketråden er dannet.

fibroly'si'n' (*fibro-* + gr. *lysis* opløsning), thiosinaminforb., anv. i med. til blodgørelse af arvæv.

fi'bro'm (*fibro-* + *-om*), en godartet svulst bestående af bindevæv, hyppigt i hud og underhudsvæv. Foruden rene f findes blandingsformer, fibrolipom (med fedt-væv), fibroadenom (med kirtelvæv), fibromyom (med muskelvæv). Den sidste er den mest alm. svulst i livmoderen. Den kan opnå bet. størrelse og medføre forstærkede og langvarige menstruationer, tyngdefølelse i underlivet og gener ved vandladning og afføring. Behandl. med stråler el. operation.

fi'bro's (lat. *fibra fiber*), som består af fibre.

fi'bu'la (lat. hægte, spænde), 1) *arkaol.*, bojenål; 2) *anat.*, lægen.

-ficere ['se-'] (lat. *facere* gøre), i sammensætninger = gøre, bevirk.

Fichte ['ixtə], **Johann Gottlieb** (1762-1814), ty. filosof. Romantiker. Holdt vinteren 1807-08 de berømte nationalistiske *Reden an die deutsche Nation*. Hævede i *Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre* (1794), at verden skabes af »det absolutte jeg« som genstand for dets moralske handlen. (Portræt).

Fichtelberg ['fichtəlbərg], højeste bjerg i Erzgebirge (1213 m).

Fichtelgebirge ['fichtəlgəbirgə], bjergparti i Bayern ml. Frankenwald og Böhmerwald, bestående af en indtil 1051 m h. horst.

fichu ['fi:ʃu] (fr.), gennemsigtig, ofte kniptet indsat i kvindedragtens halsudskæring. Nu mest et tørklæde el. knipling omkr. halsudskæringen

Ficino [fi'tsino], **Marsilio** (1433-99), ital. filosof. Stiftede et »platonisk akademi« ved Firenze og udviklede i *Theologia Platonica* (1482) en nyplatonistisk verdensanskuelse.

Fick, **August** (1833-1916), ty. sprogforsker. Hovedværk: *Wörterbuch der indogermanischen Grundsprache* (1868).

'Ficus (lat: figen), slægt af morberfamilien, omfattende ca. 600 arter, bl. a. figentræ og gummitræ.

fideli'kommis [fidako'mis(s)] (lat. *fides* troskab + *commissum* overdraget), 1) formue, der er henlagt til et el. visse bestemte formål (f. eks. det Classenske f), 2) formue, der er henlagt til nydelse for medl. af en bestemt familie (familief-), således at kapitalen ikke kan røres. Oprettelsen af familief- bestående af fast ejendom er forbudt ved grl. Derimod kan penge-f stadig oprettes.

fideli'sme (lat. *fides* tro), teol. opfattelse, som hævder troens forrang for tankningen i kristendommen.

fi'del' (lat. *fidelis* tro), påtrængende fortrolig, intim.

Fi'delio, opera af Beethoven (Wien 1805, Kbh. 1829).

'fides (lat.), tro, troskab; tillid.

'Fidias, lat. navneform f. gr. Feidias.

'fi'dibus (ty., egl. studentlatin), strim-mel papir til pibetænding.

'Fidj Øerne, d. s. s. Fiji Øerne.

FIDO, fork. f. (eng.) Fog Investigation Dispersal Operation, tagespredningsanlæg. F, der benyttedes på flyvepladser under 2. Verdenskrig består af et langs landingsbanens sider udlagt rørsystem med brændere, hvorigennem pumpes flydende brændstof, som antændes ved udstømningen. Forbrændingsvarmen løfter tågen over banen 30-40 m. F er uhyre kostbart i brug (ca. 30-50 000 l brændstof pr. landing) og derfor kun anv. i krigstid.

fi'ducia (lat; tillid; *jur.*, overdragelse på tro og love), i romerretten en til en ejendomsoverdragelse knyttet aftale om, at erhververen ikke måtte råde frit over ting, men kun sidde inde med den til sikkerhed for et tilgodehavende hos overdrageren el. som stråmand for denne. Navnet stammer fra, at denne aftale opr. ikke kunne gøres gældende ad rettens vej.

fi'du's (af lat. *fi'ducia*), tillid; fif, kneb; tjans; fidusmager, person, som laver tvivlsomme forretninger.

Fiehn [fi'n], **Erik** (f. 1907), da. komponist. Musik til filmen »Tak, Fordi Du Kom, Nick« (1941). Operetten *Flødens Pige* (1935) m. v. Har også instrueret kortfilm.

Field [fi:ld], **Cyrus West** (1819-1892), amer. telegrafpioner. F var opr. handelsmand, nedlagde efter mange forgæves forsøg det første brugbare telegrafkabel Engl.-USA i 1858.

Field [fi:ld], **John** (1782-1837), irsk komponist og klavervirtuos. Elev af Clementi. Skaber af nocturnen og forbillede for Chopin. Skrev bl. a. 20 nocturner og 7 klaverkoncener.

Field [fi:ld], **Rachel** (1894-1942), amer. forfatterinde; især kendt for underholdningsromanen *All This and Heaven Too* (1938, da. *Alt Dette og Himlen med* 1939).

Fielding ['fi:ldin], **Henry** (1707-54), eng. jurist, skuespil- og romanforf. Romaner: *Joseph Andrews* (1742; da. 1749), påbegyndt som parodi på Richardsons »Pamela«; *Jonathan Wild* (1743), satire over forbrøderes popularitet, og samtidromanen *Tom Jones* (1749; da. 1781), der især skildrer titelheltens oplevelser

og kærlighedshistorie. F latterliggør menneskes hykleri og forfængelighed gnm. sine ofte farceagtige scener, der er præget af en charmerende humor og et mildt, overbærende syn på menneskers færd. *Amelia* (1751) er mere følelsesfuld. (Portr.).

Fierabras [fjæra'bra], saracensk kæmpe i den oldfr. helteedigtning.

Fie'rasfer (provençalsk *fieras* en slags fisk + *fôr* vild, grusom), lille åleformet fisk, der skjuler sig inden i søpolser, muslinger o. a. havdyr.

Fierlinger ['fi:rlinər], **Zdeněk** (f. 1894), eech. diplomat. Gesandt i Østr. 1932-36, i Sovj. 1937-39, atter som eksilreg.s repr. (ambassadør) fra 1941. Soc.dem.: dannet i Moskva 7. 4. 1945 provisorisk eech. samlingsreg. i forståelse m. Beneš, fortsatte som forstemmer, efter befrielsen til valget juli 1946; viceministerpræsident under Gottwald til nov. 1947, da Soc.dem. gik med F-s samarb. m. kommunisterne og styrtede F som partiformand. Gennemførte febr. 1948 partiets tilslutn. til Gottwalds politik, derpå justitsmin., fra juni 1948 viceministerpræsident.

fiero ['fjæro] (ital.), *mus.*, stolt.

Fieschi ['fjæski], **Giovanni Luigi** (1523-47), genuesisk adelsmand, der m. fr. hjælp 1547 søgte at styrte Andrea Doria. F-s sammensværgelse skildret i dramaet »Fiesco« af Schiller.

Fiesole ['fjæzole] (lat. *Fæsulæ*), lille ital. by 5 km NØ f. Firenze. Rom. og etruskiske ruiner. Dominikanerkloster, hvor maleren Fra Angelico da Fiesole opholdt sig.

Fiesole ['fjæzole], **Fra Giovanni da**, kaldet *Fra Angelico* (1387-1455), ital. maler. Blev dominikanermunk i Fiesole. Hans

Fra Giovanni da Fiesole: Engel på skyer. Detalje af freske fra domkirken i Torino.

hovedværk er freskerne i *St. Marcus Klosteret i Firenze*, der giver udtryk for en sjælden renhed i følelsen. Senere virksom i Vatikanet i Rom, bl. a. i pave Nicolaus 5.s kapel.

Fiesole, Mino da, se Mino da F.

FIFA, fork. f. Fédération Internationale de Football Association.

Fife [faif], skotsk grevskab N f. Firth of Forth; 1306 km²; 300 000 indb. (1947).

Fifth Avenue ['fift h'ævənu(:)], ca. 10 km l. hovedgade i New York på øen Manhattan, fra dennes sydende forbi skyskraberne Empire State-Building (381 m), Chrysler (319 m), Radio City, Museum of Modern Art og Ø-siden af Central Park til Manhattans N-ende.

fifty-fifty [ˈfifti-ˈfifti] (eng.: 50 mod 50), lige, ens.

Figalia, oldgr. by i Arkadien; folkesprog *Pavlitisa*. Ruiner af bymur. Nær F Bassai m. tempel for Apollon.

'Figar, hovedperson i Beaumarchais' komedier »Barberen i Sevilla« (1775) og »Figaros Bryllup« (1778) og Rossinis og Mozarts tilsvarende operaer (1816 og 1786).

Figaro, yndet avisnavn. Især kendt er det fr. »Le Fig., grl. 1854 som ugeblad, fra 1865 dagblad; kons.; udkom ikke 1942-44. Oplag 1948: 378 000 - 1 Danm. udg. Georg Carstensen 1841-42 og forf. Robert Watt (1837-94) 1866-68 et blad m. navnet F.

Figaros Bryllup, opera af Mozart, tekst efter Beaumarchais (Wien 1786, Kbh. 1821).

figen, figentræ (*Ficus carica*), art af morberfam., er et omkr. 9 m h. træ med håndlappede, ru blade. Blomsterstanden er en figen, d. v.s. en slags kurv, hvis stængel (*»kurvbunden«*) er hul, så der kun er en snæver indgang til dens indre, og her sidder de talr., små, enkønnede blomster. Indgangen lukkes af skælførmede blade. Bestøvningen foregår som frugtedbestøvningen ved figenhvepsen.

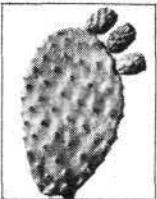

Figen.

Frugter er små stenfrugter med tyndt kod. Det spiselige af figenen er den kødfulde og sukkerholdige kurvbund, der i moden tilstand er gul el. rød. f er hjemmehørende i Middelhavslandene, hvor det har været dyrket siden år 700 f. Kr. I Danm. kan f dyrkes på friland, men bliver da kun en busk på et par m's højde. f er en vigtig handelsvare og et alm. næringsmiddel for de sydeur. folk.

figenhveps (*Blatophaga psenes*), ejendommeligt galhveps, lægger æg i unge figer, der kun befrugtes og udvikler sig ved f-s hjælp. Kan ikke udvikle sig i spiselige figer, hvorfor man må ophænge grene af vilde figer på træerne for at sikre befrugtning af disse.

figenkaktus (*O'puntia ficus-indica*), en stærkt forgrenet kaktusart med gule blomster og store, rodgule, spiselige frugter. Dyrkes bl. a. i S-Eur. Stueplante i Danm.

Figenkaktus.

figensaft, afløsningsmiddel til børn.

figt [fai] (eng.), kamp; fighting 'spirit' kampmod, -ånd.

Figl [fi:gl], *Leopold*

(f. 1902), østr. politiker. Agrar-ingeniør, 1945 leder f. det katolske folkeparti, dec. s. å. forbundskansler f. samlingsreg., da valg havde givet folkepartiet lederstilling.

Figueiredo [fi:ai'rædu], *Fidelino* de (f. 1888), portug. litt.forsker, der bragte større objektivitet ind i d. portug. litt.-kritik.

Figui [fi:gu:ig], oasegruppe på S-siden af Sahara-Atlas ved grænsen ml. Alger og Marokko.

figu'r (lat. *figura*, egl.: noget, som er dannet; form, skikkelse), 1) litt., *talesfigur*, i digtning og talekunst visse virkemidler af opmærksomhedsvækkende el. anskueliggørende karakter. Fra antik og senere retorik haves fuldstændige f-systemer med gr. og lat. navne. Af ældre digterskoler, f. eks. i 17. og 18. årh., brugtes poet. f som apostrofe, parallelisme, klimaks, antitese og sentens m. fl.; 2) mus., gruppe af toner.

figura (lat: figur), beskaffenhed. Som f udviser, som det fremgår af illustrationen, som kendsgerningerne viser.

figu'ran't (af *figurer*), i ældre teatersprog: statist.

figuration, mus., opløsningen af en melodisk linie i mindre tonefigurer.

'figurati'v (fr.), billedlig, symbolsk, overført.

figu're're (fr.), optræde, vise sig, agere; stå opført; forsyne med forsyninger; udføre dansetrin.

figu'r'lig (lat. *figura* skikkelse), som fremstiller menneskeskikkelse; ikke bogstavelig, overført.

figural. Tallene 1, 1 + 2 = 3, 1 + 2 + 3 = 6 osv. kaldes trekantstal, idet de kan afbildes ved punkter, der danner trekanter på den på figuren angivne måde. På lign. måde dannes firkantstal (kvadrattal), femkantstal og almindelige polygonaltal. I rummet giver pyramider anledning til pyramidaltal. Alle sådanne tal kaldes f.

Fih'rist (arab: fortegnelse), *Kitāb-al-F* (*kitāb* bog, altså bogfortegn.) er en kendt arab. litt.hist.

Fi'il, *Marius* (1893-1944), da. frihedskæmper. Kroeger i Hvidsten v. Randers, lendende i modstandsgruppe, der fra 1942 modtog eng. våbensendinger m. m. Arresteret marts 1944 af Gestapo, dødsdom og 29. 6. henrettet s. m. sønnen *Niels F* (1920-44) og 6 andre medl. af gruppen. (Portræt sp. I 266).

Fiji Øerne [fi:'dʒi:] el. [fi:'dʒi:], østligste øgruppe i Melanesien, består af to store øer, Viti Levu (10 537 km²) og Vanua Levu (5517 km²) samt ca. 250 små, heraf 80 beboede; 260 000 indb. (1946), hvoraf 118 000 fijianere, 120 000 indere og 460 europæere. De fleste er katolikker el. metodister. 450 skoler (1946). Øerne er dannet af vulkansk materiale og koralkalk, der siden tertiærtiden er hævet indtil 1200 m. Ret syd trop. klima med sommerregn el. helårsregn på passatsiden. Henh. med trop. savanne og regnskov. F er en vigtig plantagekoloni, der bl. a. producerer kokos, sukker og ris. 80 000 stk. kvæg og 30 000 geder (1946). Landbrugsindustri. Skibs- og telegraforb. med Austr. - Opldaget af Tasman 1643; brit. fra 1874.

Fijt el. *Fyt* [føit], *Jan* (1611-61), flamsk maler. Elev af Fr. Snyders. Naturemte billeder, bl. a. jagstykke og skildr. af fugle; repr. på kunstmus., Kbh. -fikation (lat. *facere* gøre), substantivendelse: bevirken, gøren.

fikh (arab: indsigt), den islam. retsvidenskab, som både omfatter religiøs og rent jur. spørgsmål. En hel gren af den arab. litt. omhandler f.

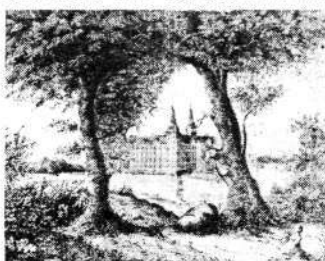
fiks (lat. *fixus* fast), fast; flink, snild, behændig; let og hurtig; chik; f og færdig, parat, rede.

fiksa'ti'v'er kaldes 1) i parfume sådanne relativt lidet flygtige stoffer, evt. lugtstoffer, som sinker mere flygtige lugtstoffers fordampning; 2) opløsninger af harpikser, kautsjuk, osv. i flygtige opløsningsmidler, som kan benyttes til at danne en beskyttelseshinde over blyants-, kul-, kridttegninger osv.

fikse (ty. *fixen*, egl.: sælge til fastsat termin), børsudtryk for at drive baisse-spekulation; sælge in blanco.

fik'se'rbad, natriumtiosulfatopløsning, anv. t. fiksering.

fik'se'rbilledet (af *fiksere* ' '), billede, beregnet på at narre iagttageren, så han

ikke umiddelbart kan opfatte en i f indeholdt figur. (På ill. kan Fred. 7. ses)

fik'se're, 1) (ty. *vexieren* af. lat. *vexare* plage), narre; have til bedste; 2) (lat. *fixus* fast), fastholde, fæstne; fastsætte; betragte skarpt; fæstne et billede på fot. plade.

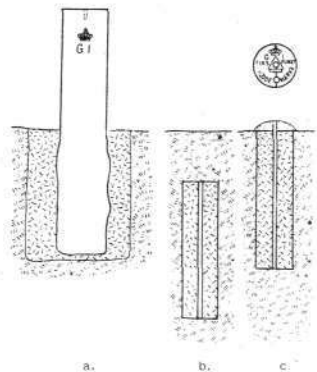
fik'se'ring (af *fiksere* ' '), opløsning af ikke reduceret sølv for at gøre det fot. billede holdbart. Foregår i fikserbad.

fik'se'rnatron, d. s. s. natriumtiosulfat. Anv. v. fiksering.

fik'se'rsalt, blanding af stoffer, der opløst i vand giver et fot. fikserbad. f indeholder altid fikseratron.

fiks idé (lat. *fixus* fast), populær betegn. for vrangforestillinger.

'fikspunkter (lat. *fixus* fast), faste punkter, som danner grundlag for den detaljerede landmåling el. for tekn. nivelle-

ment; f. eks. 1) granitsten (0,4 x 0,4 x 2,0 m) faststøbt i beton, således at ca. 1 m rager op over jordoverfladen. En metalstift i stenens overflade betegner punktet (fig. a); 2) betonblokke med indstøbt rør, anbragt således, at den øverste endellæge rager lidt op over jordoverfladen (fig. b); 3) tårnspir, fabrikkors, stene, møller o. l. (naturlige f); 4) metalbolte el. -plader indstøbt i bygninger (højde-f).

fiksstjerner, mods. vandrester (planeter) de himmellegemer, hvis indbyrdes stillinger på himlen ikke er kendelig foranderlige, i hvert fald ikke gnm. kortere tidsrum. Med blotte øjne ses ca. 5000 f på hele himlen. Fra gl. tid ordnes disse i stjernebilleder. Med en kikkert på 10 cm åbning ses f, ca. 3 millioner f, medens antallet af f, der er lysstærkere end de svageste, som kan fotografieres med de største eksisterende kikkerter, er ca. 1 milliard. f inddeles i størrelsesklasser efter deres lysstyrke. Med blotte øjne kan ses f fra 1. størrelseskl. (Sirius, Vega, Deneb) til 6. størrelseskl.; med en kikkert på 10 cm åbning ses f indtil 12.-13. størrelseskl., og de svageste fot. iagttagelige f er af ca. 21. størrelseskl. (Om måling af f-s lysstyrke se astrofotometri).

Nojagtige positionsbestemmelser af f anstillet med mange års mellemrum viser, at f-s positioner ikke er helt uforanderlige idet de bevæger sig gnm. rummet i forh. til solsystemets egenbevægelse. Ved spektralundersøgelser kan man bestemme f-s hastigheder i forh. til solsystemet i synsliniens retning (radialhastighed). På gr. af Jordens bevægelse omkr. Solen er retningen til en f underkastet små forandringer med en periode på et år (årlig paralakse). Ved måling af de dag. retningsforskydninger har man kunnet bestemme afstanden for de nærmere f. For afstande over 100-200 lysår er retningsforskydningerne så små, at de ikke kan måles med sikkerhed. Ud fra målte lysstyrker og afstande kan man beregne f-s energidstråling. Denne findes gnslt. at være af samme størrelsesorden som Solens. Der findes dog f, hvis energidstråling er ca. 100 000 gange så stor som Solens, andre, hvor den er ca. 100 000 gange mindre. I dobbeltstjernesystemer har man kunnet bestemme komponenternes masser og fundet værdier af samme størrelsesorden som

solmassen. Flertallet af f har radier af samme størrelsesorden som Solen, men for enkelte f er radius 10-1000 gange større end Solens (kæmpestjerner), for andre 100 gange mindre end Solens (hvide dværgstjerner). De sidstnævnte f har gnl. vægtfylde på 100 000 gange vands vægtfylde, el. mere.

f har kontinuerte spektre gennemtruffet af mørke absorptionslinier. Ud fra intensitetsfordelingen i det kontinuerte spektrum kan f-s atmosfæretemperatur bestemmes. Ved undersøgelser af f-s spektre har man kunnet bestemme atmosfærernes kemiske sammensætning og fysiske egenskaber. Temp. når for flertallet af f i centrum op på ca. 20 millioner grader, en temp., der er tilstrækkelig høj til, at der finder grundstofforvandling sted (opbygning af helium ud fra brint) under energi-produktion, hvorved f-s energitab ved udstrålingen til verdensrummet balanceres.

fiktion (lat. *factio* af *ingere* opdigte), opdigt, påfund; *jur.*: Især i ældre tid foregik retsudvikl. i stor udstrækning. gnm. anv. af f, i første linie fordi man nødigt foretog en virkelig ændring af den ned-arvede ret, men søgte at anv. den i tilf., hvor den efter sin ordlyd strengt taget var unæv. Man fingerede da, at alle betingelser, loven opstillede for anv. af en vis regel, var til stede. I romerretten var således den blotte aftale om salg af en ting i forb. med overlevering af tingene ikke tilstrækkelig til at skaffe erhververens ejendomsret, men man opstillede da den f, at køberne allerede havde siddet inde med tingen i hævdstid, hvorved han erhvervede ejendomsretten til den.

fik'ti'v (lat.), opdigtet, formodet.

fil-, -fil' (gr. *filos* elsket, kær), elsker af, dyrker af, kender af.

fil', værktøj af hærdet stål, der ved »hugning« er forsynet med fine tænder til spåntagning i metaller, træ o. l. Efter hugningens finhed skelnes ml. grovfile, forfile og sletfile. f kan være flade, firkantede, runde, trekantede, halvrunde m. m. Ansatsfile er flade og uden hug på den ene smalle side. Panserfile har fræsedde, cirkelbueformede tænder.

Fila'del'fia, Kolonien, ved Dionalund, grl. 1898, privat hospital på krist. grund, for sindssyge (1948: 162), epileptikere (1948: 424; 291 i familiepleje) og nervøse (1948: 117). Patienterne plejes af diakonisser (1948: 60) og diakoner, der uddannes gnm. 3-årig skole på F.

fil'a'le'ter (fil- + gr. *alētheia* sandhed), fr. frimurerisk højgradssystem, grl. 1773, op-hørt 1789. Navnet genoptaget 1928 af frimureriske forfatter-akademier.

fil'a'men'ter (mlat. *filare* spinde), meget tynde, bøjelige, kontinuerte taver af plastisk masse (»tråde« af formstoff).

filant'ro'pi' (fil- + gr. *ánthrōpos* menneske), menneskekærlighed; filant'ro'pisk, menneskekærlig; filant'ro'p, menneskeven.

filant'ro'pinum, internatskole efter Basedovs synspunkter. Det første grl. af Basedov i Dessau 1774. Det lukkedes 1793. I Danm. skabte Ludvig Reventlow 1794 et f: »Bernstorffsminde« ved Brahetrolleborg.

filant'ro'pisme, den af Basedov skabte, og af oplysningsidens ideer prægede pædagogiske bevægelse, i slutn. af 18. årh.

Fil'aria 'sanguinis (lat.: blodtråd), tynd rundorm, som i tropiske optræder som parasit hos mennesket. De voksne F lever i bindevæv og lymfesystem, hvorfra larver trænger ind i blod og urin. Fra blodet overføres de til andre mennesker ved blodsugende myg. - filari'osis, infektion med F. Udbredt tropesygdom ofte med ødem af underekstremiteterne.

filat'e'li' (fil- + aetelia afgiftsfrihed), egl. frimærkesamlelyst; betegn. f. læren om frimærkets hist.

Filchner [filx-], *Wilhelm* (f. 1877), ty. opdagelsesrejsende; i Pamir 1900, N Tibet 1903-05, Antarktis 1911-12 og Tibet 1926-28, hvor han foretog jordmagnetiske målinger. Af hans rejseberetninger skal nævnes *Sturm über Asien* (1924) og *Quer durch Ost-Tibet* (1925).

filebænk, i maskinværksteder arbejdsbord med skruestik.

'Filefjell, no. fjeldparti; den del af Langfjellene, der ligger ml. Jotunheimen i N og Hemsedalsfjella i S; højeste punkt: Suletind (1772 m).

fileklo, lille skruestik til fastholdelse af smågenstande.

Filemonbrevet, lille skr. i N. T., hvori Paulus beder Filemon, en anset kristen i Kolossæ, om at tage vel imod en fra Filemon borttrømt slave, som Paulus fra fangenskab i Rom sender ham.

Filemon og 'Baukis, i gr. mytol. et fattigt ægtepar, der - i modsætn. til deres naboer - gæstfrit modtog Zeus og Hermes, som forklædt vandrede på jorden. Guderne forvandlede egnen til en sø, men skæned f-s hytte og gjorde den til et tempel, dem selv til præster.

fil'e'ring (fr. *filet* net), knytning af net m. firkant. masker, udføres v. hj. af filemål og pind. f er en gl. teknik, sandsynligvis opstået i forb. med fiskeriet.

filet [fi'le't] (fr.: net), graveret stempel til påtrykning af båndlignende ornamenter på bogens ryg.

filet [-'le], stykke kød langs ryggraden af oxen; deraf i alm.: benfrit stykke kød el. fisk.

File'tairos (d. 262 f. Kr.), Lysimachos' skatmester, grl. 281 kongeriget Pergamon.

filet antique [fi'le' a'tik] (fr.: antikt netværk), broderi i fileret bundstof, udelukkende udført i lærerdsstopping.

filet gupure [fi'le' gi'py:ry] (fr.), broderi i fileret bundstof. Mønstersyningen udføres i alm. stopning, slyngesting, »vedderkopper« m. m.

filhar'mo'nisk (fil- + gr. *harmonia* samklang), musikelskende.

filhel'le'ner (fil- + gr. *Hellēnes* grækere), gr.-venlige kredse i V-Eur., der støttede den gr. frihedskamp i 1820'erne.

fil'a'l (lat. *filia* datter), stedligt selvstænd. afd. af større erhvervsforetagende el. l.

fil'a'l'generation (lat. *filia* datter), *biol.*, F₁, F₂ osv., 1. og 2. generation efter krydsning.

filbuster [filibästø], eng. form for filbustier; i USA spec: medl. af lovgivende forsamling, som obstruerer et lovforslag, for hvilket der er flertal.

fil'ig'ra'n (fr. af *fil* tråd + *grain* korn), guld- og sølvsmedearbejde af tråd, enten frit el. på metalunderlag; en gl. teknik.

fil'ing'ranglas, trådglas, hvori den klare glassmasse er ligesom gennemspundet med tråde af hvidt el. farvet glas. Anv. især i Venedig i 16. årh.

'Filip (gr. *Filippos* hestelsker), mandsnavn. **Filip**, i N. T. 1) en af Jesu apostle, 2) en diakon i Jerusalem.

Filip, hertuger af Burgund, **Filip 1.** den Dristige (1342-1404), reg. 1363-1404. Søn af kong Johan den Gode, der gav F det 1361 hjemfaldne len Burgund. Ved ægteskab 1369 med Margrete af Flandern erhvervede F 1384 Franche-Comté, Artois, Flandern og Nevers. Formynder for kong Karl 6. 1382-88 under hans umyndighed og 1392-1404 under hans sindssyge. - **Filip 2.** den Gode (1396-1467), reg. 1419-67, søn af Johan den Uforfærdede, hvis mord han hævnedede da at slutte sig til Engl. indtil freden i Arras 1435. Erhvervede Namur, Brabant, Limburg, Hainaut, Holland, Zeeland og Luxembourg. Pragfuldt ridderhof i Dijon. Stiftede 1431 ordenen »Den Gyldne Vlies«.

Filip (fr. *Philippe*), konger af Frankrig. **Filip 1.** (1052-1108), reg. 1060-1108, søn af Henrik 1. - **Filip 2.** 'August (fr. *Philippe-Auguste*) (1165-1223), reg. 1180-1223, søn af Ludvig 7., deltog i 3. korstog 1190-91, erhvervede Vermandois, Amiens, Valois og Artois og senere, ved sejrene over Johan uden Land, Normandiet (1204), Anjou, Maine, Poitou og Touraine, sikrede erobringerne ved sejren over kejser Otto 4. ved Bouvines 1214. Udbyggede kronens autoritet. 1193 g. m. Valdemar 1. s datter Ingeborg, som han forskød for at ægte Agnes af Meran, men 1213 måtte tage tilbage, tvunget af Innocent 3. - **Filip 3.** den Dristige

Marius Fil.

Filip 2. af Sp.

(1245-85), reg. 1270-85, søn af Ludvig 9.; erhvervede Poitou, Toulouse, Auvergne og Provence. - **Filip 4.** den Smukke (1268-1314), reg. 1285-1314, søn af F 3. Erhvervede Lyon og 1300 Flandern, som dog gik tabt 1302 (slaget ved Courtrai). Fra 1296 i strid med pave Bonifatius 8., som han tog til fange 1303. Fik 1305 erkebispem af Bordeaux valgt til pave (Clemens 5.), som tog ophold i Avignon 1309 og på konciliet i Vienne 1312 ophævede tempelherreordenen, hvis rørlige ejendom tilfaldt F, der ved sine borgerlige rådgivere, legisterne, hævdede en kraftig kongemagt. G. m. Johanne af Navarra. - **Filip 5.** den Lange (1293-1322), reg. 1316-22, søn af F 4. Lod stønderfors. vedtatte den salafiske arvefølge 1317. - **Filip 6.** (1293-1350), reg. 1328-50, søn af F 4. s broder Karl af Valois, grl. huset Valois (1328-1498). Støttede sig til adelen. Erhvervede Dauphiné, indførte 1341 saltskatten (la gabelle) til udgiftene ved Hundreårskrigen, der udbrød 1337, og i hvilken han led nederlag ved Crécy 1346.

Filip (ty. *Philipp*), (1504-65), *landgreve af Hessen* fra 1518-65. Slog bondeoprøret 1525 ned. Polit. leder f. protestanterne, stiftede Schmallkaldiske Forbund. Indgik 1540 dobbeltægteskab m. Luthers hennemellige biligelse. Fanget af Karl 5. 1547-52.

Filip (gr. *Filippos*), fem konger af Makedonien: **Filip 2.** (382-336 f. Kr.), reg. 359-336 f. Kr., dygtig administrator, diplomat og felterher, underlagde sig gradvis Grækenl. til den afgørende sejr ved Charonea over Theben og Athen 338, hvorefter han på kongressen i Korinth 337 hylledes som de gr. staters fører mod perserne. G. m. Olympias, fader til Alexander d. St. - **Filip 5.** (238-179 f. Kr.), reg. 221-179 f. Kr. Søn af Demetrios 2., førte krige m. Rom 215-05 i forbund m. Hannibal og 200-197, hvorved han mistede alt uden for det egl. Makedonien.

Filip, no. *konge* 1207-08, opstillet af baglerne med Inge Bårdson, måtte fra 1208 nøjes med at være underkonge i Viken til sin død 1217. F var søstersøn af biskop Nikolas af Oslo, der var en halvbroder til Inge 1. Krogrig.

Filip (fr. *Philippe*), *herug af Orléans*, kaldet **F Egalité** (1747-93), sønnesøn søn af Ludvig 14. s broder; ivrig for revolutionen efter 1789; knyttet til jakobinerne, tog 1792 navnet Egalité (lighed), stemte for kongens henrettelse; fængslet 1793, guillotineret.

Filip med tilnavnet *Araberer*, rom. kejser 244-49, styrtede som prætorianerpræfekt Gordian 3., styrtet af Decius.

Filip (sp. *Fe'lípe*), konger af Spanien (Castilien). **Filip 1.** den Smukke (1478-1506), kongen af Castilien 1504-06. Søn af Maximilian 1. af Habsburg, arvede sin moder Marie af Burgunds besiddelser i Nederl. og Franche Comté 1482; ægtede 1496 Johanne den Vanvittige af Castilien, datter af Ferdinand d. Katolske og Isabella; efter sidstes død konge i Castilien. Fader til kejserne Karl 5. og Ferdinand 1. samt til 4 dronninger: Frans 1. af Frankr. s Eleonore, Chr. 2. s Isabella, Ludvig 2. af Ungarns Maria og Johan 3. af Portugals Katharina. - **Filip 2.** (1527-98), *konge af Spanien* 1556-98. Arvede efter faderen Karl 5. Habsburgs besiddelser i Span., Ital., Nederl. og Amer. Fuldenste sine forgænger arbejder på centraliseret enevælde.

Erobrede Portugal 1580, slog tyrk. Middelhavsflåde (Lepanto 1571); fremkaldte ved protestantforfølgelse, despoti og skatteudskrivning nederlandske oprør 1572, søgte forgæves at slå Engl. med den »uovervindelige Armada« 1588, måtte 1598 opgive kampen mod sin bitre fjende Henrik 4. af Frankr. Troldsvulflæderne fra Amer. gik Span. faldt 3 gange under F. Byggede Escorial. C. m. 1) Isabella af Portugal (søn: Don Carlos, d. 1568); 2) Marie »den blodige« af Engl., d. 1558; 3) Elisabeth af Valois; 4) Anna af Østr. (søn: F 3.) (Portr.). - Filip 3. (1578-1621), reg. 1598-1621. Søn af F 2., fast katolsk, uden polit. evner, overlod Lerma reg. - Filip 4. (1605-65), reg. 1621-65. Søn af F 3., kunstinteressert (Velázquez), uden energi; overlod reg. til Olivares, der faldt 1643 efter uoprettelige ydre nederlag. Måtte 1648 anerkende Holls. uafhængighed, 1659 vige for Ludvig 14. s krig i Pyrenæerfæden. - Filip 5. (1683-1746), reg. 1700-46. Sonnesøn af Ludvig 14. af Frankr., hertug af Anjou, blev if. Karl 2. af Span. s testamente sp. konge 1700, men fik først eur. anerkendelse efter sp. arvefølgekrig 1701-13. Uselvstændig, efterh. sindssyg, så at magten gled over til dronning Elisabeth (Farnese).

Filip, sv. konge ca. 1110-18 s. m. Inge I. **Filip af Schwaben** (ty. *Philipp*) (1177-1208), ty. konge 1198-1208, søn af Fred. I. (af Hohenstaufen). Hertug af Schwaben 1196, af Toscana 1197, måtte som konge kæmpe mod Otto 4. og bandlystes 1201 af Innocens 3. Myrdet.

filippen's, betændelse i hårsæk og talgkirtler (akne).

Filipescu, *Nicholas* (1862-1916), rum. politiker. 1910 leder af det ungkonservert parti; s. å. krigsminister. Støttede Rumæniens indtræden i Verdenskrigen på de Allieredes side (1916).

Filipinerne, off. *Republic of the Philippines* [ri'pʌblikəvðə'fɪlɪpiːnz], *Re'pública de Fili'pinas*, republik omfattende 7083 øer i den vestl. del af Indonesien SØ f. Kina; 299 000 km²; 19 964 000 indb. (1948). Største øer: Luzon, Mindanao, Samar, Negros, Palawan, Panay, Mindoro og Leyte. Største byer: Manila (hovedstad), Cebu, Zamboanga og Davao. F gennemløbes af foldekæder med vulkantoppe, deraf 20 aktive. Højest er Apo (3300 m) på Mindanao. Lavland findes ml. bjergkæderne, men sjældent ved kysterne. *Klimaet* er tropisk; mod Ø og S helårsregn, mod NV i læ for vintermonsunen, kun sommerregn. *Befolkn.* er overvejende malajer, kinesere: 117 500 japanere: 29 000, hvide: 15 775 (deraf 8709 amer.), 80 % er katolikker. Fra 1946 er tagalog (en malajisk dialekt) off. sprog; desuden bruges eng. og sp. - *Mønt*. 1 peso = 100 centavos. *Mål og vægt*. USAs system. - *Erhverv*. *Landbrug*. På 40 % af F vokser skove med værdifulde træer, 18 % er græssange dannet ved afbrænding af skoven og 22 % landbrugsareal, men kun 14,1 % agerjord (1940). 97 % af jorden ejes af indfødte; kun 8 % af agerjorden yder 2 afgrøder årlig. I de lave egne dyrkes ris (50 % af agerjorden) og tobak (2 %); på kyststetten kokos (15 %); på Mindanao og S-Luzons regnrige Ø-skråning manilahamp. På uvandet jord dyrkes majs og batat. Halvdelen af eksportværdien stammer fra sukker; høstudbyttet pr. ha er kun 1/3 af Javas. I 1940 hostedes 134 200 t manilahamp, 697 800 t kopra, 953 000 t sukker, 35 000 t tobak og 2,94 (1946; 2,037) mill. t ris. - *Minedriften* leverer guld (N-Luzon), jernmalm (1,2 mill. t 1941; til Japan før 1945), krom (1939: 164 000 t, 11 % af verdensproduktionen), mangan (1940: 58 000 t). - En stor hjemmeindustri leverer broderier, hatte, trikotage og mætter. Desuden findes sukker-, tekstil-, sprit-, plante-, olie- og tobaksindustri samt ris-møller. Eksport af sukker, manilahamp, kopra, planteolie, tobak, tommer og malm. - *Hist.* Opdaget af Magelhães 1521, under Span. fra 1565 (opkaldt efter Filip 2.), til oprør rejstes 1896. 1898 til USA, der først 1901 fik bøjet uafhængig-

hedsbevægelsen. Fra 1907 valgtes folke-representation, men befolkn. krævede uafhængighed; iøv. stærk produktions-fremgang under USA-styre. 1934 gik USA ind på at opgive sin højhedsret efter overgangsperiode, idet staterne dog ønskede at bevare militærtøttestrukturer, og fri forfatn. blev vedtaget 1935, men kravet om fuld uafhængighed var ikke opfyldt. Dec. 1941 angreb jap., maj 1942 var de herrer over alle vigtige punkter. Okt. 1943 oprettedes en formelt suveræn, af Japan afh. republik F hvor oppositionspartier forbødes. 1944-45 generobret af USA-tropper, 1946 opfyldtes løftet fra 1935 om oprett. af selvstændig stat F. Faktisk er F både militært (støttepunkt-aftale 1947) og økon. bundet til USA. (Kort se Asien).

Filipinerbækkenet, den over store strækninger mere end 6000 m dybe del af Stillehavet ml. Marianerne, Filipinerne og Ryūkyū Øerne.

Filipinergraven, eng. *Philippine Deep*, gravsnkning med verdenshavens største dybde, 10 793 m. Ø f. Filipinerne.

Filippa (1393-1430), da. dronning, datter af Henrik 4. af Engl., 1406 g. m. Erik af Pommern, styrede riget under Eriks rejse 1423-25, forsvarede Kbh. mod hanseaterne 1428.

Filippen'serbrevet, skrift i N. T., brev fra Paulus til den af ham selv stiftede menighed i Filippi, skrevet under fangenskabet i Rom i taknemmelighed over en pengegave fra menigheden; ægtheden er uanrigelig.

Filippi (gr. *Filippoi*), by i Østmakedonien, anlagt 358 f. Kr. af Filip 2. Her slog Antonius 42 f. Kr. Cassius og Brutus. Augustus oprettede en rom. koloni og Paulus en kristen menighed i F.

filippika (lat: filippisk tale), 1) hver af Demosthenes' 4 taler mod Filip 2. af Makedonien; derefter 2) kraftige angrebstale i alm., f. eks. hver af Ciceros 14 taler mod Antonius.

filippine (ty. *Vieliebchen* lille hjertensker; måske opr. en dobbeltmandel), hukommelsesleg. Finder man i en nød 2 kerner, kan man give den ene bort og aftale med modtageren, at den, som efter en vis fastsat dato først hilser den anden med ordet f har vundet en nærmere aftalt præmie.

filippisk tale, d. s. s. filippika.

filippister, Filip Melanchthons tilhænger i 16. årh.

Filippo, *Filippino*, se *Lippi*.

Filippopel, da. navn på byen Plovdiv.

Filipstad [-sta(d)], sv. købstad, Ø-Värmland; 6200 indb. (1947).

filister (fra ty. studentsprog), var især i første halvdel af 19. årh. en studenterbetegn. for en ikke-akademiker, spidsborger.

filistre el. *filistæer*, et ikke-semitisk folk, som var indvandret i Kanaans Land fra Lilleasien og blev Israels naboer ved Middelhavets kyst, hvor de boede i de 5 hovedbyer Asdod, Askalon, Ekron, Gat og Gaza med hver sin fyrste. F-s hovedgud var Dagon, som de havde overtaget fra kanaanæerne. I dommertiden trængte de Israel hårdt, men blev slået af Saul og David. Helt knægtet blev de dog ikke og gjorde sig gældende endnu i fl. årh. I navnet Palæstina (d. v. s. det filistæiske (Syrien) ligger en reminiscens om deres betydning.

filler (eng. af *fill* fylde), *tekn.*, findelt, i reglen mineral, fyldstof f. eks. i bituminøst vejmaterialer til forbedring af dets egenskaber.

filler [fil:e:r], ung. mønt; fra 1946 = ¹/₁₀₀ forint.

Fillmore [¹filmør], *Millard* (1800-74), amer. politiker, sagfører. USAs præsident 1850-52. Sogte at mægle i slavespørgsmalet.

fil'm (eng., egl: hinde), 1) celluloidstrimmel, belagt m. lysfølsom emulsion til optagelse af fotografier. f anv. fremfor glasplader, da f kun vejer lidt, er let bøjelig og ikke knuses el. knækkes. f leveres som planf (0,2-0,3 mm tyk) og rullef (0,14-0,16 mm tyk) i standardiserede længder og bredder. Til brug v. kinematografi leveres f perforeret, så den let trækkes

igennem kameraet (jfr. filmoptagelse). Til brug v. smalf samt v. røntgenf til hospitaler skal anv. sikkerhedsfremstillet af celluloseacetat, der kun vanskeligt brænder; f fremstilles af celluloid, idet cellulosenitrat s. m. kamfer o. a. blodgørings- og gelatineringsmidler opløses i alkohol-æter (evt. metylalkohol, acetone, amyalkohol) og den dannede sirupsagtige masse efter filtrering trykkes gnm. en slidesformet åbning ned på et vandrende, endeløst metalbånd el. på en stor metaltrølle; disse metalflader opvarmes og er iøvrigt indbyggede således, at der kan tilføres opvarmet luft (el. kvelstof) for at få fjernet og genvundet de flygtige opløsningsmidler. Den fremstillede f forbehandles for pålægning af den lysfølsomme hinde med en opløsning af gelatine, iseddike, ætyl- og metylalkohol, hvorefter en opslæmning af solvbromid i gelatineopløsning påføres; 2) sammenhængende række af levende billeder, som danner en dramatisk, reportagemæssig o. l. helhed.

filmatise're, bearbejde for og optage som film (f. eks. f en roman).

Filmcensur, *Statens*. If. biografloven af 13. 4. 1938 skal levende billeder, inden de forevises offentl., godkendes af F ved censorer udnævnt af justitsmin. Ingen film må godkendes, såfremt deres forevisn. skønnes at krænke ærbarhed el. virker forrædende el. på anden måde moralsk nedbrydende. De må ikke godkendes t. forevisn. for børn under 16 år, såfremt de må anses for egnede til på skadelig måde at påvirke børns sind el. retsbegebrer.

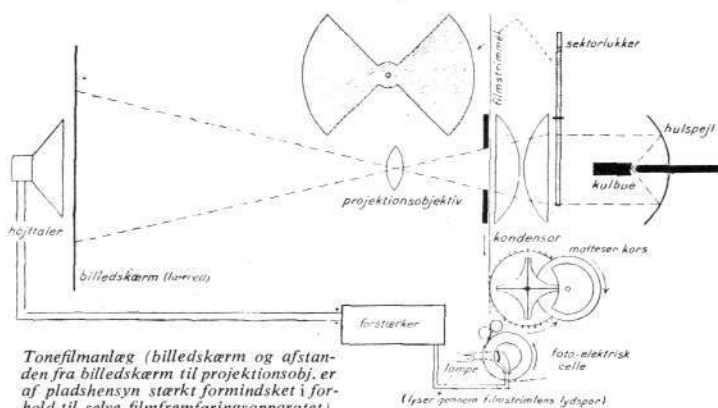
Filmcentral, *Statens*, et i henh. t. biografloven af 13. 4. 1938 oprettet kontor til indkøb og udlejning af skolefilm samt kulturelt og kunstn. værdifulde film.

filmkunst. 1889-94 opfandt Edison celluloid-filmstrimlen, 1896 skabte Lumière det første praktisk anvendelige forevisningsapparat. Filmen begyndte som markedsattraktion »levende billeder«. 1899 frembragte amer. *Edwin Porter* (1870-1948) »The Life of an American Fireman«, 1903 »Det Store Togroveri«, de første forsøg på at skabe handlingsfilm, d. v. s. man fotograferede »teater«, komiske, grovkornede, handlingsmættede el. melodram. episoder og optrin. Omkr. 1910 lagdes af konkurrencemæssige hensyn større vægt på filmens længde og kunstneriske kvalitet (Sarah Bernhardt, Asta Nielsen, Mary Pickford o. a.). Instruktøren Griffith angav nye veje gnm. sin montage-teknik, sin kamerabehandling, herunder indførelsen af nærbilledet og masseoptrin. Mack Sennett, der skabte

35 mm tonefilmstrimmel.

Tonefilmanlæg (billedskærm og afstand fra billedskærm til projektiionsobj. er af pladshensyn stærkt formindsket i forhold til selve filmfremføringsapparatet).

og videreførte filmen som genre, lancerede Chaplin, og med Douglas Fairbanks sen. opstod »eventyr«-filmen. Medens tidl. USA, og til dels Frankr. og Ital., havde fort, skabtes der i perioden 1914-22 en verdenskendt produktion i lande som Danm. (Psilander), Sverige (Sjöström), senere afløst af Tyskl. (Fritz Lang, Lubitsch, Pabst og skuespilleren Jannings), Frankr. (René Clair, Feyder o. a.) samt Rusl. med mesterinstruktørerne Eisenstein og Pudovkin. 1927-29 lancerede amer. (Warner Bros.) talefilmere (første da. talefilm 1931). I 1930'erne prægedes f. af Hollywood, verdens største produktion af revy- og operettefilm samt det spec. amer. lystspil (Lubitsch, Capra, Ford o. m. a.), mens Frankr. angav den satiriske og realistiske linie (Clair, Carné, Duviour, Renoir o. a.). Den 2. Verdenskrig satte dybe spor i landenes produktion, og Hollywood distanceredes. I Engl. og Ital. udvikledes under disse forhold en produktion af stor dokumentarisk og kunstnerisk værdi (Lean, Powell-Pressburger, Reed o. a.). 1934-35 nåedes de første tilfredsstillende farvefilm-metoder, og der arbejdes stærkt på at forbedre og udnytte denne filmform samt den plastiske film.

filmmusik, handlingsunderstøttende el. stemningsudtrykkende musik til film, kendtes allerede fra de første offentl. filmforevisninger, hvor forevisningen ledsagedes af klavermusik bestående af improviserede el. kendte melodier. Senere gik man over til orkester. som fra omkr. 1918 kun måtte spille den af filmselskabet fastlagte musik. På samme tid begyndte man at komp. spec. til film, en genre som under tonefilm har nået et højt teknisk og kunstnerisk stade.

filmoptagelse, optagelse af levende billeder. Hertil anv. et lysstærkt fot. kamera, hvor den fot. film trækkes igennem v. motordrev. Filmfremføreren er kombineret med en sektorlukker på en sådan måde, at filmen står stille, hver gang sektorlukkeren lader lyset passere (i reglen 24 gange i sek.). V. projektion anv. et omvendt kinokamera, således at lyset kun falder på lærredet, når filmen står stille. Det menneskelige øje er så trægt, at de 24 skift ikke ses. Ved studium af meget hurtige bevægelser anv. tidlupen, d. v. s. filmoptagelser, hvor antallet af billeder pr. sek. er langt større (op til 2000). Når filmen derefter fremvises v. sædvanligt tempo, vil bevægelsen foregå meget langsomt (slow motion). Kinkokameraer indrettes til normal el. smal-film og er ofte bygget s. m. lydoptagelses-anlæg (tonefilm). Lyden omsættes ad elektr. vej til lysvariationer, der i projektiionsapparatet omdannes til lysvendinger v. fotoceller koblet til forstærker-anlæg og højttaler. En tonefilm indeholder derfor foruden selve optagelserne et el. fl. lydspor, der ses som sorte takkede bånd på filmens kant lige inden for perforeringen.

Filmsamfund, Det Danske, grl. 1944 til højnelse af da. films kunstneriske

og sociale niveau. Ophørte 1948 p. gr. af økon. vanskeligheder.

Filmsfonden, et i henh. t. biografloven af 13. 4. 1938 oprettet fond med midler fra overskuddet af censurafgifter, fra overskuddet af biografteatre (se biografloven) samt fra Filmcentralens evt. overskud. Der skal henlægges en grundkapital på 1 mill. kr., og fonden skal virke til de gode films fremme, støtte da. teater og idræt samt yde velgørenhed (da. kunstnere, enker o. lign.). F-s kapital ved udgangen af finansåret 1947/48 ca. 4 mill. kr.

Filmsrådet, et i henh. t. biografloven af 13. 4. 1938 oprettet råd på 9 medl., ud-nævnt af justitsmin. efter indstilling fra forsk. kulturinstitutioner, som skal bidrage til højnelse af den hjemlige filmforevisnings kunstneriske og kulturelle kvalitet samt være rådgivende over for myndigheder og private virksomheder **filo-** (gr. *filon* elske, elsker, ynder, ven). **Filo'biblon** (*filo-* + gr. *biblos* bog), 1) boghist. arbejde (latinsk af Richard de Burg, biskop i Durham (1287-1345), beromt studie i bogsamlerens psykologi; 2) et dansk bibliofilt tidsskrift.

Filok'tet(es), gr. sagnhelt. Deltog i toget mod Troja. Blev bidt af en slange og efterladt på Lemnos. Hovedperson i Sofokles' tragedie »F«.

filo'gi' (*filo-* + gr. *logos* tale), studium af et folks kultur og litt. på basis af sproglig tolkning af litt. Klassisk **f** er studiet af gr. og rom. kultur og litt. - *filo'lo-gisk*, hvad der vedr. sprog.

Filologisk-Historiske Samfund, Det, en 1854 i Kbh. grl. forening, der gnm. foredrag, udsættelse af prisopgaver og udg. af »Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning« fremmer studiet af filologi, spec. den klassiske.

Filo'mele, athensk kongedatter, som if. sagnet forvandlede til en nattergal.

Filon fra Alexandria (*Philo Judæus*) (f. ca. 25 f. Kr.), jød. filosof, som ved allegorisk fortolkning søgte at forene ny-platonismen og G. T.

Filo'pappos-monumentet, gravmæle i Athen SV f. Akropolis, rejst 114-16 e. Kr. over den syriske fyrste og attiske borger Antiochos Filopappos fra Kommagene.

Filo'pimen (253-183 f. Kr.), strateg i det achæiske forbund, slog Spartas tyranner Machanidas (207) og Nabis (202 og 192), ophævede 188 Lykurgs forfatn. i Sparta.

Filo'sof (*filo-* + gr. *sophia* visdom), 1) person, der dyrker filofofi, 2) tænksom el. spekulativ natur.

filo'so'fe'm (gr.), filos. læresætning.

filo'so'fi' (gr. *filosofia*, egl: kærlighed til viden (visdom)), den videnskab, der søger a) at danne en helhedsopfattelse af tilværelsen og menneskets plads i den; b) at finde de mest almene forudsætninger for sand viden og rigtig handlen, c) at analysere de mest elementære begreber, der anv. såvel i vidensk. som i dagliglivet. Ved sin uhyre generelle karakter adskiller f sig fra fagvidensk., men består selv af forsk. discipliner: erkendelseslære, etik, metafysik, æstetik

m. v. - *filo'so'fisk*, som vedrører f; tænksom, uanfægtet af omskiftelser.

filo'so'fikum (lat: *examen philosophicum* filosofisk prøve), populært navn for den filos. prøve, som alle der indstiller sig til det da. univ.s eksaminer, skal have bestået.

Filov ['filov], Bogdan (1883-1945), bulg. politiker. Arkæolog; undervisningsmin. fra 1938. Febr. 1940 chef for tyskorieret min., opnåede store udstivelser af Bulg. ved ty. hjælp, 1943 medl. af regentskabsrådet for Simeon 2. Styrtet sept. 1944; henrettet som krigsforbryder.

Fil'loxenos fra E'retria (ca. 300 f. Kr.), gr. maler. F-s *Alexanderslaget* gengives sandsynligvis i den store mosaik fra Pompeji i Napoli, hans *Alexanders Jagt* måske i en mosaik i Palermo. (Ill. se *Alexanderslaget*).

fil's [fis] (fr.), søn.

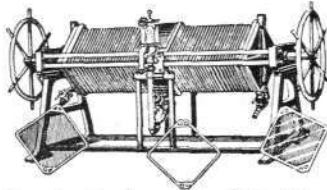
'Fi'lsø, delvis udtørret sø S f. Ringkøbing Fjord; 6,8 km²; afløb til Vesterhavet gnm. Henne Å.

FILT, fork. f. *Fédération Internationale de Lawn Tennis*.

filt, tæt stof fremstillet af uld el. uld og fæhar. Ved behandlingen med vand evt. tilsat syre el. sæbe og mek. bearbejdning udsnytter man råmaterialeets tilbehøjelighed til at »filtrere« sig sammen. I f slynger de enkelte fibre sig ind ml. hverandre. f anv. til isolering mod varme og lyd, til tæppe-underlag, hatte m. m.

filter (af *fil*), 1) kem., et porøst materiale, der tillader en vædske el. en luftart at passere, medens en deri opslømet fast substans, evt. en vædske, holdes tilbage. I tekn. anv. ofte sandf, f. eks. til filtrering af vand, el. lærredsgud til filtrering af olier og forsk. vandige opløsninger. Til filtrering af syrer, baser el. andre stoffer, der fordrer kem. modstandsdygtige f, anv. f. eks. porøst lergods, porcelæn, glasuld, el. asbest. I laboratoriet anv. alm. papirf; er modstandsdygtigt f-materiale nødv., anv. sintrede glasf el. porcelænsf. For at forøge filtreringshastigheden anv. ofte enten overtryk over f el. undertryk under f, idet vædsken da presses resp. suges gnm. f. I luftf tilbageholdes støv, forstavede vædskedræber el. lign. Hertil kan også anv. elektr. f, hvori vædskedræberne fjernes, ved at de tiltrækkes til elektr. opladede plader, som luften må passere. En særlig slags f anv. til filtrering af luftarter, når f. eks. giftige luftarter skal fjernes fra luften (gasmasker). Filtreringen beror da på, at den giftige substans adsorberes af f-materialet, f. eks. aktive kul; - 2) elektr., apparat indeholdende kondensatorer og spoler, tjener til udglatning af jævnstrøm el. til adskillelse af vekselstrømme med forsk. frekvenser; - 3) fot., d. s. s. farvefilter.

filterpresse, tekn., apparat til filtrering af store vædskemængder. f fremstilles i mange forsk. konstruktioner, den simp-

leste består af en række riflede plader i rammer med plane sammenstødende flader ml. hvilke der er spændt filtergud f. eks. jute. Den ufiltrerede vædske presses ind ml. filterguden, hvor bundfaldet holdes tilbage af disse, mens filtratet kan tappes af gnm. kanaler i de førnævnte rammer.

filtgarn, uldgarn, fremstillet ved filtning ikke spinding.

fil'tra't, den vædske, der ved filtrering skilles fra det frafiltrerede fæste stof.

fil'tre'ring, proces, ved hvilken en vædske el. en luftart skilles fra deri indeholdte fæste partikler under anv. af et filter.

filtrust (*Cro'nartium*), slægt af værtskiftende rustsvampe, hvis skålruststadium

udvikles på barken af fyrrerarter og kaldes da bark-blæruer (peridermium). Sommer- og hvile-sporene dannes på blade af forsk. buske og urter, og hvile-sporene danner en filtagtig beklædning på bladens underside. Færligst er solbærf el. weymouths-fyrrerarter (C. ribicola), der især værtskifter ml. colbar og weymouths-fyr. Skaden på solbær er forholdsvis ringe i smign. med skaden på weymouths-fyr, som angribes i alle aldre. I USA, hvortil f omkr. 1900 indslæbtes fra Eur., har den forvoldt enorm skade navnlig i øststaternes vældige skove. I Eur. er dyrkning af weymouths-fyr som skovtræ blevet umuliggjort ved f, efter at dette træ omkr. 1850 blev importeret fra Amer. f bredte sig da mægtigt og nåede også Danm. i 1865.

fi'lu'r (fr. *filout*), underfundig person; skælm, gavtyv.

Fi'læ, ø i Nilen N f. l. katarakt, i oldtiden helliget Isis; prægtige tempelruiner.

fi'mbul-vinter (oldno. *finbul* meget stærk, meget kraftig el. stor), i nord. rel. den dømoniske vinter, der lægger sig over Jorden og dræber alt levende ved Ragnarok.

-fi'mose (gr. *finmún* sammensnøre), med., sammensnøring, forsnævring.

fi'mosis (gr. *finmún* sammensnøre), forhudsfor-snævring.

fi'mreceller, epithelceller, der er besat med fimrehår, cilier, som er fine forlængelser af det ydre plasma og som ved rytm. bevægelser kan føre legemer (i luftvejene; støvkorn, i æggelederne: æg-celler) hen over epithellets overflade.

fi'mrehår, *ciljer* el. *flageller*, fine plasma-tråde, hvormed mange slags celler er forsynet, og hvormed de undertiden kan bevæge sig (sværmeceller) el. bringe andre legemer i bevægelse.

fi'mreorme (*Turbellaria*), klasse af fladorme. Flade, fimreklædte; undertiden en sugeskål på undersiden, munden på bug-

siden. Nogle mangler tarm, alle mangler gat. Tvekknede, meget udviklet byggede kønsorganer. Kan også formere sig ved deling. Forekommer såvel i ferskvand som i havet, enkelte på land.

FINA, fork. f. *Fédération Internationale de Natation Amateur*.

fi'nal' (lat. *finis* ende), endelig, afsluttende.

fi'nale (ital. af lat. *finis* ende), 1) den afsluttende sats af et cyklisk formel instrumentel- el. korværk; 2) den store ensemblesats, der afslutter akterne i den klassiske opera; 3) *sport*, slutkamp i en turnering.

fi'nalisme (lat. *finis* ende, formål), den opfattelse, at verden el. begivenheder i den kan forklares ved deres formål.

fi'nal årsag (lat. *finis* ende, formål), hensigtsårsag; formål, der tænkes at være årsag.

fi'ncier [-nan'je] (fr.), finansmand, pengemand; person der finansierer et foretagende.

Finansdeputationen, da. regeringskollegium 1816-48; afløst af Finansmin.

fi'nan'ser (ital. *finanza* sum, indkomst), formue, kapital, penge, især: statens pengevesen.

Finanshovedkassen i Kbh., oprettet 1849 under Finansmin.; centralorgan for statens kassevesen.

fi'nansi'el', vedr. finansvesenet; *fi'nansi'e're*, indskyde kapital til støtte økonomisk.

fi'nanskapital, kapital behersket af de store pengeinstitutter.

Finanskollegiet, da. regeringskollegium 1771-1816, oprettet v. Struensees forvaltn.reform. Omfattede gnm. det meste af perioden centralbestyrelsen af finansvesenet.

fi'nanskontrol, tilsyn med, at statens finansstyrer foregår efter de gæld. love og bevillinger; udøves admin. af Hovedrevisoraterne, parlamentarisk af Statsrevisionen.

fi'nanslov, Hvor statens budget skal vedtages af lovgivningsmagten i lovform, betegnes det som en **f. f** udarbejdes i Danm. hvert år af Finansmin. på grundlag af de forsk. min.s forslag og behandles først i Folketinget. Forslaget til **f** skal forelægges, når den ordentlige rigsdag træder sammen (1. tirsdag i okt.) og angår altså det **fig. finansr.** d. v. s. fra den **fig. 1.** april til den næst**fig. 31.** marts. Inden **f** er vedtaget, må skatter ikke opkræves og ingen udgifter afholdes. Til **f** knytter sig en i slutn. af finansåret vedtagne tillægsbevillingslov omfattende de da forventede overskridende indtægter og udgifter.

Fi'nansministeriet, oprettet 1848, overtog sagerne fra Finansdeputationen, Rentekammeret m. fl. **F** udarbejder statsbudget, forelægger rigsdagen forslag til den årl. finanslov og admin. lønningss- og pensionsvæsen, kassevesen, statskattiverne, statsgelden m. v. Omfatter 1948 Dept. f. Finansvæsenet, Skattedept., Tolddept., 4. Hovedrevisorater, Det Statistiske Depart. og Lønningrådet samt bl. a. Landsskatteretten, Statens Ligningsdirektorat, Statsanst. for Livsfor-sikring.

fi'nansmonopol, statens eneret til at udøve et vist erhverv for derved at skabe indtægter til statskassen (f. eks. af tobak, spiritus, salt). Egl. **f** findes ikke i Danm.

fi'nanspolitik, det offentl.s økonom. bestræbelser ved fastlæggelsen af de offentl. indtægter og udgifter. Til den nyeste tid har staten (og komm.) i alm. kun fulgt best. formål med de enkelte skatter og afg., medens man m. h. t. det samlede finansvæsen blot tilstræbte balance ml. indt. og udg. (neutral **f**). Efter verdenskrisen 1929 beg. man at anv. **f** som middel til konjunkturudjævning ved under depression at fremme den økonom. aktivitet gnm. større offentl. udgifter end indtægter, og omv. under højkonjunktur, så balance opnåedes over en vis årrække. Dette er senere udformet til en aktiv **f**, der uden at lægge større vægt på, at de offentl. budgetter skal balancere, år for år tilrettelægges ud fra ønsket om at øge beskæftigelsen (ved budgetunderskud) el. bremse inflation (v. budgetoverskud).

fi'nansselskab, a/s hvis hovedformål er at gøre forretn. i børspapirer, stiftet og støtte industriselsk., afsatte offentl. lån m. v.

Fi'nanstidende, da. ugeblad for erhvervs-politik, økonomi og finansforhold, grl. 1915 af C. Thalbitzer. Ugentlig udenrigs-pol. oversigt.

fi'nanstold, told, hvis formål blot er at skaffe staten indtægter (mods. beskyttelsestold).

fi'nansudvalg, udvalg af henh. Folketinget og Landstinget, der nedsættes til behandling af finanslovsforlaget, men virker under hele rigsdagssamlingen. Størst bet. har Folketingets **f**, hvis indflydelse går langt ud over finanslovsområdet, idet regeringen i vid udstrækning forhandler med det om vigtigere politiske spørgsmål.

fi'nansvidenskab, den gren af national-økon. som behandler det offentl.s indtægter og udgifter og disses indvirkn. på samfundets økonom. forhold. f betød en videreudvikl. af den ty.-østr. kameralvidensk. i 17.-18. årh. og opstillede (siden Ad. Smith) hovedsagl. moralske regler om, hvorledes skatter, og til dels offentl. udgifter burde være. Omkr. 1900 udviklede især Seligman skatteovervæltning-læren om, hvem der i sidste instans bærer de enkelte skatter. Den nyeste teori, bl. a. Lindahl og Myrdal (sv.) og Alvin Hansen (USA), undersøger de faktiske virkn. af skatte- og budgetprincipper m. m., særl. på samfundets økonom. aktivitet m. h. t. konjunkturudjævning, opnåelse af høj beskæftigelsesgrad m. m.

fi'nansvæsen, det offentl.s tilvejebringelse og anv. af økonom. midler. Mods. priv. husholdn. er det for det offentl. som regel udgifternes omfang og art, der afgør, hvilke indtægter der søges tilvejebragt. I Danm. forvaltes statens **f** af Finansmin., kommunernes af disse selv under inden-

rigsmin.s og (for sognekomm.) amternes tilsyn. (Jfr. Danm. sp. 874).

fi'nansår, statens og kommunernes regnskabsår; i Danm.: 1. april-31. marts.

fi'nbankeri (måske efter det sv. kanonstøber *Finnsång*) kaldes en del støbe-jernkanoner, der fandtes i det da. artilleri i 17. årh.

Finchley ['fɪn(t)ʃli], nordvestl. forstad til London; 71 000 indb. (1948).

Fincke ['fɛŋkə] Caspar (ca. 1584-1655), kunstsmed. Hans hovedværk er gitteret for Christian 4.s gravkapel i Risskilde (1618-20).

Fincke ['fɛŋkə], Thomas (1561-1656), da. læge og matematiker. Prof. i mat. 1591, i med. 1603. En af årh.s betydeligste da. lærde, hvis hovedindsats falder i matematik og astronomi. En af hans døtre blev gift med Caspar Bartholin d. æ., en anden med Ole Worm.

Find [fɛn], Ludvig (1869-1945), da. maler, medl. af »Den Frie Udst.« fra 1898. F

Ludvig Find: Selvportræt. 1942.

var i 90'erne symbolist, senere påvirket af fr. impressionisme; har tillige virket som portrætmaler.

fi'ndelen. Den, der afleverer hittegods til rette vedk. (politiet) har krav på passende **f** af ejeren. Bortsælges tingen v. auktion, fordi ejeren ikke melder sig inden år og dag, er **f** 1/3 af det beløb, der indkommer.

Fi'nderup ['fɛn'ɔ-], landsby SV f. Viborg, hvor Erik 5. Glipping myrdedes St. Cæcilie nat (22. nov.) 1286.

fi'n de siècle [fɛn'da'sjækli] (fr: århundredslutning), blaseret; overforfinet; dekadent; pessimistisk. Anv. især på (1890-ernes) kunst og litteratur.

'fi'ne (ital.), *mus.*, slutning.

'Fine Gael [-'gæil] (oldirsk *fine* klan + *gael* gælisktalende), irsk polit. parti, dannet 1933 for at samle oppositionen mod De Valéra. 1933-34 ledet af O'Duffy, 1934-44 af Cosgrave (valgvederlag 1943), fra 1944 af O'Higgins (f. 1890). Ledende i koalitionsreg. febr. 1948. Eires største polit. parti efter Fianna Fáil.

fi'ne'ring (sammenblanding af fr. *fournir* forsyne og da. *fin*), pålæmning på simpletre træ overflade af *finér*s, tynde plader af bedre træarter.

fi'nes herbes [fɛn'zɛrbɛ] (fr. fin(t) hakkede) urter), krydderiblanding af løg, kørvel, persille o. a.

fi'nesse (fr.), finhed; fin enkelthed, fiks-hed, raffinement; kneb.

'Fingal, d. s. s. Finn Cumarlsson.

'Fingalshulen, eng. *Fingal's Cave* [fɪŋ-galz'kæiv], berømt hule (70 m l., 13 m br., 20 m h., hvoraf 3-5 m under vandet) på øen Staffa bl. indre Hebrider, Skotl. Væggene dannes af lodrette basaltsojler. Indgangen vender mod havet, og **F** er kun tilgængelig i roligt vejr.

fi'ngeraftryk, aftryk af linierne på undersiden af fingerspiderne. Det enkeltmenneskes **f** ændres ikke livet igennem, og **f** af forsk. personer er altid forsk. fra hinanden. Som følge heraf er **f** et vigtigt identificeringsmiddel.

fingerbøl, hætte af metal el. ben til beskyttelse af fingeren ved syning. Kendt siden 12. årh.

fingerbøl (*Digitalis*), slægt af maskeblomstfam.; de fleste toårige urter med en endestillet, ensidig klase af skævt rørformet-klokkeformede, først-hanlige blomster. 25 arter i Eur. og V-Asien. Rod f. (*D. purpurea*) er alm. prydpflante. Ekstrakt af bladene af vildtvoksende f anv. i med. mod hjertelidelser.

Rod fingerbøl.

fingerdyr, d. s. s. ai-ai.
fin'ge're (lat.), udfinde, finde på; opdigte; foregive, lade som.

fin'ge'ret regning el. *'conto* /finto (ital.), afregning, som blot udfærdiges for at vise hvilke omkostn. og vilkår der må påregnes ved evt. salg til den påg. plads.

fingerhirse (*Elyusine coracana*), græs-fam., er et meterhøjt græs med fl. fingerformet samlede, ret tykke aks. Dyrkes i Asien og Afrika som brødkorn.

fingersprog, døvstummes meddelelsesmiddel v. hj. af håndalfabet.

fingersætning, angivelsen af hvorledes fingrene skal bruges i forhold til hinanden ved udførelsen af musik.

fingre (*digit manus*), de ydre, frie led af et til gribe- og føleredskab udviklet lem, navnlig om menneskets hænder. Af de 5 f har tommelen (pollex) 2 ledstykker (phalanger), de øvrige 4 har 3 ledstykker. Ledstykkerne er indbyrdes forbundet ved ledforb. af hængseltype, således at bevægelserne (bøjning og strækning) kun kan foregå i eet plan. Når tommelen er mere bevægelig end de øvrige f, skyldes det, at dens mellemhåndsknogle er mere bevægelig.

fingret, bot., et håndstrengt, sammensat blad.

finhedsbestemmelse foretages i den kem. og kem. industri til fastlæggelse af kornstørrelsefordelingen i pulver; til f. anv. app. der måler de efter en vis tid i opslæmninger bundfældede stofmængder (f. eks. ved A. H. M. Andreasens pipetmetode).

finheds- el. **fyldigheds** **koefficienten**, søv., angiver finheden af et skibsskrogs linier (d. v. s. skrogets slankhed).

finholdighed i ædelmetalllegeringer er forholdet ml. ædelmetallvægt (finvægt) og totalvægt (råvægt). Rent guld betegnedes tidl. med 24 karat, rent sølv som 16-lodigt, mens finholdigheden nu angives i ‰. Stemplet guldtøj holder 585 ‰, da. guldmønter 900 ‰ (resten er kobber); da. prøvesølvslegering (med kobber) var 13½-lodigt. Nu indeholder stemplet sølvtojt mindst 826 ‰.

finhvaler (navn efter (ryg)finnen), 1) fam. af bardehvaler (*Balaenopteridae*). Furet strube, rygfinne, forholdsvis lille hoved. Oceaniske, vandrede arter; de fleste lever af småkrebs. Hertil den største af alle hvaler, blåhvalen. Endv. pukkelhvalen og væghvalen samt 2) finhvalen (*Balaenoptera physalus*), hvis ene underkæbeside er grå, den anden hvid; næst blåhvalen den største.

finis (lat.), grænse, ende, slutning.

finis ['fini:] (eng: afslutning), 1) i sport, slutkamp; 2) afspunding; tekn. betegner f ofte færdigbehandling af tekstilstoffer for at give dem et bedre udseende og brugsegenskaber (f. eks. apprettering).

finis Poloniae (lat.: nu er det) ude med Polen), udbråb som traditionen knytter til det pol. nederlag ved Maciejowice 1794 og tilskrives Kościuszko, som dog selv kraftigt har fralagt sig det.

Finistere [fini'stæ:r] (lat. *finis terræ* landets ende), fr. dept. i Bretagne; 7029 km²; 725 000 indb. (1946). Stort fiskeri. Hovedstad: Quimper.

Finisterrre, Cabo de ['kaβoðæ:], (lat. *finis terræ* landets ende), forbjerg mod Atlanterhavet i NV-Span. - 20 km N f. F ligger Span.s vestligste punkt, Cabo de Tourián; 9° 18' v.l.

fi'nit(e) (lat. *finitum* afsluttet, begrænset),

gramm., de former af verbet der kun kan anv. som hovedverb (prædikatum), såsom nutid el. bydemåde.

Fink, *Dan* (f. 1908), da. arkitekt. Fra 1930 leder af kunstkademiets bygningsstekt. studiearkiv. Har (alene el. som medl. af kooperative arkitekter, 1934-38) opf. en rk. etagehuse, industribygn., forsamlingsbyggn. (bl. a. på Skamlingsbanken 1940-41) m. m. i Kbh. og provinsen.

Fink, *Troels* (f. 1912), da. historiker. 1942 lektor, 1946 docent i Sønderjyll.s hist. v. Århus Univ. 1946 udenrigsmin.s konsulent i slesvigske spørgsmål. *Udskiftningen i Sønderjylland indtil 1770*, (1941, disp.).

fin'kel (fork. f. ty. *Finkeljokum*, af rotvælsk *finkeln* brænde + (opr. hebr.) *jochem* vin), simpel brændevin, fusel.

finker (opkaldt efter fuglene), en syrlig, krydret stuvning af indmad.

finker (*Fringilla*), fam. af små spurvefugle med tykt, kegleformet næb; frøædere, over 1000 arter. Hertil spurve, værlinger, irisker, siskener o. m. a.

finkornfremkalder, fot. fremkalder, anvendelig t. småbillefilm, idet kornene kan influere på billedkvaliteten eft. forstørrelsen.

Finland, fi. *Suomi*, republik i N-Eur., begrænset af No., Sovj., Finske Bugt, Bøttniske Bugt og Sv.; 337 113 km² (heraf 31 500 km² søer og elve); 3 895 000 indb. (1947). Største byer: Helsinki (hovedstad), Tampere, Turku. Kysterne ved Finske Bugt og Bøttn. Bugt er rige på indskæringer og beskyttede af en skærgård, der mod SV når ud over Åland til Ålands hav. (Korte farvekort Nordeuropa under No.) - *Geologi*. Dybgrunden består af arkaiske og algonkiske bjergarter (granitter, gnejsgranit, marmor, tagskifer, sandsten m. fl.). Siden slutn. af silur har F været land. I istiden dækkede indlandsisen gentagne gange landet, bortskurede store mængder af de øvre lag, udgravede de fordybninger, der nu er søer, bevirkede, at floderne nu dannede talrige vandfald, og aflejrede moræne- og smeltvandsdannelser. I slutn. af istiden lå landet 50-250 m lavere end nu. *Terræn*. Kystletten omfatter det lavland langs Bøttniske og Finske Bugt, der var havdækket fra slutn. af istiden; det er en hævet skærgård, hvor de renskyllede el. grusdækkede bakker er gl. skær, medens de frugtbare og tætbebyggede dale er fl. gjorde og sunde med jordbund af ler og enkelte steder sand. - *Søplateauet* omfatter det indre af S- og Mellem-F, der forholdsvis hurtigt hævede sig op af havet. De mindst 40 000 søer, ofte forgrenede og flodlignende, de tusinder af holme i søerne og kilometerlange rullestensåse danner et virvar af vand og land. Mod Ø ligger Saimaa-systemet (4400 km²), der afvandes af Vuoksi til Ladoga, i midten Pääjärne-systemet (1304 km²), der har afløb gnm. Kymijoki (Kymmene ålv) til Finske Bugt og mod V Näsijärvi-Pyhäjärvi-systemet, der i det væsentligste afvandes af Kokemäenjoki (Kumo ålv), til Bøttn. Bugt. Mod N en række store elve: Oulujoki (Ule ålv) fra søen Oulujärvi (Uleträsk, 1002 km²), Kemiålv (Kemi ålv) og Tornionjoki (Torne ålv), alle til Bøttn. Bugt. *Jordbunden* er overvejende morænegrus. *Lappmarken* længst mod N er overvejende højlund med F-s højeste punkt Haltio (1324 m). Nord for højdedraget ligger søen Inarijärvi (Enareträsk, 1385 km²), der har afløb til Paatsjoki (Pasvikålv). - *Klimaet* er tempereret, mod SV af oceanisk, mod NO af kontinental type; længst mod N dog polart. Den årl. nedbør (50-80 cm) er rigelig i forh. til fordampningen. Den naturlige *plantevækst* er nåleskov (71% af landarealet). De øvr. 29% af landarealet er dels mose, klippestrækninger, eng m. m. (tils. 17,2%), dels agerland (7,7%) el. indtaget til bebyggelse, vejoo.lign. (4,1%). - *Dyreverdenen* ligner Skandinaviens. - *Befolkningen* i det sydl. og vestl. F hører til den nord. race, i midten og mod Ø overvejende til den østeur. og lapperne mod N til den mongolske race. Af befolk. 1940 var 90,0% finsktalende, 9,6% svensktalende. Både sv. og fi. er off. sprog.

Af lapper fandtes 2345 (0,6%). 96% er lutheranere. - *Mont*. 1 markka = 100 penni (ental: penni). *Mål og vægt*. Metersystemet. - *Erhverv*. 1940 levede 51,5% af landbrug, skovbrug og fiskeri, 21,0% af industri, 5,1% af handel, 1,8% af samfærdsel. - *Landbrug* er det vigtigste erhverv, og hovedvægten er lagt på kvægavl. 1944 var 23 683 km² agerland, og af dette dyrkedes 13 018 km² med græs, vigtigste korsnort er havre. F er praktisk taget selvforsynende med havre og byg, men må indføre omtrent halvdelen af hvede-, 1/4 af rug- og 7/8 af sukkerforbruget. 3/4 af landbrugets indtægter falder på husdyrprodukter. Antallet af husdyr i 1944 var: 358 000 heste, 1 867 000 stik. hornkvæg, 965 000 får, 364 900 svin. - *Skovbrug*. Søer og elve begynder tommerflådnings og flodernes vandkraft trævarerindustrien. 1945 havde F 216 600 km² skov (hvoraf 170 800 km² produktiv); 35% tilhører staten, 54% private. Den årlige tilvækst er beregnet til 40,8 mill. m³. - *Fiskeri*. I Skærgården er fiskeri mange steder et bierhverv, og regelmæssig beskæftigede 11 000 personer ved fiskeri. - *Minedrift*. Vigtigst er kobberminen (ved Outokumpu i Kuopio), der foruden kobber indeholder svovl, jern, zink, kobolt, sølv og guld. Endv. svovlsk, granit, kalksten og ler. - *Industri*. Af den saml. vandkraft, 2,2 mill. hk, var 1944 627 500 hk udnyttet. De største savværker ligger ved mundingerne af de store elve, medens træmasse-, papir- og cellulose-fabrikkerne findes inde i landet. 1945 produceredes 1/2 mill. standardsvet tær, 324 000 t papirmasse, 504 000 t cellulose, 363 000 t papir, endv. pap, finér, trædruller, fiberplader m. m. F-s øvr. industri bygger mest på det hjemlige marked. - *Indeks for industriprod.* (1937 = 100) var 1947 120. - *Handel*. 1947 androg eksporten 45,2 mld. fi. mark, og importen 46,9 mld. fi. mark. Vigt. eksportvarer: træ, papir, papirmasse; vigt. importvarer: korn, metaller, maskiner og trævarer. Omsætning især med Storbrit., Sovj., Sv. og Danm. - *Samfærdsel*. Handelsflåden bestod 1945 af 2892 skibe på i alt 460 000 BRT. Jernbanenettet var 1943 5953 km. - *Forfatning*. F er if. grundlov 1919 republik; president (indirekte folkevalgt, dog ikke overholdt under 2. Verdenskrig) har under særl. forhold diktatorisk magt, men normalt virkende s. m. parlamentarisk ministerium. Rigsgad: eetkammersystem, 21 års valgret, kan med 2/3s flertal ændre grundlov., 3-årig valgperiode. Ålands særstill. er grundlovsfæstet. - *Hær og flåde*. Alm. værnepligt for alle mænd (undtagen på Åland) fra 17, til 59, leveår. Efter fredstraktat af 1947 er værnets størrelse: hæren 34 000 mand. Flyvevåbnet 3000 mand med 90 fly. Flåden 4500 mand og 10 000 tons tonnage. - *Kirken*. Den ev.-luth. kirke omfatter 96% af befolk. en, der er forbundet med staten, men ret selvstændig (kyrkemøtet); opbygget efter sv. forfatning og sv. liturgi, men uden apostolsk succession (afbrudt 1885). 5 bispedømmer med ærkebiskop i Turku - Knap 2% er ortodokse. - *Skolevæsen*. Undervisningspligt fra 1921 (7-13 (14) år og 2 års fortsættelsesundervisn.). I folkeskolen er ca. 8% i de højere skoler ca. 20% svensksprogede. 1 Univ. i Helsinki (fi.), 2 i Turku (fi. og sv.). - *Historie*. F var fra overgangen ml. ældre og yngre stenalder beboet af indvandrere fra Rusl. og Sv.; fra 2. årh. e. Kr. indvandrede de egl. finner; F erobredes og kristnedes fra Sv. ved Erik den Helliges korstog 1157. Birger Jarls 1249 og Torgils Knutssons 1293. Ved freden i Göteborg 1323 fastlagdes grænsen til Rusl. F styredes ofte af en særlig hertug; en sv. indvandring fandt sted, samtidig med at finnerne bevarede deres nationale liv og havde del i styrelsen. Byer opstod om borge som Tavastehus, Viborg og Åbohus, hvor Åbo blev hovedsæde for den finske kirke. - Under Gustav Vasa (1523-60) indførtes reformationen langsomt; forsvenkning skred frem i 6.-17. årh. (univ. i Åbo 1640). Russ.-sv. krige førtes

i 17. årh, hovedsagelig uden for fi. område, men efter 1710 kom »Stora ofreden« hvor russerne 1714 besatte hele F; ved Nystad-freden 1721 fik Rusl. Keksholmen og Viborg. Efter nederlag 1741-43 afstod Sv. landet til Kymmenälvi, og under Gustav 3.s krig 1788-90 sympatiserede en del fi. officerer m. Rusl. 1808 blev F erobret af Rusl., 1809 afstod af Sv. i Fredrikshamn-freden. 1809 samlede fi. stænderforsaml. i Borgå og hyldede Alexander 1. som storfyrste af F; Alexander bekræftede den bestående forfatn., der dog gav ham næsten enevældig magt (som hidtil Gustav 3. og Gustav 4. Adolf), og landdagen sammenkaldtes ikke. Især efter 1830 voksede bevidst fi. nationalfølelse frem m. betoning af fi. sprog som nationalsprog mods. sv. 1863 sammenkaldte Alexander 2. stænderetd landdag, hvorefter betydelige reformer gennemførtes (skoleordn., kommunalstyrer). Fra 1880'erne begyndte bevidst russificering, undergravning af F-s særstilling og diktatorisk styre; 1899 tiltog tsaren sig magt til at afgøre alle forhold, der tillige havde betyd. f. Rusl.; 1901 opløstes fi. hær. Efter nederlag mod Japan veg Rusl.; 1906 indførtes et kammer-system og alm. stemmeret til landdagen, men frihedsperioden varede kun et par år; russificering videreførtes til marts 1917, da Rusl. brød sammen. Dec. 1917 erklærede F sig uafhængigt; sovj.-støttet arbejderrejning mod den borgerlige fi. reg. blev 1918 slået ned af Mannerheim m. ty. hjælp, okt. 1918 valgtes hessisk prins til konge. Efter Tyskls. sammenbrud opnåede F førstæelse m. de Allierede og gennemførte 1919 demokratisk republik. (Præsident: Ståhlberg 1919-25, Relander -31, Svinhufvud -37, Kallio -40, Rytö -44, Mannerheim -46, Paasikivi fra 1946). 1920 sluttede F fred m. Sovj. (Dorpat); F fik adgang til Ishavet v. Petsamo og hævede den hist. grænse v. Systerbäck. Soc.dem. blev F-s største parti efter 1919, uden fastholdelse af borgerkrigs skarpe klassekamp. Agrarpartiet havde gennemgående magten efter 1919, støttet af øvr. borgerlige partier. Store landbore reformer (udstykn.), handelspolit. tiltknyt. t. Vesteur. Kommunerne fik en del stemmer, men opløstes som parti 1931 på krav fra den nærmest fascistiske Lappobevægelse fra 1930, der dog 1932-33 blev tvunget til orden og tabte sig. 1937 dannede Cajander samlingsreg. m. soc.dem. støtte. Fi.-national retning trængte sv. sprog og kultur tilbage. Sept. 1939 rejste Sovj. krav om grænseændr., som F under månedlang forhandl. afviste; derpå »Vinterkrigen« nov. 1939-marts 1940. Rytö dannede nov. 1939 samlingsreg. Efter nederlag over for hårdnakket fi. modstand brød Sovj. igennem på Karelske Næs; 14. 3. 1940 sluttedes Moskva-freden; F-s grænse rykkedes V f. Ladoga m. afståelse af Viipuri; Salla-området og Fiskerhalvøen afstod, og Hangö blev sovj. militærbasis. Den karelske befolk. rømmede de afståede områder og anbragtes som kolonister i F (konflikt ang. sv.-talende områder). Den hastigt afsluttede fred foranledigede diskussioner m. Sovj., der beskyldte F for ikke at overholde freden, og under frygt for sovj. besættelse tillod F-s reg. 1940-41 ty. tropper at rykke ind. Juni 1941 måtte F da enten slås m. Tyskl. el. Sovj.; efter gensidig fi.-sovj. krigserklæring besatte F de afståede områder og nærliggende egne, men søgte ikke at trænge vidt frem og undgik længst mulig konflikt m. Vestmagterne. Engl. erklærede krig dec. 1941; Sv. forsøgte fi. gange mægling, men så længe Tyskl. var stærkt, kunde F ikke bekæmpe de ty. tropper i F, og forsyninger fra Tyskl. var ikke til at undvære. Endnu forår 1944 mislykkedes mæglingsforsøg, og juni 1944, da Sovj. angreb F, fik Rytö øget ty. hjælp mod løfte om ikke at slutte separatfred. Efter sovj. sejr afgik Rytö ang. 1944. Mannerheim søgte våbenstilstand, opnået 19. 9. 1944; afståelse af Petsamo, besættelse af Porkkala-halvøen i st. f. Hangö, 300 mill. S erstatningsbetalinger;

desuden brød F m. Tyskl., hvilket medførte svære ødelæggelser i nordl. F under ty. tilbagevækn. F undgik sovj. besættelse; allieret kontrolkommission indsattes i Helsinki. Paasikivi førte opfyldelsespolitik, trods økon. vanskeligheder v. erstatningerne. Valg 1945 gav næsten lige mange mandater til Agrarpartiet, Soc.dem. og de øvr. kommunistiske Folkedemokrater. 1946 dømtes efter krigsforbryderproces Rytö, Tanner, Rangell, Ramsay, Kivimäki m. fl. til langvarige straffe. 10. 2. 1947 sluttedes fred i Paris. 1946 gik Sovj. ind på lempeligere betalingsvilkår for resterende erstatn. (36 mill. S i 7 år i st. f. 50 mill. i 5 år); juni 1948 gav Sovj. afkald på halvdelen af det resterende, ca. 70 mill. S. Efter officiel opfordring fra Stalin febr. 1948 sluttede F 6. 4. 1948 militærpagt m. Sovj. Magterne bandt sig til ikke at indgå i koalitioner rettet mod den anden part; hvis F på sit territorium angrebes af Tyskl. el. en m. Tyskl. forbundet magt, ville det, evt. m. Sovj.s hjælp, værgе sig m. alle midler. Efter valg 1948, der svækkede Folkedemokraterne, dannede K.-A. Fagerholm soc.-dem. ministerium; lejlighedsvis kritiseret af sovj. presse og truet af Agrarpartiet.

Finland, Det egentlige, fi. *Varsinais-Suomi*, landskab i SV-Finland, omkr. Turku; 8846 km²; 260 000 indb., heraf ca. 14% svensktalende (1944). Navnet skyldes antagelig, at Turku (Åbo)-egnen gnm. århundreder var hjemstedet for Finl.s åndelige og materielle udvikling.

Finlandia, symfonisk digtning for orkester af Jean Sibelius (op. 26). Komp. 1899, omarb. 1900.

Finlands Hvide Rose, finsk orden, stiftet 1919. 5 klasser.

Finmarken, tidl. stavemåde for Finnmark.

Finn el. *Find* (oldn. *Finnr*), nord. mandsnavn, der hører til folkenavnet finner.

Finn, en jætte, der ifl. folketraditionen har bygget fl. kirker i Norden, bl. a. domkirkerne i Trondheim og Lund.

Finn Cumalsson, oldnorsk sagnhelt.

Finne, *Gabriel* (1866-99), no. forfatter. Repr. for naturalismens livs- og kunstopfattelse; hans omfattende produktion har væsentlig litt.-hist. interesse; kendt er den hensynstøst realistiske roman *Dr. Wangs Born* (1890), skrevet over F-s egne mørke barndomsminde.

Finnedal, natursektion dal S f. Hammeren, Bornholm.

finnekøl, en fast, trekantet pladekøl (af form som en fiskefinne) på en seljbåd.

Finnemarka (*Drammens Nordmarka*), no. landskab N f. Drammen, ml. Dramselvas nedre løb, Tyrfjord og Lierdalen.

fin'ner, 1) hovedmængden af Finlands befolkning, udgør 90% af landets indb. Sprogligt finsk-ugriske, racemæssigt europide (lyst hår, blå øjne), ikke mongolide, som så ofte antaget; 2) no. betegn. for lapper.

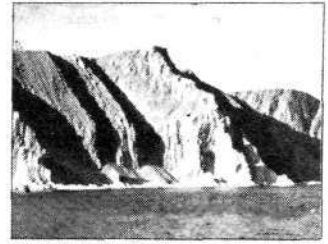
finner, de parrede lemmer hos fiskene (bryst- og bugf. endv. de oftest af stråler støttede hudfolder (ryg-, gat- og halef). Også hos andre dyr (blæksprutter, halepadder) betegnes hudfolder i bevægelsens tjeneste som f.

finnet, bot., kaldes et fjerstrengt, sammensat blad.

Finney ['fini], *Charles Grandison* (1792-1875), opr. jurist, amer. vækkelsesprædikant. Fremkaldte en række vækkelser i Amer. og Engl. Fik stor betyd. for Frelsens Hær og Pinsbeveægelsen.

Finliene ['finli:na], to tidl. af lapper beboede sogne i N-Trøndelag i No. ved grænsen mod Jämtland; tils. 2970 km², 1800 indb. (1930).

Finmark, det nordligste no. fylke; 48 103 km²; 54 000 indb. (1946). Kysten er mod V og N beskyttet af en skærgård med bl. a. Magerøy med Nordkapp og Knivskjelodden (No.s nordligste punkt), mod Ø fuldstændig blottet. Af en række lange brede fjorde - Altafjord, Porsangerfjord, Laksefjord, Tanafjord, Varangerfjord - er det nordl. F opdelt i en række halvøer: Porsanger-, Sverholt-, Nordkyn-

Finmarksysten.

(med det eur. fastlands nordligste punkt Nordkyn) og Varangerhalvøen. Fastlandet er i øvr. en 500-1000 m h. højslette, der falder stejlt mod havet og er gennemskåret af talr. elve, bl. a. Altelv og Tanaliv med bielven Karasjokka. Højeste top er Øksfjordjøkel (1160 m). Klimaet er koldt og barskt, længst mod NØ arktisk. Midnatssolener varer 2½ måned. Skovgrænsen ligger i det indre ved 450 m, ved kysten lidt lavere. Af befolk. var 1930 10 500 lapper, 5500 kvæner og 1400 lapkvæner. Det vigtigste erhverv er fiskeri. Minedriften er meget bet., især jernmalv ved Kirkenes. Hovedstad: Vadsø, andre kobstæder: Hammerfest og Vardo. I 14. årh. var Vardøhus den eneste faste bebyggelse. Omstridt ml. No., Sv., Rusl., indtil omtrentl. grænse-lægn. efter Kalmarkrigen 1611-13. I den sidste menneskealder er folketallet vokset stærkt. F blev totalt ødelagt under den ty. tilbagevækn. okt. 1944-jan. 1945 (12 000 boliger og 500 bedrifter blev brændt).

finnmarker, de skovegne i Mellemsv., der i 16.-17. årh. koloniseredes af indvandrede finner. Eks: Orsa finnmark.

finnskogane, betegn. for de skovegne i Solor i Ø-No., hvor indvandrere fra Finl. (over Värmland) slog sig ned i 17. årh.

Finsbury ['finzb(ə)rɪ], bydel i London, N f. City; 36 000 indb. (1948).

Finse, no. vintersportssted, station på Bergensbanen, på Hardangervidda, 1222 m o. h.

Finnes, *Hannes* (1739-96), isl. biskop og kirkehistoriker; oplysningsmand; udgav et almuetidsskr. og den lærde *Historia ecclesiastica Islandiæ* (1772-78; Islands kirkehist.).

Fin'sen, *Helge* (f. 1897), da. arkitekt og forfatter. Har bl. a. opf. klubhus for Rungsted golfklub (s. m. Svend Harboe (f. 1895), 1936-37), villaer, landhuse og fabriksbyggn.; endv. *muset i Vasilikon* i Messienien og udarb. *byplan for byen* (1934). Udg. 1932 (s. m. F. Weillbach) *Rundetårn og Trinitatis Kirke; Ung Da. Arkit.* (1947).

Fin'sen, *Niels* Ryberg (1860-1904), da. læge. Studerede lysets indvirkning på huden, særlig de ultraviolette strålers biol. bet. Indførte behandlingen af lupus med koncentrerede lysstråler. Nobelpriener 1903.

Fin'sen, *Vilhjålmur* (1823-92), isl.-da. retslærd. Udg. »Grågås« og behandlede i forsk. afh. den isl. forfatn. i middelalderen.

Finsenstituttet, Kbh., grl. 1896 af Niels R. Finsen, spec. med henblik på anv. af lys- o. a. stråleterapi. Med., kir. og fl. specialafd. samt kysthosp. Fællessdrift med radiumstationen. F er en selvejende institution; underskud dækkes af staten.

finsenlys (efter *Niels R. Finsen*), lokal belysning med koncentreret ultraviolet lys fra særlig kulbuelampe under samtidig afkøling og kompression af vævet. Anv. hovedsagelig ved lupus.

finnska 'viken, sv. navn på Finske Bugt.

Niels R. Finsen.

finsk bad, dampbad. Dampen frembringes ved at opheadede sten overhædes med vand.

Finske Bugt (sv. *Finska viken*, fi. *Suomen Lahti*, russ. *Finskij Zaliv*), gren af Østersøen ml. Finl., Estl. og Sovj.

finske krig 1808-09 opstod, da Sv. under Gustav 4. Adolf uanset fr.-russ. forståelse i Tilsit fastholdt forbund m. Engl. Febr. 1808 angreb Sv. af Rusl., kort efter af Danm.; da angreb førtes uden kraft, men i Finl. kapitulerede Sveaborg, sv. fi. tropper blev trods tapper modstand (Adlercreutz, Döbeln, Sandels) slået; fra nov. 1808 beherskede Rusl. Finl. Kongen ville fortsætte krigen, men styretes marts 1809. Ved fred i Fredrikshamn 17. 9. 1809 afstod Sv. Finl. og landet til Torneålv til Rusl.; fred m. Danm. i Jönköping dec. 1809 ændrede intet. Krigen er digterisk (i fl. tilf. uhistorisk) skildret i Runebergs »Fänrik Ståls sägner».

finsk kunst har i sin hist. udvikl. været præget af vekselvirkning ml. selvstændig, folkelig-nat. stræben og stærk sv., i nyere tid eur., påvirkning. Af kunst fra middelalderen er bevaret primitive, kirkelige træskulpturer, de bedste indført fra Gotland, Lübeck og Hamburg. Finlands forb. m. Sv. medførte en af sv. kunst afhængig blomstring, fl. fi. kunstnere flyttede til Sv. Sv. fodt og elev af H. W. Bissen var C. E. Sjöstrand (1828-1906), hvis elev W. Runeberg var påvirket af da. nyklassicisme, medens J. Takanen og V. Vallgren udformede en mere personlig stil. Bl. nyere tids fi. billedhuggere kan endv. fremhæves Wainö Aaltonen (f. 1894), H. Austere, Emil Halonen (f. 1895), J. Mäntynen, R. Stigell og E. Vikström. - Malerkunsten fik midt i 19. årh. forb. med Düsseldorfskolen gnm. W. Holmberg (1830-60) og senere med fr. naturalisme gnm. Edelfelt, medens A. Gallén-Kallela blev fører for en mystisk-nat. retning. Som repr. for nyere tids fin. malere er M. Collin, M. Enckell, P. Halonen, E. Järnefelt, J. Rissanen, T. Salinen og Verner Thomé (f. 1878) bl. de betydeligste.

finsk litteratur inddeles efter sproget i to hovedformer: *finskproget f* beg. med Reformationen, men består indtil ca. 1800 væsentlig af rel. værker og lejligheds skrifter; grundlaget for særfl. digtning skabtes i beg. af 19. årh. med filologen H. G. Porthans afh. om fi. sprog og E. Lönnrots udg. af den mundtligt overleverede fi. folkeposi fra middelalderen (Kalevala, Kanteletar); disse arbejder fremkaldte en nat.-romantisk bevægelse, der med afbrydelser har holdt sig til vore dage. Ældre deltagere er A. Kivi, J. H. Erkkö, yngre E. Leino, J. Aho, J. Linnauskoski, F. E. Sillanpää; flertallet af disse forf. er i henseende til form og motivvalg påvirket af folkeposien, de skildrer fortrinvis fi. almue. Perioden 1880-1900 domineres af naturalistiske, eur. orienterede forf. bl. a. T. Pakkala, M. Canth. *Svensksproget f* kendes fra slutn. af 15. årh. (opbyggelsesbøger), men finder først vækstbetingelser med oprettelsen af Åbo akad. (1640) og er indtil beg. af 19. årh. under stærk indflydelse af sv. litt. Fi. nationaldigt. på sv. indledes af de romantisk-idealistiske forf. J. L. Runeberg, Z. Topelius, J. J. Wecksell o. fl. Omkr. 1880 fornyes litt. af de naturalistiske forf. bl. a. K. A. Tavaststjerna, M. Lybeck. Lyrikken er den dominerende genre efter 1900; hovedrepr. er B. Gripenberg, H. Procopé, Arvid Mörne og E. Södergran og hendes disciple E. Diktonius, Rabbe, Enckell o. fl.

finskruue, bevægskruue til finindstilling af instrumenter.

finsk-russiske krig 1939-40, d. s. s. Vinterkrigen 1939-40.

finsk sprog, et fi.-ugrisk sprog, der foruden i selve Finl. tales i Karelen og af en del fi. indvandrere i det nordl. No. og Sv. Nært beslægtet er estisk. Lydligt præges sproget af stor vokalrigdom og ringe forråd af konsonanter, samt af den fuldkomne ufravigelige betoning af ordens første stavelse med bitryk på alle

fig. ulige stavelser (3., 5. osv.) undt. den sidste, f. eks. 'histo'ria'kirjoi'ttaja: historieskriver, hvad der giver talesproget et overordentlig enstonigt præg. Intet ord kan begynde el. slutte med mere end en konsonant, og de fl. ord ender på vokal. Nominerne har 15 kasus, hvortil der kan føjes possessivendelser. Der er ingen genusforskell og ingen artikel. Verbet har få tempora, men mange nominal-dannelser.

finsk tjære, alm. betegn. for trætjære, især nåletræstjære.

finsk-ugriske sprog, sproget, der opr. synes at have haft hjemme i Volgaegnene. Den fi. gruppe omfatter fi., estisk og lappisk, samt i Ø- og N-Rusl. tjeremisk, mordvinsk, votjakisk og syrjensk. Den ugriske gruppe består af ung. (magyarisk), samt i Uralområdet ostjakisk og vogulisk.

Finspång ['fin-], sv. köping, N-Östergötland; 12 000 indb. (1946), Jernværk. Kanon- og turbinefabrik. Slot (grl. 1668).

Finster'aarhorn ['-a:r-], Berner Alpernes højeste bjerg, 4274 m. Fra F-s takkede kam skyder gletschere sig ned.

'finte (fr. *feinte*, egl: forstillelse), skinangreb, antydet, vildledende bevægelse; skose, spydighed.

'fi'nt-zinklege'ringer består af særlig rent zink (99,5-99,995%), evt. legeret med mindre mængder af forsk. metaller.

finvægt, en munts el. barres vægtindhold af guld el. sølv (jfr. finholdighed.)

F.I.O., søv., fork. f. eng. *free in and out* frit ind og ud, certepartiklausul, hvorefter lade- og løsningsomkostninger sker for befragterens regning.

fi'o'l (mnty. af ital. *viola*), strygeinstrument, især violin; nu kun anv. poet. og i dialekt.

fiolblok (fiol, ældre betegn. f. violin), søv., blok med en stor og en lille skive i forlængelse af hinanden; blokhuset har form af en violinakse.

fiol'ingræs (irsk *fiorthann* en græsart), d. s. s. krybende hvene.

fiortu'r (ital. *fortiura* blomstring, blomst), søv., ornamentagtig udsmykning af en melodisk linie.

firben (*La'certidae*), fam. af små øgler m. kløftet tunge, veludviklede lemmer. I

Dann. 2 arter: markfirbenet (ægleggende, brungråt m. pletter, hannen grøn om sommeren) og det levendefødende brune firben.

firbenede fisk, populært navn for ichthyostegider fra Østgrønlands devon. Er ikke fisk, men primitive paddler.

Firbenet (*La'certa*), stjernebillede på den nordl. stjernehimmel.

firblad el. *eibår* (*Paris*), slægt af konvalfam. 20 arter i Eur. og Asien. I Danm. alm. f. (*P. quadrifolia*), der har en krans af 4 blade og een endestillet, også firtallig blomst, alm. i skove, giftig.

fircellerust (*Coloe'sporium*), slægt af værtskiftende rustsvampe, hvis skålruststadium findes på nålene af fyr, medens de orangeule, kædestillede sommer-spore og de fircellede hvilesporer dannes på blade af folld o. a. f anretter skade på unge fyrretræer i planteskoler.

Fir'dausi, *Abul Kasim* (ca. 934-1026), pers. digter. F har digtet Irans national-epos *Shāhnāme* (Kongebogen, da. udvalgt 1931), en skildr. på 60 000 dobbeltvers af Irans hist. fra sagntiden til den arab. erobring; det er skrevet i rent pers. sprog med kun få arab. ord og både digterisk og sagnhist. af høj værdi. Det senere romant. epos *Jāsusuf og Zuleikhā* behandler hist. om Josef og Potifars hustru.

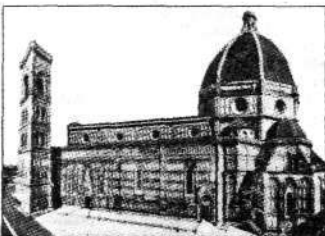
fire af, søv., nedhejse.

fireclay ['fai:kli:] (eng.), ildfast ler, d. v. s. at det modstår temp. på over 1600°

C. Det viser ringe svind ved brænding og egner sig til ildfaste sten, gasretorter, digler osv. F betegner i Danm. også chammottevarer med iblandte grove skærver af brændt ler med grågul farve og ringe styrke; da det holder formen ved brænding, anv. det til store genstande, som badekar og store vaskekummer, der vanskeligt kan fremstilles af finere materialer. Den grågule farve skjuler man med et tæt sintret, 1-2 mm tykt, porcelænsagtigt overtræk.

firemægtige, navn for korsblomstfam.; hentyder til, at fire støvbærere er længere end de to andre.

Fi'renze [-'ræntse], lat. *Flo'rentia*, ty. *Flo'renz*, ital. by i Toscana, inderst i Arnodalen; 374 000 indb. (1947). Bl. broerne over Arno den fra oldtiden stamende Ponte Vecchio. Talr. hist. bygninger, især fra ungrenæssancen: Domkirke (1298-1888), med klokkeitårn og dåbskirke, det nuv. rådhus Palazzo Vecchio (1298-1314), Palazzo Pitti (1466-

Domkirken i Firenze.

1852) og Uffizierne (1560-74) med verdensberømte malerisamlinger, national-museum med fremragende samlinger fra middelalder og renaissance, 5 statsbiblioteker. F er Ital.s førende kunsty. Universitet og fl. lærde selskaber gør den tillige til vidensk. centrum. Industrien af mindre bet.: glas, porcelæn, majolica og automobiler. *Historie*. Antikkens Florentia hørte til Etruriens hovedbyer. Bispedømme (ca. 300); centrum for karolingisk markgrevskab Tuscien. I middelalderen stros tekstilindustriby, pengehandelscentrum; efter staufertidens kampe ml. guelfer og gibhelliner fortsattes partistrid under fornemme slægters ledelse og ustandselige forfatningsændringer. Især i 14.-15. årh. centrum f. ital. renaissancekultur. Ca. 1400-94 var huset Medici ledende (Cosimo d. e. 1434-64, Lorenzo d. Prægtige 1469-92). Efter dominikanneren Savonarolas forsøg på at omskabe F til en gudsstat indførtes 1498 republik. 1512-27, definitivt fra 1530 herskede Medici, efter 1569 som storbuerger af Toscana, og F mistede en stor del af sin økon. magt. - 1865-71 hovedstad for kongeriget Ital. Under kampene 1944 rommede ty. F 5. 8. efter sprængning af broerne og anden ødelæggelse.

firer, utrigger roet af fire roere, hver med een åre. Styres af en styrmand (f med styrmand) el. af forreste roer (f uden styrmand).

Firestone ['fai:rsto:n]. *Tire & Rubber Co.*, stor amer. bilgummifabrik i Akron, grl. 1910 af Harvey S. F (1868-1938). F ejer fabrikker i mange lande samt gummiplantager i Liberia.

firetaktsmotor, forbrændingsmotor, som kendetegnes ved, at stemplerne kun har eksplosion i hver anden topstilling.

fireårsplanen, nationalsoc. plan for produktionsforørelse for at gøre Tyskl. uafh. af fremmede råstoffer. Proklameret 1936, ledet af Göring.

firfarveproblemet, mat. problem. Hvis der foreligger en inddeling af planen i vilkårlige områder (politisk landkort), går problemet ud på at finde det mindste antal forsk. farver, med hvilke man kan belægge områderne således, at to områder, der støder sammen langs en linie, altid har forsk. farver. Man har vist, at dette kan altid gøres med 5 farver, men man formoder, at 4 er tilstrækkelige, uden at dette hidtil har kunnet bevises

fjrgællede, blæksprutter med to par gæller. Hertil nautiler og de døde ammoniter.

fjrhændig, mus., klavermusik skrevet el. arrangeret for to personer og udført enten ved samme el. ved hver sit klaver.

fjrhøjene, anat., del af midterhjørnen.

fjrkj ['fɑ:kj] (holl. *vierde* $\frac{1}{4}$), eng. ølmå (= 9 imperial gallons) og smørvægt (= 56 pounds), henh. 40,9 l og 25,4 kg.

fjrklang, akkord bestående af grundtone, tert, kvint og septim.

fjrklover, kløverblad med fire småblade i st. f. det normale, tre. Folketroen anser fundet af en f for lykkebringende.

fjrklovet, gavntre el. brænde, der er flækket efter to på hinanden vinkelrette diametre.

fjrling (*Sagina*), slægt af nellikefam., små urter m. linie- el. sylformede blade, uden el. med små, hvide kronblade. Nogle arter er alm. i Danmark.

fjrling, i poker 4 kort af samme værdi.

fjrlinger, fødsel af 4 børn i een fødsel, stor sjældenhed, i Danmark forekommet i Bret S f. Horsens 1936 (3 drenge og 1 pige).

fjirma (ital. *credito*), det navn hvorunder en erhvervsvirksomhed drives.

Især af h. t. kreditorens og kunders interesse i, at f korrekt udtrykker ansvarsforholdene i virksomheden samt ikke for let giver mulighed f. forvekslinger, er der i firmaloven af 1. 3. 1889 fastsat regler om handels-, håndværks- og fabriksvirksomheders f. Således skal et ansvarligt selskabs f indeholde navnet på mindst een ansvarlig deltager samt et tillæg, der angiver et selskabsforhold; et aktieselskabs f skal udtrykke selskabets egenkab af akts. osv. Fra dette princip om f-s sandhed gøres dog visse undtagelser, således at f i talr. tilf. kan bevares uforandret under skiftende indehavere. f skal anmeldes t. handelsregistret, dog som regel ikke enkeltmands-f.

firma'men't (lat. *firmus* fast), d. s. s. sfære.

fjrmaster, søv., fremestet fuldrigger, bark el. skonnert.

fjrmelse (lat. *firmare* fæstne, bekræfte), gl. germ. betegn. for konfirmation.

fjrmjny [-'ni], fr. by i dept. Loire; 20 000 indb. (1946). Stenkulsbrudning, jern- og stålindustri.

fjrn (ty. fra i fjor) el. *snebræ*, sne, liggende over snegrænsen, ved omkrystallisation omdannet til f-is, samlet i botner. f-is-mængden øges stadig og overskuddet danner gletschere.

fjrpas, figur, sammensat af 4 halv-el. trekantcirkelslag, af form som en fir-bladet blomst.

fjrskæret tommer er savet således, at tværsnittet er et kvadrat el. rektangel.

fjrst class ['fɑ:st'kla:s] (eng.), første klasse.

fjrstemmig, musikstykke sunget el. spillet af 4 forsk. stemmer.

fjrst Lord of the Admiralty ['fɑ:st'lord'ɑ:d'mj'ræl] (eng.): første admiralitetstord, titel f. den brit. marinemin.

fjrst Lord of the Treasury ['fɑ:st'lord'treazj'rj] (eng.): første skattekammerlord, titel for den øverste af lords commissioners, en formel kontrolinstans over for det eng. finansministerium (the treasury). Indehaves sædvanligvis af den eng. premiermin.

fjrst National ['fɑ:rst'næʃnəl], amer. filmselskab, grl. 1917. Opgik 1928 som daterselskab i Warner Bros.

fjrst Sea Lord ['fɑ:st'si:'hɑ:d] (eng.): første sølord, titel f. den brit. marine-stabschef.

fjrt ['fɑ:t], skotsk betegn. for dybe, tragtformede fjorde, (De enkelte f findes under det flg. stednavn).

fjrtådsforstærker, en i telefonkredsløb anv. forstærker, der forstærker hver af de to tåleretninger for sig.

fis, mus., tonen f forhøjet et halvt tonetrin ved et foranstående ♯.

fischart ['fi:ʃ], *Johann* (ca. 1548-90), ty. forfatter. F-s hovedværk *Geschichtsklitterung von Gargantua und Pantagruel* (historieskriveri om G. og P.) (1575) hviler på Rabelais, hvis livsstrutende, buleske kunst F er åndsbeslægtet med.

Albert Fischer.

Edwin Fischer.

Leck Fischer.

Olfert Fischer.

Fischer ['fɛ:ʃ], *Adam* (f. 1888), da. billedhugger, medl. af »Grønningen« fra 1922; *Mindesmærke for Ove Rode* (1938, Ove Rodes Pl., Kbh.), portrætbuster og statuer.

Fischer ['fɛ:ʃ], *Albert* (f. 1891), da. læge; 1932 leder af Carlsbergfondets Biol. Institut i Kbh. Talr. arb. særlig om vævsdyrkning, om kræftproblemet og om blodets koagulation. (Portræt).

Fischer ['fi:ʃ], *Annie* (f. 1915), ung. pianistinde. Elev bl. a. af Ernst v. Dohnányi. Under 2. Verdenskrig i Sv.

Fischer ['fi:ʃ], *Edwin* (f. 1886), schv. pianist og dirigent. Fremragende fortolker af Bach og Beethoven; har som dirigent for sit kammerorkester ofte besøgt Danmark. (Portræt).

Fischer ['fɛ:ʃ], *Ecil* (f. 1878), da. arkitekt og mler. Formand for Akad. Arkitektforenings byggelovsudvalg af 1929. Har især arbejdet med egns- og byplanlægning, gadeplaner og byggeforhold og udg. fl. afh. om disse emner.

Fischer ['fi:ʃ], *Emil* (1857-1919), ty. kemiker. Grundlæggende arbejder over kulhydraternes kemi og over forsk. org. stoffers syntese og konstitution. Nobelpris 1902.

Fischer ['fi:ʃ], *Ernst* (f. 1890), sv. kunsthistoriker; inspektør v. Malmö Mus. Arb. om kunsthåndværk og om skånsk kunst.

Fischer ['fɛ:ʃ], *Frederik* (1809-71), sønderjysk redaktor. Invalidd urmager i Åbenrå, overtog 1839 udg. af »Apenrader Wochenblatt«, som F fra 1840 lod udgå på da.; ivrig patriot, der trods hård forfølgelse 1848 var da. samlingspunkt i Åbenrå, udgav 1849-59 bladet »Freja«.

Fischer ['fi:ʃ], *Hans* (1881-1945), ty. kemiker. Arb. over blad-, galde- og blodfarvestoffernes konstitution. Nobelpris 1930.

Fischer ['fɛ:ʃ], *Johan Frederik* (1868-1922), da. læge. Chef for alle røntgenklinikker på Kbh.s kommunes hospitaler 1913-22. Indførte som en af de første røntgenundersøgelser i Danmark.

Fischer, *Johan Christian Henrik* (1814-85), da. politiker. Adjunkt; folketingsmand efter 1852, bondevenlig, siden kons. modstander af Nat.lib., fra 1866 landstingsmand og godsejervernlig. Ihærdig partimand, blev trods lidt kirkeligt sindelag kultusmin. under Estrup 1875-80, vakte kons. uvilje ved sit ønske om at få Georg Brandes til prof.

Fischer, *Leck* (f. 1904), da. forf. En lang rk. romaner, hvoraf fremhæves trilogien *Leif den Lykkelige* (1928-29), *En Dreng fra Gaden* (1932), *Kontormennesket* (1933), *Festen i Skelsted* (1936), *Hvordan i Morgen?* (1938), *En Kvinde på Fyrre* (1940) og en med *Kaptajnen* (1941) indledet stor romancyklus, der skal give et Danm.billed fra ca. 1900 til nutiden. Bl. hans mange skuespil mærkes især *Barnet* (1936). Også hørespil og film. Som barn af mellemkrigstiden i sin teknisk gennemarbejdede kunst et typisk udtryk for sin desillusionerede generations nye saglighed, med speciale i den kollektive roman. (Portræt).

Fischer, *Olfert* (1747-1829), da. søofficer, kommanderede da. linie af blokskibe i slaget på Kbh.s red 2. 4. 1801, kæmpede m. stor bravour, til sidst fra Trekroner. Kontreadmiral 1809. (Portræt).

Fischer Verlag, S. ['fi:ʃ-ʔær'la:k:], ty. skollit. forlag, grl. 1886. Udgav bl. a. Hauptmann, Hesse og Thomas Mann. Som forlag for emigrerede ty. forfattere videreført i Bernmann-Fischer Verlag,

Sthlm.; efter 1945 atter en ty. afd. under navnet Suhrkamp, vormalt S. Fischer; fra 1948 tillige i Amsterdam.

Fischer ['fɛ:ʃ], *Vilhelm* (f. 1877), da. forretningsmand og kommunalpolitiker. Cand. pharm. 1898. Direktør f. A/S Alfred Benzon siden 1933. Borgmester på Frederiksberg 1936-48 (kons.).

Fischer, *Vilh. Theodor* (1857-1928), da. maler. F har udelukkende malet dyr og landskaber; efter 1894 knyttet til Den Kgl. Porcelænsfabrik; bet. underglasurmaler.

Fischer-Møller, *Knud* (1872-1944), da. antropolog. Gnm. en årrække leder af Kbh.s Univ.s antrop. laboratorium.

Fischer von Erlach ['fi:ʃər'vən'ær'lɑ:t], *Johann Bernhard* (1656-1723), østr. arkitekt. Virksomhed i Wien, hvor hans hovedværk, *St. Karl Borromæus* (Karlskirke), den største kat. barokkirke i ty. talende lande, fuldførtes af hans søn, Joseph Emanuel F. (1695-1742).

fiscus (lat.), opr. den rom. kejseres privatkasse, senere selve statskassen.

Fis-dur, toneart ved grundtonen fis og ♯ for tonerne f, c, g, d, a og e; paralleltonart til dis-mol.

fis'settræ, ved af paryrktræ. Indeholder et gult, i vand opløseligt farvestoff, fustin, nogle brune og røde farvestoffer og et garvestoff, fisetin. Benyttes i ringe mængde til farvelakker, til garvning og til nuancering af andre farver.

Fisher ['fi:ʃə], *Geoffrey Francis* (f. 1887), eng. gejstlig. Biskop af London 1939-45, ærkebiskop af Canterbury 1945. Kendt for sine organisat. evner. (Portr. sp. 1289).

Fisher ['fi:ʃər], *Irving* (1867-1947), amer. nationaløkonom, kendt for sin skarpe formulering af kvantitetsteorien og sine undersøgelser af indkomstbegrebet.

Fisher ['fi:ʃə], *John* (1459-1535), eng. teolog og kardinal, modstander af Reformasjonen, henrettet af Henrik 8. som højforræder. Helgenkåret 1935.

Fisher ['fi:ʃə], *John Arbuthnot*, Baron F. of Kilverstone (1841-1920), brit. admiral. Indså tidligt den ty. flådes farlighed og ønskede udbygning af den eng. flåde. First Sea Lord 1904-10 og 1914-15.

Fisher ['fi:ʃə], *Ronald Aylmer* (f. 1890), eng. statistiker og arvelighedsforsker. F-s arbejde har gjort det muligt på korrekt måde at drage slutninger fra korte rækker af forsøg el. iagttagelser. F-s metoder og teorier har haft stor betydning for en rationel planlægning af forsøgsrækker inden for medicin, biologi og landbrugsvidenskab.

Fisher ['fi:ʃər], *Vardis* (f. 1895), amer. forfatter, prof. i New York. Frontsoldat i 1. Verdenskrig. In *Tragic Life* (1932, da. *Ensomhedens Anest* 1944); roman om mormonerne: *Children of God* (1939, da. *Det Forfulgte Samfund* 1945). *Selvbiografi* 1-4 (1932-36, da. 1944-45).

fis-is, mus., tonen f forhøjet to halvtone-trin ved et foranstående dobbeltkrøds.

fisk betegner i alm sprog hvirveldyr der svømmer v. hj. af finner, og omfatter således også f. eks. lampretter, hajer og rokker, skønt disse ikke er nærmere beslægtet m. de egl. f (Pisces). Disse er oftest tendannede, sammentrykket, gælleåndende m. lemmerne udviklet som finner, hyppigst skællædte. Skelettet, der består af en hvirvelsøjle med timeglasformede hvirvellegemer, veludviklede buer, tortarpe, ribben og birribben, er helt el. delvis forbenet. Kraniet beklædt m. talrige dæknogler, ligeledes gællelåget;

kæberne oftest tandbærende. Skællene, ligeledes af ben, er hos nogle få rhombiske plader, ganoidskæl, der ikke er taglagte, hos de fleste taglagte, tynde m. glat (cycloidskæl) el. tandet (ctenoidskæl) bagrand. Finnerne er afstivede m. benstråler, der kan være ledede og grenede el. stive, ugrenede pigstråler. Til de højere dyrs for- og baglemmer svarer de parrede finner, bug- og brystfinner; de er fæstede til et skulder- og bækkenparti, medens de uparrede finners stråler bæres af strålebærere. Gællerne er anbragt i 2 rækker på 4 gællebuer i gællehulen, f. ånder ved at presse vand fra mundhulen ud gnm. gællehulen og videre ud gnm. gællespalterne. Hjertet består kun af eet for- og hjertekammer, ligger fortil på bugsiden. Muskulaturen er bladet. Det til andre hvir-

G. F. Fisher. Niels Fisker.

der snylter på huden el. i mundhulen af fisk.

fiskeblære, arkit., komma-formet fig., der er et hovedmotiv i sengotisk stavværk og ornamentik.

'Fiskebäckskil [-xi:], sv. fiskerleje og badested, Bohuslän, ved Gullmarsfjorden. Havbiologisk station (Kristineberg).

fiskeforgiftning, 1) som følge af nydelse af fordæret fisk, skyldes forsk. forrådnelsesbakteriers produkter. Giften minder i sine virkninger meget om pølsegift, fremkalder foruden diarrhoe og brækning ofte irritation af centralnervesystemet (svimmelhed, hovedpine, evt. krampe og forbigående lamhed). Endes sjældent dødeligt; 2) som følge af nydelse af i sig selv giftige fisk; viser sig ofte ved eksem. Hyppigt i de ostindiske farvande; 3) som følge af stik af spidse pigge og torne hos visse fisk, der kan fremkalde heftig betændelse.

fiskehandel. I ældre tid kunne kun tor, salt el. roget fisk sendes længere bort; kun søbyerne fik fersk fisk. I 19. årh. tilod udviklingen af trafikmidler og anv. af is transport også af fersk fisk over større afstande. Nu kan fisken sendes kølet el. frossen, undertiden levende t. fjernere markeder. På landingsstederne sælges fisken i større havne ved offentlig auktion til grossister, der forsyner detailhandelen. I fl. nord. lande har fiskerne oprettet andelssalg. I Danm. (1948) 23 fiskeauktioner, 40 andelssalg (1600 medl.). De fleste store eur. lande bruger mere frisk fisk, end de selv producerer. Frisk fisk udføres navnlig fra Skandinavien, Isl., Færøerne, tilvirket fisk især fra No., Isl., Færøerne, Storbrit. og Holl. Også Sydeur., Nordamer. og Japan har normalt stor udførsel af fiskeriprodukter. Danm. udførte 1947 ca. 80 mill. kg fersk fisk og 11 mill. kg tilvirket fisk til værdi af ca. 150 mill. kr. Fiskeforbruget p. a. pr. indb. anslås i Danm. til ca. 15 kg, i Storbrit. til ca. 20-25 kg, i Japan til over 50 kg.

fiskehejre (*Ardea ci'neria*), grå hejre, sort øjestrøbe, hvidt hoved og hals. Reden i høje træer i kolonier. Ret alm. i Danm. Trækflugt, der ankommer meget tidligt. Lever af småfisk.

fiskeigle (*Pisicicola*), slank snabeligle. Ret alm. på huden af ferskvandsfisk.

fiskekonger, fisk, inden for forsk. arter, m. misdannet, forkortet hoved. Opfattes i folketroen som forene og heldbringende for fiskeren.

fiskekonservering foretages ved nedkøling, frysning, røgning, saltning (krydring), tilsætning af konserveringsmidler, tørring, presning, nedlægnog og evt. sterilisering (henkogning). Fisk skal konserveres nærest muligt efter fangsten, da de hurtigt forringes el. fordæres ved bakteriel, enzymatisk el. oksydativ påvirkning. - *Nedkøling* ved isning af fisk og fiskefileter muligvis forsendelse inden for ca. 3 uger. - *Ved frysning* af fisk i fryserum bringes temp. hurtigt ned under lagringstemp., og fisken bør aldrig opbevares i længere tid ved temp. over -18°; fede fisk holder sig i øvr. kortere end magre, f. eks. er den maksimale opbevaringstid ved -30° C for magre fisk 14 mdr., for fede 6; de tilsvarende tal ved -18° C er 5 og 2½ mdr. - *Ved røgning* opnås dels en varmekonservering og tørring, dels en kemisk konservering med de i røgen værende stoffer, der ligeledes giver en særlig smag. Ved *varmrøgning*, der kan gennemføres på

½-3 timer, stiger temp. i røgen til over 100° C; den anv. over for fersk fisk, sild, makrel, al m. m. og giver et produkt, der er holdbart i et par uger. Ved *koldrøgning*, der varer fl. dogn, må temp. ikke komme væsentlig over 25° C; den anv. over for saltet fisk, særlig laks, makrel og hellefisk, og forlænger holdbarheden væsentligt. - *Saltning*, der især i N-Eur., anv. til sild, torsk og makrel, giver produkter af høj standard; saltning umiddelbart efter fangsten giver den fineste vare. - *Tørring* af torskefilet til stokfisk o. l. bruges stadig, især i de skand. lande. Tilvirkning af tørrer fisk med el. uden saltning er i øvr., under primitive former, udbredt i store dele af Afr. og S- og Ø-Asien. Fiskeindustrien producerer halv- og helkonserver. *Fiskehalvkonserver* er betegn. for en række fiskeprodukter (af sild, brisling, sej m. m.) samt bl. a. rogn og muslinger, pakket i dåser el. glas og gjort holdbare ved tilsætning af salt, syre og konserveringsmidler. Ved hjælp af sukker, krydderier o. a. smagsgivende stoffer har produktet fået en for hver enkelt vare karakteristisk smag og aroma. I modsætning til fiskehalvkonserver (fiskehermetik) bliver fiskehalvkonserver ikke steriliseret ved fremstillingen. Halvkonserver bør opbevares ved temp. under 15° C (dog ikke i frost), samt i mørke, da lys virker fremmede på enzymernes virksomhed; der kan så regnes med en holdbarhed på mindst 3 mdr. *Fiskehermetik* (*fiskehelkonserver*) er fisk og andre fiskeriprodukter, der, nedlagt i dåser, glas el. andre lufttætte beholdere, er gjort holdbare ved kraftig opvarmning, hvorved alle bakterier er uskadeliggjort; samtidig elimineres den skadelige indflydelse af luftens ilt. Steriliseringen af de tillukkede dåser foregår i autoklaver, nu spec. i såk. overtryksautoklaver, hvor trykket inde i dåsen og udenom stadig holdes konstant. Som olier til fiskehermetik anv. olivenolie, soja- og jordnøddolie, sennepolie (især under 2. Verdenskrig) og sildeolie, som det i Norge (under 2. Verdenskrig) ved en spec. polymeriseringsproces er lykkedes at gøre fuldstændig klar og næsten smagfri. Den mangearteret produktion behandler brisling, sild, sardiner, laks, tun, makrel, hummer, rejer m. m. - Fiskeindustrien har særlig stort omfang i No., Spanien, Portugal, Sovj., N-Amer. og Japan. I Danm. er den udviklet stærkt siden 1930, takket være industriens organisation og dennes samarbejde med fiskerimin. og det herunder sorterende forsøgslaboratorium, som også er tilknyttet undervisningen på Danmarks Tekniske Højskole. Industrien dækker størstedelen af hjemmeforbruget samt præsterer stigende udførsel (1948: ca. 10 mill. kr.).

fiskeler, tyndt lerlag, der i Stevns Klint findes ml. skrivekridt og cerithiumkalk.

fiskelim, flydende lim fremstillet ved kogning af husblas, fiskehud el. andet fiskeaffald med damp og indampning i vakuum. f. blandes ofte med alm. lim; den har stor bindekraft, som f. benyttes også benlim, der er gjort flydende med syre og ofte tilsat en calciumsakaratoip.

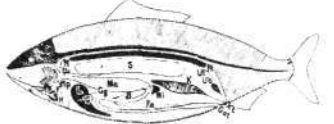
fiskelus (*Caligus*), krebsdyr (copepod) der snylter på huden af fisk.

fiskemel, meget proteintrigt tilskudsfooder, fremst. af fiskeaffald og fraseretede fisk. Bruges navnlig til svin og fjærkræ.

fiskemester, leder af dambrug.

Fiskene, stjernebillede omkr. himlens ækvator.

fiskeolier, fællesbetegn. for de forsk. olier udvundet af fisk (f. eks. sild) og fiskelever af bl. a. torsk, haj og helleflynder (levertran) samt olie af hval- og sælspek (tran). Råmateriale koges med damp og presses. Presseresten (fiskemel) anv. som foderstof, mens det afpressede vand og olie skilles ved centrifugering. Hvaltran oparbejdes ofte på hvalkogerier, der sejler s. m. hvalfangerskihene. f. indeholder betydelige mængder af umættede fedtsyrer, men ved raffinering og fedthærdning omdannes f. til faste fedtstoffer, der anv. til sæbe- el. margarinefremstilling. Delvis (ved enzymer) spaltede f. med frie fedt-

Indvoldsskema af en benfisk. H hjerte. F forkammer. Ps pulsåresvulst. Hp hjertepølse. L lever. G galdeblære. Gg galdegang. Ma mave. B blindtarm. Fe fedtlegereme langs tarmen. Mi milt. Lu luftgang. S svømmeblære. N nyre. U urinleder. Ub urinblære. K kønsorgan. Kt konstap. Gat gatbæling.

veldyrs lunge svarende organ er hos de fl. f. omdannet til svømmeblære, der kan opsuge el. afgive luft og derved regulere f.s stigen el. synken i vandet. f.s øjne er oftest veludviklede, endv. findes et par grubeformede lugteorganer, og et par høre- og ligevægtsorganer, der indeholder en såkaldt øresten. Denne kan ligesom skællene have årringe. Endv. har f. langs siden og på hovedet et kanalsystem, sidelinjen, der fungerer som et sansorgan og registrerer bevægelser i vandet. f. er med få undtagelser særkonnede; æggene (rogn) aflægges som regel frit i vandet, hvorefter de befrugtes af hannens sæd (mælk). Hos mange f. er æggene fritsvømmende, hos andre fastheftes de til vandplanter o. l. Enkelte f. er levendefødende, hos disse finder en parring sted. Med få undtagelser er f. rovdyr. Flertallet af f. forekommer i havet, en del i ferskvand, enkelte begge steder. f. hvis størrelse kan variere fra mindre end 1 cm til over 4 m, kan blive gamle, 10-20 år er ingenlunde sjældent; karper påstås at kunne blive op mod 100 år. f. deles i 4 underklasser: A. Dipnoi, lungefisk; B. Palaeopterygii, her til stor og bikirer, samt mange uddøde former; C. Crossopterygii, de kvastfinnerede, der spillede en stor rolle i tidl. jordperioder og ansås for forlængst uddøde, indtil man i 1938 fandt en nulevende repræsentant, Latimeria ved S-Afrika; D. Neopterygii, der omfatter praktisk alt alle nulevende f. (over 20 000 arter).

fisk anv. hos de ældste kristne som symbol på Kristus, måske fordi det gr. ord for f, ichtys, indeholder begyndelsesbogstavene af Jēsus Christos, theū (h)yiōs, sōtēr (Jesus Kristus, Guds søn, frelsere).

Fisk, den sydl. stjernebillede på den sydl. stjernehimel.

fisk (fr. *ficher* nedramme), *sov.*, midtskibs dæksplanker i træskebe.

fisk, bogtryk, uorden i skriftekassen el. satsindlæg, som er faldet fra hinanden, gået i f. osv.

fiska'l (lat. *fiscus* statskassen), embedsmand, som anlægger sager for staten.

fiske, *sov.*, fange, hænges i, komme uklar af noget.

fiskebanker, fiskerige grunde, søgte dyngleplader el. særlig næringsrige; Doggerbank, Lofoten; f. v. Isl., v. Newfoundland o. m. a.

fiskeben, barden af bardehvaler; anv. tidl., udsparlet i strimler, til indlæg i kjoleliv og paraplyer.

fiskebjørn (*Aega*), krebsdyr (isopod),

syrer anv. til gærning. På gr. af stort indhold af A- og D-vitaminer benyttes levertran i med.

fiskepadder, halepadder, der livet igennem bevarer gæller el. gællerester som f. eks. halepadde, kæmpesalamander og alepadde.

Fisker, Kay (f. 1893), da. arkitekt, prof., v. Akad. 1936. *Stationsbyggen på Gudhjembanen* (1916, s. m. Aage Rafn), mange villaer og beboelsesejendomme i Kbh., bl. a. *Vestervolden* (1939) og *Christiansgården* (1944) og i Århus (delvis s. m. C. F. Møller) *universitetet* (påbeg. 1932), *kommunehospitalet* (1934) m. m. Har s. m. F. Yerbury udg. *Modern Danish Architecture* (1927).

Fisker, Niels (1886-1939), da. soc. dem. Lærer, folketingsmand 1924-39 (Silkeborg); 1933-35 direktør i Kongeriget Danms Hypotekbank. Fremtrædende under kriseforhandlingerne efter 1931, hidrøget meget til Kanslergadeforliget 1933. Trafikmin. 1935-39. (Portr. sp. 1289).

fiskeregn, kan forekomme når en sky-pumpe har suget vandet fra en dam el. lign. op i luften og lader det falde til jorden et andet sted med sit indhold af fisk.

fiskerfartøjer. Hvert land har sine far-

fisker ved Newfoundland bl. a. fra Frankr. og Spanien. På disse f. fryses el. saltet fangsten om bord, og affaldet oparbejdes til mel og olie. Endnu større fabriks- og moderskibe (op til 10 000 t) sættes ind bl. a. i Stillehavsfiskeriet. - I Danm. udgør de ca. 1200 motorkuttere på 15-50 t kernen i den søgande fiskerflåde. I kystfiskeriet anv. ca. 6000 mindre motorfartøjer og ca. 900 andre bade. Flådens saml. værdi i 1947 var ca. 100 mill. kr.

Fiskerhalvoen, russ. *Rybat'ijj polu-ostrov*, halvø i RSFSR, Sovj., ved Barents-havet nær grænsen til No. NV f. Murmansk. Den vestl. del var finsk 1920-40.

Fiskerhøjskole, Danmarks, åbnet 1946 i Eshjærg; faglig betonet højskole for fiskere.

Fiskerhøjskolen i Lønstrup, åbnet 1948; statsanerkendt som alm. folkehøjskole med særlig for fiskere.

fiskeri foregik indtil langt op i tiden som kystf. f i åben sø, der nu har størst omfang, beg. i 14. årh., men udvikl. tog først fart i 19. årh. ved fremkomsten af fiskedampere. Med motordriftens indførelse efter ca. 1900 er intensiteten stadig vokset. Kystf. drives stadig i mange lande, nu mekaniseret, men er i store områder, bl. a. i S- og Ø-Asien endnu primitivt. f efter bundfisk drives kun i oceanernes randzoner, i fladsoen, sjældent over større dybder end 2-300 m samt på banker, undersøiske sletter med lign. dybder.

Kun f i den fri vandmasse, pelagisk f, efter stimpfisk som makrel, tun og sildearter drives i åben sø over større dybder. Centrer for storf ligger i de kolde strøg af nordl. Atlanterhav samt i nordl. Stillehav, især omkr. Japan. Over 90% af produktionen ydes af den nordl. halvkugle, hvor de vigtigste f-havne findes. Verdens fiskeproduktion omkr. 1940 skønnes til ca. 18 mill. t, heraf Eur. med Sovj. henvend 7 mill. t, N-Amer. ca. 3 mill. t og Japan ca. 4 mill. t. f beskæftiger i Eur. henvend 1/2 mill. erhvervsfiskere, i N-Amer. henvend 300 000, i Japan over 1 mill., i Island er ca. 20% af befolkn. beskæftiget ved f. Hertil kommer alle de ved førelingsindustrien, ved fiskehandel og ved fremstilling af driftsmidler beskæftigede. f i ferske vande har bet., hvor forureninger ikke hindrer. Stort frivandsf. drives i Sovj.s floder og indhave (stor, laksefisk og sildeformer) og i de N-amer. soområder (hellefisk-former, gedde, ørredarter o. m. a.). Også de store afr. floder og søer udnyttes, men endnu kun primitivt. Efter 1945 er der sat ind på især at udvikle f, hvor dette hidtil har været forsømt. For den nordl. halvkugles vedk. drives fangst af bundfisk allerede meget stærkt, men uudnyttede fangstfelter, især i de nordl. områder, findes endnu. Der synes også mulighed for, at fangsten af pelagiske fisk vil kunne udvikles meget med den forbedrede fangsteknik og hjælpemidler, som hurtigfrysning-anlæg, fabrikskibe, dybdemalere, radio, dieselmotorer m. m., der nu står til rådighed. (Hertil oversigt f.n. på siden).

Fiskeribank, Kongeriget Danmarks, grl. 1933, yder lån til fartøjers anskaffelse og anden fiskerivirksomhed.

fiskeriforeninger. I Danm. er saltvandsfiskerne medl. af lokale f, samlet i to hovedorganisationer, *Dansk F*, Kbh. (grl. 1897) og *Vestjysk F*, Esbjerg (1933). *Ferskvandsf for Danm.* (1923) og *Danms Sportsfiskerforbund* (1938) repr. brugsfiskeriet og sportsfiskerne i ferske vande.

fiskerihavne, havne el. havneude forbeholdt fiskeritrafik. Ved de større f findes auktionshaller, pak- og kølerum, isfabrik, kasselager, samt fiskeriindustrielle anlæg m. m. De største da. F. er Esbjerg, Skagen, Frederikshavn, Thyborøn og Hirtshals; alle statshavne. I øvr. findes i Danm. ca. 100 større og mindre støttepunkter for fiskeriet. De største fremmede f er Grimsby og Boulogne, samt Ning-po i Kina. I Isl. er Reykjavik centrum for torskefiskeriet, Siglufjörður for sildefiskeriet. I No. er Trondheim og Svolvær de vigtigste f.

fiskeriinspektion, fiskeritilsyn udøvet af en stats marinefartøjer, der passer, at fremmede fiskere ikke arbejder på det pågæld. lands søterritorium, kontrollerer overholdelsen af internat. fiskerioverenskomster i åben farvand og yder fiskere lægehjælp og anden bistand. Den da. marine varetager f i Nordsøen, ved Færøerne og ved Grønland.

fiskerikonsulent, en embedsmand under Fiskeriministeriet. f skal fremme fiskeomsætningen, navnlig eksporten. Stillingen oprettedes 1930.

Fiskerikontrollen, admin. organ under Fiskerimin., tilsær bestemmelser for fiskeri og udførelse. F. udøves 1948 fra 24 stationer med fiskerikontrolløren for Jyll. og fiskerikontrolløren for Øerne som ledere. F.s flåde består af 2 større og 16 mindre motorfartøjer.

fiskerilovgivning. Kun i enkelte lande er de gl. lokale fiskeriregler samlet til landslove, bl. a. i Danm., hvor d. første fiskerilov, omfattende salt- og ferskvandsfiskeri kom 1889. Fiskeri på søterritorium (indtil 3 kvartmil fra land) er tilladt alle da. statsborgere og kun disse. I de ferske vande har som regel kun brederejerne fiskeriet ud for hver sin bred og indtil midtvandslinjen. De da. fiskerilove omfatter i øvr. ordensregler for fiskeriet og fredsbestemmelser. For dele af kystfarvande, vandløb og søer kan oprettes enh. fiskerivedtægter og fiskeriregulatorier, passende for de lokale forh. Tilsyn med lovenes overholdelse påhviler, foruden det alm. politi, fiskerikontrollen.

For fiskeri uden for søterritoriet gælder i visse områder internat. konventioner el. traktater. Tilsyn her påhviler fiskeriinspektionen, der udøves af vedk. lands marinefartøjer. Fiskeri som næringsvej og statens tilsyn m. erhvervet er undergivet Fiskeriministeriet.

Fiskeriministeriet, oprettet 13. 11. 1947 v. deling af Min. f. Landbrug og Fiskeri. Til F. henførtes de til det tidl. Fiskeridirektorat henlagte forretningsområder. (Fiskeridirekt., herunder bl. a. Fiskerikontrollen; Da. Biol. Station, Danms Fiskeri- og Havundersøgelser m. m.).

Fiskeriministeriets Forsøgslaboratorium, Kbh., grl. 1930, støtter fiskeindustriens arbejde.

fiskering, pavens signetring; anv. siden 13. årh. som segl; overrækkes pavens ved valget og brydes efter hans død. Navnet hentyder til at apostelen Peter var fisker.

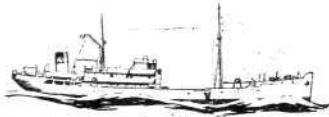
Fiskerirådet, grl. 1930, følger udviklingen af fiskeriet og afsætningen. En tilsyn. institution. *Fiskerinævnet* for Færøerne, grl. også 1930.

fiskeritraktater, internat. overenskomster om regulering af fiskeriet dels gnm. ordensregler for internat. fiskepladser, dels ved fredsbestemmelser for bestanden. Danm. deltager bl. a. i Nordsofiskerikonventionen af 1882 ang. fiskeripoliti, i konvent. af 31. 12. 1932 m. Sv. om fiskeriet i Øresund m. fl. En konvention ml. fl. eur. lande ang. masketorselse og mindstemål for dele af Atlanterhavet m. tilgrænsende områder er (1948) under dannelse. Uden for Eur. består bl. a. aftale ml. Canada og USA om regulering af hellefiskerifiskeriet i nordl. Stillehav.

fiskeriundersøgelser i salte og ferske vande foretages siden 1880 i mange lande. Hovedformål: studiet af nyttelighedens biolog. f. drives dels fra biol. stationer, dels som forsøgsanstalter, de sidste navnlig i ferskvandet. I Danm.: Da. Biol. Station, grl. 1889, og Kommissionen

Tysk motorbåd »Grosser Kurfürst«.

Fransk motortrawler »St. Martin Legasse«.

Stor amer. tunfiskefartøj »Chicken of the Sea«.

Dansk fiskekutter.

tojtyster, særlig til kystfiskeriet. I havfiskeriet er den damp- el. motordrevne trawler type dominerende, navnlig i de N-ur. lande undt. Skandinavien. Udviklingen af det søgande fiskeri begyndte i 1880'erne med fremkomsten af damptrawleren, og her var Engl. indtil 1939 den førende nation, tæt fulgt af Skotl. og Tyskl. I 1939 var ca. 2500 damptrawlere op til 300 t. hjemmeh. i Nordsølandene i 2. Verdenskrig gik ca. 1/3 af trawlerflåden tabt. Større, motordrevne typer m. kole-anlæg sættes nu i drift, f på 2-3000 t

Vigtigste fiskearter	Årsfangst	Vigtigste fiskepladser
Sild.....	ca. 3 mill. t.	N-Eur., N-Amer., Japan.
Sardin.....	ca. 2 mill. t.	S-V-Eur., California, Japan.
Torsk.....	ca. 2 mill. t.	Lofoten, Island, New Foundland, Alaska, Japan.
Laks.....	ca. 700 mill. kg	N-Stillehav, N-Amer., N-Asien.
Makrel.....	ca. 300 mill. kg	N-solande, V-Eur., USA, Japan.
Tunfisk.....	ca. 300 mill. kg	Middelhav, N-Stillehav, Atlant.
Rødspætte.....	ca. 100 mill. kg	N-Eur.

for Danm.s Fiskeri- og Havundersøgelser, grl. 1903. Internat. **f** drives siden 1902, ældst er de Internat. Havundersøgelser omfattende de N- og V-eur. lande; lign. institutioner består i Middelhavs-landene og i N-Amer.

Fiskerne. 1) Syngespil af Johs. Ewald, trykt 1779, opf. 1780; nyt heri er almuefolks funktion som helte samt den poet. opfattelse af havet; 2) roman af Hans Kirk (1928), vor 1. moderne kollektivroman, hvor »gruppen« har erstattet »helten«.

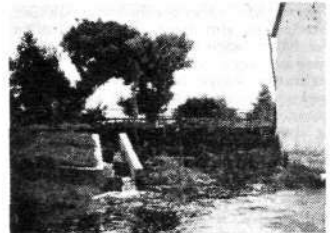
Fiskerøerne, da. navn for Pescadoreerne.

fiskeskind, fiskelæder, garvet fiskehud. Hajskind har længe været brugt til tasker o. l. I de senere år anv. også torske-, havkat- og især rødspætteskind til sko, handsker m. m., åleskind, der er stærkest, til remme og piske. I 1943 og 44 garvedes i Danm. ca. 10 og 11 mill. stk. rødspætteskind. I 1946 kun 3 mill. stk.

fiskeskipper, person, der har bestået kystskipperprøve og ved særlig prøve erhvervet sig ret til at føre fisketartog uden for kystfarer. **f** af 2. klasse har ret til at føre fisketartog i Nord- og Østersøen og ved Færoerne, **f** af 1. klasse tillige i Nordatlanten; den udvidede prøve giver ret til at føre fisketartog i et hvilket som helst farvand.

fiskesydomme forekommer især bl. akvariefisk og i dambrug. Foruden **f** fremkaldt ved forgiftning, iltmangel, kraftsvulster o. l. forekommer bakteriesydomme (åleens rødsyge) el. **f** fremkaldt af snyltere; bl. disse kan nævnes den af infusionsdyret *Ichthyophthirius* fremkaldte bydesyge, den af myxosporidier fremkaldte drejesyge hos ørred, angreb af skimmelsvamp m. m. Af større snyltere kan nævnes torskens rundorm, forsk. ikter, **f**. eks. dobbeltdyret, fiskegæler, karpe- og fiskelus.

fisketrappe, skråtstillet rende af træ el. cement, som letter de opadvandende fisk, særlig laksefisk, passagen over

stemmeværker, vandfald o. l. hindringer. Et simpelt anlæg er ålepasset. Strømmen bremses af enten lave skillevægge el. skrå lameller (modstrømtrappe). I Danm. kun større **f** ved kraftstationer i Gudenå, Storå og Vardeå, men ca. 500 ålepass.

fisketønde, ældre norsk rummål = 115,81 l.

'fiskevær [-væ:r] (vær, opr. verde plads), tilholdssted i land for fiskere under de store sæsonfiskerier i V- og N-No.

fiskeøgler, navn, der undertiden bruges for hvalogler.

fiskeørn (*Pan'dion haliaëtus*), rov fugl, fødderne m. kraftige skæl, ydertaen en

vendeta. Brunlig overside, hvid underside; lever af fisk. Rede ved søer og floder. Vidt udbredt, næppe mere ynglende i Danm.

Fiskivötn ['fægjøvöhtn], fiskerige søer i

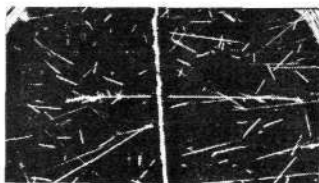
Island: 1) N f. Eiríksjökull; 2) krater-søer. V f. Vatnajökull.

Fisk University [-juní'vørsiti], univ. for farvede studenter i Nashville, USA, grl. 1866 af den amer. general Clinton Bowen Fisk (1828-90).

fiskur ['fægør], fisk, gl. isl. værdibetegn. (mont).

fis-mol, toneart med grundtonen **f** og $\sharp$ for tonerne **f**, **c** og **g**; paralleltoneart til A-dur.

fission (lat. *fissum* spaltet), en spaltning af atomkernerne for de tungeste grundstoffer uran, thorium og plutonium under stor energifrigørelse, forårsaget ved be-

Tågekammerfotografi af fission.

skydning med neutroner el. deutroner. **f** opdagedes ved, at O. Hahn og Strassmann i 1939 påviste dannelsen af radioaktivt barium ved beskydning af uran med neutroner. O. Frisch og L. Meitner tydede dette ved at urankernen var spaltet i to omtr. lige tunge brudstykker, og foreslog navnet **f**, og Frisch målte den samlede energi, hvormed brudstykkerne slyngedes fra hinanden, og som andrager omkr. 180 millioner elektron-volt pr. atom. **f** af uranisotopen U 235 el. af plutonium er anv. i atombomben (se også atomenergi).

fis'su'r (lat. *fissura* spalte), betegn. dels for spalteformet sår, **f**. eks. fissura ani = rift ved endetarmen, dels for en særlig form for benbrud, hvor der kun fremkommer en spalte i knoglen. Ses hyppigst på kraniet.

'fistel (lat. *fistula* rør), betegn. for et rørformet substansstab uden tendens til healing, **f**. eks. fistula ani ved endetarmsåbning. Kan skyldes betændelse el. kan være medfødt (**f** på halsen). Endelig kan den være anlagt med hensigt, **f**. eks. blåref.

fistelstemme (lat. *fistula* rør, rørflojete), meget høj mandsstemme.

fisting (eng. *fist* næve), i fodbold o. l. målmandens stød med knyttet hånd til en bold, som han ikke kan nå at gribe.

fit (eng. som passer godt), i sport betegn. for at være færdig trænet og i god, fysisk kondition.

'fittings (eng.), rørstykker af forsk. art og form m. gevind til samling af rørlædninger. **f** kan være af alm. el. blodstøbt støbejern el. smedejern.

Fitz- [fits] (af lat. *filius* søn), forstavelse i eng. familienavne; anv. siden 12. årh., især f. uægte sønner af konge el. prins.

Fitzalan [fits'älän], 1291-1580 jarlerne af Arundels slægtsnavn: Thomas **F** (1353-1414), ærkebisp af Canterbury, Wycliffes modstander.

FitzGerald [fits'dzæ:rd], Edward (1809-83), eng. forf. Kendt f. sin bearbejdede (1859) af den pers. digter Omar Khajjäm »Rubäyat« (firliniede strofer) fra 11. årh.

Fitzgerald [fits'dzæ:rd], Francis Scott (1896-1940), amer. forf., typisk repr. for mellemkrigstidens ungdom. *Tales of the Jazz Age* (1922), *The Great Gatsby* (1925), roman om en spritsmugler i forbudstiden, o. fl. a.

Fitzroy [fits'röi], 1) stærkt eroderende flod, Queenslands østkyst, Austr.; 2) flod gnm. Kimberley distriktet, NV-Austr.

Fiumare (ital.), flod, der kun er vandførende en del af året.

Fiume ['fjume], kroat. Rijeka [ri'jæ:ka], jugoslav. by ved F-bugten Ø f. halvøen Istrien; 72 000 indb. (1948). - *Historie*. **F** kom 1471 under Habsburg, 1779 lagt under Ungarn. Udviklet i 19-20. årh. stor handel som Ung.s eneste kysthavn og endepunkt for østr.-ung. baner. Trods det

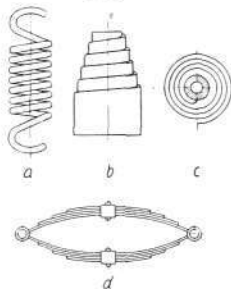
store antal italienerne aftales derfor i den hemmelige Londontraktat 1915 ml. Ital. og de Allierede, at **F** skulle knyttes til Kroatien, men efter sejen rejste ital. nationalistisk krav på byen. Efter voldsomme brydninger på fredskonferencen 1919 besatte d'Annunzio sept. s. å. **F** med ital. friskarer; nov. 1920 enedes Ital. m. Jugoslavien om at gøre **F** til fristad, d'Annunzio fjernedes. Efter fornyet konflikt indlemmede Mussolini jan. 1924 **F**, idet dog Jugosl. holdt byens sydl. havneområde Sušak. - 4. 5. 1945 besattes **F** af jugosl. tropper; afstodes til Jug. 1947.

five-a-side ['faiv ə 'saið] (eng. 5 på hver side), meget krævede variation af fodbold med 5 spillere på hver side (deraf navnet). Anv. i træning.

five o'clock tea [faiv ə 'klæk 'ti:] (eng.), fem-te, eftermiddagste.

Fizeau [fi'zø], Armand Hippolyte Louis (1819-96), fr. fysiker. Var den første, der målte lysets hastighed ved en terrestrisk metode (1849). Konstruerede et apparat (F-s dilatometer) til måling af faste stoffers varmeudvidelse ved anv. af lysets interferens.

fjeder, 1) maskindel, som under elastisk formforandring optager og dæmper stød og rystelser og udøver en kraft. Materialet er oftest stål, sjældnere bronze el.

a skruefjeder, b bufferfjeder, c spiral-fjeder, d bladfjeder.

gummi; 2) maskindel til befæstelse af remskiver, tandhjul o. l. på aksler, **f** indlægges i en not i akslen og går i en not i hjulnavet. En glidef tillader en aksial bevægelse af hjulet; 3) ved træarbejde en fremspringende del på det ene stykke, der passer ind i en fordybning, not, i det andet.

fjederham el. *fjerham*, magisk flydragt, der er alm. i nordeur. folketro og eventyr.

fjederstål er særligt legerede og varmebehandlede stål, **f**. eks. silicium-, mangan-, kromvanadinstål, der anv. til fjedre og andre elastiske svingende maskindele.

fjedervægt, vægt, hvor belastningens størrelse gnm. en viser og en skala angives ved længdeændringen af en fjeder.

fjeld, no. *fjell*, sv. *fjäll*, bjerg i Skandinavia, der når over skovgrænsen; undertiden tillige ufrugtbar bakke.

'fjeldfra's (glda. *fælros* slughals), d. s. s. jærv.

fjeldgrævling, d. s. s. klippegrævling.

fjeldhare, d. s. s. snehare.

fjeld-ribs, *alperib's* ('*Ribes al'pinum*), art af ribsfam., sørbe, med meget tidligt løvspring. Vildtvoksende på Møn og Bornholm. Hunplanten hyppigt plantet i haver og hegn.

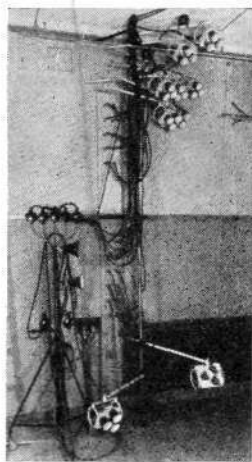
fjeldrype ('*Lagopus 'mutus*), højarktisk rypeart, der også forekommer i Ml.-Eur.s og Centralasiens højfjelde. Sommerdragten broget, vinterdragten hvid m. sorte strefjer. Lever af bær, skud af polarpil o. l.

fjeldræv, d. s. s. polarræv.

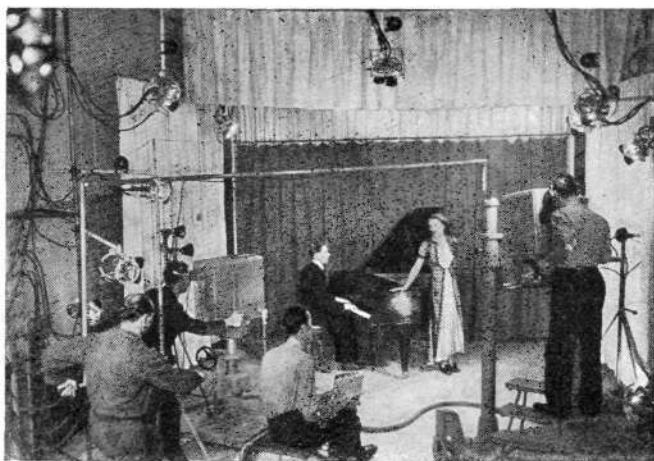
fjeldvegetation findes dels i polarbæltet, dels på bjerge der ligger over trægrænsen. **f** udmærker sig ved lyngagtige småbuske, lave pudedannede urter, der tit har store, smukke blomster, og endvidere ved mos og lav.

fjeldørred (*Salvelinus al'pinus*), arktisk,

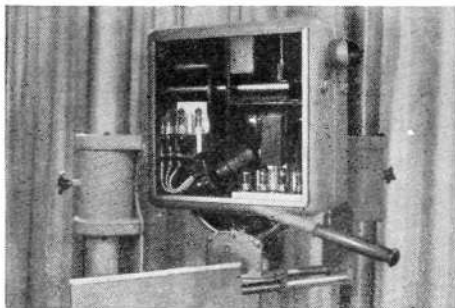

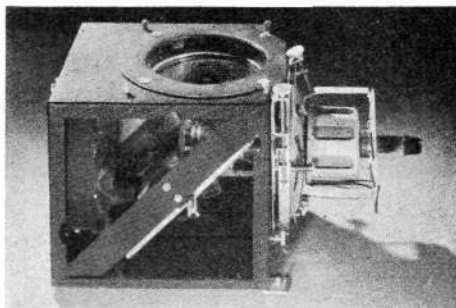
1

2

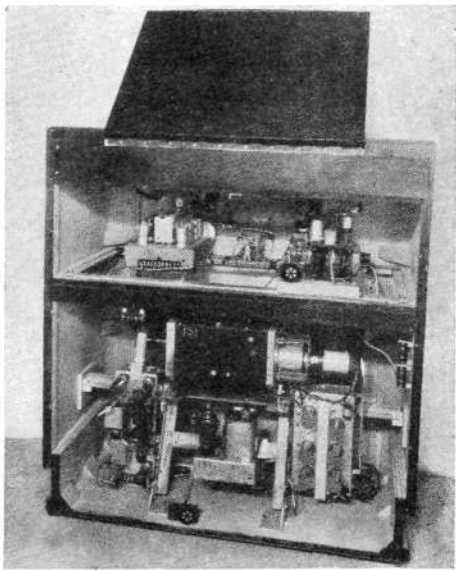
3

4

5

6

1. Vandkølede kviksølvlamper til belysning af fjernsynsstudiet under optagelserne. Varmestrålingen er i disse specielle lamper blevet stærkt reduceret. 2. Fjernsynsoptagelse. Bemærk de mange lamper og de to fjernsynskameraer. 3. Det indre af fjernsynskamera. I den nederste halvdel ses ikonoskopet, som omdanner det optiske billede til et elektrisk billede. 4. Optisk instrument til projicering af fjernsynsbilledet. I det midt i billedet delvis synlige elektronstrålerør omdannes det modtagne elektriske billede til et meget lysstærkt optisk billede på $3,6 \times 4,6$ cm, som i det optiske system forstørres til 32×40 cm. 5. Fjernsynsmodtager. Foroven ses matskærmen, hvorpå billedet projiceres af det optiske system. 6. Det indre af fjernsynsmodtager. Midt i billedet under mellembunden ses det optiske system med elektronstrålerøret og nedenunder en højspændingsgenerator, som leverer 25 000 volt anodespænding til elektronstrålerøret.

rødpletlet, småskællet laksefisk. Findes som relikv fra istiden i Alperne og på Den Skand. Halvø. Meget yndet sportsfisk.

Fjell, Kai (f. 1907), no. maler; stærkt fantasibetonede motiver og en udtryksfuld kolorit.

Fjellbu [-bù], Arne (f. 1890), no. præst, domprovst i Trondheim 1937. En af lederne i den no. kirkestrid under Quisling-regeringen, afsat og forvist. 1944 biskop for det befrieede Finnmarken, 1945 biskop i Nidaros bispedømme.

Fjellstedt, Peter (1802-81), sv. præst, virkede som missionær i Indien, stiftede Lunds missionsskole 1845, forstod for dets missionsskole; virkede ivrigt for Indre Mission, gav stødet til den sv. diakonissætelse.

Fjellstua el. *Fjellstova* [-stá:vá], no. betegn. for de ved befærdede fjeldovergange opførte huse til ly for de rejsende.

Fjellstrup, Peter (1866-1920), da. skuespiller. Deb. 1884, spillede på skiftende privatscener. Hans talent strakte sig fra improvisationsfarvet farcespil af overordentlig komisk kraft til dybt tragiske roller (»Teaterdirektør Piper», »Strindbergs »Faderen» o. m. a.)

fjendtlige ejendom ansås opr. som krigsbytte. I 18. årh. ændredes dette syn, og efter Haag-overenskomsten (1899, 1907) skal privatejendomme og gavnløst hærværk undgås i landkrig, mens byttet, ejkaperi, hævede i søkrig. f kan dog midlertidigt beslaglægges, men skal frigives efter krigens ophør, medmindre den af sejrherren benyttes som (delvis) opfyldelse af krigs-kassereskrivningskrav, i hvilket tilf. den konfiskeres, og ejeren henvises til sin hjemstat for at få godtgørelse, således ved konfiskation af ty. og jap. ejendom i Danmark efter 1945.

Fjenneslev el. *Kirke-Fjenneslev*, da. landsby ml. Ringsted og Sorø. I F boede Skjalm Hvide, Hvideslægtnens stamfader; en mindesten angiver stedet, hvor der skjuler sig rester af ettegården. Sognekirken lidt

Fjenneslev kirke.

derfra må være rejst omkr. 1100 af hans søn, Asser Rig. Dens senere tilbyggede tvillingtårne, hvis Ø-mur i kirkerummet bæres af to prægtige granitsøjler hvorover en tribune bag søjlerkader, kan være rejst af Assers hustru Inge, i så fald dog først mod slutn. af hendes liv som enke. Oehlenschlägers skønne digt »De Tvende Kirketårne» gengiver et poet., men uhist. sagn. — Betydningsfulde kalkmalerier fra 1150-1200, m. stifterbilleder af Asser og Inge. Omfattende restaura-tion 1872-74 og 1898.

fjer, overhudsannelse, karakteristiske for fuglene, svarende til krybdyrenes skæl. I alm. består en f af en akse, hvis nederste del, posen, er hul og stråleløs, mens den øverste del bærer strålerne, der tilsammen udgør fanen. Strålerne er

Fjer.

Dun.

igen forsynet med små bistråler besat m. små hager, der griber fat om næste bi-stråle, hvilket giver fanen den fornødne fasthed. Foruden de typiske f findes dun, hvor bistrålerne mangler hager; tråd-el. børste-f., næsten el. helt uden stråler. Hos de fleste fugle er f samlede på bestemte dele af kroppen, f-bede. f

er ofte farvet enten af farvekorn el. af farvestoffer, opløst i fedt. f, hvis opgave er at beskytte fuglen mod varmetab, ved at der i og under f-dragten samles et luft-lag, skiftes som oftest ved reglm. fæj-dninger. Enkelte f, styre- og sving-f, i vin-ger og hale anv. i bevægelses tjeneste.

fjerbold, en i reglen skindklædt kork-prop med en krans af skrånstillede fjer. Anv. i badminton.

fjerbegne (*Athyrium*), slægt af engel-sødfam, med langstrakte sporehusbehold. 25 arter. I Danmark er mangefinnet f (*A. felix femina*) alm. i skove.

fjerbusk, brugt fra gl. tid som hjelmpryd og skræmsel for fjenden; afløst af heste-hårskud; bæres nu kun i nogle hære af generaler og enkelte sørafdelinger.

fjerdedagsfeber, form for malaria.

fjerde stand, betegn. for bondestanden i stater, hvor bønderne havde deres egen repræsentation på stænderrigsdag. I 19. årh. undertiden anv. om arbejderklassen i modsætn. t. den borgerlige trediestand.

fjerde sygdom, d. s. s. Dukes-Filatov's sygdom.

fjerdig, 1) [Fjären], gl. da. øl- og smør-mål = henh. 32,8 l og 28 kg netto; 2) gl. no. kormål = 34,7 l; 3) gl. sv. mål (bl. a. for korn) = 18,3 l.

fjerdig (oldisl. *fjörðungur*, nyisl. *Fjörðungur* [Fjörðungur], admin. område på Island i frihedstiden, hver med sit ting og sin domstol; der var 4 f.

fjerdigkar, ældre da. korn- og flademål, enh. = 4,348 l og 172,38 m².

fjerdingsførste, hersker over fjerdedelen af et land.

fjerdigvej gl. da. vej-mål (1/4 da. mil) = 1883 m.

fjerkræavl. Der drives i Danmark avl med en mængde arter og racer af fjerkræ (fjerkræhold). Både for høns, ænder, gæs og kalkuner lader statens fjerkræudvalg afh. konkurrencer, på grundlag af hvilke der udpeges avlscentre; disse udgør da eliten af landets avlsbesætninger, men også lokalt virkes der på en bredere basis for fjerkræets avlsmæssige forbedring. Skuer, kåringer og konkurrencer er vigtige led i dette arbejde.

Fjerkræavlens Landsudvalget for, oprettet 1948 af de interesserede faglige organisationer, har til formål at virke for faglig oplysning og fremme af fjerkræavlens, herunder kvaliteten af æg og slagtejferkræ.

Fjerkræavlforening, Danmarks, grl. 1912, har til formål at fremme fjerkræavl og ægproduktion. 21 000 medl. i 25 amtskredse. Medlemsblad: Tidsskrift for Fjerkræavl.

Fjerkræeksportudvalg, Landbrugsministeriets (nedsat 1935) har til opgave at være rådgivende ang. afsætnin-gen af fjerkræ og kaniner på det udenl. marked.

fjerkræhold. I Danmark spiller f og i ganske særlig grad hønsesholdet en bet. økon. rolle. Formålet er dels at forsyne egne husholdninger og hjemmemarkedet med æg og slagtejferkræ; men dertil produceres væsentlige kvanta til eksport. Æg var således i en lang række for krigens Danms. trediestørste eksportartikel. 1946 var f i Danmark ca. 17,9 mill. høns (1947: 18,9 mill.), 535 000 ænder, 326 000 gæs og 44 000 kalkuner. I 1939 var fjerkræbestanden ca. dobbelt så stor.

fjerkræsygdomme. Fjerkræets sædv. leveis i flokke med fælles æde- og drikkekar giver ofte anledning til massesyge-lighed el. massedød inden for et fjerkræhold. Af infektionssygdomme skal nævnes hønsetuberkulose, fjerkrækoppe, hønse-difteri, smitsom kyllingediarré (»hvid diarré»), hønsekøler, smitsom hønselam-melse, hønseleukose, hønsepest og hønse-syfyus. Af andre sygd. skal nævnes abnorme gæringer i kroen (»blød kro») og forstoppelse i kroen (»hård kro») samt tarmsbetændelser fremkaldt bl. a. ved optagelse af fordøvet føde. Endv. forekommer lidelser i æggelederne, rakitis og urinsyreigsten samt lidelser i luft-sækkene; endelig har hudparasitter også en bet. indflydelse som sygdomsårsag.

fjerlus, d. s. s. fuglelus.

'fjermer (oldn. *fjar* fjernt + *meir* mere), den højre hest i et tospand, fjernest fra kusken, idet denne som regel leder spandet gående v. venstre side af vognen.

fjermøl (*Pteroporidae*), små mollign. sommerfugle. Vingerne opspaltede, så de får et fjerlign. udseende.

Fjerne Østen, Det (eng. *the Far East*), fællesnavn på Kina og Japan, også brugt som betegn. for Sovjets Stillehavsyst.

fjernidentificering, identificering af fraværende personer, især forbyrdere, navnlig ved at deres fingeraftryk omskrives i en vis formel.

fjernpunkt, det punkt i rummet, som øjet er indstillet på under fuldstændig aflappet akkommodation.

fjerskriver, telegrafapparat betjent som en skrivemaskine.

fjerskriverbrev, telegram, der kun befordres telegrafisk over en delstrækning, idet udsendelsen sker pr. post.

fjernstyring, manøvrering af ubemandede flyvemaskiner v. hj. af radiosignaler. f kan gennemføres med maskiner af sædv. type, når disse forsynes med spec. udstyr. Betjeningen af styregejler, motorenes o. a. installationers regulerings-håndtag m. m. sker v. hj. af særlige manøvreaggregater, hvis funktion styres v. trådløse impulser fra manøvrercentralen, der kan befinde sig på jorden, om bord i et skib el. i et andet luftfartøj. I den fjernstyrede maskine kræves derfor spec. modtageranlæg, der skal opfange og fordele disse impulser, og særlige senderanlæg, der transmitterer oplysninger om flyve- og motorinstrumenternes visning osv. f af ubemandede flyvemaskiner anv. bl. a. ved træning af bombemaskinens skytter og af luftværnsartilleri i skydning mod bevægelig mål. Endv. har de Alli-erede under Den 2. Verdenskrig benyt-tet udrangerede maskiner fyldt med sprængstof som »flyvende bomber» og gnm. f dirigeret disse mod foretagede mål.

En opsigtsvækkende f er foretaget med en skydmasker, med hvilken der gennemførtes en flyvning Amer.-Eur. og tilbage, uden at menneskehånd rørte ved maski-nens styregejler el. andre betjenings-håndtag. Endog starter og landinger gennemførtes perfekt ved f.

fjernsyn el. *television*, kunsten at se pr. radio el. tråd. Ethvert system for f er baseret på overføring af et billede af synsfeltet i løbet af så kort tid, f. eks. 1/25 sek., at bevægelser opfattes som kontinuerlige, altså lign. forhold som ved filmgengivelse. Ved optagelsen kan benyttes et ikonoskop som elektr. øje. Billedet dannes her af et linesystem på en lysfølsom plade i et katodestrålerør. Pladens belægning udgøres af et stort antal metalpartikler, der hver for sig virker som en fotoelektr. celle. Pladen afsøges (skanderes) linie efter linie af en elektronstråle, og der opstår en strøm, hvis styrke varierer med belysningen på de enkelte punkter af pladen. Disse strømme modulerer en radiosender og overføres til modtageren. Her findes et katodestrålerør, hvis elektronstråle be-væger sig i takt med strålen i ikonosko-pet. Idet strålen intensitet varierer med strømstyrken, vil der på skærmen opstå et lysende billede svarende til det udsendte. Billedet må opdeles i et stort antal linier for at opnå et skarpt billede; i praksis anv. mindst 400 linier. Da der må overføres mindst 25 hele billeder pr. sek., må elektronstrålen bevæge sig med stor hastighed, og strømmens styrke vil variere meget hurtigt. Overføring af f kræver derfor meget høje frekvenser og må henvises til bogelængden under 10 m (ultrakorte bølger), og rækkevidden for f bliver ret ringe. Ved farve-f må der overføres tre forsk. billeder i rød, grøn og blå farve. På modtagerens skærm kan de enten gengives efter hinanden i hurtig rækkefølge, el. også kan de overføres som tre adskilte billeder, der først for-nes på modtagerens skærm. (Hertil tavle).

fjersættemaskine, da. betegn. for teletypesætter.

fjernvarmeanlæg er anlæg, hvorved en bydels boligopvarmning centraliseres i

en enkelt varmecentral, oftest med udnyttelse af spildevarme fra elektricitetsværker. Varmen føres fra varmecentralen til forbrugsstederne v. hj. af damp el. varmt vand igennem et særligt ledningssystem.

fjerp, skrivedorskab i form af en tilskuren fjer. I brug til midten af 19. årh.

fjerpolypper, fællesbetegn. for fl. til smågømlerne hørende polypper (*Sertularia* og *Plumularia*), hvor koloniens grene sidder i eet plan, hvorved den får et fjerlign. udseende.

Fjerræslev, tidl. *Fjerritslev*, stationsby i Hanherrederne ml. Alborg og Tisted; 1811 indb. (1945).

fjersnitdelt, *bot.*, kaldes et fjerstrengt blad med indsnit, der når omtr. helt ind til midterstrengen.

fjersjerner (*Comatulidae*), fam. af søljljer m. lange, bøjelege, fjerformede arme, kroppen bælgerformet, stilklos, i st. f. stilk en rygnknap m. korte ranker. Ungerne m. stilk, de voksne dels fritsvømmende, dels fastheftede v. hj. af rankerne. Et par arter i Skagerrak, talr. i sydligere have.

fjerstrengt, *bot.*, kaldes et blad med kun en hovedstreng og fl. sidestreng.

fjerulku, d. s. s. flyveulku.

fjervildt, jagtbare fugle, mods. hårvildt.

fjeringer (*Pterophoridae*), fam. af småsommerfugle, de hvidlige vinger opspaltet i fjerlign. afsnit. Larverne mest på kuryplanter.

fjervægt, vægtklasse i boksning indtil 58 kg, brydning indtil 61 kg, vægtløftning indtil 60 kg.

Fjodor ['fjødor] (russ. af gr. *Theodor*), russ. tsarer: F 1. (1557-98), tsar 1584-98. Søn af Ivan 4. Magten hos Boris Godunov. - F 2. (1589-1605), tsar 1605, søn af Boris Godunov; myrdet. - F 3. (1661-82), tsar 1676-82, søn af Aleksej.

fjord, smal indskæring. I Danmark. tillige om de vestjyske strandøer (Ringkøbing F. m. m.).

Fjord ['fjo'], Niels Johannes (1825-91), da. landøkonom. Skolelærereks. 1845. Docent i fys. og mat. ved Landbohøjskolen 1858. Grundlægger af det da. forsøgs-væsen vedr. mejeribrug og fodringsforsøg. På hans initiativ oprettedes i 1883 Landbohøjskolens forsøgslaboratorium med F som forstander. Præsident i Landhusholdningselskabet 1883. Af hans ltt. prod. er hans *Forsøgsberetninger* af særlig betydning. (Portræt).

Fjordane ['fjo:rane], no. landskab på V. kysten ml. Sogn og Sunnmøre omkr. Sunnfjord og Nordfjord.

Fjordgrund, grund inden for Tyborøn Kanal, 1 m u. h.

fjordsæl, d. s. s. ringsæl.

fjordesne (*Sterna hiirundo*), rød næb m. sort spids. Alm. i Danmark. Trækfugl.

Fjordvang Skolegård, Velling st., grl. i 1946, er en ny skoleform, hvor eleverne arbejder i praksis 3-4 timer daglig og i øvr. undervises i højskole- og landbrugsfag; skoletiden: 12 mdr. Elevernes løn for arbejdet regnes lig udgiften til undervisning og ophold, 1948: 15 elever.

Fjorten punkter, fredsprogram under 1. Verdenskrig, fremsat af præsident Wilson 8. 1. 1918. Krævede afskaffelse af hemmeligt diplomati, fjernelse af økon. skranker ml. nationerne, nedrustning; havenes frihed, orden i ordning under hensyn til indfødtes onsker; tog afstand fra indblanding i Rusls indre anliggender. Frankr. skulle have Alsace-Lorraine tilbage, Belg. have oprøjsning; et frit Polen; i alm. nationernes selvbestemmelsesret. Til slut opstilledes kravet om et nationsernes forbund til beskyttelse af små og store nationers uafhængighed og ukrænkelighed. Vakte stort håb som basis for en varig fred og forsoning efter 1. Verdenskrig, men måtte under fredsforhandlingerne 1919-20 i stor udstrækning vige for de reelle stormagtsinteresser.

Fjælle'bro', hovedgård NØ F. Åborg, nu under Egeskov. Bygn. fra 16. årh., ombygget 1726, fredet i kl. B.

fjård [-d] (sv.), i Sv. temmelig stor åben del af indso el. skærgård, omgivet af fastland el. øer.

Fjærlandsfjorden ['fjæ:rlansfjo:røn] nordl. arm af Sognefjorden.

Fjærnt fra Danmark el. *Et Kostymebal Ombord*, vaudeville-ballet af Aug. Bournonville, musik af Joseph Glæser og A. F. Lincke (1860).

fjæsing (*Trachinus 'draco*), ca. 40 cm l. pigfinnefisk, farveprægigt, 2 rygfinner. Kan med gællelægstornen og forreste rygfinnes pigstråler frembringe giftige stik. Lever nedgraved; ret alm. i Nordsøen og nordl. Kattegat.

Fjæstad [-a:z(d)], *Gustaf* (f. 1868), sv. maler; har især arbejdet m. motivet: landskab i sne.

Fjölínir, polit. og litt. tidskr. 1835-47, udg. af isl. studenter i Kbh. (Brynjólfur Pétursson (1810-51). Jónas Hallgrímsson, Konráð Gíslason og Tómas Sæmundsson). Udgifterne var inspirerede af romantikken og ønskede med F at yde et bidrag til Isls. nat. genopbygning.

fjörður ['fjördör], isl. navn på fjord.

fjøs (no. af oldn. *fjos* af *fé-hús* fæhus), kostald.

f. Kr., fork. f. for Kristi (fødsel).

fl., fork. f. florin.

f. l. a., *farm.*, fork. af lat. *fiat lege artis*, gøres efter kunstens lov.

Fla., off. fork. f. staten Florida, USA.

Flaccus, *Gajus Valerius* (1. årh.). rom. digter, skrev *Argonautica*, et ufuldendt episk digt om argonauttoget.

Flacius, latiniseret navneform f. teologen M. Vlačić.

fladaks, slægt af halvgræsser, d. s. s. *Cyperus*.

fladbakke el. *plateau-lerbakke*, fritliggende, flad bakke, afgrænset fra det omgivende land ved stejle skrænter, opbygget af lagdelte ler, dannet i istiden i isdæmmede søer.

fladbane kanon, kanon, der ikke kan gives elevation over 45°.

fladbør, bør med fladt udmedet spids.

fladbælg, *bot.*, d. s. s. lathyrus.

flade, geom. figur i rummet. En f kan efter valg af et koordinatsystem karakteriseres ved en ligning $f(x, y, z) = 0$, som tilfredsstilles af koordinaterne x, y, z til fladens punkter (fladens ligning). Vigtige typer af flader (cylinder- og kegleflader, omdrejnings- og skrueflader) kan frembringes af en ret el. krum linie, der bevæger sig i rummet.

Flade Bakker, indtil 122 m h. bakkeparti SV f. Frederikshavn.

fladeindhold, d. s. s. areal.

Fladesø, strandø N f. Åger, Tisted amt, forbundet med Ørum Sø. Tils. 5,8 km².

fladfisk el. *flynderfisk* (*Heterosomata*), fiskeorden, stærkt sammentrykte, usymmetriske, begge øjne på samme side af hovedet, denne side af kroppen mørkfarvet, muskuløs, den anden tynd, bleg; svømmer og ligger m. øjensiden opad. Lange ryg- og gattfinner. Nogle farter er mørke på den højre side, andre på den venstre, enkelte inden for arterne kan forholde sig omv. Æggene gydes frit i vandet, hvor de spæde unger, der er symmetriske, svømmer rundt nogen tid, inden de forvandler sig til de usymmetriske bundformer. f lever af mindre bunddyr, muslinger, orme osv.; til f hører en række af Danms. vigtigste nyttefisk som rødspætte, skrubbe, pigvar, helleflynder m. fl.

fladhat (*Collybia*), slægt af bladhatfam., hatten til sidst typisk fladt udbredt. Vokser på jord i skove el. på ved, kogler el. rådne bladhatte. Fl. arter alm. i Danmark.

fladhoveder, betegn. for et antal indianerstammer, navnlig på N-Amers. NV-kyst, der kunstigt omtørmede de spæde børns hovedskaller.

fladis, is dannet på havene, modsat isbjerge. Den flade vinteris (kystis, fjordis) er tynd og smelter helt bort om sommeren, mens storis (havis, drivis) er tykkere, ofte årgammel og ved skruining kan blive meget ujævn.

fladjern, valset jern med rektangulært tværsnit, hvis bredde er stor i forhold til tykkelsen.

N. J. Fjord.

Flammen.

fladlus (*'Phthirus 'pubis*), lille fladtrykt lus, forekommer hos mennesket i armhulene og på skamhårene.

fladløb, galopløb uden forhindringer.

fladmetre, da. simplificeret form for stålmetre fremstillet af alm. fladt fjederstål. Benyttes ved etalonering af stadier.

fladmer (*Platyhel'minthes*), en af de mest primitive rækker af færellede dyr. Flade, lemmele, uledede uden kropshule, loddkar, åndedrætsorganer og gatabning. Ekskretionsorganerne et rørsystem m. flammeCELLER; tvekonnedede, indviklet byggede konsorgianer. Hertil fimreorme, iker, bændelorme og nemertiner.

fladsnit, skæring af lavt relief i træ.

fladsstjerne (*Stel'aria*), slægt af nellikefam. med hvide, klovede kronblade og sædv. 10 støvbærere og 3 griffer. Ca. 100 arter. I Danmark. 7, af hvilke fuglegræs (*S. media*) er alm. overalt og skarpsbladet f (*S. holostea*) er alm. i skove og krat.

Fladstrand, indtil 1818 navn f. Frederikshavn. Af det 1864 nedlagte citadel F er nu kun det såk. krudttårn, kommandantboligen og nogle skanser levnet.

fladsyning, tællende overkastning af mindre flader, hyppigst m. skr. stangretning. Ensliggende ret- og vrangside. f kendes bl. a. fra empiretidens naturalistiske silkebroderi.

fladsø, den del af havet, der er mindre end 200 m dyb.

fladtryk, trykmetode, hvor hele formen er en plan flade uden relieffer. Af litografi, lstryk, zinktryk er f.

flag, mærkebetegn. (i alm. af flagdug), beregnet på at hejse op i en stang (mast), opr. kun brugt på skibe, først fra midten af 19. årh. på bygninger el. fritstående f-stænger til at markere festlige og højtidelige begivenheder. - f kan i skib være: nationalitetsbevis (orfogs- og handels-f.); ejerbevis (rederif), meddelelsesmiddel (signalf.). I Norden er stats- og ordfors spjft (Danm. 2 splittr. Sv., No., Isl., Finl.: 3 splittr.). Signalf. (se tavle) kan være firkanter (stuf) el. trekantet (stander).

Flagdagen, velgørenhedsdag til fordel for Danmarks-samfundets arbejde, afholdes, siden 1908, årl. 15. 6. af Danmarkssamfundet.

flagdug, åbent, lærredsvævet, stykfarvet kamgarmsstof; flag af f. er lettere og folder sig bedre ud end billige bomuldsflag.

flagel'lan'ter (lat. *flagellum svæbe*) el. *svæbeblad*, broderskaber med voldsomme bodsvøvelser (selvspikning). Udbredt over det meste af Eur. i 13.-14. årh.

flagel'la'ter (lat. *flagellum pisk*) (*Mastigophora*), betegn. for fl. meget forsk. grupper af encellede, mikroskopiske organismen, der har det fælles, at de i den

Flagellat (*Euglena*).

væs. del af deres liv er forsynet med svingtråde (flageller), ved hvis hjælp de kan bevæge sig i vand. f udgøres sævel af former, der afgjort må opfattes som planter og andre, der snarere er dyr. De fleste lever i ferskvand el. havet; en del er snyltere, her til bl. a. trypanosomerne, der er blod snyltere, og som frembringer alvorlige sygdomme hos dyr og mennesker i tropen. f. eks. trop. sovesyge, naganasye m. fl.

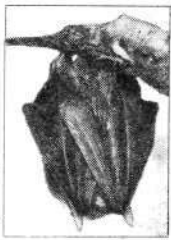
flagellation (lat.), selvpliskning; kan optræde dels på rel. baggrund, dels som seksuel anomali.

flag'ler (lat. *flagellum* pisk), større fimrehår med aksetrad. Findes hos piskeceller og sværmejer, f. eks. dyrenes og bregneplanter spermatozoer.

flageolet [fla'jo'let] (fr.), klarinet-lign. træblæseinstrument af ganske enkel konstruktion.

flageo'lettone, høj fløjteagtig tone, der frembringes på en violin, ved at man under stroget sætter fingeren let på strengen, således at denne deles i forholdet 1:2, 1:3 el. 1:4, hvorved man ikke hører grundtonen, men kun overtonen, som kaldes **f**.

flagermus (Chir'optera), en m. insektæderne

beslægtet pattedyrorden, hvis forlemmer er omdannet til vinger, idet de 4 fingre og underarmen er stærkt forlængede og støtter den tynde flyvehud, der er udspændt ml. lemmerne og kroppen. **f** er ret små dyr, der deles i 2 underordner: stor-**f** (Macrochiroptera) el. flyvende hunde, der er langsnude, frugterede, tropiske, og små-**f** (Microchiroptera), der er kortsnude, hyppigt insektædere, enkelte blodsgugere. **f** er natdyr, orienterer sig ved følesans, bevæger sig kun dårligt på jorden, tilbringer dagen hængende i bagbenene m. hovedet nedad på lofter, i hule træer, klippehuler o. l. I nordligere egne sover de vintersonn. **f** foretager vandringer mod S om vinteren. Ungerne bæres af moderen. I Danm. 14 arter.

Flagermusen, operette af Johann Strauss (jun.) (Wien 1874, Kbh. 1880).

flagermus-papegøjer (*Lo'riculus*), små ind-austr. papegøjer, lever af blomsterhonning, hænger m. hovedet nedad.

flaggerguld (*flagger* flade) el. *flitterguld*, den tyndeste sort messingblik, ca. 0,01 mm tyk.

flagline, særlig slynget (flettet) tynd line.

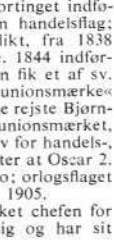
fla'gran't (lat. *flavrans* brændende), åbenbar, umiskendelig.

flagrepungaber, d. s. s. flyvepungdyr.

flagsagen, konfliktspørgsmål under no.-sv. union. 1821 vedtog Stortinget indførelse af nuv. no. flag som handelsflag; tillodes efter nogen konflikt, fra 1838 også i oversøiske farvande. 1844 indførtes det som orlogsflag, men fik et af sv. og no. farver sammensat »unionsmærke« i øverste felt t. v. I 1870erne rejste Bjørnson krav om fjernelse af unionsmærket, hvilket Venstre gennemdrev for handelspost- og toldflaget 1898, efter at Oscar 2. 3 gange havde nedlagt veto; orlogsflaget bevarede unionsmærke til 1905.

flagskib, krigsskib, på hvilket chefen for en flådestyrke opholder sig og har sit kommandoflag hejst.

flagspætter (*Dryo'bates*), sort- og hvidbrogede spætter m. røde parter. Alm. i Danm. er stor **f** (D. major), standflug, sjældnere er mellem **f** (D. medius), standflug, noget mindre; den kun spurvestore lille **f** (D. minor), i Danm. kun vintergæst.

'Flagstad [fla:'gsta], Kirsten Marie (f. 1895), no. operasangerinde (sopran). Udd. i Oslo. Deb. 1913, videre udd. i Sv. Sang 1933 i Bayreuth; 1934 til Metropolitan Opera.

flagtid, sov., den tid på døgnet, hvor orlogsflag føres. **f** er normalt fra kl. otte til solnedgang - såfremt solopgang sker efter kl. otte, da først fra solopgang. På høje breddegrader, hvor solen kun i kortere tid er på himlen, kan anden **f** fastsættes.

Flaherty [flæ:'(r)ti], Robert (f. 1884), eng.-amer. filminstruktør. Beg. som opdagelses-

rejsende og optog på en af sine ekspeditioner eskimofilmen »Nanook of the North« (1920-21), den første egl. dokumentarfilm; optog senere to sydhavsfilm og i Engl. den mesterlige og epokegørende »Manden fra Aran« (1934), i 1937 spillefilmen »Elefantdrengen«.

flair [flæ:'r] (fr.), sporsans, fin næse.

flair [flæ:] (fr.), søv., eng. betegn. for forskibspanternes udfald foroven.

flak, en sandgrund i havet, hvor dybden over et større areal er lidet varierende.

flak, ty. fork. for Flugabwehrkanone, luftværnsstyks.

Flakkebjerg Institut, opdragelseshjem (10 km S for Slagelse) for drenge ml. 14 og 18 år. Grl. 1836 af grev F. A. Holstein, Holsteinborg. Antal elever 1948: 87.

flakon [-'køn] (fr.), lille (parfume)flaske.

flakt ørn (d. v. s. flækket ørn), d. s. s. dobbeltørn.

flam'be'ring (fr. *flamber* svide), en form for hurtig desinfektion af småinstruementer, ved at man fører dem gnm. en flamme el. overhælder dem med sprit og antænder det.

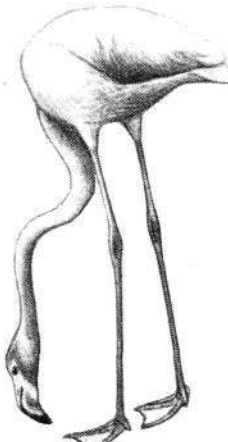
Flamborough Head [flæmb(ə)'ræ'hæd], kridtklippe på Engls. Ø-kyst N f. Hull.

flamboyant [flamboa'jant] (fr: flammende), den afblomstrende fr. sengotiske stavværk og fladefyld, hvis linieføring minder om slikkende flammer.

'flamen (lat.), i rom. rel. offerpræst.

fla'mingoblomst, d. s. s. anthurium.

fla'mingo'er (*Phoen'icopteri*), orden af ejendommelige, langhalsede og langbenede fugle m. svømmehud, næbbet vinkel-

bojet på midten, forsynet m. hornlameller som hos ænderne, tungen kodfuld. Lever af smådyr, som de får ved at snådre i dynd. Knyttet til laguner og saltsumpe, optræder oftest i flokke. Høje kegleformede reder. Een art (Phoenicopterus ruber) forekommer i S-Eur., i øvrigt er **f** trop. fugle.

Fla'minius (d. 217 f. Kr.), rom. konsul 223 og 217 f. Kr., censor 220. Byggede Via Flaminia og Circus **F**, gennemførte en jorduddeling i Umbrien, faldt i slaget ved Trasimenerøen.

Fla'minius, Titus *Quinctius*, rom. konsul 198 f. Kr., slog 197 Filip 5. af Makedonien ved Kynoskefalai.

flamlændere, den flamsktalende befolkning i nordvestl. Belg. (prov. Flandern, Antwerpen, Limburg, nordl. Brabant) og i fr. Flandern (omkr. Dunkerque).

Flammarion [-ri'ʃ], Camille (1842-1925), fr. astronom, kendt for sit arbejde for astronomiens popularisering, har skrevet *Beboede Verdens* (1862, da 1867), *Urania* (1889, da 1890) og *Verdens Undergang* (1894, da 1895).

flamme. En **f** består af en glødende luftart og opstår, ved at temp. ved en kem. proces bliver så høj, at fordampning og glødning kan finde sted.

flamme'celler, celler forsynet m. kraftige sammenklæbende fimrehår. Forekommer bl. a. i fladormenes ekskretionsorganer.

flamme'kaster, moderne, særdeles virksomt våben, der udsender en kraftig ildstråle. **f** anv. i begge verdenskrigene, første gang formetlig i beg. af 1916, i skyttegravskrig og nærkamp om byer o. l.; installe-res også i kampvogne. **f** består af en trykluftbeholder, der trykker en brændbar vædske (olie, tyg og benzin) gnm. en slange, i hvis munding vædsken tændes af en brintflamme (Ill.).

Flamme'kaster.

Flammen, dæknnavn for da. frihedskæmper *Bent Fauschou-Hviid* (1921-44). Hotelejer; bl. ledende i række sabotagehandl. og særlig stikkerherrettelser. Tog cyankalium 18. 10. 1944, da han var indkredset af tyskerne i Strandvejs-villa i Kbh. (Portræt sp. 1302).

flammeovn, ovn, hvor flammen fra et ildsted slår ind i ovnrummet og v. berøring og stråling opheder varmegodset på herden.

flamme'punkt. Brændbare vædskers **f** er den temp., ved hvilken dampkoncentrationen i luften netop er høj nok til at dampen antændes af en flamme; først ved en noget højere temp. (antændelsestemp.) går der »ild« i vædsken (jfr. antændelsepunkt). **f** har bl. a. bet. for den brandtekn. inddeling af vædsker i fareklasser.

flammesikkert kaldes træ imprægneret således, at det udsat for ild ikke brænder med flamme.

flammet ved, ved der efter høvling og polering har en flammet el. bølget tegning.

flam'sk (nederl. *vlaams*), det nederl. sprog i Belg. og N-Frankr., off. sprog i Belg. ved siden af fr. Tales af ca. 5 mill. Skriftsprog er væsentligt kun m. h. t. ortografien forsk. fra holl.

flamsk bevægelse, retning, der siden Belg.s frigørelse 1830 har kæmpet for at skaffe flamsk sprog ligestilling med fr., det opr. off. sprog. Grl. af Jan Frans Willems. Fik støtte fra katolske parti, skabte flamsk lit. sprog i nøje tilknytning til holl., opnåede fra 1870erne en række indrømmelser; fra 1895 udstedes alle love både på fl. og fr. Yderligtående fløj søgte under I. Verdenskrig tilknytning til ty.

flamsk kunst, se nederlandsk kunst.

Flamsteed [flæm'stæ:d], John (1646-1719), eng. astronom; fremhævede betydningen af nøjagtige stjernekatologer og manebæller for astron. navigation og gav herved stødet til oprettelsen af Greenwich Observatoriet, hvis første leder han blev. Udnyttede samtidig med Ole Romer uret til bestemmelse af rektascension, men benyttede en lang mindre udviklet observations-teknik.

'Flan'dern, flamsk *Vlaanderen*, fr. *Flandre* [flɑ:'dr], det væsentlig af flamlændere beboede område langs Nordøen fra Somme i N-Frankr. til Schelde i Holl. Vigtige landbrugsområder (hordyrkning). Til **F** regnes i Frankr. dele af dept. Nord, i Belg. prov. Oost- og West-Vlaanderen, i Holl. prov. Zeeland. - *Historie*. Greverne af **F** (fra 843) deltog i korstogene, hvor Balduin af **F** 1204 blev kejser i Byzans. Som mellemled ml. Frankr. og Tyskl. hævdede **F** stor uafhængighed i middelalderen, der skelnede ml. det ty. Rigs-**F** og det fr. Kron-**F**. **F** var i middelalderen V-Eur.s vigtigste klædeindustriområde, fra 15.-16. årh. grædvis udkonkurreret af Engl. I 14. årh. måtte greverne ofte kæmpe mod en stærk borgerbevægelse (Jacob og Filip van Artevelde), der støttede sig til Engl. 1383 kom **F** under Burgund, 1477 under Habsburg. Mindsket 1648-79 v. afståelser til Holl. og Frankr. 1794-1814 under fr. styre, siden 1830 del af Belgien.

P.-É. Flandin. Gustave Flaubert.

Flandin [flã'dã], Pierre-Étienne (f. 1889), fr. politiker. Tilh. kons. centrum; handelsmin. 1929-30, finansmin. 1931-32; afviste Doumergue som regeringschef nov. 1934, med Laval som udenrigsmin., faldt juni 1935 på forsøg på kreditudvidelse. Udenrigsmin. under Sarraut 1936, kunne ikke hindre Rhinlandsbesættelsen, lod Mussolini sejre i Abessinien. Kritiserede den voksende uvilje mod Tyskl.; krigsmodstander; udenrigsmin. under Pétain dec. 1940-jan. 1941. 1941 i Alger, interneret af de Gaulle; 1946 frikendt for samarbejde m. tyskerne, men mistede borg. rettigheder for 5 år. (Portræt).

fla'ne're (fr.), drive om i lediggang.
flange [flãf] (oldfr. *flanchir* bøjse), på maskindel el. rør krave til sammenspænding m. en anden del; på stålbjælker de fra kroppen udgående flige.

flangekobling, kobling, hvor flanger på de to dele, der skal forbindes, sammenspændes m. bolte.

flanke (fr. *flanc* side), 1) *zool.*, hos dyr bugens sidevæg; 2) *mil.*, en styrkes side, mods. forside og ryg.

flankemarch, march med siden til fjenden.

flan'ke're (af *flanke*), *mil.*, langskyde fra siden; stille sig el. være bragt på siden el. to sider af noget.

flankestilling, *mil.*, stilling til siden, som fjenden ikke kan omgå uden fare for at blive faldet i ryggen.

fla'ne'r (fr.), elegant dagdrømme.

flaps [flãps] (eng. klapper, lemme), d. s. s. landingsklapper (på fly).

flash-bombe [flã'f-] (eng. *flash* (lyn)glimt), betegn. for lysbombe.

flash burns [flãf 'bõ:nz] (eng.), lysglimtforbrænding. Fremkaldes af den ved atombombeeksplosion udviklede lysenergi. Kan opstå hos mennesker, der opholder sig op til 2 km fra eksplosionsstedet. Forbrænd. kan være af alle grader.
flash-light-foto [flãf-'lãit-] (eng. *flash* lynglimt + *light* lys), d. s. s. ultrarapidfoto.

flaskegas, gas leveret i stål- el. kromnikkel-molybdæn-stålfasker til spredtliggende husholdninger, men anv. også til autom.-drift og i industri; i Danmark siden 1930. f er enten alm. gasværksgas,

komprimeret til 150 atm., brændværdien ca. 4650 kcal pr. m³ el. flydende kulbrintegas (kosangas), bl. a. propan + butan, hvis brændværdi er ca. 25 000 kcal pr. m³. Til sidst nævnte bruges spec. brændere.

flaskegræskar el. *kalebass* (*Lage'naria vul'garis*), hører til græskarfam. Dyrkes i troperne, hvor frugterne dels spises, dels anv. som flasker.

flaskeovn, foroven indsnævret, stående oven til kalkbrænding.

flaskepost, *sov.*, meddelelse i vandtæt flaske fra skib i nød, anv. også ved vidensk. strømuundersøgelser.

flasker, emballage for vædske. I gl. tid fremstilledes f af læder, senere næsten altid af glas; til visse kemikalier anv. dog f af formstoffer og til flydende luftarter stål f. fremstilles alm. af billige råmaterialer, ofte affaldsglas, hvorfor mange f er farvede. Håndværksmæssigt blæses f i en sammenklappelig form, mens massefabrikation sker på komplicerede app. (f. eks. Owen-maskine el. Lynch-mask. se ill.), der kan producere 60 000 ølfasker i døgnet. Kun enkelte f er standardiserede (olf 2/3 og 1/2 l, sodavandsf 1/4 l, petroleumsf 1 l osv.), i øvr. fremstilles et utal af former og størrelser. Som lukke anv. korkpropper el. patentlukke af forsk. materiale. Til rensning af f benyttes automatiske vaskemaskiner. Handel med øl- og mælkef er forbudt, da de er vedk. virksomheds ejendom.

flasketroje, fr.-nederl. troje syet af 6 stk., hvert med et lille skød, båret af mænd i 17. årh. Damemode i 18. årh.

flasketråd, udglødet, forfinnet ståltråd til overbinding af flaskepropper.

flat [flãt], den eng. betegn. for det mus. fortegn $\flat$, der fordyber noden en halv tone; altså a flat = as.

Flatey [flã:døi], to isl. øer: 1) i Breiðafjörður ved V-kysten, kendt fra Flatabogen; 2) i Skjálfandi på N-kysten.

Flateyri [flã:'døi], handelsplads i NV-IsL, ved Öndurarfjörður; 440 indb. (1946). Sildeoliefabr.

flat'te're (fr. *flatter* klappe), smigre; forskønne. flat'te'rønde, smigrende, klædelig, som fremhæver skønheden.

flatu'len's (lat.), hyppig afgang af tarmluft (flatus).

'Flato'bogen, isl. *Flateyjarbók*, isl. håndskr. fra ca. 1390, indeholder en stor samling kongesagaer; opkaldt efter øen Flatey i Breiðafjörður, hvor en af F-

tidl. ejere boede. I Arnarnagnæanske Samling.

Flaubert [flõ'bæ:r], *Gustave* (1821-80), fr. forfatter, vakte 1857 opsigt ved den realistiske roman *Madame Bovary* (da. 1875), hvori en strengt objektiv virkelighedsskildr. meddeles i en gennemflekteret og nuanceret stil; i den hist. roman *Salammô* (1862; da. 1902) har han forenet lærdom og farverig skildring. Endv. *La Tentation de Saint-Antoine* (1874; da. *Den Hellige Antonius' Fristelser* 1904), *Trois Contes* (1877). Hans korrespondance er værdifuld. (Portræt).

fla'vin'prote'ider (lat. *flavus* gul + *proteider*), en gruppe enzymer, der virker ved cellestofskiftet. B₂-vitamin indgår som bestanddel af f.

'Fla'viske Amfiteater, d. s. s. Colosseum.

'Flavius, kejserne Vespasians, Titus' og Domitians slægt.

Flaxman [flãksmån], *John* (1755-1826), eng. billedhugger og illustratør. I Rom påvirket af antikken, udførte gravmæler, portrætstatuer m. m. Desuden ill. til Homer, Aischylos og Dante.

fløb- (gr. *fléps* blodåre), åre-.

fløbektas'i' (fløb- + *ektasi*), udvidning af små vener i lighed med åreknuder.

flø'bitis (fløb- + *-itis*), årebetændelse.

fløbo'lit (gr. *fléps* blodåre + *-lit*), kalkaflejringer i venernes vægge.

flèche [flã'f] (fr.-egl. pil), *mil.*, lavt fæstningsværk, hvis to volde, facer, mødes i en udgående vinkel på 60°-120°.

Flecker [flã'kø], *James Elroy* (1884-1915), eng. impressionistisk digter. Betydeligste digtsaml. *The Golden Journey to Samarkand* (1913).

flødførelse (gl.da. *flæt* gulv, hus), en i ældre da. ret forekommende kontrakt, hvorved en person (flødførende) overdrog hele sin ejendom samt sine evt. fremtidige erhvervninger til en anden, mod at denne påtog sig at forsørge ham. Formelt først afskaffet ved tinglysningsloven af 1926.

Fleet Admiral [fl'i:t 'lãdmør], højeste søofficersgrad i USA.

fløet-in-being [fl'i:t in 'bi:in] (eng.; eksisterende flåde), so-strategisk udtryk, der betegn. det faktum, at en intakt flåde, der endnu ikke er indsat mod fjenden, altid betyder en trusel og binder modstanderens styrker.

Fleet Street [fl'i:t 'stri:t], gade i City London, med mange bladredaktioner.

Fleetwood [fl'i:t'wud], fiskeriby og badeby ved Morecambe Bay, NV-Engl.; 27 000 indb. (1948).

'flægma (gr. slim), 1) if. oldgr. lægekunst en af de 4 legemsvædske, 2) sindslegvægtighed og besindighed; antages at bero på overskud af f over de andre legemsvædske, et af de 4 klass. temperamenter. - flægmat'iker, person med flægmatisk temperament, d. e. sindslegvægt og besindighed.

flæg'mone (gr. feberhede), fladeformet udbredt betændelse i bindevæv med pusdannelse.

Flæg're'iske Marker (ital. *Campi Flegrei* [-'græi] brændende marker), område V f. Napoli, opfyldt af store kratere omgivet af lave ringvolde. Monte Nuovo (140 m) opstod 1538. I Solfataral bryder endnu hede, svovlholdige dampe frem.

Fleischer [flãi'fø], *Max* (f. 1889), ty. amer. filmtegner, begyndte ved filmen ca. 1920. Kendteste serier: Betty Boop og Skipper Skræk.

Fleischer [flãi'fø], *Svend* (f. 1900), da. tekstillingeniør, opfinder af forsk. tekstilmaskiner, f. eks. en kædeknymtemaskine og en kontinuierlig centrifuge.

'Flekkefjord [-fjø:r], no. kobstad (siden 1842), V-Agder, inderst i Flekkefjorden; 2800 indb. (1946).

'Flekkerøy [-røi], no. ø, S f. Kristiansand; 7 km²; 1139 indb. (1946); tidl. stærkt befolket.

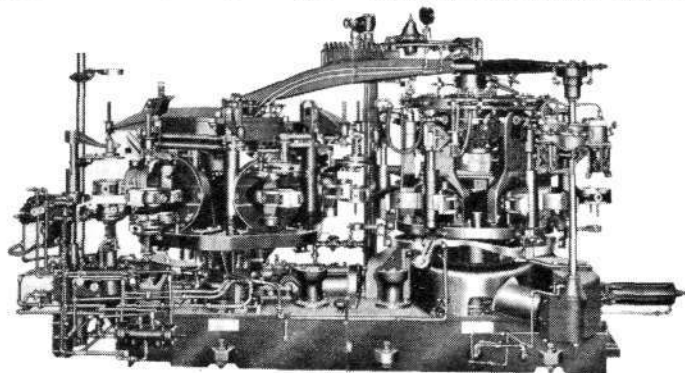
fløk'si'bel (lat.), bøjelig, smidig.

fløk'sion (lat.), bøjning; gramm. bøjning. Nominernes (substantivers og adjektivs) f kaldes deklination, verbernes f konjugation.

fløk'sorer (lat. *flexus* bøjet), muskler, der udfører bøjninger (fleksioner).

Flasketroje.

Automatisk maskine (Lynch 10) til samtidig fremstilling af 6 forsk. former af glasflasker o. l. (med samme glasvægt). De for-formede emner fremstilles i maskinen l. v., ved at et bestemt kvantum smeltet glas presses ud fra åbninger i bunden, afklippes og falder ned i for-formen og nedefra v. hj. af vakuum suges ind i denne. Det for-formede emne overføres til maskinen l. h., hvor slutformning finder sted. Til sidst åbnes formen, og det færdige emne overføres automatisk til et transportbånd og føres til en tunnelovn til spændingsudligning.

flek'te'rende sprog (lat. *flectere* bøje), sprog af den indoeur. type, hvor hver endelse kan angive fl. gramm. kategorier samtidig, f. eks. lat. vir-is, hvor -is angiver, både at ordet er flertal og at det står i dativ.

Flémalleme'teren [-'malm-] (15. årh.), flamsk maler; har bl. a. udført et fra byen Flémalle v. Liège stammende alterskab. F er vistnok identisk m. Rogier van der Weydens lærer Robert Campin (1375-1444).

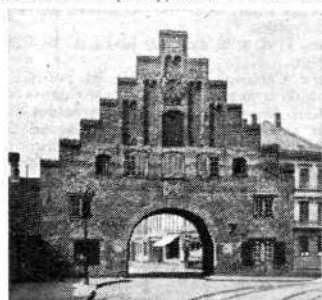
Fleming ['flæmɪn], *Alexander* (f. 1881), eng. læge, opdagede 1928 penicillinvirkningen. Fik 1945 Nobelprisen s. m. den eng. patolog H. W. Florey (f. 1898) og biokem. E. B. Chain (f. 1906), som fremskillede selve penicillinet. (Portr. sp. 1314).

Fleming ['flæmɪn], *John Ambrose* (1849-1945), eng. radiotekniker. Prof. v. Londons univ. og vidensk. medarbejder ved Marconi-selskabet.

Flemlose-stenen, en af de ældste da. runesten (fra Odense amt). Stenen er rejst over Rolv.

Flen [flɛ:n], sv. købstad (fra 1. I. 1949), Södermanland, S f. Eskilstuna; 4500 indb. (1949). Jernbaneknudepunkt.

Flensburg, ty. *Flensburg*, Sydslesvigs største by, ved bunden af F Fjord; 103 000 indb. (1948); 1939: 71 000 indb.

Flensburg. Nørreport.

Stort skibsværft, chokolade-, fiskehermetik-, kødkonserver- og maskinindustri. Handel m. landbrugsprodukter. Økon. stagnation efter 1920. Da. forsamlingshus (Flensborghus) og 6 da. skoler (især Duborg-skolen). Anlagt omkr. en borg, Flens, fik 1284 da. stadsret. Befæstet af dronning Margrete, der anlagde slottet Duborg (nu forsvundet). 1431-60 under holstenerne, derefter igen da. til 1864. I 1920 stemte 27 081 for Tyskl. og 8944 for Danm. Centrum f. da. mindretal S f. grænsen efter 1920. I F samledes mål 1945 medl. af Dönitz' regering. Efter kapitulationen indstævte engl. da. overborgmester; valgene 1946-47 viste da. flertal, trods talt. flygtninge østfra, der v. kommunevalg 1948 skaffede lille tv. stemmeflertal. Fortsat da. byrådsflertal og overborgmester. - Fra febr. 1948 besat af no. tropper.

Flensburg, Holger (f. 1875), da. jernbaneingeniør, 1916-22 overing. ved DSB; 1922-42 banechef; ledede som sådan DSBs mange store nyanlæg i tiden ml. de to verdenskrige. Under 2. Verdenskrig statens tilsynsførende m. brunkulsproduktionen.

Flensburg Avis, da. upolitisk dagblad, grl. 1869. Hovedorgan for Sydslesvigs danskhed; mange læsere langs Nord-slesvigs V-kyst. 1882-1906 red. F af Jens Jessen, 1906-40 af Ernst Christensen. Red. 1948: Lorens P. Christensen (f. 1882). Oplag 1947: 45 000.

Flensborg-bevægelsen, retning, der efter Tyskls sammenbrud 1918 vendte sig mod de af rigsdagen opr. fastslåede principper f. folkeafstemm. i Sønderjylland (i modsætn. til min. Zahle og H. P. Hanssen) ønskede sikkerhed for, at Flensborg som gl. da. centrum kom til Danm. Rejstes især bl. danskere i S-Slesvig, men havde også en del tilslutn. i N-Slesvig og i davæ. Danm. især bl. de Kons. og delvis Venstre. Angreb H. P. Hanssen skarpt. Efter nederlaget ved

afstemn. 14. 3. 1920, der viste stort tv. flertal i Flensborg, knyttede F-s ledere sig til de kredse, der fik styrtet Zahle, men min. Neergaard imødekom ikke ønskerne om Flensborgs indlemmelse i Danm., og planer om internationalisering fik ikke allieret tilslutn.

Flensborg Fjord, ty. *Flensburger Förde*, 36 km l. ved mündingen 5 km br., stærkt kroget fjord på den da.-ty. grænse.

fierfoldfrugt, frugt dannet af flere, frie støvveje i een blomst.

fierfoldssvangenskab, svangerskab med mere end eet foster.

Fleron (Jacobsen) [flø'ron], *Kate*, da. journalist og forfatter. Medarb. v. »Nationaltidende« 1930-42; medl. af »Frit Danm.« redaktionskomité 1943, arresteret af Gestapo 1944. Fra 1945 red. af »Frit Danm.«. Forf. til aktuelle bøger.

flertal, *gramm.*, d. s. s. pluralis. **flerårig** kaldes en plante, som overlever mere end to vækstperioder. Alle træ- og mange urteagtige planter er f. Sidstnævnte kaldes ofte stauder.

Fletcher ['flætʃ], *John* (1579-1625), eng. dramatiker. Skrev s. m. Beaumont en række skuespil, bl. a. *The Maid's Tragedy*, *Philaster* (begge 1611).

Fletschhorn ['flætʃ], bjergtop (3996 m) i Penninske Alper, Schweiz.

flette, sammenslynge el. -sno bøjelige materialer som f. eks. garn, snore, læderstrimler, spanskro osv., så de danner en helhed. Ved fletning af garn vil man i alm. kun have eet trådsystem, der løber skråt gnm. stoffet, mens man ved vævning har to trådsystemer (kæde og skud) på langs og på tværs.

'flettner-ror, afbalanceret, fritsvingende skibsror med et mindre hjælperor, hvorved styremaskine kan undværes. Opfundet af den ty. ing. Adolf Flettner (f. 1885).

fletværk, *tekn.*, bruges til beklædning af jordskrånninger, som oftest i åløb, for at forhindre jordskred.

fleur de lis ['flø:r də 'li(s)] (fr: lilje, herald., d. s. s. fransk lilje.

fleuret [flø'ræt] (fr. *fleurette* lille blomst), fægtevåben uden æg, anv. kun som stødvåben.

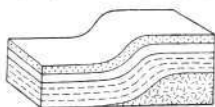
Fleuron [flø'ron], *Svend* (f. 1874), da. forfatter og officer. Efter fl. bd. jægerbreve o. l. gennembrud som yndet publikumsforf. med dyreromanen *Kaly- og det halve af Dyrehaven* (1912). Genen fortsat med talrige bøger.

Fleurop [flø'røp] (fr. *fleur* blomst + *Europa*), internat. organisation af blomsterhandlere, grl. 1927 i Zürich; besorger blomsterhilsener verden over. Motto: »Sig det med blomster«.

Fleurus [flø'ry:s], by i belg. prov. Hainaut, 11 km NØ f. Charleroi; 7000 indb. (1948). Hyppig slagplads; 1622 ml. sp. tropper og protestanter (uafgjort), 1690 fr. sejr under marskallen af Luxembourg; fr. sejr (Jourdan) 1794 førte til Belg.s erobr.

Fleury [flø'ri], *André Hercule* (1653-1743), fr. statsmand, kardinal, 1726-43 ledende i fr. politik. Styrede roligt, uden store reformer; fredsvenlig, klerikal.

fle'xu'r (lat. *flexura* bøjning), *geol.*, ved

Blokdiagram af flexur.

forskydning opstået bøjning af opr. vandrette lag, uden brud.

fle'xura (lat.), bøjning; især anv. om tyktarmens bøjninger.

flibustier [flib'y'stje] (fr.), vestind. sørøver i 17. og 18. årh.

'flikflak (fr. lydefterlydende ord), gymnastisk smidighedsøvelse, begynder med arberspring og slutter af med baglæns saltmortal.

Fliedner ['fli:d-], *Theodor* (1800-64), ty. præst og filantrop, skaber af diakoniserarbejdet (i Kaiserswerth ved Rhinen 1836) og opretter af forberedelige sociale og humanitære stiftelser.

Fliegende 'Blätter ['fli:gənd-], ty. ill.

vittighedsblad, 1844-1928. Bl. de kunstn. medarb. kan nævnes W. Busch og Alfr. Schmidt.

Fliget kaldes et blad, hvis indskæringer går fra halvvejs til $\frac{2}{3}$ ind mod midten af bladet.

Fligblæbe (*Li'stera*), slægt af gøgeurtfam. med grønne blomster og kun 2 modsatte løvblade. I Danm. er 2 arter vildtvoksende i skove.

flimresko'tom, forbigående anfald af migræne med dannelse af en blind plet i øjets synsfelt, som tiltager i størrelse, og som langs randene viser takkede linier. Såvel disse linier som selve skotomet er i stadig flimrende bevægelse.

Flinch [flɛn'k], *Andreas* (1813-72), da. xylograf, grundlægger af da. xylografi.

Flinck, *Govaert* (1615-60), holl. maler, elev af Rembrandt. Regent- og skyttebilleder i Rijksmus., Amsterdam. Desuden allegoriske, hist. billeder og portrætter.

Flinders ['flindəz], *Matthew* (1774-1814), eng. opdagelsesrejsende; udforskede Australiens kyster.

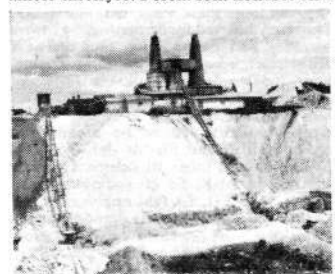
Flinders' barre (efter *Matthew Flinders*), lodret cylinder af blødt jern anbragt ved et skibskompass til delvis opnævelse af kompassets halvverkelevation.

'Flinders, ca. 800 km l. flod gnm. Carpentaria Sletterne, NØ-Austr.

Flinders Bjerge, bjergkæde Ø f. Spencer Bugt og Torrens Sø, S-Austr., 700 km l., 950 m h.

Flindt, *Henry August* (1822-1901), da. landskabsgartner. Anlagde talrige haver og parker i Sv. og Danm., i Kbh. bl. a. *Botanisk Have* (1871-74), *Ørstedsparken* (1876-79) og forestod 1884 flytningen af Haveselskabets Have.

flint, 1) grå, sort el. gullig, tæt bjergart, bestående af kvarts, kalcidon og lid; amorf kiseltsyre. Forek. som konkretioner

Flintebrud. Holtug ved Køge.

i kalk og kridt. Anv. i stenalderen til redskaber, nu til vejmaterialer, malelegemer i kuglemøller, fremst. af vandglas o. a.; 2) d. s. s. flintebasse.

Flint [flint], industriby i Michigan, USA; 152 000 indb. (1940). Efter Detroit den største automobilindustri i verden.

Flint, *Andreas* (1767-1824), da. kobberstikker. Bogvignetter efter tegninger af Thorvaldsen og Abildgaard, talrige miniatreagtige medallionstik.

flintebøsse, forladegevær med flint-el. stenslås; afløste i 17. årh. luntebøssen; anv. til midten af 19. årh.

'Flintrenden, sv. *Flintrännen*, farvand i Öresund, ml. Saltholm og Sv.; delt i 2 løb, hvoraf det vestligste er 7,2 m dybt.

flintglas, glassort, der anv. s. m. kronglas til akromatiske linser; opr. kalibryglas, nu anv. også andre sorter med høj brydnings- og farvespredningsevne.

flintlås el. *stenslås*, tændmekanisme på ældre geværer. I hansen sidder fastskruet et stykke flintesten, som drives frem mod et fyrstål; gnisterne fra stålet slår ned i krudtet og bevirker derved skuddets af-fyng.

flintredskaber. Gnm. hele stenalderen var flinten det vigtigste materiale til våben og redskaber; brugtes i bronzealderen kun til knive, skraber o. l.

Flintshire ['flintʃiə], grevskab i NØ-Wales; 662 km²; 138 000 indb. (1948).

flip, den stift opstående el. siden midten af 19. årh., ofte ombojede halsligning på mandsskjorte. Den løse f er syet for sig og påhæftes med kraveknapper.

flip, en æggesnaps tilsat forsk. spirituosa. **flipproletariat**, betegn. for sådanne kontorister, funktionærer o. l., som økon. og soc. hører til arbejderklassen, men dog regner sig for hørende til et »højere samfundslag«.

flire (*A'bramis 'blicca*), karpfisk af brasen-gruppen m. rødligge finner, ret alm. i Danmark.

flirt [flört, flirt] (eng.), kurmageri; person man flirtet med.

fliser, pladeformede natur- el. kunststen. Af naturen anv. til f kalksten, sandsten, skifer; yndet fra gl. tid er de gullandske f. Til kunststenf anv. bl. a. portlandcement, beton o. a. Keramiske f til facade el. vægbeklædning glaseres. Til flisemosaik til vægge, borde m. m. fremstilles f i fajaneceteknik.

flitter-aks (*'Melica*), slægt af græs-fam. med småaks i top. Enblomstret f (*M. uniflora*) alm. i da. bøgeskove.

flittig Lise (*Impatiens sul'tani* og *I. 'holstii*), kendt stueplante af balsamin-fam., med gennemskinnelig stængel og røde blomster med lang, tynd honningspore; f indbefatter 2 arter og deres bastarter; hjemmehørende i trop. Afrika.

Fljótisdalur [fljoutsda:lør], dalføre i Ø-Island, gennemstrømmet af Jökulsá i Fljótisdal; birkeskovne Hallormsstaur m. Isl.s højste birke findes her.

floccon'né (fr. *flacon* fnug), blødt og svære stoffer, hvis overflade ved runing af fritliggende skudret danner luv i mønstre. Ud-f bruges til frakkestof, bomulds-f til kimonoer o. l.

flod, 1) (i daglig tale) større vandløb, 2) *geogr.*, ethvert vandløb, også sådanne der på dansk benævnes bæk og å. En f-s udspning kaldes kilde, denne kan være en sø, mose, gletscher el. en virkelig kilde. Ved sammenstød af to f er hovedfloden den, der fører mest vand, den anden bif, f mister vand ved fordampning, og i tørre områder kan denne blive så stor, at f udtørrer el. udmunder i en salt-sø. I egne, hvor jordbunden er kalksten optræder ofte underjordiske f. Nogle floder fører kun vand i regnrigne perioder (wadi, creek, fumeur). Ved en f-s afvandsings-område el. opland forstås det areal, fra hvilket vandet løber til samme f. Grænsen ml. de forsk. f-s afvandsingsområder kaldes vandskel. f-s fald angives i m pr. km på en længdeprofil; vandmængden udtrykkes i m³ pr. sec. Floddalens profil afhænger af vandmængde, fald og underlagets modstandskraft. Unge f har stærkt ujævnt løb, en snæver dal med tydeligt V-formet profil, mens gl. f har et buget løb (serpentinert el. mæandre) med jævn bundprofil, ringe fald mod havet og en bred floddal. Dybt nedgravede dale i egne med ringe nedbør får ofte meget stejle sider (canyon). Udmundingen kan være delta-el. tragtformet. En f-s højre (venstre) bred, er den man har til højre (venstre) for sig, når man har ryggen vendt mod flodens udspning. —

3) *folkeret.* En f står normalt under bredstatens højhedsret. Hvis den gennemstrømmer fl. lande og er sejlbær, står den normalt åben for sejlads af alle nationers skibe (internat. floder).

flod, højvande, period. ændring i havets niveau, se *tidevand*.

flod [flød] el. *udflod* (*fluor*), abnorm afsondring fra moderskeden såvel ved lokale som almenlidelser. Kan være, men er langt fra altid, udtryk for gonorrhoe.

floddamp, søv., skib, spec. bygget til flodsejlsads, har derfor ringe dybgang og særlig manøvreedygtig maskine.

floddelfiner (*Plata'nistidae*), fam. af tandhvaler, stærkt forlænget snude, fiskeædere. I trop. floder.

Flodden [flådn], bakkedrag i Northumberland, hvor Henrik 8. af Engl. besejrede Jakob 4. af Skotl. 1513.

floddige, dige som beskytter mod oversvømmelse fra en flod.

flodemål, den højde, hvortil vandet i et vandløb, en mæledam el. lign. må opstemmes. f fastsættes af en landvæsen-kommission.

flodheste (*Hippopotamidae*), fam. af parrettåede hovdyr, beslægtet m. svine.

Alle 4 tæer veludviklede m. store trædepuder; kroppen plump, huden nogen, hannens hornetænder kraftigt udviklede. Planteædere, lever i søer og floder. Næsebor og øjne på små forhøjninger. Den alm. f (*Hippopotamus amphibius*), der kan opnå en vægt på 3 t, er alm. i det tropiske Afrika. En mindre og slankere art, dværg-f (*Choeropsis liberiensis*) i V-Afrikas regnskove.

flodilder (*Pultorius l'utroala*), øst-eur. ilder; svømmehud; lever ved floder. Den nord-amer. f er det kendte pelsdyr, mink.

Flodning [flo:dn], *Per Gustaf* (1731-91), sv. kobberstikker, bl. Sv.s ypperste; oprettede en statsunderstøttet gravørskole i Sthlm., hvilket gav stød til oprettelse af det sv. kunsthakademii 1768.

flodkrebs (*A'staciadae*), fam. af 10-benede krebs m. kraftigt kalkskelet, udbredt i ferskvand over næsten hele Jorden.

Flodkrebs, hun.

I Danmark den alm. f (*Potamobius fluviatilis*), muligvis indført til N-Eur. f er natdyr, lever af fisk, frøer, ådsler o. l., holder sig om dagen skjult i brinker, under sten osv. Æggene, der lægges om vinteren, bæres under hannens hale; ungerne kommer frem om forsommeren, ligner de voksne. Væksten langsom, angribes hyppigt af svampe (krebsepest), genstand for fiskeri, navnlig i Sv., Finl. og Mellem-eur.

'flodlam'pret (*Lam'petra fluvi'atilis*), lille, ålelign. lampret af rundmundenes gruppe. Lever i ferskvand.

flodlæbefisk (*'Cichlidae*), fam. af aborre-fiskenes orden, oftest høje, sammentrykte. Æg og unger bæres i munden; artsrig, udbredt i tropisk Afr., S-Amer. Fl. slægter (*Tilapia*, *Cichlasoma*, *Pterophyllum*) er yndede akvariefisk, *Tilapia* tillige vigtig spise-fisk i tropisk Afr.

flodperlemusling (*Margarit'ana margarit'ifera*), tykskallet ferskvandsmusling, veludviklet perlemorslag, danner undertiden værdifulde perler, anv. i øvr. til fabrikation af perlemorsknapper o. l. Vidt udbredt i kalkfattige floder og åer, et par forekomster i V-Jylland.

flodskildpadder (*Trionyo'cho'idea*), underorden af skildpadder, skjoldet mangler hornplader, hovedet ender i en tryne, spiserørets slimhinde virker som gælle, kan opholde sig dagevis under vand. Lever af fisk og muslinger; vidt udbredt, dog ikke i Eur.

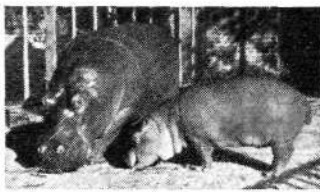
flodsvin (*Hydro'choerus capy'bara*), den

største af alle gnavnere, ca. 1 m lang, med hovagtige negle; ved syd-amer. floder. **flodulk** (*'Cottus 'gobio*), lille ferskvands-ulk; i Danmark i Susåen.

'flogiston (gr. *flōks* flamme), stof, som kemikerne inden ilstens opdagelse tænkte sig blev frigjort, ved at et styk brændte. Først Lavoisier (1772) kuldstastede f-teorien.

flogo'pit (gr. *flōgōpōs* glinsende), lys magnesiaglimmer, forekommer i krystallinske skife.

Flodhest med unge. (Zool. Have, Kbh.)

Alex. Fleming.

Chr. Flor.

'Flōki 'Vilgerðarson (9. årh.s slutn.), no. viking, den 3. af Islands opdagere; gav oven navn (efter drivisen).

floks (gr. *flōks* flamme), slægt af floks-fam. Ca. 50 arter, N-Amer. f har modsatte blade, store blomsterstande med fladkravede, stærkt farvede blomster. Talrige sorter, mest flerårige stauder, dyrkes i haver.

flomme (egl: hvad der flyder ovenpå), svinetalg, fedtet i buglunden nær ribbenene og nyrerne. Ved smeltning og rensning af f udvindes svinefedt.

flō'nel (oldfr. *flaine* ildtojt), vævede stof-fer i lærreds- el. kilderbinding, der ved runing har fået en blød luv på den ene el. begge sider; man har bomulds-, uld- og halvalden f.

flor, 1) d. s. s. gaze; 2) luven på fløj og plys.

Flō'r, *Christian* (1792-1875), da. politiker, højskolemand. 1826-45 lektor i dansk v. Kiøls universitet; ledende i arbejdet for at samle nordslavisk bondestand til dansksindt parti, påvirket af Grundtvigs tanker om modersmålets ret. Bidrog afgørende til Hiort Lorenzens og Laurids Skovs kamp for danskheden, skaffede v. forbindelse m. tronfølgeren 1838 tilladelse til at udgive »Dannevirke«. Forstander for Rødding Højskole 1845-47. Forbigået v. nyindretn. af da. admin. i Sønderjyll. efter sejren 1850; skaffede efter 1864 midler til at fortsætte Rødding-højskolens arbejde i Askov. (Portræt).

Flō'r, *Kai* (f. 1886), da. journalist og forfatter. Fra 1914 ved Berl. T. Hans interesse for litt., kunst og musik har sat frugt i talrige populære krit. og hist. arbejder. Oversætter og kultiveret lyriker.

Flō'r, *Mareherita* (f. 1900), da. operasangerinde (lyrisk sopran), udd. i Ital., Tyskl. og Fr. Deb. 1923 i Milano. 1923-29 knyttet til forsk. ital. operascener og internat. operaselskaber. 1930-49 ved Det Kgl. Teater i Kbh. G. m. operasanger Thyge Thygesen.

'Flora (lat. *florere* blomstre), 1) *rel.*, oldital. gudinde for den blomstrende afgrøde. Ved f-s årlige fest, Floralia, dansede pigerne nøgne; 2) *bot.*, den samling plantearter, der er vildtvoksende inden for et givet område.

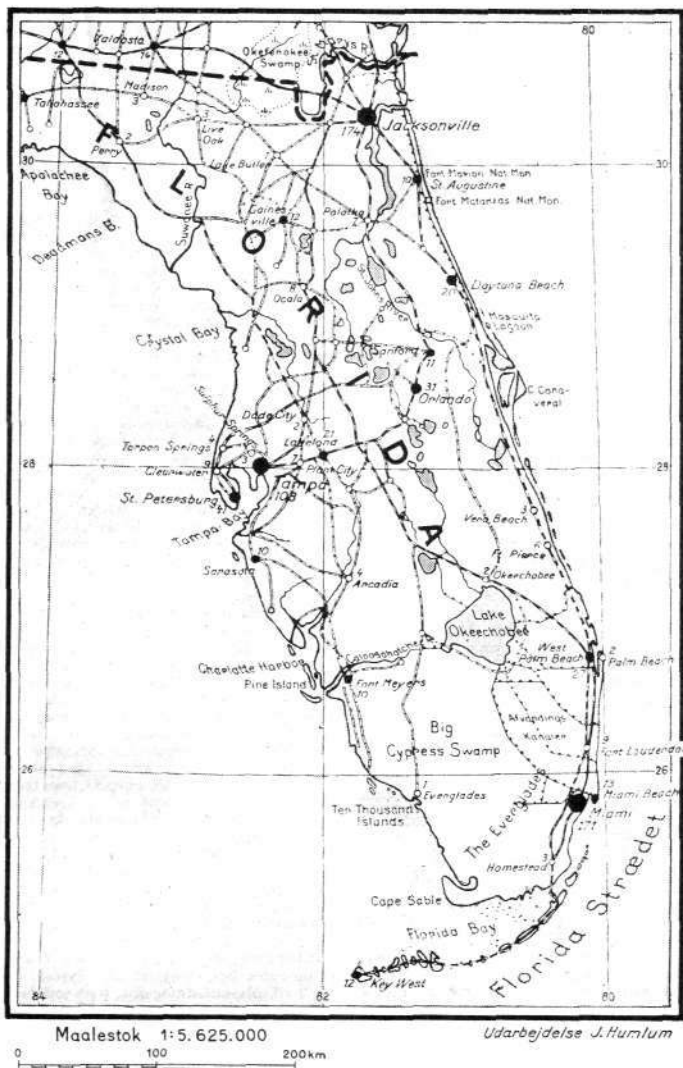
Flora 'Danica (lat: den da. flora), 1) et stort, da. bot. billedværk i folio; består af 54 bd. med 3240 kobberstukne, håndkolorerede tavler, på hvilke alle, især i

Flora Danica-terrin.

Danm. fundne blomsterplanter, samt en mængde blomsterløse findes afbilledet. Til f-s udgivelse, som strakte sig fra 1761 til 1883, har mange kendte da. botanikere medvirket; 2) porcelænsservice (1802 stk.), udført omkr. 1800 af Den Kgl. Porcelænsfabrik med plantedekorationer

Kort over Florida.

efter 1). Opbevares på Rosenborg. - **F** fremstilles stadig.
Flora og Fauna, da. populærvidensk. tidsskrift udg. siden 1899 af de naturhist. provinsforeninger i Danmark; udkommer 5 gange årligt.
floréal [flø're'al] (fr. blomstermåned), den fr. revolutionskalenders 8. måned, slutn. april-maj.
'Florens, da. navn på Firenze.
floren'ti'ner el. *florentinsk*, stammende fra Florens (Firenze).
Florentinerkonciliet, d. s. s. Ferrara-Firenze-konciliet.
floréntinerlak, farvelak af cochenillefarvestof og aluminiumhydroksyd; nu erstattet af mere lyssegte farvelakker.
flo're're (lat. blomstre), blomstre, trives frodigt, være i velstand; finde sted i stor udstrækning.
'Flores, ø i Holl. Indien, Ø f. Java; 15 610 km²; ca. 250 000 indb.
'fiores (lat. blomster), tørrede blomster til medicinframstilling.
'Flores og 'Blanseflo'r. Efter en (nu tabt) sengr. roman om to børns kærlighedshist. digtedes i 12. årh. en fr. versfortælling »Floire et Blanche fleur«; en no. prosaøvers. heraf fra 13. årh. overførtes på den no. dronning Eufemias bud til sv. knyttelvers 1312 (*Eufemia-viserne*); efter den sv. version en da. overs. i slutn.

af 15. årh. Den fr. fortælling kilde for Boccaccios prosaroman »Filocolo«.
flo'retspinding, fremstilling af garn af silkeaffald (chappe, floret).
Flore'y [flø'ri:] *Howard Walter* (f. 1898), eng. patolog. Nobelpris 1945 for arbejder vedr. penicillinets kemi.
Florian [flø'rj:] *Jean-Pierre Claris de* (1755-94), fr. fabeldigter.
Florianópolis [-õ'nopolij], hovedstad i staten Santa Catarina, Brasilien, på lille ø ved kysten; 47 000 indb. (1940).
Florida [flø'ra:] *'fla-'* (fork. *Fla.*), stat i det sydøstl. USA, omfattende halvøen **F** og en kyststrækning langs Den Mexic. Golf; 151 665 km²; 1 897 000 indb. (1940; 1947: 2 328 000), 12,1 pr. km²; 514 000 var negre; 55,1% boede i byerne. Hovedstad: Tallahassee. **F** er et lavland; jordbunden består af tertiær kalksten med talrige søer og jordfaldshuller. Klimaet er subtropisk mod N og tropisk mod S. Mod N findes store fyrreskove med underskov af stedsegrønne ege, mod S fyrreskove med underskov af palmer, sumppræsskove og sumptrækninger, everglades, med halvgræsser. - *Erhverv*. Landbruget frembringer majs, ris, batat, store mængder af grape fruit og appelsiner og tidlige grønsager. Bet. tommerproduktion, stort svampefiskeri. **F** producerer 30% af verdens fosfat (1940:

2,8 mill. t). Talrige berømte vinterkursteder; bl. a. Miami, Palm Beach. - *Historie*. **F** opdagedes 1513 og annekteredes af Span. (brit. fra 1763, atter spansk 1783, 1819 købt af USA. Stat 1845. Bl. sydstaterne under borgerkrigen 1861-65.
Floridablancá [flø'rida'blánka], *José Moñino* (1728-1808), sp. politiker. Bekæmpede jesuitterne, reformvenlig førstemin. 1777-92 (øget kolonihandel, skatte-reform); styrtedes under indtryk af Fr. Revolution, en tid fængslet.
Florida Keys [flø'ri:z], en række koraller langs Floridas sydkyst, forbundet ved broer og dæmninger til den vestligste ø Key West, hvorfra der er færge til Habana på Cuba.
Floridastredet, farvandet ml. Florida og Bahama Øerne, Cuba. 100-200 km br., indtil 1000 m dybt. Floridastromen fra Den Mexikanske Havbugt går ud gnm. **F**.
Floridastromen, havstrøm gnm. Floridastrædet fra Den Mexikanske Havbugt, forenes med Antilstrømmen til Golfstrømmen.
Floridsdorf [flø'ri:s-], industribydel af Wien på venstre Donaubred.
flo'ri'n, da. (fork: *fl.*), 1) tidl. guldmønt (ital. *florino*) præget i Florens fra 1252; snart udbredt over største delen af Eur. I Tyskl. kaldtes Fogså Gulden. I Fr. blev **f** betegnet for alle gylde; 2) [*flárin*] eng. sølv mønt, indført 1848, = 2 sh.; 3) holl. hovedmønt (gulden).
Flórina [flø'rina], gr. provinshovedstad i V-Makedonien; 11 000 indb. (1938).
'Floris (egl: *de Vriendt*), *Cornelis* (1514-75), flamsk billedhugger og arkitekt. Har udført *gravmælerne over Frederik 1.* (Slesvig domkirke) og *over Christian 3.* (Roskilde domkirke) og bygget *rådhuset i Antwerpen* (1561-65). Gnm. sine ornamentstik skaber af den stærkt overlæssede **F**-dekoration, en kombination af nord- og ital. renaissancestil.
Floris (egl: *de Vriendt*), *Frans* (1516-70), flamsk maler, broder til Corn. **F**; virksom i Antwerpen. Hovedmester for manieristerne. *Kain Dræber Abel* (Kunstmus. Kbh.).
floris'san'te tid, den blomstrende handelsperiode fra ca. 1740 til 1807, hvor Kbh. under de vestl. handelsmagters hypp. krige var hovedtransitplads for omsætn. ml. Østersølandene og de oversøiske lande.
flori'stik (lat. *floris* blomst), den del af bot., der optager og behandler en fortegnelse over et områdes plantearter.
flormel, det rene, sigtede hvedemel.
florolu'ei'n (gr. *flōos* bark + *rhiza* rod + *glykys* sød), $C_6H_5(OH)_6$, symmetrisk trioksybenzol. Anv. bl. a. til påvisning af træslib i papir, idet en saltsur opløsning af **f** giver rød farve med fyrretre.
'Florus, *Lucius Annaeus* (omkr. 100 e. Kr.), rom. forfatter. *Epitomæ* i 2 bøger er en kort Roms hist. på grundlag af Livius.
florvinger (*Hemero'bitidae*), fam. af netvingede insekter, små, sarte former m. smukke vingetegninger. Larverne lever af bladlus.
'Florø, no. ladedst, på øen Flora i Sunnfjord, eneste by i Sogn og Fjordane fylke; 1600 indb. (1946).
'floskel (lat. *florculus* lille blomst), tale-måde, frase.
flot (beslægtet med *flyde*), søv., komme **f**, komme af grunden; være **f**, have vand under kolen.
flotation, proces, hvorved fintkornede blandinger (f. eks. mineraler) skilles i bestanddelene. Behandles således en blanding af blyglans- og kvartspulver m. vand tilsat lidt olie, vil kun blyglansen befuges af olien og derved blive vand-skyldig. Tilsættes yderligere et skumstof, vil blyglansen nu samle sig i skummet, mens kvartsen vil synke til bunds i vandet. Den anv. olie kaldes »samler«, skumstoffet »skummer«. **f** har vundet stor udbredelse til oparbejdelse af malme, i Danmark bl. a. til kryolitaffald. Som samlere anv. forsk. uorg. el. org. stoffer, f. eks. xantater og tiosulfater, mens fyrreolie el. kresolblanding kan bruges som skummer.

flotille [-'tiljə] (Sp.), *sov.*, antal mindre krigsskibe, der optræder samlet under kommando af en f-chef.

flotilleleder, *sov.*, d. s. s. større jager.

Flotus ['flo:to:ɪ], *Friedrich von* (1812-83), ty. komponist, udd. i Paris, men bosatte sig 1868 uden for Wien. Af hans store produktion lever nu kun operaen *Martha* (Wien 1847, Kbh. 1852).

fløv, *sov.*, svag. Vinden fløver af, vinden aftager.

flu'a'ter, metallsiliciumfluorider, se Kessler'ske f.

'fluatuat nec 'mergitur (lat: det kastes højt og did, men synker ikke). Paris' devise, illustreret af byvåbnet: et skib, som vugger på bølgerne. Skibet anv. allerede i den gr.-rom. oldtid som symbol for by el. stat.

fluebekæmpelse. Stuefluens hovedynglesteder er svinegødning samt fugtig gødning i kalve- og hestebokse m. v., medens fluerne ikke lægger æg i kogødning. f støtter sig til indgående studier over stuefluens og stikfluens biologi og bekæmpelse foretaget 1932-36 af prof. Mathias Thomsen. Ved f er det af afgørende bet. at hindre yngelens udvikl. Dette opnås ved omhyggelig rensning af stalden og ved at svinegødningen i moddingen dækkes med kogødning, og overfladen glattes med en skovel. Om sommeren kan moddingen dækkes med presennering. Fremgangsmåden har vist sig meget virksom. I de sidste år har mejeriernes fællesorganisation iværksat en virksom f ved sprøjtning i alle staldene inden for mejerikredse med Gesarol (DDT) el. andre anerkendte specialpræparater med tilsv. indhold og virkning.

Til f i stuerne benyttes mest fluepapir, der kan være filterpapir imprægneret med en fluegift, f. eks. afkog af kvassiarod, el. klebende fluepapir fremstillet ved bestrygning med en blanding af kolofonium, linolie og ricinusolie tilsat glycerin og honning.

flueblomst ('*Ophrys*), slægt af gøgeurtfam., ejendommelig ved, at blomsterne ret slående ligner insekter. En art findes vildtvoksende i en skov ved Ringsted, hvor den er fredet.

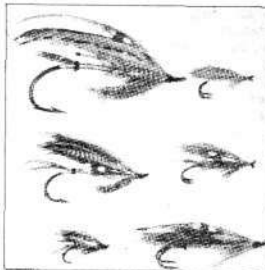
fluefanger (*Dio'naa mus'cipula*), art af soldugfam., har grundstillede blade og et langt blomsterskaft. Bladpladen klap-

Blad af fluefanger åbent, halvt lukket og helt lukket.

per sammen, når nogle børster på denne bliver pirret ved berøring; er det et insekt, bliver det fanget og fordøjet. f findes i N-Amer.

fluefiskeri, lystfiskeri efter laks og ørred

Enkelt- og dobbeltkrogede laksefluer i forsk. mønstre.

(m. m.), hvorved fisken med en 4-5 m l. stang kaster en flue (krog skjult i en insektimitation) ud i vandet.

fluegift. Tidl. fremstillede f af reven kvassiated, men nu foretrækkes DDT, da dets giftighed over for insekter forenes med meget ringe giftighed over for mennesker og husdyr.

flueplet (*Lepto'thyrium 'pomi*), svampesygdom på frugter, navnlig æbler. f danner olivenbrune pletter, hvorimellem findes grupper af sorte, små prikker, der ligner fluensnavs. f bekæmpes ved somersprøjtning med svovlkalk.

flu'er (*Bra'chyera*), den ene gruppe af tovingede insekter; mods. den anden, myggene, forholdsvis plumpe, m. korte følehorn, larverne maddiker, m. et par åndehuller i den ofte ligeafskårne bagende, lever hyppigt i gødning o. l. En del er snyltere, enkelte frit i vand el. på blade. For-Stueflue. Hoved. pupningen foregår inden i den sidste larvehud, der antager tondeform og bliver mørk og hård. De voksne f har sugende, undertiden stikkende munddele, vingerne m. få ribber og karakteristiske lapper ved grunden. Adskillige f, f. eks. den alm. stuef, gør skade som smittebærere, andre, som bræmser, har larver, der snylter i husdyr, medens atter andre har larver, der gør skade på kulturplanter. Stikkende former i troperne, f. eks. tsetsef, overfører alvorlige sygdomme.

flueskimmel (*Ent'pusa*), slægt af insektskimmelsvampe, der især snylter på flu'er, som gennemvokses af svampens mycelium og til sidst dræbes. Knopcellerne, der sidder på fluens overflade, bortsluges ved en særlig sprøjtemekanisme, og sunde flu'er smittes derfor ved at komme i nærheden af angrebne. Alm. f (E. muscæ) er alm. om efteråret på dræbte stueflu'er, som sidder fastklæbet på mure og vægge. Fluerne er kendelige på den opstillede, hvidringede bagrop. f er i naturen den vigtigste fluebegrænsende faktor.

fluesnappere (*Musc'icapidae*), fam. af spurvefugle med bredt fladt næb, lever af insekter, der fanges i luften. I Danmark den brogede f (*Muscicapa hypoleuca*), hannen-sort og hvidbroget, rede i hule træer, Broget fluesnapper, og den grå f (*M. striata*), reden i barkrevner, espaliers o. l. Begge er trækluge.

Broget fluesnapper.

fluesvamp (*Ama'nita*), slægt af bladhatte med kredsrund hat, ringklædt stok, der forneden har en ringformet skede, sporestøv hvidt. Alle f er store, jordboende, i mange tilf. meget giftige svampe; kun i skove. 56 arter, i Danmark, 13, deriblandt rød f (*A. muscaria*) med rød hat, og logknoldet f (*A. phalloides*), hvilken sidste ligner champignon, men er dødeligt giftig. (Ill. se tavle Svampe).

fluevægt, vægtklasse: i boksning indtil 50,8 kg, i brydning indtil 52,5 kg.

flugt, *tekn.*, = linie. Når forsk. punkter flugter el. er i f, ligger de på samme rette linie.

flugte, spille en bold, før den har rørt jorden.

flugtskydning el. *dueskydning*, i jagtsproget øvelsesskydning på surrogat for flyvende fugl; der benyttes flade skåle af asfalt el. ler, som kastes ud med en lille maskine. I Syden bruges dog levende duer.

flu'da'lstrukt'u'r (lat. *fluidus* flydende), uregelmæssig parallelstruktur i dagbjergarter, skyldes bevægelser i den tykflydende lava.

flu'ld'ekstrakt (lat. *fluidus* flydende), tyndflydende ekstrakt, svarer i vægt til råstofmængden.

'flu'idum (lat. *fluidus* flydende), vædske. **fluktuationsstrukt'u'r** (lat. *fluctuare* bølge), fluidal-struktur.

flukt'u'ere (lat. *fluctuare* bølge), bevæge sig op og ned, bølge; vakle, svinge.

'flunke (ty.), bygningstekn., siden af en tagkist.

'fluor (lat. *fluere* flyde; navnet skyldes, at flusspat (fluorit) ved metallurgiske processer anv. som flusmiddel), grundstof, gulgrøn, giftig luftart, kem. tegn F,

atomnr. 9, atomvægt 19, vf. 1,69 g/l, kp. = 187°, tilhører halogenerne, valens 1. f er overordentlig reaktionsdygtigt; det forener sig direkte med samtl. andre grundstoffer, undt. il. af hvilket stof der dog også kendes en f-forb., og det angriber de fl. materialer. Det forekommer derfor ikke frit i naturen, men i kem. forb., af hvilke de vigtigste er flusspat, apatit og kryolit. I knogler og tændernes emalle findes også f-forb.

'fluor (lat.), *med.*, flod. **fluorbrinte**, H_2F_2 , farveløs, flygtig, meget giftig vædske, kp. 19,5°. Angriber glas og anv. til ætsning heraf. Er let opløselig i vand til fluorbrintesyre el. flussyre. Denne afgiver dampe af f, der er meget farlige at indånde, ligesom flussyre og f selv angriber huden. Saltene kaldes fluorider.

fluoresce'ni'n [-se-], fenol. Kan opløses i baser med smuk fluorescens. Udgangs-materiale ved fremstillingen af forsk. farvestoffer, bl. a. eosin.

fluorescens [-sien's], et lysfænomen, som består i, at visse stoffer under bestråling med lys-el. røntgenstråler selv udsender lys med en større bølglængde end det indstrålede lys. f har fået navn efter flusspat (fluorit), der fluorescerer blå ved bestråling med violet lys. Andre fluorescerende stoffer er petroleum og vaseline (blå f), urangals (grøn f) og bariumplatinocyanur (grøn f), som anv. ved røntgengennemlysning. f beror på, at stoffets molekyler ved absorption af lyskvarner anslås til højere stationære energitilstande, hvorefter energien atter udsendes trinvis i mindre kvanter, d.v.s. som lys af større bølglængde. f-lyset er karakteristisk for det pågældende stof, hvorfor f kan anv. til analyseformål, idet man belyser med ultraviolet lys fra en kviksølvkvarts-lampe (analyselampe). f-analyser har stor vidensk. og praktisk bet.; den anv. i bakteriologien, hvorbakt. kan identificeres i f-mikroskop, i retskem. til undersøgelse af fingeraftryk, blod m. m. samt af forfalskninger, i tekstilt. til bedømmelse af materialet (således fluorescerer ægte kamelhar rødligt grønt, mens dette ikke er tilf. med brunfarvet uld), og især i næringsmiddel-urenheder kan konstateres, ligesom friskheden (fisk, æg) kan bedømmes. f anv. i moderne belysningsteknik i lysrør, der er kviksølv-udladningsrør, hvis inderside er belagt med et fluorescerende stof, som lyser, når det træffes af ultraviolet kviksølvlys. Derved kan opnås et dagslyslign. lys og en forbedret økonomi.

flu'o'rid, salt af fluorbrinte, f. eks. natriumf.

flu'o'rit, vidensk. navn for flusspat. **flush** [flʌʃ] (eng.), i poker betegn. for en hånd, der består af 5 kort af samme farve.

Flushing ['flʌʃɪŋ], eng. navn på Vlissingen. **flusmiddel** (ty. *Fluss* flydende tilstand), stof, der anv. som tilsætning til andre stoffer for at nedsætte smeltepunktet. Som f anv. salt, boraks, kalk, kvarts o. a.

fluspat (navnet skyldes, at f anv. som flusmiddel) el. *fluorit*, CaF_2 , regulært mineral med glasglans, krystalliserer ofte i terninger, spalter efter oktaeder, farveløs, violet, gul, grøn. Vidt udbredt mineral på pegmatitgange o. a. Anv. til linser og fremstilling af fluorforbindelser.

flussyre, vandig opløsning af fluorbrinte.

flûte [flyt] (fr., egl. fløjte), langt franskbrød.

fluvi'a'l el. *fluviati'l* (lat. *fluvius* flod), kaldes en aflæjring afsat af rindende vand; flod-.

'flu'vio-gla'cie'le kaldes aflæjringer, afsat af smeltedandsfloder fra gletschere el. indlandsis.

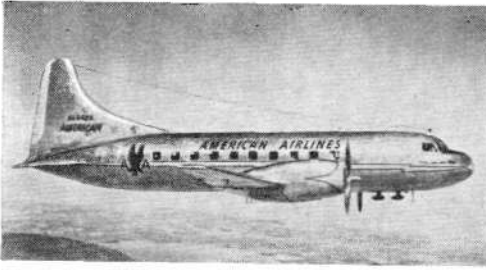
flus-asfalt (lat. *fluere* flyde), asfaltbitumen tilsat en større el. mindre procent asfaltolie.

fly, kortform f. flyvemaskine. **Fly** [flai], flod gnm. Ny Guinea's lavland, danner delta ved Papatubung. Anv. af de indfødte til kunstvandig.

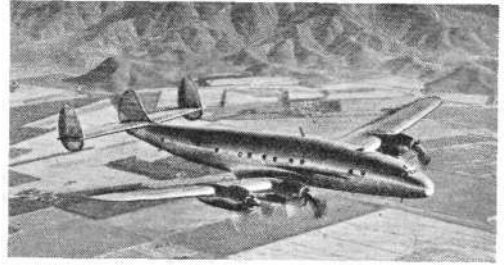
flydedok, u-formet ponton, der kan sænkes og heves ved fyldning og tømnung

FLYVEMASKINER

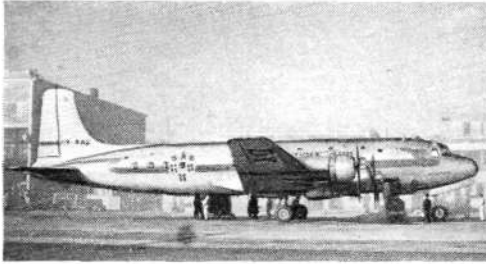
459

Convair (USA).

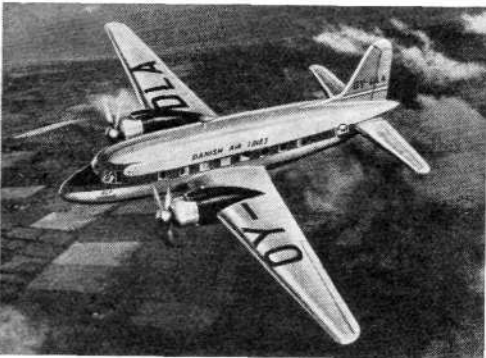
Lockheed Constellation (USA).

Douglas Cloudmaster (USA). Tilhører DDL.

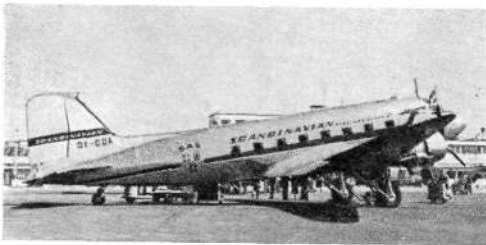
Boeing Stratocruiser (USA).

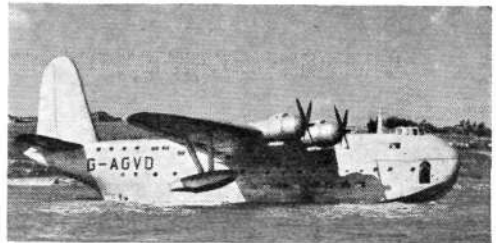
Vickers Viking (England). Tilhører DDL.

Douglas Skymaster (USA).

Douglas Dakota (USA). Tilhører DDL.

Short Shetland flyvebåd (England).

af pontonerens vandtanke. Benyttes til dækning af større skibe.

flydegrænse, *tekn.*, den spænding, der opstår ved træk, tryk el. bøjning, ved hvilken plastiske (sejle) materialer, spec. metaller, får en deformation, som vokser uden at belastningen vokser yderligere. Deformationen forsvinder ikke ved aflastning.

flydejord, jord, der i arktiske egne glider ned ad skrånede flader, når undergrunden er frosset.

flydekran, kran anbragt på en ponton.

flydende gulv, d. s. s. svømmende gulv.

flydende krystaller, tilstandsform, der danner et overgangsstadium ml. den flydende og den krystallinske, idet visse stoffer kan danne anisotrope vædsker (d. v. s. vædsker, i hvilke, mods. alm. vædsker, molekylerne er orienterede ligesom i krystallerne).

flydende luft er atm. luft, der er fortættet til vædske ved afkøling. f er en vandkræft vædske med kp. ml. $\pm 196^\circ \text{C}$ (kvælstofets kogep.) og $\pm 183^\circ \text{C}$ (iltens kp.) efter blandingsforholdet. f kan fremstilles i store mængder ved Lindes maskine, hvori luft, der er komprimeret til et par hundrede atm. tryk, pludselig udvides til 1 atm. hvormed temp. falder stærkt. f opbevares i dewarke for at hindre en for hurtig fordampning og anv. i fys. og kem. laboratorier til afkølingsformål. Ved destillation af f fremstilles ren ilt og kvælstof. De ædle luftarter neon, argon, krypton og xenon udvindes også af f.

flydetrosse, *søv.*, korkomlagte stålstrådetrosse.

flydevægt, da. betegn. f. aræometer.

Flüela ['fly:ala:], bjergpas (2384 m o. h.) i Rhätiske Alper, Schw. Forbinder Davos med nedre Engadin.

Flüelen ['fly:elən], landsby S f. Vierwaldstattersee, Schw.; 1200 indb.

'Flygare-Car'len, *Emilie* (1809-92), sv. forfatterinde. Skrev talr. spændende romaner om skærgårdslivet; særlig kendt er *Rosen på Tistelön* (1842).

flygel, klaver med vandret liggende strenge, som er spændt ud over en sangbund, der ligner en retvinklet trekant med afrundede hjørner. Har fyldigere klang end opretstående klaver. Fremstilles i forsk. størrelser, hvoraf de almindeligste er kabinet-, salon- og koncert-f.

flygelhorn, messingblæseinstrument, bygget som trompet, men noget større. Har omfang som en alt-basun.

flygtninge, personer, der har måttet forlade deres hjemland på gr. af polit. omvæltninger. Ofte bliver de af det nye styre frataget deres statsborgerskabet og nægtes deres hjemlands diplomater, beskyttelse. Ved internat. foranstaltninger har man søgt at afhjælpe visse af de heraf opståede vanskeligheder. FNs generalforsamling oprettede i dec. 1946 en internat. flygtningeorganisation (International Refugee Organization, IRO) til varetagelse af f-s forhold. 1 maj 1947 var 7 af 8 mill. ikke-ty. f blevet hjemsendt.

1. Verdenskrig og revolutionen i Rusl. skabte talr. f. bl. a. fra Tyrk. (armeniere og assyrere) og Rusl. (ca. 1-1,5 mill., hvoraf ca. 350 000 i 1938 endnu ikke havde opnået fremmed statsborgerskabet). 1921 oprettedes på Røde Kors' initiativ m. Folkeforbundsrådets tilslutning en organisation under Fridtjof Nansens ledelse, som bl. a. ved udstedelse af Nansen-pas foretog løste f-problemer. - Under og efter 2. Verdenskrig opstod f-problemer i hidtil ukendt omfang; først i forb. m. evakuering af civilbefolkning fra egne, der besattes af fjenden (især vestl. dele af Sovj.) el. var særlig udsat for luftangreb (London, V-Tyskl.). Mange modstandsfolk måtte forlade deres bopæl, evt. flytte til andet land (1944 havde Sv. 48 000, Schw. 70 000 f.). Nov. 1943 anslog de Allierede antallet af f (displaced persons) til ca. 21,6 mill. iberegnet krigsfanger, men fraregnet flytning fra V-til Ø-Tyskl. Efter krigen opstod f-problemer især i Tyskl., da polakkerne fordrev ty. Ø f. Oder-Neisse-linien, og hovedparten af sudeterty. udvistes af Tjecoslov. (i alt ca. 10 mill.). S-Slesvig måtte

da som en af de mindst krigshærgede egne af Tyskl. modtage f i omtrent ligeså stort tal som den hjemmehørende befolkning. Danm. modtog febr.-maj 1945 efter ty. ordre 244 000 ty. f, der var blevet hjemløse ved sovj. erobring af Ø-Tyskl. (overv. landbefolkning). Skoler og en række andre offentl. bygninger, samt hoteller m. m. blev beslaglagt (80% af Kbh.s børneskoler). Da det efter Tyskls sammenbrud viste sig, at der ikke var udsigt til snarlig hjemsendelse, samledes f (efter hjemsendelsen af Wehrmacht-medl. m. m. ca. 197 000) i store lejre; fra ca. 1400 store og små lejre organiseredes 9 store lejre (sv. og efterladte ty. barakker). Da man ikke ønskede f blandet m. den da. befolkning, bevogtedes lejrene; daglig ledelse under da. lejrchefer under Statens Civile Luftværn (øverste myndighed: Flygtninge-admin.). Fra 1946 indvilgede de Allierede Magter i at modtage f i Tyskl. Den sidste ty. f-transport afgik 15. 2. 1949; de sidste ty. f rejste 22. 4. 1949. Derudover fandtes apr. 1949 ca. 2800 ikke-ty. f i Danm. (mod ca. 24 000 i 1945). Omkostningerne for den da. stat beløb sig i alt til ca. 470 mill. kr.

Flygtningeadministrationen, oprettet 1945 under Johs. Kjærboles ledelse som øverste myndighed i alle spørgsmål vedr. ty. og a. flygtninge i Danm. Antallet af flygtne. er 1945-udg. af 1948 nedbragt fra ca. 1/4 mill. til ca. 2000. (Jfr. flygtninge).

Flygtningeorganisation, International, en i 1946 under FN oprettet organisation for flygtningeforsorg (IRO).

flyging jib ['flaiin 'daiib] (eng.), forreste sejl på bavsprødet; f er et trekantet stagejib.

Flying Scotsman ['flaiin 'skåftmæn] (eng.; flyvende skotte), Eur.s ældste særl. hurtigkørende damptog, løber ml. London og Edinburgh. Før 2. Verdenskrig gennemkørtes den 631 km l. strækning uden standsning på 7 timer, d. v. s. med en hastighed på 90,1 km/t.

flyktæne (gr. blære, vable), rød, blæreagtig dannelse på øjets slimhinde. Den optræder især hos børn med kirtelsyge.

flyverfisk, d. s. s. fladfisk.

Flyversø, naturkøns sø, 6 km SV f. Skive; 4,2 km². Afløb til Skive Å. Fredet p. gr. af sin landskabelige skønhed.

flysch [fly], lerblandede sand- og grusaflejringer, der er opstået i havet foran Alperne under disses opfoldning. Indgår delvis i folderne og da omdannede til fyllitagtige bjergarter.

flytbløkke, da. betegn. for erratiske blokke.

flyttedag, tidl. henlagt til to halvårige terminer, 3. tirsdag i apr. og okt. Fra 1937 første søgnedag i hver måned.

flyveblad, trykt skrift af mindre omfang og tidsbundet indhold, undertiden ledsaget af træsnit. f havde sin glansperiode i bogtrykkerkunstens ældre tid, før avisens fik udbredelse.

flyvebåd, søflyvemaskine, som starter og lander på vand, og hvis krop er udformet, så den som et skibsskrog kan flyde på vandet. (Ill. se tavle Flyvemaskiner).

flyvegern (*Pteromyiinae*), gruppe af egerm m. flyvehud langs kroppens sider, kan udføre glideflugt fra træ til træ; natdyr. Det almindelige f (*Sciuroporus ruscicus*) i NØ-Eur., forekommer i Finl. Adsk. arter i N-Amer. og troperne.

flyvefisk (*Exocoetidae*), fam. af makrelgedder, bryst-, undertiden tillige bugfin-

flyvegigt, populær betegn. for smerter, som stadig veksler sæde.

flyvehavre (*Avena fatua*), ukrudt af havreslægten; ligner meget den dyrkede havre, men er højere og kraftigere og har en mere åben top m. lange toprene og noget mørkere frugter, som modnes og falder af inden høst. Spireevnen holder sig i årevis; kun 30-40% spirer det flg. forår. f, der menes at høre hjemme i S-Rusl. og Balkan, har i nyeste tid bredt sig til mange andre lande. I Danm. forekommer den især på Vestloll. og Lange-land, kan her reducere udbyttet af vårsæden til det halve. Indslæbes m. importeret Sortehavsbyg og spredes m. halm, korn, hærskværker o. lign. Bekæmpelse: spredte planter samles straks i sække, brændes el. nedgraves dybt; avner fra træskn. brændes; sædskifte uden vårsæd, især rodfrugter, kartofler, staldfødeafgrøder, i fl. år.

flyvehede el. *hedestigning*, varmeanførelse med blodstigning til hovedet; kan optræde hos kvinder i overgangsalderen.

flyvehud betegner hos flagermus og enkelte andre pattedyr den ml. lemmerne, kroppen og halsen udspændte hud.

flyvehøns, d. s. s. sandhøns.

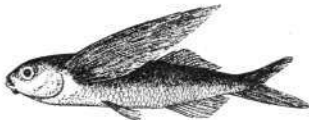
flyveinstrumenter, den del af flyvemaskineinstrumenterne, der anv. til observation vedr. selve flyvningen. f omfatter bl. a. fartmåler, drejningsviser, hældningsviser, krængningsviser, højdemåler, variometer, kursgyro, kunstig horisont og kompas.

flyvekamera, specialkamera med fortegningsfrit objektiv med nøje kendt brændvidde. Benyttes ved luftfotografering til brug for luftfotogrammetri. Negativet presses under fotograferingen mod en plan, der er forsynet med målemærker, der medfotograferes, og som benyttes ved udmålingen.

flyvekuller, *vet.*, form for kuller.

flyvemaskine (se tillige flyvning), motordrevet luftfartøj tungere end luften. f inddeles i flg. kategorier: land-, sø- og amfibief. Hver af disse kategorier kan efter anv. deles i krigs-, trafik- og sportsf. f-s hoveddele er bærelan, krop (fuselage), haleflader, styregejre, understel, flyvemotor og propel. Disse hovedelementer indgår i f-s konstruktion med varierende antal, udformning og placering afhængig dels af kategorien og motorantallet, dels af om typen er et monoplan el. et biplan. - f benyttes nu foruden til militærflyvning, lufttrafik og sportsflyvning tillige på en række spec. felter såsom fiskerinspektion, patruljetjeneste, skadedyrbekæmpelse, luftfotografering, sygetransport. f-s konstruktion beror på flg. princip: I blæsevejr giver vindens pres mod en skråtstillet, plan flade, f. eks. en drage, tilstrækkelig opdrift til at bære fladen vægt. Den samme opdrift fås, hvis man fører den skråtstillede flade frem gnm. stillestående luft. Opgaven var altså at konstruere en stabil og styrbar flade og at finde en egnet kraftkilde til at trække fladen frem gnm. luften. Lilienthal løste en del af opgaven og byggede efterhånden fl. flyvedygtige, motorløse glidere; den glg. f kunne først realiseres, da forbrændingsmotoren efter århundredskiftet nåede et tilstrækkeligt højt udviklingsstrin og dermed blev brugbar som flyvemotor. Undersøgelser over forholdet ml. bæreladens tværnsnitform (planprofil) og opdriften og luftmodstandens betydning bragte yderligere fremskridt. - Den første flyvedygtige f byggedes 1903 af brødre Wright. I Eur. var da. Ellehammer den første i 1906.

I årene op til 1. Verdenskrig byggedes talr., stadig bedre typer, der ofte opkaldtes efter konstruktørerne (Voisin, Farman, Blériot, Fokker o. m. a.). Under krigen 1914-18 forceredes i høj grad f-s udvikling, og der skabtes de grundformer, af hvilke de moderne typer er fremstået. Siden da er ikke fremkommet revolutionerende nye f-typer, men derimod sket store aerodynamiske og konstruktive forbedringer, baseret på systematisk forskning. (Ill. se tavlerne Flyvemaskiner og Luftvåben).

nerne stærkt forlængede; kan svæve et stykke over vandfladen. Adsk. arter i varmere have.

Flyvefisk (*Volans*), stjernebillede på den sydl. stjernehimmel.

flyvefotografering, d. s. s. luftfotografering.

Nogle distancerekorder med flyvemaskine.

År	Land	Strækning	Dist. km	Maskintype
1925.....	Frankr.	Étampes (Fr.)- Villa Cisneros (V-Afr.).....	3 166	Bréguet 19
1931.....	USA	New York- Istanbul.....	8 065	Bellanca
1937.....	Sovj.	Moskva-San Jacinto (Cal.)....	10 148	ANT 25
1938.....	Engl.	Ismaïlia (Ægypten)- Port Darwin (Austr.)..	11 520	Vickers
1946.....	USA	Perth - Columbus (Ohio)....	18 082	Lockheed P2

Distancerekord for svæveplan 749 km, for luftskib 6384 km.

Nogle hastighedsrekorder med flyvemaskine.

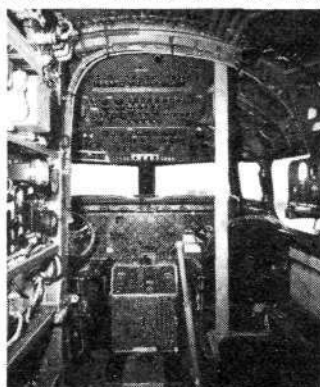
År	Land	Navn	Hastighed km/t	Maskintype
1906.....	Frankr.	Santos Dumont	41,3	Antoinette
1910.....	Frankr.	Leblanc	109,8	Blériot
1920.....	Frankr.	Sadi-Lecoq	313,0	Nienport-Delage
1928.....	Ital.	De Bernardi	512,8	Macchi M. 52
1931.....	Engl.	Stainforth	655,0	Supermarine S. 6
1939.....	Tyskl.	Wendel	755,0	Messerschmitt
1947.....	USA	Carl	1047,5	Douglas »Sky streak«

Nogle højderekorder med flyvemaskine.

År	Land	Navn	Højde m	Maskintype
1909.....	Frankr.	Latham	155	Antoinette
1910.....	Frankr.	Latham	1 000	Antoinette
1910.....	Frankr.	Legagneux	3 100	Blériot
1920.....	USA	Schroeder	10 093	Lepère
1936.....	Engl.	Swain	15 223	Bristol
1938.....	Ital.	Pezzi	17 083	Caproni
1948.....	Engl.	Cunningham	18 133	D. H. Vampire

Højderekord for svæveplan 8050 m, for stratosfærebomben 22 066 m.

flyvemaskineinstrumenter er de instrumenter, der er nødv. i en flyvemaskine for at overvåge både flyvningen

Førerkabine med instrumenterne.

og maskinens manøvrer og de tekn. installationers funktion. Man skelner ml. flyveinstrumenter og motorinstrumenter. Desuden findes specialinstrumenter, der viser f. eks. understels-el. landingsklapens stilling.

flyvemotor, forbrændingsmotor, spec. udformet til anv. i flyvemaskiner. f skal være driftssikker, så let som mulig, skal kunne arbejde i alle stillinger og med mindst mulig tab af motoreffekt, selv om flyvningen foregår i store højder. Disse delvis modstridende fordringer søges opfyldt gnm. en omhyggelig udformning af alle detaljer og en effektiv udnyttelse af det til hver enkelt motordel bedst egnede

specialmateriale samt gnm. anv. af særl. installationer som f. eks. overlader, karburator med højderegulering og luftforvarmning og evt. rygflyvningsanordning, automat. blandingsregulering m. m. - Man skelner bl. f ml. rækkemotorer, der kan være enten luft- el. vædskekojede, og stjernemotorer, der er luftkølede. f bygges i størrelser fra få HK og op til enheder på ca. 4000 HK. De største motorer har ydelsesvægte (d. v. s. vægt: ydelse) på ca. 2-300 g/HK. I adsk. år har man arbejdet på at fremstille diesel-f. Hovedvanskeligheden ligger i at bringe vægten ned. Hidtil har kun enkelte Diesel-f fundet anv. i visse ty. trafikmaskiner. (Ill. se række- og stjernemotor).

flyvende fæstning, populær betegn. for det amer. bombefly Boeing B-17, der blev anv. under 2. Verdenskrig. F er et firemotoret (4x1200 HK) metalmonoplan; besætning 6-10 mand; største hastighed 483 km/t; største bombelast ca. 7000 kg; største fuldvægt 29 500 kg. Luftfartøjet fik navnet F p. gr. af sin meget kraftige defensiv bevæbning (13 stk. ca. 13 mm maskingeværer) og sin store flyvehøjde (over 10 000 m). (Ill. se tavle Luftvåben).

flyvende Hamborger (ty. Der Fliegende Hamburger), det første lyntog i Eur. Indsat 15. 5. 1933 på den 287 km l. strækn. Berlin-Hamburg, som uden standsning gennemkørtes på 137 min., d. v. s. med en hastighed af 125,6 km/t.

flyvende Hollænder, Den, romantisk opera med tekst og musik af Rich. Wagner (Dresden 1843, Kbh. 1884). Bygger på gl. forestilling bl. søfolk om et spøgelseskib, som i dårligt vejr var slede forlis; dette udbyggedes til sagnet om hollænderen, som, fordi han havde trodset Gud, måtte sejle evigt. Også benyttet af Scott, Marryat og Heine.

flyvende hunde, de til stor-flagermusene hørende langsnudede, trop. frugtædende flagermus.

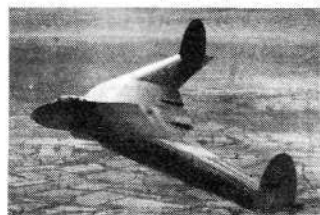
flyvende korps, mindre, stærkt rørlig troppestyrke, der virker på egen hånd.

flyvende Post, se Kjøbenhavns Flyvende Post.

flyvende sommer, de lange, tynde tråde, som om efteråret spindes af unge edderkopper, og ved hj. af hvilke disse kan svæve lange strækninger.

flyvende start, sport, startform, hvor de konkurrerende er i fuld fart over startlinien i det øjeblik, løbet begynder.

flyvende vinge, flyvemaskine uden haleparti. Længdestabiliteten opretholdes ved at give bæreplanet stærk pilform; styreorganer anbringes på planet's bag-

kant og i planerenderne; på de store f er bæreplanet så tykt, at motorer og kabiner kan rummes inden i planet. f har den fordel fremfor andre flyvemaskintyper, at den er billigere at bygge, fordi man bl. a. undgår kropkonstruktionen, og desuden har det vist sig, at pilformede bæreplaner tillader opnåelsen af hastigheder omkr. lydets (ca. 1200 km/t).

flyveplads, et afgrænset land- eller søområde, som normalt anv. til luftfartøjs start og landing (jfr. lufthavn).

flyveposten, da. kons. dagblad, grl. 1845 af Edv. Meyer, for en væsentl. del skrevet af Jacob Davidsen (1813-91) og G. Siesbye. Udgjorde en modvægt mod De Nat.-liberale; ophørt 1870.

flyvepungdyr (Pelevarius), slægt af pungaber, der kan flage v. hj. af en ml. lemmerne udspændt hud.

flyver el. pilot, flyvemaskinefører med flyvercertifikat.

flyverangreb, angreb med bombefly, jagere, jagerbombere el. torpedoplaner mod faste el. bevægelige mål på jorden el. søen.

flyverbomber, sprængstofbeholdere spec.

Tysk minebombe, 250 kg.

indrettet til udkastning fra fly, omfatter sprængbomber, minebomber, gasbomber og brandbomber.

flyvercertifikat, et af luftfartsmyndigheden udstedt bevis til førere af fly. Man skelner ml. f for førere af luftfartøjer i offentl. lufttrafik, for erhvervsflyvere og for privatflyvere.

flyverekorder. Man skelner ml. 1) distancerekord (længste med luftfartøj tilbagelegte strækning uden mellemlanding), 2) hastighedsrekord, 3) højderekord. (Se tabeller sp. 1324-25).

flyverekognosering, tilvejebringelse af oplysninger om mål, troppebevægelser el. l. i fjendt. områder v. hj. af observation fra fly; 1) ved strategisk f (el. fjernerekognosering) fremskaffes oplysninger af enhver art om den fjendt. stats ml., industrielle og transportmæssige evner samt oplysninger om troppeforskydninger o. l.; 2) ved taktisk f (el. nærrekognosering) skal skaffes oplysninger om forholdene ved selve kampfronten, d. v. s. de fjendt. afds stillinger, batterier, motorvognparke osv. f kan udføres som øjnerkogn. el. fot. rekognosering.

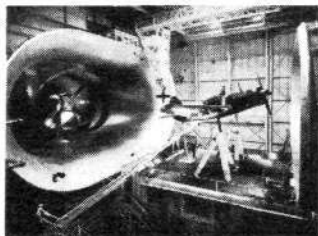
flyvervarsel, sirenevarsel, når der regnes med nedkastning af bomber; sigende og faldende hyletone i 1 min.

flyvervåben. Armeringen i en flyvemaskine består af automatiske skydevåben, kanoner, flyverbomber, torpedoer og raketterbomber.

flyverøn, betegn. for en røn (f. eks. alm. røn), der vokser højt til vejrs (f. eks. i toppen af et gl. piletræ el. på en mur), bragt derhen af bær, som fugle har spredt.

flyvesand, sand transporteret af vinden, kornstørrelse oftest ensartet, kornene afrundede. Forekommer mest i klitter.

flyveteknik forsøgsanstalt, forskningsinstitut, der i reglen omfatter laboratorier til kem. og fys. materialeundersøgelser, vindkanaler til aerodynamiske undersøgelser af modeller af flyvemaski-

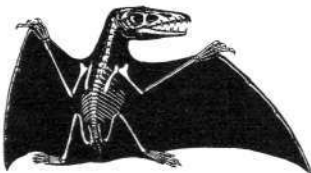

Vindtunnel på flyveteknik forsøgsanstalt.

ner og flyvemaskinedele, motor-prøveanstalter til afprøvning af flyvemotorer el. dele heraf m. m. Større f har tillige egen flyveplads, for prøveflyvninger. Store centrale f drives i reglen af staten, men ofte har også store flyvemaskinefabrikker egen f.

flyveulke (*Pterois*), slægt af panserkindede m. store brysttinner. Antoges m. urette at kunne flyve. Ind. Ocean.

flyveøgler, uddød orden af flyvende krybdyr. Forlemlerne havde 4 fingre, hvoraf 3 korte med kløer, den 4. meget stærkt forlænget; ml. arm, forlængede finger og krop en flyvehud, hvorved dan-

nedes lange smalle vinger. De mindste f var på størrelse med spurven, de største havde et vingefang på 7-8 m. Forekom i mesozoisk tid, uddøde i slutningen af kridt. Af slægter kan nævnes Pterodactylus, Rhamphorhynchus og Pteranodon.

flyvning (se tillige flyvemaskine), bevægelse gnm. atm. foretaget med et motor-drevet luftfartøj tungere end luften. Den første f lykkedes 1903 for de amer. brødre Wright, den første f i Eur. udførtes sept. 1906 af danskeren Ellehammer. Talr. pionerer, i Danm. bl. a. R. Svendsen og A. Nervo, kappedes om at sætte rekorder og bidrog derigennem til at fremme udviklingen. I 1910 besejrede Bleriot den eng. kanal, 1910 fløj en fr. flyver fra London til Manchester, og i årene 1911-13 foretoges f ml. næsten alle Eur.s hovedsteder og højderrekorden med flyvemaskine forøgedes fra 155 m i 1909 til godt 6000 m i 1913. I Danm. fuldførte Nervo den første rundflyvning over Kbh. i 1909. S. å. fløj Svendsen over Øresund og i 1910 fløj denne som den første i Skand. med passager. 1911-13 prægedes f i Danm. af talr. flyvestævner og -opvisninger fortrinsvis med udenlandske deltagere. - Krigen 1914-18 betød et enormt fremskridt for den mil. f og dermed indirekte for den civile, der straks tog fat, da krigen sluttede. De første luftfartsselskaber blev grl. - det første i Danm. i 1918 (DDL) - og med ombyggede krigsmaskiner tog trafikflyvningen sin beg. Den første regim. lufttrute åbnedes ml. London og Paris 1919. Den store fremgang inden for mo-

tor- og flyveteknik, dristige rekordfl. og internat. konkurrencer har fremmet f-s udvikling. Distance-f, højde-f, polar-f, Atlanterhavs-f og jordomf foretaget med flyvemaskiner af alle typer og størrelser har vist f-s muligheder.

flæg el. **flægekøller**, folkelig betegn. for alm. dunhammer.

flække (ty. *Flecken* af *Fleck* plet), brugtes i Danm. tidl. om større landsbyer med købstadspræg, nu spec. om de 5 sønderjyske f: Augustenborg, Christiansfeld, Højer, Løgumkloster og Nordborg, som er sidestillede med købstadskomm.

flækkekniv, kniv fra stænder og bronzealder hugget af en flintflække.

flæskeklaner (*Der'mestes lar'darius*), bilder der kan gøre skade ved at æde roget flæsk o. l. Ret alm. i huse.

flæskeproduktion. Flæsk (svinekød) er svineavlens vigtigste produkt. Verdens svinehold ansløges i 1938 til ca. 300 mill. stk. Det største svinehold havde Kina med 65 (1947: 53), USA med 50 (1947: 56), Sovj. med 30 (1947: 7,2), Tyskl. med 25 (1947: 8,4) og Bras. med 24 (1945: 24) mill. stk. Danm. havde 1938 3 mill. svin (1947: 1,8 mill.). I Kina er svinet det vigtigste husdyr; det fødes her med affald af enhver art. USAs svineavl sker især i majsbeltet (Iowa, Illinois og Indiana); 40% af majshesten anvendes som svinefoder. Sovjs svinehold er størst i Ukraine; her som i Tyskl. udgør kartoffelen det vigtigste foder. - Svineavlens vigtigste produkt er flæsk (bacon). Danm. har verdens største baconeksport. - Af de 410 000 t, der i 1938 kom i verdenshandelen, leverede Danm. 177 000 t eller 43% (1947 eksporterede Danm. i alt 57 000 t bacon og flæsk). For 1. Verdenskrig overgik USAs eksport den danske, men gik i 1930'erne stærkt tilbage. Danms. alvorligste konkurrent på det eng. marked er nu Canada, hvis eksport efter Ottawa-aftalerne er blevet stærkt forøget. I anden række kommer eksportlande som Holl. og Sv.; nyere eksportører er Polen, Litauen og Argentina.

Flæskholm, da. ubeboet holm Ø f. Avernakø; 0,01 km².

fløde, særlig fedtrig mælk, der fremkommer, når de i mælkem emulgerede fedtkugler får lejlighed til at samle sig. Da fedtkuglerne har en mindre vfl. end mælkevædsken, vil de under henstand søge mod overfladen el. lade sig udskille ved centrifugering. Flødefaafættningens hastighed og fuldstændighed bestemmes af fedtkuglernes størrelse og sammenklæbningsvevne samt af temp. Formindskes fedtkuglernes størrelse stærkt gnm. homogenisering, mister mælken evnen til flødefaafættning. f benyttes ved smørfremstilling, til flødefabrikation og i husholdningen.

flødeis el. *ice-cream*, produkt fremstillet af fløde iblandet sukker, gelatine og forsk. smagsstoffer. Benyttes som desserter og forfriskninger (jfr. is-crème).

fløj, 1) *arkit.*, a) del af bygningskompleks når dette består af fl. sammenbyggede længer, f. eks. hovedf, sidef, b) d. s. s. flade, f. eks. dorf, vindf; 2) *mil.*, både højre og venstre del af en troppe- og flådestyrke, el. kun dennes yderpunkter; 3) *sov.*, a) tilspidset flågdugpose som vejr, brugtes i sejskibe og nu igen i motorskibe; dampskibe har skorstenrøg som vindviser; b) blå f, kommandotegn i det da. søværns luftfartøjer.

fløjadjutant, adjutant af stabsofficer-rang hos fyrster og hærførere (opr. hos førerne af en hærstyrkes fløje).

fløjalter, sengotisk altertavle, som et skab m. 2 el. fl. åbne døre, fyldt med billedskærerarbejde. Kan dørene (fløjene) lukkes, er de prydet m. malerier på ydersiden. (III).

fløjfisk (no. dialekt *fløje* flyve) (*Callionymidae*), fam. af aborræfisk, store øjne, hannen m. høj rygfinne og stærke farver. Et par arter på ret dybt vand i da. have. Den større sribede f (*Callionymus lyra*) og den mindre plettede f (*C. maculatus*).

fløjknep, *sov.*, rund plade som afslutning på anvendestop med huller til flagfald.

fløj, *velvet* el. *velours*, vævede stoffer, hvis overside (el. begge sider) har et tæt flor af penselagtigt fremstående taver (opskåret f). Floret kan være dannet enten af særlige kædetråde (kædef) el. af skudtråde (skudf). Ved kædef er floret oftest uld el. silke, ved skudf bomuld. f med høj flor kaldes plys.

fløjsand (*Oï'demia fusca*), dykand, sort m. hvidt spejl, nordisk, alm. vintergæst i Danm.

fløjsblomst, da. navn på tagetes.

fløjsgræs (*Holcus la'natus*), et topgræs med 2-blomstrede småaks; tæt fløjshåret; alm. på da. enge.

fløjsorm, larven af kålbladhvepsen, skadelig på roer.

fløjstapet el. *fløjspapir*, papir med fløjagtigt overtræk af uldstøv.

fløjmur, støttemure, der afslutter en bros endepiller, en sluses indfatningsmure el. lign. f-s opgave er at støtte og afgrense den tilstødende jord.

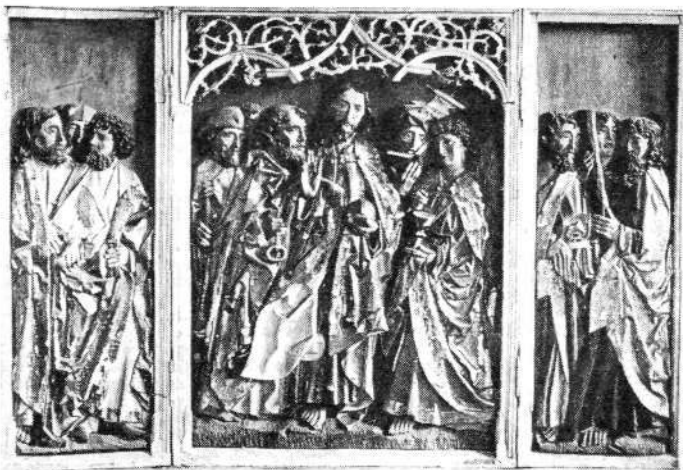
fløjte, træblæseinstrument af omfanget

c'-c''''. Kaldes også ofte tvær-f p. gr. af den stilling den holdes i under spillet.

fløjte, *sov.*, tremastet skib, højt og bredt for og agter.

fløjtefisk (*Aulo'stomidae*), fam. af rør-

Riemenschneiders fløjalter til kirken i Bibra, Sachsen.

mundede; langstrakte m. rørformet forlænget snudeparti; tropiske.

fløjtefugl (*Gymno'r'hina 'tibicen*), austr. tornskade, kraftige fløjte-toner, sort- og hvidbroget.

fløjte-tønde, flydende sømærke, der ved jern-tøndens bevægelse i søen giver fløjte-lyd som tågesignal; hyppigst udstyret med fyr-lanterne (gas). (Ill. se tavle Sø-mærker).

Flötner ['flø:t-] (*Flettner*), Peter (d. 1546), ty. renaissancekünstler. Indførte den ital. renaissancestil i Tyskl. og fik stor indflydelse på kunstindustrien.

fløts (gl. ty. *flezz* flad), bjergmandsudtryk for brydbare lag, spec. kullag med ensartet mægtighed.

flåd, 1) *fiskeri*, flyder af kork el. træ, der holder (fiske)garnet oppe i vandet. På større vande el. trawl anv. skindbøjer el. luftfyldte glaskugler som f; 2) *med.*, d. s. s. flod.

flåde, 1) et lands samtl. krigsskibe (orlogs-marinen); en større samling skibe (krigsskibe, koffardiskibe, fiskefartøjer o. l.), et lands samtl. handelsskibe; 2) la v ponton af bjælker, brædder og planker. Under krig skal alle skibe være forsynet med redningsflåde.

Flådens Leje, benævn. for vandarealet på Holmen.

flådestation, basis for hele el. større dele af et lands flådestyrke, f. eks. Kbh., hvor krigsskibene ligger i Flådens Leje. Her kan skibene oplægges, bemanded og modtage forsyninger af ammunition, proviant og brændstof.

flåde-traktater, internat. traktater om begrænsning af flåderustningerne. Kun på dette område førte mellemkrigstidens nedrustningsbestræbelser til visse, om end kun midlertidige, praktiske resultater. Washington-traktaten 1922 ml. Storbrit., USA, Japan, Frankr. og Ital. begrænsede slagskibstønnen (i forh. 100-100-60-35-35) medens London-traktaten 1930 også begrænsede andre skibstyper. Denne opsiges af Japan 1936, og en ny overenskomst ml. Storbrit., USA, og Frankr. fastsatte kun kvalitative begrænsninger. Ved aftale 1935 ml. Storbrit. og Tyskl. fastsattes sidst-nævnte flåde til 35% af den britiske.

fladning (no. *flotning*, sv. *flotning*), den frie drift af rå tømmertokke fra skovene ad elve og floder til savværker o. a. træforædlingsanlæg. Om vinteren opstables træet på bredderne, kastes ved ismeltingen i vandet og føres med strømmen; på søer samles stammerne i flåder, der varpes el. slæbes af dampbåde. F er en billig transport, der har stor bet. navnlig i Finl., No. og Sv.

Flåmsbanen, no. elektr. bane gnm. Flåmsdalen til Myrdal på Bergensbanen. Imponerende ingeniørarbejde. Åbnet 1937.

Flåmsdalen, naturskøn no. dal, fra det inderste af Sognefjordens sydl. arm, Aurlandsfjorden, mod S.

Fläsjön ['flä:jön], 112 km² stor sv. sø, N-Jämtland.

flå'ter, d. s. s. blodmider.

FM, fork. betegn. f. frekvensmodulation.

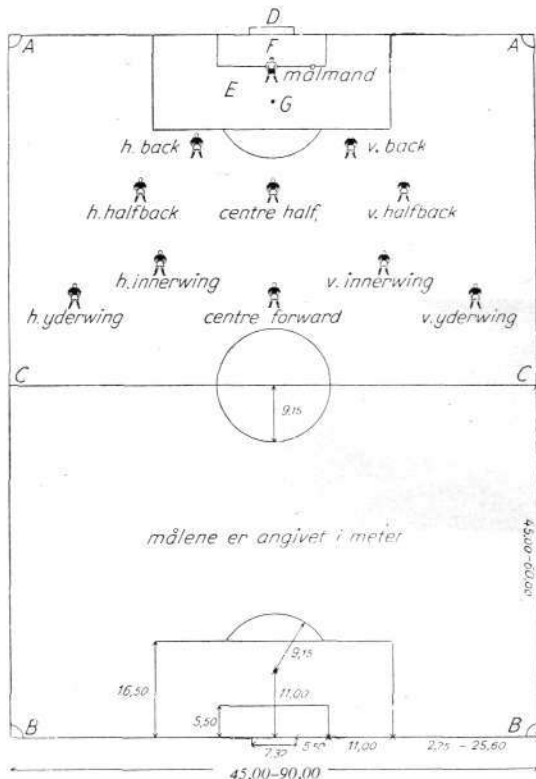
F.M. (fork. f. fredlyst mindesmærke), ken-detegn, der indhugget i en sten benyttes til at angive et jordfast mindesmærkes (f. eks. oldtidshøjs) fredfyndning.

f-mol, toneart med grundtonen f, og ? for tonerne h, e, a og d; paralleltoneart til As-dur.

FN, fork. f. Forenede Nationer.

fnat (lat. *scabies*), smitsom hudlidelse fremkaldt af miden *Acarus scabiei*. Overføres ved nær berøring f. eks. under dårlige boligforhold. Helbredes ved passende behandling. på et døgn, i Danm. anv. især et svovlholdigt præparat dioxatogen. Diagnosen kan være overordentlig vanskelig. Om husdyrenes f se *fnatmider*.

fnatmider (*Sarcoptidae*), mikroskopiske mider, blege, bløde, benene korte, ofte m. sugeskål. Snylter i huden på varm-blodige dyr. Menneskets f (*Sarcoptes scabiei*) m. lange hår og torne, gnaver gange i overhuden, hvorved fremkaldes en irriterende kløe, angriber også andre pattedyr. Andre arter af f på kvæg, fugle

Fodboldbane. AA og BB: mållinier, AB: sidelinier, A og B: hjørnesparkspletter, CC: midterlinje, D: mål, E: straffesparksfelt, F: målfelt, G: straffesparksplet.

o. a. dyr: 1) *gravemider* findes ved skab hos hesten, hunden, svinet, færet, geden og katten, 2) *sugemider* forekommer navnlig ved færets ondarterede skab, der i færevlende lande kan forvolde store tab, men også ved øreskab hos kaniner, og 3) *gravemider* hos hest, kvæg og får som årsag til fodskab el. den såk. skabmuk.

fnok, hårdannelse, der også findes på bægernes plads hos kurvblomstfam.; tjener som frøspredningsmiddel.

fnokurt (*Cine'raria*), slægt af kurvblomstfam. Astersgruppen. 25 arter, mest fra S-Afr. I Danm. findes f i tørvemoser og kær. Kær-f (C. palustris) med tætte, klæbrige hår på stængel og blade, frugten med lange, hvide fnok.

f-nogle, d. s. s. bas-nogle.

f.o. (fork. f. forordre), certepartiangivelse for den anløbshavn, hvor nærmere meddelelse om skibets endelige bestemmelse-havn vil foreligge - gives nu hyppigt pr. radio.

Foakes-Jackson [fo(u)ks 'dsjæksn], *Fredrick John* (1855-1941), eng.-amer. teolog (i USA fra 1916), prof. i New York; har især arbejdet med oldkirkens og N.T.s hist. Som teolog kritisk og liberal.

fob (fork. f. eng. *free on board* frit om bord), betyder at sælger skal levere varen og bære omkostn. og risiko for den, indtil den er inden for skibssiden i den angivne havn. Køber skal skaffe skibet.

-fo'bi' (gr. *-fobia*, af *fobos* frygt, flugt), modvilje, afsky, ofte sygelig frygt.

Foch [fɔʃ], *Ferdinand* (1851-1929), fr. militær (marskal 1918). 1898 lærer i strategi ved krigsskolen, 1907 leder af denne. Planlagde 1914 den strategi, som Joffre anv. i Marne-slaget. Kommanderede fra 1915 hærgruppe på N-fronten. Maj 1917 fr. generalstabschef. Fra marts 1918 overstkomm. for de allierede hære på V-fronten; foreskrev våbenstilstandsbetingelserne nov. 1918. Ønskede fr. Rhin-grænse. (Portræt sp. 1334).

Fock, *Gorch*, egl. *Johann Kinau* (1880-1916), ty. forf. F-s hovedværk er hjemstavnsromanen *Seefahrt ist not* (1913), skrev endv. folkelige platty. dramaer.

'Focke-Wulf, ty. flyvemaskinefabrik, grl. 1924 i Bremen, fremstillede for den 2. Verdenskrig trafikfly (bl. a. typen »Condor«). Under krigen byggedes talr. jagere og bombemaskiner.

Fockink ['fɔkɪnk], *Wyman*-, en af de ældste holl. likørfabrikker.

Focsani [fɔk'ʃanɪ], handelsby i Rumænien ved Karpaternes østfod; ca. 40 000 indb.

fod (lat. *pes*), består hos mennesket af f-rod (tarsus), mellemf. (metatarsus) og tærne (digit). f-rodens omfatter 7 knogler: 1)

Fodens skelet.

rullebenet, der indgår i f-leddet, 2) hælbenet, 3) bådnet, 4-6) kliebenene og 7) terningebenet. Mellemf. består af 5 mellemfodsknogler, der perifert hver bærer en tå. Ledforb. i f er, når man ser bort fra f-leddet, stramme, idet stabiliteten under legemsvægtens overføring til underlaget er det vigtigste, men de tillader dog en passende fjedring, der tilpasser f imod underlaget. f-s elasticitet er i høj grad afhængig af, at den normale fodhvelving bevares. Når denne aflædes, opstår plattf.

fod, i jagsproget aftryk af vildtets fødder og den dermed forbundne lugt (fært).

fod (tegn: f), gl. da. længdeenhed, som 1835 fastsattes = den gl. rhinlandske f = 0,314 m.

fod (*versefod*), i antik metrik benævnelse for en rytmsk enhed, bestående af lang(e) og kort(e) stavelse(r) (i moderne metrik: trykstærke og trykssvage). Ved sådanne enheders sammenstilling dannes verset (verslinjen), medens den enhed af verselinier, som populært kaldes et vers, hedder en strofe. I det metriske tegnsystem gengives lang (trykstærk) stavelse ved en strek (-), kort (trykssvag) ved en bue (∪). **'fodangel** (mnty. angel spids), hindring af

4 jernpigge for hov og fod, før brugt især i vad og på sti. Nu bruges tiere lavtliggende pigtråd i samme øjemed.

fodblok, søv., kasteblok anbragt ved dækket.

fodbold, betegn. for fl. gl. boldspil af keltisk opr., af hvilke de to i dag mest anv. former, *rugby* og *association football* er udviklet. Association F. spilles af 2 11-mands hold på græsbane (i udl. dog også på grusbane) med en læderbold (diameter ca. 23 cm), som uden anv. af hænder og arme søges anbragt i modstanderens mål. Banen skal mindst være 90 × 45 m og højst 120 × 90 m. De 11 spillere er fig.: 1 målmand, som inden for et begrænset felt må spille bolden også m. arme og hænder, 2 backs og 1 centrehalf, som er rene forsvarsspillere, 2 fløjhalvs, hoveds. med defensive opgaver, og 2 innerwings, som overvejende støtter angrebet; 2 wings og centreforwards, som er rene angrebsspillere. F. er den mest udbredte sport i verden. I udl. spilles F. både af amatører og professionals. (Ill. sp. 1331-32).

Fodboldstævne, Internationale, sammenslutning af kbh. fodboldklubber, stiftet 1904 af KB og B 93, omfatter nu desuden AB, B 1903, Frem og Fremad Amager. F. arrangerer internat. kampe, først og fremmest mod eng. klubber.

foderafgrøder er, mods. salgsafgrøder, betegn. for foderroer og græsmarksafgrøder samt halm, som væsentlig avles til opføding på stedet.

foderbeder, fællesbetegn. for rinkelroer, fodersukkerroer og sukkerroer, der hører til Beta-slægten.

foderberegning går ud på at beregne de enkelte husdyrs foderbehov (foderets størrelse og sammensætning). Eksempelvis regnes til en malkeko på 500 kg 4 F. E. med 250 g fordøjelig renprotein daglig til vedligeholdelse + 1 produktionsfoderenhed (P. F. E.) med 150 g fordøjelig renprotein pr. 2,5 kg 4% mællemælk. F. kan også omfatte foderets indhold af mineralstoffer og vitaminer.

foderblandinger, blandinger af forsk. slags oliekafer, korn el. andre fodermidler, der nu går alm. i handelen. Gnm. foderstofkontrollen er indregistreret visse fællesmærker, hvis benyttelse er betinget af garanti for indholdet.

fodercellulose, d. s. s. cellulosefoder.

foderenhed (fork. F. E.), skand. enhed for fodermidlers næringsværdi. 1 F. E. = 1 kg byg.

foderheste, hårheste som sættes på foder hos privat fodervært og lånes ham på visse vilkår.

foderkasein, et meget proteinrigt (ca. 80% fordøjeligt renprotein) og fortrinligt tilskudsstof såvel til kvæg som andre husdyr. F. udvindes af skummetmælk.

foderkøgere anv. til kogning af husdyrenes foder, hvor dette anses for fordelagtigt (kartofler, spild). Større f. er i regelen transportable og består af en kedel til dampudvikling + 2-3 kogeholdere samt vaskeanlæg.

foderkonservering går ud på ved naturlig el. kunstig tørring (høberedning og kunsttørring) el. ensilering at bringe saftige fodermidler i en sådan tilstand, at de uden større tab kan opbevares til senere brug.

fodermester, den mand, der forestår kreaturerens fodring, malkning og pleje i øvrigt.

fodermidler, alle de emner, der kan anv. som husdyrfoder. F. kan deles i kraftf., grovf. og mejeriraffald.

fodernormer ang. best. dagl. fodermængder, afpasset efter husdyrenes størrelse og prod. (se foderberegning).

foderplanter, de kulturplanter, der udelukkende el. fortrinvis dyrkes med opføding for øje.

foderroer, fællesbetegn. for rodfrugter, der dyrkes med opføding for øje. Mods. hertil kaldes sukkerroer og cikorie for fabriksroer.

foderstoffer, fællesbetegn. for korn, kild, oliekafer o. a. kraftfodermidler.

Ferdinand Foch.

Mogens Fog.

Foderstofkontrol, Statens, oprettet 1926, fører tilsyn med, at det garanterede indhold af foderenheder og protein forefindes i handelsfoderblandinger.

fodersukkerroe, en foderroe, der er frembragt ved krydsning af rinkelroe og sukkerroe. I de senere år er der frembragt fl. f. med højprocent. tørstofindhold, der har vundet stor udbredelse.

foderværdi, et fodermidlets næringsværdi. De enkelte fodermidlers f. afh. navn. af deres indhold af fordøjelig protein, fedt og kulhydrat. Et højt træstofindh. kan nedsætte f. (Om fodermidlerens forh. til hinanden m. h. t. f. se erstatningstal).

Fodevig (sv. 'Foteviken'), bugt fra Øresund i SV-Skåne. Ved F. sejrede Erik Emune 1134 over kong Niels.

fodflig (akselblig, akselblad), en blodformet udvidelse af bladfoden på hver side af bladfæstet.

fodfolk (*infanteri*), gående (marcherende) våbenart, der kæmper til fods. Fra omkring 1700 blev geværet (musketten) med bajonet f-s hovedvåben, men fra o. 1900 indførtes det tunge maskingevær som hjælpevåben i fl. hære, og under og efter 1. Verdenskrig øgedes udrustningen med lette maskingeværer (rekylgeværer), morterer, f-kanoner, hånd- og geværgranater og maskinpistoler. F. deles i kompagnier, batailloner, regimenter - i nogle hære også i brigader - og bliver efterhånden helt el. delvis motorbåret. Tidl. skelnen ml. f. efter kampe i linie- og let f. el. efter udrustning i musketerer, fusilerer (regimentsjægere), skytter, jøgere og grenaderer er bortfaldet, men navnene bruges af og til af traditionsgrunde. F. kaldes tit hærens hovedvåben, fordi det bærer kampens tungeste byrde.

fodfolksspade, lille spade båret af fodfolk, konstr. af da. kaptajn M. Johan B. Linnemann (1830-89).

fodfødsel, fødsel, hvor fødderne (fod) viser sig først.

fodkys, liturgisk æresbevisning til paven fra den tidligste middelalder.

fodleje, tekn., stæleje, lejhush. m. fod til fæstspænding på et underlag.

fodpanel el. *fodbræt*, et kantprofileret bræt forinden på vægflade, til beskyttelse af denne ved fejning o. lign.

Fodposten, den i Kbh. 1806-51 etablerede besorgelse af indenbys breve, der indsamledes og omdelttes ved gående bude, udstyret med horn el. klokke.

fodpunkt, mat., for en linie vinkelret på en anden linie el. en plan er det punkt, hvori den vinkelrette træffer linien el. planen.

fodpunktskurve for et givet punkt m. h. t. en given kurve er den kurve, der dannes af fodpunkterne for de vinkelrette fra det givne punkt på den givne kurves tangenter.

fodningsforsøg har dels til formål at klarlægge de forsk. slags husdyrs behov af foder til vedligeholdelse og produktion, dels at fastslå de enkelte fodermidlers foderværdi (se erstatningstal). Under forsøglaboratoriets ledelse gennemføres der i Danmark omfattende forsøgsrækker såvel vedr. kvæg, heste og svin som mindre husdyr. Ved avisforsøgene gennemføres en nøje fodringskontrol, så dyrenes trivlighed og produktionssevne kan konstateres, når fodringsbetingelserne er ens.

fodsvamp (*Epidermo'fyt*), svampesygdom, der fremkalder revner og blærer på tærnes og fodens hud og ofte bevirker kløe og ømhed. Smitten overføres oftest

gnm. badeanstalter. Behandles bl. a. ved salver.

fodsved, forøget svedafsondring, ofte ilde lugtende, modvirkes med fodbade og antiseptisk behandl.

fodsyge er en fællesbetegn. for forsk. sygdomme, der kendetegnes ved, at planternes nedre dele (stængelbasis, rods) angribes af snyltevampe, som ikke er til stede i de øvrige plantedelev. Kornarterne, især hvede og byg, angribes, hvad der medfører, at kernesætningen udebliver. Roer, arter, nelliker o. a. kan også have f., men her benævnes sygdommen gerne rodrand.

fodtone, betegn. for i hvilken tonehøjde de forsk. sæt piber i et orgel er konstr. Tallet angiver længden i fod af en åben pibe på tonen C (32-16-8-4-2-1 fod).

fodvask, kat. ceremoni, hvorved bisperne skærtorsdag vasker 12 fattiges fødder efter Kristi eksempel (Joh. 13).

Foersom ['fo:rs-]. Christen Martin (1794-1850), da. skuespiller. Deb. 1821, af bet. for det nat. lystspil ved sine fremstillinger af kbh. borgerfolk i Heibergs, Hertz' og Overskovs komedier.

Foersom, Peter Thun (1777-1817), da. skuespiller og forfatter. Gjorde en stor indsats for at få Shakespeares dramaer spillet på Det Kgl. Theater. Indleverede 1803 sin første Shakespeareoversættelse (*Julius Caesar*), begyndte 1807 at udg. sine oversættelser, men først 1813 spillede *Hamlet* (med ham selv i titelrollen).

Fog, Bruun Juul (1819-96), da. teolog af mynstersk-martensens type, lærer humanist. Biskop i Århus og fra 1884 i Kbh.

Fog, David (f. 1896), da. matematiker. Prof. i matematik v. Landbohøjskolen 1940.

Fog, Mogens (f. 1904), da. neurolog; prof. i neurologi og overlæge v. Rigshosp.s neurol. afd. 1938. Arb. om nervesystemets fysiol. - Fra studentertiden kommunistisk orienteret; bl. modstandsbevægelsens ledere under besættelsen, deltog i grundlæg. af »Frit Danmark« 1942, medl. af Danm.s Frihedsråd fra 1943; fanget af tyskerne 1944, udkom 1945 v. Shellershusets odelæggelse. Min. for særl. anligg. maj-nov. 1945. Fra okt. 1945 medl. af Folketinget i tilslutn. til Danm.s Kommunistiske Parti. (Portr.).

Fogazzaro [-'t'saro], Antonio (1842-1911), ital. forfatter. Skildrer af komplicerede sjælsforhold og kamp ml. sanselighed og religiøsitet. *Daniele Cortis* (1885; da. 1899).

foged (mnty. *voget* af lat. (adj.) *vocatus* tilkaldt, som jur. støtte), tidl. forsk. kgl. embedsmænd; nu: underretsdommer, der beklæder fogedretten; fogedforretninger er de af f. foretagne retsskridt, især udlæg, udpantning, arrest, forbud, ind- og udsættelsesforretn.

Foged, Jens (f. 1897), da. kirurg, Overkirurg v. Bispebjerg Hosp. 1937. Prof. v. Tandlægehøjskolen 1935-37 og 1942.

Fogelberg ['fo:gølbærj], Bengt Erland (1786-1854), sv. billedhugger; motiver fra nord. mytol., *Thor* m. fl. (nat.mus., Stilm.); desuden fl. monumentalstatuer.

Fogelquist ['fo:gølkvist], Torsten (1880-1942), sv. forfatter. 1908-18 tilknyttet Brunnsviks folkhøjskole. Omfattende litt. produktion, lodjagt i det kulturpolit. essay og rejseberetv. og journalist. virksomhed; repr. en liberal humanisme, vigtigere som taler end som skribent.

Foggia ['fod:ʒa], ital. by i Apulien, 120 km VNV f. Bari; 62 300 indb. (1936). Jernbaneknudepunkt.

Fogo ['foju] (portug. ild), en af Kap Verdeerne med en 2975 m h., endnu virksom vulkankegle; 490 km²; 18 000 indb. (1940).

Fog-Petersen, Johannes (f. 1879), da. præst og politiker, højskoleforstander 1905-14 og red. af det rad. »Lolland-Falsters Venstreblad« 1914-21, medl. af Folketinget 1913-20, sognepræst 1921, stiftsprovst i Odense 1931. Formand for »Kirk. Forbund« 1934-45.

Foibos (gr. lysende), lat. *Foibus*, tilnavn t. Apollon.

fok (holl.), søv., underste ræselj på fokkemast; *foke*, i sammensætninger med

sejl og gods; hørende til den forreste mast. - stagt, trekantet sejl, der vander på fockestaget. (Ill. se tavle Sejl-skibe).

Fo'kaia, gr. koloni på Lilleasiens V-kyst, anlagt fra Fokis.

fo'ka'l, vedrørende brændpunkt (fokus); fokaldistance brændvidde.

fokalinfektion (lat. *focus* arne), sygelig forandring et sted i organismen, f. eks. en ledlidelse, fremkaldt ved spredning af bakterier el. lign. fra en infektion et andet sted i organismen (f. eks. en bihulelidelse el. tandrodsbetændelse).

fokallukker (lat. *focus* arne), *fo't.*, d. s. s. spaltelukker.

Fokas (lat. *Phocas*, gr. *Fōkās*), soldaterkejsere i Byzans 602-10, til hvis ære F-søjlen rejstes på Forum i Rom.

Fokin ['fokin], *Mihail* (1880-1942), russ. danser; uddannet i St. Petersborg i klass. skole. Som Diaghileffs balletmester og koreograf fik hans reformer omvæltende bet. for balletkunsten. Bl. hans værker er *Ses Sylphides* (1908); *Det Kgl. Teater Chopiniana* (1925), *Carnaval* (1910), *Petrouchka* (1911); *Det Kgl. Teater 1925*, *Le Coq d'Or* (1914), *L'Épreuve d'Amour* (1936). F boede en tid i 1918-20 i Danmark, hvor han gæstedansede med sin hustru, danserinden Vera Fokina (f. 1886). Siden 1920 lærer og koreograf i USA. (Portrætter).

Fo'kion (402-317 f. Kr.), athensk strateg 45 gange, forsvarede Byzans mod Filip af Makedonien 339, førte derefter forsønspolitik over for Makedonien.

Fokis (gr. *Fōkīs*), gr. landskab V f. Boiotien. I F lå Delphi.

Fokker, *Anthony* (1890-1939), holl. flyvepioner. Under I. Verdenskrig byggede F-s fabrik i Tyskland, talr. mil. maskiner. Efter krigen flyttede F sin fabrik til Holland, og skabte her en omfattende produktion af udmærkede mil. og civile flyvemaskintyper, der bl. a. leveredes til Danmark.

fokus (lat. *focus* arne), brændpunkt; centrum.

fo'l, at være i, vil sige at en hoppe er drægtig.

fol., i botryk fork. af *folio*, som recept fork. af *folia* blade.

fold el. fenne er et indhegnet græsareal, der er bestemt til afgræsning.

fold, enhed for kornafgrødenes størrelse. I ældre tid blev afgrødenes størrelse beregnet i forh. til udsæden uden hensyn til arealet, men da udsædens størrelse varierer, gik man over til at regne $f = tdr.$ korn pr. td. ld. Da 1 td. for de forsk. arter kan være af forsk. vægt, beregnes f nu ofte som det antal tdr. korn à 100 kg. der hostes på 1 td. ld. - el. efter metersystemets indførelse er $f = hkg$ pr. ha; denne beregningssåde anv. nu i den off. statistik.

Folda ['fāl:ə] el. *Folla* (tidl. *Foldenford*), to. no. fjorde. 1) N f. Trondheimsfjorden; fra den ydre F udgår Namsfjorden. 2) N f. Bodo i landskabet Salten, straks inden for munden delt i Nordfolda (50 km) og Sørfolda (40 km).

foldblad, d. s. s. veratrump.

foldebjerger, langstrakte bjerge, opstået v. foldning, d. s. s. bjergkæder.

foldedør, d. s. s. harmonikador.

foldekapitel, romansk kapitelform udviklet i Engl. omkr. 1066, anv. der til hen imod 1200, omkr. 1100 og senere også i Danmark.

foldesnegle (*Vo'luta*), trop. havsnegle m. parallelte folder i skalmundingen.

foldværk, sengotisk fladeornament, mest anv. i træ, en lodret afstriking med vekslende hule og rundede profiler, foroven og -neden afskåret i bugtet linie. I brug til 1550.

foldhat (*Hel'vella*), slægt af skivesvampe med en høj, oftest ribbet-grubet stok og en lappet-foldet hat. Spiselig efter kogning, men uden større værdi. Kruiset f (H. crispa) alm. i da. skove.

Mihail Fokin.

Vera Fokina.

Foldingbro [fōlɛn'brø'l], landsby ved Kongeåen, SV f. Vejen, vejknodepunkt. Toldstedt 1920.

foldmøbler, sammenklappelige borde og stole. Foldstole kendes fra Ægypten, den nord. bronzealder og middelalderen.

foldning, sammentrykning af geol. lag under dannelse af langstrakte forhojninger (antiklinaler) og dale (synklinaler). Ved videre sammentrykning kan opstå overskydninger. Ved f er Jordens store bjergkæder opstået.

foldudbytte, alm. betegn. for en kornafgrødes udbytte af kerne, regnet i fold.

fole, d. s. s. føde fol.

Folehavegår'd, lystgård ved Hørsholm, bygget ca. 1770, 1794-98 ejet af den sv. greve Claes Horn (Fr. Classon), siden 1879 af familien Dinesen. Hovedbyggn. fredet i kl. B.

Fo'lengo, *Teofilo* (ca. 1496-1544), ital. digter. Skrev under pseud. *Merlin Cocca*; repr. for den makaroniske digtn., især kendt er satiren *Baldus* (1517, ændret og udvidet 1521, 34-35).

Folgefonna [fōlɛ-] (*Folgefonno*, *Folgefonni*), 1653 m h. o. firnplateau på halvøen ml. Hardangerfjorden og dennes sydl. arm Sørfjorden; 35 km l., indtil 18 km br.; 280 km². Største gletschere: Buarbreen og Bondhusbreen.

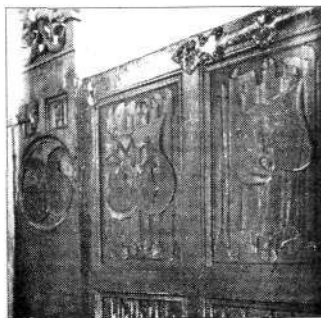
folia (lat. blade), tørrede blade til medicinremstilling.

fo'lia (portug. bjældedans), gl. portug. dans i tredelt takt. Follies d'Espagne, gl. melodi, der af talr. komp. i 17. og 18. årh. er benyttet som tema for en variationsrække. Kendes i da. musik fra de første 8 takter af menuetten i Kuhlaus »Elverhøj« og Magdelones dans i Carl Nielsens »Mascarade«.

foli'an't, en bog i folioformat. Overført: bog i stort format af en vis ælde.

folic acid [fōulic 'āsīd] (eng. bladsyre), bladsyre el. folinsyre, et af grønne blade isoleret stof, der henregnes til B-vitaminerne, virker på dannelsen af røde blodlegemer, mangel på f fremkalder en svær blodmangel med for store blodlegemer.

fo'lier (lat. *folium* blad) el. bladmetaller: 1) under 15 mm tynde blade af udvalgte el. udhamrede metaller, ægte bladmetaller er guld- og sølvf, uægte især tin, bly el. aluminium; anv. til indpakning og spejlbeglægning; 2) tynde plader af transparent, plastisk stof (transparent-f). De første transparent-f fremstilledes af gelatine el. celluloid, i nyere tid fremstilles stadig flere slags folier (Cellofan, Danofan etc.) af formstoffer og finder udstrakt anv.

Foldværk på gotiske kirkestadler, St. Nicolai, Koge.

til emballering (især af levnedsmidler), dug, paraplyer, regnsko osv.

Folies-Bergère [fō'li bær'zær:r], revy-teater i Paris (Montmartre), grl. 1869, beromt for sine pragtfulde stillinger.

fo'li'nsyre (lat. *folium* blad), da. navn for *folic acid*.

'fo'lio (lat. *folium* blad), 1) papirformat, som fremkommer ved en falsning af et ark, sa der fremkommer 4 sider. I mod. biblioteker betegn. bøger som folianter, når de er mere end 35 cm h., som storfolianter, når de er mere end 45 cm h.; 2) bankkonto for midler indsat på anfordring mod ingen el. lav rente.

folk, ældste bet. (kriger)skare (jfr. fylking, fylke); allerede i de ældste nord. sprog har det fået den mere omfattende bet.: samling af mennesker. Fra 18. årh. er bet. menigmand, almue. Ved fremmed indflydelse fik ordet bet. folkeslag, nation i slutn. af middelalderen; *folkeretlig*, 1) indbegrebet af de til en stat hørende borgere, 2) en menneskegruppe sammenknyttet ved fælles afstamning, kultur og sprog, uanset om den står under en el. fl. staters herredømme; i denne sidste bet. d. s. s. nation.

Følkaflokkur [fōlka-], færøsk navn på Folkekløkken.

folkeafstemning (*plebiscit*) kan være af konsultativ karakter, således at et spørgsmål forelægges folket som helhed, når det for regering el. lovgivningsmagt kan træffe den endelige afgørelse. F kendes også som fremgangsmaade til afgørelse af et vist spørgsmål, i Danmark, f. eks. af ændringer i grundloven. Særlig bet. har f ved overdragelse af landområder fra en stat til en anden, idet en sådan overdragelse ofte vil være gjort betinget af, at flertallet af områdets indbyggere ønsker det. Jfr. folkeinitiativ og referendum.

folkebade, offentlig tilgængelige bade, der dels råder over alm. renselsbade (bruse- og karbade), dels dampbade og svømmebade.

folkebiblioteker, bibl., der mods. de vidensk. og faglige bibl. har en for det bredere publikum tilgængelig bogbestand, alsidigt sammensat af faglitter. og skønlitter. f søger ved udlan og læsesale med håndbøger, tidsskrifter og aviser at virke for udbredelse af oplysning og kundskaber. De moderne f er indrettet efter eng.-amer. mønstre. I Danmark har A. S. Steenberg og Th. Døssing været de forende agitatorer og har tilrettelagt den praksis, der fastsloges med bibl.oven af 1920. Efter den nuv. lov af 1936 (en revision under forberedelse) yder staten 80% af stedlige tilskud på indtil 15 000 kr., 40% af de næste 10 000 kr. og 20% af resten. Der fandtes i 1948 i Danmark 1523 f med i alt ca. 5 mill. bd., ca. 760 000 lanere og ca. 18 mill. udlan. De modtager ca. 8 mill. kr. i stedl. tilskud og ca. 3 mill. kr. i statsstilskud (i disse tal er medregnet de selvstændige bornebibl.). 33 centralbibl. hjælper sognebibl. i deres virkeområde med bøger og tekn. arbejde.

Folkebibliotekernes Bibliografiske Kontor, Kbh., grl. 1937, opr. som en afd. under Statens Bibl.tilsyn; senere selvst. institution med statsstøtte. Det varetager udg. af katalogkort, kataloger og andet bibliografisk materiale af fælles interesse for bibl.

folkebøger, anonyme bøger, især af eventyrlig el. skæmtende art, der er blevet populære i illitterate befolkningslag. På da. tryktes de vigtigste f ca. 1500-ca. 1650; optryk langt ind i 19. årh. De er overs. efter tv. forlag, hvoraf nogle af fr. oprindelse. Indholdet er oftest internat. fortællestof af uvis afstamning. De i 18. årh. fremkommende robinsonader og molbohist. er ikke ægte f i samme forstand som f. eks. »Karl Magnus«, »Grieldis«, »Olger Dansk«, »Uglspil«, »Faust«, »Melusina«, »Jesu Barndoms Boge« og »Jerusalem Skomager«. Det naive stof i fl. f var inspirationskilde for romantiske digtere, f. eks. Ingemann.

folkedans, dans, som tidl. udførtes af almuen, og som fandt allerede i middelalderen kendte former, bl. a. i tiknytning

til folkeviserne. **f** er oftest muntre, karakterfulde, med nat. særpræg; allerede tidligt begyndte balletten at anvende **f** i sit repertoire, dog omdannet efter scenens krav (ital. tarantel, sp. fandango, eng.-skotsk reel, no. halling og en række da. f., bl. disse kontredansene, tatur, firtur osv.), 1910 i Danm. Foreningen til F-s Fremme.

Folkedemokrater, blok af fl. socialistiske partier, dannet febr. 1945 af Kommunist, »sekslingerne« og yderligere en udskilt gruppe Soc.dem. Fik ved valg 1945 49 af fl. rigsdags 200 mandater, gik efter valget i regeringssamarb. m. Agrarer og Soc.dem.; nogen tilbagegang v. kommunalvalg 1947; efter valg 1948 36 mandater, ikke deltagelse i min. Fagerholm.

folkedemokrati, i kommunistisk terminologi den socialistiske statsform, der efter 2. Verdenskrig opstod i øst- og sydøst-eur. lande (Polen, Tjecoslovak. m. fl.) og som til forskel fra staten i Sovj. ikke er et proletarisk diktatur (tillader bl. a. fl. partier).

folkedigtning, fællesbetegn. på almuens litt. tradition: eventyr, sagn, viser og gåder.

Folkedødstol, ty. særdomstol, oprettet 1934 i Berlin (under 2. Verdenskrig med afd. i de fl. større ty. byer) til pådommelse af polit. lovovertrædelser. Bestod overvejende af partitro lægdommere, som skulle domme i »Førerens ånd« fremfor efter skreven lov. Dømte bl. a. deltagere i attentatet på Hitler 20. 7. 1944.

folkedragt kaldes den særlige dragt, som landbefolkningen bar i forsk. landsdele (i Danm. indtil op imod 1900). **f** afspejlede ældre købstadsmoder.

folketymologi, omdannelse af et ikke længere forstået ord, så det får en ny mening, f. eks. »her hjælper ingen kære mor« i st. f. »ingen kæremaal« (d. v. s. klagemaal).

Folk-Ferie, Dansk, andelselskab, grl. 1938 (foranlediget af Ferielovens vedtagelse) på initiativ af De Samv. Fagforb. for at lette og fremme den brede befolkningens udnyttelse af ferien. Har organiseret rejser og ferieoph., bygget feriebyer og hoteller m. m.

Folkflokket, færøsk *Fólkaflokkur* (færøsk *flokkur* parti), fær. parti, grl. 1934 som Vinnuflokkur (erhvervsparti), navneskifte 1938. Ønsker fuldst. adskillelse fra Danm. Har ca. 1/3 af stemmerne.

Folkforbundet, d. s. s. Folkens Forbund.

folkforsamling, en forsamling af folket (el. stammens) våbenføre mænd med vælgende, besluttende og dømmende rettigheder, især hos indo-eur. folk. I gr.-rom. oldtid hævdede **f** (gr. *ekklesia*, lat. *comitia*) sig langt ned i tiden, mens de germ. **f** i den tidl. middelalder trådte i skygge for adelsforsamlinger.

folkforsikring, 1) livsforsikring m. ugeel. månedspræmie og lille forsikringssum; 2) i Danm. det kompleks af soc. forsikr. mod følgerne af sygdom, invaliditet og alder, der skabtes ved Fløven; 3) i da. polit. debat ofte en ordning alternativ til aldersrentordn., hvorefter forsørgelsen af samfundets gamle hviler på en egl. pensionsordning, hvortil de berettigede har indbetalt præmier gnm. en årække.

folkforsikringsloven af 20. 5. 1933 sammenkædede den statsærk. sygeforsikr., invalidforsikr. og aldersrenten i et gensidigt betingende system, der af delvis polit. grunde blev betegnet som folkforsikring. Systemet, hvis regler gentagne gange er ændret på mindre betydende punkter, går ud på flg.: enhver da. statsborger over 21 år er forpligtet til at være nydende el. bidragydende medl. af en sygekasse el. en sygeførelse og er dermed forsikret mod invaliditet og berettiget til aldersrente. Præmien til invalideforsikr. er indeholdt i sygekassekontingentet, aldersrenten ydes uden præmiebetaling. Kontrollen med forsikringspligten opfyldelse føres af folkeregistrene. Personer, der ikke opfylder forsikringspligten, pålægges en ydelse, der er noget

større end kontingentet som bidragydende, og som ikke medfører rettigheder for de pag. Af h. t. bevarelsen af retten til invaliditet og aldersrente kan der ydes kontingenthjælp i trangstilf.

Folkfront, koalition ml. Socialistere, Kommuniste og Socialradikale i Frankr., (front populaire), dannet 1934-35 under indtryk af Hitlers fremgang. 1936-38 ved magten, først under Blum, derpå under Socialradikale; det lykkedes ikke at skabe holdbart samarbejde ml. grupperne, kommunisterne deltog ikke i reg., og marts-apr. 1938 sprængtes **F**. - Lign. koalition dannedes i Span. (frente popular) ved valget 1936; de reg., der bekæmpede Franco fra Madrid, byggede på **F**, men led af samme indre splid som i Frankr. Også i andre lande overvejedes **F**-politik men realiseredes ikke p. gr. af splittelsen ml. kommuniste og socialdemokrati.

Folkhjem, da. forsamlingshus i Åbenrå, købt af Sprogforeningen 1901. I **F** er afholdt en række store sonderjyske folkemoder; særlig kendt 17. 11. 1918, hvor genforeningsresolution vedtoges.

folk højskoler, skoler for voksne (over 18 år), der lægger mere vægt på den rent menneskelige udvikling og interessevækkelse end på kundskabsmeddelelse. Tanken stammer fra Grundtvig, der indså, at skulle folket deltage i landets styrelse, måtte det først oplyses om fædrelandets hist., sprog og litt. Han ønskede Sorø Akademi gjort til en sådan »skole for livet«. Forinden var i beskednere former højskolen i Rødding åbnet 1844 som et middel i kampen mod forrykningsbestræbelserne. Mønstrer for den egl. **f** skabtes dog af Christen Kold 1851 i Ryslinge. Han begyndte med et hold bønderkarle i vintermånederne og tog fra 1863 et pigehold om sommeren, en ordning, der siden blev alm. Først efter 1864 kom der fart i højskolebevægelsen. I løbet af 3 år oprettedes 31 **f**, bl. a. Askov, Vallekilde og Testrup. De var alle prægede af Grundtvig og Kold med foredragenes »levende ord« som det vigtigste vækkelsesmiddel ved siden af sang, gymnastik og samlivet med lærere og kammerater. Også andre retninger tog højskoleformen i deres tjeneste: 1857 åbnede Lars Bjørnbak i Viby ved Århus en mere realistisk og politisk præget **f**; 1887 fik Indre Mission sin første; soc.dem. **f** rejstes i Esbjerg (1910) og i Roskilde (her lægges mere vægt på kundskaber og praktiske fag). Askov har fra 1878 haft en udvidet **f** på 2 vinterhalvår og udd. også lærere til **f**. Staten har ydet støtte fra 1851 og har en tilsynsforende for **f**. I Danm. findes 1948 60 **f**. **f** findes i stort tal i No. (fra 1864), Sv. (fra 1868) og Finl.

folkinitiativ, ordning, der hjemler borgerne ret til uden om de polit. forsamlinger at rejse og evt. afgøre spørgsmål af polit. bet. Kendes f. eks. fra Schw. og USA.

Folketirken, i h. t. grundlovens § 3 den af staten understøttet evangelisk-lutherske kirke i Danm. (Jfr. Danm. sp. 878).

folkemedie, skuespil med grove el. naive virkemidler, ofte (især i ældre tid) med sang og overnaturlige kræfter indgriben.

folkekommissær, nov. 1917-marts 1946 betegn. **f**. regeringsmedl. i Sovj. (nu: minister).

folkkekøkkener, billige kommunale spisehuse. **f** i Kbh. oprettedes 1917; nu 5 spisesale og 13 udleveringssteder (8 i aldersrentemodtagerboliger), ca. 3 mill. eksped. årl. **f** findes også på Fr.berg og i enk. købstæder.

folklege, organiserede lege, der udføres efter bestemte regler. **f**, der kendes hos alle folk, kan deles i idræts- og selskabslege, hvoraf den første gruppe, der særlig er beregnet for mænd, lægger hovedvægten på udvikling af kraft og smidighed. Fra oldtidens Grækenl. kendes *kampele* som boksning, brydning, bueskydning, diskos- og spydkast, væddeløb og kækørsel. I det gl. Norden dyrkede man især bueskydning, brydning, fægt-

ning, spyd- og stenkast, kraftprøver (løfte lam, trække krog, veje salt osv.), smidigheds- og balanceøvelser (gå på hænder, styler, slå vejrmølle osv.), ridning, svømning, ski- og skøjteløb. - *Selskabslegene*, der i regl. udføres af begge køn i fællesskab, dyrkes i særlig grad af ungdommen, der på denne måde træffer

Julelegen »nippe stræk«.

sammen ved improviserede el. organiserede legestuer (legestuer, julestuer). En del lege er henlagt til bestemte årstider såsom julen (julebisp, -buk), fastelavn (katten af tonden, ringridning) og påske (æggefester). Desuden kendes kaplege (blindebuk, enkeleg, tre mand høj), gemmelege (saltebrød, skjul), pantelege, ordspørgslege og sanglege. Børnelegene er ofte efterligninger af ungdomslegene.

folkemedicin, primitiv legeskunst, der er overleveret fra slægt til slægt. Dens indhold er en blanding af overtro og empiri. Som sygdomsårsager gælder endnu hos primitive folkeslag en hemmelighedsfuld kraft »mana«, »onde øjne«, »magiske skud« osv. I antikken talte man om gudernes vrødt, i middelalderen om Guds strafedom el. djævelens værk. Legemidlerne var besværgelser, amuletter, bøn, vievand, berøring af helgenlevn osv. samt en mængde midler fra plante-, dyre- og mineralriget. Kimin og digitalis er eksempler på virksomme midler fra **f**. Til **f** hører også kir. indgreb, f. eks. trepanationer, der har været kendt siden stenalderen. I mod. **f** dominerer forelæde med teorier og lægemidler, som lægerne forlængst har opgivet.

folkeminder, fællesbetegn. for de levn af ældre kultur, der som folketro, -sagn, -eventyr, viser, gåder og folkeskikke er nedarvet fra slægt til slægt i mundtlig tradition, især bl. ikke læsekundige folkeslag el. samfundsklasser. - **f**, der skabes af ukendte enkeltpersoner, vandrer ofte viden om og omformes stadig efter det lokale og aktuelle kulturmilieu, hvorved der skabes geogr. afgrænsede traditionsområder med spec. **f**-økosystemer; det er derfor i regl. umuligt at bestemme en traditions alder og oprindelsessted. - Det vidensk. studium af **f** begyndte med Jacob Grimm, der mente, at de eur. eventyr var forvandskede rester af indogerm. myter; synspunktet videreførtes af den eng. filolog Max Müller o. a., der afledte **f** fra sol-, måne-el. stjernerdyrkelse, forestillinger om kulturhæroer o. l. Imod disse teorier hævdede englænderne Edward Burnett Tylor og Andrew Lang (1844-1912), at **f** hviler på almen menneskelige »elementærtanker«, hvorfor de samme **f** kan opstå uafhængigt af hverandre på forsk. geogr. områder. Om trent samtidig hævdede tyskeren Ludwig Laistner (1845-96), at mange eventyr, sagn o. l. har deres opr. i onde drømme; i nyeste tid har fl. psykanalytikere søgt at påvise sammenhæng ml. eventyr og neurotiske komplekser. - En systematisk indsaml. af **f**, uden hensyn til spec. tolkningsteorier påbegyndtes i Eur. omkr. 1890; efterh. grl. arkiver, tidsskr. o. l.; på grundlag af de omfattende materialesaml. har fl. forskere som K. Krohn og A. Aarne skabt en spec. eventyrvidensk., hvis tilhængere v. geogr.-hist. undersøgelser af alle tilgængelige varianter søger at bestemme de enkelte eventsyrs grundform, urhjem og vandringsveje. Denne metode er blevet kritiseret af C. W. von Sydow, der lægger hovedvægten på en socialpsyk. undersøgelse af den enkelte traditionsbærer og traditionens funktion i samfundslivet.

Folkemindesamling, Dansk, statsinstitution på Det Kgl. Bibll.; oprettet 1904-05 med det formål at indsamle og optegne da. folkeoverlevering: eventyr, folketro, sagn, skikke osv.

Folkemuseum, Dansk, samling til belysning (især ved interiørstillinger) af da. borgerlig og bonde-kultur efter 1660; grl. 1881 af Bernh. Olsen; efter forsk. omskiftelser 1934 flyttet til Nationalmuseet som dettes 3. afd. En opr. underafd. var Frilandsmuseet.

folkemusik, musik, der uafhængigt af kunstmusikken — el. måske i ly af denne — har udviklet sig på folkelig grund.

folkemål, d. s. s. dialekt.

Folkernes Forbund, fr. *Société des Nations*, eng. *League of Nations*, sammenslutning af stater, dannet efter 1. Verdenskrig på den amer. præsident Wilsons initiativ. Forbundsreglementet, der oprettede fredstraktaterne m. Centralmagterne, bestemte F-s organisation og opgaver. Dets organer var delegeretforsamlingen, best. af delegerede for hver medlemsstat, rådet, bestående af et mindre antal dels faste, dels for 3 år valgte medlemmer, samt den faste domstol for mellemfolkelig retspleje i Haag (Haag-domstolen). Råd og delegeretforsaml. afholdt første møder 1920. F-s hovedopgave var at søge internat. konflikter løst ad fredelig vej og forhindre krig, samt hvis krig dog udbrød, at modvirke den ved tvangsmidler mod den ulovlige angriber. At dette mål ikke nåedes, kan muligvis føres tilbage til, at vigtige stater var uden for F, USA blev aldrig medl., Sovj. først i 1934 (ekskluderet 1939), Tyskl. (optaget 1926) og Jap. udmeldte sig 1933. Stormagternes traditionelle magtpolitik fortsattes under disse omstændigheder, og det redskab F var til fredens bevarelse, blev aldrig benyttet efter dets hensigt. Japan angreb Kina i 1931, uden at tvangsmidler iværksattes som forudsat i pagten, Ital. angreb Abyssinien i 1935, og kun ufuldstændige økon. tvangsmidler iværksattes, og mod det nazist. Tyskls. mange internat. voldshandlinger greb F ikke ind. Efter Abyssinienkrigen udlod også Engl. og Frankr. at anvende F til løsn. af storpolit. stridsspørgsmål (Span., Kina, Tschoslov.). og de af Aksens afhængige stater udmeldte sig (Danm. 1940 efter besættelsen). — På en række upolit. feltner navnlig i sociale og humanitære anliggender var F derimod et nyttigt instrument til fremme af internat. samarb. — Formelt opløstes F i april 1946, og dets aktiver, bl. a. den i 1929-38 opførte bygning i Genève, der foruden mødesale rummede lokaler til det faste sekretariat og et stort bibliotek, blev overtaget af De Forenede Nationer.

Folkloplivnings Fremme, Udvalget for, udg. populærvidensk. skrifter («Folkeløsning») til billig pris. Grl. 1866.

Folkpartiet, sv. *Folkpartiet*, sv. polit. parti, dannet 1934 v. saml. af liberale grupper. I opposition mod Soc.dem.s krisepolitik; deltog i samlingsreg. 1939-45. Fremgang v. valg t. 2. Kammer 1944, mere end fordobling 1948 (815 000 stemmer, 57 mandater), dermed største oppositionsparti mod Soc.dem. Siden 1944 ledet af Bertil Ohlin.

folkpsykologi, gren af psykologien omfattende de af vekselvirkningen ml. samfundets medl. betingede psyk. fænomener: sprogl. religion, moral, kunst osv.

folkeregister, en af det offentl. i hver kommune udarb. fortegn. over alle i kommunen boende personer; er i Danm. oprettet i sin nuv. form 1924. Til f skal anmeldes alle fødsler, navngivelser, dødsfald, flytninger m. m.

folkerepresentation, parlament, rigsdag.

folkere, indbegrebet af de retsregler, der gælder i staternes indbyrdes forhold. Da der ikke findes nogen internat. lovgivningsmagt, er f-s skrevne regler baseret på frivillig overenskomst (traktat) ml. staterne. Et af Folkernes Forbund indledet arbejde for i form af omfattende kollektive traktater at fæstslå f-s indhold (kodificere f) førte ikke til resultat,

men opgaven er på ny taget op af De Forenede Nationer. Andre vigtige udtryksformer for f-s regler er internat. sædvaner samt de alm. retsgrundsætninger, som anerkendes af civiliserede nationer, navnlig derved, at de findes udtrykt i de nationale retssystemer. Stor betydning for udvikling og præcisering af f-s regler har internat. voldgiftsretters og domstoles praksis. Karakteristisk for f i modsætning til de nationale retssystemer er, at den mangler organiserede retshåndhævelsesmidler bortset fra de ved Folkeforbundspagten og derpå De Forenede Nationers pagt skabte tvangsmidler. Af bet. ved bedømmelsen af f-s karakter er det endv., at den fælles retsbevidsthed bl. det internat. samfundsmidlemmer kun er mangelfuldt udviklet.

Folkesagn, Et, ballet af Aug. Bournonville, musik af I. P. E. Hartmann og N. W. Gade. (1854).

Folkeskolen, 1) offentl. (i Danm. kommunal) skole for den undervisningspligtige alder. — I Danm. ordnet ved lov 1814, omordnet især 1937. I købstæderne består f af en 4-årig (i Kbh. i alm. 5-årig) grundskole og enten en 3-årig hovedskole el. en 4-årig eksamensfri mellemskole samt evt. en 4-årig eksamensmellemskole. Hertil kan knyttes en realklasse. — For børn, der ikke har evner til at følge den alm. undervisning, skal der, om muligt, oprettes særklasser og hjælpeklasser. — Undervisn. skal årlig i grundskolen omfatte 720 timer à 50 min., i hovedskolen og mellemskolen 1200, i alti de 7 år 6480 timer. — På landet kan f være udelte; har den 4 el. fl. klasser, deles den i en 3-årig forskele og en 4-årig hovedskole, hvortil kan knyttes fortsættelsesklasser el. præliminærkursus. Fl. forskoler kan have fælles centralskole; — 2) medlemsblad (ugeskrift), grl. 1884, for Danm.s Lærerforening.

Folkestad [-sta], Bernhard (f. 1879), no. maler; elev af Zahrtmann; koloristisk fine opstillinger og interioerer.

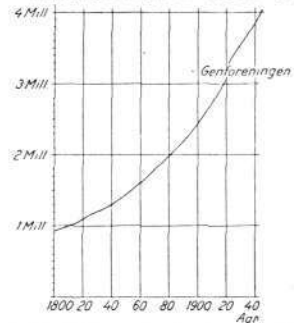
Folkestone [ˈfoukstan], havneby og badested i Kent, SØ-Engl., SV f. Dover; 42 000 indb. (1948).

folkestrejke, da. lokale generalstrejker i protest mod ty. terror under besættelsen. Særlig om kbh. generalstrejke juni-juli 1944. Under voksende sabotage i forsommeren ødelagdes Dansk Industri-syndikat (22. 6.) af modstandsbevægelsen. 24. 6. gav tyskerne meddelelse om, at 8 modstandsfolk var henrettet, 24-25. 6. ødelagdes store dele af Tivoli, 26. 6. indførtes spærretid fra kl. 20 til 5, hvorfor københavnerne begyndte masse-demonstrationer: færdselspærring, væltede sporvogne, bål på gaderne m. m. Tyskerne indledede skyderi på gaderne, fra 27.-28. 6. begyndte arbejdsnedlæggelser trods strejkeforbudet, og efter meddelelse 29. 6. om yderligere 8 henrettelser indtrådte generalstrejke; 30. 6. om morgenen opførte sporvognstrafik. Tyskerne svarede med terror og nedskydninger på gaderne og afbrød 30. 6. forsyningen af gas, vand og elektricitet; 1. 7. meddeltes, at den øverstkommand. ty. officer for Sjælland, Richter, havde overtaget den udøvende magt for Storkbh., og al trafik og tilførsler af varer udfra standsees. Folkestrejken kunne ikke opretholdes længe; tyskerne på deres side var interesseret i at få arbejdet i gang. Efter forhandl. med repr. for da. partier lovedes 2. 7. genoptagelse af gas-, vand- og elektricitetsforsyningen; da der dertil blev givet tilsagn om, at Schalburgkorpset skulle fjernes fra Kbh., og Danm.s Frihedsråd 4. 7. sluttede sig til opfordringen om genoptagelse af arbejdet, opførte arbejdsstandsningen fra 4.-5. 7. I en række provinsbyer var f i gang el. ved at komme i gang, men bevægelsen standsees samtidig med ordningen i Kbh. I Kbh. dræbtes 88, såredes 667.

folkesuverænitet. Herved forstås, at den øverste magt tilkommer folket.

folketal, antal af mennesker, der lever inden for et vist geogr. område. f bestemmes i de fl. civiliserede lande ved

VÆKSTEN AF DANMARKS FOLKETAL 1800-1945

direkte tællinger foretaget med passende mellemrum i reglen hvert 5. år. For de mellemliggende år kan f da beregnes skønsmæssigt på grundlag af viden om stedfunde fødsler, dødsfald og vandringer.

Folketeatret, kbh. privatscene grl. 1857 af Hans Wilhelm Lange (1815-73) i A/S Hippodromens ridehus i Nørregade. Opr. hjemstedet for farcer og operetter, senere for hyggelig og borgerlig kunst. Under Th. Larsens ledelse (fra 1935) et mere internat. repertoire fremført af teatrets faste personale. Siden 1939 drevet s. m. Det Ny Teater under fællesnavnet Alliancescenerne. 1203 pladser.

Folketinget, den afd. af den da. rigsdag, som vælges ved umiddelbare valg (til dels i forb. med forholdstalsvalg) i mindre valgkredse, normalt for 4 år ad gangen og af vælgere, der er fyldt 25 år. F kan frit opløses af kongen (regeringen). I forhold til Landstinget har F et fortrin, idet forslag til finans-, tillægsbevillings- og midlertidige bevillingslove først skal behandles i F. D. s. gælder foreløbige love. Efter gennemførelsen af det parlamentariske princip 1901 vil den omstændighed, at F udtaler sin mistillid til regeringen, medføre dennes afgang.

folketryk, d. s. s. tribun.

folketro, nedarvede folkelige magiske og mytiske forestillinger, der spænder over alle livets områder. De er ofte forbundet med skikke, der forklarer og belyser dem.

Folkets Dagblad, sv. dagblad, grl. 1916 somorgan for soc.dem.s venstrefløj, 1921-36 organ for det kommunist. parti. Nedlagt i nogle år. 1942-45 nazistisk kamporgan; derefter på ny nedlagt.

Folkets Hus, bygning opført til samlingssted for arbejderbevægelsen, rummende admin.lokaler, mødesale, restaura-tion, bibliotek m. m. Findes i en række da. byer.

folkets kærlighed, min styrke, Frederik 7.s valgsprog.

folketælling, en ved offentl. foranstaltning foretaget optælling af et lands el. en kommunes indbyggere. f betinges af ordnede samfundsforshold og en organiseret statsmagt. f har været kendt fra oldtiden hos ægypterne, perserne, jøderne, kineserne, grækerne og romerne, men efter romerrigets forfald foretoges der først folketællinger omkr. år 1700. Da f er foretaget 1769, 1787, 1801, -40, -45, -50, -55, -60, -70, -80, -90, 1901, -06, -11, -16, -21, -25, -30, -35, -40 og -45. Datoen for tællingen skiftede i 1925 fra 1. febr. til 5. nov.

Folkeuniversitetet, fra 1949 navnet på de to samarbejdende oplysningsorganisa-tioner: Folkeuniversitetsforeningen i Kbh. (FUF) og Universitetets Folkeoplysning (UNIFO).

Folkeuniversitetsforeningen, stiftet 1898 i Kbh. efter eng. monster og ledet af et af univ. valgt Udvalg f. Folkelig Universitetsundervisning. Der virkes ved faglige, men almenfattede forelæsnings-rækker, med et 16-sidedt trykt grundruds m. litt.-henv. for tilhørerne og en spørgetime efter hver forelæsning. F modtager statsstøtte. I de første 50 år afholdtes 1902 rækker over hele landet.

folkevandringer kendes fra tidligste tider, semitiske og ariske i Farsien og Mesopotamien, græske, italienske og kelti-

ske osv. Kendtest er de store germ. **f** i 2.-6. årh., som i 5. årh. medførte romerrigets undergang og oprettelsen af talr. nye folkevandringsstater: goterne, der allerede tidligt havde slået sig ned i S-Rusl., gjorde efter hundernes angreb indfald i romeriget, hvor vestgoterne 376 slog kejser Valens ved Adrianopel, 410 plyndrede Rom og dernæst i 5. årh. oprettede et rige i Span. og S-Frankr., der bestod til 711. Østgoterne afløste Odoakars germanerige i Ital. 493, men styrtes af Byzans 553, hvorefter langobarderne 568-774 oprettede et folkevandringsrige her. Kortvarige var også vandalerens rige i Atlaslandene 429-534 og svebernes i NV-Span. (ca. 406-585), mens frankernes i Frankr. og angelsaksernes i Engl. fik afgørende betydning.

Folkevirke, forening grl. 1944 til soc. og polit. oplysningsarb., virker for øget kvinderepresentation i offentlige hverv.

folkeviser, nordiske, episk-lyriske sange, der i middelalderen anv. som danseviser. **f** var opr. en adelig digtning, der er bevaret i en del adelige visehåndskrifter, blev senere optaget i almuetraditionen, der har bevaret en mængde viser til nutiden. I regl. inddeles **f** i fl. underafd., hvoraf legende-, trylle- og romanviser indeholder fællesgerm. kulturstof, ridderviser og hist. viser spec. da. kulturstof; og kæmpeviserne har stoffællesskab med vestnord. tradition.

folkevævning, opr. hele folkets vævning og uddannelse i stridsøjemed; nu masseopbud uden fast mil. ordning.

Folkushallningsdepartementet [f'ølkhūs-'længntə], sv. ministerium, opr. okt. 1939 for at sikre befolkns. forsyrning under krigen, ledet af folkushallningsmin. (fra 1945 Axel Gjöres). Under **F** bl. a. kommissioner f. brændsel, næringsmidler, priskontrol.

folklore (eng. [f'ouklə:]) (eng. *folk* folk + *lore* lære), fællesbetegn. f. folkeminder og folkeminddeforskning.

Folk og Værn, 1) et af forsvarsmin.s. foresdragsudvalg fra jan. 1942 udg. månedsskrift, der skal udbygge forståelsen og samarbejdet ml. folket og værneene; 2) led under forsvarsministeren; fremmer mandskabets fritidssysel (undervisning, -holdning) i hær og flåde.

Folkvang, gudinden Frejas bolig.

Folla, 1) no. elv fra Dovre til Glomma høje bred; 2) no. flod, d. s. s. Folda.

folliculitis (lat. *folliculus* lille søk + *-itis*), hårsækkbetændelse, fremkaldt af stafylokokker.

follikel (lat. *folliculus* lille søk), *anat.*, små blæreformede hulheder, der begrænses af en hinde. Eks: ægfolliklerne i æggestokken.

follikul'n (lat. *folliculus* lille søk), *østrin* el. *astron*, det specifikke hunlige kønshormon, der dannes i ovariet og bevirker modning af ægfolliklen og ovulation, regulerer udvikling af sekundære kønskarakterer og (hos nogle dyr) brunsten. Dannelsen af **f** reguleres af hormoner fra hypofysen.

Fomalhaut (arab. *fam al hūt* fiskens mund), stjernen α i den sydl. Fisk.

fo'n (gr. *fōnē* lyd), enhed for lydstyrke. -fo'n-) (gr. *fōnē* lyd; stemme), i sammensætninger: tone, klang, lyd.

fonaste'ni' (*fon-* + *asteni*), funktionel stemmesvækkelse, optræder særlig hos præster, lærere og sangere ved misbrug af stemmen.

fond [f'ɔn'd] (fr. af lat. *fundus* grund), kapital henlagt i et særligt øjemed; grundsum (jfr. fonds).

Fonda [f'ɔnda], *Henry* (f. 1905), amer. filmskuespiller. Talentfuld fremstiller af unge mænd af den intellektuelle el. idealistiske type: »Du Lever Kun Een Gang» (1937), »Vredens Druer» (1940), »Mantant» (1943).

fondant [f'ɔn'dɑ̃] (fr., egl: som smelter

(nemlig: på tungen)), kogt sukkermasse til konfektremstilling og glasering.

fonds [f'ɔn'd] (fr. *fond* grund, grundlag), 1) pengeanbringelse, grundkapital; 2) statsforskrivning; 3) værdipapir, der bærer fast rente (jfr. fond).

fondsboers, boers el. boersafd., hvor der foregår handel med fonds, d. v. s. obligationer og aktier, mods. vareboers.

fo'ne'm (gr. *fōnēma* lyd), *sprogv.*, mindste lydlige enhed i sprogstrukturen, jfr. fonologi.

fonetik (gr. *fōnetikā* det som vedr. lyd), læren om talesprogets lyd og studiet af disse lydes fysisk-akustiske art og indbyrdes forhold.

-fo'ni' (gr. *fōnē* lyd, stemme), i sammensætninger: -lyd, -klang.

Fon'nesbech [-bæk], *A.*, *A/S*, kbh. modemagasin i damebeklædning; filial i Århus. Grl. 1847 af Anders **F** (1821-87). Omdannet til a/s 1919, aktiekapital 2,2 mill. kr.

Fon'nesbech [-bæk], *Christen Andreas* (1817-80), da. politiker. Ejer af Vesterbygård, Holbæk a. Knyttet til Estrup og Frijs, finansmin. 1865-70, indenrigsmin. 1870-74. Konseilspræsident 1874-75, søgte forgæves flere gange politik ml. Venstre og landstingsflertallet.

fono- (gr. *fōnē* lyd, stemme), i sammensætninger: tone-, klang-, lyd-.

fono'graf (*fono-* + *-graf*), apparat til optegning og gengivelse af lyd v. hj. af en voksalve, opfundet 1877 af Th. Edison. Forløber for gramofonen.

fono'lit (*fono-* + *-lit*), kompakt, finkornet til tæet, undertiden porfyrisk, mest gråligt dagbjergart, svarende til nefelinsyenit. Böhmen, Tyskl., Frankr.

fonologi (*fono-* + *-logi*), læren om sproglidene ud fra deres funktion i sproget som helhed og uden hensyn til de mange mulige, men for ordenes bet. lige gyldige varianter af de enkelte stamlyde (fonemer). Således er ty. *ch* i »ich» og »ach» kun et fonem, selv om det repr. to fonetisk forsk. lyde. Den konsekvente gennemførelse af dette synspunkt skyldes Pragerskolen.

fonomi'mik (*fono-* + *mimik*), døvtummesprog, der søger at udtrykke ordenes udtale (men ikke stavemåde) ved håndbevægelser.

Fon'seca-bugten (sp. *Golfo de F.*), fortrinlig naturhavn på Mellemamer.s. Stillehavskyst, delt ml. Salvador, Honduras og Nicaragua.

font' (lat. *fons* kilde), d. s. s. døbefont.

Fontaine [f'ɔ̃'tɛ:n], *Pierre François* (1762-1853), fr. arkitekt. Arbejdede s. m. Percier som Napoleons hofarkitekt. *Triumphbuen på Karusselpladsen* i Paris er deres værk (1805-06).

Fontainebleau [f'ɔ̃'tɛn'blo], fr. by SØ f. Paris; 15 000 indb. (1946). Berømt slot opført af Frans 1. (påbeg. 1527), omgivet af F-skoven. I **F** abdicerede Napoleon 1. 6. 4. 1814.

Fontainebleau-skolen, d. s. s. Barbizonskolen.

Fon'tana, *Carlo* (1634-1714), pavelig arkitekt, elev af Bernini, mådeholden i sin stil. I Peterskirken det af **F** tegnede *gravmøle f. Kristina af Sv.*

Fon'tana, *Domenico* (1543-1607), ital. arkitekt. Byggede i streng og nøgtern barokstil. Fuldførte s. m. Giacomo della Porta (1541-1604) Peterskirkens kuppel efter Michelangelos plan (1588-90). Bl. **F**-s selvst. værker er *Lateranet* i Rom (1586) og *Palazzo Reale* (efter 1600) i Napoli.

Fon'tana, *Orazio* (ca. 1520-71), ital. maljoliakunstner fra Urbino, fra 1564 i Torino, repr. på mange museer.

Fon'tana di Trevi, barok-springvand i Rom, udført 1735-62 af Nicolò Salvi. Det får vand fra den antikke ledning Aqua Virgo (19 f. Kr.). (Ill. se tavle Barok).

fon'tana-mast, mast efter teleskopsystemet, anv. især af militær, men også på flodbåde, der skal under lave broer.

Fontane [-'tɔ:nə], *Theodor* (1819-98), ty. forfatter. Modernist, skildrede den preuss. junker og skrev Berlinerfortæll. *Irrungen-Wirrunen* (1888, da. *Lene* 1944). **F**-s fr.

aftamning forklarer hans forkærlighed for det anekdotiske, ironiske og vittigt causerende.

fonta'nelle (diminutiv af ital. *fontana* springvand) (*fonticulus*), *anat.*, den fine hinde af bindevæv, der hos spædbarnet danner forb. ml. de endnu ikke fuldt udviklede flade hjerneskalsknogler. De vigtigste **f** er den førstelede ml. pandebenet og de to isseben og den tredjelede ml. nakkebenet og de to isseben. Den førstelede, der er størst, lukkes i løbet af 2. leveår, den tredjelede noget tidligere.

Fontange [f'ɔ̃'tãŋ(a)] (efter Marie, hertuginde af Fontanges), kvindelig hovedpynt bestående af en vifteformet, opstående knipsningsbesætning med båndsløjfer. Var på mode til 1714.

Fontanges [f'ɔ̃'tãŋz], *Marie, hertuginde a* (1661-81), Ludvig 14.s elskerinde efter Mme de Montespan.

Font-de-Gaule [f'ɔ̃'də'gɔ:m], klippehule i Beune-dalen, dept. Dordogne, Frankr., med talr. palæolitiske malerier i rødg og farve: mammut, næsehorn, rensdyr, bison, vilhdhest o. a.

Fontenay [f'ɔ̃'tɛ'nɛ], *Frank le Sage de* (f. 1880), da. diplomat. Historiker, arkivar i udenrigsmin.; 1924-46 da. gesandt i Isl., derpå i Tyrk. Udg. udenrigsmin. akter fra nyere tid, fremstillinger af Østasiens hist., sprog- og kulturhist. afhfd.

Fontenay-sous-Bois [f'ɔ̃'tɛ'nɛ'su'buw], villaforstad til Paris; 31 000 indb. (1946).

Fontenelle [f'ɔ̃'tɛ'nɛ], *Bernard le Bovier de* (1657-1757), fr. forfatter, Corneilles søstersøn; har gjort sig bemærket ved populærvidensk. værker som *Entretiens sur la pluralité des mondes* (1686) og *de loges*, han som Akademiets sekr. forfattede over afdøde medlemmer.

Fontenoy [f'ɔ̃'tɛ'nɔj], landsby 8 km SØ f. Tournai (belg. prov. Hainaut). 700 indb. Fr. sejr over Engl. 1745 (Østr. Arvefølgekrig).

font'æne [f'ɔ̃'tɛ:n] (fr. af lat. *fons* kilde), springvand.

Fon'vizin [-'zin], *Denis* (1744-92), Rusl.s. første bet. klassicistiske komediedigter, som i *Brigaderen* (1765) (påvirket af Holbergs Jean de France) og i *Junkerne* (1782) angreb sin tids kulturelle og soc. skavanker.

Foochow [f'u dʒou], hovedstad i prov. Fu-kien, SØ-Kina. Havneby; 323 000 indb. (1931).

foot [fʊt] (forl: ft.), eng. fod = 30,48 cm.

Football Association [f'ʊtbɔ:l ə'səʊsi-'eɪʃən] (eng: fodboldforbund), Engls. førende fodboldforbund, grl. 1863; **F** cup, eng. fodbold-pokalturnering, stiftet 1871. Ejalen spilles på Wembley.

Foppa, *Vincenzo* (ca. 1430-1515 el. 16), ital. maler, påvirket af Mantegna. Malede fresker og alterbilleder. Grundlægger af det 15. årh.s lombardiske malerskole.

-fo'r (gr. *forōs* bærende), -bærer.

Forain [fɔ'rɛ̃], *Jean Louis* (1852-1931), fr. tegner og maler. Medarbejder ved »Figaro». Har med elegant strej skildret paristyper.

for'ramen (lat.), *anat.*, et hul el. åbning i knogle.

foramini'fe'rer (lat. *foramen* hul + *ferre* bære), slimdyr m. trådformede pseudopodier. Skal af sandskorn el. kalk, de

Foraminifer.

sidste ofte m. små huller, undertiden mangekamrede. Generationsskifte. Alle havdyr, ofte pelagiske. Skaller af **f** udgør en væsentl. del af det hvide dybavslam. De fl. **f** er næsten mikroskopiske, enkelte uddøde former dog over 5 cm.

foranderlige stjerner, stjerner, hvis lysstyrke varierer i tidens løb. *Cepheiderne* udmærker sig ved en meget regelmæssig periodisk lysvæksling med perioder ml. nogle timer og 45 dogn. I maksimum er lysintensiteten 2-5 gange større end i lysminimum. *Mira*-stjernerne har noget mindre regelmæssig lysvæksling med perioder ml. 90 og 600 dogn, lysintensiteten varierer stærkere end for *Cepheiderne*. Foruden de nævnte to hovedklasser af *f* findes talr. andre med gennemgående mere uregelmæssige lysstyrkevariationer. Hos dobbeltstjerner skyldes lysvariationerne i hovedsagen formørkelser. Man kender i alt ca. 10.000 *f*. De er ganske overvejende kæmpestjerner og som sådanne statistisk sjældne stjerner. Årsagerne til foranderligheden er ikke helt klarlagt.

fora'pi'n, bigift, anv. v. rheumat. lidelser. **forarbejdningsprocesser**, psyk., de i nervesystemet foregående processer, som tidligt ligger ml. stimuleringen og den af denne forårsagede oplevelse.

forargeligt samliv. Efter ældre da. straffelov straffedes personer, der levede sammen som ægtefolk uden at være gift, for *f*, når de havde fået advarsel om at leve adskilt. Bestemmelsen bortfaldt v. straffeloven af 1930.

forargelse, offentlig. Fremkaldelse af *f* ved utærligt forhold straffes m. fængsel i indtil 4 år, under formildende omstændighed. m. hæfte el. bøde. Sker det ved at opfordre el. indbyde til utugt el. stille usædelig levevis til skue, er straffen hæfte el. fængsel indtil 1 år, under formildende omstændighed. bøde.

Forasien, d. s. s. SV-Asien.

Forbach [-'bak], fr. industristriby i dept. Moselle; ca. 10.000 indb. Kulminer.

forbandelse, rel.hist., et fjendtligt slag gnm. udtalte rituelle ord, forudsætter den primitiv-antikke erfaring, at ordet virker, idet en mands el. slægts kraft også er i de udtalte ord og derved kan rettes aktivt mod misdædere. Forekommer ved udstødelse af slægt el. stamme, og *f* sidder da i den ramte og hans efterkommere og forårsager deres odelgørelse, hvis de ikke forstår at afværge den.

forbandt (ty. *Verband* forbindelse), forbindelsesmåde ml. de enkelte sten i et murværk. Det ældste, kendte regelmæssige *f* er mункef. Alm. i vore dage er krydsf. blok og skorstens-el. skille-rumsf. forsk. *f* i mønster, og for tykke mure diagonalf. Murværket opføres i vandrette lag, skifter, som adskilles af en ligge-el. langfuge. En fuge ml. sten i samme skifte kaldes stoffuge. De sten, der har længderetningen parallel med skiftet er løbere i modsætn. til bindere el. kopper, de sten, der ligger på tværs og sammenbinder for- og bagside. Bindere kan i hule mure være af galvaniseret ståltråd. (Ill. se de enkelte *f*).

forberedningshus, indtil straffeloven af 1930 form for strafarbejde, mildere end tugthus. Idømtes i reglen fra 8 mdr. til 6 år.

forbedringsteori, straffeteori, der ser straffens formål i en forbedring af forbyrderen.

forberedelseksamen, almindelig el. praliminæreksamen, eksamen i Danm., oprettet 1881 som en overbygning på folkeskolen (2-3 år) med adgangs-virkninger, især i civiletaterne. Har tabt en del af sin bet. efter realksomens oprettelse 1903; bruges fl. steder som overbygning på landsbykskolen.

Forbes [få:bz], Edward (1815-54), eng. zoolog. Grl. den mod. havbiologi.

forbindelse, 1) gramm. De tre arter af gramm. *f* er sideordning, underordning og prædikation; 2) kem. En kem. *f* er et rent stof, der er sammensat af fl. grundstoffer, og som adskiller sig fra blandinger derved, at det ved forsk. fys. operationer, f. eks. destillation, smeltning, frysning osv., ikke ændrer sammensætning. I de kem. *f* indgår grundstofferne altid i visse bestemte mængdeforhold, de såk. ækvivalentvægte, afh. af grundstoffernes atomvægte og deres valenser.

fortindelsesofficer, officer, der er om-

bud f. en stab el. et våben hos et lavere el. sideordnet led el. *f*. den øverste hærledelse hos fremmede tropper for at fremme samvirke med udsenderen. Officer i særherv. (sjældnere) officer i meddelel-sstjenesten.

forbinding, bind el. bandage, der bruges i kir. til at dække sår el. til støtte for syge ekstremiteter. Sår-f.s opgave er at opsuge sårsekret (v. hj. af gaze) og hindre bakterier udefra i at trænge ind til såret (v. hj. af vandskyende vat). Gaze og vattet holdes på plads v. hj. af gazebind i ture omkr. stedet, hvor såret sidder. En sådan *f* kaldes en aseptisk *f*. Vil man v. hj. af forsk. kem. stoffer (jod, borvand, sulfathiazol o. l.) påvirke bakterierne i et sår, kaldes *f* antiseptisk *f*. Kan også anv. til at modvirke blødning i sår (komprimerende *f*). Til småsår anv. ofte en lille *f*, bestående af lidt gaze fastholdt af hefteplaster. Støttende *f* kan anlægges v. hj. af lærersbind el. stivelsesbind, og herfra er der en jævn overgang til de helt stive *f* (bandager).

forbindsstoffer, med., strimler af forsk. stof til anlæggelse af forbinding, mest anv. er gaze (groft vævet bomuld). *f* kan imprægneres med forsk. stoffer, gips, stivelse og zirkim.

forbjerg el. *kap*, højt, iøjnefaldende frem-spring på en kyst.

forblad, bot., hos tokimbladede to de første, hos enkimbladede det første blad på et sideskud.

for'blen'dere, mursten el. klinker til dekorativ beklædning af ydermure, uden forbandt med disse.

forblyning, beskyttelse af kemisk mindre modstandsdygtige metallflader mod kem. indvirkning (særl. af syre) ved blyover-træk. *f* foretages enten ved elektrolyse el. ved påsmeltning med kuldgasflamme (homogen *f*).

forboltning, de jernbolte, hvormed skrogets enkelte planker og knæ holdes sammen i et træskib.

forbrug, økon. *f* i videste forstand er anv. af producerede goder el. ydelser til dækning af behov. *f* omfatter dels dækn. af øjeblikk. tilstedev. behov, hvorved det forbrugte tilintetgøres (*f* i snævrere forstand, også kaldet konsum - *f*. eks. når et æble spises), dels anv. af goder el. ydelser i produktion, hvorved det forbrugte indgår i et nyt produkt.

forbrugsafgifter, skatter og afgifter, som pålægges forbrugsvarer, og hvis størrelse således varierer med forbruget.

forbrugsforening, d. s. s. brugsforening. **forbrugsstatistik**, opgørelse af den mængde af de forsk. varer, der inden for et bestemt tidsrum er forbrugt af et lands befolkning el. af en række forsk. familier. Af *f* af den sidste art udarbejdet på grundlag af husholdningsregnskaber er det som alm. regel bl. a. fremgået at den brokdel af samtlige udgifter, som udgiften til fødevarer udgør, aftager med voksende indtægt (Engels lov).

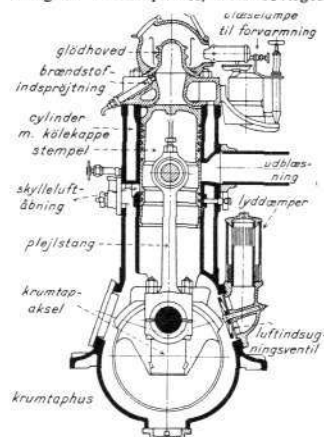
forbyrdelse, lovovertrædelse, navnlig af grovere art, mods. forseelse.

forbrænder, mil., skud, der ved påtænding ikke straks går af.

forbrænding, 1) kem. proces, der foregår under varmeudvikling og ildfænomener, f. eks. kulstof og andre stoffers forening med ilt og klors forening med brint til klorbrinte. I kem. og fysiol. mener man med en *f* ofte blot en oksydationsproces, f. eks. næringsstoffernes reaktion med ilt under frigørelse af energi og dannelse af kuldioksyd og vand. Medens *f* uden for organismen kun foregår spontant ved høje temp., sker *f* i organismen ved legemstemp., fordi enzymer fremskynder processen. *f* sker gnm. en række trin, hvoraf den endelige forb. med fri ilt er det sidste. Hastigheden af *f* reguleres af enzymerne efter organismens behov; 2) med., læsion fremkaldt af varmepå-virkn. Ved let påvirkning opstår kun rødme (1. grad), ved stærkere påv. blærer (2. grad) el. ødelæggelse af vævet (3. grad). *f* af $\frac{1}{3}$ af legemsoverfladen er ofte dødelig.

forbrændingsanstalt, anlæg, hvor dag-renovation forbrændes f. eks. i en roter-

ovn; forbrændingsvarmen kan udnyttes til dampspred. af slaggerne til vejmateriale. **forbrændingsmotorer** omfatter diesel-, benzin-, petroleum-, råolie- og gasmotorer, der udvikler kraft v. forbrænding af en blanding af luft og gasser el. dampe. *f* har en cylinder, der har en uskiftelig cylinderforing og er omgivet af en vandkølet kolekappe el. forsynet m. påstøbte kolekaber udvendig for luftkøling. Et stempel i cylinderen bevæges af forbrændingsstrykket og driver gnm. en plejstang en krumtapaksel, hvis bevægelse

Glødhovedmotor med krumtaphusskyling. Under stemplets opadgående bevægelse indsuges i krumtaphuset luft, der sammentrykkes under stemplets nedadgående bevægelse og, når toppen af stemplet passerer skylleluftåbningen, driver forbrændingsproduktene i cylinderen ud gnm. udblæsningstrøret.

udjævnes af et svinghjul. Tændingen af brændstoffet kan ske v. elektr. gnisttænding (benzin- og gasmotorer), kompressionsvarme fra forbrændingsluften (dieselmotorer) el. berøring m. de varme vægge i et glødhoved (petroleums- og raolietmotorer). *f* kan udføres efter 4- el. 2-taktsystemet. I en 4-taktsmotor går stemplet 2 gange frem og tilbage under de 4 takter. Under 1. takt indsuges luft, v. benzin- og gasmotorer også brændstof; under 2. takt sker kompressionen af luften el. blandingen og v. slutningen af taktens tænding. Ved dieselmotoren indføres og tændes brændstoffet i begyndelsen af 3. takt. Under 3. takt udvider forbrændingsproduktene sig og bevæger stemplet, mens de under 4. takt udstødes. De nodv. bevægelser af indsuignings-, brændstof- og udstødningsventilerne udføres v. hj. af en knastaksel, der drives af krumtaphusets gnm. tandhjul el. kædetræk. I en 2-taktsmotor går stemplet 1 gang frem og tilbage under 2 takter. Ved afslutningen af arbejdslaget afdekkes stemplet udstødningsåbningen i cylinderveggen, og en skylleluftventil åbnes, frisk luft trykkes ind i cylinderen v. hj. af en skylleluftpumpe og driver forbrændingsproduktene ud. Ved begyndelsen af kompressionslaget lukkes skylleluftventilen, stemplet lukker udstødningsporten og komprimerer luften, hvorpå brændstoffet indsprøjtes og tændes, og et nyt arbejdslag følger.

forbrændt jern, jern, som er ødelagt ved for lang tids glødning i luften. Jernets kulstof bortbrændes, det iltet og bliver »rådkort».

forbud, i retsplejen et foreløbigt retsskridt foretaget af fogeden, hvorved der meddeles en person påleg om at undlade handlinger, der ville være i strid med forbudsretskravet (den person, som har begæret forbudet nedlagt) ret.

forbund, i moderne sprogbrug en overenskomst ml. to el. fl. stater om gensidig hjælp i tilf. af krig. I denne forstand bruges ordet i grl. § 18, der kræver rigsdagens samtykke til indgåelse af *f*. I visse for-

bindelser, f. eks. tald-f, blot en sammen slutning af stater med et spec. formål.

forbundne kars princip, *fys.*: i indbyrdes forbundne beholdere med samme vædske står vædskeoverfladerne lige højt. Eks.: vandstandsror. Anv. ved nivellerung (hydrostatisk nivellement).

Forbundsagen, ty. *Bundestag*, i Frankfurt a. M., forsaml. af repræsentanter f. medlemsstater i D. Ty. Forbundet 1815-66.

forbundseksekution, tvangsfuldbyrdelse fra et statsforbunds side af de forpligtelser, der påhviler de enkelte i forbundet deltagende stater.

forbundsfælle, meddeltager i en alliance. Den der bærer våben mod statens f straffes efter da. straffelov med samme straf som hvis han havde gjort det mod den da. stat.

Forbundsfællekrigen, 1) krigen 357-55 f. Kr. ml. Athen og dets forbundsfæller, førte til A.s nederlag; 2) krigen 90-88 f. Kr. ml. Rom og dets ital. forbundsfæller, førte til disses optagelse i det rom. borgersamfund.

Forbundsrad, ty. *Bundesrat*, 1) Schweiz' regering, 7 medl. m. forbundspræsident i spidsen, valgt på 4 år af Forbundsforamlingen; 2) råd indført 1867 ved oprettelsen af Nordty. Forb., fortsat under Ty. Rige 1871-1918. Bestod af fast antal repræsentanter f. de enkelte landes regeringer og fungerede som en art førstekammer i forh. t. rigsdagen. Fortsat som rigsrad under Weimarforh., uden større magt; 3) 1. kammer i det østr. parlament 1920-34, igen fra 1945.

forbundsstat, en af flere ledstater (enkelstater) sammensat stat. Ledstaternes selvstændighed er ofte stærkt begrænset, navnlig i udenrigs- og forsvarspolitiske anliggender (f. eks. USA, Jugoslavien).

for'bund'ter (af mnty. *vorbut* overenskomst), kaldtes i lavstiden den, der op lært hos en ikke-lavmester, i kortere tid gav sig i lære hos en lavmester for af ham at blive gjort til svend. Bruges endnu om midlertidigt tjenesteforhold.

force ['fɔ:rsə] (fr., af lat. *fortis* stærk), styrke, fortrin; kort, der kun kan stikkes med triumf.

force majeure [fɔ:rs ma'ʒo:r] (fr.) el. (lat.) *vis major* (større magt), udefra kommende skadevoldende begivenheder, som ikke kunne undgås, selv om forsvarsl. sikkerhedsforanstalt. var truffet. I kontrakter vil der hyppigt være betinget ansvarsfrihed m. h. t. f.

forceps [-sæps] (lat.), tang.

for'cvinge [-s] (fr.), tvinge; anstrenge sig; fremtvinge; anspænde, forstærke, fremskynde; tilvinge sig passage gnm. el. adgang til; for'ce'ret, anstrengt.

Forchhammer ['fɔ:rk-], *Ejnar* (1868-1928), da. operasanger (tenor), magisterkonferens i mat., deb. 1895 i Lübeck; virkede til 1919 ved forsk. ty. scener.

Forchhammer ['fɔ:rk-], *Georg* (1861-1938), da. døvstumpepædagog. Skabte bl. a. mund-håndsystemet (1902).

Forchhammer ['fɔ:rk-], *Henni* (f. 1863), da. kvindesagsforkæmper, 1913-31 form. f. Danske Kvinders Nationalråd, ærespræs. i ICW, 1920-37 medl. af da. delegation til Folkeforb.

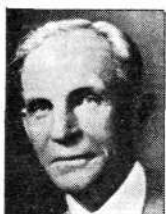
Forchhammer ['fɔ:rk-], *Johan Georg* (1794-1865), da. geolog. Skrev den første udførlige fremstilling af Danm.s geologi, i øvr. talr. arb. om kemi, geologi og mineralogi. Fremhæves m. arb. om feldspatens omdannelse til kaolin og kem. unders. over havvandsbestanddele.

Forchhammer ['fɔ:rk-], *Olaf* (f. 1881), da. ingeniør; 1936 stadsingeniør i Kbh. Stort arb. for udviklingen af et system af grønne områder for friluftsliv omkr. Kbh.

Forchhammer ['fɔ:rk-], *Viggo* (f. 1876), da. sang- og talepædagog. Lektor ved Kbh.s Univ. 1925-47. Har s. m. broderen Jørgen F (f. 1873) skrevet *Theorie und Technik des Singens und Sprechens* (1921) m. v.

Ford [fɔ:d], *Edsel Bryant* (1893-1943), eneste søn af Henry F og ved sin død præsident i F Motor Co.

Ford [fɑ:d], *Ford Madox* (1873-1939), eng.

Henry Ford.

John Ford.

forfatter. Skrev romaner s. m. Joseph Conrad. Tilhørte som digter »The Imagists«; *Poems for Pictures* (1897). Litt. studier i *March of Literature* (1938).

Ford [fɔ:d], *Henry* (1863-1947), amer. bilfabrikant. Begyndte som mekaniker, blev afdelingsing. i Edison Illuminating Co., idet han samtidig eksperimenterede med bygning af en bilmotor. Grl. 1903 F Motor Co., som i løbet af en halv snes år blev verdens største bilfabrik. Har ved gennemført rationalisering, ved indførelse af transportbåndet og ved udbetaling af høje arbejdsloninger været banebrydende for den moderne massefabrikation af biler. Oprettede datterselskaber af F Motor Co. hele verden over, bl. a. i Kbh. (1919). Hyppigt i konflikt m. fagloren, skarp modstander af F. D. Roosevelt, isolationist til 1941. (Portræt).

F Motor Co. beskæftigede ved årsskiftet 1947-48 ca. 137 000 pers., produkt. af biler 1947 oversteg 1 mill., desuden storprod. af traktorer. Under 2. Verdenskrig var prod. helt lagt om til krigsprod. På flyvemask.-fabrikken ved Willow Run fabrikeredes i de sidste krigsår 1 fly i timen, her fremstilledes i alt 8685 B-24 Liberator bombemask.; af andet krigsmateriel skal nævnes 4203 svæveplaner, 57 851 2000-HK flyvemotorer, 277 896 jeeps, 13 893 larvefods-transportvogne. Under låne- og lejeloven leveredes forsk. krigsmateriel til et samlet beløb af 75 000 000 \$.

Ford [fɔ:d], *Henry* (jun.), (f. 1918), søn af Edsel F, præsident for F Motor Co. fra 1944.

Ford [fɑ:d], *John* (1586-1639), eng. dramatiker. Kendtest er dramaerne *'Tis Pity She's a Whore* (1633) og *The Broken Heart* (1633), sensationelle skildringer af forbyrdelse og abnormt sjæleliv.

Ford [fɔ:d], *John* (f. 1895), amer. filminstruktør. Instruerede Wild West-film omkr. 1920, kendteste stumfilm: »Jernhesten« (1924). F blev en af amer. films førende instruktører, på en gang folkelig og fin, bl. a. »Forræder« (1935), »Diligencen« (1939), »Vredens Druer«, »Den Lange Rejse Hjem« (1940) og »Gron var min Barndoms Dal« (1941). (Portræt).

fordakning (-dak- af ty. *Dach* tag), gæms over vindue el. dør, lidt bredere end disse og ofte udformet som en lille trekantgavl el. l.

fordampning kaldes en vædskes overgang til luftformig tilstandsform (damp). F foregår som regel fra vædskens overflade og består i at nogle molekyler under deres termiske bevægelse tilfældigvis opnår tilstrækkelige hastigheder til at overvinde nabomolekylerens tiltrækning. En vædske f kan forhindres ved at lukke rummet over vædsken, hvorved rummet hurtigt bliver mættet med damp, så at der gnslt. vil fortættes lige så meget damp som der fordampes vædske. Over enhver vædskeoverflade vil være et tyndt lag mættet damp, som vil hemme f, medmindre det fjernes ved blæst. f foregår desto hurtigere, jo højere vædskens temp. er; ved kogepunktet foregår f ikke alene fra overfladen, men fra hele vædskens indre. Også faste stoffer kan fordampe, f. eks. is og kamfer. f har stor biol. bet. planter må have ligevegt ml. vandtilførsel og f. Hos varmblodede dyr bidrager f til opretholdelse af normal legems-temp.

fordampningsmåling. Ved f beregnes fordampningshastigheden i sin simpleste form ved at sætte en flad skål med vand

på en brevvægt. Af vægttabet i en vis tid beregnes den fordampede vandmængde pr. tidsenhed pr. overfladeenhed af vandfladen. Det er dog vanskeligt at nå til værdier, der umiddelbart kan anv. på de fri overflader i naturen. f anv. tekn. i varmemålere på radiatorer.

fordampningsvarme er den mængde varme, der kræves for at omdanne 1 g vædske til damp af samme temp. f er for vand ved 100° C 539 cal og ved 0° C 599 cal. Fordamper en vædske uden at der tilføres varme, må f tages fra vædsken selv, som derved afkøles. Dette anv. tekn. til billig afkøling af (køle)vand ved nedbringelse over fordelingslegemer evt. anbragt i en beholder af træ el. beton med naturligt lufttræk (såk. gradérværk).

fordel har den tennisspiller, som efter stillingen deuce vinder en bold. Vinder han endnu en, opnår han parti. f til serveren kaldes *f inde*, til modtageren *f ude*.

fordelende midler, *med.*, skal tjene til at bringe en hævelse bl. betændelse til at svinde, f. eks. varmt omslag el. torrede urter.

fordelingsanlæg, det samlede system af ledninger, apparater og instrumenter, der fører den elektr. energi fra maskiner til udgående ledninger på et kraftværk el. en understation.

fordelingsnet, den del af et elektr. ledningsnet, hvortil de enkelte forbrugere er tilsluttet.

for de vind [fɔ:r da'vɛ:n] (holl.: foran vinden), søv., sejle med vinden agterind.

fordringshavermor, forhold fra kreditors side, som hindrer skyldneren i at opfylde sin forpligtelse, når han ønsker dette.

fordringsret, en persons (kreditors, fordringshavers) retsbetinglyede krav imod en anden (debitor, skyldner).

fordæk, søv., den del af et skibs øverst dæk, der ligner forude ml. fokkemasten og forstævnen.

fordæm'ning, fast forlæg af jord o.l. for en mine for at øge sprængvirkningen.

fordøjelighedskoefficient angiver i fodringslæren, hvor mange procent af de enkelte næringsstofgrupper, der er fordøjelige.

fordøjelse, den behandling, føden må undergå for at kunne optages af organismen. Hos lavere dyr optages næringen ofte i tarmvæggens celler, og f foregår da inde i disse. Enkelte snyltere mangler f, idet de optager opløst føde fra værtsens tarm el. ligg. Hos højere dyr bliver føden oftest underkastet mæk. og derefter kem. behandling, hvorved den bringes i opløsning og i denne tilstand opses gnm. tarmvæggen. Ved den mæk. f inddeles føden ved tygning, blandes med f-sekretterne og transporteres frem gnm. f-kanalen (peristaltik). Under den kem. f indvirker enzymer fra f-sekretterne (fra spyt, mavesaft, bugspytt, tarmsaft) på fødens kulhydrater, fedtstoffer og æggehvideproteiner, hvorved disse nedbrydes til monoohexosker, glycerin + fedtsyrer samt aminosyrer, i hvilken form de opses.

fore and aft rig [fɔ:ɹ ənd 'ɑ:fɹt 'rɪg] (eng.), skonnerigt. Skib med f kaldes fore and after-skonnert. (Ill. se tavle Sejlskibe).

foredragsbetegnelser, *mus.*, de anvisninger der udover noderne angiver, hvorledes et musikstykke skal udføres.

Foreign Office [fɔ:ɹɪn 'æfɪs], det brit. udenrigsministerium, delt i 8 departementer + et f. oversøisk handel (fælles m. handelsmin.). F ledes af udenrigsmin. (Foreign Secretary), bistået af en øverste diplom. rådgiver og 3 understatssekretærer (1 permanent, 2 polit.).

fore'l, opr. ty. betegn. for bækørred.

Forel [fɔ:'ræl], *Auguste* (1848-1931), schw. psykiater og entomolog. Fremragende arbejder over hjernens anat. og undersøgelser over den betingede tilregnelighed og dens årsager. F var ivrig afholdsmænd og stifter af drankerasyler.

Forel [fɔ:'ræl], *François Alphonse* (1841-1912), schw. læge og naturforsker, prof. i fysiologi, kendt for indgående studier over schw. søer. Foretog også undersøgelser over alpegletschere og jordskæl.

Foreland, North F og South F [nå:þ, 'saub 'fai:ænd], to kridtklipper på østkysten af Kent, SO-Engl.

Fo'rel, Mont, Gronl.s næsthøjeste bjerg (3383 m), en nunatak i Østgrønland, ca. 67° n. br.

fo'rel'sten, da. navn på troctolit. F har navn efter de mørke pletter, der minder om forellens.

foreløbige retsmidler, fællesbetegn. for forbud og arrest.

foreløbig lov, lov uds'edt af kongen i et tidsrum hvor rigsdagen ikke er samlet; f skal straks efter rigsdagens sammenbræden forelægges den til godkendelse; ifr. midlertidig lov.

foreløbigt subjekt, *gramm.*, indholdsløst ord (på da. i reglen 'det'), der bruges til at udfylde subjektets *gramm.* funktion, indtil det virkelige subjekt nævnes; f. eks: det var rart, at du kom = at du kom var rart.

Forenede Automobilfabriker A/S, De, Odense, grl. 1918 ved sammenlutn. af bilfabrikkerne »Thrige», »Jan» og »Anglodane». Fremstiller Triangel lastvogne og omnibusser og forhandler Austin biler.

Forenede Bryggerier, De, a/s, grl. på initiativ af C. F. Tietgen 1891 ved sammenlutning af 11 bryggerier, bl. a. Krone-Øl Bryggeriet, Kongens Bryghus, Bryggeriet »Rahbeks Alle» og Bryggeriet »Tvedes» (grl. 1842). I 1894 købtes Tuborgs Fabrikker (grl. 1873), hvist direktør Benny Dessau fra 1899 til sin død i 1937 også var admin. dir. for F. F-s drift er nu koncentreret på Tuborg og på Kongens Bryghus's to afd. på Vodroffsvej og i Rahbeks Allé. Bajerskøl og mineralvand fremstilles på førstnævnte, og de lettere ølsorter, maltpræparater, øl af skattekasse II og hvidtøl på de to sidstnævnte bryggerier. Malt fremstilles på Tuborg og på Kongens Bryghus's afd. i Rahbeks Allé. Aktiekapital: 19 mill. kr., beskæftigede arbejdere og funktionærer: ca. 3000, årlig omsætning: ca. 650 000 hl bajerskøl, ca. 300 000 hl andre ølsorter, ca. 30 mill. 1/4 l flasker mineralvand (1948). Siden 1903 består et interessefællesskab med Carlsberg.

Forenede Dampskibs-Selskab, Det, (fork. DFDS), Danm.s største rederiforetagende, a/s, grl. 1866 ved sammenlutn. af forsk. rederier Aktiekap. 45 mill. kr. Mistede under 2. Verdenskrig 32 skibe. Ejer (sept. 1948) 84 motor- og dampskibe (passager- og lastbåde) samt bugserfartøjer på i alt 176 000 BRT. Driver næsten hele den da. indenrigs ruteafart samt regelm. fart ml. Kbh. og mange eur. og oversøiske pladser.

Forenede Danske Motorejere (FDM), største da. motororganisation, grl. 1909, antal medl. 1948: ca. 34 000.

Forenede Kongerige, Det (eng. United Kingdom), betegn. f. Storbritannien og (Nord)Irland.

Forenede Nationer, De (fork: FN) (eng. The United Nations [ða ju:'naitid 'neifn]z] fork: UN, også kaldet United Nations' Organization; fork: UNO). Opr. betegn. for de i kampen mod Aksemagterne forenede nationer, første gang off. benyttet ved F-s erklæring, Washington, 1. 1. 1942, hvorved fuldt samarbejde i kampen tilsagdes. Senere betegn. for den på San Francisco-konferencen april-juni 1945 stiftede organisation til opretholdelse af internat. fred og sikkerhed, hvorom bestemmelser indeholdes i F-s pagt (charter) af 26. 6. 1945. Hovedorganerne er: plenarforsamlingen, der træder sammen en gang årligt, består af repr. for alle medlemsstater og kan drøfte ethvert anliggende inden for F-s arbejdsområde og herom stille forslag til medlemmerne; Sikkerhedsrådet, der består af de fem stormagter som faste medlemmer og seks af generalforsamlingen for to år valgte medlem., og som skal søge fred og sikkerhed opretholdt ved mægling i internat. konflikter og iværksættelse af sanktioner mod angrebshandlinger og fredsbrud; Det Økonomiske og Sociale Råd, der består af 18 af generalforsaml. for 3 år valgte medl. og skal fremme økon. og soc. sam-

arb. ml. medlemsstaterne; Formynderskabsrådet der fører tilsyn med administrationen af de ikke-selvstyrende områder, der er sat under formynderskab, samt Den Mellemfolkelige Domstol i Haag. Hovedsædet er i New York, hvor sekretariatet midlertidigt har til huse i Lake Success indtil permanent hovedbygning i New Yorks centrum er opført. Generalsekr. er nordmanden Trygve Lie. F-s virksomhed er hidtil alvorligt hemmet af dybtgående politiske modsætninger ml. stormagterne, hvilket navnlig har vist sig ved Sikkerhedsrådets behandling af polit. konflikter. Bindende beslutninger har ofte ikke kunnet tages p. gr. af den såk. vetoregel, hvorefter alle stormagters stemmer kræves til vedtagelse af beslutninger om andet end procedure-spørgsmål. 58 stater er dec. 1948 medl. af F.

Nedenfor aftrykkes ordlyden af De Forenede Nationers pagt:

Vi De Forenede Nationers folk besluttede på

at frelse kommende generationer fra krigens svøbe, som to gange i vor levetid har bragt usigelige lidelser over menneskeheden,

påny at bekræfte troen på fundamentale menneskerettigheder, på menneskets personlige værdighed og værd, på mænds og kvinders såvel som store og små nationers lige rettigheder,

at skabe vilkår, hvorunder retfærdighed og respekt for de forpligtelser, der opstår ved traktater og andre kilder til mellemfolkelig ret, kan opretholdes, og at fremme sociale fremskridt og høje levevilkårene under større frihed,

og med disse formål for øje at udvise fordragelighed og leve sammen i fred med hverandre som gode naboer,

at forene vore kræfter til opretholdelse af mellemfolkelig fred og sikkerhed,

at sikre, ved anerkendelse af grundsatninger og fastlæggelse af fremgangs-måder, at væbnet magt ikke vil blive anvendt undtagen i fælles interesse, og

at anvende mellemfolkelig organisation til befordring af økonomiske og sociale fremskridt for alle folkeslag, har bestemt at forene vore bestræbelser for at nå disse mål.

I overensstemmelse hermed er vore respektive regeringer gennem deres i byen San Francisco forsamlede repræsentanter, som har fremlagt deres fuldmægter, der er befundet i god og behørig form, kommet overens om denne De Forenede Nationers Pagt, og opretter herved en mellemfolkelig organisation, der skal kaldes De Forenede Nationer.

Kapitel I.

Formål og grundsatninger.

Artikel 1.

De Forenede Nationers formål er:

1. at opretholde mellemfolkelig fred og sikkerhed og i dette øjemed: træffe effektive fælles forholdsregler til forebyggelse og fjernelse af trusler mod freden og til undertrykkelse af angrebshandlinger eller andre brud på freden, og ved fredelige midler og i overensstemmelse med retfærdighedens og folkerettens grundsatninger at ordne eller bilægge mellemfolkelige tvistigheder eller situationer, som kunne føre til brud på freden;

2. at fremme venskabelige forhold mellem nationerne, hvilende på respekt for grundsatningen om folkenes liget og selvbestemmelse, og at tage andre egnede forholdsregler til at styrke verdensfreden;

3. at tilvejebringe mellemfolkeligt samarbejde ved løsning af mellemfolkelige spørgsmål af økonomisk, social, kulturel eller humanitær karakter, og ved at styrke og fremme respekten for menneskerettigheder og for fundamentale frihedsrettigheder for alle uden forskel med hensyn til race, køn, sprog eller religion; og

4. at være et centralorgan, der skal bringe nationernes indsats til opnåelse af

disse fælles mål i indbyrdes overensstemmelse.

Artikel 2.

Organisationen og dens medlemmer skal i deres stræben efter de i artikel I nævnte formål handle i overensstemmelse med følgende grundsatninger:

1. Organisationen hviler på grundsatningen om alle dens medlemmers suveræne ligeberettigelse.

2. Alle medlemmer skal for at sikre ethvert af dem de rettigheder og goder, der følger af medlemskabet, i god tro opfylde de forpligtelser, de har påtaget sig i henhold til nærværende pagt.

3. Alle medlemmer skal bilægge deres mellemfolkelige tvistigheder ved fredelige midler på en sådan måde, at mellemfolkelig fred og sikkerhed såvelsom retfærdighed ikke bringes i fare.

4. Alle medlemmer skal i deres mellemfolkelige forhold afholde sig fra trusel om magtanvendelse eller brug af magt, det være sig mod nogen stats territoriale integritet eller politiske uafhængighed eller på nogen anden måde, der er uforenelig med De Forenede Nationers formål.

5. Alle medlemmer skal yde De Forenede Nationer al bistand ved ethvert skridt, organisationen iværksætter i overensstemmelse med nærværende pagt, og skal afholde sig fra at bistå nogen stat, mod hvilken De Forenede Nationer foretager forebyggende skridt eller tvangsforanstaltninger.

6. Organisationens skal sikre, at stater, der ikke er medlemmer af De Forenede Nationer, handler i overensstemmelse med disse grundsatninger, såvidt det måtte være nødvendigt til opretholdelse af mellemfolkelig fred og sikkerhed.

7. Intet i nærværende pagt skal give De Forenede Nationer ret til at gribe ind i forhold, der i det væsentlige hører ind under en stats egen jurisdiktion, eller forpligte medlemmerne til at forelægge sådanne forhold til bilæggelse i henhold til nærværende pagt; denne grundsatning skal dog ikke være til hinder for anvendelse af tvangsforanstaltninger i henhold til kapitel VII.

Kapitel II.

Medlemskab.

Artikel 3.

Oprindelige medlemmer af De Forenede Nationer er de stater, der har deltaget i De Forenede Nationers konference i San Francisco vedrørende mellemfolkelig organisation, eller tidligere har undertegnet De Forenede Nationers erklæring af 1. januar 1942, og som underskriver nærværende pagt og ratificerer den i overensstemmelse med artikel 110.

Artikel 4.

1. Medlemskab i De Forenede Nationer er åbent for alle andre fredselskende stater, som påtager sig forpligtelserne i nærværende pagt og efter organisationens skøn er i stand til og villige til at opfylde disse forpligtelser.

2. Optagelse af enhver sådan stat som medlem af De Forenede Nationer sker ved en beslutning af plenarforsamlingen på forslag af Sikkerhedsrådet.

Artikel 5.

Et medlem af De Forenede Nationer, mod hvilket forebyggende skridt eller tvangsforanstaltninger er blevet iværksat af Sikkerhedsrådet, kan på dettes forslag af plenarforsamlingen suspenderes i udøvelsen af medlemskabets rettigheder og privilegier. Sikkerhedsrådet kan gendindsætte medlemmet i udøvelsen af disse rettigheder og privilegier.

Artikel 6.

Et medlem af De Forenede Nationer, der vedbliver han krænkede i nærværende pagt indeholdte grundsatninger, kan af plenarforsamlingen udelukkes af organisationen på forslag af Sikkerhedsrådet.

Kapitel III.

Organer.

Artikel 7.

1. Som hovedorganer for De Forenede Nationer oprettes: en plenarforsamling,

et sikkerhedsråd, et økonomisk og socialt råd, et formynderskabsråd, en mellemfolkelig domstol og et sekretariat.

2. Sådanne hjælpeorganer, som måtte blive fundet nødvendige, kan oprettes i overensstemmelse med nærværende pagt.

Artikel 8.

De Forenede Nationer skal ikke gøre nogen indskrænkning i mænds og kvinders adgang til deltagelse i enhver egenkab og på lige vilkår i organisationens hovedorganer og hjælpeorganer.

Kapitel IV.

Plenarforsamlingen.

Sammensætning.

Artikel 9.

1. Plenarforsamlingen består af alle medlemmerne af De Forenede Nationer. 2. Hvert medlem har højst fem repræsentanter i plenarforsamlingen.

Funktioner og beføjelser.

Artikel 10.

Plenarforsamlingen kan drøfte alle spørgsmål eller sager indenfor nærværende pagts område eller vedrørende ethvert af de ved nærværende pagt hjemlede organers beføjelser og funktioner og kan, med forbehold af bestemmelserne i artikel 12, fremsætte forslag til medlemmerne af De Forenede Nationer, til Sikkerhedsrådet eller til begge i alle sådanne spørgsmål eller sager.

Artikel 11.

1. Plenarforsamlingen kan gøre de almindelige grundsatninger for samarbejde til opretholdelse af mellemfolkelig fred og sikkerhed, derunder de for afrustning og regulering af rustningerne ledende grundsatninger, til genstand for overvejelse og kan fremsætte forslag vedrørende sådanne grundsatninger over for medlemmerne eller Sikkerhedsrådet eller begge.

2. Plenarforsamlingen kan drøfte alle spørgsmål, der vedrører opretholdelse af mellemfolkelig fred og sikkerhed, og som er blevet forelagt den af noget medlem af De Forenede Nationer, af Sikkerhedsrådet eller i henhold til artikel 35, pkt. 2 af en stat, som ikke er medlem af De Forenede Nationer, og kan, med forbehold af bestemmelserne i artikel 12, fremsætte forslag vedrørende alle sådanne spørgsmål overfor vedkommende stat eller stater, overfor Sikkerhedsrådet eller overfor begge. Ethvert sådant spørgsmål, der kræver handling, skal henvises til Sikkerhedsrådet af plenarforsamlingen enten før eller efter, at det har været drøftet.

3. Plenarforsamlingen kan henlede Sikkerhedsrådets opmærksomhed på situationer, som kan antages at ville bringe mellemfolkelig fred og sikkerhed i fare.

4. Plenarforsamlingens beføjelser, som anføres i denne artikel, skal ikke begrænses artikels 10's almindelige rækkevidde.

Artikel 12.

1. Sålænge Sikkerhedsrådet med hensyn til en tvist eller situation udover de funktioner, der er tillagt dette i nærværende pagt, kan plenarforsamlingen ikke fremsætte noget forslag vedrørende den pågældende tvist eller situation, medmindre Sikkerhedsrådet anmoder derom.

2. Generalsekretæren skal, med Sikkerhedsrådets samtykke, ved hver samling underrette plenarforsamlingen om alle sager vedrørende opretholdelse af mellemfolkelig fred og sikkerhed, som er under behandling i Sikkerhedsrådet, og skal ligeledes straks, når Sikkerhedsrådet ophører med at behandle sådanne sager, underrette plenarforsamlingen eller, hvis denne ikke er samlet, De Forenede Nationers medlemmer.

Artikel 13.

1. Plenarforsamlingen skal tage initiativ til undersøgelser og fremsætte forslag med det formål at:

- fremsætte mellemfolkeligt samarbejde på det politiske område og støtte den fremadskridende udvikling af mellemfolkelig ret og kodifikation af denne;
- fremsætte mellemfolkeligt samarbejde på de økonomiske, sociale, kulturelle, un-

dervisnings- og sundhedsmæssige områder, og yde bistand til hævning af menneskerettigheder og fundamentale frihedsrettigheder for alle uden forskel med hensyn til race, køn, sprog eller religion.

2. Plenarforsamlingens yderligere pligter, funktioner og beføjelser med hensyn til sager, der er omtalt under ovenstående pkt. 1 (b), omhandles i kapitel IX og X.

Artikel 14.

Med forbehold af bestemmelserne i artikel 12 kan plenarforsamlingen foreslå forholdsregler til fredelig ordning af enhver situation uden hensyn til dens oprindelse, som efter forsamlingens skøn kan antages at ville skade det almene vel eller venskabsforholdet mellem nationerne, derunder situationer, der opstår ved krænkelse af de bestemmelser i nærværende pagt, som angiver De Forenede Nationers formål og grundsatninger.

Artikel 15.

1. Plenarforsamlingen modtager og behandler årlige og særlige beretninger fra Sikkerhedsrådet; disse beretninger indbefatter en redegørelse for de forholdsregler, som Sikkerhedsrådet har truffet beslutning om eller har taget for at opretholde mellemfolkelig fred og sikkerhed.

2. Plenarforsamlingen modtager og behandler beretninger fra De Forenede Nationers andre organer.

Artikel 16.

Plenarforsamlingen udøver sådanne funktioner med hensyn til det mellemfolkelige formynderskabssystem, som er tillagt den i henhold til kapitlerne XII og XIII, derunder godkendelse af formynderskabsoverenskomster for områder, der ikke er betegnet som strategiske.

Artikel 17.

1. Plenarforsamlingen behandler og godkender organisationens budget.

2. Udgifterne ved organisationen bæres af medlemmerne i henhold til den af plenarforsamlingen fastsatte fordeling.

3. Plenarforsamlingen behandler og godkender alle finansielle og budgetmæssige ordninger med de i artikel 57 omhandlede særlige institutioner og gennemgår sådanne særlige institutioners administrative budgetter med henblik på fremsættelse af forslag til de pågældende institutioner.

Afstemning.

Artikel 18.

1. Ethvert medlem af plenarforsamlingen har en stemme.

2. Plenarforsamlingens beslutninger i vigtige spørgsmål skal vedtages med to trediedels flertal af de tilstedeværende og stemmeafgivende medlemmer. Disse spørgsmål omfatter: forslag vedrørende opretholdelse af mellemfolkelig fred og sikkerhed, valg af de ikke-faste medlemmer af Sikkerhedsrådet, valg af medlemmerne af Det Økonomiske og Sociale Råd, valg af medlemmer af Formynderskabsrådet i overensstemmelse med artikel 86, pkt. 1 (c), optagelse af nye medlemmer af De Forenede Nationer, suspension af de til medlemskab knyttede rettigheder og privilegier, udelukkelse af medlemmer, spørgsmål vedrørende formynderskabssystemets funktion samt budgetspørgsmål.

3. Beslutninger om andre spørgsmål, derunder fastsættelsen af yderligere grupper af spørgsmål, som skal afgøres med to trediedels flertal, skal træffes af et flertal af de tilstedeværende og stemmeafgivende medlemmer.

Artikel 19.

Et medlem af De Forenede Nationer, som er i restance med betaling af sit bidrag til organisationen, skal ikke have nogen stemmeret i plenarforsamlingen, såfremt restancebeløbet er lig med eller overstiger bidragene for de to forudgående hele år. Plenarforsamlingen kan ikke desto mindre tillade et sådant medlem at stemme, såfremt den finder, at udladelsen af at betale skyldes omstændigheder, som medlemmet ikke er herre over.

Forretningsgang.

Artikel 20.

Plenarforsamlingen træder sammen til regelmæssige årlige samlinger og til sådanne særlige samlinger, som omstændighederne måtte kræve. Særlige samlinger sammenkaldes af generalsekretæren efter anmodning af Sikkerhedsrådet eller af et flertal af medlemmerne af De Forenede Nationer.

Artikel 21.

Plenarforsamlingen vedtager selv sin forretningsorden. Den vælger sin formand for hver samling.

Artikel 22.

Plenarforsamlingen kan oprette sådanne hjælpeorganer, som den skønner nødvendige til udførelsen af sine funktioner.

Kapitel V.

Sikkerhedsrådet.

Sammensætning.

Artikel 23.

1. Sikkerhedsrådet består af elleve medlemmer af De Forenede Nationer. Republikken Kina, Frankrig, De Socialistiske Sovjetrepublikers Union, Det Forenede Kongerige Storbritannien og Nord-Irland og Amerikas Forenede Stater er faste medlemmer af Sikkerhedsrådet. Plenarforsamlingen vælger seks andre medlemmer af De Forenede Nationer til ikke-faste medlemmer af Sikkerhedsrådet, med særlig hensyntagen, i første linie, til organisationens medlemmers bidrag til opretholdelse af mellemfolkelig fred og sikkerhed samt til organisationens andre formål såvel som til ret og billig geografisk fordeling.

2. Sikkerhedsrådets ikke-faste medlemmer vælges for en periode af to år. Ved det første valg af ikke-faste medlemmer skal tre medlemmer dog vælges for en periode af eet år. Et afgående medlem skal ikke straks kunne genvælges.

3. Hvert medlem af Sikkerhedsrådet skal have en repræsentant.

Funktioner og beføjelser.

Artikel 24.

1. For at sikre omgående og effektive skridt fra De Forenede Nationers side overdrager medlemmerne Sikkerhedsrådet hovedansvaret for opretholdelse af mellemfolkelig fred og sikkerhed og er enige om, at Sikkerhedsrådet under udøvelsen af de pligter, som dette ansvar pålægger det, handler på deres vegne.

2. Under opfyldelsen af disse pligter skal Sikkerhedsrådet handle i overensstemmelse med De Forenede Nationers formål og grundsatninger. De særlige beføjelser, som er tillagt Sikkerhedsrådet med henblik på opfyldelsen af disse pligter, er fastsat i kapitlerne VI, VII, VIII og XII.

3. Sikkerhedsrådet forelægger plenarforsamlingen årlige og, når det er nødvendigt, særlige beretninger til behandling.

Artikel 25.

Medlemmerne af De Forenede Nationer går ind på at anerkende og udføre Sikkerhedsrådets beslutninger i overensstemmelse med nærværende pagt.

Artikel 26.

For at fremme gennemførelsen og opretholdelsen af mellemfolkelig fred og sikkerhed med det mindst mulige opbud til rustninger af verdens menneskelige og økonomiske ressourcer påhviler det Sikkerhedsrådet, med bistand af den i artikel 47 omhandlede generalstabskomité, at udarbejde planer til gennemførelse af et system til regulering af rustningerne, hvilke planer skal forelægges De Forenede Nationers medlemmer.

Afstemning.

Artikel 27.

1. Hvert medlem af Sikkerhedsrådet har en stemme.

2. Sikkerhedsrådets beslutninger i sager vedrørende forretningsgangen skal vedtages med syv medlemmers jastemmer.

3. Sikkerhedsrådets beslutninger i alle andre sager skal vedtages med syv medlemmers jastemmer, derunder alle de faste medlemmers jastemmer; dog skal ved beslutninger i henhold til kapitel VI og artikel 52, pkt. 3 en part i en tvist afholde sig fra at stemme.

Forretningssag.

Artikel 28.

1. Sikkerhedsrådet organiseres således, at det er i stand til at fungere uafbrudt. Hvert medlem af Sikkerhedsrådet skal i dette øjemed til stadighed være repræsenteret ved organisationens sæde.
2. Sikkerhedsrådet afholder periodiske møder, ved hvilke ethvert af medlemmerne, hvis det ønsker det, kan repræsenteres ved et regeringsmedlem eller ved en anden særligt udpeget repræsentant.

3. Sikkerhedsrådet kan afholde møder på sådanne steder udenfor organisationens sæde, som efter dets skøn bedst vil lette dets arbejde.

Artikel 29.

Sikkerhedsrådet kan oprette sådanne hjælpeorganer, som det skønner nødvendige til udførelsen af sine funktioner.

Artikel 30.

Sikkerhedsrådet vedtager selv sin forretningsorden, derunder fremgangsorden med hensyn til valget af sin formand.

Artikel 31.

Ethvert medlem af De Forenede Nationer, der ikke er medlem af Sikkerhedsrådet, kan uden stemmer deltage i drøftelsen af ethvert spørgsmål, der er forelagt for Sikkerhedsrådet, når dette skønner, at vedkommende medlems interesse særligt berøres.

Artikel 32.

Ethvert medlem af De Forenede Nationer, der ikke er medlem af Sikkerhedsrådet, eller enhver stat, som ikke er medlem af De Forenede Nationer, skal, hvis vedkommende stat er part i en tvist, der behandles af Sikkerhedsrådet, indbydes til uden stemmer at deltage i drøftelsen af tvisten. Sikkerhedsrådet fastsætter sådanne betingelser, som det anser for retfærdige for en stats deltagelse, der ikke er medlem af De Forenede Nationer.

Kapitel VI.

Fredelig bilæggelse af tvistigheder.

Artikel 33.

1. Parterne i enhver tvist, hvis fortsættelse kan antages at ville bringe opretholdelsen af mellemfolkelig fred og sikkerhed i fare, skal først og fremmest søge en løsning ved forhandling, undersøgelse, mægling, forlig, voldgift, domsafgørelse, benyttelse af regionale institutioner eller aftaler, eller ved andre fredelige midler efter deres eget valg.

2. Sikkerhedsrådet skal, når det anser det for nødvendigt, opfordre parterne til at bilægge deres tvist ved sådanne midler.

Artikel 34.

Sikkerhedsrådet kan undersøge enhver tvist eller enhver situation, som måtte kunne føre til mellemfolkelig uoverensstemmelse eller give anledning til tvist, med det formål at fastslå, om fortsættelsen af tvisten eller situationen kan antages at ville bringe opretholdelsen af mellemfolkelig fred og sikkerhed i fare.

Artikel 35.

1. Ethvert medlem af De Forenede Nationer kan henlede Sikkerhedsrådets eller plenarforsamlingens opmærksomhed på enhver tvist eller enhver situation af den i artikel 34 omhandlede karakter.

2. En stat, som ikke er medlem af De Forenede Nationer, kan henlede Sikkerhedsrådets eller plenarforsamlingens opmærksomhed på enhver tvist, hvori den er part, såfremt den på forhånd, for denne tvists vedkommende, anerkender de i nærværende pagt fastsatte forpligtelser til fredelig bilæggelse.

3. Plenarforsamlingens fremgangsorden med hensyn til sådanne sager, på hvilke dens opmærksomhed er blevet hen-

ledt ifølge denne artikel, er undergivet bestemmelserne i artiklerne 11 og 12.

Artikel 36.

1. Sikkerhedsrådet kan på ethvert stadium af en tvist af den i artikel 33 omhandlede art eller af en situation af lignende karakter foreslå egnede fremgangsmåder eller udveje til en ordning.

2. Sikkerhedsrådet bør tage i betragtning alle sådanne fremgangsmåder til bilæggelse af tvisten, som allerede er antaget af parterne.

3. Når Sikkerhedsrådet fremsætter forslag i henhold til denne artikel, bør det også tage i betragtning, at retstovter som hovedregel af parterne bør henvises til Den Mellemfolkelige Domstol i overensstemmelse med bestemmelserne i domstolens statut.

Artikel 37.

1. Hvis det ikke lykkes parterne i en tvist af den i artikel 33 omhandlede art at bilægge den ved de i nævnte artikel anførte midler, skal de forelægge den for Sikkerhedsrådet.

2. Såfremt Sikkerhedsrådet skønner, at en fortsættelse af tvisten faktisk kan antages at ville bringe opretholdelsen af mellemfolkelig fred og sikkerhed i fare, beslutter det, hvorvidt det vil foretage skridt i henhold til artikel 36 eller foreslå sådanne vilkår for bilæggelse, som det måtte finde egnede.

Artikel 38.

Uden at bestemmelserne i artiklerne 33-37 foregribes, kan Sikkerhedsrådet, hvis alle parter i en tvist anmoder derom, fremsætte forslag til parterne med henblik på en fredelig bilæggelse af tvisten.

Kapitel VII.

Forholdsregler overfor trusler mod freden, fredsbrud og angrebshandlinger.

Artikel 39.

Sikkerhedsrådet skal afgøre, om der foreligger nogen trusel mod freden, noget fredsbrud eller nogen angrebshandling, og skal med henblik på opretholdelse eller genoprettelse af mellemfolkelig fred og sikkerhed fremsætte forslag eller beslutte, hvilke forholdsregler der skal træffes i overensstemmelse med artiklerne 41 og 42.

Artikel 40.

For at forhindre en forværring af situationen kan Sikkerhedsrådet, forinden det fremsætter de forslag eller træffer beslutning om de forholdsregler, hvorom der er truffet bestemmelse i artikel 39, opfordre de pågældende parter til at rette sig efter sådanne midlertidige forholdsregler, som rådet skønner nødvendige eller ønskelige. Sådanne midlertidige forholdsregler skal ikke gøre indgreb i de pågældende parters rettigheder, krav eller stilling. Sikkerhedsrådet skal tage tilbørligt hensyn til undladelse af at rette sig efter sådanne midlertidige forholdsregler.

Artikel 41.

Sikkerhedsrådet kan afgøre, hvilke forholdsregler, dog ikke omfattende anvendelsen af våbenmagt, der skal tages for at gennemføre dets beslutninger, og det kan opfordre medlemmerne af De Forenede Nationer til at iværksætte sådanne forholdsregler. Disse kan indbefatte fuldstændig eller delvis afbrydelse af økonomiske forbindelser og af samkøbet ved jernbaner, til søs, i luften, ved post, telegraf, radio og andre kommunikationsmidler samt afbrydelse af diplomatiske forbindelser.

Artikel 42.

Skulle Sikkerhedsrådet skønne, at de ved artikel 41 hjemlede forholdsregler ville være utilstrækkelige eller har vist sig at være utilstrækkelige, kan det tage sådanne skridt ved anvendelse af luft-, sø- eller landstridskræfter, som måtte være nødvendige for at opretholde eller genoprette mellemfolkelig fred og sikkerhed. Sådanne skridt kan indbefatte demonstrationer, blokade og andre operationer foretagne af luft-, sø- eller landstridskræfter tilhørende medlemmer af De Forenede Nationer.

Artikel 43.

1. For at bidrage til opretholdelse af mellemfolkelig fred og sikkerhed forpligter alle medlemmer af De Forenede Nationer sig til på opfordring af Sikkerhedsrådet og i overensstemmelse med særlig overenskomst eller særlige overenskomster at stille til rådighed for dette de væbnede styrker, den bistand og de lettelser, derunder ret til passage, som er nødvendige til opretholdelse af mellemfolkelig fred og sikkerhed.

2. Sådanne overenskomst eller sådanne overenskomster skal fastsætte antal og art af de nævnte styrker, deres beredskabsgrad og fordeling i almindelighed samt arten af de lettelser og den bistand, der skal ydes.

3. Forhandlinger om overenskomsten eller overenskomsterne skal finde sted så snart som muligt på Sikkerhedsrådets initiativ. De skal afsluttes mellem Sikkerhedsrådet og medlemmer eller mellem Sikkerhedsrådet og grupper af medlemmer og skal ratificeres af de underskrevende stater i overensstemmelse med disse respektive forfatningsmæssige fremgangsmåder. Artikel 44.

Når Sikkerhedsrådet har besluttet at anvende magt, skal det, forinden det opfordrer et medlem, som ikke er repræsenteret i rådet, til at stille væbnede styrker til rådighed til opfyldelse af de ved artikel 43 påtagne forpligtelser, indbyde det pågældende medlem, dersom dette ønsker det, til at tage del i Sikkerhedsrådets beslutninger vedrørende anvendelsen af dette medlems kontingenter af væbnede styrker.

Artikel 45.

For at sætte De Forenede Nationer i stand til at iværksætte påtrængende militære forholdsregler skal medlemmerne holde kontingenter af det nationale luftvåben rede til øjeblikkelig anvendelse ved en fælles mellemfolkelig tvangsforanstaltning. Indenfor de rammer, der er fastlagt i den særlige overenskomst eller de særlige overenskomster, som omhandles i artikel 43, træffer Sikkerhedsrådet med bistand af generalstabskomiteen bestemmelse om disse kontingenters styrke og beredskabsgrad samt om planer for deres fælles aktion.

Artikel 46.

Planer for anvendelse af væbnet magt udarbejdes af Sikkerhedsrådet med generalstabskomiteens bistand.

Artikel 47.

1. Der oprettes en generalstabskomité, hvis opgave skal være at råde og bistå Sikkerhedsrådet i alle spørgsmål vedrørende rådets militære behov med henblik på opretholdelse af mellemfolkelig fred og sikkerhed, anvendelse af og kommando over de styrker, der er stillet til dets rådighed, samt reguleringen af rustningerne og mulig afrustning.

2. Generalstabskomiteen består af sikkerhedsrådets faste medlemmers generalstabschefer eller deres repræsentanter. Ethvert medlem af De Forenede Nationer, som ikke er fast repræsenteret i komiteen, skal indbydes af denne til at slutte sig til den, når den effektive udførelse af komiteens hverv kræver, at vedkommende medlem deltager i dens arbejde.

3. Generalstabskomiteen skal under Sikkerhedsrådets myndighed være ansvarlig for den strategiske ledelse af alle væbnede styrker, der er stillet til rådighed for Sikkerhedsrådet. Spørgsmål vedrørende kommandoen over sådanne styrker skal ordnes senere.

4. Generalstabskomiteen kan, med Sikkerhedsrådets bemyndigelse og efter rådslagning med vedkommende regionale institutioner, oprette regionale underkomiteer. Artikel 48.

1. De skridt, der udkræves for at gennemføre Sikkerhedsrådets beslutninger til opretholdelse af mellemfolkelig fred og sikkerhed, skal foretages af alle De Forenede Nationers medlemmer eller af nogle af disse efter Sikkerhedsrådets bestemmelse.

2. Sådanne beslutninger skal gennemføres af medlemmerne af De Forenede Nationer direkte og ved skridt foretaget af dem i de pågældende mellemfolkelige institutioner, af hvilke de er medlemmer.

Artikel 49.

Medlemmerne af De Forenede Nationer skal i fællesskab yde hinanden bistand ved gennemførelsen af de forholdsregler, hvormed Sikkerhedsrådet har truffet beslutning.

Artikel 50.

Hvis forebyggende skridt eller tvangsforanstaltninger iværksættes af Sikkerhedsrådet mod en stat, skal enhver anden stat, hvad enten denne er medlem af De Forenede Nationer eller ej, som kommer til at stå over for særlige økonomiske vanskeligheder, der opstår som følge af gennemførelsen af de nævnte foranstaltninger, have ret til at rådspørge Sikkerhedsrådet med hensyn til en løsning af disse vanskeligheder.

Artikel 51.

Intet i nærværende pagt skal indskrænke den naturlige ret til individuelt eller kollektivt selvforsvar i tilfælde af et væbnet angreb mod et medlem af De Forenede Nationer, indtil Sikkerhedsrådet har truffet de fornødne forholdsregler til opretholdelse af mellemfolkelig fred og sikkerhed. Forholdsregler, taget af medlemmer i udøvelsen af denne ret til selvforsvar, skal uophødelig indberettes til Sikkerhedsrådet og påvirker ikke på nogen måde dets myndighed og ansvar i henhold til nærværende pagt med hensyn til iværksættelse nærsomhelst af sådanne skridt, som det anser for nødvendige til opretholdelse eller genoprettelse af mellemfolkelig fred og sikkerhed.

Kapitel VIII. Regionale aftaler.

Artikel 52.

1. Intet i nærværende pagt udeluker regionale aftaler eller institutioner, der skal behandle sådanne sager vedrørende opretholdelse af mellemfolkelig fred og sikkerhed, som egner sig til foretagelse af regionale skridt, forudsat at sådanne aftaler og institutioner og deres virksomhed er i overensstemmelse med De Forenede Nationers formål og grundsetninger.

2. De medlemmer af De Forenede Nationer, som træffer sådanne aftaler eller opretter sådanne institutioner, skal rette alle bestræbelser på at opnå en fredelig bløggelse af lokale tvistigheder ved hjælp af sådanne regionale aftaler eller institutioner, forinden de forelægger dem for Sikkerhedsrådet.

3. Sikkerhedsrådet skal fremme udviklingen i retning af fredelig bløggelse af lokale tvistigheder ved hjælp af sådanne regionale aftaler eller institutioner enten på initiativ af de pågældende stater eller efter henvisning fra Sikkerhedsrådet.

4. Denne artikel indskrænker ikke i nogen henseende anvendelsen af artiklerne 34 og 35.

Artikel 53.

1. Sikkerhedsrådet skal, hvor det er hensigtsmæssigt, benytte sådanne regionale aftaler eller institutioner til tvangsforanstaltninger under dets myndighed. Dog skal ingen tvangsforanstaltning iværksættes i medfør af regionale aftaler eller af regionale institutioner uden Sikkerhedsrådets bemyndigelse med undtagelse af foranstaltninger mod nogen fjendtlig stat, som defineret i nærværende artikels pkt. 2, hvortil der haves hjemmel ved anvendelse af artikel 107 eller i regionale aftaler, rettet imod genoptagelse af angrebspolitik fra en sådan stats side, indtil det tidspunkt, da organisationen efter de interesserede regeringers anmodning måtte få overdraget den opgave at forhindre yderligere angreb fra en sådan stats side.

2. Udtrykket »fjendtlig stat« som anvendt i nærværende artikels pkt. 1 kommer til anvendelse på enhver stat, som under Den Anden Verdenskrig har været

fjende af nogen stat, der har underskrevet nærværende pagt.

Artikel 54.

Sikkerhedsrådet skal til enhver tid holdes fuldt underrettet om foranstaltninger til opretholdelse af mellemfolkelig fred og sikkerhed, der er truffet eller som påtænkes i henhold til regionale aftaler eller af regionale institutioner.

Kapitel IX.

Mellemfolkeligt økonomisk og socialt samarbejde.

Artikel 55.

Med henblik på at skabe en sådan tilstand af ligevægt og velvære, som er nødvendig for fredelige og venskabelige forhold mellem nationerne, og som hviler på respekt for grundsetningerne om folkenes lighed og selvbestemmelsesret, skal De Forenede Nationer fremme:

a. Forbedring af levevilkårene, fuld beskæftigelse samt fremskridt og udvikling med hensyn til økonomiske og sociale forhold;

b. Løsningen af mellemfolkelige spørgsmål på de økonomiske, sociale, sundhedsmæssige og beslægtede områder; samt mellemfolkeligt kulturelt og undervisnings-samarbejde; og

c. almen respekt for og overholdelse af menneskerettigheder og fundamentale frihedsrettigheder for alle uden forskel med hensyn til race, køn, sprog eller religion.

Artikel 56.

Alle medlemmer forpligter sig til i forening og hver for sig, i samarbejde med organisationen, at virke for opnåelse af de i artikel 55 anførte formål.

Artikel 57.

1. De forskellige ved regeringsaftaler oprettede særlige institutioner, der har vidtgående, i deres statutter fastsatte, mellemfolkelige opgaver på økonomiske, sociale, kulturelle, undervisnings-, sundhedsmæssige og beslægtede områder, skal bringes i forbindelse med De Forenede Nationer i overensstemmelse med bestemmelserne i artikel 63.

2. Sådanne institutioner, der således er bragt i forbindelse med De Forenede Nationer, vil herefter blive betegnet som »Særlige institutioner«.

Artikel 58.

Organisationen skal stille forslag med henblik på koordineringen af de særlige institutioners formål og virksomhed.

Artikel 59.

Organisationen skal, hvor det måtte være formålstjenligt, tage initiativ til forhandlinger mellem vedkommende stater med henblik på oprettelse af sådanne nye særlige institutioner, som måtte udkræves til gennemførelse af de i artikel 55 nævnte formål.

Artikel 60.

Ansvar for udøvelsen af organisationens i dette kapitel omhandlede funktioner påhviler plenarforsamlingen og, under dennes myndighed, Det Økonomiske og Sociale Råd, som med dette formål for øje skal have de i kapitel X omhandlede beføjelser.

Kapitel X.

Det Økonomiske og Sociale Råd.

Sammensætning.

Artikel 61.

1. Det Økonomiske og Sociale Råd består af atten medlemmer af De Forenede Nationer valgt af plenarforsamlingen.

2. Med forbehold af bestemmelserne under pkt. 3 vælges seks medlemmer af Det Økonomiske og Sociale Råd hvert år for en periode på tre år. Et afgående medlem kan straks genvælges.

3. Ved det første valg vælges atten medlemmer af Det Økonomiske og Sociale Råd. Mandatperioden for seks af de således valgte medlemmer udløber efter eet års forløb og for seks andre medlemmers vedkommende efter to års forløb i overensstemmelse med plenarforsamlingens bestemmelse.

4. Hvert medlem af Det Økonomiske og Sociale Råd har en repræsentant.

Funktioner og beføjelser.

Artikel 62.

1. Det Økonomiske og Sociale Råd kan iværksætte eller tage initiativet til undersøgelser og beretninger vedrørende mellemfolkelige spørgsmål på de økonomiske, sociale, kulturelle, undervisnings-, sundhedsmæssige og beslægtede områder og kan fremsætte forslag med hensyn til alle sådanne sager overfor plenarforsamlingen, medlemmerne af De Forenede Nationer og de pågældende særlige institutioner.

2. Det kan fremsætte forslag sigtende til at fremme respekt for og overholdelse af menneskerettigheder og fundamentale frihedsrettigheder for alle.

3. Det kan udarbejde udkast til overenskomster til forelæggelse for plenarforsamlingen med hensyn til sager, som hører ind under dets myndighedsområde.

4. Det kan, i overensstemmelse med de af De Forenede Nationer foreskrevne regler, sammenkalde mellemfolkelige konferencer til behandling af sager, som falder ind under dets myndighedsområde.

Artikel 63.

1. Det Økonomiske og Sociale Råd kan med enhver af de institutioner, der omhandles i artikel 57, afslutte overenskomster, der fastsætter de vilkår, på hvilke vedkommende institution skal bringes i forbindelse med De Forenede Nationer. Sådanne overenskomster skal godkendes af plenarforsamlingen.

2. Det kan koordinere de særlige institutioners virksomhed ved rådgivning med og forslag til sådanne institutioner og ved forslag til plenarforsamlingen og til medlemmerne af De Forenede Nationer.

Artikel 64.

1. Det Økonomiske og Sociale Råd kan foretage hensigtsmæssige skridt til at indhente regelmæssige beretninger fra de særlige institutioner. Det kan træffe aftaler med medlemmerne af De Forenede Nationer og de særlige institutioner for at erholde beretninger om de skridt, der er foretaget til gennemførelse af dets egne forslag og af forslag fremsat af plenarforsamlingen vedrørende sager, der hører ind under rådets myndighedsområde.

2. Det kan meddele sine bemærkninger til disse beretninger til plenarforsamlingen.

Artikel 65.

Det Økonomiske og Sociale Råd kan tilvejebringe oplysninger til Sikkerhedsrådet og skal bistå Sikkerhedsrådet på dets anmodning.

Artikel 66.

1. Det Økonomiske og Sociale Råd udøver ved gennemførelsen af plenarforsamlingens forslag sådanne funktioner, som falder inden for dets myndighedsområde.

2. Det kan, med billigelse af plenarforsamlingen, udføre tjenester efter anmodning af medlemmerne af De Forenede Nationer og efter anmodning af særlige institutioner.

3. Det udøver sådanne andre funktioner, som er nærmere angivet andetsteds i nærværende pagt, eller som måtte blive tillagt det af plenarforsamlingen.

Afstemning.

Artikel 67.

1. Hvert medlem af Det Økonomiske og Sociale Råd har en stemme.

2. Det Økonomiske og Sociale Råds beslutninger træffes af et flertal af de tilstedeværende og stemmeafgivende medlemmer.

Forretningsgang.

Artikel 68.

Det Økonomiske og Sociale Råd skal oprette kommissioner inden for de økonomiske og sociale områder og til fremme af menneskerettigheder samt sådanne andre kommissioner, som måtte udkræves til udøvelsen af dets funktioner.

Artikel 69.

Det Økonomiske og Sociale Råd skal indbyde et hvilket som helst medlem af De Forenede Nationer til uden stemmeret at deltage i dets forhandlinger om enhver

sag af særlig interesse for det pågældende medlem.

Artikel 70.

Det Økonomiske og Sociale Råd kan træffe foranstaltninger til, at repræsentanter for de særlige institutioner kan deltage uden stemmeret i dets forhandlinger og i de af rådet oprettede kommissioners forhandlinger, samt til at rådets repræsentanter kan deltage i de særlige institutioners forhandlinger.

Artikel 71.

Det Økonomiske og Sociale Råd kan træffe hensigtsmæssige ordninger om rådslagning med organisationer, der ikke er regeringsinstitutioner, og som er interesserede i sager inden for dets myndighedsområde. Sådanne ordninger kan træffes med mellemfolkelige organisationer og, hvor det måtte være hensigtsmæssigt, med nationale organisationer efter rådslagning med vedkommende medlem af De Forenede Nationer.

Artikel 72.

1. Det Økonomiske og Sociale Råd vedtager selv sin forretningsorden, derunder fremgangsmanden med hensyn til valget af sin formand.

2. Det Økonomiske og Sociale Råd træder sammen, når dette kræves i henhold til dets reglement, hvilket skal indeholde bestemmelse om indkaldelse til møder efter anmodning af et flertal af rådets medlemmer.

Kapitel XI.

Erklæring angående ikke-selvstyrende områder.

Artikel 73.

Medlemmer af De Forenede Nationer, som har eller påtager sig ansvaret for administrationen af områder, hvis folk endnu ikke i fuldt mål har opnået selvstyre, anerkender den grund sætning, at disse områders indbyggeres interesser er af alt overvejende betydning. De påtager sig som et heiligt hver forpligtelse til, inden for det ved nærværende pagt oprettede mellemfolkelige freds- og sikkerhedssystem, at fremme til det yderste disse områders indbyggeres velfærd og med dette formål for øje:

a. at sikre, med behørig hensyntagen til de pågældende folks kultur, deres politiske, økonomiske, sociale og undervisningsmæssige fremgang, retfærdig behandling af dem og beskyttelse af dem mod misbrug;

b. at fremme selvstyre, at tage behørigt hensyn til folkenes politiske ønsker og støtte dem i den fremskridende udvikling af deres frie politiske institutioner overensstemmende med hvert områdes og dets befolkningers særlige forhold samt disses forskellige udviklingsgrad;

c. at fremme mellemfolkelig fred og sikkerhed;

d. at fremme opbyggende og udviklende foranstaltninger, at opmuntre til forskning, samt at samarbejde med hverandre og, når og hvor det er hensigtsmæssigt, med særlige mellemfolkelige organer med henblik på den praktiske gennemførelse af de i denne artikel nævnte sociale, økonomiske og videnskabelige formål; og

e. at fremsende regelmæssigt til generalsekretæren til underretning, med sådanne begrænsninger, som sikkerhed og forfatningsmæssige hensyn måtte kræve, statistiske og andre oplysninger af teknisk natur vedrørende økonomiske, sociale og undervisningsmæssige forhold i de områder, for hvilke de hver især er ansvarlige, bortset fra de områder, med hensyn til hvilke kapitlerne XII og XIII kommer til anvendelse.

Artikel 74.

Medlemmerne af De Forenede Nationer er ligeledes enige om, at deres politik såvel med hensyn til de områder, hvorpå dette kapitel kommer til anvendelse, som med hensyn til deres moderlandsområder skal hvile på den almindelige grund sætning om godt naboskab med behørigt hensyn til den øvrige verdens interesser og velfærd i henseende til sociale og økonomiske forhold samt handelsforhold.

Kapitel XII.

Mellemfolkeligt formynderskabssystem.

Artikel 75.

De Forenede Nationers organisation opretter under sin myndighed et mellemfolkeligt formynderskabssystem med det formål at administrere og føre tilsyn med sådanne områder, som måtte blive underlagt det ved senere for hvert tilfælde afsluttede overenskomster. I det følgende vil disse områder blive betegnet som formynderskabsområder.

Artikel 76.

De mål, der ligger til grund for formynderskabssystemet, skal i overensstemmelse med De Forenede Nationers formål, således som disse er fastslået i nærværende pagts artikel 1, være:

a. at fremme mellemfolkelig fred og sikkerhed;

b. at befordre formynderskabsområders indbyggers politiske, økonomiske, sociale og undervisningsmæssige fremskridt samt deres fremskridende udvikling henimod selvstyre eller uafhængighed under passende hensyntagen til hvert enkelt områdes og dets befolkningers særlige forhold, til den pågældende befolkningers frit udtrykte ønsker samt til, hvad der måtte blive fastsat ved bestemmelserne i hver enkelt formynderskabsoverenskomst;

c. at fremme respekten for menneskerettigheder og for fundamentale frihedsrettigheder for alle uden forskel med hensyn til race, køn, sprog eller religion, samt at fremme erkendelsen af den indbyrdes afhængighed mellem folkene i hele verden; og

d. at sikre alle medlemmer af De Forenede Nationer og deres statsborgere ligebehandling i sociale, økonomiske og handelsforhold, og ligeledes ligebehandling af de nævnte statsborgere med hensyn til retsplejen, uden virkning til skade for opnåelsen af de før omtalte mål og med forbehold af bestemmelserne i artikel 80.

Artikel 77.

1. Formynderskabssystemet skal komme til anvendelse med hensyn til sådanne områder under følgende grupper, som måtte blive underlagt det i kraft af formynderskabsoverenskomster:

a. områder, der nu er under mandat;

b. områder, der måtte blive løst fra fjendtlige stater som følge af Den 2. Verdenskrig; og

c. områder, der af stater, som er ansvarlige for deres administration, frivilligt stilles under systemet.

2. Der skal ved senere overenskomst træffes bestemmelse om, hvilke områder inden for de nævnte grupper der skal falde ind under formynderskabssystemet, og på hvilke vilkår dette skal ske.

Artikel 78.

Formynderskabssystemet skal ikke finde anvendelse på områder, der er blevet medlemmer af De Forenede Nationer, idet forholdet mellem disse skal hvile på respekt for grund sætningen om suveræn ligeberettigelse.

Artikel 79.

Bestemmelser om formynderskabet over hvert område, som skal stilles under formynderskabssystemet, derunder enhver rettelse eller ændring, skal gøres til genstand for overenskomst mellem de direkte interesserede stater, derunder indbefattet mandatarmagten, hvor det drejer sig om områder, som et medlem af De Forenede Nationer har i mandat, og disse bestemmelser skal godkendes som fastsat i artiklerne 83 og 85.

Artikel 80.

1. Med undtagelse af, hvad der måtte blive vedtaget i de enkelte, i overensstemmelse med artiklerne 77, 79 og 81 indgåede formynderskabsoverenskomster, der stiller det enkelte område under formynderskabssystemet, og indtil sådanne overenskomster er blevet sluttet, skal intet i dette kapitel direkte eller indirekte fortolkes således, at det på nogen måde ændrer de nogen stat eller noget

folk tilkommende rettigheder, hvilke disse end måtte være, eller bestemmelserne i bestående mellemfolkelige aftaler, i hvilke medlemmerne af De Forenede Nationer måtte være deltagere.

2. Denne artikels pkt. 1 skal ikke fortolkes således, at den begrunder forsinkelse eller udsættelse af forhandlinger om eller af afslutning af overenskomster angående inddragelse af mandat områder eller andre områder under formynderskabssystemet som bestemt i artikel 77.

Artikel 81.

Formynderskabsoverenskomsten skal i hvert enkelt tilfælde indeholde de bestemmelser, i henhold til hvilke formynderskabsområdet vil blive administreret, og udpege den myndighed, der skal udøve administrationen af formynderskabsområdet. Denne myndighed, som i det følgende betegnes som den administrerende myndighed, kan være en eller flere stater eller selve organisationen.

Artikel 82.

Der kan i enhver formynderskabsoverenskomst fastsættes et strategisk område eller strategiske områder, der kan indbefatte en del af eller hele det formynderskabsområde, hvorpå formynderskabsoverenskomsten kommer til anvendelse, uden at dette berører nogen særlig overenskomst eller særlige overenskomster indgået i henhold til artikel 43.

Artikel 83.

1. Alle De Forenede Nationers funktioner med hensyn til strategiske områder, derunder godkendelse af bestemmelserne i formynderskabsoverenskomsterne såvel som af rettelser i eller ændringer af disse, skal udøves af Sikkerhedsrådet.

2. De i artikel 76 anførte til grund liggende mål skal gælde for befolkningen i hvert enkelt strategisk område.

3. Sikkerhedsrådet skal, under iagttagelse af bestemmelserne i formynderskabsoverenskomsterne og med forbehold af sikkerhedshensyn, benytte sig af Formynderskabsrådets bistand til udøvelse i de strategiske områder af de funktioner, De Forenede Nationer har påtaget sig under formynderskabssystemet med hensyn til politiske, økonomiske, sociale og undervisningsmæssige spørgsmål.

Artikel 84.

Det skal være den administrerende myndigheds pligt at sikre, at formynderskabsområdet for sit vedkommende yder sit bidrag til opretholdelse af mellemfolkelig fred og sikkerhed. Til dette formål kan den administrerende myndighed gøre brug af frivillige styrker, lettelse og bistand fra formynderskabsområdet til opfyldelse af de forpligtelser, som den administrerende myndighed i så henseende har påtaget sig overfor sikkerhedsrådet, såvel som til lokalt forsvar og opretholdelse af lov og orden indenfor formynderskabsområdet.

Artikel 85.

1. De Forenede Nationers funktioner med hensyn til formynderskabsoverenskomster for alle områder, der ikke er betegnet som strategiske, derunder godkendelse af bestemmelserne i formynderskabsoverenskomsterne samt rettelser i eller ændringer af disse, skal udøves af plenarforsamlingen.

2. Formynderskabsrådet, der fungerer under plenarforsamlingens myndighed, skal bistå plenarforsamlingen ved udøvelsen af disse funktioner.

Kapitel XIII.

Formynderskabsrådet.

Sammensætning.

Artikel 86.

1. Formynderskabsrådet består af følgende medlemmer af De Forenede Nationer:

a. de medlemmer, der administrerer formynderskabsområder;

b. sådanne af de i artikel 23 ved navn anførte medlemmer, som ikke administrerer formynderskabsområder; og

c. så mange andre medlemmer valgt af plenarforsamlingen for tre års perioder, som måtte være nødvendige for at sikre, at det samlede antal medlemmer af Formynderksrådet er ligelig fordelt mellem de medlemmer af De Forenede Nationer, som administrerer formynderkskabsområder, og dem, som ikke gør det.

2. Hvert medlem af Formynderksrådet udpeger en særligt kvalificeret person til at repræsentere sig i dette.

Funktioner og beføjelser.

Artikel 87.

1. Plenarforsamlingen og, under dens myndighed, Formynderksrådet kan ved udøvelsen af deres funktioner:

- behandle beretninger, der forelægges af den administrerende myndighed;

- modtage andragender og undersøge dem i samråd med den administrerende myndighed;

- organisere periodiske besøg i de pågældende formynderkabsområder på tidspunkter, som fastsættes i forståelse med den administrative myndighed; og
- foretage disse og andre skridt i overensstemmelse med bestemmelserne i formynderkabsoverenskomsterne.

Artikel 88.

Formynderksrådet skal opstille et spørgeskema angående hvert formynderkabsområdes indbygges politiske, økonomiske, sociale og undervisningsmæssige fremskridt, og den administrerende myndighed for hvert under plenarforsamlingens myndighed henhørende formynderkabsområde skal udarbejde en årlig beretning til plenarforsamlingen på grundlag af nævnte spørgeskema.

Afstemning.

Artikel 89.

1. Hvert medlem af Formynderksrådet har en stemme.

2. Formynderksrådets beslutninger tages af et flertal af de tilstedeværende og stemmeafgivende medlemmer.

Forretningsgang.

Artikel 90.

1. Formynderksrådet vedtager selv sin forretningsorden, derunder fremgangsordenen med hensyn til valget af sin formand.

2. Formynderksrådet træder sammen når fornødent i henhold til dets forretningsorden, der skal indeholde bestemmelser om sammenkaldelse til møder på anmodning af et flertal af dets medlemmer.

Artikel 91.

Formynderksrådet skal, når det måtte være hensigtsmæssigt, benytte sig af bistand fra Det Økonomiske og Sociale Råd og fra de særlige institutioner med hensyn til sager, der henhører under hver især af dem.

Kapitel XIV.

Den Mellemfolkelige Domstol.

Artikel 92.

Den Mellemfolkelige Domstol er De Forenede Nationers vigtigste dømmende organ. Den skal virke i overensstemmelse med den vedføjede statut, som hviler på statuten for Den Faste Domstol for Mellemfolkelig Retspleje og udgør en integrerende del af nærværende pagt.

Artikel 93.

1. Alle medlemmer af De Forenede Nationer er *ipso facto* deltagere i Den Mellemfolkelige Domstols statut.

2. En stat, som ikke er medlem af De Forenede Nationer, kan blive deltager i Den Mellemfolkelige Domstols statut på betingelser, som i hvert enkelt tilfælde skal fastsættes af plenarforsamlingen på forslag af Sikkerhedsrådet.

Artikel 94.

1. Ethvert medlem af De Forenede Nationer forpligter sig til at efterkomme Den Mellemfolkelige Domstols afgørelse i enhver sag, hvori det er part.

2. Hvis nogen part i en sag undlader at opfylde de forpligtelser, som påhviler den i henhold til en dom, som domstolen har afsagt, kan modparten indbringe sa-

gen for Sikkerhedsrådet, som, hvis dette skønner det nødvendigt, kan fremsætte forslag eller tage beslutning om de forholdsregler, der bør tages for at bringe dommen til udførelse.

Artikel 95.

Intet i denne pagt skal hindre medlemmer af De Forenede Nationer i at overlade løsningen af deres tvistigheder til andre domstole i henhold til allerede bestående overenskomster eller sådanne overenskomster, der måtte blive sluttet i fremtiden.

Artikel 96.

1. Plenarforsamlingen eller Sikkerhedsrådet kan anmode Den Mellemfolkelige Domstol om at afgive responsum i ethvert juridisk spørgsmål.

2. Andre af De Forenede Nationers organer og særlige institutioner, som når som helst af plenarforsamlingen kan erholde bemyndigelse dertil, kan ligeledes anmode domstolen om responsa vedrørende juridiske spørgsmål, der måtte opstå inden for deres virksomhedsområde.

Kapitel XV.

Sekretariatet.

Artikel 97.

Sekretariatet består af en generalsekretær og det personale, som organisationen måtte behøve. Generalsekretæren ansættes af plenarforsamlingen efter indstilling af Sikkerhedsrådet. Han er organisationens øverste administrative embedsmand.

Artikel 98.

Generalsekretæren handler i denne egenskab ved alle plenarforsamlingens, Sikkerhedsrådets, Det Økonomiske og Sociale Råds og Formynderksrådets møder og udfører sådanne andre funktioner, som bliver betroet ham af disse organer. Generalsekretæren udarbejder en årlig beretning til plenarforsamlingen om organisationens arbejde.

Artikel 99.

Generalsekretæren kan henlede Sikkerhedsrådets opmærksomhed på enhver sag, der efter hans mening kan true opretholdelsen af den mellemfolkelige fred og sikkerhed.

Artikel 100.

1. I udøvelsen af deres pligter må generalsekretæren og personalet ikke søge eller modtage instruktioner fra nogen regering eller fra nogen anden myndighed uden for organisationen. De skal afholde sig fra enhver virksomhed, som måtte være uforenelig med deres stilling som mellemfolkelige embedsmænd, der kun er ansvarlige over for organisationen.

2. Hvert medlem af De Forenede Nationer forpligter sig til at respektere den udelukkende mellemfolkelige karakter af generalsekretæren og personalets funktioner og til ikke at søge at øve indflydelse på dem ved udførelsen af deres hverv.

Artikel 101.

1. Personalet udvænes af generalsekretæren i henhold til de af plenarforsamlingen fastsatte regler.

2. Kvalificeret personale ansættes fast ved Det Økonomiske og Sociale Råd, ved Formynderksrådet og, i fornødent omfang, ved andre af De Forenede Nationers organer. Dette personale udgør en del af sekretariatet.

3. Det afgørende synspunkt for ansættelse af personalet og for fastsættelse af tjenestevilkårene skal være nødvendigheden af at opnå den højeste grad af dygtighed, sagkundskab og retskaffenhed. Der skal også tages passende hensyn til vigtigheden af at rekruttere personalet på en så omfattende geografisk basis som muligt.

Kapitel XVI.

Blandede bestemmelser.

Artikel 102.

1. Enhver traktat og enhver mellemfolkelig overenskomst, der afsluttes af noget medlem af De Forenede Nationer, efter at nærværende pagt er trådt i kraft, skal så snart som muligt indregistreres i sekretariatet og offentliggøres af dette.

2. Ingen deltager i en sådan traktat eller mellemfolkelig overenskomst, som ikke er blevet indregistreret i overensstemmelse med bestemmelserne i denne artikels pkt. 1, kan påberåbe sig den pågældende traktat eller overenskomst over for noget af De Forenede Nationers organer.

Artikel 103.

I tilfælde af konflikt mellem de forpligtelser, der påhviler De Forenede Nationers medlemmer ifølge denne pagt, og deres forpligtelser ifølge enhver anden mellemfolkelig overenskomst går deres forpligtelser ifølge denne pagt forud for de sidstnævnte.

Artikel 104.

Organisationen skal på ethvert medlems territorium have en sådan retsstilling, som måtte være nødvendig til udøvelsen af dens funktioner og til gennemførelsen af dens formål.

Artikel 105.

1. Organisationen skal på ethvert medlems territorium nyde sådanne rettigheder og immuniteter, som er nødvendige til gennemførelsen af dens formål.

2. Repræsentanter for medlemmerne af De Forenede Nationer og organisationens embedsmænd skal ligeledes nyde de rettigheder og immuniteter, som er nødvendige for den uafhængige udøvelse af deres funktioner i tilknytning til organisationen.

3. Plenarforsamlingen kan fremsætte forslag med henblik på fastsættelse af enkelthederne vedrørende anvendelsen af denne artikels pkt. 1 og 2 eller kan foreslå medlemmerne af De Forenede Nationer overenskomster desangående.

Kapitel XVII.

Overgangsbestemmelser vedrørende sikkerhed.

Artikel 106.

Indtil ikrafttræden af sådanne særlige i artikel 43 omhandlede overenskomster, som efter Sikkerhedsrådets mening sætter det i stand til at begynde at udføre sine opgaver ifølge artikel 42, skal deltagerne i den i Moskva den 30. oktober 1943 undertegnede fire-nationers erklæring samt Frankrig, i overensstemmelse med nævnte erklærings pkt. 5, rådføre sig med hverandre og, når omstændighederne kræver det, med andre medlemmer af De Forenede Nationer med henblik på sådan fælles optræden på organisationens vegne, der måtte være nødvendig til opretholdelse af mellemfolkelig fred og sikkerhed.

Artikel 107.

Ingen bestemmelse i nærværende pagt skal medføre ugyldighed af eller udelukke foranstaltninger iværksat eller kendt som resultat af Den Anden Verdenskrig af de for sådanne foranstaltninger ansvarlige regeringer over for nogen stat, som under nævnte krig har været fjende af nogen af de stater, der har undertegnet pagten.

Kapitel XVIII.

Ændringer.

Artikel 108.

Ændringer til nærværende pagt skal træde i kraft for alle medlemmer af De Forenede Nationer, når de er blevet vedtaget af to trediedele af medlemmerne af plenarforsamlingen og ratificeret af to trediedele af De Forenede Nationers medlemmer, derunder alle de faste medlemmer af Sikkerhedsrådet, i overensstemmelse med deres respektive forfatningsmæssige fremgangsmåder.

Artikel 109.

1. En generalkonference af De Forenede Nationers medlemmer med det formål at revidere nærværende pagt kan afholdes på et tidspunkt og et sted, der vil være at fastsætte af plenarforsamlingen med to trediedeles flertal og ved tagelse af hvilke som helst syv medlemmer af Sikkerhedsrådet. Hvert medlem af De Forenede Nationer skal have en stemme ved konferencen.

2. Enhver ændring i nærværende pagt, der er foreslået af konferencen med to tredjedele flertal, skal træde i kraft, når den er ratificeret af to tredjedele af De Forenede Nationers medlemmer, der under alle de faste medlemmer af Sikkerhedsrådet, i overensstemmelse med deres respektive forfatningsmæssige fremgangsmåder.

3. Hvis en sådan konference ikke har været afholdt inden plenarforsamlingens tiende årlige samling efter nærværende pacts ikrafttræden, skal forslag om indkaldelse af en sådan konference sættes på dagsordenen for plenarforsamlingens nævnte samling, og konferencen skal da afholdes, hvis flertallet af plenarforsamlingens medlemmer og hvilke som helst syv medlemmer af Sikkerhedsrådet beslutter det.

Kapitel XIX.

Ratifikation og underskrift.

Artikel 110.

1. Nærværende pagt skal ratificeres af signatarstaterne i overensstemmelse med deres respektive forfatningsmæssige fremgangsmåder.

2. Ratifikationerne skal deponeres hos Amerikas Forenede Staters regering, der skal notificere alle signatarstaterne om hver enkelt deponering såvel som organisationens generalsekretær, når denne er blevet udnævnt.

3. Nærværende pagt skal træde i kraft, når republikken Kinas, Frankrigs, De socialistiske Sovjetrepublikkers Union, Det Forenede Kongerige Storbritannien og Nord-Irlands og Amerikas Forenede Staters ratifikationer tillige med et flertal af de andre signatarstaters ratifikationer er blevet deponeret. En protokol om de deponerede ratifikationer skal derefter oprettes af Amerikas Forenede Staters regering, som skal sende alle signatarstaterne kopier af den.

4. De stater, som har underskrevet nærværende pagt, og som ratificerer den, efter at den er trådt i kraft, vil blive oprindelige medlemmer af De Forenede Nationer på den dato, deres respektive ratifikationer bliver deponeret.

Artikel 111.

Nærværende pagt, af hvilken de kinesiske, franske, russiske, engelske og spanske tekster er lige autentiske, skal forblive deponeret i Amerikas Forenede Staters regerings arkiv. Behørigt bekræftede kopier deraf skal af nævnte regering tilstilles regeringerne for de andre signatarstater.

Til bekræftelse heraf har De Forenede Nationers regeringers repræsentanter undertegnet nærværende pagt.

Sket i byen San Francisco den seksogtyvende dag i juni, nittenhundrede og femogfyrrer.

Statut for Den Mellemfolkelige Domstol.

Artikel 1.

Den Mellemfolkelige Domstol, oprettet ved De Forenede Nationers pagt som De Forenede Nationers vigtigste dømmende organ, skal træde sammen og virke i overensstemmelse med bestemmelserne i nærværende statut.

Kapitel I.

Rettens sammensætning.

Artikel 2.

Domstolen skal sammensættes af uafhængige dommere, der vælges uden hensyn til deres nationalitet blandt personer, der nyder den højeste moralske anseelse, og som opfylder de betingelser, der i deres eget land kræves for at beklæde de højeste dommerembeder, eller som er retskyndige af anerkendt sagkundskab i mellemfolkelig ret. Artikel 3.

1. Domstolen består af femten medlemmer, af hvilke der ikke må være to, som er statsborgere i den samme stat.

2. En person, som med medlemsskab af domstolen for øje ville kunne anses som

statsborger i mere end en stat, skal betragtes som statsborger i den stat, i hvilken han sædvanligvis udøver borgerlige og politiske rettigheder.

Artikel 4.

1. Medlemmerne af domstolen vælges af plenarforsamlingen og af Sikkerhedsrådet på grundlag af en liste af personer, der foreslås af hvert lands gruppe af dommere i Den Faste Voldgiftsret overensstemmende med nedenstående regler.

2. Med hensyn til medlemmer af De Forenede Nationer, som ikke er repræsenterede i Den Faste Voldgiftsret, foreslås kandidaterne af disse landes grupper, som udpeges i dette øjemed af deres regeringer på de samme vilkår som de, der er fastsat for voldgiftsrettens medlemmer i artikel 44 i Haagerkonventionen af 1907 om fredelig bilæggelse af mellemfolkelige stridigheder.

3. I mangel af særlig aftale fastsætter plenarforsamlingen efter forslag af Sikkerhedsrådet de betingelser, hvorunder en stat, der har antaget domstolens statut, men ikke er medlem af De Forenede Nationer, kan deltage i valget af domstolens medlemmer. Artikel 5.

1. Senest tre måneder inden tidspunktet for valget opfordrer De Forenede Nationers generalsekretær skriftligt de medlemmer af Den Faste Voldgiftsret, som tilhører de stater, der er deltagere i nærværende statut, såvel som medlemmerne af de nationale grupper, der er udpeget i overensstemmelse med artikel 4, pkt. 2, til, hver gruppe for sig, indenfor en nærmere fastsat frist at foreslå sådanne personer, som er egnede til at være medlemmer af domstolen.

2. Ingen gruppe kan i noget tilfælde foreslå mere end fire personer, hvoraf højst to af dens egen nationalitet. I intet tilfælde kan der foreslås et større antal kandidater end det dobbelte af de pladser, som skal besættes.

Artikel 6.

Det henstilles til hvert lands gruppe, at den, forinden den udpeger disse kandidater, rådspørger den højeste domstol, de juridiske fakulteter og højskoler, de nationale akademier og de nationale afdelinger af mellemfolkelige akademier, som giver sig af med retsstudiet.

Artikel 7.

1. Generalsekretæren affatter i alfabetisk orden en liste over alle således foreslåede personer. Bortset fra det i artikel 12, pkt. 2, omhandlede tilfælde kan alene de på denne liste opførte personer vælges til medlemmer af domstolen.

2. Generalsekretæren forelægger denne liste for plenarforsamlingen og for Sikkerhedsrådet. Artikel 8.

Plenarforsamlingen og Sikkerhedsrådet vælger uafhængigt af hinanden domstolens medlemmer.

Artikel 9.

Ved ethvert valg skal de, som foretager valget, have for øje, at de personer, der vælges til medlemmer af domstolen, ikke blot hver for sig opfylder de stillede betingelser, men også i forening frembyder sikkerhed for, at civilisationens hovedformer og de vigtigste retssystemer i verden bliver repræsenteret deri.

Artikel 10.

1. Som valgte anses de, der har opnået absolut stemmeflertal i plenarforsamlingen og Sikkerhedsrådet.

2. Der skal ikke ved nogen afstemning af Sikkerhedsrådet, hvad enten den drejer sig om valget af dommere eller udpegningen af medlemmer til det i artikel 12 omhandlede fællesudvalg, være nogensomhelst forskel mellem faste og ikke-faste medlemmer af Sikkerhedsrådet.

3. I tilfælde af, at mere end en statsborger i den samme stat opnår absolut stemmeflertal både i plenarforsamlingen og i Sikkerhedsrådet, skal alene den ældste af dem anses som valgt.

Artikel 11.

Hvis der efter det første valg møde endnu er pladser at besætte, foretages der

på samme måde et andet valg og, hvis det er nødvendigt, et tredje valg.

Artikel 12.

1. Hvis der efter det tredje valg møde endnu er pladser at besætte, kan der til ethvert tidspunkt efter anmodning enten af plenarforsamlingen eller Sikkerhedsrådet nedsættes et fællesudvalg af seks medlemmer, hvoraf de tre er udpeget af plenarforsamlingen og de tre af Sikkerhedsrådet, med det formål at stille forslag med absolut flertal om besættelse af hver enkelt ledig plads til særskilt antagelse i plenarforsamlingen og i Sikkerhedsrådet.

2. Fællesudvalget kan på denne liste opføre navnet på enhver person, der opfylder de stillede betingelser, og som opnår enstemmighed, selvom han ikke var opført på den i artikel 7 omhandlede liste.

3. Hvis fællesudvalget kommer til det resultat, at det ikke vil lykkes at sikre valget, skal de allerede valgte medlemmer af domstolen indenfor et af Sikkerhedsrådet fastsat tidsrum besætte de ledige pladser ved valg blandt de personer, som har opnået stemmer enten i plenarforsamlingen eller i Sikkerhedsrådet.

4. Hvis stemmerne blandt dommerne står lige, skal den ældste dommers stemme gøre udslaget.

Artikel 13.

1. Domstolens medlemmer vælges for ni år og kan genvælges; forsvædnet angår de ved det første valg til domstolen valgte dommere skal funktionstiden for fem dommere dog udløbe efter tre års forløb, og funktionstiden for fem andre dommere udløbe efter seks års forløb.

2. De dommere, hvis funktionstid skal udløbe efter forløbet af de ovenfor nævnte begyndelsesperioder af tre eller seks år, skal udvælges ved lodtrækning, der skal foretages af generalsekretæren umiddelbart efter, at det første valg har fundet sted.

3. Medlemmerne af domstolen forbliver i deres stilling, indtil andre er valgt i deres sted. Efter at sådant valg har fundet sted, skal de dog afslutte behandlingen af sådanne sager, som de allerede har påbegyndt.

4. I tilfælde af, at et medlem af domstolen trækker sig tilbage, skal meddelelse herom tilstilles domstolens formand til oversendelse til generalsekretæren. Denne sidstnævnte underretning medfører, at stillingen er ledig.

Artikel 14.

Ledige pladser besættes på samme måde som ved det første valg med forbehold af følgende bestemmelse: Inden en måned efter at pladsen er blevet ledig, skal generalsekretæren udsende de i artikel 5 foreskrevne opfordringer, og dagen for valget skal fastsættes af Sikkerhedsrådet.

Artikel 15.

Et medlem af domstolen, som vælges i stedet for et medlem, hvis funktionstid endnu ikke er udløbet, fuldender sin forgængers funktionstid.

Artikel 16.

1. Domstolens medlemmer kan ikke udøve nogen politisk eller administrativ virksomhed eller have nogen anden beskæftigelse af faglig art.

2. I tvivlstilfælde træffer domstolen afgørelse.

Artikel 17.

1. Domstolens medlemmer kan ikke udøve hvervet som agent, rådgiver eller sagfører i nogen sag.

2. De kan ikke tage del i behandlingen af nogen sag, i hvilken de tidligere har taget aktiv del som den ene af parternes agenter, rådgivere eller sagførere eller som medlemmer af nogen national eller mellemfolkelig domstol, af en undersøgelseskommission eller i nogen anden egenskab.

3. I tvivlstilfælde træffer domstolen afgørelse.

Artikel 18.

1. Domstolens medlemmer kan ikke afsættes, medmindre de efter de andre medlemmers enstemmige opfattelse har

opført med at opfylde de stillede betingelser.

2. Generalsekretæren skal underrettes officielt herom af retsskriveren.

3. Denne meddelelse medfører, at pladsen betragtes som ledig.

Artikel 19.

Domstolens medlemmer nyder under udøvelsen af deres hverv de diplomatiske rettigheder og immuniteter.

Artikel 20.

Ethvert medlem af domstolen skal forinden at træde i virksomhed i et offentligt møde afgive en højtidelig erklæring om at ville udføre sit hverv upartisk og samvittighedsfuldt.

Artikel 21.

1. Domstolen vælger sin formand og sin næstformand for tre år; de kan genvælges.

2. Domstolen udnævner sin retsskriver og kan træffe bestemmelse om udnævnelse af sådanne andre embedsmænd, som måtte være nødvendige.

Artikel 22.

1. Domstolens sæde skal være i Haag. Dette skal dog ikke forhindre domstolen i at træde sammen og udøve sin virksomhed andetsteds, nårsom helst domstolen anser det for ønskeligt.

2. Formanden og retsskriveren skal have bopæl ved domstolens sæde.

Artikel 23.

1. Domstolen er til stadighed samlet, bortset fra retsferierne, hvis tidspunkter og varighed fastsættes af domstolen.

2. Domstolens medlemmer har ret til regelmæssig orlov, hvis tidspunkt og varighed fastsættes af domstolen under hensyntagen til afstanden mellem Haag og hver enkelt dommers hjem.

3. Domstolens medlemmer skal, bortset fra orlov, forhindring på grund af sygdom eller anden alvorlig årsag, som behørigt begrundes overfor formanden, til enhver tid være til rådighed for domstolen.

Artikel 24.

1. Hvis et af domstolens medlemmer af særlige grunde ikke mener at burde tage del i pådommelsen af en bestemt sag, meddeler han dette til formanden.

2. Hvis formanden mener, at et af retens medlemmer af særlige grunde ikke bør tage del i behandlingen af en bestemt sag, underretter han den pågældende derom.

3. Hvis der i sådanne tilfælde består meningsforskel mellem det pågældende medlem af domstolen og formanden, træffer domstolen afgørelse.

Artikel 25.

1. Forsåvidt andet ikke udtrykkelig er bestemt i nærværende statut, udøver domstolen sin virksomhed i møder, hvori alle dens medlemmer er tilstede.

2. Med forbehold af, at det antal dommere, der er til rådighed for at gøre domstolens beslutningsdygtig, ikke derved bringes under elleve, kan domstolens reglement fastsætte, at en eller flere dommere, efter omstændighederne og på omgang, kan fritages for at give møde.

3. Et antal af ni dommere er tilstrækkeligt til at gøre domstolen beslutningsdygtig.

Artikel 26.

1. Domstolen kan nårsom helst nedsætte en eller flere afdelinger, der består af i det mindste tre dommere, eftersom domstolen måtte bestemme, til behandling af særlige arter af sager, for eksempel sager vedrørende arbejdsforhold og sager vedrørende transit og samferdsel.

2. Domstolen kan nårsom helst nedsætte en afdeling til behandling af en bestemt sag. Antallet af dommere i en sådan afdeling skal fastsættes af domstolen med godkendelse af parterne.

3. Sager skal behandles og afgøres af de i nærværende artikel omhandlede afdelinger, hvis parterne fremsætter begæring herom.

Artikel 27.

En dom afsagt af en af de i artiklerne 26 og 29 omhandlede afdelinger skal betragtes som afsagt af domstolen.

Artikel 28.

De i artiklerne 26 og 29 omhandlede afdelinger kan med parternes samtykke træde sammen og udøve deres virksomhed andetsteds end i Haag.

Artikel 29.

For at fremme en hurtig behandling af sagerne opretter domstolen hvert år en afdeling bestående af fem dommere, som har til opgave at behandle sagerne efter en afkortet retsforhandling, når parterne fremsætter begæring derom. Endvidere skal to dommere udvælges for at afløse dommere, som måtte være ude af stand til at tage sæde.

Artikel 30.

1. Domstolen fastsætter i et reglement den fremgangsmåde, hvorefter den udøver sin virksomhed. Den træffer navnlig bestemmelse om sin retsforhandling.

2. Domstolens reglement kan give bestemmelser om meddommere, som kan tage sæde sammen med domstolen eller i enhver af afdelingerne uden stemmeret.

Artikel 31.

1. Dommerer af en af parternes nationalitet bevarer retten til at deltage i behandlingen af den sag, som er forelagt domstolen.

2. Hvis der i domstolen sidder en dommer af den ene parts nationalitet, kan enhver anden part udpege en person efter eget valg til at deltage i sagens behandling som dommer. Denne bør fortrinsvis tages blandt sådanne personer, som har været bragt i forslag i henhold til artiklerne 4 og 5.

3. Hvis der i domstolen ikke sidder nogen dommer af parternes nationalitet, kan hver af parterne udpege en dommer på samme måde som foreskrevet under det foregående punkt.

4. Nærværende artikel finder anvendelse i de artiklerne 26 og 29 omhandlede tilfælde. I sådanne tilfælde skal formanden anmode en eller om nødvendigt to af de medlemmer af domstolen, der udgør afdelingen, om at overlade deres pladser til medlemmer af domstolen af de interesse-deres parternes nationalitet og, hvis sådanne ikke findes eller er forhindrede, til dommere, der særligt er udpeget af parterne.

5. Når flere parter optræder sammen under en sag, anses de af anvendelsen af de ovennævnte bestemmelser kun som en part. I tvivlstilfælde træffer domstolen afgørelse.

6. Dommere, som er udpeget på den i nærværende artikels punkter 2, 3 og 4 omhandlede måde, skal opfylde de i nærværende statuts artikler 2; 17, pkt. 2; 20 og 24 omhandlede forskrifter. De deltager i sagens afgørelse på fuldkommen lige fod med de andre dommere.

Artikel 32.

1. Domstolens medlemmer erholder et årligt vederlag.

2. Formanden erholder et særligt årligt honorar.

3. Næstformanden erholder et særligt honorar for hver dag, han udfører formandens funktioner.

4. Dommere, som udpeges i henhold til artikel 31 udover domstolens egne medlemmer, erholder en godtgørelse for hver dag, de udøver deres funktioner.

5. Disse vederlag, honorarer og godtgørelser fastsættes af plenarforsamlingen. De kan ikke nedsættes under funktions-tiden.

6. Retsskriverens lønning fastsættes af plenarforsamlingen efter forslag af domstolen.

7. Et af plenarforsamlingen vedtaget reglement fastsætter de nærmere betingelser, hvorunder pension kan ydes domstolens medlemmer og retsskriveren, såvelsom de vederlag, hvorunder domstolens medlemmer og retsskriveren får deres rejseudgifter godtgjort.

8. De ovennævnte vederlag, godtgørelser og honorarer er fritaget for enhver beskatning.

Artikel 33.

De med domstolen forebundne omkostninger afholdes af De Forenede Nationer

på den måde, som plenarforsamlingen beslutter.

Kapitel II.

Domstolens myndighedsområde.

Artikel 34.

1. Kun stater kan optræde som parter for domstolen.

2. I overensstemmelse med de i domstolens reglement indeholdte bestemmelser kan domstolen anmode de offentlige mellemfolkelige organisationer om oplysninger vedrørende de sager, der er indbragt for den, og skal ligeledes modtage sådanne oplysninger, der forelægges den af disse organisationer på deres eget initiativ.

3. Når der i en sag for domstolen er rejst spørgsmål om fortolkningen af en offentlig mellemfolkelig organisations oprettelsesstatut eller af en i henhold til denne indgået mellemfolkelig overenskomst, skal retsskriveren give den pågældende organisation meddelelse derom og tilstille denne genparter af hele den skriftlige retsforhandling.

Artikel 35.

1. Domstolen står åben for stater, der er deltagere i nærværende statut.

2. De nærmere vilkår, på hvilke den skal stå åben for andre stater, fastsættes under forbehold af de særlige forskrifter i de gældende traktater af Sikkerhedsrådet; dog må parterne i intet tilfælde være stillet ulige for domstolen.

3. Når en stat, som ikke er medlem af De Forenede Nationer, er part i en sag, skal domstolen fastsætte det tilskud til domstolens omkostninger, som denne part skal bære. Denne bestemmelse finder dog ikke anvendelse, hvis vedkommende stat bærer en del af domstolens udgifter.

Artikel 36.

1. Domstolens myndighedsområde udstrækker sig til alle sager, som parterne forelægger den, såvelsom til alle de tilfælde, hvorom der særlig er truffet bestemmelse i De Forenede Nationers pagt eller i de gældende traktater og konventioner.

2. De stater, der er deltagere i nærværende statut, kan nårsom helst erklære, at de anerkender som bindende *ipso facto* og uden særlig overenskomst, i forhold til enhver anden stat, som antager den samme forpligtelse, domstolens domsmyndighed i alle retstvister vedrørende:

- Fortolkningen af en traktat.
- Ethvert spørgsmål, som angår mellemfolkelig ret.
- Tilstedeværelsen af enhver kendsgerning, som, hvis den forelå, ville udgøre et brud på en mellemfolkelig forpligtelse.

d. Arten og omfanget af den erstatning, som bør ydes på grund af et brud på nogen mellemfolkelig forpligtelse.

3. De ovennævnte erklæringer kan afgives enten ubetinget eller på betingelse af gensidighed med hensyn til flere eller visse stater eller for et bestemt tidsrum.

4. Sådanne erklæringer skal deponeres hos De Forenede Nationers generalsekretær, som skal oversende kopier af disse til deltagerne i statuten og retsskriveren.

5. Erklæringer, der er afgivet i henhold til artikel 36 i statuten for Den Faste Domstol for Mellemfolkelig Retspleje, og som stadig er i kraft, skal, i forholdet mellem deltagerne i nærværende statut, betragtes som antagelse af domstolens bindende domsmyndighed for den periode, for hvilken erklæringerne endnu er gældende og i overensstemmelse med disse bestemmelser.

6. Retten afgør selv tvistigheder, som måtte opstå med hensyn til spørgsmålet om dens myndighedsområde.

Artikel 37.

Når en gældende traktat eller konvention indeholder bestemmelse om henvisning af en sag til en domstol, som skulle oprettes af Folkeforbundet, eller til Den Faste Domstol for Mellemfolkelig Retspleje, skal sagen i forholdet mellem deltagerne i nærværende statut henvises til Den Mellemfolkelige Domstol.

Artikel 38.

1. Domstolen, hvis opgave er at afgøre de tvister, der forelægges den, i overensstemmelse med mellemfolkelig ret, skal anvende:

a. Mellemfolkelige konventioner af almindelig eller særlig art, som hjemler regler, der udtrykkelig er anerkendt af de stridende stater.

b. Den mellemfolkelige sædvane som udtryk for en almindelig praksis, der er anerkendt som retsregel.

c. De almindelige retsgrundsætninger, som anerkendes af civiliserede nationer.

d. Med den begrænsning, som følger af artikel 59, retsafgørelser samt de forskellige nationers mest ansete forfatters mening som hjælpemiddel ved konstateringen af, hvad der er gældende ret.

2. Nærværende bestemmelse skal ikke være til hinder for, at domstolen, hvis parterne er enige derom, kan træffe sin afgørelse efter ret og billighed.

Kapitel III.

Retsforhandling.

Artikel 39.

1. Domstolens officielle sprog er fransk og engelsk. Hvis parterne er enige om, at hele retsforhandlingen skal finde sted på fransk, skal dommen afsiges på dette sprog. Hvis parterne er enige om, at hele retsforhandlingen skal finde sted på engelsk, skal dommen afsiges på dette sprog.

2. I mangel af en overenskomst, der fastsætter det sprog, som skal benyttes, kan parterne i deres mundtlige indlæg for domstolen anvende det af de to sprog, som de foretrækker, og domstolens kendelse skal da afsiges på fransk og på engelsk. I dette tilfælde skal domstolen samtidig angive, hvilken af de to tekster, der skal anses som den autentiske.

3. Domstolen skal på enhver parts anmodning tillade, at den pågældende part anvender et andet sprog end det franske eller engelske.

Artikel 40.

1. Sagerne indbringes for domstolen henholdsvis ved forelæggelse af en særlig overenskomst eller ved en anmodning, som er rettet til retsskriveren; i begge tilfælde skal stridens genstand og sagens parter angives.

2. Retsskriveren giver ufortøvet meddelelse om anmodningen til alle, hvem den angår.

3. Han underretter ligeledes medlemmerne af De Forenede Nationer derom gennem generalsekretæren såvelsom de andre stater, der er berettigede til at møde for domstolen.

Artikel 41.

1. Hvis domstolen mener, at omstændighederne kræver det, skal den have ret til at angive, hvilke foreløbige forholdsregler der bør tages for at bevare den ene eller den anden parts rettigheder.

2. Indtil den endelige dom er afsagt, skal meddelelse om disse forholdsregler ufortøvet gives parterne og Sikkerhedsrådet.

Artikel 42.

1. Parterne giver meddelelse om agenter.

2. De kan for domstolen lade sig bistå af rådgivere eller sagførere.

3. Parternes agenter, rådgivere og sagførere, der møder for domstolen, skal nyde de til den uafhængige udøvelse af deres funktioner nødvendige forrettigheder og immuniteter.

Artikel 43.

1. Retsforhandlingen har 2 afsnit, en skriftlig og en mundtlig.

2. Den skriftlige forhandling består deri, at der meddeles såvel domstolen som modparten fremstillinger, modfremstillinger og i påkommende tilfælde besvarelser deraf, såvel som alle andre aktstykker og dokumenter, som påberåbes.

3. Meddelelsen finder sted gennem retsskriveren i den orden og med de frister, som fastsættes af domstolen.

4. Ethvert aktstykke, som fremlægges af den ene af parterne, skal i bekræftet genpart tilstilles den anden part.

5. Den mundtlige forhandling består deri, at domstolen hører vidner, sagkyndige, agenter, rådgivere og sagførere.

Artikel 44.

1. Når der skal gives nogen meddelelse til andre personer end agenterne, rådgiverne og sagførerne, henvender domstolen sig direkte til regeringen for den stat, på hvis område meddelelsen skal finde sted.

2. På samme måde forholdes der, hvis der skal optages bevis på stedet.

Artikel 45.

Den mundtlige forhandling ledes af formanden eller i hans fraværelse af næstformanden; er også denne forhindret, ledes den af den ældste af de tilstedeværende dommere.

Artikel 46.

Den mundtlige forhandling er offentlig, medmindre domstolen beslutter noget andet, eller begge parter begærer, at offentligheden udelukkes.

Artikel 47.

1. Over hver retsforhandling føres der en protokol, som undertegnes af retsskriveren og formanden.

2. Alene denne protokol skal have autentisk karakter.

Artikel 48.

Retten fastsætter nærmere regler om retsforhandlingens gang og bestemmer, i hvilken form og med hvilke frister hver part skal afslutte sin fremstilling; den træffer alle forholdsregler, som bevisoptagelsen medfører.

Artikel 49.

Domstolen kan, selv inden den mundtlige forhandling, opfordre agenterne til at fremlægge ethvert aktstykke eller tilvejebringe enhver nærmere forklaring. I tilfælde af nægtelse skal denne føres til protokol.

Artikel 50.

Domstolen kan til ethvert tidspunkt overlade en undersøgelse eller sagkyndig bedømmelse til enhver person, korporation, bureau, kommission eller organ efter sit eget valg.

Artikel 51.

Under den mundtlige forhandling kan alle hensigtsmæssige spørgsmål rettes til vidnerne og de sagkyndige under de nærmere betingelser, som domstolen fastsætter i det i artikel 30 omhandlede reglement.

Artikel 52.

Efter at have modtaget beviserne og vidnesbyrdene indenfor de af domstolen fastsatte frister kan denne afskære alle nye bevisligheder eller dokumenter, som en af parterne måtte ønske at fremlægge uden den anden parts samtykke.

Artikel 53.

1. Når den ene af parterne ikke giver møde eller undlader at gøre sine synspunkter gældende, kan den anden part forlange, at domstolen afgør sagen i overensstemmelse med dens påstand.

2. Forinden domstolen tager dette til følge, skal den forvisse sig om, ikke blot, at den har myndighed til at behandle sagen i henhold til artiklerne 36 og 37, men også, at påstanden er saglig og retslig begrundet.

Artikel 54.

1. Når agenterne, rådgiverne og sagførerne under domstolens tilsyn har gjort alle de synspunkter gældende, som de anser for hensigtsmæssige, erklærer formanden den mundtlige forhandling for sluttet.

2. Domstolen trækker sig tilbage for at votere.

3. Domstolens voteringer er og forbliver hemmelige.

Artikel 55.

1. Domstolens beslutninger træffes ved stemmeflerhed af de nærværende dommere.

2. Hvis stemmerne står lige, gør formandens eller hans stedfortræders stemme udslaget.

Artikel 56.

1. Afgørelsen skal begrundes.

2. Den angiver navnene på de dommere, som har deltaget i afgørelsen.

Artikel 57.

Hvis afgørelsen helt eller delvis ikke udtrykker dommernes enstemmige opfattelse, skal enhver dommer have ret til at vedføje en fremstilling af sin særlige opfattelse.

Artikel 58.

Afgørelsen undertegnes af formanden og retsskriveren. Den oplæses i et offentligt møde, hvorvidt agenterne på behørig måde er indkaldt.

Artikel 59.

Domstolens afgørelse er kun bindende for de stridende parter og for den sag, som er blevet afgjort.

Artikel 60.

Afgørelsen er endelig og uden appel. Hvis der opstår meningsforskel med hensyn til afgørelsens forståelse eller rækkevidde, tilkommer det domstolen at fortolke den på begæring af nogen af parterne.

Artikel 61.

1. En fornyet prøvelse af afgørelsen kan i påkommende tilfælde kun forlanges, hvis der fremkommer en kendsgerning af sådan beskaffenhed, at den er egnet til at udøve en afgørende indflydelse, og som forinden dommens afsigelse har været ubekendt såvel for domstolen som for den part, der begærer den fornyede prøvelse, uden at det er denne parts egen fejl, at den ikke var bekendt dermed.

2. Den fornyede prøvelse påbegyndes ved en kendelse af domstolen, i hvilken det udtrykkelig slås fast, at der er fremkommet en ny kendsgerning, samt at den er af sådan beskaffenhed, at den hjemler sagens genoptagelse, og som på grundlag heraf erklærer, at begæringen bør efterkommes.

3. Domstolen kan gøre påbegyndelsen af den fornyede prøvelse afhængig af, at den tidligere afsagte dom forinden efterkommes.

4. Begæring om fornyet prøvelse må fremsættes senest et halvt år efter, at den nye kendsgerning er fremkommet.

5. Ingen begæring om fornyet prøvelse kan fremsættes, når der er forløbet 10 år efter dommens afsigelse.

Artikel 62.

1. Hvis en stat mener, at den har en retlig interesse i en sag, som behandles af domstolen, kan den til samme rette en anmodning om intervention.

2. Domstolen træffer bestemmelse herom.

Artikel 63.

1. Drejer sagen sig om fortolkningen af en konvention, i hvilken andre stater end de stridende parter er deltagere, skal disse uophødelig af retsskriveren underrettes derom.

2. Enhver af disse stater har da ret til at intervenere i sagen, og hvis den benytter denne adgang, skal den i afgørelsen indeholdte fortolkning ligeledes være bindende for dens vedkommende.

Artikel 64.

Medmindre anden bestemmelse træffes af domstolen, afholder hver part sine egne sagsomkostninger.

Kapitel IV.

Responsa.

Artikel 65.

1. Domstolen kan afgive responsa om ethvert juridisk spørgsmål, når anmodning derom fremsættes af noget organ eller nogen institution, som ved De Forenede Nationers pagt eller i henhold til dennes bestemmelser måtte være bemyndiget til at fremsætte en sådan anmodning.

2. De spørgsmål, hvorom der afskes domstolen et responsum, skal forelægges denne gennem en skriftlig anmodning, der nøjagtig angiver det spørgsmål, hvorom domstolens responsum udbedes. Der vedlægges alle dokumenter, som kan tjene til at belyse spørgsmålet.

Artikel 66.

1. Retsskriveren giver omgående alle stater, som er berettigede til at møde for

domstolen, meddelelse om anmodningen om det pågældende responsum.

2. Endvidere skal retsskriveren ved en særlig og direkte meddelelse underrette enhver stat, der er berettiget til at møde for domstolen, eller enhver mellemfolkelig organisation, som efter domstolens eller, hvis den ikke er samlet, efter formandens skøn må anses for egnet til at give oplysninger vedrørende spørgsmålet om, at domstolen er beredt til at modtage skriftlige erklæringer indenfor en af formandens fastsat frist eller til at påhøre mundtlige erklæringer under et offentligt i denne anledning afholdt møde.

3. Hvis en af disse stater ikke har modtaget den i nærværende artikels pkt. 2 omhandlede særlige meddelelse og udtrykker ønske om at forelægge en skriftlig erklæring eller om at blive hørt, træffer domstolen afgørelse.

4. De stater eller organisationer, der har afgivet skriftlige eller mundtlige erklæringer, skal have adgang til at fremkomme med bemærkninger til de af andre stater og organisationer afgivne erklæringer på den måde, i den udstækning og indenfor de tidsfrister, som domstolen eller, hvis den ikke er samlet, formanden fastsætter i hvert enkelt tilfælde. I dette øjemed skal retsskriveren i god tid sende de skriftlige erklæringer til stater eller organisationer, der selv har afgivet sådanne.

Artikel 67.

Domstolen afgiver sine responsa i et offentligt møde, om hvilket generalsekretæren og repræsentanterne for de direkte interesserede medlemmer af De Forenede Nationer, andre stater og mellemfolkelige organisationer i forvejen skal underrettes.

Artikel 68.

Ved afgivelsen af sine responsa skal domstolen endvidere følge sådanne af nærværende stats bestemmelser, som finder anvendelse i de processuelle sager, i det omfang, den finder dem anvendelige.

Kapitel V.

Ændringer.

Artikel 69.

Ændringer til nærværende statut skal gennemføres ved den samme fremgangsmåde, som er fastsat i De Forenede Nationers pagt med hensyn til ændringer til denne pagt, dog med forbehold af sådanne bestemmelser, som plenarforsamlingen på Sikkerhedsrådets forslag måtte vedtage vedrørende deltagelse af stater, som er deltagere i nærværende statut, men ikke er medlemmer af De Forenede Nationer.

Artikel 70.

Domstolen skal være beføjet til ved skriftlige meddelelser til generalsekretæren at foreslå til overvejelse i overensstemmelse med bestemmelserne i artikel 69 sådanne ændringer til nærværende statut, som den måtte ønske for nødvendige.

Forenede Papirfabrikker se *Papirfabr., Forenede.*

Forenede Stater, Amerikas, se USA.

Forenede Venstre, da. polit. parti, grl. 1870 ved saml. af bondegrupper. Opstillede demokr. program, fik folketingsflertal 1872 og krævede under Bergs ledelse parlamentarisme, men splittedes 1875 og fuldstændigt 1877-78 i uenighed om kampmetoder mod Højre-regeringen.

forenet rigsdag. Medens den da. rigsdag i reglen virker delt i Folketing og Landsting, er der hjemmel i grl. for, at de to ting kan træde sammen i en forsaml. når der ved tronledighed ingen tronfølger findes. f vælger da den nye konge og fastsætter den fremtid. arvefølge. Tilsv. regler gælder i visse tilf. om valg af rigsforstander.

Foreningen til Beskyttelse af Videnskabeligt Arbejde (fork. FBVA), da. forening (grl. nov. 1943) til varetagelse af årsarbejderes økon. interesser.

foreningsfrihed, borgernes adgang til at danne foreninger i ethvert lovligt øjemed; i Danm. fastslået ved grundlovens § 85.

Forenings- og Sikkerhedsakten, sv. grundlov, gennemtvunget 1789 af Gustav

3. trods skarp modstand fra adelen. Gav kongen næsten enevældig magt (rigsrådet opløstes), formidskede adelsretighederne. F faldt ved revolutionen 1809.

Forenings-Registeret, offentl. register, hvori da. foreninger o. l. kan optages og derved bl. a. opnå eneret på foreningens navn.

fo'ren'sisk (lat. *forum* torv), retslig.

Forest [fɔ'ræ], flamsk *Vorst*, sydvestl. forstad til Bruxelles; 46 000 indb. (1948).

Forest [fårist], *Lee De* (f. 1873), amer. radiotekniker. Opfandt i 1906 den for radioteknikken vigtige triode.

Forester [fåristə], *Cecil Scott* (f. 1899), eng. forfatter. Levende skildringer af livet på havet. Kendtest *Captain Horatio Hornblower* (1938, da. 1941).

forestilling, aktstykke, hvori ministeren forelægger en sag for kongen for at opnå dennes resolution.

forestillinger, *psyk.* 1) sansbilleder el. anskuelige reproduktioner af sådanne (forestillingsbilleder); 2) fantasibilleder; 3) genstandsrettede tanker el. indstillinger (intentioner), begreber, ideer.

forestillingsforløb, den orden, i hvilken forestillinger optræder i bevidstheden.

forestillingstyper, persongrupper, der adskiller sig indbyrdes ved arten af deres hyppigste forestillingsbilleder, f. eks. visuel, auditiv, motorisk m. v. type.

forevisningsmarker, marker til demonstrering af nye plantesorter og stammer og forsk. gødningsr. v. v., blev tidl. i stor udstrækning anlagt af de landøkon. foreninger, men lokale markforsøg har nu i hovedsagen afløst f.

forevisningsstalde er velindrettede og velholdte kvægstalde. f udpeges af Foren. af Jyske Landboforeninger.

Forez, Monts du [mø dyf'ræ], indtil 1640 m. h. fr. bjergparti i Centralmassivet.

forfalden, en fordring er f, når den kan kræves betalt af kreditor.

forfaldstid, det tidspunkt, da en fordring bliver forfalden.

forfalskning, jur. 1) f af dokument: det forhold, at man giver et dokument et andet indhold, end det, der hidrører fra den angivne udsteder; 2) f af mærke foreligger, hvor en vare uberettiget er forsynet med et mærke, der angiver forhold, som er af bet. for vurderingen af den; 3) f af penge foreligger, hvor man giver en mønt en ringere værdi end den pålydende (kan ikke foreligge ved skillemønt, der fra først af har en ringere metalværdi end den pålydende); 4) f af varer: en behandling, hvorved varerne får en ringere værdi end den, køberen er berettiget til at vente.

forfang, det stærke yderstykke på medensnoren, der bærer krogen. Til f anv. tynd wire, fosforbrønne, naturgum (silkemasse), el. syntetisk gum.

forfang'enhed (ty. *verfangen*, egl: hindre i fri bevægelse), en hos hesten forekommende lidelse, der viser sig som en overfladisk, ikke infektiøs betændelse i hovens læderhud med udsvedning af en serøs vædske, hvilket medfører karakteristiske symptomer, af hvilke det mest fremtrædende er en fangen, d. v. s. bundet og indskrænket bevægelse af de angrebne lemmer. Lidelsen kan opstå pludseligt el. i tilslutning til infektiøse lidelser som borbetændelser o. l. I alm. er kon forhøvede angrebne. Lidelsen er forbundet med bet. halthed. Ved rettidig og intensiv behandling helbredes de fl. tilf. af akut f, men kommer det ikke til helbredelse el. udvikler der sig fl. anfald, bliver tilstanden kronisk, og der udvikler sig da den kronisk forfangne hov (knold-hov). f hos kvæg har intet med f hos hesten at gøre, men er en gl. betegn. for en ret godartet forløbende betændelsesproces i haseledene og bøjesejneres nederste seneskedder.

for'fa're (ty. *verfabren* transportere), søv., flytte noget.

forfatning, de øverste regler for statens styrelse. Disse er ofte, men ikke nødven digvis, formuleret i en særlig forfatningslov (grundlov). Således bygger den eng. f for en stor del på uskrevne ret. Hvor f hviler på en særlig grundlov, er det ofte

bestemt, at ændringer i denne kun kan ske i h. t. særl. regler, således at f er vanskeligere at forandre end alm. love. I Danm. kræves således ikke blot, at hele rigsdagen opløses, og forslaget derefter vedtages uforandret af den nyalte rigsdag, men tillige at 45% af samtlige folketingsmedlemmer dernæst ved en særlig folkeafstemning skal have stemt for forslaget.

forfatningsed. I de fl. forfatn. er foreskrevet, at statsoverhovedet ved regeringstiltrædelse skal aflægge ed på forfatn. Den da. grl. kræver dog kun en »højtidelig forsikring om ubrodelig at ville holde grundloven«. Et lign. løfte må rigsdagsmænd og tjenestemænd afgive.

Forfatningskampen, konflikt ml. partierne Højre og Venstre i Danm. ca. 1870-1901. Venstre krævede demokrati og folketingsparlamentarisme, mens Højre fastholdt kongens ret til frit at udnævne ministerier uden hensyn til folkeflertallets ønske. Under Estrups ministerium, 1875-94, tilspidsedes f så vidt, at Estrup 1885-94 styrede v. provisoriske finanslove og mod Folketinget gennemførte anlæg af Kbh.s befæstning. Da Venstres yderligtgående ledere (Berg, Hørup) forgæves havde søgt at tvinge Estrup bort, opnåede de moderates leder Bojsen 1894 et forlig, der fjernede Estrup, men godkendte fæstningsanlægget, uden dog at opnå folketingsparlamentarisme. Forligsmønstret, ledet af J. C. Christensen, opnåede da 1895 flertal i Folketinget og svækkede de flg. svage højre ministerier så vidt, at Højre og Chr. 9. 1901 opgav kampen og lod Venstre danne regering (»systemskiftet«).

forfatterafgift, se biblioteksafgift.

Forfatterfond, Dansk, institution til administration af de midler, der indkommer dels ved læsekreddens afgifter dels ved statsbevilling på 5% af grundtidskuddet til folkebibliotekerne, der siden 1947 årligt tilgår f. Heraf udbetales af giften til da. forfattere og deres enker.

Forfatterforening, Dansk, grl. 1894 til varetagelse af da. forf. s interesser i ind- og udland, bl. a. over for forlagene og staten. Fik 1904 gennemført forloven. 1945 forenedes f med det 1942 stiftede »Forfatterforbundet«.

forfatterret, forfatterens eneret til offentliggørelse af sit værk, også ang. oversættelser. Som krænkelse af f betragtes efter da. ret også gengivelser, hvorved der foretages forkortelser, tillæg, omarbejdelser (herunder dramatisering m. m.), når der ikke derved frembringes et væsentlig nyt og selvstændigt værk. De nærmere regler indeholdes i lov om yd og kunstnerret af 26. 4. 1933. f består i forfatterens levetid og 50 år efter udløbet af hans dødsår. Krænkelse af f kan medføre straf, erstatning samt tilintetgørelse af de i strid m. loven frembragte og til offentliggørelse bestemte eksemplarer.

forfeit [fɔ'frit] (eng: mulkt), den pengesum, ejeren skal betale for en hest, der er anmeldt til væddeløb, men ikke deltager.

forfrysning, sygelig tilstand fremkaldt ved kuldepåvirkning. Total f ytrer sig ved søvnighed, ufølsomhed, gående over i dyb søvn, hvor legemstemp. synker, og døden kan indtræde. Ved lokale f er følelsesløsheden det mest karakteristiske. Langvarig og stærk kuldepåvirkning kan føre til koldbrand. Behandlingen består i langsom, gradvis opvarmning. Se *Første Hjælp sp. 1519 ff.*

forfyr, fyrsted v. større kedelanlæg placeret uden for den egl. kedel. f bruges i reglen kun i forb. med brændsel af ringe kvalitet el. hvor et kedelanlæg er blevet for lille.

forfædre kult., rel. kultus for de afdøde forfædre, hører hjemme i de antikke kulturer, hvor de døde stadig fornemmes som slægtslivets forlængelse, der kommer frem under kulden. Visse steder kan dette moment få så stor bet., at rel. i sin helhed får karakter af f, og den rel. opgave for de levende bliver i et og alt at være i overensstemmelse med forfædrenes vilje, f. eks. Bantu, Afr.

forfølgelsesløb, cykelløb, hvori delta-

gerne starter med visse lige store mellemrum og går ud, efterhånden som de overhales.

forfølgelsesvanvid, populær betegn. for sindssygdomme med forfølgelsesforestillinger.

forførelse, det forhold, at en person ved at udnytte en andens karaktervagthed overtaler vedk. til noget, som denne ellers ikke ville have indladt sig på. Især f. til kønsligt forhold. Den der under groft misbrug af en på alder og erfaring beroende overlegenhed forfører en person under 18 år til samleje, straffes m. fængsel indtil 4 år. f. til et homoseksuelt forhold er strafbar, hvis ofret er under 21 år, og der foreligger misbrug af en på alder og erfaring beroende overlegenhed. Straffen er fængsel indtil 3 år.

forgarn, i spindeteknikken det meget løstsnoede, grove garn uden trækstyrke, der skal underkastes den egl. f. inspinding. f. kan anv. som skudgarn til vævede stoffer, når styrken er underordnet, men stoffet skal være blødt og låddent.

forgiftning, skadelig påvirkning af organismen gnm. kem. stoffer, gifte, der kan tilføres udefra gnm. munden, ved indsprøjtning el. gnm. sår, men også kan være dannet i legemet af bakterier el. abnorme stofskifteprocesser (henh. difteritoksin og syref. ved sukkersyge). I daglig tale bet. f. i rgl. f. ved udefra tilførte gifte. Disse kan være meget forsk., ligesom f. kan angribe et enkelt organsystem el. hele organismen. Ved enhver f. må læge tilkaldes, så hurtig det overhovedet er muligt. Se *Første Hjælp sp. 1519 ff.*

forbløddet (*Myo'sotis*), slægt af ru-bladflam., urter med blomster i svikler; kronen, blå, rød el. hvid med svælgskæl af en anden farve. 40 arter, i Danm. 7, af hvilke engf. (*M. scorpioides*) er alm. på fugtige steder. Fl. arter og varieteter dyrkes.

forbrænding el. *forbrænding*, en første brænding, i reglen ved ca. 900° C, som keramiske varer underkastes for den endelige brænding (blankbrænding).

forfyldning af metalgenstande foretages elektrolytisk i guldcyanidbade med rent guld som anode. f. af porcellen foretages med påmalning med »flydende guld« (en guld-vismut-bly-legering i lavendelolie med lidt fernis); efter tørring følger brænding og polering. Træ m. m. kan forfyldes ved pålimning af bladguld på gulmalet grund.

forfyng'e el. *for'lyng'e* (ty. *verjungen* for-nyng, formidske), *sov.*, formidske bredde el. tykkelse af et tømmer hen imod enderne, f. eks. i en rā.

forfællesnegle (*Proso'branchia*), snegleorden m. gællerne foran hjertet, oftest særkønnede, m. skallæg, overvejende havdyr.

forgård, den forreste del af det jød. tempelkompleks.

for'ha'le (holl.), *sov.*, flytte et skib uden anv. af dets hovedmaskiner; forhaler, tov, der haler el. støtter noget foræter.

forhammer, stor, langskafet smedehammer på ca. 5 kg, der føres m. begge hænder. f. har et hammerhoved m. en svagt hvelvet bane og en smal hammerpen, der oftest står vinkelret på skaftet (tværpenn, mods. krydspenn parallel m. skaftet).

forhandlingsmaksimen, grundsætning i den borgerl. retspleje, hvorefter det påhviler sagens parter at tilvejebringe de til sagens påkendelse fornødne oplysninger.

forhindringsløb, 1) væddeløb med forhindringer. f. over 3000 m, med 5 forhindringer og en vandgrav for hver 400 m siden 1920 fast disciplin på Olympiade-programmet; 2) i hestesport fællesbetegn. for hurdleløb og steeplechase.

forhistorisk arkæologi, den videnskab, der, på grundlag af jordfunde sager, skildrer oldtidens folkens kulturer.

forhjulstræk, fremdrivningsmåde, i de senere år i stigende grad anv. på personbiler; f. kræver aksler med kardanlet til overføring af motorkraften fra differential til hjul. f. har den fordel, at hjulene trækker bilen rundt i sving, medens den ved baghjulstræk skubbes lige frem i

kørselsretningen. Med f. er der mindre tendens til udskridning i glat føre.

forholdets natur el. *sagens natur, jur.*: inden for de sāk. subsidiære retskilder, der anv., hvor den skrevne ret (loven) ikke indeholder regler om et vist retsforhold, spiller f. en meget bet. rolle. Ved at pådomme sagen ud fra f. søger dommeren at finde den løsning, der efter hans opfattelse er mest i overensst. med det påg. retsforholds alm. karakter, og som ville egne sig til at opstilles som alm. regel for afgørelsen af lign. konflikter i fremtiden.

forholdsattest, *mil.*, vidnesbyrd udstedt af en mil. afd. om en militærpersons forhold.

forholdsord, *gramm.*, da. betegn. for præposition.

forholdstalsvalg har til formål at sikre mindretallet (el. evt. mindretalletene) ved et valg en forholdsmaessig repræsentation ved fordelingen af de pladser, valget gælder, mods. de tidl. alm. flertalsvalg, der åbndede mulighed for, at et ringe flertal opnåede samtlige pladser. Den første forfatningslov, som anv. f., var den da. fællesforfatn. af 2. 10. 1855, der benyttede den af Andrē opfundne f-måde. f. er til dels gennemført ved folketingsvalg i Danm., i højere grad ved lands-tingsvalg, og fuldstændigt ved rigsdagens valg af medl. til kommissioner og hverv.

forhud (*præputium*), tynd hudfold, der mere el. mindre dækker glans penis, d. v. s. den forreste del af penis.

for'hu'de, *sov.*, beklæde skroget med kobber- el. zinkplade.

forhudbetændelse (*balanopostitis*), betændelse under forhuden, kan skyldes manglende renlighed og ses ofte, hvor der er forhudsforsnævring.

forhudsforsnævring (*fimosi's*), forsnævring af forhuden, således at den ikke kan føres tilbage. Medfører tilbøjelighed til betændelser under forhuden. Behandles ved operation.

for'hug el. *bråde, mil.*, spærring dannet af fældede, sammendrygede træer, hvis kroner med tilspidsede grene vendes mod fjenden.

for'hug, i skovbrug den med økse frembragte kileformede åbning i stammen af et træ, der skal fældes; f. anbringes tæt ved jorden på den side af træet, til hvilken man ønsker, at det skal falde.

forhærdelse (af et væv), i med. d. s. s. induration.

forhøjet, *mus.*, er et interval, som er en halvtone større end de store el. rene intervaller.

forhånd, 1) den, der i kortspil har udspillet; 2) i tennis og badminton: ktscherføring, hvor håndfladen vender fremad (mods. baghånd); det dominerende angrebslag.

for'ri' (gr. *foris* bærende), 1) børen, 2) befindende.

Forindien, den midterste af S-Asiens tre store halvøer; omfatter det tidl. kejserdømme Indien (fra 1947 delt i de to dominions Hindustan og Pakistan), de selvstændige stater Bhutan og Nepal, Établissements Français de l'Inde (fr. kolonier) og Portug. Indien (portug. kolonier). (Kort se Indien).

foring, 1) skibsbygningsteknisk udtryk f. fydestykke af jern, f. eks. ml. spanter og klædning; 2) maskinteknisk udtryk f. rørformet, slidfast bøsning, f. eks. ved aksler.

forint, ung. mønt; fra 1946 = 100 fillér (sept. 1948 = 0,4175 kr.).

Forjættede Land, betegn. for Kanaans Land, som af Gud allerede blev lovet Abraham som evig besiddelse for Israel.

forkalkning, 1) normal aflejring af kalksalte i voksens benvæv; 2) aflejring af kalksalte i blodkarenes væg (åreforkalkning) el. i hjertets klapper el. i afdøde vævsmasser.

forkastning, *geol.*, forskydning af lagene på de to sider af en brudlinie.

for'ki'm, *bot.*, er et hos sporeplanterne hyppigt optrædende selvstændigt voksende, kønnet ungdomsstadium, som tit er meget forsk. fra den fuldt udviklede plante.

forklærelsen på bjerget, Ev.s beretning om, at Jesus kort for indtoget i Jerusalem på et højt bjerg gennemlystes af himmelsk glans; Mark. 9, 1-9.

forklæde, i 16. årh. et rigt udstyret klædningsstykke båret af kvinder til fest. Herfra gået over i visse folkedragter. f. anv. nu kun, af kvinder og af arbejdere, til beskyttelse under grovere arbejde.

forkobring, overtrækning af metal med et lag kobber. f. af jern foretages elektrolytisk med kobberanode i et bad af opløste kobbersalte tilsat overskud af kaliumcyanid og natriumhydroksyd.

forkoksning, en omdannelse af org. stoffer til meget kulstofrige produkter, koks, ved opvarmning uden luftens adgang.

forkontrakt, aftale, hvorved man forpligter sig til at indgå en endelig aftale af et vist indhold.

forkortning, *mat.*, division af en brøks tæller og nævner med et tal, der går op i dem begge. Herved forandres brøken værdi ikke.

forkromning, udfældning af et tyndt kromlag på metalgenstande, foretages altid elektrolytisk i bade, der hovedsagelig består af kromsyre (kraftigt aftræk p. gr. af sundhedsfaren). God f. foretages oven på en fornikling.

for'krøp'pe (ty. *verkröpfen* af *Kropf* frem-spring), 1) i bygge- og møbeltekn. at fore et profil om hjørner, pilastre, niches el. l.; 2) i smede- og gørtlerarbejde på parallelforskyde den del af en stang el. et rør.

forkulning, forbrænding af org. stoffer i underskud af ilt. Kulstoffet i stoffet bliver på gr. af manglende ilt ikke til kuldioksyd, men til frit kulstof (trækul osv.). Træ, som er underkastet f. ved 300° C, kan således have et kulstofindhold på 73%, et brintindhold på 5% og et iltindhold på 22%, mens tallene ved 1000° C kan være 96 $\frac{1}{2}$ %, $\frac{1}{2}$ og 3. Ved f. fremstilles f. eks. mange sorte vand-, lim- og oliefarver af alle mulige vegetabiliske og animalske affaldsstoffer; endv. adsorptionsmidler (de sāk. aktive kul).

forkultur benyttes i skovbruget, hvor den træart, der ønskes frembragt på et areal, trænger til beskyttelse i de første år. Birk og hvid-el er de almindeligst brugte træarter til f., som frembringes nogle år før kultivering af den endelige træart. - I hedeplantager kan bjergfyr være en nyttig f.

forkøbsret, ret til at købe en ting, når ejeren vil sælge den.

forkølelse er ikke nogen sygdomsenhed, men anv. som betegn. for betændelsestilstande i åndedrætsorganernes slimhinder. Den kan vise sig som snue, halskatar og luftørskatar. De hyppigste komplikationer er bihulebetændelse med bronkitis, strubehoveds- og luftørskatar, lungebetændelse og mellemørebetændelse. f. skyldes hyppigst smitte, sikkert gnm. et filterbart virus, ofte i forbindelse med bakterieinfektion, men kan også provokeres ved en stærk afkøling. f. er meget smitsom. Modtageligheden er meget forsk. Behandles bedst med sengeleje og varme drikke. Specifik behandling af f. savnes, hvorimod komplicerende bakterieinfektioner kan kræve behandling med sulfonamider el. penicillin.

forkølelsevaccine består af en dræbt opløsning af de vigtigste af de bakteriearter, som forekommer ved snue, halsbetændelse og bronkitis; den anv. i form af indsprøjtninger under huden til forebyggelse af sådanne »forkølelssygdomme«, særlig hos mennesker, som ofte lider deraf. Virkningen er vanskeligt at bedømme, men synes i en del tilf. at være god.

forkørselsret har kun udrykningskøretøjer, såsom brandbiler, ambulancer og politivogne med særlige kendetegn, samt spadoerne. (Se i øvr. vigepligt).

forlader, et skydevæbn, hvis løb er lukket bagtil og som derfor lades fra munden.

forlådning, ved forladegeværet en prop, mest af papir, blår el. filt, som blev sat ned oven på krudtildningen for at skille denne fra projektilet el. haglene, der ligeledes holdtes på plads af en f.

forladt arv, arv, hvortil ingen arveberetiget findes. Tilfaldt staten.

forlagsaksel (ty. *vorlegen* lægge foran), kort aksel, indskudt ml. en hovedtransmissionsaksel og en arbejdsmaskine. f har i reglen en fast og en løs remskive og en udrykker til at igangsætte og stoppe arbejdsmaskinen med, samt en remskive el. en trappeskive til at variere dens omløbstal med.

forlagsboghandel, kort: *forlag*, virksomhed, der udg. vidensk. el. skønlit. manuskripter i bog- el. tidsskriftform og sælger disse til sortimentsbogh.

forlagskontrakt, overenskomst ml. en forfatter, komponist, tegner el. l. på den ene side og en forlægger på den anden side, hvorved denne får overdraget retten til at offentliggøre medkontrahtens arbejde. Om indholdet af f er en række regler givet i lov af 26. 4. 1933 om forfatterret og kunstnerret; forlagsret: forlæggerens ret i h. t. f.

forland, 1) *geogr.*, det lavere, ofte bakkede land langs foden af en bjergkæde; 2) *sov.*, den nærmest havet liggende kyststrækning.

forlaninibehandling (efter den ital. læge C. Forlanini (1847-1918)), indpustning af luft i lungesækken (pneumothorax).

forlast, *sov.*, det forreste lastrum i et skib.

forlegering (eng. *master alloy*) kaldes en metallegering, der tilsættes en metalsmelte for at tilføre denne de ønskede legeringsmetaller, f. eks. ferrolegering.

Forli [for'li], ital. by i landsdelen Emilia, 60 km SØ f. Bologna; 65 700 indb. (1936). Filindustri. Talar. arkit. fortidsminder, bl. a. en pragtfuld domkirke.

Forli, *Melozzo da*, se Melozzo da F.

forliget 1894, overenskomst, hvorved moderate politikere fra Venstre (Fr. Bojsen, Neergaard) og fra Højre (Mogens Frijs, Ingerslev) søgte at ende den da. forfatningskamp. Bojsen godkendte Københavns befæstning, Højre opgav de endnu bestående provisoriske love, og man søgte at finde en form til undgåelse af provisorier i fremtiden. Bojsen opnåede desuden tilsagn om Estrups afgang, men da der ikke kom venstremænd i den nye regering, svækkedes de moderate venstremænds prestige.

Forlignsinstitutionen, grl. 1921, nu under Arbejdsmin., har til opgave at mægle ml. arbejdere og arbejdsgivere i interessekonflikter af større samfundsmæssig bet., som ikke har kunnet løses ved forhandl. ml. parterne selv. Den første da. lov om mægling kom 1910 og er efterh. udbygget, senest v. lov af 1934 (optrykt 1945 m. mindre ændr., efter at have været ude af kraft 1940-45, i Arbejds- og Forligns-nævnets tid). Arbejdsmin. udnævner heretter 3 forligsmænd (hver for 3 år), som udgør F og selv fordeler opgaverne ml. sig. Beslutter F at træde i funktion, indkaldes parterne til forhandl., under hvilken F, dog højst 1 uge, kan betinge sig, at arbejdsstands. ikke iværksættes. Hvis vedk. forligsmænd findes det muligt, fremsætter han et mæglingsforslag, der som helhed skal gå til hemmel. og skriftl. afstemm. i de pågæld. organisationer. Om denne afstemm. gælder særl. regler, således at der til forkastelse kræves kvalificeret majoritet (over 50 %), hvis stemmedeltagelsen er under 75%, og at forligsmænd kan sammenkæde mæglingsforslag for forsk. fag og betragte disses sammenlagte afstemningsresultat som vedtagelse el. forkastelse af samtlige indbef. forslag. Hvis stemmedeltagelsen i et »sammenkædet fag« er under 75%, træffer den dertil kompetente forsamling (bestyrelse el. l.) stemmeafgørelse for de resterende stemmer op til 75%.

forligssklage, den skriftl. redagørelse, hvorved en person af sin modpart indkaldes for forligskommissionen.

forligskommission, den myndighed, som forestår den tvungne forligsmægling i retssager. Som regel udgør hver købstad med sit opland en forligskreds med en f. bestående af to medl. udpeget af kommunen. Landsogne, der ikke kan

henlægges til en købstadskreds, forenes til særl. forligskredse.

forligsmægling. I alle borgerl. retssager i første instans skal der, medmindre der i loven er foreskrevet andet, finde en tvungen f. sted. Denne foregår i visse tilf. for retten, ellers for en forligskommission.

forligsnævn, faste internat. nævn oprettet ved overenskomst ml. to stater for at undersøge konflikter ml. parterne og stille forslag om deres løsning. De første aftaler af denne art blev indgået i 1913-14 på den amer. udenrigsmin. Bryans initiativ. Har ikke spillet større praktisk rolle.

forlovelse, en mands og kvindes gensidige løfte om at indgå ægteskab. Ophævelse af f kan efter omstændighederne give den anden part krav på erstatning for tab ved forholdsregler, som er truffet med ægteskabet for øje. Foreligger der besværgelse, kan manden under tilsv. betingelser dømmes til at betale erstatning for forstyrrelse og ødelæggelse af kvindens stilling og forhold.

forlo'ver, 1) (tidl.) kautionist; 2) person, som ved en andens indgåelse af ægteskab skriftlig bevidner, at visse af de for indgåelse af ægteskab foreskrevne betingelser er opfyldt.

forluge, *sov.*, åbningen i dæk til det forreste lastrum.

forlyd, *sprogvl.*, et ords indledende lyd el. lydgruppe.

forlystelseskab, forbrugsafg. af visse offentl. forlystelser, i Danm. opkrævet siden 1911. f varierer fra 10% af billettprisen på koncerter til 60% på biograf-forestillinger. f indbragte 1946-47 ca. 22 mill. kr.

Forlæggerforening, Den Danske, siden 1944 navn for Den Da. Boghandlerforening.

forlængede marv (*medulla oblongata*), den del af centralnervesystemet, der danner overgangen ml. rygmarv og hjernen. Sæde for mange livsvigtige centre, f. eks. åndedrætscentret.

forløfte, d. s. s. kaution.

forløsning, rel. udtryk for udfrielsen af den nærværende onde verden og indsættelsen i den overjordiske, fuldkomne og evige (Kol.brevet 1, 13 f.). I ind. rel. er f en selvfreløsning, som mennesket erhverver ved egne kræfter, i kristendommen er den (tillige) Guds gerning.

forløsning, fødselns afslutning ved kunstig hjælp.

-form (lat. *forma form*), -lignende; ens.

form (lat. *forma* skikkelse, figur, udseende, billede, plan), 1) rumlig afgrænsning; 2) struktur, den måde, hvorpå et stof er ordnet; 3) det fælles for fl. enkelting; 4) sprogligt el. symbolsk udtryk i mods. til dets mening el. betydning; 5) et ords gramm. form (ental el. flertal osv.); i da. gramm. spec. om diathese.

form, *jur.*; medens visse retsordere i mange tilf. kun tillægger en viljersklæring retsvirkning, når den er afgivet i en vis f, f. eks. skriftlig, for en notar el. domstol, anerk. da. ret som hovedregel det blotte mundtlige løfte som forpligtende. I enk. tilf. opstilles dog f-krav, f. eks. har en veksels el. check kun virkning som sådan, når de i loven foreskrevne krav til dens indhold er opfyldt.

form, *mus.*, dens ydre ramme om et musikstykkets indhold, spændende fra enkelt viseform (Weyse: Dagen går med raske fjed) til de store cykliske former (symfoni, sonate), hvor hver enkelt sats igen har sin egen komplicerede f.

form, *psyk.*, 1) en genstands el. flades rumlige omrids; 2) den rækkefølge, hvori psykiske fænomener (især sansedata) opleves.

form, *tekn.*, støbt hullegerne, der leder blæsten ind i ovne.

for'mal (lat. *forma form*), angående formen, formel; for'mal'iter, formalt, formelt; formalit'e't, vedtagne ydre former; nødv. omstændigheder; omsvøb.

'formaldehyd (lat. *formica myre + aldehyd*), HCHO, farveløs luftart med stikkende lugt, kp. ÷ 21°. Det til metylalkohol svarende aldehyd. Fremstilles

af denne ved oksydation og oksyderes selv let til myresyre. f polymeriserer let til fast form. Anv. til formalin, til kem. synteser og til desinfektion.

forma'li'n el. *formol*, 35-40% vandig opløsning af formaldehyd. Anv. bl. a. som antiseptikum og desinfektionsmiddel, konserveringsmiddel for naturhist. samlinger, til hærdning af gelatinehinder og som reduktionsmiddel ved forsvøning af spejle; især t. fremst. af formstoffer.

forma'lisme (lat. *forma form*), 1) hænges sig i sproglige udtryk uden tilstrækkelig hensyn til meningen; 2) i logik og mat. det blotte tegnsystem uden hensyn til dets interpretation.

formalitetsprocedure, procedure ang. de formelle betingelser for, at retten kan tage sagens realitet under påkendelse, f. eks. om en sag af den påg. art overhovedet kan indbringes for domstolene, el. om den henhører under admin.

for'ma't (lat. *formatus* formet), størrelse (især af papirark og bøger), omfang.

formation (lat. *formare* forme), 1) *geol.*, den i en *geol.* periode afsatte lagserie. f forenes i større grupper (modsvarende tidsaldrer). Efter prækambrium findes fl. *geol.* f regnet nedfra: i paleozoiske gruppe: kambrium, ordovicium, gotlandium, devon, karbon, perm; i mesozoiske gruppe: trias, jura, kridt; i tertiære gruppe: tertiar, kvartær; 2) *mil.*, af d.s. opstilling; fylking.

formbrændsel betegner hyppigst inden. torvejord, der er presset i form af en cylinder el. lign. Foretrækkes ofte for andet indenlandsk brændsel, da det er lettere at fyre med end tørv.

Formby [få:mbi], *George* (f. 1904), eng. filmskuespiller. Komiker og ukulelesanger i til dels meget primitive eng. film, f. eks. »Det Ligger i Luften« (1938).

for'mel (fr. af lat.), formal; overensstemmende med visse regler; gældende i teorien, men ikke i praksis; vedtægtsmæssig; bundet af formerne.

for'mel (lat. *formula* regel), 1) vedtaget, kort udtryk; 2) ethvert matematisk udsagn, der er skrevet i matematisk tegn; 3) den kem. f (bruttoformel) for et stof angiver v. hj. af det kem. tegnsprog og tal stoffets kvalitative og kvantitative sammensætning af grundstoffer, f. eks. angiver H₂O (vand), at et vandmolekyle består af 2 atomer brint og et atom ilt. Konstitutionsf. angiver hvorledes atomerne indbyrdes er forbundne, f. eks. H₂O = H-O-H, d. v. s. 2 brintatomer er begge bundet til iltatomet. For eddikesyre har man bruttoformlen C₂H₄O₂ og konstitutionsformlen CH₃COOH.

Form'ent, *Damián* (ca. 1480- ca. 1541), sp. billedhugger. Oplært i den gotiske tradition (fremstilling af Marias liv på *hjalteret i domkirken i Zaragoza*) udviklede han sig til renaissancekunstner (*passionsrelieffet i domkirken i Huesca* (1520-34)).

Formen'tera, sydligste ø i den sp. gruppe Pityuserne, 83 km², 3400 indb. (1940).

former, håndværker, der fremstiller forme i støberier.

for'me're (lat. *formare* forme), *mil.*, stille, ordne en *mil.* styrke.

for'me'ring (mnty. *vormeren* gøre (til) flere), d. s. s. forplantning, bruges særlig om deling, knopskydning o. a. former for ukonnet forplantning. 'vegetati'v f hos planterne består i, at dele af en plante uden nogen kønsproces løsrives fra denne og ved selvstændig vækst danner nye planter. Veget. f sker hos encellede planter ved en tvædeling af en celle (bakterier), hos blomsterplanter f. eks. ved, at der dannes udløbere (jordbær), el. ved ynglekopper (vorterod), el. ved dannelsen af knolde (kartoffel, vorterod). Dyrede planter kan kunstigt formeres ved aflægning, stikning el. podning.

for'me'ring (bogbinderi), på en indbundet bog den del af pappet som rager ud over bogblokken.

formeringshus, et særligt konstrueret drivhus, hvori foretages podning, frø- og stiklingsformering af visse planter, der kræver varm, fugtig og indsluttet luft på dette stadium af deres udvikling.

formhistorie, nyere teol. forskningsprincip, som undersøger Ev.s forhold til den bagved liggende mundtlige tradition (synopse).

Formia [*formia*], ital. badested 70 km NV f. Napoli; 17 000 indb. (1936). Cicero havde villa i **F** (lat. *Formia*) og myrdedes i nærheden.

formia't (lat. *formica* myre), salt af myresyre.

formicatio (lat. *formica* myre), myrekryber, fornemmelse, som om der kryber små dyr over huden, hyppigt symptom ved lidelser af nerver og årer.

formida'bel (lat. *formidare* grue), frygtindgydende, skrækkelig.

formidende omstændigheder, jur., forhold, som medfører, at der idømmes en forholdsvis mild straf for en forbrydelse; f kan ikke uden særlig lovhjemmel føre til en straf, der ligger under det sæd. v. minimum for straffen for den påg. forbrydelse.

formindkelsesglas, konkave linser, der danner formindskede billeder.

formindkelsesord, gramm., d. s. s. diminutiv.

formindsket, mus., et interval, som er en halvtone mindre end de små el. rene intervaller.

formkonstans, en rumlig formpattelses relative uafhængighed af ændringer i net-hindebilledet.

formlære, gramm., læren om fleksion og ord dannelse.

forming, fremstilling af plastiske forme t. metalstøbning; disse kan, mods. permanente forme af metal, gibs o. l., kun bruges en gang. Til plast. forme anv. fugtig sand, masse (fed formsand) el. ler. Fugtigt sand indeholder nogle få % ler som bindemiddel, masse mere ler samt heste-el. kogødning. Forme af masse og ler tørres og stryges m. sværte af lervand, trækulspulver og grafit. Fugtige sand-forme pudres m. trækulspulver og grafit. Der formes over en model af træ el. metal, så meget større end genstanden som materialet svinder ved storkning og afkøling. Hulheder i godset frembringes v. hj. af kerner af formmateriale. Mindre forme udføres i formkasser, større i støberigulvet el. mures af ler og vragsten.

formodstand, en modstand, der indskydes i et elektr. kredsløb for at formindskes strømstyrken. f anv. også ved voltmetre for at forøge måleområdet.

formo'l (lat. *formica* myre), d. s. s. formalin.

Formosa (portug. den smukke), kin: *Tai-wan*, kin. ø ud for SØ-Kina; 35 835 km²; 6 084 000 kin. indb. (1946), som i lavlandet uden om de N-S-gående bjerge (højeste punkt 4145 m) dyrker jorden på kin. vis. Hovedstad: Tai-peh. Klimaet er trop. og regnmængden stor. Der dyrkes ris, sukkerrør, batater, te, tobak, bananer, jute, ramie, ananas og oranger. Eksport af ris, sukkerrør og ananas. Til Jap. efter jap.-kin. krig 1894-95; indlemmet i Kina aug. 1945.

Formosa-strædet, stræde ml. Kinas østkyst og Formosa. Mindste bredde: 120 km.

formsten, teglsten med anden form end normalt. Bruges til bånd, friser, vinduesindfatninger m. m.

formstoffer (eng. *plastics*), betegn. for et stadigt stigende antal højmolekylære stoffer, som i et vist temperaturinterval bliver plastiske, hvorved de kan formgives ved presning, støbning el. lign.; anv. i elektroteknikken, industrien, husholdningen osv. f inddeles i termoplastiske f (der uden forandring kan opvarmes til formbar tilstand) og termohærdende f (der antager deres endelige tilstand ved opvarmning). Ved f forstås særlig kunst-harpikser o. l., men i videre forstand omfatter f også gummilignende stoffer (elastomere) og produkter, der er formet til træde el. folier, ligesom mange f anv. som imprægneringsmidler, lakræstoffer og som klæbemidler i lagdelte materialer (f. eks. krydsfiner og splintfrit glas). Den voldsomme produktionsstigning for f fremgår af, at USA i 1947 fremstillede over 600 000 t, mens der i 1934 fremstil-

ledes mindre end 50 000 t. I det flg. gives en kort oversigt over nogle vigtige f, m. h. t. råstoffer og mellemprodukter henvises til hosstående tavle. Blandt de modificerede naturstoffer (med naturlig højpolymer opbygning) er vulkaniseret kautsjuk ældst (Goodyear 1838), fremstillet ved vulkanisering af naturgummi med svovl; med mere svovl fås ebonit. Protein-f, specielt kasein hærdet med formaldehyd, fremkom i 1897 under navnet galalit. Af cellulose-f er celluloid mest kendt, og benyttes trods sin brandfarlighed i stor udstrækning. Hydratcellulose-f fremstilles over viskose, anv. bl. a. til kunstsilke (viskose-silke) og cellofan-folier. Andre f, der fremstilles af cellulose er: celluloseacetat og ætylcellulose, der kan sprøjtestøbes el. anv. som lakker, ikke-brændbare film osv., samt vulkanfiber til kuffletter og pakninger. De egentlige syntetiske f opbygges af simpelt sammensatte lavmolekylære stoffer, der ved polymerisation omdannes til højmolekylære f, hvis egenskaber bl. a. kommer til at afhænge af polymerisationsgraden og molekylkædernes orientering. De opbyggende grundelementer betegnes monomere; indgår flere slags monomere tales om blandingse. co-polymeriseret. Dannes den monomere ved kondensation, tales om kondensationspolymeriseret. Nogle vigtige syntetiske f er: vinyl-f der indeholder ætylenradikalet $H_2C=CH-$, herunder polyvinylacetat, der anv. til fremstilling af kunstlæder, folier osv.; polyvinylchlorid der har stor mekanisk, termisk og elektrisk modstandsdygtighed og bl. a. anv. til kabelisolering; kloreret polyvinylchlorid der er meget kemisk modstandsdygtig og anv. til filterdug; polystyrol der anv. i lakteknikken og til sprøjtestøbning af radiodele osv.; polyætylen anv. til isolationsmaterialer og med lavere polymerisationsgrad som smørelolie. Polyakrylater og særlig polymetakrylater, som har optiske egenskaber der ligner crownslasets, anv. til optiske formål og tandproteser. De hidtil mest anv. f er fenol-f, fremstillet ved kondensation af fenoler med formaldehyd; hertil hører Bakelit, der bl. a. har stor kem. modstandsdygtighed. Også urinstof-f, fremstillet ved kondensation af urinstofderivater med formaldehyd, har stor betydning; anv. til fremstilling af lyst farvede genstande; af samme type er melamin-f, der i fl. henseender har endnu bedre egenskaber. Til syntetiske f hører endvidere Nylon, der f. eks. fremstilles af heksametylendiamin og adipinsyre; anvendes til tekstilvarer og børstehår. Endelig skal siliconer nævnes. De består af organiske siliciumforbindelser og har stigende anv. bl. a. som varmebestandigt elektrisk isolationsmateriale og som smørelolie. - f-teknikken finder sig i stadig udvikling, nye produkter, nye anvendelser og nye betegnelser vil stadig fremkomme. (Hertil oversigtstavle).

formtal, en i skovbrug anv. størrelse til bestemmelse af stående træers el. stammes lse rumindhold. f beregnes efter nøjagtig udmåling af fædede træers rumfang, grundflade og højde, og de derved fundne f overføres til tilsvarende stående træer. Produktet af et træes højde og grundflade i 1,3 m højde over jorden (internat. fastsat måle højde) multipliceret med f giver træets rumfang.

formue, de goder, rettigheder og forpligtelser, der kan omsettes, og som har en pris. I skattemæssig hens. undtages dog bl. a. en del forbrugsgoder (møbler, klæder m. v.).

formuefællelskab, fælleseje, navnlig den formueordning, der indtræder ved ægteskabets indgåelse, medmindre der ved ægtepagt etableres særje.

formueret, 1) en retlig beskyttet økonom. interesse, herunder navnlig rettigheder over fast eiendom og løsøre samt fordringsrettigheder; 2) indbegrebet af de regler, som gælder om de enkelte formuerettigheder.

formueskat rammer den til et best. tidspunkt konstaterede sum af en persons økonom. værdier, i alm. dog kun erhvervs-mæssig formue (ikke bohøve o. l.), og bliver således egl. en ekstra indkomstbeskatning af formueindtægter. I Dam. betales kun f til staten og den fælleskomm. udligningsfond. f udgjorde 1946-47 i alt ca. 90 mill. kr.

formuestigningsafgift, led i den da. engangsbeskatning 1946.

formu'la'r (lat. *formula* regel, norm), 1) erklæring, udformet med henblik på tilbagevendende rel., retslig o. l. situation, oftest med fast rytmisk ledning (eds-, trylle-f); 2) skrivelse, skema, bestående af fl. formelagtige, forskriftgivende sætn., evt. spørgsmål til besvarelse.

formularbøger, samlinger af formularer til jur. dokumenter.

formularproces, den i Rom fra ca. 150 f. Kr. til ca. 250 e. Kr. anv. procesmåde; navnet hidrører fra, at prætor i en til dommeren rettet formula fastslog, hvad sagen drejede sig om, hvorved der blev draget klare grænser for dommerens virksomhed.

formu'le're (lat. *formula* regel), udtrykke i fast form.

formynder (nty.), ældre betegn. for værge. **formynderregering**, det organ, som fører regeringen på en umyndig el. sindssyg konges vegne, navnlig hvor magten er lagt i hænderne på fl. personer (f. eks. under Christian 4.s mindreårighed). Efter gældende da. ret føres regeringen i tilf. af kongens umyndighed, sygdom el. fravær af en rigsforsamling.

Formynderkabsystem, Det Internationale, det ved FN's pagt skabte system til afløsning af Folkeforbundets mandat-system for administration af ikke-selvstyrende områder. Formålet er disse områders gradvise udvikl. til selvstyre. Tilsyn føres af det særl. Formynderkabsråd (Trusteeship Council) bestående af repræsentanter for formynderstaterne og stormagterne samt et tilsv. antal af generalforsamlingen valgte medlemmer.

formæstetik, 1) gren af æstetikken, som undersøger formskønhed; 2) opfattelse, if. hvilken formskønhed er vigtigere end de til indholdet (meningen, ideen, virkelighedsligheden) knyttede æstet. værdier.

formækelse, astron., det fænomén, at et himmellegeme helt el. delvis dækkes af et andet, el. kommer ind i et andet himmellegemes skygge.

for'na'le (et stykke skyts) vil sige at gøre skyts momentant ubrugeligt, opr. ved at drive en nagle (som) ind i fænghullet.

Forna'rina, kvindeportret af Raffael i Palazzo Barberini i Rom. Den fremstillede har muligvis tilknytning til R-s liv.

for'navn, et individs personlige navn i modsætning til efternavnet, der alm. er fælles for hele fam.

For'na'x (lat.), stjernebilledet Ovnen.

For'nebu [-bu], halvø V f. Oslo med den ene af Oslos 2 lufthavne, åbnet 1939.

for'nikling, elektrolytisk udfældning af et tyndt nikkellag på metalgenstande til forskønnelse og rustbeskyttelse; man forretager ofte efter f en forkromning, som sparer pudning. Som f-sbad benyttes en vandig opløsning af nikkelsulfat el. -klorid med forskellige tilsætninger. Emernerne, der skal fornikles, anbringes som katode, og som anode benyttes meget rent nikkel.

for'nuft, 1) tænkeevne, slutteevne; 2) normal, dagligdags opfatteevne og dommekraft, sund f.

Fornv'nsden [fo(r)n-], sv. arkæol. tidskrift, udsendt siden 1906.

fornyr'dislag (oldisl.: oldtidsversemålet), oldgerm. versmål meget anv. i Eddaen; f består af 8-liniede vers, hver linie har to stavelser med hovedtryk og et varierende antal (ofte to) med bitryk. Allitteration forbinder linieparene.

Fornæs, Jyllands østligste punkt, 6 km NØ f. Grenå; fyr.

forord bryder ingen trætte, d. v. s. en senere opstået trætte kan ikke ændre en på forhånd indgået aftale (forord-ord).

forordning, under envevdelen den alm. betegn. for en af kongen udstedt lov. Or-

det lov anvendtes kun om ganske enkelte love, f. eks. Kongeloven, Danske Lov, indførselsloven.

forøstning, med., cases forandring.

forpagtning, brugsforhold, hvor ejeren mod vederlag giver en anden mand brugsret over sin ejendom i et bestemt åremål.

forplantning, i biol., den proces, hvorved der af individerne opstår nye. Man skelner stort set ml. en vegetativ og en kønnet f. Den vegetative forekommer, hvor dele af et individ løsrives og vokser ud til et nyt (planternes f ved stængel- dele, knopper, yngeløg m. v., ormes, meddysrs, korallers f ved knoppsykning). Den kønede f sker ved, at frigiorte kønsceller (ægceller og sædceller), begge med halvt kromosomtall, smelter sammen til en såk. zygote, en befrugtet ægcelle, der udvikler sig til individ. Ved såk. apogam f dannes individerne ad samme vej som ved kønnet f, men af ubefrugtede ægceller. Hertil regnes jomfrufødsel (parthenogenese) hos bladlus o. a. og frøstøningen hos mælkebøtte, høgeurt o. a. planter.

forpløjningskorps, korps som skaffer hæren mad, foder, klæder, bohøve o. l. og fører dens regnskab.

Forpommern, ty. *Vorpommern*, d. vestl. del af den tidl. preuss. provins Pommern; 1946 forenet m. Mecklenburg.

forposter, vagter fremskudt af hvilende styrke for at standse el. sinke fjenden til styrken er rede til kamp el. horigang.

forprang, forkøb, det fra gl. tid og indtil næringsloven af 1857 forbudte opkøb af varer, før de nåede frem til torvet i købstæderne.

forpuffning (ty. *Puff* lille knald), eksplosion af ringe styrke (langsomt forkøb). For sprængstoffer bestemmer man f-temp., der er udtryk for deres stabilitet.

forrejsning, et skibs forreste mast med tilbehør.

forrentningsprocent, landbrugets, den kapitalrente, som er opnået af den samlede landbrugskapital målt ved den bogførte skattemæssige værdi, handelsværdien el. den investerede kapital.

Forrestal [Farrast], James W. (1892-1949), USA-politiker, Industrimand, demokrat; vicemarinemin. 1940-44, derpå marinemin. efter Knox; 1947 til marts 1949 forsvarsmin. og chef f. samlede væbnede styrker. Selvmord efter nervesammenbrud. (Portræt).

forrentningsfører, den, der på en andens vegne har den overordnede ledelse af en forrentningsvirksomhed.

forrentningsministerium, i lande med parlamentarisk system en regering udnævnt til at føre de løbende forretn. i en overgangsperiode, til en parlamentarisk regering kan dannes.

forrentningsorden, de regler, som gælder om forrentningssagen i en forsamling af mere permanent karakter.

forrentningspapirer, postal betegn. for åbne brevfordersendelser med indhold af nærmere bestemt art, f. eks. fakturaer, kvitteringer o. a. Påtegnes »f« og besørger til nedsat takst.

forykthed, sindssygdom præget af vrangforestillinger oftest drøende sig om forfølgelser el. chikanerier.

forræderi, handling, der gavner fjenden og skader egen krigsmagt.

forræderloven af 1. 6. 1945. Som grundlag f. retsopgøret efter den ty. besættelses ophør udstedtes Lov Nr. 259 af 1. 6. 1945 om Tillæg til Borgerlig Straffelov ang. Forræderi o. a. Landskadelig Virksomhed. f havde tilbagevirkende kraft, idet den fandt anv. på forhold, der var begået i tiden fra og med 9. 4. 1940. (Desuden genindførte den livsstraf for de af loven omfattede handlinger. Ved lov nr. 356 af 29. 6. 1946 indførtes forsk. ændringer i f.

forrådnelse, nedbrydning af proteinstoffer under indvirkning af bakterier. Nogle bakterier foretager den første nedbrydning til proteoser og peptoner, medens andre nedbryder disse stoffer videre, først til aminosyrer og juleglugende stoffer som indol, skatol, merkaptan og

svovlbrinte, som derefter omdannes videre til ammoniak, kulsyre, fosfater og sulfater. f er et vigtigt led i naturens kredsløb, idet døde dyr og planter herved omdannes til næringsstoffer for ny plantevækst.

fors (sv.), vandfald.

fors'a'ger, et projektil, hvis laddnings påtændelse af en el. anden grund svigter således at eksplosionen ikke indtræder.

forsamlingsret. I h. t. gr.l.s § 86 har borgerne ret til at samle sig ubevåbnet. Offentl. forsaml. har politiet ret til at overvære. Forsaml. under åben himmel kan forbydes, når der af dem kan befrægtes fare for den offentl. fred.

forsats i *bosbinderi*, et enh. foran og bag i bogen anbragt dobbelt blad; det ene (spejlet) klæbes på bindets inderside; det andet (det flyvende blad) hænger frit.

forsatslinse, fot., linse, der skydes ind foran objektivet og enten forlænger el. forkorter brændvidden.

Forsberg [fa(r)ʃbærj], Nils (1842-1934), sv. maler, elev af Bonnat; portrætter, hist. og genrebll. *En Helts Død* (1888, nat.mus. i Sthlm.) m. motiv fra den fr. ty. krig 1870-71.

forsøelser, i strafferetten betegn. for mindre lovovertrædelser, mods. forbrødelser.

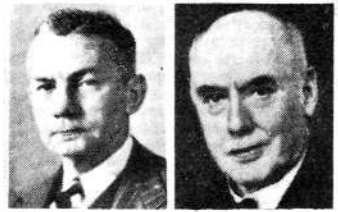
forsejl, alle sejl foran forreste mast.

Forsell, se tillige Forsell.

Forsell, John (1868-1941), sv. operasanger (baryton), opr. officer. Deb. 1896 i Sthlm. Sang 1909-10 ved Metropolitan Opera i New York. 1924-39 chef for operan i Sthlm. Havde en skøn stemme, som han forbandt med en blændende scenisk optræden. (Portræt).

Forseth, Einar (f. 1892), sv. maler; har bl. a. udført *mosaikdekorationer i »Gyllene salen» i Sthlms rådhus* (1923).

forsikring el. assurance, en på gensidighed bygget fordeling af en fælles risiko for økon. tab som følge af hændelige uheld. Reelt består f i, at en kreds af personer (de forsikrede), som alle er udsat for samme fare, solidarisk garanterer hinanden dækning af evt. indtrædende tab ved skader af nærmere angiven karakter. I praksis indskydes i alm. et mellemlid (forsikreren - som regel et selskab), der for overtagelse af risikoen opkøber løbende præmier hos forsikringstagerne og på grundlag heraf udbetaler erstatn. til disse, hvis og når den pågæld. skad. indtræffer. - *Præmien* kan ved statistikken og *f-matematikken* hjælp forudberegnes med en vis sikkerhed p. gr. af de pågældende begivenheders tilfældige karakter. Erstatning af indtruffen skade udbetales i livs- og anden summaf i alm. med den konstante f-sum, i - værdif kum med den skete værdiforringelse, maksimal f-summen. - Forløbere for egl. f fandtes i middelalderen i form af en art hjælpekasse inden for gilder og lav samt som »brandgilder»; f i moderne forstand voksede frem med handels- og pengekapitalens vækst fra 13. årh. og særlig siden 17. årh. Den første moderne f-form var so-f, senere fulgte brand-f, livs-f m. m. f er et væs. led i den moderne kreditøkonomi. Man kan skelne ml. flg. hovedgrupper (idet der dog både findes kombinerede og overgangsfl.): 1) skades-f (mod skade på ting), herunder størstedelen af sø- og anden transport-f, brand-f, hussyr-f, tyveri-f m. m.; 2) interesse-f (mod økon. risiko knyttet til en rettighed el. et ansvar), f. eks. garanti-f, ansvars-f, kurs-f, kredit-f, kautions-f, f af forventet fortjeneste; 3) person-f (mod økon. risiko knyttet til personl. forhold), herunder livs-f og pensions-f, ulykkes-f, syge-f, invaliditets-f, aldersoms-f og arbejdsløsheds-f. De sidstn. arter af f har især haft bet. for arbejderklassen og er under navn af social-f (mods. egl. social-forsorg) i større el. mindre omfang gennemført af det offentl. med tilskud fra stat, kommuner og evt. arbejdsgivere. Til underbygning af de forsk. f-former findes endv: 4) gen-f, hvor et selsk. forsikrer en overtagen risiko i et andet selsk. Forholdet ml. f-tager og forsikrer er ordnet i en f-kontrakt, policen, og er i mange lande nærmere reguleret v. lov, i Danmark

James W. Forrestal.

John Forsell.

v. f-aftaleloven 1930. For at beskytte de forsikrede og sikre tilliden til f-væsenet findes desuden offentl. tilsyn med f-virksomhed, omfattende bl. a. statsanerkendelse for at drive f-virksomhed (f. eks. for livs-f-selsk.) og tilsyn gnm. f-rådet.

forsikringsaftaleloven af 15. 4. 1930 indeholder de alm. regler for de vigtigste forsikringsforhold. En række af dens bestemmelser kan ikke fraviges ved aftale.

forsikringsmatematik, en gren af den anv. matematik, f har hidtil væsentligst kun fundet anv. inden for livs- og invaliditetsfors., hvor den er uundværlig, medens skadesfors. kun i ringe grad har taget mat. hjælpemidler i brug. V. hj. af rentesregning og sandsynlighedsregning anvendt på dødelighedsstatistik udarbejder livsforsikringselskaberne tabeller over præmier, livrenter, kapitalværdier m. m. Beregningerne forestås af en til selskabet knyttet ansvarshavende aktuar.

Forsikringsrådet, oprettet 1914 som statens kontrolorgan over for livsforsikr.-selsk.; senere er dets myndighed udvidet til også at omfatte skadesforsikr. (1934) og pensionsforsikr. (1935). F sorterer under handelsmin.

forsikringselskaber, sammenslutninger, der påtager sig at tegne forsikringer. f er organiseret i 1) *gensidige selsk.*, dannet af de forsikrede på andels-basis; et evt. overskud tilhører de forsikrede, der kan få dette udbet. som bonus, men omvendt gnm. solidarisk hæftelse er forpligtet til evt. fornødne efterbetalinger; 2) *forsikr.-aktieselsk.*, hvor overskuddet tilhører aktionærerne, der dog (p. gr. af konkurrence med de gensidige selsk.) kan lade en del heraf tilfalde de forsikrede som bonus; 3) *statsanstalter* (i Danmark således Statsanst. for Livsforsikr.), der ligeledes udbetaler bonus og i øvr. ikke tilsiger et forretn.overskud. Enkelt-assurandører findes på grund af de stadig st'igende kapitalkrav nu sjældent, en undtagelse er det engl. *Lloyd's*, hvor de deltag. enkeltpersoner garanterer for hinanden. I Danmark findes i sfoforsikr. 3 selsk. organiseret som sammenslutn. af priv. assurandører, der med hele deres form hæfter for hver sin procentdel af hver forsikr. (*»limiterede» selsk.*).

forsikringsvang, ved lov påbudt forpligtelse til at tegne forsikring, i Danmark bl. a. ved den lovpilgt. ansvarsforsikr. f. motorkøretøjer og pligten til at være medl. af en sygekasse el. sygeförening.

forsikringsvidenskabelig eksamen, eksamen v. Kbh.s Univ., i forsikringsvidenskab og statistik, ordnet v. kgl. anordning af 1925. Studietid 6-6½ år. Titel: cand. act.

forsinking, håndværk, se sinking.

forsiring (ty. *Verzierung*), d. s. s. ornament.

forskalling (ty., beslægtet m. skal), 1) lofts-f, beklædning af ru brædder under loftsbjælkerne. f dækkes med rorvæv og puds; 2) ved betonstøbning er f den form, oftest af træ, hvorefter betonen udstøbes.

forskælsstærskel, den mindste mærkbare intensitetsforsk. ml. 2 påvirkninger af samme sansorgan.

forskole, da. skoleform på landet for børn til 10 års alderen. Undervisn. gives af forskolelærere i 2 års udd., der også kan undervise i hele skolen i de spec. pøgefag.

forskrivning, skriftlig forpligtelse.

forskydning, *geom.*, d. s. s. forkastning.

forskydningsstyrke, den spænding der

findes ved at dividere brudlasten for et i to konsekutive tværsnit af lige store og modsat rettede kræfter påvirket legeme med tværsnitsarealet. Er lasten mindre end brudlasten, kaldes den udrægnede værdi forskydningspændingen.

forskæring af vin og spirituosa, blanding af forsk. vinsorter el. tilsætning af destilleret vand til koncentrerede spirituosa el. af rent sprit til originale spirituosa.

forslag, mus., forsning, der består af en ekstranode der anslås umiddelbart for hovednoden. Der skelnes mellem langt og kort f.

Forsman, Georg Z., Yrjö-Koskinens opr. navn.

for smed at rette bager, citat fra Wessels komiske fortælling »Smeden og Bageren« (rette = henrette).

forsoning, 1) *rel. hist.*, den tanke, at menneskets rel. stræben går ud på at sone en skyld over for Gud; kendes ikke fra primitiv-antik rel., men fra jødedommen, og kom derfra ind i den kristne frelseslære; 2) *teol.*, udtryk for genoprettelsen af det ved synden brudte forh. ml. Gud og mennesker. Den objektive f-slære hævder, at f sker ved, at Guds vrede overvindes ved Kristi stedfortrædende offerdød; den subjektive f-slære går ud på, at Kristi død som udtryk for Guds kærlighed skal overbevise menneskene om, at Gud vil tilgive dem synden.

forsorningsdagen (hebr. *jôm hakkippûrim*, *jôm dag + kippûr* forsoning), den årlige israelitisk-jød. sonedag, som falder på d. 10. tischri (sept.-okt.). De forsk. ofre for præsterne og folket beskrives 3. Mos. 16.

forsorgsloven, Lov om Offentl. Forsorg af 1933 m. senere ændr. indeholder de alm. regler for soc. forsorg, således om forsørgelsesret og forsørgelsessted, om admin., der varetages af de soc. udvalg og socialkontorerne, om regnskabsform og refusionsregler, samt om børneværn, børnebidrag, sørforsorg, anden sørhjælp, kommunehjælp og fattighjælp, medens reglerne for de soc. forskringsordninger og nyere sociale foranstaltninger findes i særl. love. Udgifterne efter f var 1946-47:

	Mill. kr.
børneforsorgen	33,4
børnebidrag	17,5
skolebespisning	2,6
sørforsorgen	49,8
sørhjælp i øvr.	23,5
kommunehjælp	31,3
fattighjælp	1,7
øvr. udgifter (bl. a. admin.)	25,5

i alt ... 185,2

Udgifterne påhvilede:	
staten	90,4
opholdskommunerne og amterne	48,5
Mellekommunale Refusionsforbund	23,6
Fælleskommunale Udligningsfond	22,8

'fospinding, alle mæk. operationer ml. kæmning og finspinding, hvorved de ved kæmningen parallelt ordnede spindtaver, over grundflor, grundbånd osv. ved deling, strækning, doubling, drejning osv. omdannes til forgårn.

forspærring, ekstra sikring for en lås med en skive, der dækker nøglehullet og kun kan fjernes af den, der kender mekanismen.

Fors'sell, Gösta (f. 1876), sv. læge, 1910-26 overlæge ved Radiumhemmet i Sthlm. 1916 prof. i radiologi. F har haft stor bet. for radiologiens udvikling i Norden.

Fors'slund [fä(r)s'lünd], Karl-Erik (1872-1941), sv. forfatter og højskoleforstander. Forsvarede i digte og fortællinger, bl. a. *Storgården* (1900) de elementære værdier; hjemstavnfølelse, naturglæde o. l.

forst (ty.), skov.

Forst, ty. by i Brandenburg ved Neisse og grænsen til Polen; 45 000 indb. (1939). Metal- og tekstilindustri.

Forst, Willy (f. 1903), østr. filmskuespiller og -instruktør. Startede som skuespiller, Wien og Berlin. Har bl. a. iscenesat lystspil og musikfilm: »Maskerade« (1934), »Bel Ami« (1939). Virker også efter 2. Verdenskrig som instruktør.

forstakademi, højere undervisningsan-

stalt iskovbrug. I Det Da. Monarki var der et f i Kiel 1786-1833, hvorefter undervisningen flyttedes til Polyteknisk Læreanstalt og 1863 til Landbohøjskolen.

forstand, tænkeevne, især evne til at abstrahere og distingvere skarpsindigt.

forstassistent, faglig uddannet medhjælper (som regel forstkandidat) hos en skovrider, evt. andetsteds.

forstavelse, gramm., d. s. s. præfix.

forstbotanik, læren om de planter, der har bet. for skovbruget.

forsteninger, aftryk el. rester af fortidens planter og dyr. Bloddele forsvinder, men kan efterlade aftryk. Skeletdele og skaller kan bevares, ofte dog mer el. mindre omdannede. Aftryk af et hulrum inden for skaller kaldes stenkærner.

'Forster, Albert (f. 1902-48), ty. nazist. politiker. 1930 Gauleiter i Danzig, efter Danzigs indlemmelse 1939 rigsstatholder. Maj 1945 arresteret af de Allierede; 29. 4. 1948 dømt til døden af den po. højesteret i Gdańsk.

Forster [fä:stə], Edward Morgan (f. 1879), eng. forfatter. Fortællingerne *The Celestial Omnibus* er præget af rel. mystik. Opsigt vakte romanen *A Passage to India* (1925, da. *Indiske Dage* 1935), om misforholdet ml. englænderne og inderne.

'Forster, Georg (1754-94), ty. naturforsker; var ligesom faderen (J. R. F.) Cooks ledsager 1772-75. Hovedværk: *A Voyage Around the World* (1777).

'Forster, Johann Reinhold (1729-98), ty. naturforsker. Deltog i Cooks 2. rejse; er blevet kaldt den sammenlignende geografis grundlægger.

forstinssekter, insekter, der har bet. for skovbruget som skadedyr el. omend sjældnere, som nyttige dyr, f. eks. snyltere, der angriber skadedyr.

forstinspektør, d. s. s. skovrider.

forstkandidat, den, som har bestået skovbrugseksamen.

forstoppelse (*obstipatio*), træg, mangelfuld el. ganske manglende tarmudtømmelse; findes under meget forsk. forhold. Hyppigt skyldes f en svækkelse af tarmmuskulaturen, i andre tilf. en lidelse af tarmnerverne. Endelig kan f bero på mæk. forhindringer (svulster, forsnævninger o. l.). Behandlingen må rette sig efter tilf.s art. Vigtig er regulering af diæt og levevis. Ofte anv. mineralske og vegetabiliske afføringsmidler.

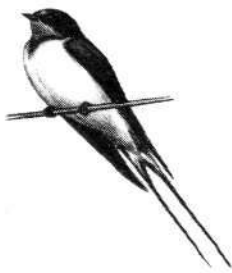
forstrand, den del af stranden, der ligger ml. havstokken og det dybere vand.

forstrandsret, retten til hvad der findes på forstranden. Tilkommer staten, bortset fra enkelte steder.

forstreng, del af rygmarvens hvide substans.

forstrækning, udspænding af muskler, sener og ledbånd ud over deres naturlige elasticitet. Medfører småbristninger og blodudtrædninger og kan forårsage stærke smerter.

forstusvale (*Hirundo 'rustica*), sortblå-

hvid svale m. rustød strube, skålformede rede i stalde, lader o. l., alm. i Danm. Trækfugl.

forstuvning (*distorsion*), læsion af et led, hvorved ledenderne drejes og momentant fjernes fra hinanden, men går på plads igen. På gr. af bristning af dele af ledkapslen fremkaldes blodudtrædninger og hævelse i og om leddet.

forstzoologi, læren om de dyr, navnlig insekter, som har bet. for skovbruget.

forstærker, el., apparat til forøgelse af en

signalstrøms styrke. Elektronrøret er det virksomste organ i en f.

forstærkerstation for telefonkredsløb findes i Danm. bl. a. i Kbh., Nykøbing F., Korsør, Nyborg, Kolding, Århus, Skive og Kalundborg.

forstærkning, fot., behandling af negativ, hvorved sølv et omdannes til mere dækkende stoffer el. nye stoffer overlejres sværtningen, så denne øges. Meget brugt er uranforstærker, kviksølvforstærker og cyanforstærker.

forstærkningsfaktor angiver i radioteknik et elektronrørs forstærkning af spændinger fra gitter- til anodeside.

forstærkningskærm, karton dækket af et lag cadmiumwolfram, der fluorescerer ved røntgenbestråling. I den røntgenfot. teknik anv. en f på hver side af røntgenfilmen, der har et lysfølsomt lag på begge sider. Medens filmens følsomhed for røntgenstrålerne er ret svag, er den særlig følsom over for det blålige fluorescenslys, f udsender; dette danner billedet på filmen, og den fot. effekt øges ca. 10 gange.

forstav, afslutningen på skibsskroget fortil. Bygges i alm. nu i stålskibe som pladestavn.

forstørrelsesglas, konvekse linser, der kan danne forstørrede billeder.

forstørring, fot., fremstilling af stort positiv ud fra lille negativ. f sker v. hj. af et fot. objektiv.

for'støtte, sov., støtte, understøtte, f. eks. f en mast ved vant (til siderne) og ved stag (forefter).

forståling, overtrækning af metal med et lag af jern enten elektrolytisk (f. eks. i galvanoteknikken) el. efter metalprojektmotoden; f har bet. ved reparation af slidte maskindele og til underlag ved fortinning af støbejernsdele. Ved plettering forstås med rustfri stålsorter. Med f menes ofte: tilsvejsning af et stykke hærdeligt stål som æg på et værktøj.

forsumpning, dannelse af mose på lavning el. flade arealer, hvis fugtighed forøges.

forsumpningsmose, mose dannet ved forsumpning, oftest opbygget af tørvemos, der kan vokse op over opr. grundvandsstand.

forsvarer, den, der optræder til fordel for den sigtede i en straffesag. Skal i reglen være sagfører. Hvis sigtede ikke selv har antaget en f, skal i visse tilf. retten beskikke ham en sådan. Også i ægteskabsager og visse andre borgerl. sager kan der blive tale om beskikkelse af f.

Forsvarsbrødre, De Danske, forening af mænd, der har tjent i hær og flåde og virker for at styrke fædrelandskærlighed og forsvarsvilje. Den ældste forening grl. 1875 i Horsens, hvor også landsorganisationen »De Samvirkende Da. Forsvarsbrøderselskaber« dannedes 1905. Antal medl. 1948: ca. 47 000, deraf i Kbh. 1510.

forsvarsforbund, sammenslutning ml. stater med det formål at yde gensidig hjælp i tilf. af angreb udefra. Efter 2. Verdenskrig er der ml. stormagterne og ml. visse af Tyskls. naboer afsluttet f til forhindring af fornyet ty. aggressionspolitik.

forsvarsminister, i Danm. den minister, under hvem krigs- og marineministerne sorterer. Stillingen blev oprettet 1905, idet der tidl. var en særlig minister i spidsen for hvert af de to min.

forsvarssagen i Danmark. Efter nederlaget 1864 udvikledes i Danm., særlig i kons. kredse, ønske om opbygning af et efter da. forhold stærkt forsvar, da nederlaget i første række ansås forårsaget ved utilstrækkelig forberedelse. I 1870erne foretoges plan for et henholdende forsvar med fæstningsanlæg til beskyttelse af Kbh. Fra ca. 1880 blev dette et hovedpunkt f. Højres politik; Venstre var opr. ivrigt for en kampdygtig hær, men tog afstand fra fæstning alene til Kbh.s fordel, og radikale venstremænd (Horup) hævdede, at 1864 havde vist, at en styrkelse af da. forsvar var formålstøt i konflikt mod stormagt (»hvad skal det nytte?«). Fra 1885-86 begyndte Estrup

anlæg af Kbh.s befæstning v. provisoriske finanslove i åben strid med Folketingets venstreflertal, hvorefter antimilitarismen gik stærkt frem. Bojsens godkendelse af fæstningsanlægget ved forliget 1894 var en hovedårsag til hans og moderate venstremænds nederlag; uviljen mod militæret var stærkt fremtrædende hos Venstre og endnu mere hos det fremvoksende Soc.dem. Efter Venstres overtagelse af magten 1901 mildnedes partiets stemning noget; 1905 udskiltes de skarpt militærfjendtlige kredse som Radikale Venstre; 1909 fandt I. C. Christensen det nødvendigt at hindre den forgørelse af forsvaret, som Neergaard gik ind for, men der gennemførtes dog en hærlov, som i væsentlig grad styrkede forsvaret. Efter 1. Verdenskrig gennemførte min. Neergaard 1922 nedskæring af forsvaret, mens Rad. og Soc.dem. gik ind for af-rustning m. afskaffelse af alm. værnepligt. Afrustningsforslag standsedes af Landstinget både under 1. og 2. min. Staaung; Kons. Folkeparti fastholdt ønsket om stærkest muligt forsvar, og Venstres sparepolitik og ønske om yderligere nedbringelse af forsvarsordningen førte 1928-29 til Madsen-Mygdals fald. Nazismens magtovertagelse fik 1934 Soc.dem. til åbent at tage afstand fra isoleret da. af-rustning, men nogen større udvidelse af forsvaret blev ikke foretaget ved ordningen af 1937. Venstre gik nu ind for stærkere forsvar; Rad. fastholdt i hovedsagen den tidl. opfattelse. Trods militærets arbejde for at ændre stemningen fastholdt flertallet af befolk. i slutn. af 1930'erne uvenlig indstilling mod hær og flåde; fra 9. 4. 1940 foregik hos de fleste en fuldstændig svigning, så at af-rustningstanken syntes totalt opgivet og øgede forsvarsbevillinger efter 1945 ikke mødte større modstand.

forsyn (lat. *providentia*), i dogmatikken tanken om Guds omsorg for menneskene, som lever i en lidelsesfyldt og ond verden. Man har undertiden skelnet ml. det alm. el. generelle og det særlige el. specielle f, d. v. s. omfattende henl. alle mennesker og de omvendte.

Forsyningsministeriet, i året 1947 et særligt min., udskilt fra handelsmin.; under F sorterede Prisdiret. og Dir. f. Vareforsyning.

Forsyts-Sagaen [få:sait], den eng. forf. John Galsworthys hovedværk.

For-sythia (efter eng. botaniker Wm. Forsyth (1737-1804) som bragte planten fra Kina), slægt af olietrefæm., buske med firfaliige, gule kroner. Blomstring for løvspring. 3 arter (Asien, S-Eur.) er alm. prydanter i Danmark og kaldes værgul p. gr. af den tidlige blomstring (april-maj).

forsæbning, hydrolyse af ester v. hj. af en base, hvorved esteren spaltes til alkohol og syre, der dannet salt med basen. Betegn. f kommer af sæberne, der er salte af fedtsyrerne og fremstilles ved f af fedtstofferne. f-tallet angiver antal mg kaliumhydroksyd (KOH), der kræves til fuldstændig f af 1 g af fedtstoffet. De fleste fedtsyrer bruger omkr. 20 vægtprocent KOH til f.

forsæt. Hvor en forbrændelse består i, at der tilføjes et retsgode en skade (f. eks. manddrab, legemskrænkelser), siges der at foreligge f til forbrædelsen, når gerningsmanden har tilsligt el. regnet med skaden som en nødv. el. overvejende sandsynlig følge af handlingen.

forsætning, *gramm.*, en bisætning, der står foran den hovedsætning, hvortil den hører.

for'sætning, en rammet plankevæg, hvor plankerne ikke griber ind i hinanden ved fjer og not el. på anden måde.

forsætter, værktøjholderen på en drejebænk, undertiden også betegn. for hele slædepartiet på drejebænken.

forsøg. If. straffeloven straffes handlinger, der sigter til at fremme en forbrændelse, som ikke fuldbyrdes, som f. f-straffen er principielt d. s. s. straffen for den fuldbyrdede forbrændelse, men der findes regler om nedsættelse af f-straffen, ligesom f i alm. kun straffes ved forbrændelser, der

hvis de fuldbyrdes straffes med højere straf end hæfte.

forsøgslaboratoriet, alm. betegn. for Det Landøkonomiske Forsøgslaboratorium, grl. 1883. f sorterer under Statens Husdyrbrugsudvalg, og har hovedsæde i Kbh., hvor sekretariatet samt Dyrefysiologisk Afd. og Kemisk Afd. findes. f har særl. afd. for de enkelte slags husdyr og gennemfører en mængde forsøg såvel på private gårde rundt i landet som på statens gårde ved Hillerød.

Forsøgsmejeri, Statens, udgået fra N. J. Fjords forsøgslaboratorium; fra 1923 selvst. virksomhed ved Hillerød.

forsøgsstationer for svin er oprettet af De Samvirkende Da. Andelslagterier. Formålet er på grundlag af ensartet fodring og pleje at udpege de bedste avlsdyr. Der er i alt 5 forsøgsstationer, og forsøgsarbejdet ledes af forsøgslaboratoriet. Foruden disse faste f findes der 14 lokale f og 5 forsøgsårde for fodringsforsøg.

Forsøgsvirksomhed i Plantekultur, Statens, er grl. af statskonsulent P. Nielsen, Ørslev, omkr. 1870. Den omfatter (1947) 7 forsøgsstationer med filialer for landbrug og 3 for havebrug samt Statens Marskforsøg, Statens Væksthusforsøg og Ukrudtsforsøg foruden Statens Plante-patologiske Forsøg og Statens Planteavlslaboratorium.

forsølvning kan ske kem. ved udcemnering el. ved reduktion af en vandig sølvopl., ved elektrolyse (elektroplettering), endv. (fys.) ved fordampning af sølv i højvakuum, samt (mek.) ved pålægning af en tynd sølvplade (plettering).

forsørgelsespligt over for børn, d. v. s. pligt til at bestoke deres underhold, påhviler forældrene, ved adoptivbørn adoptivforældrene, indtil barnet fylder 18 år el. indgår ægteskab forinden.

forsørgelsesret, d. v. s. ret til offentlig forsorg i trangstilfælde, har da. statsborgere samt, eft. traktat, visse fremmede i den kommune, hvori de har fast bopæl.

forsørgelsessted, den kommune, hvori en person har fast bopæl og dermed forsørgelsesret.

fort (fr. af lat. *fortis* stærk), lukket værk med forsvar til alle sider og stormfri grav.

Fort [fɔ:r], Paul (f. 1872), fr. symbolistisk digter, kaldet »le prince des poètes», berømt for *Ballades françaises* (1897-1922) med motiver fra Frankr.s hist. el. natur; skriver oftest i rytmisk prosa; også interessant som dramatiker.

fortabte søn, en af Jesu lignelser, Luk. 15, 11-32.

Fortaleza [-leza] (tidl. *Ceará*), hovedstad i staten Ceará i NØ-Brasilien ved Atlanterhavet. 141 000 indb. (1940).

Fort-de-France [fɔ:r'dɔ:fʁɑ:s], hovedstad på den fr. ø Martinique i De Små Antiller; 66 000 indb. (1946). Bet. sukkereksport.

forte (ital.), *mus.*, (fork. f. el. F), kraftigt.

forte (egl. sm. ord som fortov), indtil bondefrigørelsen og udskiftningen den ubebyggede plads midt i landsbyen hvorom gårdene lå.

fortegn, 1) *mat.*, tegnene + og - (el. +), der angiver, om et tal er positivt el. negativt. Samme tegn benyttes ved addition og subtraktion; 2) *mus.*, tegn, der er anbragt foran noder el. i marginen, betegner henh. at noderne i den pågældende takt el. stamtonerne i grundskalaen skal forhøjes el. forbydes.

- ♯ (kryds) forhøjer tonen en halv tone (f. eks. til cis, dis, fis osv.).
- ♭ (b) forbyder tonen en halv tone (f. eks. til ces, des, es osv. Dog hedder tonen h med ♭ = b).
- ♮ (opløsningsstegn) ophæver ♯ og ♭
- ♯♭ (dobbelt ♭) forbyder tonen to halve toner (f. eks. t. cesces).
- × (dobbelt kryds) forhøjer tonen to halve toner (f. eks. t. cisces).

fortepiano, se pianoforte.

Forth [fɑ:b], 106 km l. skotsk flod til Firth of F [fɑ:bav'fɑ:b], den største fjord på Skottlands østkyst; 75 km l., 1,5-16 km br. Den krydes af F Broen ved Queensferry V f. Edinburgh. Broen, der er 2528 m l., er med en største fri spændvidde

på 521 m en af verdens største (åbnet 1890).

fortid, *gramm.*, d. s. s. imperfektum.

fortifikation (lat. *fortis* stærk + *fikation*), især ældre udtryk om alt, hvad der vedrører mil. bygningsvæsen.

fortinning af metalegenstande udføres i alm. som smelt-f, endv. ved elektrolyse, ved metallisering el. ved paste-f. Ved smelt-f dyppes den affattede evt. bejdsede genstand i smeltet tin, der er dækket med et lag smeltet zinkchlorid og salmiak; paste-f foretages med en grød af pulveriseret tin med zinkchlorid, kolofonium og vaseline, v. hj. af hvilken tinnet pålegeres ved opvarmning med blæselampe. f af beholdere, kokekar osv. er af særlig bet. i næringsmiddelindustrien, da tin står godt over for neutrale og svagt sure stoffer. Fortinnet jernplade, *hvidblæk*, har hidtil været den vigtigste emballage for bl. a. konserver. Kobber til kokekar og bly f. eks. til ølør fortinnes for at undgå forgiftninger. Tinovertræk, der kommer i berøring med næringsmidler skal være blyfri (el. højst indeholde 2% Pb).

'fortis (lat: stærk, kraftig), *fonet.*, sproglig udtalet med kraftig muskelvirksomhed, mods. lenis.

Forti'san (lat. *fortis* stærk), en meget stærk kunstsilke, fremkommet ved strækspinding af ætetsilke og påfølgende celluloseforsæbning, under gendannelse af cellulose.

fortissimo, (ital.), *mus.*, meget kraftigt; fork. ff.

'fortiter in re, suaviter in modo [fɔ:r'ti:tɛr i:n rɛ, svu:vi:tɛr i:n mo:do] (lat: stærkt i sagen, mildt i forvæn), sammentrukket citat af jesuittergeneralen Claudio Aquavivas (1543-1615) vejledning for styrende.

fortjenstmedailler, medailler, der tildeles for fortjenstfuld handling; findes i næsten alle lande. f er ofte delt i fl. kl. og afd. I Danmark: Fortjenstmedaillen (stiftet 1845), Medaillen for Ædel Dåd (stiftet 1793), Ingenio et arti (stiftet 1841) og fl. a.

Fort Knox [fɔrt 'nɔks], fæstning i Kentucky, USA. I en stærkt bevogtet, bombesikker jernbetonhvelving i F opbevares siden 1938 USA's samlede guldbeholdning. 1948: \$ 12 500 000 000.

Fort-Lamy [fɔ:r'lɑ:m'i], hovedstad i Tchad, Fr. Ækvatorialfr., en lille by 100 km SØ f. Tchad-søen. Grl. 1900.

Fortnightly Review [fɔ:r'naitli ri:vju:] (eng. fortnightly hver fjortende dag + review tidsskrift), eng. polit. og litt. tidsskrift, grl. 1865.

fortolkning, *jur.*, den virksomhed at udfinde rækkevidden af en priva' viljeserklæring el. en bestemmelse i lovgivningen i videste forstand; subjektiv f søger at fastslå, hvad der har været den erklærende hensigt med de anv. ord (f. eks. ved testaments-f). Objektiv f går derimod i første linie ud fra den alm. forståelse af ordene uden at lægge vægt på, om den erklærende muligvis har tilsligt noget andet el. måske ikke har haft den fulde forståelse af bet. af de af ham anv. ord.

fort'ning el. *vignettering* kaldes i fot. et billedes gradvise overgang i baggrunden.

fortov (for = foran + oldnord. *tá* vej), den del af gaden, langs en husrække el. lign., som er forbeholdt fodgængere. Ved moderne gader (12-16 m brede) er hvert f som oftest 1/3 af hele bredden. f skilles fra kørebanen ved en kantsten. Det belægges med brolegning, fliser, dammanasfalt el. lign. I brolagte f anbringes i reglen 2 å 3 rækker cementfliser.

fortrav, *mil.*, styrke sendt forud af tilbagegående styrke for at frigøre marchvejen.

fortrop, *mil.*, en af fordækningen forudsendt dækningsstyrke, tit et kompagni.

fortrykket kaldes en malmgang, hvor dens mægtighed aftager.

fortsættelseskasse, særsk. arbejdsledshedskasseafd., som åbnes ved ekstraudst. stor arbejdsledshed; yder hjælp efter samme regler som arbejdsledshedskassen. Modtager halvdel af udgifterne som tilskud fra Arbejdsledshedsfonden. 1946-47 udg. 38 mill. kr.

fortsættelseskursus, kommunale, giver undervisning i folkeskolens fag, handelsfag, sprog og praktiske fag, nogle steder suppleret med almindelige fag. Får udvidet statsstøtte i.h.t. ungdomsskolelovene af 1942. Drives især som aftenskole. I Kbh. fra 1897.

fortsættelsesygekasse, statskontrolleret sygeförening.

Fortuna el. *Fors Fortuna*, i rom. rel. en gudinde, opr. af den landlege kreds, også søfartsguddom, senere opfattet som lykkes gudinde, ofte afbildet med sine attributter: skibsrør og overflødhedshorn.

Fortunen, det sydvestl. højtliggende (49 m) hjørne af Dyrehaven med port til Ermelunden og traktorsted (siden 1762).

Fort Wayne [fort'wæ:n], industriby og jernbaneknudepunkt i N-Indiana, USA; 118 000 indb. (1940).

Fort William [fort 'wiltjəm], havneby ved Øvre Søs nordkyst i Ontario, Canada; 31 000 indb. (1941). Hveden fra prærien sejles herfra til Montreal el. til Buffalo, hvorfra den sendes med tog til New York og udskibes.

Fort Worth [fort'wɔ:θ], stærkt voksende by i N-Texas; 178 000 indb. (1940). Trafikknudepunkt, største færemarked i USA, store slagterier (40 ha kvægfold), stor flyvemaskinefabrik, desuden kemisk ind., olieraffineri, tekstilindustri.

fortænding el. *høj tænding* på en forbrændingsmotor finder sted, når gnisten etableres i tændrøret inden stemplet er i top i kompressionstakten.

fortæning, *fys.*, den proces, hvorved en luftart el. damp omdannes til vædske. f kræver sammentrykning el. afkøling el. begge dele samtidig. f er ledsaget af en varmegifrelse, fortæningsvarmen, som er den varmestængde, der frigøres, når 1 g damp fortættes til vædske ved samme temp.

fortætter el. *kondensator*, apparat til fortæning af dampe ved dampkraftanlæg og koleanlæg.

fortøjning (holl.), *søv.*, trosser, wirer el. kæder, hvorved et skib fastgøres (fortøjes).

fortøjningsmast, stålmasse af gitterkonstruktion, der anv. til fortøjning af luftskibe, som kan svinge efter vindretningen, da den øverste ende af f er drejelig.

fortømrer, *søv.*, reparere skroget på et træskib.

fordbestemmelse, i teol. prædestination, d. v. s. Guds f af mennesker til frelse el. fortabelse.

fordhold, *mus.*, opstår, når harmonifremmede nabotoner til tonerne i en akkord indføres på betonet taktid, hvorefter disse toner bliver liggende som en integrerende del af den følgende akkord.

forum (lat.; flertal *fora*), 1) hoved i rom. byer. Betegn. for fl. rom. handelspladser i Ital. (f. eks. F Sempronii, nu Fossombrone, Ø f. Urbino) og provinserne (f. eks. de to F Julii, nu Fréjus i S-Frankr. og Friuli i N-Ital.). - **F Romanum**, centraltorvet i Rom, bl. m. Palatin, Capitol og Esquilin og var som Roms polit. centrum omgivet af vigtige bygninger. Endnu findes betydelige ruiner af Tabulariet, Saturntemplet og Vespasiantemplet, samt talerstoner Rostra og Septimius Severus' triumfbue mod Capitol, Cæsars basilica og Castors tempel mod Palatin, Cæsars tempel og Regia (Pontifex Maximus' embedslokale) i retning mod Caelius og Basilica Aemilia og Senatet mod Esquilin. Da Forum m. Roms vækst blev for lille, oprettedes tidligt særl. varetørve v. Tiberen, dernæst de 5 store kajsertørve ml. F og Esquilin, bygget af Cæsar, Augustus, Vespasian, Nerva og Trajan. (III.).

2) *jur.*, domstol (fordi retsmoderne i det gl. Rom afholdtes på F), værneting; forsamlng, der drøfter en sag.

Forum, 6000 m² stor udstillingsbygning i Kbh., opført 1925-26 (arkitekt O. Gundlach-Pedersen), ødelagt ved sabotage 1943, genopført 1947.

forundersøgelse. I visse større straffesager finder der på anklagemyndighedens begæring en f for retten sted for at til-

Forum Romanum.

vejebringe sådanne oplysninger, som er nødv. til afgørelse af, om tiltale skal rejses. **forvalter**, leder af det daglige arbejde i en større landbrugsbedrift.

forvaltning el. *administration*, 1) sådan offentl. virksomhed, som ikke henregnes under lovgivn. el. retspleje. f omfatter den udøvende magt i videste forstand, således iværksættelsen af love og domme samt drift af statslige virksomheder og institutioner, og kan have form af såvel beslutn. som aktiv handling. Man skelner ml. stats-f og kommunal-f; grænsen ml. disse har varieret gnm. tiderne. 2) private selskabers el. personers bestyrelse af egne anlæggender.

forvaltningsdomstol, domstol, der afgør retsvistigheder ml. borgerne og forvaltningen. Findes f. eks. i Sv. og Finl., men ikke i Danm., hvor spørgsmål om øvrighedsmyndighedens overskridelse af grænserne for sit område kan indbringes for de alm. domstole.

Forvaltningskommissionen, da. kommission, nedsat 1946 for at foretage en samlet undersøgelse af muligh. for at forenkle statens forvaltning. På foranledn. af F nedsattes under Finansmin. i 1947 et forvaltningsnæv på 3 medl. til at foretage de nærmere undersøgelser, tildels ved midlertidig hjælp af specialister.

forvaltningsret, indbegrebet af de forvaltn. gæld. retsregler, opstillet af staten og af offentligretlig karakter. Sondringen ml. f og privatret er af særlig bet., hvor tvistigheder ml. forvaltn. og borgerne er henlagt til særl. forvaltn.-domstole, hvilket ikke er tilf. i Danm.

forvandling, 1) *mat.*, af en given plan figur af en bestemt form med samme areal som den givne figur; 2) i zool. det forhold, at unger på væs. punkter afviger fra de voksne og først efter en gennemgribende ændring antager de voksnes udseende. Sker f hos insekter jævnt, kaldes f ufuldstændig, sker den pludseligt gnm. et puppestadium, kaldes f fuldstændig.

forvandlingsstraf, frihedsstraf, som træder i st. f. bødestraf, hvor bøden er uerholdelig.

forward [fɔ:'vɔ:rt] (eng: forrest), hver af de 5 angrebsspillere i fodbold o. l. spil. Omfatter 2 wings, 2 innerwings, 1 centreforward.

forvaring, 1) d. s. s. deponering; 2) d. s. s. sikkerhedsforvaring, psykopatforvaring m. m.

forvarmer, apparat til opvarmning af forbrændingsluft, fødevand til dampkøler, mælk til centrifugering o. l. ofte med udnyttelse af spildvarme i røgluft og vædske.

forvarsel, populær betegn. for alarmtilstand.

forvirring, sygelig sindstilstand med manglende orienteringsevne m. h. t. tid og omgivelser. Undertiden ledsaget af

hallucinationer. Optræder ofte ved feber-tilstande og forgiftninger.

forvitrning (-vitrng af ty. *Wetter* vejr), nedbrydning af faste bjergarter ved de ydre geol. kræfters virkning. Man adskiller mekanisk f (vejrsmuldring) fra den egl. kemiske f, der består i mineralomdannelse ved luft, nedsvivende vand og deri opløste stoffer (opløsning, tiltnng, omdannelse af silikater ved kulsvovs virkning osv.).

forvitringszone, zonen over grundvandspejlet, hvor den kem. forvitrning sker.

forvridning, alm. betegn. for forstuvning, rigtigere d. s. s. ledskred (*lukstion*).

foryngelse, kunstig forhaling el. eliminerng af alderdomstegn. Man har ment, at alderdomssvækkelsen var betinget af bortfald af visse hormoner, særlig kønshormoner, og forsøg på dyr viste også, at transplantation af unge kønskirtler til ældede dyr (Steinach, Voronoff o. a.) el. underbinding af udførselsgangen fra testes (Steinach), hvorved hormonproduktionen i testes stimuleredes, kunne fremkalde en »anden ungdom«. Forsøg af tilsv. art på mennesker har ikke givet sikre resultater, da de psykiske faktorer ikke beherskes. Tilførsel af hormoner kan derimod uden tvivl lette overgangen fra den kosmøndige alder til alderdommen hos mange mennesker.

forzando [-'tsando] (ital. *forzare* tvinge, overdrive) el. *forzato* (ital.) (fork. *fz.*), *mus.*, betonet.

Forzано [-'tsa-], *Gioacchino* (f. 1884), ital. teatermand og forfatter af operalibrettoer i dusinvis. Som forf. kendt for sine hist. skuespil: *Sly* (1926) og *Ginevra degli Amieri* (1928).

forzinkning el. *galvanisering*, overtrækning af et metal (væsentligt stål) med zink; tilsiger rustbeskyttelse og foretages enten som varmef ved dypning i smeltet zink efter rensning af materialet, der skal forzinkes, el. som elektrolytisk f med valsede zinkplader som anode og bade med et indhold af zinksulfat, ledende salte f. eks. natriumsulfat, natriumklorid, aluminiumsulfat osv. og tilsætninger f. eks. borsyre, sukker m. fl. Mere spec. metoder er f ved Schoop's sprøjtemetode, tørrel. sherardisering (behandling i roterende tromler m. zinkstøv) og damp el. copperisering (behandling med for-dampet zink under brinntilledning).

forædling af land- og havebrugsplanter, planmæssigt arbejde for at frembringe nye sorter el. stammer, der i ydeevne l. kvalitet er af større værdi end de hidtil kendte. Den alm. fremgangsmåde er nu, at man foretager udvalg af enkeltplanter, eliteplanter, avler fru på hver enkelt plante for sig. Afkomforholdene prøves i een el. fl. generationer (familieavl), inden de indsendes til statens off. stammeforsøg (se også frugttræsforædling).

forældelse, jur., bortfald af en ret ved,

at den ikke er gjort gældende i et vist tidsrum. Den alm. frist i da. ret er 20 år. For en række krav fra dagliglivet (f. eks. krav på betalingen for losere, pensions-gæld osv.) er fristen kun 5 år, medmindre der foreligger gældsbevis el. andet skriftligt grundlag, hvorved gældens oprindelse og størrelse er fastslået. De såk. massegældsbevis forelades i reglen i løbet af 10 år efter forfaldstid. Desuden forekommer forsk. andre frister ved særlige krav.

forældremyndighed, forældrenes myndighed over deres børn. Været til barnets fyldte 18. år el. - for kvinder - indtil indgåelse af ægteskab. **f** tilkommer ved ægteborn forældrene i forening, ved børn uden for ægteskab i reglen moderen, ved adoptivbørn adoptanter(erne), og giver indehaveren ret til at træffe bestemmelse om barnets personlige forhold.

forældreråd indføres i Danm. 1933 ved folkeskoler, når et vist antal forældre anmoder om det. **f** kan overvære undervisningen og deltager i indstillingen om lærerebæder. **f** findes også ved private og statskoler. **f** ophæves fra 1.4.1950 og kan erstattes med skolenævnet el. forældrerepræsentation i skolekommissionen. **forår**, se forårstider.

Forårsblomsten, mærke, der, siden 1912, årl. sælges i slutn. af april til fordel for Centralmissionens soc. arbejde.

forårsjævndøgn, det tidspunkt, da Solen under sin årl. vandring ml. stjernerne passerer himlens ækvator fra S til N. Ved **f** (omtr. 21. 3.) er dag og nat overalt på Jorden lige lange, bortset fra refractions-virkning.

forårspunktet el. **vædderpunktet**, det skæringspunkt ml. ekliptika og himlens ækvator, hvor Solen står ved forårsjævndøgn.

forårsræthed, ræthed i forårsmånederne, muligvis forårsaget af vitaminmangel.

fos (oldn. *fors*), no. og isl. navn for vandfald.

Foscolo, Ugo (1778-1827), ital. digter. Tilhører klassicismen. Forener dybde m. fuldendt form. **F** forte et omtumlet liv, jævnlig inddraget i romantiske intriger; efter 1815 polit. flygtning i Schw. og Engl. Med Goethes »Werther« som forfillede skrev **F** brevromanen *Le ultime lettere di Jacopo Ortis* (J.O.s sidste breve) (1802).

fos'fat, salt af fosforsyre. Ordet **f** anv. i landbruget hyppigt som betegn. for fosfatgødninger (super-f). Naturligt forekommende **f**-minerale er apatit- og fosforit.

	Hoved-producenter	Produktion	Vigtigste lejer
USA	1938	1000 t	Florida, Tennessee
Sovj.		3203	Ukraine, Kola (fra 1929)
Tunis		2034	N.F. Chott Djerid
Koraløer i Stillehavet		1538	Nauru, Ocean Island m. fl.
Fr. Marokko		1488	

Verdensprod. var 1938 13,8 mill. t, 7,3 mill. t kom i internat. handel; heraf eksporteredes $\frac{3}{4}$ til Eur. (uden for Sovj.), som selv kun producerede 140 000 t (heraf 93 000 t i Frankr.). (Om **f** anv. til andre formål se ammonium- og natrium-f).

fosfatanalyse anv. i arkæol. til påvisning af tidl. bebyggede og opdyrkede områder, der viser sig ved særlig højt fosforindhold; metoden anv. første gang af O. Arrhenius (f. 1895).

fosfataser, enzymer, som spalter el. danner fosforylester. Spiller en stor rolle v. mange biokem. processer, f. eks. v. knogledannelsen.

fosfatgødning, d. s. s. fosforsyregødning. **fosfat-tider**, stoffer, beslægtede med fedtstofferne, idet de i stedet for en el. to fedtsyregrupper indeholder fosforsyregrupper, der atter deltager i yderligere esterdannelse (idet fosforsyre er en trebasisk syre) med andre alkoholer, f. eks. kolin. Forekommer udbredt i naturen, f. eks. i æggeblomme (lecitin), og i nerve- og hjernesubstans.

fosfatovertræk, korrosionsbeskyttende, fosfatholdige, vandoploselige overtræk på jern; godt underlag for oliering og maling.

fosfat'uri' (*fosfat* + *-uri*), rigelig udskillelse af fosforsure salte i urinen.

fos'fin, organ.fosforforb., analog med amin, f. eks. ætylfosfin $C_2H_5PH_2$.

fosfoglobuliner el. **fosfoglobuliner**, gruppe af fosfoproteiner.

fosfoproteiner el. **fosforproteiner**, fosforholdige proteinstoffer, f. eks. kasein.

'fosfor (gr. *fosforos* lysbringer), grundstof, kem. tegn P, atomnr. 15, atomvægt 31, smp. 44°, kp. 287°. Er i kem. henseende beslægtet med kvælstof, arsen og antimon og har ligesom disse valenserne 3 og 5. **f** forekommer i forsk. modifikationer. Gult **f** danner voksagtige gule el. farveløse krystalmaser, ν_f 1,82, er opløseligt i forsk. opløsningsmidler f. eks. svovlkuhlstof. Det bryder i brand i luften ved ca. 35°, er ved alm. temp. selvlysende og må opbevares og skæres under vand. Det er meget giftigt. Rødt **f** f. as af gult **f** ved opghedning i lukket beholder til ca. 260°. Rødt **f** er et amorf pulver med ν_f ca. 2,2, det er ikke opløseligt i org. opløsningsmidler, antændelsestemp. ligger ved ca. 400°, og det er ikke giftigt. Der findes yderligere fl. andre modifikationer. **f** forekommer ikke frit i naturen, men som fosfater i forsk. mineraler, især som calciumfosfat (apatit, fosforit), og som sådant også i knoglerne. I små mængder forekommer **f** i vigtige org. forb. i alle levende celler. **f** fremstilles af fosforsyre ved reduktion med kul. I tekn. fremst. gult **f** af trikaliumfosfat, kiselisyreanhydrid og trækul i elektr. modstandsovn. Det røde **f** anv. til tændstikskærernes strygeflader. Såvel det røde som det gule **f** har udstrakt anv. i den syntetiske kemi.

fosforbrandbombe, vædskebrandbombe, hvor brandvædsken er opløst i fosfor, der øger antændelsestæren og vanskeliggør oprydningsarb. p. gr. af sin ætsende virkning.

fosforbrinte, forb. af fosfor og brint. Af disse er den vigtigste PH_3 , kaldet **f**, analog med ammoniak. **f** er selvantændelig og må f. eks. fjernes fra ræacetylen.

fosforbrenne f. as ved afblotning af kobber med fosforkobber; ren og tæt legering med særlig god mekanisk og kem. modstandsdygtighed.

fosforescens [-sæn's], en fluorescens, der vedværet i nogen tid efter bestrålingens ophør, idet de anslåede molekyler først efterhånden afgiver deres energi. **f**, der kun forekommer hos faste stoffer, har navn efter fosfor, hvis lysudsendelse dog skyldes en anden årsag. Kalcium-sulfid med ringe tilsetning af forsk. metaller viser stærk **f** og har været anv. som selvlysende stoffer (lysfarver) under mørklægning i beg. af 2. Verdenskrig.

fosforescerende organer [-sæ'-], d. s. s. lysorganer.

fosforforgiftning skyldes indtagelse af det opløselige gule fosfor, ofte i abort-hensigt, medfører mavesmerter, brækning osv., senere leverbeskadigelser og knogleanfald. Ved akut **f** må ikke gives mælk.

Fosfo'rist, kreds af sv. digtere af den ty.-romantiske retning (Atterbom, Hammarskiöld, Palmblad), der fik navn efter deres litt. tidsskr. *Phosphoros* (gr: lysbringeren).

fosforit, tæt oftest gullig uren apatit af organisk oprindelse (knogler og ekskrementer). Forek. som konkretioner og lag. Vigtigt gødningsstof (Florida, Tunis).

fosforne'krose, hændelse af væv (knogler, lever) efter lokal el. universel påvirkning med fosfor.

fosforolie består af 1 del fosfor i 80 dele mandelolie.

fosforpentoksyd (*fosfor* + *penta* + *oksyd*), d. s. s. fosforsyreanhydrid.

fosforsyre, forsk. surt reagerende ilt- og brinholdige fosforforb. Den alm. **f** (ortof) H_2PO_4 er i ren tilstand farveløs og krystallinsk, smp. 42°, men forek. alm. som koncentreret (83-98%) vandig opløsning. **f** er en middelstærk tre-

Alexander Foss.

Erling Foss.

basisk syre. Saltene kaldes fosfater, og af disse findes tre rækker, idet enten 1, 2 el. 3 af **f**'s brintatomer kan ombyttes med metal, hvorved man får resp. primære, sekundære el. tertiære (normale) fosfater. Ved afvandning af ortof f. as pyrof, $H_4P_2O_7$, og metaf, HPO_3 .

fosforsyreanhydrid, P_2O_5 , et hvidt sneagtigt pulver, der sublimerer ved ca. 350°. Det fremstilles ved forbrænding af gult fosfor. **f** optager begærligt vand fra luften og flyder hen til en sirup af fosforsyre. Anv. til tørringsformal, f. eks. i eksikatorer og som røgdanner i krigsmarinen.

fosforsyregødninger, kunstgødninger, hvis eneste el. væsentligste plantenæringsstof er fosforsyre. **f** er den ældste form for benyttelsen af kunstgødning i Danm. Tidl. anv. i ret udstrakt grad bemel og thomasslagge; men nu anv. udelukkende superfosfat.

fosforsyretal, et mål for jordens indhold af fosforsyre, led i jordbundsanalyser.

fos'gen' (gr. *fos* lys + *-gen*'), d. s. s. karbonylklorid.

fosge'nit, $PbCO_3 \cdot PbCl_2$, ret sjældent mineral. Krystalliserer tetragonalt. Findes som gennemsnitlige diamantglinsende farveløse krystaller på Monte Ponì, Sardinien, gullig el. grønlig ved Matlock i Derbyshire, som uklare krystaller ved Tarnowice, Polen, o. fl. st.

Fosna-kulturen [*fösna*-], æ. stenalderkultur i V-No. samtidig med den kultur i da. Gudenå kultur. Opkaldt efter første fundsted (1909) v. Kristiansund (opr. Fosna-Sund).

Foss, Alexander (1858-1925), da. industrimand. Fra 1885 medindehaver af F. L. Smidth & Co., ledende i arbejdsgeberorganisationerne, formand for Industrirådet 1911, fremhævede Danm.s fremtidsmuligheder som industriland. Medvirker i økon. forhandl. og admin. under 1. Verdenskrig. Kons. folketingsm. 1915-18, landstingsm. 1918-20, modstander af Asger Karstensens venstreorienterede politik. Trak sig efter 1920 tilbage på gr. af svigtende helbred. (Portr.)

Foss, Einar Philip (f. 1893), da. forretningsmand. Søn af Alex. F. Knyttet til da. cementindustri, 1940-41 direktør og bestyrelsesform. i F. L. Smidth & Co., bestyrelsesform. i Faxe kalkbrud. Landstingsm. (kons.) fra 1943.

Foss, Erling (f. 1897), da. forretningsmand. Søn af Alex. F.; civilingeniør, fra 1927 bestyrelsesform. i Sadolin & Holmblad. Skarpt imod tv. besøttelse 1940, medl. af Frihedsrådet 1943-febr. 1944, derefter Frihedsrådets repr. i Stlm., førte forhandl. i London og Washington, formidlede Dessings udsendelse til Sovj. Udg. *Fra Passiv til Aktiv Modstand* (1946). (Portræt).

Foss, Harald (1843-1922), da. landskabsmaler; elev af V. Kyhn.

Foss, Julius (f. 1879), da. organist og musikanmelder. 1901 ved Sundby kirke, 1918 stifter af Dansk Mensural-Cantori.

'fossa el. *fovea* (lat: grav, grube), anat., rundagtige forsænkninger f. eks. på knogler.

fos'si'l' (lat. *fossilis* som kan opgraves), 1) forstening; 2) forstenet (om jordfunde rester af dyr og planter, der er ældre end nutiden (alluvium)).

fostbroderskab (oldno. *fostbrödr* plejebroder), sædvanligt et under ceremonien (bl. a. blanden blod) stiftet venskabsforhold med fælleseje, gensidig arveret og pligt til at hevne den andens død.

foster (*foetus, embryo*), betegn. for individet under den del af dets udvikl., der foregår i moderindvidet el. i det lagte æg.

Foster [‘fåstar], *Stephen Collins* (1826-64), amer. komponist. Fra 1844 i alt 175 folkelige sange til egne tekster, herimellem *Oh! Susanna, Old Folks at Home* og *My Old Kentucky Home*.

fosterfordrivelse, alm. betegn. for svangerskabsafbrydelse.

fosterhinder, de hos de fl. hvirveldyr forekommende hinder, der omgiver fosteret. Den inderste f kaldes amnion (vandhinden), den yderste chorion (årehinden). f og moderkage danner tilsammen efterbyrden.

Foster-King-systemet [‘fåsta ‘kirj-], patenteret system med langskibs spanter, af og til benyttet i tankskibe; opfundet af d. eng. skibsbygger F. K.

Fosterlands-Stiftelsen, Evangeliska, sv. selskab for indre og ydre mission, udgået fra den nyevang. (rosenianske) vækkelse 1856. Virker indadtil ved lægprædikanter og missionsforeninger i tilslutn. til den sv. kirke, udadtil ved en omfattende mission i Abyssinien.

fosterleje, fosterets stilling i livmoderhulheden. Ved længdeleje (den normale stilling) falder fosterets og livmoderens længdeakse sammen, mods. tværløje. Ved hovedstilling vender hovedet nedad, ved underkopstilling underkroppen.

fosterlyd, fosterets hjerteslag forplantet gnm. moderens bugvæg. Kan høres i sidste 3-4 mdr. af svangerskabet. Vigtig at kontrollere under fødslen.

fosterudviklingen hos mennesket. Fosteret udvikles fra den befrugtede ægcelle (zygoten), der efter sin passage gnm. æggelederen sætter sig fast i livmoderens slimhinde. Det befrugtede æg deler sig hurtigt i 2, 4, 8, 16, 32 osv. klovningsceller, og i den herved opståede dannelse: *blastula* opstår en klovningshule. På et

Skema over fosterets længdevækst, vægt m. m.

	Længde	Vægt	Andre kendetegn:
3. måned	70 mm	20 g	Fingre, tær, negle ses.
4. -	150 -	120 -	Konnet kan skæles.
5. -	228 -	300 -	Fosterets bevægelser og fosterets hjerteslag konstateres.
6. -	300 -	635 -	Fødsel mulig, men fosteret dør da.
7. -	350 -	1220 -	Hvis fødsel, dør fosteret oftest.
8. -	400 -	1700 -	Hvis fødsel, er fosteret ofte levedygtigt.
9. -	455 -	2240 -	Fosteret i reglen levedygtigt.
10. -	500 -	3250 -	Fosteret fuldt udviklet.

lille parti af den blæreformede struktur dannes kimskiven el. embryonalknuden, der udvikler sig til individet, mens resten af blærens celler – trofoblasten – udvikler sig til en del af *fosterhinderne* (chorion, årehinden). I embryonalknuden ordner cellerne sig under stadig deling i 3 kimblade: ektodermen (ydre kimblad), entodermen (indre kimblad) og mesodermen (mellemste kimblad). Cellerne i det *ydre kimblad* ligger først på fosterets rygside og inden for deres område uddannes en blære: amnionblæren. Under den videre udvikl. omvokser det ydre kimblad de to andre, og amnionblæren udvides og fyldes med vædske (amnionvædsken, fostervandet ($\frac{1}{2}$ -1 l)), således at fosteret helt omgives af amnionhulen. De celler, der begrænser amnionhulen, udgør amnion (vandhinden). Amnion beklæder den indv. side af chorion. En særl. del af chorion udvikler sig stærkt og danner *moderkagen* (placenta). I denne findes først og fremmest de talr. forgreninger af blodkarrene, der kommer fra fosteret. Da trofoblastcellerne ved at nedbryde livmoderslimhindens væv har lejret ægget i livmodervæggen, vil der ml. ægget og den del af chorion, der er udviklet til moderkagen, på den ene side, og livmodervæggen på den anden side opstå et hulrum, der fyldes med blodet fra moderen. Næringsstoffer og ilt, der findes i moderens blod, går fra dette hulrum gnm. epithelbeklædningen på moderkagens fosterside over i de talr. blodkar i moderkagen. Herfra føres blodet gnm. navlevenen til fosteret. Under fosterets udvikling er der stadig forb. ml. foster og chorion. Denne forb., der indeholder navlekarrene, danner navlestrengen og er beklædt med amnion. Fra *ydre kimblad* udvikles huden og centralnervesystemet. Fra *indre kimblad* udvikles hele fordøjelseskanaalen, luftveje og lunger og disse systemers kirtler. Fra *mellemste kimblad* udvikles hvirvelsøjlen, størstedelen af kropsmuskulaturen, der danner

nyrerne, indre kønsorganer med kønskirtlerne, hjertehinden, lungehinden og bughinden, endv. selve hjertet og blodkarsystemet.

Det menneskelige fosters udvikl. til fuldbårnehed varer 280 dage = 10 måneder (å 28 dage). Allerede efter ca. 4 ugers forløb kan man konstatere de for mennesket karakteristiske træk. Fosteret er da. ca. 0,8 cm langt. *Fosterbevægelser* fornemmes af moderen fra omkr. midten af svangerskabet. *Fosterdelene*, de større dele (hoved, sæde, ryg) og smådele (fødder, ben, hænder, arme) kan føles gnm. bugvæggen ved svangerskabets slutning. Ved fødslen brister den del af fosterhinderne, der ligger ud for livmoderens åbning. Derved tømmes fostervandet ud, og når barnet er født, vil fosterhinderne med moderkagen udstødes p. gr. af livmoderens sammentrækning. Fosterhinder med moderkage kaldes efterbyrden og udstødes i reglen $\frac{1}{2}$ til $\frac{3}{4}$ time efter barnets fødsel.

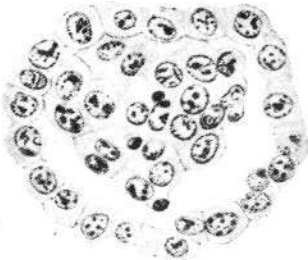
fot, ældre sv. længdemål (fod) = 29,69 cm.

Fotheringhay [‘fåðoringæi], landsby i Midt-Engl. I F Castle [‘ka:sti], som nu er ruin, blev Maria Stuart henrettet 8. 2. 1587.

Fotios (ca. 820-91), gr. kirkefader, polyhistor og statsmand, patriark i Konstantinopel. Konkurrerede med Rom om balkanfolkene og brød med Rom på en række spørgsmål. I hans *Myriobiblion* el. *Bibliotheca* og i hans *Leksikon* findes udtog af for det meste tabte skr. af gr. prosaforfattere.

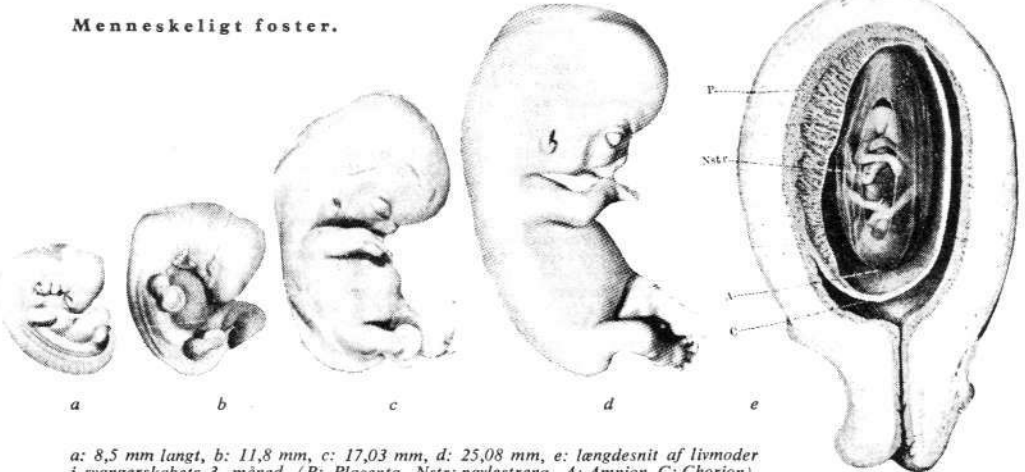
foto- (gr.), lys-

fotocelle, et apparat, hvormed der ved belysning kan fremkaldes en elektr. strøm ved udnyttelse af den fotoelektr. effekt. En f består af et lufttømt glasrør, der indeholder et alkalimetall som katode og en metalplade som anode, som forbindes med et batteri. Når katoden belyses, frigøres elektroner, som trækkes over til anoden og danner en elektr. strøm. Strømstyrken er nøjagtig

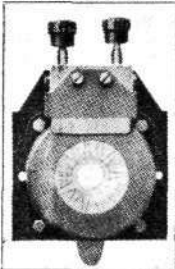
Snit gennem blastula af hvirveldyr.

Menneskeligt foster.

a: 8,5 mm langt, b: 11,8 mm, c: 17,03 mm, d: 25,08 mm, e: længdesnit af livmoder i svangerskabets 3. måned. (P: Placenta, Nstr: navlestreng, A: Amnion, C: Chorion).

proportional med belysningens styrke, hvorfor f kan anv. f. eks. i tonefilm til at omsætte tonesporets vekselværende sværgning til varierende strømme, der efter passende forstærkning kan drive en højtaler. f finder stige anv. til objektiv lysstyrkebestemmelse og forsk. slags automatisk kontrol. En særlig art f er *spærrelascellerne*.

fotoelastiske undersøgelser, d. s. s. spændingsoptiske undersøgelser.

fotoelektricitet el. *fotoelektr. effekt*, frigørelse af elektroner fra stoffer ved bestråling, opdaget 1888 af Hallwachs. For at frembringe f skal lyset have kortere bølglængde end en vis grænseværdi, der er forsk. for forsk. stoffer. For alkali-metaller ligger denne grænse i det synlige spektrum, for andre metaller i ultraviolet. Hastigheden af de frigjorte elektroner bliver desto større, jo kortere lysets bølglængde er, men er uafhængig af belysningens styrke, der kun bestemmer antallet af frigjorte elektroner. Disse lov-mæssigheder forklarede 1905 af Einstein ved, at lysenergi kun kan omsættes i kvanter, og f danner derved en vigtig del af grundlaget for kvanteteorien. f anv. i fotoceller.

fotoelement kaldes ofte en spærrelascelle, fordi den ikke kræver nogen spændingskilde, men direkte omsætter en del af lysenergien til elektr. energi.

fotofobi (*foto* + *-fobi*), lyskyhed.

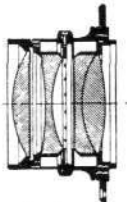
fotogæver, fotografiapparat af særl. konstruktion, som anv. til 1) uddannelse af flyvere og observatører i skydning fra flyvemaskine og 2) konstatering af, om jagerflyveren under krigsforhold har taget kampen op med modstanderen. På jagerne er f fast indbygget i bærepænet, pegende fremefter ligesom maskingeværerne; i st. f. at udskyde projektiler, fotografere f det mål, der sigtes på. Hver film er mærket som en ringdel skive, og efter fremkaldelsen kan man beregne, om sigtet har været så godt, at målet ville være blevet ramt.

fotografi (*foto* + *-grafi*), fremstilling af blivende billeder v. hj. af lys. Billedet dannes v. hj. af fot. objektiver og fastnes på et lysfølsomt materiale, d. v. s. et stof, der under lysets indvirkning ændrer sin kem. sammensætning. Det lysfølsomme materiale udsprede på glasplader el. celluloidhinder (fot. plader og film). f foretages med et kamera, hvoraf findes forsk. typer: boxkamera, klappkamera, atelierkamera, småbilledk., småfilmk., kinok., luftk. Det lysfølsomme materiale anbringes i kameraet v. hj. af kassetter, evt. multikassetter, el. som rullefilm. Optagelsen af billedet sker v. at tillade lys at passere gnm. det fot. objektiv i kort tid; belysningstidens længde bestemmes m. en belysningsmåler og varieres v. hj. af lukkeren. Desuden kan belysningen ændres ved at ændre åbningsforholdet, der reguleres af objektivets blænder. Den kem. proces, der af den eksponerede film (plade) frembringer det fot. billede, deler sig i negativprocessen og positivprocessen. Ved negativprocessen underkastes emulsionen en fremkaldelse, hvorved belyst sølvforh. reduceres til metal-lisk sølv, der udfældes på pladen, hvorefter det ureducerede sølv opløses v. en fiksering med natriumtiosulfat, der til sidst må skylles væk, da hele billedet ellers opløses. Ved positivprocessen fotograferes det fot. billede over på et nyt lysfølsomt materiale (emulsions-papir giver positiver; glasplader el. film diapositiver) enten i samme målestok (kontaktkopiering) el. ændret målestok (forstørrelse). Det positive billede skal udfældes fremkaldelse og fiksering ganske som det negative. Positivt viser

lys og skygge retvendt, medens negativen er lystest, hvor originalen er mørkest og omv. - De første fot. billeder fremstilledes af franskmænden Daguerre omkr. 1837. I 1871 indførtes bromsølvgelatinepladen, i 1888 anv. første gang celluloid som bærer (Kodak); 1889 levende billeder (Edison); 1894 første rullefilm; 1914 konstrueredes Leica; i 1938 første technicolorfilm.

fotografibeskyttelse. If. lov af 13. 5. 1911 er der adgang til ved anmeldelse til undervisningsmin. at opnå eneret på offentliggørelse i salgsøjemed af fotografier, man har frembragt. Ethvert eksemplar af fotografiet skal være forsynet med den berettigede navn og ordet »eneberettiget«.

fotografske 'objekti'ver tjener til afbildning af motivet på en plan flade (den fot. hinde) og består af een el. fl. linser. Enkeltlinser anv. kun i primitive kameraer (boxkamera); menisken er en sådan enkeltlinse m. lille åbningsforhold. Bedre objektiver er korrigeret for een el. fl. af de vigtigste linsefejl: sfærisk og kromatisk aberration, astigmatisme, koma, fortegnig og billedfeltkrumning. Det ældste velkorrigerede objektiver er Petzval-objektivet (f: 2,3; billedfelt 20°). Objektiver, der er korrigeret sfærisk, kromatisk og for fortegnig, kaldes *aplanater*; Steinheilaplanaten er symmetrisk (f: 4,5). Aplanater, der yderligere er korrigeret for astigmatisme og billedfeltkrumning, betegnes *anastigmat* (f. eks. Dagor). Cooke-tripletten er en tre-linset anastigmat, der dannede forløber for den nu universelt anv. Tessar (Zeiss 1902) (f: 3,5). Tessar er meget ofte kopieret, f. eks. i Leitz Elmar. Ved anv. af endnu fl. linser af specialglas kan anastigmaternes lysstyrke yderligere forøges, dog på bekostning af billedfeltets størrelse og dybdeskarphed. Af sådanne kan nævnes Sonnar (f: 2 og f: 1,5) (Zeiss), Summar (Leitz), Ernstar (f: 1,8) (Ernemann) og Biotar (f: 1,4) (Zeiss) og r-Biotar (f: 0,85) (Zeiss), den sidste anv. v. røntgen-kinematografi. Den effektive lysstyrke nedsættes v. refleksion fra de mange linseflader, men refleksionstabet kan nedsættes v. passende overfladebelægninger (refleksionsfri optik, T-belægning, definerig). Til vidensk. brug anv. fot. obj. m. kvarts el. stensaltlinser f. henh. ultraviolet- og ultra rødfotografering el. man anv. spejloptik.

Zeiss' Tessar, lysstyrke 1:45, billedvinkel ca. 60°, tre-linset anastigmat.

fotografisk fotometri, måling af belysninger og lysstyrker v. fot. af pæg. feltet og måling af sværgning.

fotogrammetri (*foto* + *-gram* + *-metri*), billedmåling, hvor det fotograferede billede, fotogrammet, udmåles til brug for afbildning af den fot. genstand. I alm. benyttes f til kortlægning v. hj. af terrænbilleder optagne fra flyvemaskine. Enkeltbilled-f anv. ved fladt terrain, idet der fotograferes lodret ned på terrænet. Evt. skråhed korrigeres i en opretter, idet der forudsættes kendskab til den nøjagtige beliggenhed af 4 punkter. Formål: revision af ældre kort, tegning af nye kort, evt. blot sammensætning til en mosaik af fotokort. Højdeforskelle kan ikke fremstilles på denne måde og giver anledn. til bety. projektionsejl. Stereo-f kræver fotografering fra 2 forsk. steder, hvorefter man ved at betragte billederne i et stereoskop får et rumligt billede. Der kan enten fot. lodret el. skråt. Der fot. i striber fra parallel flyvuter med stor overgribning af billederne. Disse anbringes i særlige udtagningsapparater, f. eks. en stereoplanigraf el. en multiplex. Der kræves kendskab til den nøjagtige beliggenhed af 3 punkter i stereogrammet. Udtægning sker efter omhyggelige orienteringer af billederne v. j. af et »vandrede mærke«,

der er koblet til tegneblyanten. Der forudsættes ved denne metode intet om terræns art. Højdekurver indtegnes umiddelbart. Formål: alm. kortlægning samt spec. opgaver inden for arkitektur, geologi osv. (Hertil tavle).

fotogravure [-'vy:r(ə)], fotokem. reproduktionsmetode af høj kvalitet, især til dybtryk. Den på gelatinepapir fremstillede kopi af originalen overføres på en kobberplade, der er dækket af et lag fine støvkorn, oftest asfalt. Pladen bliver dybtæt i 4 forsk. bade og trykt som kobberstik.

fotokemi, læren om lysets indvirkning på kem. processer. Denne virkning er i alm. af katalytisk art, idet frivilligt forløbende processer fremskyndes el. kommer i gang ved lysets indvirkning, f. eks. klor og brints forening til klorbrinte. I visse tilf. kan den fotokem. indvirkning fremkalde processer, der ellers ikke ville foreløb frivilligt, f. eks. sølvhalogenidernes spaltning til sølv og halogen på den fot. plade og kuldioksydassimilationen i planternes grønne blade (fotosyntesen).

fotokeramik, teknik, hvor porcelæn el. glas dækkes med et tyndt lysfølsomt lag og fotografier overføres. Efter tilstøvning med specialt hertil egnet farve brændes porcelænet og farven smeltes ind i overfladen.

fotoluminescens [-sæn's] (*foto* + lat. *lumen* lys), fællesbetegn. for fluorescens og fosforescens, hvorved et stof bliver selvlysende ved bestråling.

fotolyse (*foto* + *-lyse*), fotokem. proces, ved hvilken et stof spaltes.

fotomekaniske reproduktionsmetoder, trykmetoder, der anv. i fotografien til fremstilling af trykformen.

fotometre (*foto* + *-meter*), apparat til måling af lysgiverens lysstyrke el. fladers belysning. f findes i mange forsk. konstruktioner, der falder i to grupper: subjektive og objektive f. Ved de første sammenlignes to lysgivere ved at indstille dem i sådanne afstande fra f, at de frembringer samme belysning på dette, hvilket kan afgøres subjektivt med ret stor nøjagtighed. Lysstyrkerne forholder sig da omv. som kvadratet på afstanden. Objektive f er fotoceller el. fotoelementer, der giver et direkte mål for belysningen, og som derfor kaldes luxmeter. Anv. også som fotogr. belysningsmålere.

fotometri (*foto* + *-metri*), foretages med fotometre ved benyttelse af fig. definitioner og enheder. En lysgivers lysstrøm er den totale udstrålede energi pr. sec; den måles i enheden lumen el. dekalumen (= 10 lumen). En lysgivers lysstyrke er den lysstrøm, der udsendes i rumvinklen 1; den måles i enheden lys. 1 lys er da lig med 4 π lumen. Belysningen af en flade er den lysstrøm, der rammer 1 m² af fladen; den måles i enheden lux, som er 1 lumen pr. m². Enhederne fastsættes ved enheden for lysstyrke, der tidl. var hefneryls defineret ved hefnerylampen, men nu normallys, der defineres ved en speciel lyskilde. Belysningen i lux er lig med lysstyrken i lys, divideret med kvadratet på afstanden målt i m. På denne lov - afstandsloven - beror sammenligning af lysstyrker.

fotomontage, fotografi, fremkommet ved sammenkopiering af flere forsk. billeder. Benyttes især i reklameøjemed. (Ill. se sp. 1414).

foto'n (gr. *fōs* lys), d. s. s. lyskvantum.

fontasti (*foto* + gr. *nantōs* tryk) ikke retningsbestemt plantebevægelse, fremkaldt af lyset, f. eks. blomsters lukning i mørke.

fotoperiodicitet, betegn. for daglængdens (belysningstidens) indflydelse på dyr og planter. Fl. dyr kommer kun i brunst ved passende daglængde. Planternes knolddannelse og blomstring afhænger bl. a. af daglængden.

fotop'si (*foto* + *-opsi*), subjektivt betingede lysfænomen.

fotosetter (*foto* + eng. *set* sætte), en art sættemaskine, som fotograferer matricerne efter, som de sættes, til senere reproduktion for trykning.

fotofære, de dybere lag af Solens atmosfære.

Rigsdagen Arbejder. Fotomontage af Heartfield.

foto'sta't (foto- + -stat), apparat til fotokopiering af bøger, papirer etc. Som negativmateriale anv. fot. papir. Billedet dannes v. reflekskopi. Positiv fås ved at reflekskopiere negativet.

fotosyntese, bot., de grønne planters vigtigste ernæringsproces, foregår i blade og stænglers grønkor. Ved f bliver kuldioksyd, vand og lysenergi forarbejdet til ilt, som udskilles, og druesukker. Af det ved f dannede druesukker danner planten andre kulhydrater, fedt og sammen med fra jorden optaget nitrat, sulfat og fosfat, æggehvide, således at grønne planter udelukkende ernærer sig af simple uorg. stoffer. f-s størrelse er afgørende for planternes produktion af org. stof. f afhænger af lys, vand og næringssalte, kun lidt af temp. I naturl. bevojsninger stiger f proportionalt med belysn. indtil 40-60 000 lux, d. v. s. som belysn. kl. 12 om sommeren. Ved vandmangel lukkes bladens spalteåbninger; kuldioksyd kan derfor ikke trænge ind og f er minimal. Derfor vokser planterne ikke i tørke. Ved mangel på næringssalte nedsættes f, og der dannes ikke nye blade, som kan forøge f. Opdaget 1770-90 af Priestley, Ingenhousz og Senecber.

fototaksi'si' (foto- + -taksi), bevægelse hos fritbevægelige planter hen mod el. bort fra lys.

'fototerapi', lysbehandling.

fototro'pisme, planternes vækstbevægelse i en bestemt retning til lys. Hovedstænglen er positiv fototropisk; vokser hen mod lyset, blade ofte diafototropiske; stiller sig vinkelret på lyset.

fototy'pi' el. *fotogelatino-grafi*, d. s. s. lystryk.

Foucault [fu'ko], Léon (1819-68), fr. fysiker. Målte lysets hastighed i vand og demonstrerede jordens rotation ved påvisning af, at svingningsplanet for et langt pendul langsomt drejer sig mod uret. (F-s pendulforsøg). Opdagede hvirvelstrømmene (F-s strømme).

Fouché [fu'ʃe], Joseph (1759-1820), fr. politiker. Konventsmedlem, jakobiner, terroriserede Lyon 1793-94; bidrog til Robespierres fald. Gik med Bonaparte 1799. Politiminister 1799-1802, 1804-10, et dygtigt, men upåideligt redskab for Napoleons eneælde. Afskediget, fordi han søgte føling med Engl. Politimin. under De 100 Dage; fik standstet krigen efter Waterloo. (Portræt sp. 1418).

Fouquet (Fouquet) [fu'kæ], Nicolas (1615-ca. 80), fr. finansminister under Mazarin 1653-61. Blev rig på statens bekostning; støttede kunst og videnskab rundhåndet. Styrtet efter Mazarins død. Efter 3 års hensynsløst gennemført proces domte Ludvig 14. F til livsvarigt fængsel.

Fougères [fu'ʒæ:r], nordfr. by; 19 000 indb. (1946). Læderindustri m. v.

Fouillée [fu'ʃje], Alfred (1838-1912), fr. filosof. Hævdede i »L' évolutionisme des idées-forces« (1890) en idealistisk udvik-

lingsfilos., if. hvilken ideerne er kræfter og bevidstheden en aktiv realitet.

foulard [fu'la:r] (fr.), 1) blødt, fint stof i kiper- el. atlasbinding af silke (kæde: græge, skud; tram- el. chappesilke) el. fineste bomuld, ofte med påtrykte mønstre; 2) farve- el. appreteringsmaskine.

Fouché-Delbosch [fu'ʃe dæl'bøsk], Raymond (1864-1929), fr. Spaniensforsker; stiftede tidsskr. *Revue Hispanique* (1894).

foulé [fu'le] (fr; valket), uldstof af kam-el. strøggarn, der ved valkning og runing får et let klædeagtigt lyvdekkede uden strøg. Anv. til kjoler og herre-selskabstøj.

foul play [fau'l 'plei] (eng; uærligt spil), i sport; bevist overtrædelse af reglerne, mods. fair play.

Fouqué [fu'ke:], Friedrich de la Motte (1777-1843), ty. forfatter. Dyrkede den banale ridderromantik; nord. motiver, *Der Held des Nordens* (1808-10, dram. trilogi), *Der Zaubberring* 1813, roman i 3 bd).

Fouquet [fu'kæ] (Fouquet), Jean (ca. 1415-ca. 1480), fr. maler; Ludvig 11.s hofmaler, udf. rel. billeder, portrætter og bogminiaturer.

Fouquier-Tinville [fu'kije tîn'vil], Antoine (1746-95), fra 1793 offentl. anklager ved fr. revolutionstribunal. Søgte med stor brutalitet at øge henrettelserne. Draget til ansvar efter Robespierres fald, guillotineret.

fouragerer [fura'ʃe'ræ] (fr.), skaffe foder (især til heste), skaffe føde; fourage [fu'ra:ʒ], foder.

fourcroya [fur'kroja] (efter fr. kemiker A. de Fourcroy (d. 1809)), slægt af narcisfam., har stor lighed med agave, men adskilles ved støvtrådene, som er kortere end bløsteret. 20 arter i de varme egne af Amer. Nogle dyrkes som prydplanter.

fourer [fu're'r] (fr. *fourrier*, egl: den, der furagerer), befalingsmand, der henter lønning m. m. til og gør kvarter for underafdelingen.

Fourier [fu'rje], Charles (1772-1837), fr. utopisk socialist, som i sine værker gav en skarp kritik af bestående samfundsf. og opridsede en individualistisk præget samfundsordning baseret på »falanstærer«, økon. enheder på normalt 1620 personer. Forsøg på realisation af disse ideer mislykkedes.

Fourier [fu'rje], Jean-Baptiste-Joseph (1768-1830), fr. matematiker, viste i sit hovedværk, *Théorie analytique de la chaleur* (1822), bl. a., at en vilkårlig funktion kan udvikles i en trigonometrisk række. Sådanne rækker kaldes nu F-rækker.

Fourneau [fur'no], Léon, fr. forfatter; skrev under pseud. Xanrof.

foursome [få:som] (eng.), doublematch i golf. Deltagerne på samme side skiftes til at spille samme bold.

Fouta Djallon [futa dʒa'lɔ], indtil 1230 m sandstensplateau i V-Sudan; her udspringer Senegal og Gambia.

f. o. w., fork. f. eng. *first open water* (første åbne vand). Betegner på befragningsformularer, at skibet skal ankomme til lasteplads ved skibsfartens åbning efter is om foråret.

Foveaux-strædet [fou'vou], 25-40 km br. stræde ml. New Zealand's syde og Stewart-øen.

Fowler's arsenikdråber [fau'la-], 1% vandig arsenikopløsning. Opk. efter d. eng. læge Thomas Fowler (1736-1801).

Fox [fåks], Charles (1749-1806), brit. politiker. Valgtes som tory til Underhuset 1768, min. 1770-74; blev siden radikal whigfører, angreb Georg 3. - Udenrigsmin. 1782; dannede 1783 min. s. m. North, sluttede fred m. USA og Fr., styrtet af Georg 3. s. å. I skarp opposition mod Pitt. d. y. Søgte at hindre krig m. Frankr. 1803. Udenrigsmin. 1806. Forsvarede Nordamer.s frihedskamp og Fr. Revolution. Spillelidenskab og udskjeljelser svækkede F som polit.

Fox [fåks], George (1624-91), eng. mystiker, stifter af kvækersamfundet, så i »det indre lys« en gudsåbenbaring. Hans *Journal* (1694) er et fremragende rel.-psyk. dokument.

Foxe [fåks] Luke, (1586-1635), eng. sofaerer; opdagede 1631 F Strædet.

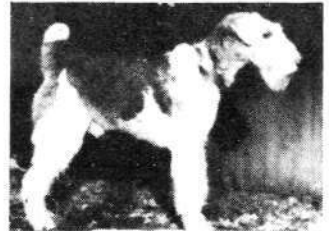
Foxe Strædet [fåks], eng. *Foxe Basin*,

isfyldt farvand ml. Baffin Land og Melville Halvøen, Canada.

Fox Film [fåks-], amer. filmselskab. Stiftet 1915 af William Fox (f. 1879). 1936 slået s. m. det yngre Twentieth Century til Twentieth Century Fox Film.

foxhound [fåkshaund] (eng; rævehund), eng., ret højbenet støver, anv. til rævejagt.

foxterrier [fåkstæria], eng. hunderace.

Ruhåret foxterrier.

hvid m. sorte el. brune afteg. Forekommer i glathåret og ruhåret varietet. Udbredt selskabshund.

'fox-trot (amer. og eng., egl: rævetrav), mod. selskabsdans i ¼ takt, af hurtig karakter og markant rytme. Kom til Eur. fra USA omkr. årh.-skiftet.

foyer [foa'je] (fr., egl: ildsted), i teatersproget beteg. for lokaler, hvor henholdsvis skuespillere og publikum kan samles og promenerer i pauserne.

Foyn [fain], Svend (1809-1894), no. hvalfanger og forretningsmand. Opfinder af granat-harpunen; grl. den mod. hvalfangst.

f. p. a., sov., fork. f. eng. *free of particular average* (uden væsentlig beskadigelse). Befragningsformular.

f. pil., receptfork. af lat. *fiat pilulae*, pil ler laves.

f. pulv., receptfork. af lat. *fiat pulvis*, pulver laves.

Fr, tegn for francium.

fr., fork. f. franc; frs., fork. for frances (flertal af franc).

Fra (ital. af lat. *frater* broder), broder (foran munkes navne).

Fra Angelico [an'dʒæliko], se Fiesole, Fra Giovanni da.

Fracastoro [-ka'sta-], Girolamo (1484-1553), ital. læge, Renæssancens store epidemiolog; mente, de smittsomme sygdomme spredtes ved kim. Gav 1530 syfilis navn i et digt, hvis hovedperson, hyrden Syphilus, angribes deraf.

Fra Diavolo [dʒavolo] (ital: broder djævel), 1) en neapolitansk bandefører og frafalden munk, *Michele Pezza* (ca. 1771-1806); førte partisankrig mod franskmand og ital. republikanere. Forrædt 1806 og hængt i Napoli; 2) Aubers opera (1830) med 1) som motiv; libretto af Scribe.

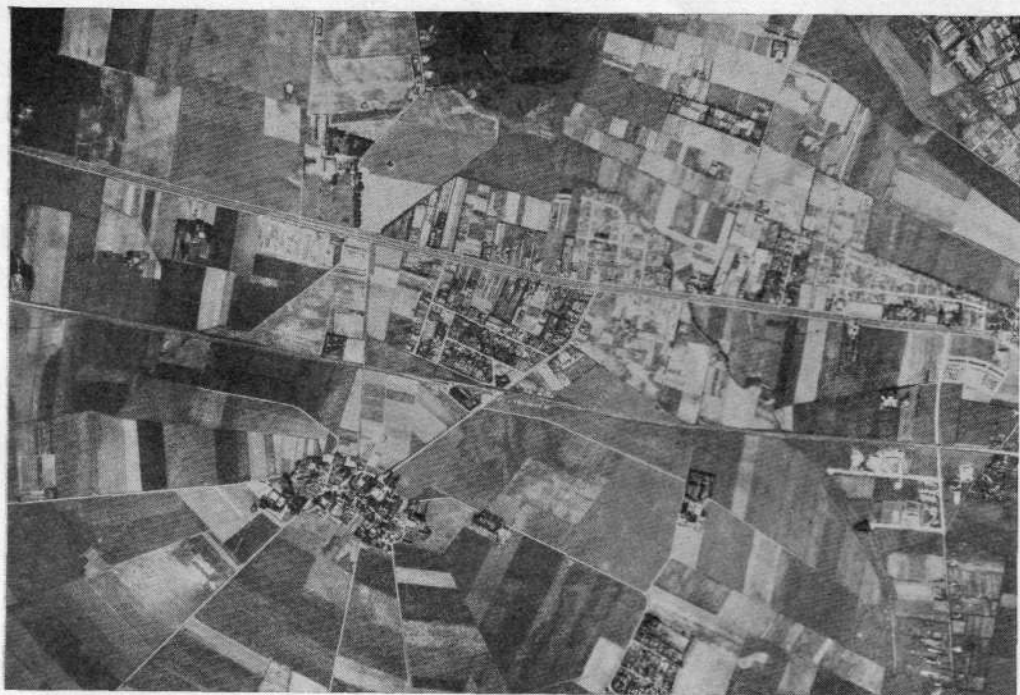
Fra'garia (lat. *fragum* jordbær), slægt af

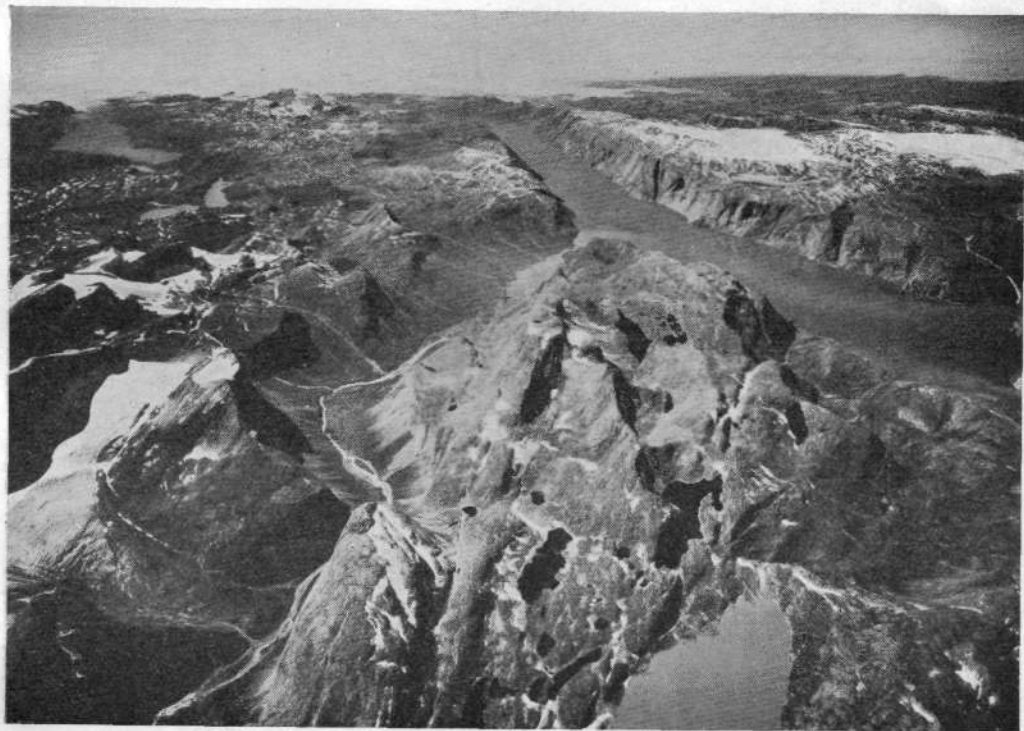
Jean Honoré Fragonard: Gyngen.

FOTOGRAMMETRI

492

Lodret billede af et område af Sjælland mellem Ballerup og Herlev. Landevejen er Frederikssundsvejen mellem 14 og 11 km stenene. Syd herfor og parallel hermed løber jernbanelinien. Den lille landsby lidt syd og vest for kortets midte er Skovlunde.

Skråbillede af et område af Grønland.

(Fot: Geodætisk Institut eneret.)

Den Nye Salmonsens.

rosenfamilien, hvortil hører de vildtvoksende og dyrkede jordbær.

fra'gi'l el. [-'ji'l] (lat. *fragilis*, egl.: som kan brydes itu), skrøbelig, skor.

frag'men't (lat.), brudstykke.

Fragonard [-gø'na:r], *Alexandre Evariste* (1780-1850), fr. billedhugger og maler, søn af Jean Honoré F. Har bl. a. udført loft- og vægmalerier i Louvre og bronzestatue af *Jeanne de Laval* i Beauport og frontonrelieff: på Palais Bourbon.

Fragonard [-gø'na:r], *Jean Honoré* (1732-1806), fr. maler, elev af Chardin og Boucher. Har malet galante scener, landskaber og portrætter med megen ynde og sikkerhed i penselføringen. Hovedværk: *Gynge* (Wallace Coll., London), (Ill. sp. 1410).

fragt, 1) ladning, 2) vederlag for transport af gods el. personer. Som hovedregel betales samt nærmere betegnelse af godset; f. udstedes af befragteren og overgives til fragtfører; 1) fragtbrev vs. duplikat, dokument, som udstedes af fragtfører til befragteren, og som har den bet., at fragtfører kan udlevere godset til den, som har f.-duplikatet i hænde.

fragt'bre'v, dokument, indeholdende navn og adresse på godsets afsender og modtager samt nærmere betegnelse af godset; f. udstedes af befragteren og overgives til fragtfører; 1) fragtbrev vs. duplikat, dokument, som udstedes af fragtfører til befragteren, og som har den bet., at fragtfører kan udlevere godset til den, som har f.-duplikatet i hænde.

fragt'frit, if. købeloven d. s. s. cf.; f. bruges både ved sø- og landtransport, cf. derimod kun ved søtransport.

fragt'fø'rer, den, som patager sig at transportere gods el. personer. I søretten betegnet som bortfragter.

fragt'gods, ved jernbane gods, som befordres med de alm. godstog og til laveste fragtsats.

Fragt'næv'net, af den da. regering 1939 nedsat navn til bistand ved tilvejebringelse af skibstønnage til landets nødv. tilførsel samt tilsyn med fragtførelsen og skibsfartens udvikling under og efter 2. Verdenskrig.

fraga'elsesbo, dødsbo, hvori arvingerne fragar gælden.

frahug, borttagelsen af en stor gren el. af en stamme på et træ, som fra grunden er delt i 2 el. fl. stammer.

fraise [fræ:s] (fr.: jordbær), jordbærrød.

frakke, overklædning, især for mænd. Indførtes ca. 1700, havde opr. samme form som (mands)kjolen, men var længere og sværere. Overfrakte til udenørsbrug er alm. siden 1790-erne.

frakk'el'us, bot., d. s. s. præstelus.

frak'til (beslægtet med lat.-fr. *fractio* brud (stykke), brak), statistisk størrelse; p % fraktien kaldes den værdi inden for en række iagttagelser, der afgrænser de p mindste iagttagelser opadtil; f. eks. er 25% f af 1000 iagttagelser den værdi, der afgrænser de 250 mindste af iagttagelserne opadtil.

fraktion (lat.-fr. *fractio* brud(stykke), del), del af forening el. parti (især politisk).

fraktio'ne'ring, kem., adskillelse af forsk. kem. forb. i en blanding v. hj. af destillation el. omkrystallisation, d. v. s. en opdeling af blandingen i fraktioner m. forsk. kp. el. opløselighed, afpasset efter de deltagende stoffers art.

frak'tu'r (lat. *fractura* brud), 1) trykskrift opstået i Tyskl. omkr. 1470 som en afart af gotisk. Anv. i Danm. indt. 20. årh.; 2) med., benbrud, knoglebrud.

fralandsv'ind, d. s. s. landvind.

Fram, no. ekspeditionsskib (bygget 1892), brugt af Nansen til nordpols og af Amundsen til sydpolsfærd; 39 m l., 11 m bredt, 900 BRT. F er anbragt i museum på Bygdøy v. Oslo.

framboesia [-'bø:] el. *Yaws* [jå:z] (fr. *framboise* hindbær, indiansk *yaws* hindbær), smitsom tropisk sygdom, som giver positiv Wassermannreaktion og behandles med salvarsan. Navnet skyldes, at f giver hindbærlignende udslæt.

fram'mers el. *fremmers*, egl. fremhus, i gl. bondegårde uden forstuer det rum, man først kom ind i udefra.

Joseph Fouché.

Anatole France.

César Franck.

Francisco Franco.

franc, fr. [frã], da. [frã'k] (efter den opr. montomskrift (lat.) *rex francorum*), frankernes konge), opr. fr. mønt; 1) fransk guldmønt, præget i 14. årh.; 2) sølv mønt, præget 1575-1641; 3) fransk møntenhed (vægt: 5 g sølv) indført 1795, inddelt i 10 décimes à 10 centimes. Schweiz indførte 1799 en f = 1,459 fransk f og 1850 den franske f. Belgien indførte 1832 den fr. f; 4) Den Lat. Montunions regningsenhed for mønt (fork. fr.); i Fr., Belg., Luxembourg og Schw. 1 f = 100 centimes. Blev 1920 af Folkeforbundet og Verdenspostforeningen gjort til international regnemønt og fungerede i mange lande, mest under et andet navn, som møntenhed. - Frankrig præger siden 1921 2, 1 og 1/2 f af aluminiumbrønde, men siden 1921 ikke guldmønt og siden 1916 ikke sølv mønt. 5) I Danm. prægedes 1904-07 for Dansk Vestindien 50- og 20-f stykker af guld og 1 f af sølv. - Sept. 1948 var kursen for fr. f 0,022475 kr., for belg. f 0,1098 kr. og for schw. f 1,1167 kr.

frança'ise [frã'sæ:s] (fr.: fransk dans), gl. fr. selskabsdans, hvor de dansende står i to rækker med front mod hinanden.

France [frã:s], *Anatole* (pseud. for *A. Thibault*) (1844-1924), fr. romanforf. I F-s forfinede kultur indgik antikvens og oplysningens filosofi som vigtige elementer. Hans værker, der er skrevet i en gracios, underfundig ironisk stil, er karakteristiske ved deres åndfuldhed og kritiske klarhed og ved en indtrængende skepsis overfor moralske og polit. vedtægter. Skrev bl. a. *Le crime de Sylvestre Bonnard* (1881); da. *Sylvestre Bonnards Forbrydelse* 1920), *Thais* (1890); da. 1927) *Le lys rouge* (1894); da. *Den Røde Lilje* 1904), *L'île des pingouins* (1908); da. *Pinevinernes O* 1909), *Les dieux ont soif* (1912); da. *Guderne Torster* s. år); endv. en række subjektivt prægede, litt. kritiske essaysaml. Nobelpris 1921. (Portræt).

France, la [la'frã:s], fr. navn på Frankr.

Francesca [frã'ts'eska], *Piero della* (ca. 1416-92), ital. maler. Påvirket af Uccello. Virksom i Ferrara, Rom og Urbino. Hans rel. billeder og portrætter bygges på indgående naturstudium, kendskab til line-

arpepspektivet og udviklet rumfølelse. Hovedværker: *profilportrætter af Federigo di Montefeltro og hans hustru*.

Francesca da 'Rimini [frã'ts'eska:] (d. 1284), Guido da Polentas skønne datter, der blev gift med den hæslige Giacinto Malatesta da Rimini, indledte forhold til hans halvbroder og desarsag dræbtes af ægtefællen. Ofte skildret i digte- og malerkunst: Dante, Pellico, P. Heyse, Ingres, d'Annunzio, Feuerbach o. m. fl.

France Soir [frã'swa:r], fr. aftenavis, Paris; uafhængig moderat. Udkom (illegalt) under besættelsen og en kort periode efter som »Défense de la France». Oplag 1948: 650 000.

France-Comté [frã:z kôm'te] (fr.: det frie grevskab), fr. landskab ml. Saône og Jura-bjergene. Hovedby: Dôle. - *Historie*: Kom 888 til det transjuranske Burgund, 933 til Arelat, 1032 til Tyskl., 1384 til Burgund, 1493 til Habsburgerne, 1678 til Frankr.

franchise [frã'fjã:s] (fr.: afgiftsfrihed o. l.), i sø- og transportforskning en procentvis udmålt selvriskio, sædv. i form af et mindstebeløb, som en skade ma overstige, for at forsikrerer skal blive erstatningspligtig.

Francia ['frãtjã], *Francesco* (1450-1518), ital. maler, guldsmed, bygmester og medaillør. Virksom i Bologna. Har malet rel. billeder, bl. a. madonnaframstillinger.

Franciabi'gio [frã'tjã'bidjo], *Francesco* egl. *Francesco di Cristofano Bigi* (1482-1525), ital. maler. Samarbejdede med Andrea del Sarto i Firenze. Portrætter, især af unge mænd.

Franciade, la [frã'sjad], ufuldendt episk digt af Ronsard (1572).

francis'ka'nerodenen [-sis-], *minoriter* el. *gråbrødre*, tiggermunkeorden, stiftet ca. 1217 af Frans af Assisi, stadfæstet 1223. Ledes af en generalminister; klostrene ligger i byerne. 1232 kom f til Danm. f-s lægmandsorganisation er teritiærerne. En streng gren er kapucinerordenen.

francium [-si-] (efter *la France* Frankr.), radioaktivt grundstof med atom-nr. 87; alkalimetall; opdaget 1939 af Marguerite Perey (f. 1909) i Paris som et led i en forening af actinium-familien. Kendt er en isotop med atomvægt 223.

Franck [frã:k], *César* (1822-90), fr. komponist, f. i Belgien, udd. 1837-42 ved konservatoriet i Paris. 1872 prof. i orgelspil sst. Debuterede 1841 som kompon. med 3 klavertrioer. Påvirket af Beethoven, Halévy og Méhul. Senere fandt han frem til sin egen specielle stil og ydede her sit bedste, bl. a. symfoni i d., *Variations symphoniques* (1885) for klaver og orkester, *Psyché* (1889) (symfonisk digtning m. kor), operaerne *Hulda* (1894) og *Ghisèle* (1896), sonate for violin og klaver (1886), strygekvartet i D (1889), klaverværker som *Prelude, Choral et Fugue* (1884). Tidl. bl. a. kvintet for klaver og strygere (1878-79), oratoriet *Les Beautés* (1869-79) og *Six Pièces pour Grand Orgue* (1860-62). (Portræt).

Franck [frã:k], *James* (f. 1882), ty.-jød. fysiker. Bestemte s. m. G. Hertz anslags- og ioniseringsenergien for atomer ved måling af energiuvekslingen ved stød med langsomme elektroner og fandt resultater, der fuldstændig bekræftede Bohrs atomteori. Fik s. m. G. Hertz, nobelprisen i 1925, 1934 emigrerede til Danm., fra 1936 i USA, prof. i Chicago 1938.

Franck [frã:k], *Sebastian* (1499-1542), ty.

Piero della Francesca: Federigo di Montefeltro.

Ernst Frandsen. Benjamin Franklin.

teolog, opr. lutheraner, siden spiritualist; ville erstatte kirken med en indre åndelig oplysning.

Franck, Sofus (1873-1945), da. skolemand. Viceskoleinspektør på Frederiksberg 1919, skoledirektør 1933-1940. Virkede for arbejdsskolen og biologisk botanikundervisning.

Franske, August Hermann (1663-1727), ty. teolog og skolemand. En af pietismens førere. Mente, at det rel. gennembrud måtte ske i en bodskamp med en bevidst oplevelse af nåden. Grl. 1695 i Halle en fattigskole, hvor han samtidig uddannede studenter som lærere, 1698 et børnehjem og senere en række »Franciske stiftelser«. Ånden var stærkt pietistisk, men i de højere klasser indførtes levende sprog og naturfag. **F** fik bet. indfl. i Norden.

Franske, Karl Philipp (1805-70), slesvigholstensk politiker. 1840-48 deputeret i generaloldtkammer- og kommercekoll., helstatsvenlig tysker; forsøgte marts 1848 forståelse; da regeringen ikke ville opretholde forb. ml. hertugdømmerne, skarpt slesvigholstensk. Præsident f. slesvigholst. reg. 1848, 1849-51 leder af prov. reg.s finansdepartement, udstv 1851. Regeringspræs. i Coburg til 1863, arbejdede 1863-64 for Augustenborg.

Franske, Mester, ty. maler. Virksom i første trediedel af 15. årh. i Hamburg. Kun få arbejder (altertavler) kendes.

franco (mlat. *Franci* frankere), fransk, vedr. Frankr. el. franskmændene.

franco (ital. *fri*), 1) porto el. fragt forudbetalt; 2) if. kobeloven d. s. s. leveret.

Frango Bahamonde [*franks* *baa'*mondæ], *Francisco* (f. 1891), sp. politiker. General; udmærkede sig i Marokko i 1920'erne. Sluttede sig 1931 t. republikken, betragtet med mistro af venstregrupperne, 1936 sendt som guvernør t. De Canariske Øer. Deltog i planlægningen af officersopstanden 1936, rejste tropper i Marokko, førte dem m. ital. hjælp t. Sydspan. Oprørets leder v. Sanjurjos død, okt. 1936 udråbt til sp. statschef i Burgos, sejrede i sp. borgerkrig v. virksom hjælp fra Aksemagterne, enerådende diktator fra marts-apr. 1939. Viste som Span.s »fører« (caudillo) klar sympati f. Aksemagterne, angreb Sovj. skarpt, forhandl. 1940 m. Hitler om indtræden i krigen, men forblev formelt neutral. Under Engl.s og USA.s voksende indsats drejede **F** gradvis fra falangistiske ideer over i mere farveløse konservatismen, udtalte sympati f. monarkiet, men bevarede diktatorstillingen også efter Ital.s og Tyskl.s sammenbrud. (Portræt sp. 1419).

Frango, Ramón (1896-1938), sp. flyver, officer. Broder t. Francisco F. Flej 1926 fra Span. til Buenos Aires. Republikaner, bidrog til Alfons 13.s fald, i opposition til fig. regeringer, fl. oprørsforsøg, 1936 med broderen.

François [frã'swa], fr. form for Frans.

François [frã'swa], *Jean-Charles* (1717-69), fr. kobberstikker. Eksperimenterede som den første med crayon-teknikken, hvormed han gengav rødkridstegninger af Boucher og tegninger af Holbein, Eisen m. fl.

François-vasen [frã'swa-] (efter finderen, den fr. graver Alphonse François (1814-83)), berømt oldgr. monumental vase m. 5 parallelle billedfriser med motiver fra gr. sagnhist. Udført af pottemageren *Ergotimos* og maleren *Klitias* i Athen ca. 750 f. Kr. Nu i Firenze. (Ill.).

franc-tireur [frã'ti'rø:r] (fr: friskytte),

friskaremand, partisan. Kendt er især et frikorps dannet i Frankr. mod ty. 1870-71. **f** regnes af fjenden for stimænd.

Franc Tireur [frã'ti'rø:r], fr. morgenavis, Paris; uafhængig-socialistisk. Udgivet siden aug. 1944. Oplag 1948: 365 000.

Frandsen, Ernst (f. 1894), da. litt.-historiker; 1934 prof. i nord. litt. ved Århus Univ. Foruden disputatsen *Mariaviserne* (1926) bl. a. skrevet *Ludvig Holstein* (1931), *Hans Christensen Sthen* (1932), *Folkvisen* (1935), *Johannes Ewald* (1939) og *Argangen der Måtte Snuble i S'arten* (1943) (især om Tom Kristensen og Jacob Paludan). (Portræt).

Frandsen, Johannes (f. 1891), da. læge. Formand f. Sundhedsstyrelsen 1928, medicinaldirektør 1930, chef f. Sundhedsstyrelsen 1933.

Frandsen, John (f. 1918), da. kapelmester. 1935-38 udd. v. Det Kgl. Da. Musik-Konservatorium. Debut som dirigent 1940. 1945-46 v. Statsradiofonien, siden 1946 kapelmester v. Det Kgl. Teater.

Frandsen, Peter Marius (f. 1880), da. civilingeniør. 1922 prof. i bygningsstatik og jernkonstruktion ved Polytekn. Lærestanst. Lærebøger og elasticitets-teoretiske afhandl.

frangula (lat. *frangere* brække), bot., d. s. s. tørstetra.

Frank, Bruno (1887-1945), ty.-jød. forfatter. Skrev talt. dramaer, *Zwölftausend* (1927) og på basis af kendte hist. personligheder, *Politische Novelle* (1928, da. 1929) samt fl. romaner, *Der Reisepass* (1937, antinazist.). Kom 1937 som emigrant til USA.

Frank, Franz von (1827-94), ty. teolog, prof. i Erlangen, ville underbygge kirkelæren med de subjektive rel. erfaringer.

Frank, Hans (1900-46), ty. nationalsoc. 1939 generalguvernør i Polen, leder af ty. terror og udplyndring, hængt 16. 10. 1946 efter Nürnbergrettens dom.

Frank, Karl Hermann (1898-1946), sudeterty. politiker. Knyttet t. Henlein, apr. 1939 sekr. hos v. Neurath, sept. 1943 min. for varetægelse af ty. interesser i Böhmen-Mähren; SS-general. Et hovedredskab for ty. terror, ansvarlig for Lidice-rædslerne. Henrettet maj 1946.

Frank, Leonhard (f. 1882), ty. forfatter. Slog igennem med romanen *Die Räuberbande* (1913, ungdomspsykologi). Ivrig ekspressionist og pacifist. *Novellen Karl und Anna* (1928, da. 1929). Emigrant.

Frank (amer. [frã'ŋk]), *Philipp* (f. 1884), østr.-amer. fysiker og filosof. Skrev bl. a. *Das Kausalgesetz und seine Grenzen* (1932) og *Between Physics and Philosophy* (1941). Logisk positivist.

Frank [frã'ŋk], *Waldo* (f. 1889), amer. romanforfatter og kulturkritiker. Har bl. a. skrevet det tidstypiske værk: *The Rediscovery of America* (1928), en analyse af nat. forudsætning og samtidige strømninger i kulturlivet.

Franken, ty. stammeherugdømme omkr. Rhinen og Main, ophævet 939. **F** deltes i Vest- el. Rhinfranken (efterh. kaldet Pfalz) omkr. Mainz og Østfranken omkr. Würzburg. Navnet **F** genoptoges i 19. årh. off. i de bayerske regeringsdistrikter *Oberfranken* (hovedst. Bayreuth), *Mittelfranken* (Ansbach) og *Unterfranken* (Würzburg).

Frankenthal [-ta:il], ty. by i Rheinland-Pfalz; 27 000 indb. (1939). Sukkerindu-

stri m. v. 1755-1800 fandtes i **F** en berømt porcelensfabrik.

Frankenwald [-valt], indtil 794 m. h. skovklædt højdedrag i NØ-Bayern.

fran'ker, germansk folk med fl. stammer (salier, sigabarer osv.), nævnes fra 3. årh., erobrede i 5. årh. Gallien under Chlodovech, der samlede alle **f** og oprettede **f**-rige.

fran'ke're (ital. *franco* fri, betalt), forudbetale; anv. især postalt.

Frankerriget, den af frankerne beherskede stat. **F** opstod ved Chlodovechs erobringer 486-511 i Gallien og SV-Tyskl. Hans dynasti, Merovingerne, afløstes 751 af Karolingerne, der betvang langobarderne og sachserne og 800 opnåede kejserkronen. Fra 843 deltes **F** i Det Østfrankiske Rige (Tyskl.). Det Vestfrankiske Rige (Frankr.) og Lothringen med Ital.

Frankfort ['frã'ŋkfort], hovedstad i Kentucky, USA, 70 km Ø f. Louisville; 11 000 indb. (1940).

Frankfurt am 'Main, ty. by i Hessen; 421 000 indb. (1946). Kendte bygninger: Römer (rådhus; ødelagt) og Goethes fødested (ødelagt 1944). Vigtig handels- og industriby (automobiler, maskiner, kemikalier m. v.); var centrum for I. G. Farben Industrie. Efter 2. Verdenskrig hovedstad i d. amer. zone i Tyskl. og økon. centrum for Bizonen. - *Historie*. Vigtig handelsby i Karolingtiden; fra Hohenstaufertiden traditionelt valgt for de ty. konger. Gav jøder forholdsvis gunstige vilkår, også efter 1500. Gennemgående styret af rigt patriciat. Mødested for Forbundsagen og 1848-49 for ty. nationalforsaml. Indlemmet i Preussen 1866. - I **F** sluttedes 10. 5. 1871 fred ml. Frankr. og Tyskl. Række allierede luftangreb fra 1942, erobret af amer. 28. 3. 1945.

Frankfurt an der Oder ['o:ðər], ty. by i Brandenburg på grænsen til Polen. Vigtigt trafikknudepunkt ved overgang over Oder; 84 000 indb. (1939). Maskin- og metalindustri, lædervarer, kemikalier og handel med levnedsmidler. Delvis moderne by med brede, lige gader. Grl. ca. 1250 af frankiske købmænd, opnåede bet. omsætning ved Odrertrafik og handel østover. Erobert af russ. tropper apr. 1945.

frankfurtersort, fin sort farve, som hovedsagelig består af kulstof og fremstilles ved forkulning af vinbærne. Anv. til olie- og akvarelfarver og udmærker sig ved stor dekkræft.

Frankfurter Zeitung [-tsai-], ty. dagblad, grl. 1856 i Frankfurt am Main, indtil 1933 et førende liberalt blad, meget læst i udlandet. Ophørt 1943.

frankiske dynasti, ty. kongehus, d. s. s. saliske dynasti.

Frankiske Højslette, del af Den Sydty. Højslette beliggende ml. den schwabisk-frankiske Jura og Rhinslettens randbjerger, afvandes af Neckar og Main. Undergrunden består af triaskalk m. v. dækket af løss. Meget frugtbar og tæt befolket.

Frankiske Jura, ty. *Fränkischer Jura*, indtil 689 m. h. ty. bjergryg dannende en nordst. fortsættelse af Schwäbische Alb.

Franklin [frã'ŋklin], *Benjamin* (1706-90), amer. politiker og fysiker. Fra 1728 bogtrykker i Philadelphia, bladudg., postembedsm. Foreslog som fremtrædende polit. i Pennsylvania 1754 fællesstyre f. kolonierne og vigtigående selvstyre; søgte endnu 1774 at undgå brud m. Engl., gik fra 1775 ind for fuld uafh. for staterne, bidrog til uafhængighedserklæringen 1776. 1776-85 USA.s repr. i Frankr., opnåede fr. anerkendelse af USA og krigserkl. mod Engl. Hylidet i Frankr. og USA som frihedens og borgerideernes repr. Vendte sig 1790 mod negerlaveriet. Tidligt begyndte han fys., især elektr. studier; **F** forklarede en kondensators virkemåde og opdagede elektricitetens udstømning gnm. spidser. Påviste 1752 ved at sende en drage op i en tordensky, at lynet er en elektr. gnist, og er især kendt som opfinderen af lynaflederen. - Selvbiografi (til 1757). (Portræt).

François Vase.

Maalestok 1:8 000 000

Udarbejdelse: J. Humlum

Kort over Frankrig. (Departementsinddelingen). (Se også kortet Mellemeuropa under Tyskland).

Franklin [ˈfr̥ɛŋkɫiːn], Sir John (1786–1847), eng. polarforsker; udforskede den vestl. del af N-Amers N-kyst 1819–27 og ledede F-ekspeditionen, der med skibene »Erebus» og »Terror» skulle finde Nordvestpassagen 1845–47. Alle deltagerne omkom. Ekspeditionens skæbne klarlagdes gnm. fl. eftersøgningseksp. bl. a. Mac Clintock's og Hall's.

Franklin, 'District of' [ˈfr̥ɛŋkɫiːn], nordl. del af Canadas Northwest Territories, omfattende De Canadiske Polarøer og lidt af fastlandet. 1 399 375 km² = 15% af Canadas areal. Beboes af nogle få tusinde eskimoer.

frankli'nit (FeZnMn) Fe₂O₄, sort regulært mineral, der forekommer s. m. rød zinkmalm ved Franklin, New Jersey.

Franko [ˈfr̥ɛŋkɔ], Ivan (1856–1916), ukrainsk (galicisk) forfatter og politiker; mangesidig kulturpersonlighed med sociale interesser.

franko'li'nhøns (ital. *francolino* agerhøne), artsrig slægt af navnlig afr. agerhøns, hannen m. sporer.

franko'nit, valke- el. blegejord for olier.

frankostempling (ital. *franco* fri), postforsendelsers frankering (betaling) ved forsyning med et stempel i st. f. frimærke. f sker enten ved postvæsenets foranstaltning el. ved afsenderens benyttelse af en f-smaskine, hvortil frankokort købes på postkontorerne, der fører kontrol med maskinens anv. f indføres i Danm. 1925.

Frankrig, fr. *La France*, off. *République Française*, vesteurop. stat, mod V begrænset af Atlanterhavet, mod N af Kanalen og Nordsøen, Belg. og Luxembourg, mod Ø af Tyskl., Schw. og Ital., mod S af Middelhavet og Spanien; 555 986 km², 40 519 000 indb. (1946, d. v. s. ca. 1,4 mill. mindre end i 1936). 1947 indlemmedes de tidl. ital. områder Briga og Tenda. Største byer: Paris (hovedstad), Marseille, Lyon. – *Grænserne* er naturlige, undt. mod NØ, hvor de er bestemt af polit. magtforhold og derfor har været stærkt omkæmpet. Den nordvestfranske kyst er en ligelinet marskyst, ved Calais træder bakklandet ud til havet, og

kysten bliver en stejl klintekyst. I Normandiet beg. klippegrunden at gøre sig gældende, og Bretagne har skærgårds-kyst. S for Bretagne findes igen marsk, og S f. Gironde er kysten hævet (talrige lukkede langsøer). Den samme kysttype træffes land S Middelhavet indtil Marseille, Ø herfor er der igen klippekyst. – *Terræn*smæssigt består F af en række gl. bjergmassiver omgivet af lavlandsområder; mod S og SØ findes alpine foldekæder. Midt i F ligger det midtr. højland (Centralmassivet). SV f. centralplateauet ligger Garonne-bassinnet, der endnu i tertiær var en bugt af Atlanterhavet. Et gl. armorikansk massiv træffes i Bretagne og V-Normandiet, bestående af et hævet peneplan af gnejs, skifte m. v. Ø for det armorikanske plateau ligger Pariser-bassinnet, et skalformet bassin med lagene ordnet koncentrisk efter hinanden. I midten findes tertiære, marine aflejringer, længere borte kridttidsafsl. og juraafl.; i NV-F (Flandern) findes marsk, klint og løssdannelse. Pariser-bassinnet begrænses

mod Ø af Saône-Rhône-dalen, en gl. tektonisk dal, nu delvis udfyldt af tertiære og kvartære afl. Ø herfor igen ligger Jura-bjergene, der gnm. Belfortlavningen adskilles fra Vogeserne. Langs den belg. grænse sender Ardennerne en sydl. udløber ind i F, bestående af hercynisk foldede bjerge, der senere er peneplaneret og hævet. S f. Jurabjergene strækker Alperne sig ned til Middelhavet, bestående af alpint foldede kæder, delvis udmodeleret ved isens og vandets virksomhed, idet Alperne i modsætning til det fr. lavland, har været nediset i istiden. Af samme opr. som Alperne er Pyrenæerne. I Middelhavet ligger den fr. Corsica. — *Klimaet* er, bortset fra Middelhavskysten, af tempereret type, med ret milde vintr, særlig langs kysten. Ø f. Marseille bliver klimaet subtropisk med vinterregn. Om vinteren er nordl. vinde overvejende langs Middelhavskysten, og hvor vinden søger ned ad bjergene, bliver den opvarmet ved nedstigningen, medens dalstrøgene (især Rhône-dalen) kan have kolde vinde (mistral). Sommeren er regnfattig. — Den naturl. *vegetation* er i det temp. område løvskov (bøg, eg og avnbøg; i central-F kastanie). I det subtrop. område træffes maki (særlig på Corsica). — *Befolkning*. Franskmandene er romaniserede kelttere og germaner. Foruden fr. tales bretonsk i Bretagne, flamsk i egne mod den belg. grænse, ital. på Corsica og i grænseegnen mod Ital., baskisk i V-Pyrenæerne, catalansk i Rousillon; i Alsace-Lorraine er en del af befolkningen tysktalende, men føler sig loyale over for Frankr. Mangellandsdistr. har siden 1850 mistet 1/3 af deres befolkning. 1935-45 var befolk. i tilbagegang (1938 var fødselshyppigheden 14,9 ‰, dødeligheden 15,8 ‰). Indvandringen er bet. (1947 boede ca. 2 mill. udenl. i F). — *Mønt*: 1 franc = 100 centimes. *Mål og vægt*: fra 1840 metersystemet. — *Erhverv*. Af næringsveksle er landbruget vigtigst; 39% af F-s areal er agerland, der dyrkes i små ejendomme. Af kornarterne er hvede vigtigst, desuden dyrkes havre, byg, rug, majs, kartofler og sukkerroer, hør, hamp og humle. F er Eur.s vigtigste vinland: der dyrkes vin S f. en linie fra Loires munding til Ardennerne. Stor frugtavl: æbler, pærer, blommer, og i subtrop. område ferskner, abrikoser, mandler, figen, kastanje og oliven. Den tidligere store morbærtrædyrking er gået tilbage s. m. silkeavl. Stor blomsteravl til eksport og til parfumeindustri. Husdyrbestanden ret bet.; i 1938: 2,7 mill. heste, 15,6 mill. stk. kvæg, 9,9 mill. får og 7,1 mill. svin. Bet. mejeribrug; stor osteprod. *Silkeavl* især i dept. Gard, Drôme, Ardeche, Var og Lozère; prod. 1938: 599 t. 19% af arealet er skov, men *skovbruget* er langtfra nok til at selvforsyne F. Bet. *fiskeri* ud for den fr. kyst og i Nordatlanten, under Island og Newfoundland. — *Minedriften* er vigtig. Kulprod. er ca. 48 mill. t årlig; de vigtigste kullejer findes i Ardennerne ved den belg. grænse. Jernmalm findes i Lorraine (Minette), i Pyrenæerne, Normandiet og Bretagne. Stålprod. var 1947 5,7 mill. t. Desuden udvindes bauxit, kalsalte, stensalt, fosfat, bly, zink og kaolin. — *Industrien* er veludviklet, særlig i N-F, hvor kullejerne findes; desuden udnyttes vandkraft i Provence. Bet. tekstilindustri; bomuld særlig i Epinal, Mulhouse, Roubaix, Tourcoing og Lille; silke i Lyon og St-Étienne. Stor jernindustri; desuden papir-, lædervare-, kemikalie-, søbe-, parfume-, glas- og porcelænsfabrikation m. v. I 1948 var industriprod. 108% af prod. i 1938. Udenrigshandelen udviser et bet. importoverskud. Der indføres fødevarer, tekstilstoffer, maskiner m. v. og udføres tekstilvarer, maskiner, kul m. v. Handelsflåden udgjorde 1948 2,8 mill. t (2,9 mill. t i 1939). Under 2. Verdenskrig sænkede 1,8 mill. t.

Retssplejen udøves af ca. 3000 fredsdommere (juges de paix), af ca. 3000 underretter (tribunaux) og af 27 appelretter (cours d'appel). Kassationsretten

(cour de cassation) kan kun underkende appeltrens jur. bedømmelse af sagen og tilbagevise sagen til fornyet behandling ved en appelret. — *Forfatning*. Forfatn. af dec. 1946 lægger lovgivende magt hos nationalforsamling (Assemblée Nationale), valgt ved direkte og alm. valgret (618 medl. if. valgloven, der foreskriver forholdstalsvalg). Republikkens Råd (Conseil de la République, 315 medl.) vælges af valgmænd, udpeget v. alm. valgret, og af medl. af departementsrådene og af nationalforsaml.; det kan forlange vedtagne lovforslag taget op til ny behandl. i nationalforsamlingen. De to forsamlinger (parlamentet) vælger i forening præsidenten (på 7 år, genvalg tilladt een gang); præsidenten udnævner konseilspræsidenten, men ministeriet skal godkendes af nationalforsaml. forinden endelig udnævnelse. Nationalforsaml. sidder 4 år, kan kun opløses uden for perioden, hvis der inden for 18 måneder indtræffer 2 ministerkriser som flg. af mistillidsvotum. Præsidenten kan, inden han udsteder en lov, forlange den optaget til fornyet overvejelse i nationalforsaml. Et særl. økonomisk råd m. repræs. for erhvervene og fagforeningerne, er rådgivende i økon. anligg. — Algier, Martinique, Guadeloupe, Réunion, Guayana er integrerende dele af F, inddelt i departementer, vælger repræs. til nationalforsaml. Med koloniriget er F forenet i »Den Franske Union« (L'Union française). Eur. F er delt i 90 departementer (ca. 38 000 kommuner). Departement admin. af regeringsdelegeret, der efter forfatn. skal afløse de tidl. præfekter, i samarb. m. Generalråd (Conseil général) valgt v. alm. stemmeret. — *Hær*. Alm. værnepligt fra 19. til 43. levår. Tvungen forberedende mil. uddannelse fra 17. til 18. år. Derefter til rådighed for hæren i 25 år, heraf 1 år til første uddannelse under fanerne, 3 år til rådighed for linien, 16 år i reservens 1. og 5 år i dens 2. opbud. Forsvarets forhold er ikke endeligt ordnet efter 2. Verdenskrig. Efter plan af dec. 1945 skal fredsstyrken foreløbig tælle 500 000 mand, heraf 100 000 i F, 120 000 i Tyskl., 120 000 i kolonierne og Det Fjerne Østen, 100 000 i N-Afr., 50 000 gardes mobiles m. fl. — *Kirken*. Al forb. ml. kirke og stat ophørte 1905. Den kat. kirke omfatter ca. 50% af befolk. med 17 ærkebisper og 68 bisper. De luth. og reformerte samfund har godt 1 mill. medl. og en fælles repræsentation i Fédération protestante de France. — *Skolevæsenet* omfatter école maternelle [e'kol matèr'næl] (pogeskole) (2-6 år), école primaire élémentaire [pri'mæ:r'elemã'tæ:r] (den lavere grundskole) (obligatorisk: 6-13 år), école primaire supérieure [syp'e:rjõ:r] (højere grundskole) (mindst 3 års undervisn. i alderen 12-18). Gymnasieundervisn. (l'enseignement secondaire) [läsæn](a)'mä sag'õ:dæ:r] foregår på lycées [li'se] (statslige) og collèges [kol'le:ʒ] (komm.) samt på private sk. Skolevæsenet præges af hensyn til individualiteten, konkurrenceindstilling og vægt på samfundslære. Rel.-undervisn. i statssk. er erstattet med moralære. L'enseignement supérieur (højere undervisn.) foregår ved 17 univ., hvoraf Paris (Sorbonne) er det mest ansete.

Historie. F-s opr. liguriske befolk. blev fra ca. 800 f. Kr. undertvunget af de fra V-Tyskl. indvandrede keltiske galler, som, delt i uafh. stammer, tog landet i besiddelse og derved senere bredte sig over Engl., dele af Spanien og Posletten. 121 f. Kr. erobrede Rom det nuv. Provence, 58-51 resten. De rom. provinser i Gallien romaniseredes hurtigt og blev et af Romerrigets vigtigste og rigeste områder. Folkevandringerne bragte i 5. årh. en stor germansk indvandring af vestgoter, burgunder og franker. De sidste konge Chlodovech (481-511) erobrede 486 Syagrius' rom. rige omkr. Seine og 507 vestgoternes besiddelser ml. Loire og Pyrenæerne, mens hans sønner 532 erobrede Burgund, og også alemanner, bayrer og thuringer kom under frankerriket. Kongeslægten, Merovingerne, herskede til 751 under tal-

rige tronstridigheder og rigsdelinger, mens bayrer og thuringer atter rev sig løs. Til sidst mistede kongerne enhver magt til deres major domus (hushovmester). Fra 687 havde Karolingerlægten denne stilling og skød ganske kongerne til side, indtil Pipin 751 afsatte den sidste Merovinger og med pavens samtykke selv tog kongenavn. — *Karolingerne* 751-987: Konger: Pipin -768, Karl den Store -814, og Karloman I -771, Ludvig den Fromme -840, Karl den Skaldede -877, Ludvig 2. -879, Ludvig 3. -882 og Karloman 2. -884, Karl den Tykke -887, Eudes (Odo) -898, Karl den Enfoldige 893-923, Robert I 922-923, Rudolf af Burgund -936, Ludvig 4. d'Outremer -954, Lothar -986, Ludvig 5. -987. Rigsheden havde allerede de ældre Karolinger genoprettet som majores domus, Karl Martel havde 732 i slaget ved Poitiers slået araberne tilbage og Pipin som konge 754 tvunget langobarderne i Italien til at anerkende frankernes overherredomme, Karl den Store erobrede dertil 774 langobarderriget, 772-83 Sachsen, 788 Bayern, han slog avarerne 786-96 og fratog 778 araberne Den Spanske Mark. Ar 800 lod han sig krone til kejser i Rom. Kamperigt holdt dog dårligt sammen efter Karls død, snart kom det til tronstridigheder, rigsdelinger og voksende uafhængighed hos greverne i lokalforvaltningen, især efter at de 877 havde opnået faktisk arvelighed for deres len. Ved rigsdelingen i Verdun 843 fik Karl den Skaldede det vestfrankiske rige, nærmest det nuv. F, hvor kongemagten snart mistede alle sine domæner til stormændene og var ude af stand til at beskytte F mod norrmannerne, hvis hövding Rollo 911 formelig fik det senere Normandiet afstået. Fra 888 lå Karolingerne i strid med greverne af Île de France, hvoraf flere besteg tronen (Eudes, Robert I, og hans svigeren Rudolf), til denne slægt (Capetingerne) 987 endeligt erobrede tronen. — *Capetingerne* 987-1328. Konger: Hugo Capet -996, Robert 2. den Hellige -1031, Henrik 1. -1060, Filip 1. -1108, Ludvig 6. den Tykke -1137, Ludvig 7. -1180, Filip 2. August -1223, Ludvig 8. -1226, Ludvig 9. -1270, Filip 3. -1285, Filip 4. den Smukke -1314, Ludvig 10. -1316, Filip 5. -1322, Karl 4. -1328. Capetingerne måtte først vinde magten over deres vasaller på deres egl. domæne (Paris, Île de France og Orléans), og først da det var sket, kunne de fra Ludvig 6. tænke på en konsekvent domæneudvidelsespolitik og på genoprettelsen af et rigsstyre over de store lensmænd, støttet til kirken og de opvoksende byer. Varige domæneudvidelser blev i dette tidsrum kun erhvervelsen af Normandiet 1203, Languedoc 1223 og Champagne 1285, da mange erhvervelser atter gik tabt ved bortforlening til kongernes yngre sønner. Udtil afværgegedes den eng. konges ekspansion, der i 2. halvdel af 12. årh. havde truet F-s uafhængighed. Ludvig 7., Filip August og Ludvig 9. deltog aktivt i korstogene, og kongerne støttede paverne mod de tyske kejsere. Med Filip 4. var kongemagten blevet så stærk, at et sammenstød med paven endte med kongens absolutte sejr og pavestolens flytning til Avignon, hvor paven kom således i afhængighed af kongen, at han på konciliet i Vienne 1312 ophøjede tempelherredøden, så Filip kunne inddrage dens rige gods.

Huset Valois 1328-1498. Konger: Filip 6. -1350, Johan den Godt -1364, Karl 5. -1380, Karl 6. -1422, Karl 7. -1461, Ludvig 11. -1483, Karl 8. -1498. De to første Valois'er opgav den konsekvente styrkelse af kongemagten og støttede adelen, men derefter genoprettes Capetingernes politik, og under Ludvig 11. nåede den stærke kongemagt et højdepunkt. Varige domæneudvidelser blev i denne tid Dauphiné 1349, Poitou 1370, Guyenne 1453, Bourgogne 1477, Anjou og Maine 1481 og Provence 1487. Udtil var F-s eksistens truet fl. gange under hundredårskrigen med Eng-

land 1337-1453, der dog endte med, at England kun bevarede Calais af sine erobringer. Også Burgund var til Karl den Dristiges død 1477 en farlig rival, men det fr. monarkis styrke fremtrådte med Italiensstøtten, der begyndte under Karl 8. 1494-95.

Valois-sidelinier 1498-1589: Ludvig 12. (Valois-Orléans) -1515, Frans 1. (Valois-Angoulême) -47, Henrik 2. -59, Frans 2. -60, Karl 9. -74, Henrik 3. -89. Praktisk tal enevælde, solide skatter, fast admin. og stærkt militær, sidste store len inddraget (Bretagne 1532). Erobringer i Ital. (Milano) opgaves efter kamp med Habsburg (1521-29, 36-38, 42-44, 51-59; Pavia-slaget 1525), men F fik 1559 (Cateau-Cambresis-freden) Calais og Metz, Toul, Verdun. Svækkedes fra 1562 af religionskrige ml. katolikker og calvinister (huguenotter). Svag kongemagt (Katarina af Medici formynderstyre), svingende ml. huguenotfølgelser (Bartholomæusnatten 1572) og toleranceforsøg.

Huset Bourbon 1589-1792. Henrik 4. 1589-1610, Ludvig 13. -43, Ludvig 14. -1715, Ludvig 15. -74, Ludvig 16. -92. Da Valois uddøde 1589, arvede huguenotternes leder Henrik af Bourbon (Navarra) tronen, skabte fred ved at antage katolicismen 1593 og sikre hug.s stilling (Nantes-Ediktet 1598). Atter stærk kongemagt; svækket under Ludvig 13.s mindrerigdom (Marie af Medici formynderstyre, generalstanderne 1614), derpå fast enevælde under Richelieu 1624-42, 1635 greb F ind i 30-årskrigen, fik 1648 v. D. Westfalske Fred det meste af Alsace, 1659 v. Pyreneerfreden Artois og Roussillon. Indtil måtte Mazarin, 1642-61, kæmpe m. Frondeoprøret. Fra 1661 tog Ludvig 14. selv magten; enevælden kulminerede. Colbert reformerede finanserne, søgte v. hårde statsindgreb at fremme storhandel, kolonimagt og industri, mens Louvois gjorde hæren til Eur.s stærkeste. Versailles-hoffet blev et strålende centrum for L. 14.s magt, men svækkede finanserne. Aggressiv politik skaffede F Franche-Comté (1678), dele af Belgien (1668, 78), Strasbourg (1681), men krigen (m. Span. 1667-68, holl. krig 1672-79, pfalziske arvefølgekrig 1688-97, sp. arvefølgekrig 1702-14) endte i nederlag og finansruin. Forsøg på at udrydde protestantismen i F førte ikke til målet, men svækkede ved udvandringer F. i 18. årh. forbedredes styrelsen, byerhverv blomstrede, en stor del af bønderne var efter 1500 blevet selvejere; men finanserne stod slet p. gr. af hofudgifter og krige (1733-35, 40-48, 55-63, 77-83). F fik Lorraine (1766) og Corsica (1769), men mistede 1763 sin kolonimagt i N-Amer. og Indien. Oplysningstidens forfatter kritiserede styret og adelsprivilegierne. 1789 sammenkaldte reg. generalstænderne p. gr. af finansnøden.

Revolutionen og Napoleon 1. 1789-1815. 5. 5. 1789 mødtes stænderne; borgerstanden gennemtvang 24. 6., at forsaml. som repræs. f. det fr. folk skulde give fri forfatning; modstand fra hoffet førte til rejning i Paris (Bastillens fald 14. 7.), bondefejninger, privilegiernes afskaffelse og vedtagelse af menneskerettighederne sept. 1789. Ved forfatn. 1791 indførtes lovgivende forsamling, valgt v. begrænset valgret, og svag kongemagt; kirkegodsnerne inddrogtes, der kom ensartet admin. 1792 udbrod krig m. Preussen-Østrig, 10. 8. styrtes Ludvig 16. for landsforræderisk forbindelse m. fjenden (stormen på Tuileriernes); F blev republik; grundlovgivende nationalkonvent, valgt v. alm. valgret, dødsdomme kongen (henrettet 1793). Under krig m. Engl. og oprør i Vest-F (Vendée) tog de yderligtgående jakobinere (Bjergtet) under Danton og Robespierre magten fra de mere moderate girondinere, slog med diktatorisk hårdhed oprørene ned; alm. værnepligt; massehenrettelser, Robespierres eneherskende apr. 94, styrtet juli 5. Åter »Rædselsperioden« blev stemningen moderat, monarkistisk; den af konventet vedtagne »Direktorieforfatning« 1795 mislyk-

kedes (inflation, ydre skuffelser, korrupsion). 1799 tog general Napoleon Bonaparte magten ved statskup. Han slog Østrig (Marengo 1800), sluttede fred m. Engl. (1802), fik magten over kirken i F (konkordat m. paven 1801); ordnede finanserne og centraliserede forvaltningen (præfektssystem). Fra 1804 kejser som Napoleon I. i krig m. Engl. fra 1803; slog Østr. (Austerlitz 1805), Preussen (Jena 1806), Rusl. (Friedland 1807), enedes m. Rusl. i Tilsit 1807; søgte at kue Engl. v. »Fastlandsspærring« fra 1806, syntes at beherske fastlandet, men kunne ikke bøjte Spanien, led 1812 nederlag mod Rusl., tabte v. Leipzig 1813, styrtes 1814; genkomstforsøg 1815, »De 100 Dage«, endte med nederlaget v. Waterloo 1815. Bourbonerne vendte tilbage og redede det eng. F ubeskåret ud af katastrofen.

1815-70. Bourbon: Ludvig 18. 1814 (15) -24, Karl 10. -30; Orléans: Ludvig Filip 1830-48. Republik -52, Napoleon 3. kejser -70. - Ludvig 18. gav forfatn. m. yderst begrænset valgret, Karl 10. forsøgte absolutisme og styrtes af bourgeoisie og Julirevolutionen 1830. Ludvig Filip søgte som revolutionsmonark at støtte sig til bourgeoisie. Med industrialismen voksede socialistisk arbejderbevægelse frem, og da middelstandens krav om valgret afvistes, faldt kongedømmet ved Februarrevolutionen 1848. Der kom republik og alm. valgret, men efter blodig kamp ml. arbejderne og borgerskabet (Junioptionen 1848) enedes de konserv. elementer om Napoleons brodersøn Ludvig Napoleon som præsident (dec. 1848). Efter statskup 1851 tog han 1852 kejserstitel som Napoleon 3. Trods indre fremgang vandt han ikke de frisindede kredse og arbejderklassen for sig, og trods sejr over Rusl. (Krimkrigen) og Østr. (Ital. 1859) kunde Nap. 3. ikke hævede F som ledende militærmagt. Efter krigerklæring mod Preussen 1870 fulgte 1.-2. 9. 1870 nederlag og kapitulation ved Sedan, hvorpå republikken 4. 9. udråbtes i Paris.

3. Republik 1870-1940. Præsidenter: Thiers 1871-73, Mac Mahon -1879, Grévy -1887, Carnot -1894, Casimir-Perier -1895, Faure -1899, Loubet -1906, Fallières -1913, Poincaré -1920, Deschanel 1920, Millerand -1924, Doumergue -1931, Doumer -1932, Lebrun -1940 (formelt til 1944). Efter vedtagelse af forfatn. Auriol 1947-. Trods hård modstand måtte F 1871 afstå Alsace og N-Lorraine til Tyskl. Da monarkisterne, der opr. havde færlig i den grundlovgivende nationalforsaml., ikke kunne enes, vandt republikkerne overhånd, og 1875 fastlagdes den republ. forfatning. Præsidentens magt blev svag. Parlamentarismen sejrede fra 1877, og moderate republikanere (»opportunisterne«, bl. a. Ferry) blev ledende. Til Alger, erobret 1830, føjedes Tunis (1881) og Marokko (1911-12), F fik Madagascar (1896) og Indokina (fra 60erne), mens udvaldsler i Sudan førte til konflikt m. Engl. (Fashoda 98). Kirken og hæren, opr. monarkistiske, fik forståelse m. de moderate i 90erne; til gengæld vandt de Radikale frem, støttet bl. a. af Dreyfus-affæren, og fik overtaget fra 1899 (min. Waldeck-Rousseau 1899-1902, Combes 02-05, Clemenceau 06-09). Stat og kirke skiltes 1905, socialistisk arbejderbevægelse (Jaurès) vandt frem, strejkeuroiligheder. Opr. isoleret efter 1870 sluttede F fra 1891 venskab m. Rusl., tilknyttede 1904 Engl. i »entente«, beredte sig på revancheckrig. Angrebet af Tyskl. gnm. Belgien aug. 1914 lykkedes det F at standse d. ty. offensiv og holde vestfronten m. allieret hjælp til det ty. sammenbrud okt.-nov. 1918; 1917-20 var Clemenceau førstemin., nåede ved freden 1919-20 i det hele at svække Tyskl. afgørende ved erstatningskrav og beskæring, nedrustning og Rhinlandsbesættelse, foruden at F fik Alsace-Lorraine tilbage og mandat over Syrien. Da Tyskl. søgte at vige uden om erstatningerne, besatte Poincaré 1923 Ruhr-området; men da det førte til konflikt m. Engl. og

franc-kursens sammenbrud, søgte F under Herriot (1924) og Briand (udenrigsmin. 1925-32) at vinde sikkerhed ved international garanti (Locarno 1925), forsonlighed mod Tyskl. uden opgivelse af sit militære forsvar, samt udbygning af alliancer m. Polen og Tjecoslovak. Med sit lave folketal og lidet udbyggede produktionsapparat kunne F vanskelig få havde en førerstilling over for et grejrest Tyskl.; indtadt svækkedes det ved stadige ministerkriser, især efter 1929. Radikale havde nøglestillingen som centrumsgruppe ml. de moderate og socialisterne, men måtte 1926 og 34 lade Konservative tage magten. Efter valgsejr 1936 dannede Socialisterne under Blum en folkefrontsregering i samarbejde m. Radikale og kommunister, men 1938 tog Daladier magten, støttet til radikale og konservative stemmer. Udattil led F nederlag, idet Tyskl. fra 1933 strøg punkt efter punkt af Versailles-freden, og Ital., som Laval 1935 søgte at vinde ved at støtte detes Absensian-politik, gik 1936 ind i Akkesamarbejdet og rejste kolonikrav. F blev stadig mere indstillet på defensiv politik, støttet til Maginot-linien mod Ø, gik 38 med til München-aftalerne i erkendelse af sin underlegenhed i luften, men sluttede 1939 op om Engls. politik og erklærede Tyskl. krig. Efter ty. gennembrud og Flandern-katastrofen maj 1940 brød den fr. militære modstand sammen. - Efter 1940. Juni 1940 sluttede F våbenstilstand, efter at marskal Pétain havde fået magten; Tyskland besatte N- og V-F og tog Alsace-Lorraine, Juli fik Pétain som »statschef« i praksis diktatorisk magt af parlamentet, søgte som »Vichy-regeringen« leder at fastlægge absolutistisk styre og forståelsespolitik m. Tyskl., støttet til kons. og fascistiske elementer; fra 1942 blev Laval enerådende i Vichy-regering. F deltes ml. attentister, der ville afvente krigens gang, påvirket af uvilje over Engls. svigten, og voksende modstandsbevægelse, der så hen til de Gaulle, der fra juni 1940 organiserede fr. kamp mod tyskerne fra Engl. og kolonierne. Juni 1943 oprettedes fr. national betrieleskomite, der fra nov. s. å. lededes af de Gaulle alene. Eftth. som tilslutn. til Vichy-reg. svigtede, ogedes dens afhængighed af Tyskl. Nov. 1942, da amerikanerne gik i land i N-Afr., blev hele F besat af tyskerne, hæren opløst, flåden søkkede sig selv i Toulon, og soldater og de unge, der truedes m. arbejdstjeneste, sluttede sig til den voksende »maquis«, der før og under invasionen fra 6. 6. 1944 ydede afgørende hjælp til de allierede. Aug. 1944 var F befriet, undt. nogle Atlanterhavshavne og en del af Alsace-Lorraine, der blev taget i 1945. De Gaulle og modstandsbevægelsen tog ledelsen (Bidault udenrigsmin.) og arb. på at genrejse F som stormagt, men led adsk. skuffelser. Valg til grundlovgivende nationalforsaml. 1945 viste samling om 3 hovedpartier: Kommunisterne, Socialisterne, der v. flg. valg fik tilbage og Bidaults Katolske Folkeparti (MRP). De Socialradikale og det gl. Højre var svækket. Trods de Gaulles krav om stærk regeringsmagt og demonstrativ afgang 1946 gennemførtes parlamentarisk forfatn. med lovgivende nationalforsaml. som afgørende magtfaktor (okt. 1946), efter at et socialistisk-kommunistisk flertalsforslag var forkastet v. folkeafstemning. Inflation og varemangel medførte skarp social krise (strejker). Efter samlingsmin. Gouin og Bidault 1946 fulgte kort socialistisk reg. under Blum 1946-47 og derpå min. Ramadier 1947, der tog afstand fra kommunisterne. Efter vedtagelsen af forfatn. valgtes socialisten Vincent Auriol til præsident. Udad søgte F nøje tilknytning t. Engl. (venskabspagt og alliance 1947), men kæmpede f. at hindre eng.-amer. genrejsning af ty. industri. Fred m. Italien 1947 gav småændringer v. Alpegrænsen (Tenda og Briga, L. St. Bernhard m. m.) til fr. fordel. Ved kommunalvalg okt. 1947 fik de Gaulle ca. 40% af stemmerne, mens MRP gik

stærkt tilbage, ligeledes v. valg til Republikkens Råd 1948; men trods dette og stærk uro bl. arbejderne hævdede »den 3. styrke« (Soc., Radikale, MRP) magten (min. Schumann 1947-48 og fra 1948 Queuille). 1948 tilsluttedes FVestunionen, 1949 Nordatlant. Traktat.

franktirør, da. stavemåde for franc-tireur.

Frans (lat. *Franciscus*), mandnavn. Opkaldelse efter Frans af Assisi.

Frans (fr. *François*), fr. konger. Frans 1. (1494-1547), reg. 1515-47. Tog Milano efter sejr v. Marignano 1515, ogede 1516 sin magt over fr. kirke v. konkordat m. Leo 10. Led nedlæg over for Karl 5. af Habsburg i krig efter 1521, fanget 1525 v. Pavia, kunne ikke genoprette fr. magt i Ital., men hævdede stormagtsstilling. Renaissance-hof (Blois, Fontainebleau); støttede humanismen, forfulgte eth. protestanterne hårdt. (Portr. sp. 1436). Frans 2. (1544-60), reg. 1559-60. Son af Henrik 2., g. m. Marie Stuart af Skotl.; uvelstændig, ledet af Guiserner.

Frans 2. (ital. *Francesco*) (1836-94), *konig af Begge Sicillier* 1859-61, son af Ferdinand 2., styrede reaktionær. Styrtet 1860 ved Garibaldi's rejsning, forsvarede sig i fæstningen Gaeta til feb. 1861.

Frans (ty. *Franz*), ty. kejsere. Frans 1. Stefan (1708-65), reg. 1745-65. Hertug af Lorraine 1729-35; ægtede 1736 Marie Theresia af Østrig, kejserkronet under Østr. Arvefølgekrig 1745. - Frans 2. (1768-1835), reg. 1792-1806, kejser af Østr. som Frans 1. 1804-35. Son af Leopold 2. Gang på kong slået af Napoleon, måtte 1806 nedlægge ty. kejserkrone og se ty.-rom. rige opløst, havde på forh. sikret sig østr. kejser-titel. Efter Østr.'s genrejning som stormagt 1813-14 gik F skarpt mod frihedsdeerne.

Frans af As'sisi, opr. *Giovanni Bernardino* (1182-1226), ordensstifter og helgen (helgendag 4. 10.). Udgit fra et velstående borgerhjem. Virkede som omværende prædikant og missionær; stiftede franciskanerordenen. Trak sig efter dennes stadfæstelse (som han kun delvis billigede) tilbage; blev stigmatiseret. Helgen 1228. Af F-s produktion er især *Solsangen* kendt. (Portræt sp. 1436).

Frans af Sales (1567-1622), biskop i Genève fra 1602, medstifter af salesianerindernes orden; virkede for en forening af humanisme og kristendom; hans værker (prædikener, foredrag og breve) anses for klassisk fr. litt. Helgenkåret 1665; 1922 erklæret for kat. presses og forf.'s patron. Helgendag: 29. 1.

Frans Ferdinand, se Franz Ferdinand.

Frans Josef, se Franz Joseph.

franskbenet kaldes en hest, når afstanden ml. forbenenes hove er for stor; giver i trav en svingende bevægelse udad. Hesten er som regel kalvknæet; fejlen kan rettes i folalderen.

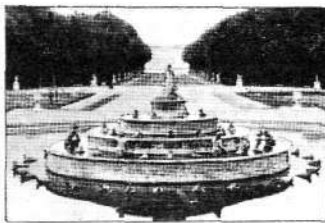
franskbind, dybfalsede bogbind med ryg og hjørner af ældre skindsorter.

fransk broderi, tværliggende overkastning af underret flade el. linie. F står der ved i svagt relief. Samtidig m. engl. broderi, anv. nu fortrinvis t. monogramsyn.

franskbrød, brød af sigtet hvedemel.

fransk dør, dobbelt dør med glasrunder helt ned; anv. bl. a. i st. f. vinduer i etagehuse og er da indadgående og forsynet med jernrækværk i murens yderflugt.

Fransk Gu'inea [gi-] (fr. *Guinée Française*), koloni (okkuperet 1890) i Fr. V-Afr.; 251 000 km²; 2 125 000 indb. (1946), deraf 4000 eur. Hovedstad: Konakry.

Versailles-parken.

fransk havestil, arkitektonisk, symmetrisk haveform, først anv. i 17. årh. af Lenôtre, bl. a. i Versailles. I Danm. bl. a. anv. i Frederiksborg Slotspark. (Ill.).

Fransk Indien, da. navn for Établissements de l'Inde.

Fransk Indokina, fr. *Indochine Française* [ãdøsin frã'sæ:z], 1888-1946 off. betegn. for de fr. kolonier og protektorater i Indokina (fr: *Fédération Indochinoise*).

franske kartofler (fr. *pommes frites*), ituskarne, klaretkogte kartofler med let saltdrysing.

fransk klassicisme, epoke i fr. litt. (17. årh.) præget af sans for streng logik, naturlighed parret med værdighed i formen, og interesse for almengyldige ideer. Teoretiker: Boileau, typisk repr. Racine.

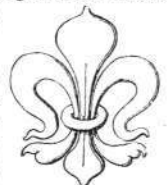
fransk kunst har i to perioder været normgivende for eur. kunst, i højmiddelalderen (11.-12. årh.) og i hele den nyere tid efter 1700. - I Merovingertiden frembragtes ornamentale bogudmykninger, de ældste prøver på fr. malerkunst. I 8. årh. fremkommer miniaturer med figur-billeder; senantikke, irske og franske elementer findes blandede i denne stil. En selvstændig fr. kunst udvikler sig først efter Karl d. Stores riges sammenbrud ca. 900. I 11. årh. produceredes originale vægmalerier, mens bogmaleriet stadig stod under fremmed (sp.) indflydelse. Med beg. af den gotiske stilperiode indledes en blomstring for bog- og glasmaleri. I 15. årh. florerer ved siden af de nævnte kunstarter stoffelbilledet og det malede alter. Flamsk og fr. kunst befrugter hinganden indbyrdes. I 16. årh. gør indflydelse fra ital. renaissance sig gældende. I 17. årh. bevarer Ludvig 14.s Frankr. sin selvstændighed over for ital. barok. I malerkunsten dyrkes en »barok klassicisme« (N. Poussin, Cl. Lorrain (landskab), P. de Champaigne (portræt), Ch. Lebrun (dekorationsmaleri ved hoffet)). Det 18. årh.s rokokomaleri med dets dekorative værdier og enestående *graciøse* leitsind erobrer hele Eur. (Watteau, Fragonard, Lancret; mere »borgerlig«: Chardin, Greuze). I 19. årh., der beg. med heroisk, kølig klassicisme (David, Ingres) og dens modsætning, den patetiske romantik (Delacroix), kæmper kunsten sig frem til stadig voksende virkelighedssans (Courbet, Daubigny, Rousseau, Millet) og senere til impressionismen (Manet, Monet, Pissarro, Renoir, Degas, Toulouse-Lautrec). Overgangen til et helt nyt forhold til naturen frembringes af så forsk. kunstnere som Gauguin, van Gogh, Cézanne. Nutidens uafklarede, af utallige retninger myldrende kunst repr. af navne som: Derain, Utrillo, Matisse, Gromaire, den ofte stilskiftende Picasso og mange andre. - På skulpturens område oplevede Frankr. blomstringstider i romansk tid (kirkerne i Moissac, Toulouse, Poitiers), i gotikken (Chartres, Reims), i Renaissance (Jean Goujon) og i den nyere tid (Rodin, Meunier, Maillol). - *Bygningskunsten* begyndte efter landets kristning omkr. 300; ældste bevarede bygninger stammer fra 5. årh. Der kendes kun lidt af Merovinger- og Karolingertidens arkit. I romansk stil skabtes efter år 1000 mange rigt dekorerede kirker, men storhedstiden kom med den gotiske stil: katedralerne i Beauvais, St.-Denis, Noyon, Paris, Laon, Amiens, Reims, Chartres, Soissons m. fl. Efter en kort overgangstid under indflydelse af ital. renaissance skabtes fr. barokstil (Louis-quatørze) af mestre som Lemerrier, Mansart, Lebrun og havekunstneren Le Nôtre. Leveau byggede slottet i Versailles og Tuilerierne, Perrault den store Louvre facade. Den fig. udvikling mod lettere, mere raffinerede former fører til dannelsen af rokokostilen (Louis-quinze), den intime dekorsations epoke, som igen afløstes af en strengere, klassicistisk periode (Louis-seize), forudsætningen for Napoleonstidens empirestil. I 20. årh. udvikles en funktionalistisk stil under indflydelse af det abstrakte maleri og den tekn. materialisme, lige som der findes interessante forsøg med mod. monumentalbygninger (brdr. Perret).

fransk lilje, alm. betegn. for den herald. lilje, som er mest kendt fra Bourbonernes våben.

fransk litteratur (d. v. s. den på fr. skrevne litt.; se også provençalsk litt.). f begynder i 9. årh. med rel. tekster, når sit første toppunkt i 11.-12. årh. med den storstilte episke digtn. (les Chansons de geste); det samtidige modstykke (især i 13. årh.) er en borgerlig litt. af satirisk og didaktisk art (henh. fabliau'en. Roman de Renart og Roman de la Rose). Dramaet var knyttet til kirken (mirakler, mysterier); prosaen er væsentlig repr. ved hist.skrivere (Joinville, Froissart). - *Renaissance-tiden* (ca. 1450-1600). Overgangsskikkelser er lyrikerne Villon og Marot; først med »Plejaden« gennemføres det afgørende brud med middelalderen og overgang til digtn. med antik og ital. forbillede. Prosaen gennemgår en alsidig udvikl. (Rabelais, Montaigne, Calvin). - *Klassicismen* (17. årh.) anses for højdepunktet i fr. litt. Periodens litt. teoretikere var Malherbe og Boileau; denne sidste formede kravene om respekt for fornuften, sandhed og naturlighed, regelbunden form, der i tragedien realiseredes af Corneille og Racine, i komedien af Molière og i fablen af La Fontaine. Bl. tidens prosaister må fremhæves moralisterne La Bruyère og Rochefoucauld, de gejstl. forf. Bossuet og Fénelon og især den store kristendomsforkæmper Pascal. - *Oplysningstiden* (18. årh.) var, i modsætn. til foregående periode, autoritetsnedbrydende på polit., rel. og intellektuel område (Montesquieu, Voltaire, encyklopædisterne). En særstilling indtager Rousseau ved sin kamp for følelsens frigørelse. Bl. dramatikere fremhæves Marivaux og Beaumarchais, bl. lyrikerne André Chénier. - *Efter 1800*. Den nye tid indvarsles af Mme de Staël og især af Chateaubriand, der ved sin reaktion mod fornuftfyrdelsen og ved sin natursans blev en forløber for *romantikken* (1800-50); retningens fører var Victor Hugo, øvrige store digtere Lamartine, de Vigny og Musset. Overgangen til realismen gennemføres af romanforf. Stendhal og Balzac og af novelleforf. Mérimée; inden for lyrikken reageres mod romantikken af forf. skolen Les Parnassiens. Den realistiske-roman (Flaubert) videreføres af den af Taines determinisme inspirerede naturalistiske skole (Zola, A. Daudet, Maupassant). *Symbolismen* i slutn. af årh. (Mallarmé) vendte sig mod de forudgående retninger, inspireret af Baudelaire. Op mod vor tid fulgte en del eksperimentelle retninger (dadaisme, surrealisme); den eksklusive P. Valéry nærmer sig klassiske traditioner. Den fr. roman indtager ved værende en fremtrædende plads i verdenslitt. (A. France, R. Rolland, R. Martin du Gard, Proust, Gide, Mauriac, J. Romains) og moderne fr. dramatik har bidraget til fornyelsen af eur. teater (Claudel, Giraudoux, Sartre, Anouilh). Bekendte modstandsdigtere er, foruden Sartre, Paul Eluard (f. 1895) og Aragon.

fransk Marokko, fr. *Maroc Français*, omfatter ca. 2/3 af hele Marokko; 400 000 km²; 8 993 000 indb. (1946).

fransk musik. Den fr. middelalderens kunstpøesi fandt sit mus. udtryk hos troubadourerne og trovæerne. I 13.-14. årh. var Nôtre Dame i Paris det mus. centrum for rel. musik i Frankr. I tilknytning til hoffet grl. i midten af 17. årh. den fr. opera, hvor førende navne i 17. og 18. årh. er Lully, Rameau, Gluck og Cherubini. En spec. fr. pendant til operaen er det fr. syngespil (opéra comique), der indlededes med en opførelse af Pergolesi's »La Serva Padrona« (1752), som banede vej for Monsigny, Grétry, Philidor og Dalayrac. I 19. årh. førtes operatraditionen videre af Adam, Auber, Meyerbeer, Spontini, Gounod

Fransk lilje.

Massenet m. fl. Med »Carmen« af Bizet indlededes den mus. verisme. Instrumentalmus. dyrkedes af César Franck, Berlioz, Chausson, Lalo, Saint-Saëns, d'Indy, Dukas o. a. Med Debussy beg. den mus. impressionisme. Af nyere fr. navne kan nævnes Ravel og Roussel, Ibert og Jean Françaix (f. 1912).

Franske Nationale Befrielseskomité, Den, fr. *Comité français de la libération nationale* [komi'te fra'sæ:d la libera'sjɔ̃ nasjo'nal], udvalgt, nedsat juni 1943, til ledelse af den fr. kamp mod ty. Opr. ledet af de Gaulle og Giraud, fra nov. 1943 alene af de Gaulle; 2. 6. 1944 ændrede navnet til Den Fr. Republikks Provisoriske Regering.

Fransk Oce'a'nien [ose:] (fr: *Établissements Français de l'Océanie* [etablis'ma fra'sæ:d la ose'a'ni]), fr. kolonier i det østl. Stillehav, omfatter 1) Selskabsøerne (herunder Øerne under Vinden), 2) Marquesas Øerne, 3) Tuamotu, 4) Tubuai Øerne. Eksport af kopra, fosfat og perler. Hovedby: Papeete på Tahiti.

Fransk-Refor'm'er'te Kirke i Danmark. (grl. 1685), udgør s. m. d. ty.-reformerte en menighed (i Kbh. og Fredericia) med ca. 1200 medlem. Den stammer fra indvandring af huguenotter i 17. årh. (Kirkebyg. se reformert kirke, ty.-fr.)

Fransk Revolution, Den, omvæltningssperiode i Frankr. 1789-ca. 1799. Da Ludvig 16. i finansnød måtte sammenkalde stænderne 1789, gennemtvang trediestand stændernes omdannelse til nationalforsamling; enevælden faldt, 1791 gennemførtes fri forfatning. Da kongen søgte hjælp hos udlandet, styrtedes han 1792, og et republikansk indtænkt nationalkonvent (1792-95) valgtes v. alm. valgret. Efter strid ml. de moderate borgerpolitikere girondinerne og de yderligere jakobinere (Bjerget) tog Bjerget alene ledelsen under Robespierre 1793-94 og frelste republikken ved terror, diktatur og indførelse af alm. værnerpligt. Efter Robespierres henrettelse 1794 indførtes 1795 moderat republikansk »direktorieforfatning«, men den fungerede slet; 1799 tog Napoleon Bonaparte magten ved statskup. Selv om F endte i terror, korruption og militærdiktatur, betegn. den i eur. hist. gennembrud for folket ret til selv at råde for landets styre, frihedskravet, nationaltanken og ideerne om hver enkelt borgers menneskelige rettigheder over for statsmagten, lighed for loven. I Frankr. betegn. den desuden det endelige gennembrud for bourgeoisie og den velstillede gårdmandsstand i kamp mod de hidtil privilegerede stænder.

Fransk So'maliland, fr. *Côte Française des Somalis* [ko:t fra'sæ:z de soma'li], fr. koloni i Ø-Afr. ved Aden-bugten; 22 000 km²; 46 000 indb. (1946). Regnfattigt, busksteplekket plateau land m. overvejende hamitisk nomadefolk. Jernbanen til Addis Ababa udgår fra havne- og hovedstaden Djibouti. Fr. siden 1864.

fransk sprog, romansk sprog; første sproglige overlevering fra 842 (Strasbourg-ederne); kendes fra rigt lilt. i 11.-12. årh. Fra landets opr. sprog gallisk er enkelte elementer bevaret i ordforrådet, men ellers har i den ældste periode (oldfr.) den germ. indflydelse været stærkest. Op imod renaissanceetiden (middelfr.) bliver sprogformen under lærd påvirkning stærkt præget af lat.; sp. og ital. låneord kommer ind, ligesom man i det hele søger at berige sproget ved lån fra mange sprog, også fra dialekter. En reaktion herimod indtrådte i 17. årh. (den klass. periode, indledning til nyfr.), hvor grammatikere som C. V. de Vaugelas (1595-1650) stræbte efter at bevare sprogets renhed. Selv om der i nyere tid (fra romantikken) er krævet større frihed igen (ofte sproget er vidt forsk. fra det akad. skriftsprog), mener dog mange, at man bedst kan hævde F-s ry for klarhed og elegance ved at overholde traditionerne fra den lilt. storhedstid. F tales foruden i Frankrig og de fr. kolonier, i det sydl. Belgien, i dele af Schweiz og af ca. 3 mill. mennesker i Canada; det er desuden off.

Frans I. af Fr.

Frans af Assisi.

Franz Joseph.

J. v. Fraunhofer.

sprog i republikken Haiti; i alt tales f af ca. 112 mill. mennesker.

Fransk Su'da'n, fr. *Soudan Français* [su'da' fra'sæ:], koloni i Fr. V-Afr.; 1 531 000 km²; 3 771 000 indb. (1945). Hovedstad: Bamako.

fransk syge, *fran'so'ser* el. *'gal'isk syge*, gl. betegn. for syfilis.

fransk-tyiske krig 1870-71, krig ml. Frankr. på den ene side og Det Nordty. Forbund, støttet af de sydtyske stater (undt. Østrig) på den anden; den erklæredes 19. 7. 1870 af Napoleon 3., idet dog Bismarck fremskyndede krigsudbruddet v. hj. af Emser-depechen. Baggrunden for krigen var Preussens magtforøgelse i 1860'erne og Frankr.s modstand mod Tyskl.s samling. De ty. hære trængte ind gm. Lorraine, omringede fl. fr. hære (Metz) og tilintetgjorde 1.-2. 9. hovedarmeen ved Sedan, hvor kejseren blev fanget. Rep. regering tog magten i Paris og organiserede heroisk modstand, men jan. 1871 måtte Paris kapitulere; 26. 2. sluttedes præliminærfred i Versailles, 10. 5. 1871 endelig fred i Frankfurt: Frankr. afstod Alsace og nordl. Lorraine, Frankr. betalte 5 mld. frs. i krigsskadeserstatning. Jan. 1871 var ty. kejserne blevet proklameret i Versailles. Mars-maj 1871 efterfulgtes krigen af borgerkrig i Paris (Pariserkommunen).

Fransk Union (fr. *l'Union française* [ly'nyʃ fra'sæ:z]), efter fr. forfatn. 1946 betegn. for det fr. moderland, de dertil hørende oversøiske departementer, og de tilknyttede oversøiske stater og territorier. Øverste myndighed i F ved siden af fr. president, der tillige er unionens præsident, er det Øverste Råd (Haut Conseil), m. repr. fr. fr. reg. og de tilknytt. stater, og en forsamling, hvor halvdelen af medl. er fra eur. Frankr., resten fra »det oversøiske Frankr.« (d. v. s. oversøiske områder som Martinique, Algérie, der som fr. departementer er integrerede dele af Frankr.) og fra kolonierne og øvrige til F knyttede områder.

Fransk Vestafrika, fr. *Afrique Occidentale Française* [a'frik oksida'tal fra'sæ:z], fr. kolonier (generalguvernementsiden 1904) langs Øvregrünes kyst, Afr.s V-kyst og de tilgrænsende områder i det indre Sudan og Sahara. Omfatter kolonierne Sénégal, Fr. Guinea, Elfenbenskysten, Dahomey, Fr. Sudan, Mauretania, Nigerkolonien, i alt 4 701 000 km²; 15 937 000 indb. (1945), deraf 37 000 eur. Bag en lav, sandet kyst følger en 100-200 km bred kystlette. Det indre er et plateau land i 200-500 m højde. Meget små områder nær op i højere niveau, f. eks. Fouta Djallon Plateauet (1203 m) mod V og Air (1895 m) i Sahara. Ved SV-kysten vokser trop. regnskov; i øvr. dominerer i de sydl. egne savannen, som langs ca. 17° n. br. går jævnt over i økenen. **Befolkning.** Langs kysten rene sudanegre, nordligere blandingsfolk ml. negre og eranske elementer. Spredt over det indre træffes fulber. I økenen lever de semitiske maurer mod V og de hamitiske tuareger mod Ø. **Erhverv.** Agerbrug er det bærende erhverv. I det indre drives kvægavl. Der produceres jordnødder, kakao, palmekeer, palmeolie, kaffe, møbeltræ og bananer. Fl. jernbaner fører ind i landet, bl. a. fra hovedstaden Dakar på V-kysten. Kolonisationen begyndte i Sénégal 1635, men først efter midten af 19. årh. påbegyndtes de udvidelser, der førte til det nuv. store kolonierge.

Fransk Ækvatori'a'lafrika, fr. *Afrique*

Équatoriale Française [a'frik ekwato'ri'al fra'sæ:z], fransk kolonier (generalguvernement fra 1908) fra Guinea-bugten omkr. ækvator mod NØ til det sydlige Sahara; 2 481 000 km²; 4 004 000 indb. (1946), deraf 8000 eur. Fra den lave kyst hæver landet sig i terrasser til et bjergområde 200-300 km fra kysten. Det indre dannes af 500-1000 m h. plateauer, der mod NØ sænker sig til en udstrakt 300-400 m h. slette omkr. Tchad-søens tiløb Chari. Længst mod N ligger bjergdraget Tibesti, 3400 m. Klimat er trop. **Befolkning.** I det sydl. F bor bantunegre, nordligere sudanegre og længst mod N desuden eranske folkeslag som arabere og fulber, samt blandinger. **Erhverv.** De rene negre er agerdykere; de nordl. folkeslag lever af kvægavl. Der produceres palmeolie, kakao, bomuld og kautsjuk. En 510 km l. jernbane forb. havnebyen Pointe-Noire med hovedstaden Brazzaville ved Congo. Admin. deles F i Gabon, Moyen-Congo, Oubangui-Chari og Tchad. Kolonisationen begyndte 1839 ved Guinea-bugten.

Frantiskovy Lázně [frantiskj'kovi 'la:z'njæ], ty. *Franzensbad*, čech. kurbad N f. Čech. Alkaliske kilder. 3000 indb.

Frantz [frants], *Robert* (1815-92), ty. komponist, f. *Knauth* (navneforandring 1847), virksom i Halle 1859-67. Komp. 257 sange, kirkemusik, korsange m. v. Fik stor bet. med sine efter tidens smag arrangerede udg. af Bachs passioner og Händels oratorier.

Franzén ['f:se:n], *Frans Michael* (1772-1847), sv.-fl. digter. Prof. 1798 (Åbo), biskop i Härnösand 1831. Af F-s omfattende produktion har kun de forromant. ungdomsdigte bet., især *Människans anlete* (1793) og *Sång över Gustav Philip Creutz* (1797). Hemmet i sin oprindelig v. filos. studier mistede han tidligt sit litt. særpreg.

Franzensbad [frants'n's'ba:t], ty. navn på Frantiskovy Lázně, Českoslov.

Franz Ferdinand (1863-1914), østr.-ung. tronfølger. Brøderson af Franz Joseph I., mod hvis vilje F 1900 ægtede Sophie Chotek, hertuginde af Hohenberg (1868-1914). Modstander af magyarene; ønskede at fastholde slaverne i monarkiet, myrdet s. m. sin hustru i Sarajevo 28. 6. 1914 af Gavrilo Princip.

Franz Joseph [frants-'jo:zæf] (1830-1916), *kejser af Østrig* 1848-1916. Lod sine ministre og generaler slå revolutionen 1848 ned med hård hånd; slået i Ital. 1859, af Preussen 1866, fik 1867 stabiliseret monarkiet v. samarbejd. m. ungarene. Svungede ml. liberalisme og reaktion, ml. ty. centralisation i Østrig og større selvstændighed f. slaviske elementer, kunne ikke hindre voksende nationale og soc. mods. Samarb. m. Tyskl. efter 1871; konflikt m. Rusl. ang. Balkan, fik 1878 (1908) Bosnien og Hercegovina; erklærede juli 1914 krig mod Serbien m. Sarajevomordet som ydre anledning. F stod på sine gl. dage som et udtryk for monarkiet, men havde trods megen vilje til at råde næppe evner til at bestemme Østr.s politik. (Portræt).

Franz Josephs Fjord, alm. benævnelse for Kejser Franz Josephs Fjord.

Franz Josephs Gletscher (efter kejser Franz Joseph) på New Zealands sydøst V-side, når ned til kun 215 m o. h., omgivet af stedsegrøn skov.

Franz Josephs Land (efter kejser Franz Joseph), sovj. gruppe i Ishavet N f. Eur.; ca. 18 900 km². Polarstationer. 28.

Frederik 1.

Frederik 2.

Frederik 3.

Frederik 4.

Frederik 5.

Frederik 6.

frap'pe're (fr. *frapper* slå), virke påfaldende, forbygge, afkøle (vin); frap-'pan't, slående, træffende, forbyggende.

Frascati [-'ska-], ital. by på Albanerbjergenes N-skråning 15 km SØ f. Rom; 12 000 indb. (1936). Pragfulde villæer fra 17. og 18. årh. (Villa Borghese, Falconieri, Aldobrandini m. fl.). Ved **F** ruiner af oldtidens Tusculum.

'frase (gr. *frasis* udtryk), talemåde, vending, floskel, tom tale; mus. periode.

fraseologi ('frase + -logi), læren om et sprogs karakteristiske ordvalg og vendinger.

Fraser ['fræ:zə], *Bruce Austin*, (1946) baron of North Cape (f. 1888), brit. admiral (1944), 1943-44 øverstkommand. f. hjemmeflåden, 1944 f. østflåden, 1944-46 f. Stillehavsflåden, jan. 1947 i Portsmouth. Sænkede Scharnhorst m. Duke of York (26. 12. 1943).

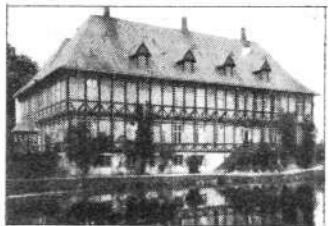
Fraser ['fræ:zə], *Peter* (f. 1884), new zealandsk politiker, F. i Skotl., emigreret 1910; parlamentsmedl. fra 1918, fra 1919 sekr. i soc. dem. parlamentsgruppe. Førstem. fra 1940.

fra'se'ring (af *frase*), 1) mus., kunsten gnm. dynamiske og tempomæssige nuanceringer at levendegøre en mus. passage; 2) sprogv., oratorisk ledning af talen ved pauser, skiftende toneleje o. l.

Fraser River ['fræ:zə'rɪvə], hovedflod i Brit. Columbia, Canada; 1368 km l. Udmunder ved Vancouver.

'frater (lat: broder), munk, lægbroder; fra *terni'se're*, omgås venskabeligt; fra *ternitè* (fr.), broderskab.

Fraude'gård, hovedgård SØ f. Odense, grl. ca. 1580 af Oluf Daa. Omkr. 1700

ejet af Thomas Kingo. Hovedbyggn. af bindingsværk fra 1588; fredet i kl. A.

'Fraunfeld [-'fælt], hovedstad i Thurgau, Schweiz; 10 000 indb. (1941). Jernbaneknudepunkt og bet. industriby.

'Fraunhofer [-'ho:ʔər], *Josef von* (1787-1826), ty. fysiker. Konstruerede datidens største astron. kikskerter med akromatiske objektiver indtil 24 cm i diameter. Opdagede 1814 de mørke linier i Solspektret (de F-ske linier) og foretog de første målinger af lysbølgelængder med et af ham fremstillet optisk gitter. (Portræt).

'fraxinus (lat.), bot., ask.

Fray Bentos [frai 'bæntos], havneby i Uruguay ved Rio Uruguay. Udførsel af kodekstrakt fra Liebigs fabriker; ca. 18 000 indb.

Frazer ['fræ:zə], *Sir James* (1854-1941), eng. religionshistoriker, hovedværk: *The Golden Bough* (den gyldne gren) (1890).

fredag, lånt fra oldhøjt. *frīdag*, der er en overs. af lat. dies veneris (Veneris = Fria = Frigg).

Fredag, Robinsons indfødte ven og tjener i D. Defoes roman »Robinson Crusoe«.

Freddie ('frædi] (kunstnernavn for *Frederik W. C. Carlsen*) (f. 1909), da. maler; dyrker af et chokerende, surrealistisk maleri.

Frede'gunde (d. 597), g. 567 m. frankerkongen Chilperik 1. efter at have ryddet dronningen Galsvinthe af vejen, moder til Chlotar 2.

fredehjem, opdragelsehjem f. børn over 14 år, som, uden at være åndssvage, er undernormalt udviklede. Meddejer undervisning og en vis oplæring v. husarb., landbrug m. m. Det første f. grl. 1913. 1947 fandtes 3 f. for drenge og 7 for piger (med hhv. 54 og ca. 200 pladser). De fl. f. er selvejende.

Fredensborg, 1) slot NØ f. Hillerød, grl. 1719 af Fred. 4., afløste en lille jagtgård Østrup, fik navn af freden efter Den Store Nord. Krig 1720. Med J. C. Krieger som arkitekt opførtes 1719-22 hovedbyggn. s kerne m. kuppelen samt 7 lave fløje, omsluttende en ottokantet forgård, kort derefter domestiklængen V og staldbyggn. Ø f. hovedbyggn.; endv. 1724-26 anlægget ved ridebanen m. bl. a. kirken; et vigtigt led i hele anlægget var parken. I Fred. 5.s regeringstid tilbyggede Eigtved og Thura 4 hjørnepavilloner til hovedbyggn. Parken omdannedes under Jardin og udstyredes bl. a. m. Wiedewelt's mange skulpturer samt J. G. Grundts Nordmandsdalfigurer, 1766-96 enkesade for Juliane Marie, der betroede Harsdorff en sidste stor udvidelse 1774-76, da forgårdens fløje forhøjedes og gennembrødes, samt facaderne omdannedes i klassicistisk retning. Under Chr. 9. samledes den talstærke eur. fyrstefamilie gang på gang på F. 1907 gennemgribende restaureret og moderniseret; i Chr. 10.s tid anv. som jagtslot og ved store familiefester; af Fr. 9. og dronning Ingrid som sommerresidens. Den store park er nu altid og de kgl. festlokaler som regel tilgængelige for offentligheden; 2) by omkr. 1), stationsby (Hillerød-Helsingør) 8 km NØ f. Hillerød, sammenbygget med 'Asminderød; i alt 2614 indb. (1945).

Fredensborg, tidl. dansk fort ved Guineabugten i den brit. Guldkystkoloni; 1850 afstået til Engl.

Frede'ricia [-'ja], købstad på en odde i Lille-Bælt, 22 km SØ f. Vejle; 24 439 indb. (1948). Inden for de gl. fæstningsvolde med grave og bastioner er gaderne brede og lige og skærer hinanden i rette vinkler. Uden for volden, der er gennembrudt fl. steder (Prinsens Port (1752), Nørreport (1922), Danmarksport (1925)), ligger stærkt voksende villakvarterer. Dansk Købestævne (bygning på volden,

Fredensborg Slot.

1916), døvstummeinstitut, døvstummeskole. Mindesmærker: kæmpegraven over de 6. 7. 1849 faldne ca. 500 soldater; H. V. Bissens bronzestatue »Landsoldaten«; desuden monumenter over general Bülow, general Rye, oberst Lunding, søhelten Peter Buhl (1789-1812). Industri: svovlsyre og superfosfat, solvarer, jern- og metalvarer, kondenseret mælk m. m. Store tankanlæg for benzín og petroleum. Vigtigt jernbaneknudepunkt, stort rangerterræn. *Hist. F.* der indtil 1664 hed Frederikssode, blev anlagt som fæstning af Fred. 3. (1649) og fik sine første privilegier 1650. For at fremskynde bebyggelsen blev der givet byen store rettigheder. Erobert og ødelagt af

Fredericia banegård.

Karl Gustav 1657. Fra 1720 tilvandrang af reformerte. Virkelig økon. fremgang først fra slutn. af 18. årh. Efter at fæstningen var blevet istandsat, blev den 1849 indesluttet af den slesvigholstenske hær og bombarderet 16.-19. 5. og 5. 7. 6. 7. foretog general Bülow et udfald, hvorved belejningsværket sprængtes og en mængde våben erobredes (da. tab 500 døde, bl. a. Olav Rye, 1350 sårede; slesv.-holst. 200 døde, 1100 sårede; ca. 2000 fangedes). 1864 bombarderedes F 19.-21. 3., rommedes uden kamp 25. 4.

Frederik, mandsnavn, gnm. kongeslægtens optaget fra ty. (Friedrich).

Frederik, da. konger.

Frederik 1. (1471-1533), konge af Danm.-Norge 1523-33. Yngste søn af Chr. 1. Fik 1490 halvdelen af Sønderjylland og Holsten, herpå Gottorp, stod i uvenligt forhold til Hans og Chr. 2.; gik 1522-23 med misfornøjede da. adel mod Chr. 2., lyldet som da. konge marts 1523 i Viborg, 1524 herre over riget. Opnåede 1532 ved lejdebrud at få Chr. 2. som statsfange på Sønderborg. Støttede Reformationen (Hans Tausen) trods bisprens protester, tillod klosterødelæg-

Frederik 7.

Frederik 8.

gelskerne. G. m. 1) Anna af Brandenburg, d. 1514, 2) Sofie af Pommern, d. 1568. (Portræt sp. 1438).

Frederik 2. (1534-88), konge af Danm.-No. 1559-88. Søn af Chr. 3. Bundet til strengere håndfæstn. end faderen. Erobrede 1559 Ditmarsken, søgte og fik krig m. Sv. 1563-70, men erobringshåb og tillid til egne milit. evner slog fejl; måtte under pres af finanssammenbrud og frygt for afsættelse bøde sig for rigsrådet og hjemkalde sin yngre søn Peder Oxe 1565, der som rigshofmester til sin død 1575 havde ledelsen. Efter 1570 fik Danm. lang fredsepisode m. økon. og kulturel blomstring; F-s personlige andel heri er omstridt. Byggede Kronborg, skabte (jagthensyn) store samlede krongodsområder (Nordsjælland m. første Frederiksborg, Nordslesvig). Efter dyb ungdomsforelskelse i Anna Hardenberg ægtede F først 1574 Sofie af Mecklenburg. F-s hang til stærke drikke muligvis noget overdrevet i fortællingerne. (Portræt sp. 1438).

Frederik 3. (1609-70), konge af Danm.-No. 1648-70. Søn af Chr. 4., 1634-43 fyrstbiskop af Bremen, ved broderen Christians død 1647 nærmest til tronen. Underskrev 1648 håndfæstning, der gav rigsrådet hovedindflydelsen. Bidrog til at styrte hofadelens dygtigste mænd, Ulfeldt og Hannibal Sehested, 1651. Erklærede 1657 m. rigsrådshertallets tilslutn. krig mod Sv., måtte febr. 1658 underskrive Roskilde-freden m. Skånes tab; blev under fornyede krig 1658-60 i det belejrede Kbh. og nåede her at stå som nationens midtpunkt. Greb (vistnok tøvende) de lavere stænders tilbud om arveregering okt. 1660 under stændermødet i Kbh.; tog, da stænderne opgav at udforme en virkelig forfatning, uindskrænket enevoldsagt ved Enevoldsarveregeringsakten 1661, endeligt udformet i Kongeloven 1665. G. m. Sofie Amalie af Braunschweig, der menes at have haft bet. indflydelse over den ubesluttsomme F, s. m. ty. råder og Gabel. F var interesseret i vidensk. og litt., grl. Det Kgl. Bibliotek. (Portræt sp. 1439).

Frederik 4. (1671-1730), konge af Danm.-No. 1699-1730. Søn af Chr. 5. Næde trods skuffelser i Store Nordiske Krig (1700, 1709-20) at vinde gottorpske del af Sønderjyll. Kunne udvide seig energi og megen arbejdsomhed. Pietistisk ivrig for mission, folkeoplys. (rytterskolerne), vajsenshus. 1695 g. m. Louise af Mecklenburg, d. 1721; bortførte 1712 Anna Sofie Reventlow, som F ægtede »til venstre hånd« (morganatisk ægteskab) og 1721 gjorde til dronning. (Portræt sp. 1439).

Frederik 5. (1723-66), konge af Danm.-No. 1746-66. Søn af Chr. 6. Ved F-s tronbestigelse ophørte den pietistiske strengthed v. hoffet. F var en svag karakter, udsejende og fordrucken, havde næppe større indflydelse over Bernstorffs og A. G. Moltkes politik. G. m. 1) Louise af Engl., d. 1751, 2) Juliane af Braunschweig. (Portræt sp. 1440).

Frederik 6. (1768-1839), konge af Danm. 1808-39, af No. 1808-14. Søn af Chr. 7. og Caroline Mathilde. Opvokset uden berøring m. sine forældre, følte uvilje mod Juliane Marie og arveprins Frederik, gennemførte ved sin optagelse i statsrådet et kup 1784, der gjorde ham til kronprinsregent. Ivrig f. landboreformer, men mest interesseret i militær.

Tog efter A. P. Bernstorffs død (1797) selv ledelsen (kabinetstyre), men magt-ede ikke opgaven. Genindførte 1814 statsråd, men foretrak afh. ministre fremfor selvbevidste folk som Chr. D. Reventlow. Opnåede i sin alderdom megen popularitet, trods brysk optræden og selvrigdhed; arbejdsom, jævn, men uden større statsmandsevner. 1790 g. m. Marie af Hessen-Kassel. (Portræt sp. 1440).

Frederik 7. (1808-63), reg. 1848-63. Søn af Chr. 8. og Charlotte Frederikke af Mecklenburg. Ægteskab 1828 m. Fred. 6.s datter Vilhelmine måtte 1837 opløses p. gr. af F-s udsejelse, hvorefter F stod under opsigst til faderens tronbestigelse 1839. Nyt ægteskab, m. Mariane af Mecklenburg-Strelitz, måtte opløses 1846. Jan. 1848 blev F konge, opnåede marts 1848 uhyre popularitet v. jævn optræden og national indstilling; reddede kongemagtens anseelse og værdighed under overgang til konstitutionelt styre, men skabte tit vanskeligheder for regeringen ved lunefuld og noget fantastisk optræden. Ægtede 1850 Louise Rasmussen, Grevinde Danner. Polit. havde F kun ringe indflydelse, men grevindens og C. Berlings ønsker bidrog til at skabe konflikter ml. F og hans ministre. Trods grevindens moderende indflydelse svækkedes F af umådeholdt liv; død af rosen på Glücksborg 15. 11. 1863 som sidste mandl. efterkommer af F 3. (Portræt).

Frederik 8. (1843-1912), reg. 1906-12. Søn af Chr. 9. G. m. Louise af Sv. Statsrådsmedl. fra 1863, livligt polit. interesseret, ønskede forfatningskampen standset, men støttede loyalt faderen. Arbejdede som konge ivrigt for stærkere forsvar, skuffedes ved forsvarslovene 1909. Død i Hamburg 14. 5. 1912. (Portræt).

Frederik 9. (Christian Frederik Franz Michael Carl Valdemar Georg) (f. 11. 3. 1899), reg. fra 1947. Søn af Chr. 10.; sø-officer; medl. af statsrådet fra 1917. Ægtede

Frederik 9.

1935 Ingrid af Sv. Fl. gange kronprinsregent, således under Chr. 10.s sygdom 1942-43. Udråbt til konge 21. 4. 1947. Fader til prinsesserne Margrethe (f. 1940), Benedikte (f. 1944), Anne-Marie (f. 1946). F er meget musikalsk og interesseret i da. musikliv.

Frederik (1753-1805), da. arveprins. Søn af Fred. 5. og Juliane Marie. Off. førende efter Struensees fald 1772-84, ledet af moderen og Hoëgh-Guldberg. Nationalt da. indstillet.

Frederik (1829-80), hertug af Augustenborg. Søn af Chr. August, rejste trods faderens afkald krav på Hertugdømmerne 1863; hyldedes i Holsten som *Friedrich der Achte*, men trængt til side af Bismarck 1864-65. (Portræt).

Frederik af Nor (ty. *Friedrich*) (1800-65), prins af Augustenborg, broder til Chr. August af A. Fra 1832 ejer af godset Nor (Noer) i Dänischwohld. 1842-46 statholder

Fred. af Augustenb.

Frederik af Nor.

og kommand. general i Hertugdømmerne, tog afsked, da Det Åbne Brev underkendte slægtens arvekrav. 23.-24. 3. 1848 i spidsen for d. slesvig-holst. rejning. Tabte slaget ved Bov, trak sig tilbage som general sept. 1848. Udelukket fra amnestien 1851. (Portræt).

Frederik, hertuger af Gottorp. Frederik 3. (1597-1659), reg. 1616-59. Søn af Johan Adolf af G. Søgte at undgå inddragelse i 30-årskrigen, gik mod Chr. 4. 1643-45; sluttede 1657 forbund m. sin svigerson Karl Gustav af Sv., fik efter Roskildefreden frigjort sin del af Sønderjyll. for da. lenshøjhed. - Frederik 4. (1671-1702), reg. 1694-1702. Overtog efter faderen Chr. Albrecht skarp modsætn. til Danm., ægtede 1698 Karl 12.s søster Hedvig Eleonora, fik m. sv. og eng.-holl. hjælp afvist Danm.s angreb 1700. Deltog i Karl 12.s felttog, faldt ved Kliszów i Polen.

Frederik (ty. *Friedrich*) (5.) (1596-1632), kurfyrste af Pfalz fra 1610. Ledede d. evang. union; modtog 1619 d. böhmiske krone, fordrev fra B. 1620, fra Pfalz 1623. G. m. Elisabeth, datter af Jakob 1. af Engl.

Frederik (ty. *Friedrich*), preuss. konger. Frederik 1. (1657-1713), kurfyrste af Brandenburg fra 1688 (Fred. 3.), konge af Preussen fra 1701. Opnåede kongetitel v. indrømmelser til Østr., søgte at gøre Preussen til 1. rangs magt v. kostbar hof og stærkt militær. - Frederik 2. (d. Store) (1712-86), reg. 1740-86. Søn af Fred. Vilh. 1. Som kronprins optaget af musik og fr. litt., i strid m. faderen og dybt ydmyget efter forgæves flugtforsøg 1730. Siden efter faderens ønske optaget af admin. og militær. Efter tronbestigelsen erobrede F under Østr. Arvefølgekrig Schlesien. Truet af stormagtskoalition angreb F 1756 Sachsen, kæmpede i Preuss. Syvårskrig (til 1763) mod Østr., Frankr. og Rusl., reddedes ved Elisabeth af Rusl.s død 1762. Preussen gik hårdt hærgnet, men ubeskåret ud af krigen som stormagt. Opfordrede 1772 til deling af Polen og tog selv Vestpreussen. Tilhænger af oplyst enevælde, tolerance, stram statsregulering af erhvervsliv. Byggede Sanssouci ved Potsdam, samlede fremtrædende fr. forf. og videnskabsmænd her (bl. a. Voltaire). Ældedes tidligt, giftplaget og verdensfjendsk; barnløs. Med sine glimrende evner som politiker og felterher blev F siden forberedte for de ty. nationalister, der så militarisme og hensynsløs politik som midler til at fremme Tyskls storhed. (Portræt sp. 1444).

Frederik (ty. *Friedrich*), kurfyrster af Sachsen. Frederik 1. den Stridbare (1369-1428), reg. 1423-28, fyrste i Landsberg 1382 og Meissen 1410, grl. 1409 univ. i Leipzig. - Frederik 2. den Sagtomdige (1411-64), reg. 1428-64. Søn af F 1., g. m. kejser Fred. 3.s søster Margrethe. - Frederik 3. den Vise (1463-1525), reg. 1486-1525. Bl. de førende ty. fyrster; grl. univ. i Wittenberg 1502, beskyttede Luther, som F førte til Wartburg efter Worms-rigsdagen.

Frederik (sv. *Fredrik*) 1. (1676-1751), sv. konge 1720-51, landgreve af Hessen-Kassel. G. m. Karl 12.s søster Ulrika Eleonora, der 1720 nedlagde kronen til F-s fordel. Ringe magt over for rigsdagspartierne.

Frederik (ty. *Friedrich*), ty.-rom. kejser og konger. Frederik 1. Barba'rossa (ital: rødkæg) (ca. 1123-90), reg. 1152-

Fred. 2. af Preussen. Kurf. Fred. Vilhelm.

90, af slægten Hohenstaufen, kejser 1155. Hævdede lenshøjheden over Danm., til Knud 4. nægtede at forny lenseden. I strid m. paven opstillede F 1159-77 fl. modpaver. Sogte til nederlaget ved Legnano 1176 at kue Lombardiets byer. Af-satte Henrik Løve som hertug i Sachsen og Bayern 1180. D. på 3. korstog i Lilleasien. - Frederik 2. (af Hohenstaufen) (1194-1250), ty. konge 1212-20, kejser 1220, konge af Sicilien 1197, søn af Henrik 6. I F-s sted var sønnerne Henrik (1220-35) og Konrad (1237-50) ty. konger. Til 1218 måtte F med pavens støtte kæmpe med Otto 4. 1228-29 foretog F det 5. korstog. 1237 beg. F at under-tvinge Lombardiets byer, hvilket førte til, at paven bandlyste og senere afsatte ham, og Henrik Raspe opstilledes som modkonge i Tyskl. F, der holdt hof i Palermo, styrede Sicilien m. fremragende dygtighed; han var påvirket af arab. kultur og nærmest irreligiøs. Frederik 3. (den Smukke (1286-1330) (af Habsburg), ty. modkonge mod Ludvig af Bayern 1314-30; søn af Albrecht 1. - Frederik 3. (1415-93) (af Habsburg), ty. konge 1440-93, kejser fra 1452; ubetydelig regent.

Frederik 3. (ty. *Friedrich*) (1831-88), ty. kejser, konge af Preussen marts-juni 1888. Virkede som kronprins f. Tyskls. samling, mere frisindet end faderen Vilh. 1. Dødssyg af strubekræft ved tronbestigelsen, næede ikke at udrette meget. G. m. Victoria, datter af Victoria af Engl.

Frederik Christian (1765-1814), hertug af Augustenborg. G. m. Fred. 6.s søster Louise Augusta, havde en tid indflydelse på da. reg., særlig m. h. t. skolelovgivn. Da Fred. 6. 1806 ville indlemme Holsten i Danm., folte F sin arveret krænkert, og 1810 kom det til brud ml. svogrene.

Frederik den VII.s Kanal, nedlagt kanal ml. Løgstør havn og Løgstør Bredning, gravet 1856-61.

Frederik Henrik (holl. *Frederik Hendrik*) af Oranien (1584-1647), stattholder i Nederl. 1625-47. Efterfulgte sin broder Moritz, førte moderat politik, tilstræbte fyrstetmagt, noget svækket i 1640'erne.

Frederik d'or [-'do'ra] (fr. or guld), da. guldmon af samme værdi som en Christ. d'or.

Frederik Karl (ty. *Friedrich Karl*) (1828-85), preuss. prins, brodersøn af Vilh. 1. Førte preuss. armé 1864 ved Mysunde og Dybbøl, siden 1866 mod Østr. og 1870-71 mod Frankr. Opererede varsomt, næppe med tilstrækkelig fart og initiativ.

Frederiks, da. stationsby (Viborg-Her-ning); 340 indb. (1945). Sognet F på Alheden var centrum for »kartoffeltyskerne«. I den 1766 indviede kirke i F prædikedes ty. indtil 1870.

Frederiks'ber'g, da. hovedstadskommune, der omslutes fuldstændig af Kbh.s kom-mune, idet grænsen forløber omtr. langs den ydre godsbane, Ladegårdsåen, St. Jørgens Sø, Værnedamsvej, Vesterbro-gade og Valby Langgade; 9 km²; 115 463 indb. (1948). Her ligger F Slot, Zoologisk Have, Landbohøjskolen, Diakonissestif-telsen, udstillingshallen »Forum«, Stats-radiofonien nye bygning, Betty-Nansen-Teatret, »Lorry«, Den Kgl. Porcelens-fabrik, Nordiske Kabel- og Trådfabrikker og bryggeriet »Stjernen«, svømmehal, F Hospital, Solbjærg Krematorium. Par-kerne F Have og Søndermarken. På F-s plads lå opr. landsbyen Solbjærg (omtr. ved det nuv. Allégadekryds) og St. Jør-gens Hospital for spedalske (V f. søen).

1651 oprettedes landsbyen Ny Amager (opr. holl. amagerbønder), der efter slotets opførelse fik navnet F. Fra midten af 18. årh. landiggerby for københav-nerne. Stærk vækst fra ca. 1850. Kom-muneforfatning ved lov af 1857, 1900, 1919, 1933 og 1935; sidstn. giver det folkevalgte kommunestyre en langt selv-stændigere stilling end købstædernes by-råd. Med overv. kons. kommunestyre har F hævdet sin uafh. still. over for Kbh.

Frederiksborg Hospital, kommunalt hosp., oprettet 1863. Nuv. hosp. opført 1903, senere udvidet 1939; tilsluttedes det tidl. amtssygehus på Nyelandsvej. 10 afd. med i alt 935 senge, endv. røntgenafn., lysbad og specialpoliklinikker.

Frederiksborg Slot tæt V f. Kbh., op-ført af og benævnt efter Fred. 4.; denne ejede en i Fred. 3.s tid opført gård, hvoraf to fløje endnu flankerer Frederiksborg

Haves indgang; kort før 1700 anlagdes haven i fr. barokstil; på en bakke mod S opførtes 1700-04 det første slot i een fløj, 1707-10 ombygget efter ital. for-billeder og udvidet med en tværføj for hver ende (arkitekterne J. C. Ernst og W. F. Platen); i den ene indrettedes den smukke slotskirke. Lavere fløje med bu-gange om en lukket gård opførtes 1732-38 af arkitekten L. Thurah. F benyttedes ofte som kgl. residens i 18. årh. og endnu i Fred. 6.s tid; fra 1868 officerskole. Interiører fra opførelsesiden, restaure-ret 1923-32. - Haven omlagdes 1798-1800 efter eng. forbillede til en roman-tisk landskabelig have og er i hovedsagen bevaret i denne skikkelse; i haven kin. lysthus (1799) og statue af Fred. 6. (ud-ført 1858 af H. V. Bissen).

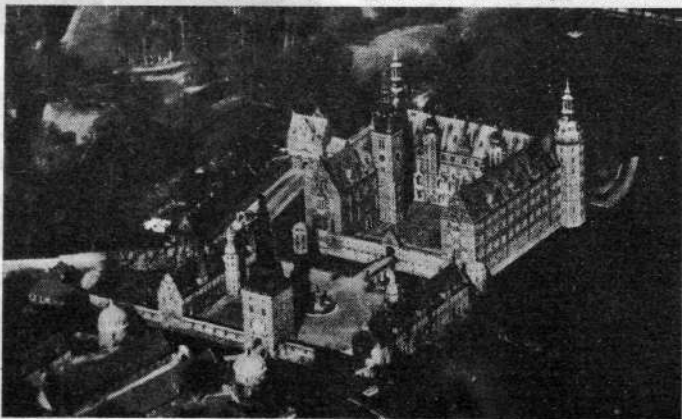
Frederiksborg Teater, et teater åbnet 1937 i det tidl. Phoenix-Teaters bygning, der er rejst på det i 1924 nedlagte forlystelsesetablissemets »Sommerlyst«s grund.

Frederiks'bor'g, slot ved Hillerød, opr. mindre herregård ved navn Hillerødsholm, 1560 erhvervet af Fred. 2. ved mageskifte med Herluf Trolle; derefter kaldt F. Af Fred. 2.s slot nu kun beva-ret de middelalderligt prægede bygn. på forreste slotsholm, fædeburslængen ved ringrendingsbanen samt badstuehuset i Indelukket, Chr. 4. lod størsteparten af det dav. slot nedrive og byggede ca. 1602-20 det prægtige renaissancestet, hvis ydre i alt væsentligt er bevaret endnu, bestående af det helt af vand

omgivne hovedslot med konge-, kirke- og prinsessefløj samt terrassebyggn., om-sluttende en indre slotsgård, endv. løn-gangen og audienshuset ved ringren-dingsbanen, samt endelig omkr. ydre slotsgård slotsherrers hus (nu amt-mandsbolig), kancellibyggn. og det mægtige port- el. fangetårn, hvortil man fra forreste slotsholm kommer ad den såk. slotsbro. Bygningsstilen er nederl. re-nassance, men dels påvirket af såvel ty. som fr. arkitektur, dels selvstændig udviklet i Danm. F var Chr. 4.s yndlingsresi-dens; til og med Chr. 6. blev det meget benyttet. Under Svenskekrigene slemt medtaget, bl. a. bortførtes 1658 Adriaen de Vries' bronzefigurer fra Neptunfontænen i ydre slotsgård til Drottningholms slotspark, hvor de endnu findes. Efter en brand i 1660'erne lod Chr. 5. i 1680'erne udmærkede kunstnere genindrette løn-gangen og audienssalen, hvilke partier endnu har den skikkelse, de da fik. I den rigt udstyrede slotskirke, det eneste in-terior, der er bevaret fra Chr. 4.s tid, er samtlige enevoldskonger m. undt. af Chr. 7. blevet kronede; kirkens galleri har lige siden 1671 været ordenskapel, hvor elefant- og storkorsriddernes våben-skjolde anbringes. Under Fred. 6. blev slottet efter 1813 hjemstod for den hist. portrætsamling. Fred. 7. gjorde atter F til residensslot; under hans og grevinde Danners ophold i vinteren 1859 udbrød 17. 12. en brand, som lagde hele hoved-slottets indre (kirken dog undtaget) samt tage, spir og enkelte gavle i aske. En mængde værdifuldt inventar, spec. hovedparten af portrætsaml. brændte. Med F. Meldahl som arkitekt genrejstes F i de nærmest følgende år og for indsamlede midler rekonstrueredes efter-hånden pragtfuldt: riddersalen, Rosen og kongens bedekammer. Ved kgl. reskript af 5. 4. 1878 oprettedes »Det Nationalhistoriske Museum på Frede-riksborg« under Carlsbergfondet; en væsentlig del af istandsættelsen var be-kostet af brygger J. C. Jacobsen. F-mu-seet indeholder dels hist. portrætter, dels monumentale historiemalerier samt en del tidstypiske møbler og kunstin-dustrielle genstande, alt opstillet i kronolo-gisk orden, men tillige således, at slottet har karakter af at være beboet.

Frederiksborg amt, da. amt, der om-fatter den mellemste og nordl. del af Nordsjælland og den nordl. del af Horns-herred-halvøen; 1344 km²; 138 727 indb. (1948), heraf i de 4 købstæder Helsingør, Hillerød, Frederikssund og Frederiks-værk 36 265. Overfluden er bakket, og jorden som helhed ikke særlig frugtbar; mod N findes en del for største parten beplantede flyvesandstrækninger (Melby Overdrev, Tisvilde Hegn), i øvr. mange skove (Gribskov, Store-Dyrehave, Nordskoven o. a.), søer (Arresø, Esum Sø), moser og små vandløb. Nuv. omfang fra 1808.

Frederiksborg Amts Avis, da. dagblad (Venstre), grl. af C. Berg i Hillerød 1874.

Frederiksborg Slot.

Eneste sjællandske morgenblad uden for Kbh. Oplag 1948: 23 000.

Frederiksborghesten, da. hesterace, opkaldt efter Frederiksborg-stutteriet (1562-1876), der virkede for opdrætning af

Frederiksborghingst.

lette, elegante ride- og køreheste. f er nu en mellemstor, let landbrugshest, der forener kraft og hurtighed med en smuk, energisk bevægelse.

Frederiks'da'1, udsted N f. Julianehåb, oprettet som herrnhuttisk missionsstation 1824.

Frederiks'da'1, 1) hovedgård ved Furesø; opr. kgl. lystgård, grl. ca. 1668 af Fred. 3. Fra 1744 i den grevelige slægt Schulins

eje. Hovedbyggn. opført 1744-45 (arkitekt N. Eigtved), forhøjet 1752-53 (arkitekt J. G. Rosenberg); fredet i kl. A; 2) hovedgård NV f. Nakkov; hed opr. Grimsted, fra 1756 F. Bygn. fra 1756, fredet i kl. B.

Frederiksen, Christian Erhard (1843-1903), da. landøkonom. Medstifter af den første da. sukkerfabrik, på Lolland 1872, senere konsulent for De Da. Sukkerfabrikker og forædler af sukkerroer.

Frederiksen, Emil (f. 1902), da. kritiker. Universitets- og rejselektor i Sv. (1930-37). *Ung Da. Litt.* 1930-1945 (1945). Desuden essaysamlingen *Fra Saxa til Hjalmar Gullberg* (1942) og *Johs. Jørgensens Ungdom* (1946). Siden 1944 ved »Berl. T.«. Hans forf. skab præget af kat. opdragelse og stærk tilknytning til romansk kultur.

Frederiksen, Lars (1883-1933), da. landøkonom, prof. i husdyrbrug v. Landbohøjsk. 1923; planlagde og gennemførte som leder af Forsøgslaboratoriets kvægsforsøg omfattende fodringsforsøg med malkekøer. Opstillede på grundlag heraf sine meget benyttede fodernormer og fodertabeller (1925). Præsident i Landhusholdningsselskabet 1929.

Frederiksen, Leo (f. 1894), da. sagfører. Fra 1947 formand f. Dansk Idræts-Forbund.

Frederiksen, Niels (f. 1874), da. politiker. Formand for Samv. Sjæll. Husmandsforening 1911-29; radikal folketingsm. (Lejre) 1913-35, rigsdagsgruppens form. 1929-34; medvirkende til jordlovene af 1919, derpå formand f. Statens Jordlovsudvalg til 1947.

Frederiksen, Otto (f. 1901), da. tegner; fra 1917 v. Idrætsbladet, fra 1923 v. Nat.tidende.

Frederiksen, Tenna, se Kraft, Tenna.

Frederiks'gave, hovedgård SØ f. Assens. Opr. kgl. borg Hagenskov, 1667 af Fred. 3. skænket til Niels Banner og kaldet F. Tilhørte 1767-1804 Niels Ryberg. Hovedbyggn. fra 1775 (arkitekt G. E. Rosenberg (1739-88)), fredet i kl. A. (III.)

Frederiks'havn, da. købstad på Vendsyssel østkyst, 12 km N f. Søby; 17 498 indb. (1948). Krudttårnet er en rest af

Frederiksstaden. Jardins projekt til Marmorkirken, 1756.

det 1864 nedlagte citadel Fladstrand. Kirke (1890-92). F har marinbiologisk station og badesanatorium (Frydenstrand).

Havnen, der er stærkt benyttet som nødhavn, er statshavn og hjemsted for en betydelig fiskerflåde. Endepunkt for den østjyske længdebane (over Hjørring til F) og Ålborg-Søby-F-banen samt udgangspunktet for Skagensbanen. Industrien omfatter skibsværft med flydedok, jernstøberi og maskinfabrik, eksportslagterier m. m.; stor fiskeeksport. F hed indtil 1818 Fladstrand og var et fiskerleje, der nævnes første gang 1572. I 17. årh. befæstet. 1712-17 benyttede Tordenskiold F som flådebasis.

Frederiks'holm, del af Kbh. ml. Kalvebod Strand og Løngangstræde, dannet ved opfyldning i 17. årh., adskilt fra Slotsholmen ved F-s Kanal. Som F betegnes også området ml. Kalvebod Str. og Vestre Kirkegård (tidl. ejet af A/S F Tegl- og Kalkværker).

Frederiksholms Tegl- og Kalkværker, A/S, grl. 1873. Selskabet omfatter Tornevang, Blovstrød, Hammersholt I og II, Karlebo, Hillerød, Sofienborg og Mårum Teglværk. Aktiekap. 2 1/2 mill. kr. Den samlede kapacitet er ca. 65 mill. murstensenheder pr. år, hvoraf ca. 4,5 mill. tagsten.

Frederiks Hospital, Det Kgl., ml. Bredgade og Amaliegade, opf. 1752-57. Det 4-fløjede hovedanlæg er af Eigtved, de 4 selvstændige forbyggn. af Thurah. Afløstes 1910 af Righospitalet. - Nu kunstindustrihus.

Frederiks'hå'b, vestgrøn. koloni, 62° n. br., anlagt 1742. 440 indb. (1946). Radiostation. F-distrikt (1294 indb. (1946)) strækker sig fra F Isblink til Kobberminbugten.

Frederikshåbs Isblink, bred udløber af indlandsisen, der når frem foran det isfri kystland i V-Grøn. på 62 1/2° n. br., kun adskilt fra havet ved en 6 km bred slette af smeltvandssand.

Frederikskirken, off. navn på Marmorkirken.

Frederikskog [-'kå'y], da. marskområde (kog) ml. havdiget ved Højer og Vidå. Gl. F indiggelt 1692 (opkaldt efter hertug F. 4. af Gottorp), Ny F 1859-61.

Frederiks'lund, Store, hovedgård V f. Sorø. Grl. 1783, fra 1786 i slægten (Grevenkop-) Castenschields eje. Bygn.

Frederiks'gave.

fra 1782-90 (arkitekt Andreas Kirkerup (1749-1810, da.)), fredet i kl. B.

Frederiksnagore [-'nagør], 1755-1846 da. koloni i Bengalen; nu Serampore.

Frederiks'odde, indtil 1664 navn på Fredericia.

Frederiks'ort, ty. *Friedrichsort* [fri:drijs'ort], tidl. fæstning på V-siden af Kieler Fjord, Sydslesvig; anlagt 1661-63 af Fred. 3.

Frederiksstad, ældre stavemåde for Fredrikstad (No.).

Frederiks'stad, ty. *Friedrichstadt*, by i SV-Sydslesvig ved Treenes munding i Ejdren; 3600 indb. (1946; 1939: 2200). Anlagt 1621 af holl., som fik store privilegier af hertug Fred. 3. Holl. præg med rette gader, kanaler og gavlhuse. - Tidl. befæstet; forsværet af Helgesen 29. 9.-4. 10. 1850. Da skole (1948: 277 elever). **'Frederiksstad(en)**, egl. *d. nye F*, var det off. navn på den nye bydel, der efter samlet plan fra omkr. 1750 rejste sig på det gl. Sofie Amalienborgs og Mønstertpladsens område (ml. Skt. Annæ Pl., havnen, toldboden og Bredgade). Centrum for det nye kvarter var det nuv. Amalienborg, opr. 4 adelspalæer; her krydsede længdegaden, Bredgade, tværaksen, Frederiksgade, for enden af hvilken Frederikskirken (Marmorkirken) skulle rejse sig. (III.)

Frederiksstad, ældre stavemåde for Fredriksten.

Frederiks'sun'd, da. købstad på Sjælland ved Roskilde Fjord, 19 km SV f. Hillerød; 3750 (1945 med forstæder 4618) indb. (1948). Bro (1935) til Hornsherred. Nogen industri. Endepunkt for F-banen (Kbh. -F). Opr. (1578) ladeplads (Sundby færge) for Slangerup; købstad 1665.

Frederik'sted (amer. [f'rædriks'tæd]), by på V-kysten af St. Croix; 2500 indb. (1940).

Frederiks'værk, da. købstad på Sjælland ved Roskilde Fjord 18 km VNV f. Hillerød; 3269 (1945 m. forstæder 3870) indb. (1948). Gnm. byen en kanal fra Arresø til fjorden. Industri: Anker Heegaards maskinfabrikker og støberier, Hærens Krudtværk og Det Danske Stålværk. Station på Hillerød-F-Hundested-banen.

F-s oprindelse skyldes anlæggelsen af kanalen 1717-19 og fabrikkerne, som udnyttede vandkraften; fra 1758 navnet F, da J. F. Classen beg. industrivirksomhed (kanonstøberi, krudtmølle, kobbervalseværk); stærk fremgang derefter. Fabrik fra Karl af Hessen 1804 over til staten, der 1857-58 solgte anlæggene (undt. krudtværk) til Heegaard; 1907 købstad. (III. sp. 1450-1451).

Frederiks'ø, 1) en af Ertholmene, 2) (Holmen) opfyldt grund (tidl. ø) ved Svendborg; skibsværft.

Frederik Vilhelm (ty. *Friedrich Wilhelm*) (1620-88), kurfurste af Brandenburg

Fr. Vilh. 1. af Preuss. Frederik Vilhelm 4.

1640-88, kaldet »den store kurfyrste«. Fik 1648 Bagpommern m. fl. udvidelser, der gjorde B. til Tyskls næststørste stat; frigjorde 1657-60 Østpreussen fra polenshøjhed, slog 1675 sv., men nåede ikke at fortrænge dem fra Oder ved freden 1679. Øgede B.s magt under balancering ml. Østr. og Frankr. Fastlagde centraliseret enevældestyre, ivrig merkantilist. Trods store skuffelser uddelt og indadtill nåede F at lægge grunden til det senere Preussen. (Portr. sp. 1444).

Frederik Vilhelm (ty. *Friedrich Wilhelm*), preuss. konger. Frederik Vilhelm 1. (1688-1740), reg. 1713-40. Ivrig absolutistisk, skabte stærk hær og fuld statskasse. Energisk og nøjeregnende soldaterkonger, ukultiveret og brutal, uforstående over f. sønnen, den senere Fred. 2. Fik 1720 sydl. Forpommern m. Odermündingen fra Sv. (Portr.) - Frederik Vilhelm 2. (1744-97), reg. 1786-97. Brodersøn af Fred. 2. Lovede Polen hjælp, men svigtede og tog store dele af P. ved delinger 1793-95. - Frederik Vilhelm 3. (1770-1840), reg. 1797-1840. Søn af Fr. V. 2. Jævnt begavet; slået og ydmyget af Napoleon 1806-07, fik genrejt Preussens magt 1812-14, bitter modstander af liberalismen. G. m. Louise af Mecklenburg-Strelitz. - Frederik Vilhelm 4. (1795-1861), reg. 1840-61; søn af Fr. V. 3. Skuffede liberale forventninger; bøjede sig for revolutionen i Berlin marts 1848, tog atter ledelsen ved militærkup nov.-dec. s. å. Afslag 1849 de liberale tilbud om ty. kejserkrone. Gav 1850 Preussen forfatn. m. vidtgående garantier for junkerne og de velstillede. Efterhånden svækket; fra 1857 førte broderen Vilh. (1.) regeringen. (Portræt).

fredfisk, fisk, som lever af smådyr el. sjældnere planteføde.

fredlysning af forhist. og hist. mindesmærker beteg. et retsligt helt el. delvist forbud mod sådanne ødelæggelse el. forvanskning. f gennemførtes i Danm. tidl. ved frivillig overenskomst. Ved bygningsfredningsloven af 1918 indførtes en tvungen f af hist. værdifulde bygn., inddelte i 2 klasser A og B. f i klasse A omfatter bygn., hvis nedrivning el. forvanskning ville »medføre betydelig mindskning af nationens kulturskatte«, B bygn., »hvis bevarelse er af væsentl. bet.«. Planlægges ombyg., nedrivn. o.l. af fredlyste bygn.. er ejeren pligtig at fremsende oplysninger tegn. m. m. til Det Særlige Bygningssyn, hvis evt. ændringsforslag er bindende for klasse A-s vedk., af rådgivende art for klasse B-s vedk. Fra 1937 er alle jordfaste fortidsminder (gravhøje, voldste-

der o. l.) fredede i h. t. naturfredningsloven.

fredløs (*Lysimachia*), slægt af kodriverfam., urter med modsatte el. kranstillegede blade og femtallige blomster. 110 arter, i Danm. 4, der alle har gule blomster og især findes i fugtige skove. 2 af arterne, pengebladet f (*L. nummularia*) og duskblostmåret f (*L. thyrsoflora*) anv. også som prydplanter.

Alm. fredløs.

fredløshed, udstødelse af samfundet som straf for lovovertrædelser el. som middel til at gennemføre en forpligtelse, der påhvilede den påg. Den fredløse betragtes som død, således at alle retsforhold, hvori han var part, opløstes, og der var fri adgang for enhver til at dræbe ham. Den udstrakte anv. af f i de middelalderlige love synes ikke at være opr. Efterhånden som samfundets myndigheder påtog sig fuldbyrdelsen af straffe og gennemtvungelsen af de borgerne påhvilede forpligtelser, mistede f sin bet.

Fredmans e'pistlar, **Fredmans s'anger** ['fre:d-], digtsamlinger af C. M. Bellman, udg. henh. 1790 og 1791.

fred med ære (eng. *peace with honour*), Disraelis udtryk for Engl.s resultat på Berliner kongressen 1878.

fredning, 1) f af dyr, a) ved jagtloven (28. 4. 1931) er for de forsk. pattedyr- og fuglearter fastsat fredningstider, d. v. s. de dele af året, hvor jagt ikke må drives; endv. er visse jagtmåder (bl. a. nattejagt) forbudt. Ved ministeriel bekendtg. fredes ofte enkelte vildtarter for hele landet el. dele deraf. I henh. t. reservatloven fredes dyrelivet på forsk. områder; b) ved *fiskerilovene* (31. 3. 1931) er for forsk. fiskearter fastsat mindstemål for de mest værdifulde fisk, f i yngletiden, forbud mod stærkt fiskende redskaber (især trawlfredskaber), især i opvækstområder, samt regler for maskestørrelse. Gnm. fiskerikonventioner søges opnået regulering af fiskeriet i større farvandsområder, hvor fl. nationer fisker; 2) f af arealer, se naturfredning; 3) f af bygninger og mindesmærker, se fredlysning. - (Fredningstabell se sp. 1453-55).

fredningsnævn (*amtsfredningsnævn*), som siden naturfredningsloven 1937 findes for hver amtsrådsreds samt for Kbh., kan ved kendelse afgøre, om et område i f-s virkekreds skal fredes, og hvad fredn. nærmere skal gå ud på. Som overinstans i fredn. spørgsmål fungerer for hele landet et over-f og m. h. t. evt. erstatn. udmåling en taksationskommission. I visse tilf. er statsmin., under hvem naturfredning sorterer, øverste instans.

Fred'rika - 'Bremer - För'bundet, sv. kvindeorganisation, grundlagt 1884, arbejder, bl. a. ved støtte til kvindelig ungdoms uddannelse, på at forbedre kvindens stilling.

Fredrikshald [fredriks'hald:], no. by, fra 1928 Halden.

Fredrikshamn [fre:driks'hhamn], sv. navn på Hamina, Finl. Ved F-freden 1809 afstod Sv. Finl. til Rusl.

Fredrikstad ['fredrikssta:], no. købstad i Østfold, ved udløbet af Glomma; 14 000 (med forstæder ca. 37 000) indb. (1946). Østre F på Glommass vestre bred, grl. 1567 (opkaldt efter Fred. 2.), omgivet af volde og med F-s ældste kirke (1778), tøjhus (1775), kaserne (1782) og det 1865 byggede Kongstens fort. På højre bred Vestre F (fra 1723), som nu er hovedbyen med bl. a. Østfold Fylkesmuseum. I og omkr. F bet. industri. No.s vigtigste trælastby. Som fæstning har F ikke spillet nogen rolle (indtaget af sv. 1814), derimod betydning som støttepunkt for flåden. Opsving med udførsel af trælast fra 1840'erne og i 20. årh. især ved industriens vækst.

Fredriksten [fredriks'ste:n], tidl. no. fæstning på et 210 m h. klippeparti tæt SØ for Halden. Anlagt 1661-66, gentagne gange ombygget, sidst 1901-03, sløjet 1906. 1716 angreb Karl 12. uden held F, 1718 belejrede sv. atter F, og under belejringen blev Karl 12. dræbt 30. 11. Også 1814 modstod F sv. angreb.

Fredriksvern [fredriks'væ:rn], tidl. no. orlogsværft med fæstningsværker på S-siden af indløbet til Larviksfjorden, anlagt 1750. 1817-64 den no. marines hovedstation og kadetskole. 1930 omdøbt til *Stavern*.

Fredro ['fredro], **Aleksander** (1793-1876), po. greve, klassicist. Komedieforf. med romantiske tendenser, skrev type-, sæde- og kærlighedskomedier.

fredsblokade, form for repræsalier ml. stater, bestående i, at en stat i fredstid afspærer en anden stats havne og kyster for at gennemtvunge sin ret.

Fredsårsdag, velgørenhedsdag til fordel for fredsarbejdet; afholdes, siden 1918, årl. (slutt. af sept.), skiftevis af Dansk Fredsförening, Foreningen for Forenede Nationer og Kvindernes Internationale Liga for Fred og Frihed (da. afd.).

fredsdommer, eng. *Justice of the Peace*, indehaver af domsmagten i laveste instans i Engl. (hvor f er udnævnt) og i USA (hvor f er folkevalgt).

fredskov, skov, som i henh. t. forordn. af 1805 skal indhegnes og vedligeholdes (jfr. skovlovgivning).

fredskrænkelser, fællesbetegn. f. forbrydelser som krænkelse af husfreden, privatlivet, brevhemmeligheden m. fl.

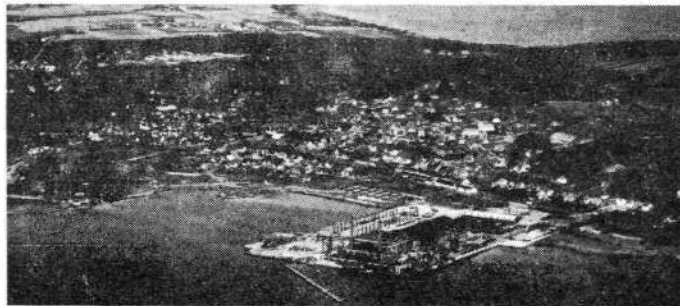
fredskys, broderkys som led i liturgien. **Fredslund Andersen**, *Aage* (f. 1904), da. maler, anv. en naivistisk, lyrisk stil; fra 1942 medl. af »Koloristerne«.

Freds- og Folkeforbundsforening, Dansk, grl. 1882 under navnet Da. Fredsförening, virker for afskaffelse af krig; efter 1920 ivrig f. at fremme folkeforbundstanken og sprede oplys. om internat. samarb.

fredspibe, amer. *calumet* ['käljümæt], hos N-amer. indianere en tobakspibe, hvortil der knyttedes betydningsfulde rel. forestillinger; opbevarede af stamme-høvdingen, benyttedes rituelt bl. a. ved handlinger, der krævede en højtidelig besegling.

Fredsprisen, alm. betegn. for en af de 5 prisbelønninger, der årligt uddelles af Nobelstiftelsens midler. Uddelles af udvalg på 5 personer, valgt af det no. Storting; skal tilfalde den, der mest har arbejdet for broderskab ml. folkene, formidskelse el. afskaffelse af stående hære og oprettelse af fredskongresser.

fredssagen, de bevægelser, der tilstræber et fredeligt forhold mellem nationerne. Arbejdet for f har som regel vist særlig styrke under og umiddelbart efter storkrige; således Grotius under 30-årskrigen, Bentham og Kant i slutt. af 18. årh.; kvækerne er til stadighed gået ind for f, og på deres initiativ stiftedes 1816 den første fredsförening i Engl. I 19. årh. stiftedes fredsföreninger i en række lande, tit m. religiøst og idealistisk præg uden kontakt med de storpolitiske realiteter. Selv om stormagterne var villige til at stifte »Den Hellige Alliance« efter Napoleonskrigene og deltagte i de 2 freds-konferencer i Haag 1899 og 1907, var de ikke villige til at indordne deres magtinteresser under fælles ledelse el. blot forpligte sig til tvungen voldgift i konflikts-

Frederiksværk, forrest i billedet stålvalseværket.

Fredningstabel.

	● fredet - ikke fredet		januar	februar	marts	1.-7. april	8.-30. april	1.-14. maj	15.-31. maj	juni	1.-14. juli	15.-31. juli	august	1.-17. sept.	18.-23. sept.	24.-30. sept.	oktober	1. nov.	2.-30. nov.	1.-18. dec.	19.-31. dec.	
	kron- og dåhind samt disses kalve.....	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
råbukke og sikahjorte.....	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
rå og sikahind.....	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
harer.....	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
fiskehejrer.....	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
regnsøver.....	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
svømmeænder (undtagen gravand) grågås, vandhøns.....	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
vadefugle (undt. fiskehejre, skovsneppe, rørdrum, skehejre, sort og hvid stork, traner, trapper, præstekraver, stenvendere, klyder).....	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
ringdue og huldue, skovskade.....	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
taffelænder og måger (undtagen havmåger).....	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
vandrefalk, duehøg, spurvehøg, kærhøge.....	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
skarver og havmåger.....	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
dykænder (undtagen tafelland og skalleslugere).....	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
agerhøns, grouse og vagtel.....	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
urhaner.....	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
tjurhaner.....	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
skalleslugere, alkefugle, lappedykkere, lommer, stormfugle, musvåge og hvepsvåge, alliker, solsort, sjæggere og andre drosler.....	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
skovsneppe.....	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
fasaner.....	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Må jages hele året: ræve, grævlinger, husmår, ildere, væseler, muldvarpe, kaniner, egern, sæler og hvaler, gråspurve og krager, råger, husskader og vildgås undtagen grågås.	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●
Er fredet hele året: skovmår, pindsvin og flagermus, urhøns og tjurhøns, rørdrum, skehejre, sort og hvid stork, traner, trapper, præstekraver, stenvendere og klyder, svaner, gravand, bramgås og terner, ørne, glenter, ugler, falke undt. vandrefalk, turteldue og steppehøns, klatre-fugle (gøge, vendehals og spætter), ravn samt alle ikke særligt nævnte fugle.	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●	●

Al jagt er forbudt fra solens nedgang til dens opgang undtagen for svømmefugle på træk, der må skydes 1½ time før og efter solens op- og nedgang. Den påbudte fredning omfatter tillige de fredede dyrs yngel samt fuglenes reder og æg. Særbestemmelser for visse, enkelte dyr er opført for disse under de pågældende stikord. For Als, Bornholm, Båge, Femø, Fejø, Askø, Omø, Læsø og Fanø er der afvigende bestemmelser.

spørgsmål. Fra privat side stilledes allerede før 1. Verdenskrig store beløb til rådighed for arb. for f (Carnegie, Nobel); for f arb. ligeledes Den Interparlamentariske Union, Verdensfredsbureauet i Bern m. v. Efter 1. Verdenskrig søgte tilhængere af f at skaffe Folkeforbundet tilstrækkelig autoritet til at løse sin opgave, men uden at kunne ændre den traditionelle stormagtspolitik, og Kellogg-pagtens krigsforbud (1928) bidrog ikke reelt til at fremme f. Afgørende blev nedrustningsforhandlingernes fiasko og Akse-magtens fortsatte aggressioner i 1930-erne. f havde lidt nederlag adsk. år før 2. Verdenskrigs udbrud; efter 1945 har tilliden til f-s sejr og mulighed for internationalt samarbejde været adskilligt svagere end efter 1919.

fredsslutning. Hvis en krig ikke resulterer i den ene parts fuldstændige erobring af den andens territorium, slutter den normalt ved en fredstraktat. Forud for denne kan gå våbenstilstand el. kapitulation. Efter 2. Verdenskrig er krigstilstanden ml. de Allierede og Tyskls forbundsfæller bragt til ophør ved freds-traktaterne af 10. 2. 1947. Fra USAs side har den tanke været fremsat at bringe krigstilstanden med Tyskl. til ophør ved en »fredsstatut«, der ikke skulle være afhængig af ty. samtykke. Den alm. opfattelse går dog i retning af at foretrække sædv. fredstraktat.

fredsstyrke, hærens tjenstgørende styrke i fredstid.

fredstraktat, traktat ml. to el. fl. krigsførende lande om krigstilstandens ophør, den normale form for fredsslutning.

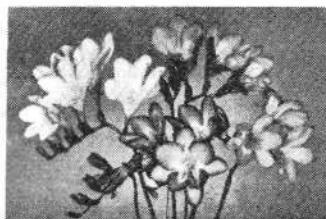
Fredsvenners Hjelpearbejde, det af kvækerne iværksatte arbejde til afhjælpning af nød og til genopbyg. i krigsramte lande. Indbragte det eng. og det amer. kvækersamfund Nobel-fredsprisen 1947.

free church ['fri: 'tʃ:ʃ] (eng.), frikirke. **free lancing** ['fri: 'la:nsɪŋ] (eng., opr: lejesoldat), løst el. tilfældigt engagementsforhold (især om journalister, skuespilere); tilværelse uden fast ansættelse.

Freeman ['fri:mən], *Edward Augustus* (1823-92), eng. historiker. Udg. hovedværk om normannernes erobring af Engl. (*History of the Norman Conquest*, 15 bd., 1867-79). Polit. liberal; stærk interesse f. SØ-Eur.

free on board ['fri: ʌn 'bɑ:d] (eng.), frit om bord; fork: fob.

Freesia ['fre:ʃi] (efter d. ty. læge F. Freese (d. 1876)), slægt af sværdliljefam. (Gladiolus-gruppen), urter med smalle blade og

en aksformet, ensidig blomsterstand, bløstret tragtformet. 2 arter, med hvide og gule blomster, i S-Afrika. Dyrkes i Danm. i koldhus; forhandles især i vintermånederne.

Freetown ['fri:taʊn], hovedstad i den brit. koloni Sierra Leone, V-Afr.: 86 000 indb. (1946). Fæstnings- og havneby. Grl. 1787 som opholdssted for befriede negerslaver.

fre'gat (fr.), tidl. letbygget tremastet fuldrigger med 24-60 stk. kanoner. Nu: krigsskibstype, spec. beregnet t. konvoj-tjeneste og u-bådsjagt; ca. 1200-2000 t;

upansret; fart: ca. 20 knob; armering: 1 a 2 stk. 10,2 cm kanoner, 4-8 stk. 40 mm rekyllkanoner, dydbombekastere m. v. f har haft stor bet. for kampen om Atlanterhavet under 2. Verdenskrig. - fregatskib, ældre betegn. for fuldriggeret handelsfartøj.

fregatfugle (Fre'gatidae), fam. af åre-

Fregatfugl.

fodede, fremragende flyvere, griber byttet i luften; trop. havfugle.

Frege, *Friedrich Ludwig Gottlob* (1848-1925), ty. matematiker og logiker. Ydede i *Grundlagen der Arithmetik* (1884) og *Grundgesetze der Arithmetik* (1893, 1903) de hidtil vigtigste bidrag til logistikens og mats. filos.

fregner, pletter af hudpigment hos disponerede; fremkommer overvejende ved lyspåvirkning.

Freiberg ['fraibærk], ty. by i Sachsen; 36 000 indb. (1939). Fabrikation af metalvarer, instrumenter og tekstiler; tidl. stor sølvminedrift.

Freiburg ['fraiburk], ty. navn på Freiburg, Schweiz.

Freiburg im Breisgau ['fraiburk - 'brais-], hovedstad i Südbaden, Tyskl.; 110 000 indb. (1939), alsidig industri- og handelsby. Ærkebispedømme. Univ. (grl. 1457). Ca. 60% ødelagt i 2. Verdenskrig. **Freies Deutschland** ['fraies 'dɔytlant],

(Frit Tyskland), organisation oprettet aug. 1943 i Moskva af tidl. ty. politikere, militære m. fl.; rummede repr. f. fl. partigrupper; bl. ledende kommunisterne Erich Weinert (formand), Wilh. Pieck, Walther Ulbricht. Fik sept. s. å. tilslutning fra »Ty. Officerers Forbund« u. ledelse af general v. Seydlitz. Propagerede for ty. rejsning mod Hitler, bl. a. v. Paulus' angreb. Opløstes nov. 1945.

Freigraf [ˈfʁaɪɡraːf] (ty.), formanden for en Femegericht.

Freigliath [ˈfʁaɪlɪɡraːt], *Ferdinand* (1810-76), ty. forfatter. Skrev eksotiske ballader, senere liberale kampdigte, *Ça ira* (fr. det skal gå) (1846).

Freitai [ˈfʁaɪtaɪ], ty. by i Sachsen; 37 000 indb. (1939). Kulbrydning, glas- og jernindustri.

Frej, i nord. rel. en gud bl. vanerne, der blev optaget bl. aserne; dyrkede især i Mellem-Sv.; kultsted: Uppsala.

Freja, i nord. rel. en gudinde bl. vanerne, Frejs søster. Kulten varetoges af præstinder og var erotisk betonet frugtbarhedsrituel.

Fréjus [frɛˈʒyːs], sydf. by i dept. Var; 10 000 indb. (1946). I romertiden vigtig havneby, nu adskilt fra Middelhavet af flodbanker.

Fréjus, Col de [kol de frɛˈʒyːs], 2528 m h. bjergpas i Cottiske Alper, gennemført af Mt. Cenis-tunnelen.

fre'kven's (lat. *frequens* hyppig), hyppighed, søgning, svingning; i fys. antallet af svingninger pr. sek. ved en svingende bevægelse el. bølgebevægelse. Fangives i hertz el. for højfrekvente svingninger i kilohertz (= 1000 svingninger pr. sec.).

frekvensdetektor, detektor for frekvensmodulerede signaler (FM). f om sætter signalet fra FM til amplitudemodulation (AM).

frekvensmeter, et instrument, der viser periodetallet for vekselstrømmen i et elektr. anlæg.

frekvensmodulation el. *FM*, påvirkning af en radiosenders frekvens (bølgelængde) i overensstemmelse med en signalstrøm. Ved det af E. H. Armstrong udviklede system for FM benyttes et stort frekvenssving ved senderen (f. eks. + 100 000 Hz) og begrænsning af signalet i modtageren. Herved opnås forsk. fordele, bl. a. særlig stærkt modtagning, idet de på signalet overlejlrede støjspændinger bortskæres ved begrænsningen. P. gr. af det store frekvensforbrug kan FM kun bruges ved ultrakorte bølger, hvis rækkevidde næppe overstiger 100-200 km afhængig af sendestationsens højde og effekt. FM kan ikke modtages på alm. modtagere indrettet for amplitudemodulation (AM). FM-radiofoni har vundet betydlig udbredelse i USA, hvor radiofonimodtagere indrettes for AM og FM. FM anv. også til radiotelefonianlæg for korte afstande, f. eks. politiradio.

fre'kven't (lat. *frequens* hyppig), gentagen, hyppigt forekommende; med et vist svingningstal (højf, lavf); frekvent'ere, indfinde sig hyppigt, besøge regelmæssigt.

fre'kventati'v (lat. *frequens* hyppig), el. *iterativt, gramm.*, verbum der angiver den hyppige el. regelm. gentagelse af handlingen, f. eks. traske (vedblive at træde).

fre'l's (oldn. *frjáls*, af *fri-hals* fri hals uden trællering), fri. Bruges i det gl. sprog om den fribråne mand (modsat trællen).

frelse, i den kristne teologi menneskenes overførelse fra »verden« til livssamfund med Gud. f omfatter både forsoning el. syndsforladelse, forløsning og helliggørelse.

Frelses Hær (eng. *Salvation Army*), grl. 1878 af W. Booth i Engl. som et protestant. evangeliserende og filantrop. samfund, anlagt på slumarbejde i Londons værste kvarterer, opbygget efter militære principper. Udbredt i de fleste lande, i Dann. siden 1887. F er konfessionsløs, lægger vægt på den personlige omvendelse og det sociale redningsarbejde.

frelses orden, 1) (lat. *ordo salutis*), en gl. dogmatisk ordning af trinfølgen i

frelsesprocessen, beg. med Guds kaldelse og endende med herliggørelsen; 2) gr. orden, stiftet 1829. 5 klasser.

Frelser's Kirke, se Vor Frelser's Kirke.

frelseslære, belæring om hvorledes mennesket vinder rel. frelse, d. v. s. udfrielse af den nærværende ulykkelige tilstand. f er kernen i de såk. frelsesrel., oftest udformet i et rationalistisk læresystem, skønt indholdet er rent sjælelige oplevelser.

frelsesreligion, betegn. for en udbredt type af rel., hvor formålet ikke – som i de primitiv-antikke rel. – er at vinde styrke for det nærværende liv i den nærværende verden, men det modsatte: at komme bort fra el. ud over den nærværende tilstand, der opfattes som ulykkelig og håbløs. f forudsætter som regel individualismen som herskende livsform. Dog kendes enkelte tilfælde af kollektiv f, f. eks. senjødedommen.

»**Frem**«, kbh. fodbold- og cricketklub i 1. division. Grl. 1886. Fl. gange Danmester. Medl. af »Stævnet«. 1948; 1096 aktive, 1812 passive medl.

Frem, da. populærvidensk. tidsskr., udkom 1897-1910. 1910-18 udsendes i tilslutning til f en serie bet. værker. 1924-28 udkom F i ny form. Behandlede hist., litt. hist., kunsthist., naturvidensk. o. a. emner.

Fremad, *Amager*, fodboldklub i 2. div., grl. 1910. 1948: 514 aktive, 300 passive medl., indtil 1948 i 1. div.

Fremantle [ˈfʁeːmɑ̃tl̥], havn for Perth, V-Austr. Eksport af hvede, uld, guld m. m. 28 000 indb. (1947).

fremavl, opformering af sædekorn. f bruges dog sæd. kun om den markkonrollerede f.

frembringelse, jur., tilvejebringelse af en ny ting af materiale, der tilhører en anden end frembringeren. Om ejeren af materialet el. frembringeren får ejendomsretten til tingen, afhænger af forsk. forhold.

fremfald (*prolapsus*) med., fremgliden af indvolde. Hyppigst er nedsynkning af livmoderen (*prolapsus uteri*), der kan glide så langt ud, at moderskeden trækkes med og omkrænges. Fremfald af blæren kaldes *cystocele*, – af endetarmen *rectocele*. Disse behandles med moderrning el. operation.

Frémiet [frɛˈmje], *Emmanuel* (1824-1910), fr. billedhugger. Helligede sig opr. dyrelystikken, men skæbte senere en række rytterstatuer: *Napoleon I.* og *Jeanne d'Arc*. Repr. i glyptoteket med *Kentaur* og *Bjørn*.

fremissemment [fremisˈmɑ̃] (fr.), snurren; med. betegn. for snurrende lyd el. fornemmelser, som fremkommer under visse sygelige tilstande af hjerteklapperne.

fremitus (lat.: susen, brummen), den dirrende bevægelse, som føles på brystkassen, når personen taler.

fremkaldelse, fot. proces, hvorved det usynlige (latente) billede gøres synligt, idet belyst sølvsalt reduceres v. f til metallisk sølv, der aflejres i gelatinen som små korn. Fremkalderen består af det gl. fremkaldende stof (paraamidofenol o. l.), en base og natriumsulfid. Til småbilledfilm må anv. finkornfremkaldere. Høj grad af finkornethed kan nås v. fys. f, hvor man udskiller sølv fra sølvnitratopløsning på de belyste steder.

fremleje, lejerens udlejning af den lejede lejlighed el. ting. Er ikke tilladt uden udlejerens tilladelse el. særlig hjemmel i lovgivningen.

fremlæggespætegning, påtegning på et dokument om, at det har været fremlagt i en ret.

fremlån, lånerens videre lån af den lånte ting. Er ikke tilladt.

fremmedartikler, dokument, indeholdende den lutherske lære formuleret i 25 art., som udlændinge i Dann. måtte underskrive. Forf. af Niels Hemmingsen 1569 på Fred. 2.s befaling. Faldt bort ved udstedelsen af Danske Lov 1683.

fremmedbefrugtning, *allogami* el. *xenogami*, befrugtning, hvorved de forenede kønsceller kommer fra adskilte individer. Kendetegner dyrene og de vind- og insektbestøvende planter. Mods. autogami.

fremmede, jur., personer inden for en stats grænser, der ikke er statsborgere. Deres retsstilling karakteriseres ved, at de mangler de rettigheeder, som er forbeholdt statsborgerne (indfødte), men de nyder i reglen samme beskyttelse for person og ejendom som disse. Visse næringsrettligh. kan opnås af f, men der kræves da i reglen, at deres ophold i staten har været af en vis varighed.

fremmedlegion, mil. korps af hvervede udlændinge. Mest kendt er den fr. f (*legion étrangère*), bl. a. anv. i Nord-Afr.; har bestået siden 1831. Også Spanien har anvendt f i Marokko.

fremmedord, *sprog*., låneord, der endnu ikke er optaget i sproget, men stadig p. gr. af fremmedartet lydform, betoning el. lign. føles fremmede.

fremmedpoliti, 1) reglerne for statens kontrol med fremmedes adgang til og ophold i Dann.; 2) de politimyndigheder, der overvåger overholdelsen af disse regler.

fremmedpsykiske, **problemet om det**, spørgsmålet om, hvorvidt og hvorledes man kan vide, om andre mennesker (el. dyr) har bevidsthedsliv og i bekræftende fald: hvorledes det er beskaffet.

fremm'ers, d. s. s. framers.

Frémont [ˈfʁeːmɑ̃], *John Charles* (1813-90), USA-opdagelsesrejsende og politiker, kortlagde Great Salt Lake m. m. 1841, ledede rejsning mod mexicanerne i Californien 1846.

frempanstætning, panthaverens pantstætning til trediemand af sit pant.

Fremskridtspartiet (eng. *The Progressive Party* [ða praˈɡresɪv ˈpaːrti]), USA-parti, dannet af Th. Roosevelt 1912 til bekæmpelse af Taft og kons. fløj af Republikanerne; opnåede i hovedsagen at splitte republikanerstemmerne, så at Demokrat Wilson valgtes. 1924 dannede Robert M. La Follette sen. (1885-1925) et f, der gik med valg af Coolidge; støttet af landbrugergruppen under Burton K. Wheeler, fik ca. 5 mill. stemmer, men ingen magt på kongressen. Navnet genoptoges dec. 1946, da frinsedte grupper i tilslut. til Henry A. Wallace oprettede »Progressive Citizens of America«, vendt mod Republikanerne og de store forretningsfolk og med ønske om mindre kær handling mod Sovj. Ved præsidentvalg nov. 1948 fik Wallace ca. 1,2 mill. stemmer.

Fremskridtsparti, Det Nationale, fl. liberalt centrumsparti, grl. 1918, gik under Ståhlberg ind for republik. Tilbage i 1920erne, hævdede stor indflydelse i centrumstilling ml. Agrarer og Soc.dem. Fik v. valg 1948 5 af i alt 200 rigsdagsmandater.

Fremskridtsparti, Det Tyske, dannet 1861 i Preussen m. liberalt og nationalt program. Bekæmpede forgæves Bismarck. Efter Østrigs nederlag 1866 udskiltes Bismarck-venl. gruppe (nationalliberale). Støttede rigsoverrettslen 1871, frihandel, kulturkamp, i øvr. i opposition til Bismarck; fra 1884 sammensluttet m. en del af de national-lib. til Tysk Frimodede Parti.

fremskudt signal, jernbanesignal, som opstilles foran et hovedsignal, og som angiver hvilken stilling dette viser. På lyn-togsstræk. opstilles f normalt 800 m foran hovedsignalet, ellers 400 m. f er udstyret med blinklys.

fremtid, gramm., d. s. s. futurum.

Fremtiden, forsørgelsesforening f. personer, der beskæftiger sig m. kunst og litt. Grl. 1865. Afholder årl. bortlodning. Kapital 1947 ca. 830 000 kr.

Fremtiden, da. populært månedsskrift for internat. orientering på gr. af verdenspressens artikler og ledere; grl. 1945. Fortsætter et i Stihl. 1944-45 udsendt tidsskrift af samme karakter.

Fremtidens Danmark, soc.dem. plan for genrejsning af Dann. efter 2. Verdenskrig og højnelse af levestandarden, fremkommet og i hovedlinierne godkendt af partiet før valget 1945. GAV planer for socialisering af vigtige industrigræne, jordens gradvise overgang til offentlig. eje, i det hele stærkere understregelse af socialismen end tidl. Efter valgnederla-

get okt. 1945 trådte F tilbage i diskussionen.

fremtoningspræg el. *fenotype*, en af W. Johannsen indført betegn. for et individs sum af egenskaber til en given tid, således som det fremtræder modificeret af kårerne.

French [fræŋʃ], *John, Earl of Ypres* (1852-1925), brit. feltmarskal. Deltog i boerkrigen; førte brit. hær i Frankr. aug. 1914-dec. 1915 (slagene v. Ypres); afløst af Haig.

fre'netisk (fr.), afsindig.

-fre'ni', 1) mellemgulvs-; 2) sinds- el. forstands- (jfr. freno-).

'Frenkels øvelseterapi (efter d. schw. læge *Heinrich Frenkel* (1860-1931)), behandling af gangforstyrrelser (især ved rygmarvstøring) ved systematisk opøven af musklerne til at foretage præcise bevægelser.

freno- (gr. *frēn* mellemgulv; da grækerne anså mellemgulvet som sæde for bevidsthedslivet også: sjæl, sind; forstand), 1) mellemgulvs-; 2) sinds- el. forstands-

frenologi' (*freno- + logi*), en af den ty. læge F. J. Gall (1758-1828) i 1796 fremsat lære, hvorefter fremspring og fordybninger på kraniets yderside svarer til bestemte sjælelige egenskaber. f betragtes nu som fejlagtig. I hjernen findes centre for syn, hørelse og legemsbevægelser (dog ikke karakteregenskaber), men disse afspejler sig ikke på kraniets overflade.

'Fressen, *Gustav* (1863-1945), ty. forfatter fra Ditmarsken. En tid præst, skrev hjemstavnsromaner *Jörn Uhl* (1901, da. 1902) og folkelig-patriot. romaner, *Lütte Witt* (1924, da. 1927). Selvbiogr. *Lebensbericht* (1940) med nazistiske sympatier.

'freon (*diklordifluorometan*), er en luftart med kp. -30° C, der benyttes som kølemedium særlig i husholdningskøleskabe, da det er ugiftigt, ubrændbart osv.

frēre [fræ:r] (fr.), broder; munk.

'fresco [fresko], d. s. s. freskomaleri.

Fresco'aldi, *Girolamo* (1583-1643), ital. komponist og orgelspiller. 1608 organist ved Peterskirken i Rom.

'Frese, *Jacob* (1690-1729), sv. digter. Foregreb med sin følsemom. rel. lyrik pietisternes salmedigtning.

freskomaleri ['frisko-] (ital. *fresco* frisk), vægmaleri, udf. m. vandfarve på en nypudset, endnu fugtig mælegrund. Ved f beklædes kun så stort et stykke af væggen m. kalkpuds, som kunstneren kan få færdigt, før kalken tørrer, og det er i regl. ikke muligt at korrigerer uden på ny at afhugge pudslaget. f kræver stor farvekemisk indsigt; kun kalkkægte farver er anvendelige; farven er meget holdbar; fresco secco (el. al secco) er f m. den rene, tørre murpuds som grund; denne overstryges m. hvidtealk, umiddelbart for den bemales. I Ægypten kendtes ikke det rene f; man brugte gips- el. kalkpuds m. lim el. voks som bindemiddel for farven. Vægmalerier fra

Freske af Masaccio i Brancaccikapellet, Firenze.

Mykene og Tiryns synes udf. al secco m. anv. af limstoffer. Til det pompejanske f er formodentlig anv. org. glittemidler m. et vokslag. Middelalderl. vægmalerier i Norden er udf. m. vand- el. temperafarver al secco. Det egl. f stammer fra ca. 14. årh.; fl. af Renaissanceens mestre (bl. a. Raffaël, Michelangelo), har udf. berømte f. Af da. nutid. f kan nævnes Constantin Hansens i Kbh.s Univ.s forhal, Joakim Skovgaards i Viborg Domkirke og Larsen Stevns' i H. C. Andersens Mindehal i Odense.

Fresnaye, *Roger de la*, se La Fresnaye.

Fresnel [fræ'næl], *Augustin Jean* (1788-1827), fr. fysiker. Gav gnm. teoretiske og eksperimentelle undersøgelser (F-s spejlforsøg) afgørende beviser for lysets bølgenatur og forklarede polarisation og dobbeltbrydning ved at lyset er tværsvingninger.

Fresno ['fræzno], by i S-California, USA. 64 000 indb. (1946). Avl af sydrugter.

Freuchen ['frøi'kan], *Peter* (f. 1886), da. polarforsker og forfatter. Deltog som kartograf i Danm.-eksp., 1. og 5. Thuleeksp. Bestyrer af Thule 1913-19. Deltager i rejser og ekspeditioner til arkt. Rusland 1928 og -37, Vestgrøn. 1929-30, filmsekspedition til Alaska 32-33, N- og S-Amerika 1934-35, Lapland 1938. Foruden vidensk. afhandl. har F skrevet fl. rejsebeskrivelser, romaner og fortællinger, væs. m. emner fra arkt. egne: *Storfangeren* (1927), *Hvid Mand* (1943). I perioder beskæftiget med filmatisering i Hollywood. Fra 1945 bosat i USA. (Portræt).

Freud [frøyt], *Sigmund* (1856-1939), østr. nervelæge; jøde. 1902-38 prof. i neuropatologi v. univ. i Wien; fordreves af nazisterne, døde i London. Førtes fra forsøg på helbredelse af hysteri v. anv. af hypnose til udformning af psykoanalysen. *Studien über Hysterie* (1895) s. m. Josef Breuer (1842-1925), *Die Traumdeutung* (1900), *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse* (1916-18). (Portræt).

Freud [frøin'd], *Christian* (1821-1900), da. billedhugger, elev af H. E. F.; repr. i kunstmus. m. *Blomsterplukkerske* m. v.

Freund, *Hermann Ernst* (1786-1840), da. billedhugger; f. i Uthlede v. Bremen,

Hermann Ernst Freund: Loke.

kom 1803 til Kbh., 1806 på kunstakad.; ophold i Rom 1818-27, knyttedes som medarb. til Thorvaldsen; 1828 prof. v. kunstakad., Kbh. Værker: *Lukas* (1823, Slotskirken); *Udkast til Ragnaroksfriisen* til Chr.borg (1825-26, fuldført og opsat af H. W. Bissen 1841, ødelagt v. slotsbranden 1884), *Drengen m. Svanen* (1837, Kgs. Have), *døbefont i Fåborg kirke* (1833), portrætbuster (*B. S. Ingemann*, *C. F. Hansen*), stilrene gravmonument m. v. Er repr. i glypt., hvor bl. a. *Odin og Loke* (1822) (ill.) viser en af nord. idealer præget fantasi. Sin bolig i Materialgården, Fr.holms Kanal, dekorerede F i pompejansk stil m. møbler efter antikke forbilleder.

Frey, *Freya*, oldn. stavemåde for Frej og Freja.

Freyberg ['frøiba:g], *Sir Bernard Cyril*

Peter Freuchen. Sigmund Freud.

(f. 1890), newzealandsk militær. Øverstkommand. over allierede styrker på Kreta 1941 (det ty. angreb), deltog i Tobruks erobr. (dec. 1941) og i det ital. felttog. 1946 generalguvernør på Ny Zealand.

Freycinet [fræsi'næ], *Charles Louis de* (1828-1923), fr. politiker. Moderat republikaner. Førstemin. 1879-80, 82 og 86. Lod 1882 Engl. tale initiativ i Ægypten. Svækket prestige efter 1893 i forb. m. Panama-skandalen.

Frøyttag ['frøita:k], *Gustav* (1816-95), ty. forfatter. Hovedværket, købmandsromanen *Soll und Haben* (1855; da. *Debet og Kredit*), vandt uhyre yndest i borger-skabet. F erindres endv. på det kulturhist. værk *Bilder aus der deutschen Vergangenheit* (1859-67).

F.R.I., fork. f. Foreningen af Rådgivende Ingeniører, indregistreret betegn. som kun må benyttes af nævnte forening el. dennes medl.

friarealer, områder, som ifl. byggevedtægter udlægges ml. boligkomplekser; indrettes mest som haveanlæg og legepladser.

Fri'aul, ty. navn på Friuli (ital.).

friballon, et ikke mekanisk drevet luftfartøj, lettere end luften. Benyttes i mods. t. standballonen til ballonfart. (Ill. se ballon.)

friblad, i bogen det hvide blad, der sidder ml. den farvede forside og selve bogen. I protokoller også kaldet *autorisationsblad*.

fribord, 1) *sv.*, den lodrette afstand fra lastevandlinie til overkant af skibets hoveddæk, målt midtskibsk. f er fastsat ved internat. regler; 2) lukke i en frisluse, oftest i form af et stigbord.

fribordsmærker viser de mindste tilladte fribord under forsk. forhold, d. s. s. lastelinemærker.

Fribourg [fri'bu:r], ty. *Freiburg*, 1) kanton i Schweiz; 1671 km²; 152 000 indb. (1941); 67% fransktalende; 86% kat. Omfatter den sydl. del af det schw. bakkeland og det nordl. parti af Berner Alpenne. Gennemstrømmes af Sarine (Saane). I mellemste og vestl. F tales fr. eller ty. Kanton 1481; 2) hovedstad i 1); 28 000 indb. (1944). Kat. univ. (grl. 1889). Kraftværk, bet. industriby.

fribytter, person, der, evt. med sin regerings tilladelse, kaprer fjendtlige skibe og beholder deres ladning; sørover.

fricandeau [frikæn'dø] (fr.), skært kalvekød, helstegt og baderet el. skåret i skiver, spækket og stegt.

Frich [frik], *Øvre Richter* (1872-1945), no. forfatter. Redaktør. Har udg. talr. kriminalromaner; fl. overs. til da. Særlig kendt er *Dr. Jonas Fjeld*-serien. Skrev endv. *Bordets Glæder* (1925), *Boken om Tobak* (1934).

Frichs A/S, da. maskinfabrik i Århus, grl. 1854 af ing. Søren F., afs 1912. Samtidig påbegyndtes fabrikation af lokomotiver, skibsmotorer, dampkedelanlæg, kraner m. m., siden 1926 tillige diesellokom., motorvogne og lyntog. F beskæftiger (1948) 1000 arbejdere og funktionærer.

Frick, *Wilhelm* (1877-1946), ty. national-soc., jurist. Rigsindenrigsmin. 1933-43, derpå protektor i Böhmen-Mähren. 16. 10. 1946 hængt efter Nürnbergrettens dom.

Fridegård ['fri:dø:gå(r)d], *Jan* (Johan) (f. 1897), sv. forfatter. Landarbejderens. Har med *Lars Hård-serien* 1-3 (1935-36, da. 1944) og fl. romaner bidraget t. den soc. protestdigtning. Viser sig frigtort fra

Jan Fridegård. Otto von Friesen.

klassebestemte synspunkter i den milde og lunerige spøgelseshistorie *Tortuppen* (1941, da. *Tårnhanen* 1945). (Portræt.)

Fridericia [-'re:fa], Julius Albert (1849–1912), da. historiker. Prof. v. Kbh.s Univ. 1899–1912. Radikal; kritisk revision af overlevering i 17. årh.s historie (udenrigspolitikk 1629–45, *Adelsvældens Sidste Dage*), grundlæggende art. om da. landboforhold i 17. årh.; lærebøger i verdenshist. efter 1600. Skildret tiden 1588–1699 i »Danm.s Riges Historie«.

Fridericia, Louis S. (1881–1947), da. læge. 1918 prof. i hyg. v. Kbh.s Univ. Foretog ernæringsvid. undersøgelser. Leder af Statens Vitaminlaboratorium.

Friðjónsson ['fri:ðjoun:sn], *Guðmundur* (1869–1944), isl. forfatter. Skrev digte, noveller, bladartikler og foredrag; først samfundsvener; forsvarede senere gl. isl. bondekultur i mødet med den ny tid.

fridok, dok, der i toldmæssig henseende betragtes som frihavn; findes navnlig i Engl.

'Fridrichsen [-ks-], Anton (f. 1888), haft skoleprof. i N. T. i Uppsala; har haft stor bet. for sv. N. T.-forskning og været drivkraften bag en lang serie teol. publikationer.

Frie Danske, De, da. illegalt månedsblad, udg. første gang dec. 1941; 200 eks.; største oplag 20 000. Blev under Kaj Holbechs red. et af de bedst udstyrede illegale blade.

Frie Danske i Storbritannien og Irland, De, sammenslutt. dannet 1940 efter tv. besættelse af Danm. til modvirkning af det indtrykt, Danm.s kapitulation havde gjort i Engl. og den øvr. verden. Arbejdede for Danm.s befrielse ved aktiv støtte til de Allierede under ledelse af Det Danske Råd i London (Danish Council).

Fried'ell [fri:-], Egon (1878–1938), æstr. kulturhistoriker og skuespiller. Skrev en ikke fuldt vidensk., men yderst levende kultur- og andshist. *Kulturgechichte der Neuzeit* (1927–31, da. 1936–37). Ved Anschluss selvmord.

Friediger ['fri:digar], Max Moses (1884–1947), overrabbiner i Kbh. fra 1920; f. i Budapest, dr. phil. 1908. Har bl. a. skrevet *Lærebog i den jød. Rel.* (1923), *Jødernes Hist.* (1934). Var deporteret til Theresienstadt s. m. de da. jøder under 2. Verdenskrig og har om tilstandene der skrevet bogen *Theresienstadt* (1946).

Friedland [fri:'tlant], by i Østpreussen, hvor Napoleon I. 14. 6. 1807 slog russ. **Friedman** ['fri:tm:n], Ignaz (1882–1948), po. klavervirtuos. Levede under 1. Verdenskrig i Kbh., siden i Austr. Udg. af Chopin og Liszts værker.

Friedrichs sygdom ['fri:dri:ks-] el. *Fr-s tabs* (beskrevet af den tv. læge Nikolaus F. (1825–82)), arvelig lidelse ved hvilken visse nerveceller i rygmarven efterhånden svinder bort. Den begynder i barndommen og viser sig ved tiltagende usikkerhed i bevægelserne.

Friedrich ['fri:drix], tv. mandnavn, deraf da. Frederik.

Friedrich, *Kuspar David* (1774–1840), ty. maler. Udd. i Greifswald og på kunstaakad. i Kbh. 1794–98; F er den ypperste ty. romantiker. Har fortrinsvis malet landskaber, motiver fra Rügen og Greifswald med stemningsfulde belysnings effekter (tågedis, månelys). *Selvportræt* (tegn.) i kobberstiksaml. i Kbh.

Friedrichshafen [fri:dri:ks'ha:fan], ty. by ved Bodensee i Württemberg-Hohenzollern; 25 000 indb. (1939). Tidl. flyve-

maskinefabrikker (Dornier) og zeppelin- værf.

Friedrichsort [fri:dri:ks'ort], ty. navn på Frederiksort.

Friedrichsruh [fri:dri:ks'ru:], Bismarcks gods, SØ for Hamburg; med Bismarcks grav.

Friedrichstadt [fri:drix'tat], ty. navn på Frederiksstad.

frie erhverv, 1) erhverv, hvortil ingen særl. bevilling el. lign. tilladelse er foreskrevet; 2) undertiden d. s. s. liberale erhverv (der ikke alle er »fri« i foranvænte bet.).

Frie Folkeparti, Det, da. polit. parti, 1934 udsdelt af Venstre. Knyttet til LS; kritik af Soc. dem. og kriseførligene. Fra 1938: Bondepartiet.

frie indfalds metode, de, en især af psykoanalytikere benyttet metode til opdagelse af følelsesbetonede og evt. fortrængte kompleks. Den består enten i, at individet fortæller alt, hvad der falder det ind, el. i, at individet hurtigst muligt skal nævne, hvad der falder det ind ved forelæsning af enkelte ord på en forud tilrettelagt liste. Indfaldenes indhold, hastighed og følelsesbetonelse m. v. kan da tjene til oplysning om komplekserne.

Frie Kirkesamfund, Det, off. navn på de da. unitarers organisation.

frie kunster (lat. *artes liberales*), opr. de kundskabsgrene, der passede sig for en fri mand i modsætn. til en slave. I middelalderen trivium og quadrivium. Nu ensbetydende med de skønne kunster: malerkunst og billedhuggerkunst, musik og digtning.

Friendly Islands ['frændti 'ai:ndz], eng. navn på Venskabsøerne.

Frie Nord, Det, da. forening grl. dec. 1939 (fi.-sovj. vinterkrig). Ønskede fælles nord. udenrigspolitik og forsvar; støttede Finlands-frivillige (fra 1941 kun humanitær hjælp) og No. Ledet af generallejtant E. With. Sept. 1945 sammensluttet m. Foreningen Norden.

Frie Ord, da. kulturelt tidsskrift, grl. af Vilh. Grønbech og Hal Koch. Udkom i 1946–49.

fries [fri:s], tykt, groft, løst vævet uldent stof med lang luv på retsiden; væves glat el. kiptret, anv. til hestedækkener, tæpper el. lign.

Fries, *Adriaen de*, se Vries.

Fries [fri:s], *Jakob Friedrich* (1773–1843), ty. filosof. Fremstillede i *Neue Kritik der Vernunft* (1807) en psyk.-empirisk præget kantianisme, genoplivet i L. Nelsons *Neu-Friesianismus*.

Friesen [fri:-], *Otto von* (1870–1924), sv. sprogforsker. Efter F stammer ruerne fra den gr. kursivskrift. F har skrevet *Upplands runstenar* (1913), *Rökstenen läst och tydd* (1920), hovedværket *Röstenen i Bohuslän och runorna i Norden under folkvandringstiden* (1924), og *Runorna i Sverige* (3. udg. 1927). (Portræt.)

Friesland [fri:(:)slant], prov. i Holl. NØ f. IJselmeer; 3430 km², 457 000 indb. (1946). Størstedelen af F er marskland, som ligger under havets overflade, beskyttet af diger. Kvægavl; ringe industri. Hovedstad: Leeuwarden.

Friesz [fri:s], *Othon* (f. 1879–1949), fr. maler; tilhørte »Les fauves«. Har bl. a. malet landskaber, hvoraf fl. i kunstmus., Kbh.

frie teatre, dram. foreninger, der i ly af foreningsretten ønsker at opføre dram. arbejder afvist af de egl. teatre. Det første grl. 1887 i Paris af Antoine. 1889 stiftedes *Freie Bühne* i Berlin af Otto Brahm. 1889 skabte Strindberg i Kbh. *Frie Scene*. 1891–97 bestod Studentersamfundets f. Senere forsøg har som oftest været kortvarige og uden større kunstnerisk bet.

Frie Udstilling, Den, udstillings sammenslutt. af da. bildende kunstnere, stiftet 1891 på Johan Rohdes initiativ. J. F. Willumsen har tegnet nuv. udst.-bygning v. Østerport.

frieze [fri:z], eng. betegn. for vadmel.

Frigg, nord.-ty. gudinde, vist opr. en jord- og frugtbarhedsgudinde, senere elskovsgudinde, Odins hustru.

frigidare [-'dæ:r] el. [fri:] (fr. af lat. *frigidarium* kaldt rum), køleskab af

General Motors fabrikat; ofte betegn. for køleskab i alm.

frigidarium (lat. *frigidus* kold), 1) kaldt væksthus; 2) svalerum i et bad.

frigiditet (lat. *frigidus* kold), kongslig kulde, oftest om manglende evne hos kvinder til at opnå seksuel tilfredsstillelse.

fri given, en person, der har været slave (træl), men opnået friheden ved en handling fra sin tid. herres side. I visse retsordener bestod der et vist afhængighedsforhold ml. en f og hans tidl. herre, og en f regnedes ikke for soc. og jur. sidestillet med de fribræne. F. eks. var en rom. f udelukket fra embeder og optoges kun i yderste fare i en rom. legion.

fri gællede, fisk m. frie gælleblade.

fri gællested, det tidspunkt, da debitor har ret til at erlægge den ydelse, han skylder.

fri handel, samhandel ml. lande uden hindringer i form af beskyttelsesstod, ind- og udførselsforbud etc.; mods. protektionisme. Banebrydende f. påvisningen af fordelene v. f var Adam Smith's værk: *Wealth of Nations* (1776). Efter merkantilismens protektionistiske handelspolitik vandt f-synspunktet i det 19. årh. indpas i veseur. landes handelspolitik, især i det industrielt stærkt udviklede Engl., medens Frankr. og især Tyskl. (særlig efter 1878) var mere beskyttelsesvenlige, og Rusl. og USA næsten hele tiden havde høj toldbeskyttelse. Danm. har fra 1797 til 1932 (Valutacentralen) bevaret f som hovedprincip i sin handelspolitik. Fra slutn. af 19. årh. har den internat. handelspol. i stigende grad forladt f, og især fra 1931 har næsten alle lande – også Engl. – tilskyndet af verdenskrisisen tryk søgt at beskytte det nat. erhvervsliv ved kvotasystemer, kontingenter, tosidede handelsaftaler osv.

fri havn, søv., havneområde, der i toldmæssig henseende betragtes som udland; i Danm. kun i Kbh., se *København's havn*.

frihed, 1) uafhængighed af a) ydre faktorer (fysiske f) el. b) indre hævninger (åndelig f) el. c) en af hvilken som helst faktor (indetermineret); 2) væsentlig afhængighed alene af ens eget selv (selvbestemmelse).

frihed for Løke såvelsom for Thor, citat fra Grundtvigs »Rim-Brev til Nordiske Paarørende« (i »Nordens Mythologi« (1832)). I denne tilsyneladende ubegrænsede tolerance dog en indskrænkning: »frihed for alt hvad der stammer fra ånd«.

frihed, lighed, broderskab, fr. *liberté, égalité, fraternité*, demokratiets valgprog under Den Fr. Revolution, senere optaget bl. a. af Soc. dem.

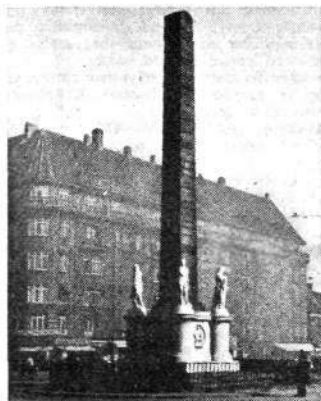
frihedsberøvelse, Den, der berøver en anden friheden, straffes m. fængsel indtil 4 år, under formlidende omstændigh. m. hæfte. Under særl. omstændigh., f. eks. hvis f har været langvarig, er straffen fængsel i 1–12 år.

Frihedsbevægelsens Samråd, repræs. for modstandsbevægelsens forsk. organisationer 13. 7. 1945–1. 10. 1946. Svækkedes ved, at Frode Jakobsen okt. 1945 undlod at lade sig indvælge og tog afstand fra særl. organisationer f. modstandsbevægelsen efter valget. Febr. 1946 tog F. J., Christams Møller og Busch-Jensen afstand fra F (repræsenterede ikke samlede modstandsbevægelse) under protest fra Mogens Fog.

frihedsbrev (eng. *charter of liberties*), i ældre statsret et dokument, hvorved der indrømmedes modtageren særl. rettigheder, der ikke fulgte af den alm. lovgivning. Berømtest er Johan uden Lands Magna Carta af 1215.

Frihedsfond, stiftet 31. 5. 1945 på initiativ af Danm.s Frihedsråd, kan yde midler til da., der har lidt tab ved indsats i modstandsbevægelsen, ud over hvad der ydes efter erstatningsloven af 1. 10. 1945. F-s størrelse er ca. 4 mill. kr., men heraf skal kun 200 000 kr. blive tilbage som mindefond.

Frihedsgudinden, kæmpestatue af Fr. A. Bartholdi, rejst 1886 ved indsejlingen til New Yorks havn; skænket af Frankr.

Frihedstøtten.

frihedsgudinder, personifikation af den borgerlige frihed, kendes fra det gl. Rom, Libertas, og fra Den Fr. Revolution, friheden og fornøftens gudinde.

frihedshævd, bortfald af en indskrænkning i ejendomsretten ved, at ejeren i hævdstid (20 år) udøver en råden i strid med indskrænkningen.

frihedskæmper, deltager i den aktive modstandsbevægelse under d. ty. besættelse af Danmark.

frihedsrettigheder. Tanken om, at der tilkommer statens borgere visse f, stammer fra 17. og 18. årh.s polit. og filos. forf. og fandt i forfatningslovene første gang udtryk i den Declaration of Rights, der indledte staten Virginias forfatn. af 12. 6. 1776. Senere blev det alm. at fastslå dem i de forsk. staters grl. Den da. grl. hjemler sål. beskyttelse mod uberettiget fængsling, beskyttelse for ejendomsretten og for boligens ukrænkelighed, forenings- og forsamlingsfrihed, religionsfrihed og trykkefrihed.

Frihedsråd, Danmarks, ledelse f. da. modstandsbevægelse, oprettet sommer 1943, da voksende illegalt arbejde nødvendiggjorde fællesledelse. Opr. medl.: Frode Jakobsen, Erling Foss, Børge Houmann, Mogens Fog, Aage Schoch, Noe-Nygaard, Flemming Muus. Senere måtte en række erstattes med nye medl.: Chievitx, C. A. Bodelsen, Arne Sørensen, Øllgaard, Alfred Jensen, Niels Banke, Ole Lippmann. F-s paroler blev kendt og fulgt langt uden for den aktive modstandsbevægelses rækker, således under folkestrejkerne 1944. Udsendte nov. 1943 *Når Danmark Atter er Frit* m. program f. opgør efter befrielsen. Fra nov. 1943 i samarb. m. militær, senere m. politiet og rigsdagspolitikkerne (kontaktudvalget). Organiserede illegal da. hær (fra juli 1944 under kommandoudvalget), der maj 1945 talte 45 000 mand. Bidrog i samarb. m. rigsdagspolitikkerne (aftaler om samlingsreg.s sammensætning.) til glat overgang til normalere tilstande efter kapitulationen; ledede de omfattende arrestationer; afviklede iøv. sin virksomhed, eft. som de lovlige myndigheder kunne overtage ledelsen. Trådte tilbage juni 1945 efter oprettelse af Frihedsfonden.

Frihedssangen el. *Danmarks Frihedssang*, komponeret af Knudde Riisager; teksten forf. af Sven Møller Kristensen. Udsendtes marts 1945 som bilag til »Frit Danmark«; optoges i Sv. på grammofonplade og udsendtes 1. gang i BBC 7. 4.

frihedssender, populær betegn. for illegal, polit. radiosender. Den første f trådte i virksomhed 1934 i Tjssoslov. og angreb nazismen i Tyskl. Under 2. Verdenskrig var ca. 40 f i gang. På da. fandtes Radio Danmark på 30,9 m (fra febr. 1941) og Den Da. F på 48,9 m (fra 1943).

frihedsstraf, forekommer i gældende da. straffelov i to former: hæfte og fængsel.

Frihedstøtten el. *Bondefrihedsmonumentet*, rejst på Vesterbro, Kbh. 1792-97 til minde om stavnsbåndets løsning; i

det væsentlige udført efter tegninger af Abildgaard, indskriften forf. af Th. Thaarup, (III.).

Frihedstiden, i Sv. perioden 1718-72, hvor kongemagten var svag og rigsdagspartierne ledende.

friherre, adelstitel, der i nord. lande svarer til baron. I Danm. oprettedes fstand 1671, men titlen fortrængtes af baron. I Sv. indstiftet af Erik 14. 1561; f fik store rettigheder, svækkedes ved reduktionerne efter 1680 og mistede siden særstilling på Riddarhuset.

friherrekroner, heraldisk rangkroner. I

Danm. føres f af baroner siden 1671.

frihjul, en i baghjulsnæv på en cykel indbygget medbringsmekanisme, som trækker hjulet, når der trædes på pedalerne, men tillader cyklen at løbe fremad, selv om der ikke trædes på disse. I f er der også en indvendig navbremse, der virker, når der trædes tilbage på pedalerne.

friholt (nty. *wriven gnide +holt træ*) el. *fender, søv.*, træstykke el. gl. sammenbundet tovværk til beskyttelse af skibssiden ved forføjning.

fri idræt, d. s. s. atletik.

Friis [fri's] el. *Frijs*, 3 da. adelslægter. 1) Ejern-Friiserne (våben m. 3 ejern); til l) hører kanslerne Johan F og Christian F til Borreby; uddøde 1763; 2) en sidelinie af l), fra Vadskærgård (våben m. eet ejern), oprettet 1672 lensgrevs-kabet Frijsenborg, uddøde ligeledes 1763; sidste lensgrevs datterdatter ægte Jens Krag-Juel-Vind (d. 1776), hvis efterkommer fører navnet Krag-Juel-Vind-Frijs; 3) til sønderjysk adelslægt F (Skaktavi-Friiserne) hører kansler Christen F (d. 1639). - En række borgerlige familier bærer også navnet F.

Friis, *Achton* (1871-1939), da. maler og forfatter; deltog 1906-08 i Danm.-ekspeditionen; har bl. a. udg. *De Danske Øer* (1926-28), *De Jydyske Øer* (1932-33) og *Danm.s Store Øer* (1936-37).

Friis, *Andreas* (f. 1890), da. maler; medl. af »Den Frie Udst.« fra 1923; har udf. dekorative arb. bl. a. i det nye univ.bibl. III. bl. a. til *Danm.s Store Øer* (1936-37) s. m. Achton F.

Friis, *Astrid* (f. 1893), da. historiker. Prof. v. Kbh.s Univ. fra 1946 som Danm.s første kvindelige prof. Udg. *Alderman Cockayne's Project and the Cloth Trade* (1927), (om eng. klædehandel ca. 1600-25); afhandlinger om da. admin. og handelshist. især i 16. årh.

Friis, *Christen* (1581-1639), da. kansler. Ejede Kragerup. Officer, lensmand på Kbh.s Slot 1614, kansler under Chr. 4. 1616-39. Dygtig administrator, hovedmand for købstadloven 1619, søgte forgesves at hindre kongens udfordrende udenrigspolitik. Støttede kulturelt arb. (Portræt).

Friis, *Christian* (1556-1616), da. kansler. Ejede Borreby; brodersøn af Johan F. Kansler 1596-1616, lensmand på Antvorskov. Styrede myndigt, håndhævede med strenghed luthersk rettroenhed.

Friis, *Frederik* (1836-1917), da. landøkonom. Ejer af Duellund ved Viborg, hvor der blev udført talr. forsøg vedr. mejerivæsen og fodring. Leder af Forsøgslaboratoriet 1891 og direktør for Landbohøjskolen 1894. Landbrugsmin. 1900-01.

Friis, *Hans* (1839-92), da. landskabsmaler; elev af P. C. Skovgaard, tilhørte kredsen omkr. V. Kynh.

Friis, *Hjalmar M. C.* (f. 1889), da. veterinær; overdyrlæge i hæren 1924. Stabsdyrlæge og chef for hærens dyrlægekorps 1946. Talr. vet.-hist. arb.

Friis, *Jens Andreas* (1821-96), no. lappolog og forfatter. Hovedværker: *Lappisk Gramm.* (1856), *Lappisk Ordbog* (1883-87).

Friis, *Johan* (1494-1570), da. kansler. Ejede Hesselager, Borreby. Kansler 1532, bidrog til Chr. 3.s sejr under Grevens Fejde, fortsatte som kansler til sin død.

Christen Friis.

Johan Friis.

Ledende i arb. for lensreform, der gav staten øgede indtægter og større kontrol m. lensmændene; vigende over for rigsrådsopposition i 1550'erne, gik ind for sv.fjendtlig polit. og Svårskrigen. Støttede Anders Sørensen Vedel. (Portræt).

Friis, Michael Pedersen (1857-1944), da. embedsm. Redaktionssekr. v. »Dagbladet« 1883-89; departementschef i justitsmin. 1904-11, overformynder 1911-23. Ledede forretn.min. apr.-maj 1920.

Friis, *Oluf* (f. 1894), da. litt.historiker. 1924-34 da. univ.lektor i Uppsala. Foruden hovedværket, bd. I af *Den Da. Litt.s Hist.* (1945), bl. a. *Jylland i Da. Litt. indtil Blicher* (disp. 1929) og en kommenteret udg. af *Chr. Winthers digtn.* (1927-29).

Friis, *Ulrik Christian* (f. 1890), da. embedsm. Kontorchef i indenrigsmin. 1934-37, fra 1937 stiftamtmand i Ribe.

Friis, *Aage* (f. 1870), da. historiker, Prof. v. Kbh.s Univ. 1913-36. Udg. ufuldendt fremstill. af *Bernstorfferne og Danmark* m. tilhørende aftrykninger. Arbejder om da. udenrigspolit. omkr. 1800-14 og 1864-79. Red. af »Verdenskulturen« (8 bd. 1907-12), »Det 19. Århundred« (11 bd. 1918-25), »Schultz Danmarks-historie« (1941-43), udg. kildepubl. vedr. Johanne Louise Heiberg og A. F. Krieger. Bidrog t. grundlæggelsen af Radikale Venstre, deltog i arb. f. grænsedrag. 1918-20. (Portræt sp. 1468).

Friis, *holm* [fri's], *Lavard* (f. 1912), da. violinist og dirigent. Elev af bl. a. Emil Telmányi, Kuhlentkämpf og Thomas Jensen. 1942 medl. af Erling Bloch-kvartetten, 1946 dirig. for Studenter-Sangforeningen.

Friis, *Jespersen*, *Knud* (f. 1893), leder af beskæftigelsescentralen 1938-40, amtmand i Hjørring fra 1941.

Friis, *Johansen*, *Knud* (f. 1887), da. arkæolog, prof. i klassisk arkæol. v. Kbh.s Univ. Medl. af Ny Carlsbergfondets direktion. Grundlæggende studier over såvel klassisk som nord. arkæol. *Hobyfundet* (1923), *Les Vases Sicyoniens* (1923), *Ilinden i tidlig gr. Kunst* (1934).

Friis, *Møller*, *Kai* (f. 1888), da. forfatter, lyriker og lyrisk oversætter fra fr. (bl. a. Villon og Baudelaire) og eng. (bl. a. Kipling). Kyndig og ofte elegant malicios kritiker. *Belgiske Dage* (1917), *Et Narreskib* (1935), *Danskhed og Dannelse* (1937) m. fl.

Friis, *Skotte*, *Johannes* (1874-1946), da. socialdemokrat. Ansat v. statsbanerne 1890-1924; folketingsmand 1918-43, trafikmin. 1924-26, 1929-35. Gennemførte første love om radiospredning, elektr. drift af Kbh.s nærtrafik, Størstrømsbroen. Udnævnte 1931 P. Knutzen til generaldirektør ved statsbanerne.

fri jord, i ældre ret jord, som ikke var undergivet de særlige regler om bondejord (f. eks. hovedgårde, præstegårde, købstadjorder).

Frijs [fri's] (-*Frijsenborg*), Christian Emil Krag-Juel-Vind- (1817-96), da. lensgreve, politiker. Sin tids største da. godsejer. 1865-70 konselspræsident. Gennemførte m. I. A. Hansens støtte grundlov af 1866, men ville ikke binde sig til bondevenlig politik. Søgte som udenrigsmin. at vinde Preussen for grænseresevion; fr.venlig, fik efter sin afgang overdraget at forhandle m. fr. udsending aug. 1870 v. fr. ty. krigs udbrud, bidrog til at holde Danm. neutralt. (Portræt sp. 1468).

Frijs [fri's], *Mogens Krag-Juel-Vind* (1849-1923), da. lensgreve, politiker. Søn af C. E. F. Landstingsmand 1880-1918,

Aage Friis.

C. E. Frijs.

Mogens Frijs.

Hartvig Frisch.

bidrog til forliget 1894. Håbøde at vinde Venstre før samarb. mod yderligtgående demokrati, bidrog ved konflikt m. min. Sehested til systemskiftet 1901. Fra 1902 leder for frikonservativ gruppe i Landstinget, søgte samarb. m. I. C. Christensen; kæmpede energisk mod demokratisk grundlovsforslag efter 1912, endte 1915 m. at stemme for nye grundlov. (Portræt).

Frijnsbor'g ['fri'søn-], hovedgård N f. Skanderborg, grl. 1583, købt 1665 af Mogens Frijs, fra 1672 grevskab, senere i slægten Krag-Juel-Vind-Frijs' eje. Før aaløs. 1920 Danm.s største gods. Nuv. hovedbyggn. opført 1860-67 af F. Mel Dahl i nyrenæssancestil.

frikassé [-'se] (fr.), kogt, lyst kød serveret i stuvning med grønsager.

'frikati'v (lat. *fricare* gnide), *fonet.*, d. s. s. spirant.

frikirke, en kirke, som ikke er forbundet med staten.

fri konkurrence el. *fuldkommen konkurrence* foreligger i handelen, når mange relativt små sælgere udbyder en ensartet vare; prisen betragtes som givet udefra, og påvirkes ikke af ændringer i den enkeltes udbud. I praksis forekommer f. sjældent, da hver sælger søger at skaffe sig en fortrinnsstilling hos sin kunde kreds v. reel el. fiktiv kvalitetsforbedring, service etc. Man taler da om ufuldkommen konkurrence.

Frikonservative, gruppe af landstingsmænd, overv. godsejere, ledet af Mogens Frijs, der fra ca. 1900 vendte sig mod Højres politik. Fast parti fra 1902. Beherskede s. m. Venstre landstingsflertallet, støttede mod indrømmelser I. C. Christensens reformpolitik; 1912-13 mod demokr. landstingsreform. Tilsluttede Konserv. Folkeparti 1915; genopstod 1917 under konflikten om Rottbølls forbliven i min. Zähler, forsvandt efter valget 1918.

frikorps, militærafdelinger uden for regimentsinddeling, rekruteret af frivillige, anerkendt af staten som krigsdeltagere.

Frikorps Danmark, militærstyrke under 2. Verdenskrig, hvervet bl. da. af ty. besættelsesmagt til kamp på Østfronten. Initiativ udgik fra da. nationalsocialistiske kredse. Oprettedes 28. 6. 1941; 3. 7. 1941 besluttede da. reg. efter Scavenius' ønske, at da. officerer ved deltagelse i F ikke behøvede at søge afsked, men kunne træde uden for nummer. Tilslutningen skuffede ty. (ca. 1200 mand i 1942). F uddannedes juli 1941 i Tyskl.; en tid ledet af Kryssing. Maj 1942 sat ind på Østfronten, ledet af Obersturmbannführer C. F. v. Schalburg (d. 2. 6. 1942), derpå v. Lettow Vorbeck (d. juni 1942), derpå K. B. Martinsen. Optrådte under orlov i Danm. sept.-okt. 1942 provokerende, terroriserede befolkn., der overvejende viste ligegyldighed og åben uvilje mod F. Efter svære tab indlemmet i SS-Pansergrenaderreg. Danmark juni 1943.

frikronbladede (*Chori'petale*), afd. af tokimbladede planter, hvis kronblade er frie, d. v. s. ikke vokset sammen.

friktion (lat. *fricare* gnide), 1) *fys.*, gnidningsmodstand ved bevægelse; 2) vanskelighed, uoverensstemmelse.

friktionshjul bruges til at overføre en bevægelse ml. 2 ikke flugtede akser gnm. friktion ml. f-s glatte overflader, der holdes sammen under et vist tryk.

friktionskalender, kalender, der ved forskel i valsernes hastighed giver papir el. stof glans. f anv. foruden i papir-fabrikationen til at ælto rågummi.

friktionskobling, koblingsform med friktionsflader, der presses sammen ved koblingen.

frilager, offentl. lagerbygning, der i toldmæssig henseende betragtes som udland. Værene kan af ejerne underkastes en vis bearbejdelse, ompakn. osv., og fortoldning sker først, når de føres fra f til toldindlandet. f findes i Kbh. og en del større da. provinsbyer.

Frilandsmuseet, samling af bygninger fra landets forsk. egne til oplysning om da. landbefolknings boligforhold i ældre tid; bygningerne er genopførte i landlige omgivelser på et gentagne gange udvidet areal N f. Sorgenfri ved Lyngby. Grl. af Bernh. Olsen som en afd. af Da. Folkemuseum, åbnet 1901, udgør fra 1941 Nationalmuseets 7. afd. Ill. nederst på siden viser forsk. gårdtyper.

friliste. Varer, der kan indføres uden importtilladelse, siges at være på f (mods. bunden liste).

frille (oldn. *frīðla*), kvinde som lever sammen med en mand uden at være gift med ham (jfr. slegfred).

Frille, Eggert (ca. 1400-70), da. rigsråd, spillede en bet. rolle under Christoffer 3. og Christian 1., indtil han 1467 faldt i unåde og mistede sine len.

friluftsmaleri el. *plein-air-maleri*, maleri udført under åben himmel efter naturen. Før det 19. årh. var det alm. at male også landskaber i atelier og kun forstudier i naturen; den eng. maler Constable gik over til f og efter ham de fr. impressionister.

friluftsskole findes i Danm. kun ved Kbh.s kommun. skolevæsen i forb. med »Skolen ved Sundet«, opført 1938; plads til 144 børn i 6 klasser; særligt lægetilsyn.

Friluftsteatret i Dyrehaven åbnedes sommeren 1910, fortsatte med afbrydelser til 1930 med Adam Poulsen som direktør. Siden sæson i 1931, 1935 og 36, fra 1941 er der atter hver sæson gennemført forestillinger. Ca. 4000 pladser.

friløb, en især på cykler anv. mekanisme, der gør det muligt at holde pedalerne i ro, medens cyklen løber frem. f indeholder en medbringermekanisme, som trækker hjulet, når der trædes fremad på peda-

lerne, men har ikke nogen indbygget bremse. f anv. også på automobiler, da det medfører en vis benzinsbesparelse, f. eks. ved kørsel ned ad bakke.

frimaire [fri'mæ:r] (fr., af *frimas* rimfrost), den fr. revolutionskalenders 3. måned, slutn. nov.-dec.

'Frimann, 1) Claus (1746-1829), no. forfatter. Præst. Skrev naturbeskrivende digte i tidens smag *Hornølen* (1777). *Frederiksborgs Egn* (1783); udg. endv. salme- og bonnebøger; 2) Peter Harboe (1752-1839), no. forf. Diplomat. Broder til 1). Skrev i tidens mindre gener; kendt er romanen *Axel Torsden og skøn Valborg* (1775) og de naturbeskrivende digte *St. Synneves Kloster på Sela* (1777).

frimenigheder, nogle (grundtvigske) menigheder i Danm., der slutter sig til folkekirken bekendelse og liturgi, men forfatningsmæssigt står udenfor. De kirk. handlinger i f har ikke borgerlig gyldighed. 1947 fandtes 13 f.

frimester, i lavstiden den, der uden at være optaget som mester i et lav, fik ret til at udøve lavets erhverv.

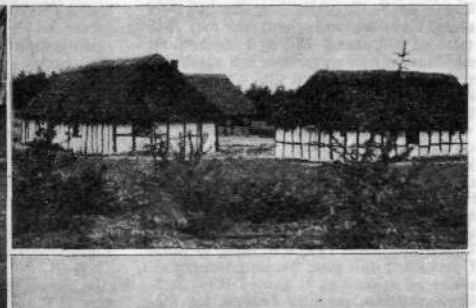
'Frimodt [-mot], Jens Chr. Rudolph (1828-1879), da. præst, fremragende prædikant, første sognepræst ved St. Johannes Kirke på Nørrebro; stifter af Kbh.s Indre Mission.

Frimodt-Møller [-mot-], Christian Fred. (1877-1944), da. lægemissionær, fra 1907 i Indien. Byggede det da. missionshosp. i Tirukouilar, har gjort en mægtig indsats i kampen mod tuberkulosen.

'Frimodts [-mot-], J., Boghandel og Forlag, grl. 1884. Især kirkelig og religiøs litt., men også skønlitt.

frimureri, også kaldt *ars regia* (lat: den kgl. kunst), d. v. s. kunsten ved selvopdragelse af forældre sin personlighed til aktivt arbejde for menneskeheden (moraliske) udvikling. f begyndte 1717 ved sammenslutning af 4 håndværkerloder i London, hvor mureriet allerede begyndte at opfattes symbolsk, idet værktøj og handl. symboliserer åndelige virksomheder (f. eks. åndeligt tempelbyggeri). Efterhånden udbredt til andre lande, organiseret i loger og efter grader, med snurrede ceremonier i tilknyt. til fantastiske legender, især vedr. bygningen af templet i Jerusalem og korstogsbedrifter. Har haft mange kendte personligheder som medl. Omfatter 2 hovedretninger: det humanitære f, der ikke anerkender nogen hemmelig viden, og højgrads-f (»det svenske system« m. v.) af hierarkisk og esoterisk karakter. f indførtes 1745 til Danm., men fik her aldrig nogen videre betydning.

frimærker, små værdimærker, der benyttes til frankering af postforsendelser. Fremstilling af f er forbeholdt postvæsenet. f bærer sædvanligvis det pågæld. lands navn og altid frankerings-

Gårdtyper fra Frilandsmuseet i Lyngby. T. v. nordlesvigsk gård af svære egeplanke og fiskerhytte fra Vestkysten, t. h. gård fra Karup Hede og den fynske lulegård.

Samtlige gangbare danske frimærker, der kan købes på postkontorerne (maj 1949): 20 postfrimærker, 9 postmærker, 2 gebyrmærker, 1 postfrimærke, der sælges til fordel for Dansk Røde Kors, 3, der sælges til fordel for Frihedsfonden.

værdien. I den internat. postudveksling skal visse standardværdier af f være fremstillet i bestemte farver (brevkort rød, brev blå). f-s benyttelse i den nuv. form stammer fra Engl., hvor Rowland Hills pennyportreform gennemførtes 1840, kombineret med indførelsen af f. 1851 indførtes benyttelsen af f i Danm., 1854 i No. og 1857 i Sv. - I 1946 solgtes i Danm. 447 mill. f. Udover frankering benyttes f tillige ofte til indsamling til særl. formål, f. eks. velgørenhed af forsk. art.

Frio, Cabo [kabo 'friu], forbjerg Ø f. Rio de Janeiro, Brasilien.

fripolice, forsikringskontrakt afsluttet til afløsning af en bestående livsforsikr., såfremt forsikrede ikke ønsker at fortsætte præmiebetalingen. Forsikringsens tilbagebetsværdi (præmiereserven) anv. til erhvervelsen af en præmiefri forsikr. med nedsat f-sum.

Fri Presse, da. illegalt blad, begyndte at udk. 1943, først månedligt, senere hver 14. dag i oplag på 50 000.

fri proces, bevilling til f giver sagsøgeren ret til at anlægge sag uden at betale de sædv. afgifter samt til efter omstændighederne at få beskikket en sagfører uden udgift for parten.

friret el. firetellig skole, en ca. 1880 opstået retning i retsvidensk., der hævder domerens ret til at afgøre en retstvist ud fra samfundsmæssige overvejelser, selv om lovens ord må tilslidesættes.

Frisch [fri], **Harvig** (f. 1893), da. filolog, soc. dem. polit. 1941-48 prof. i klass. filologi ved Kbh.s Univ., udg. skrifter om antik hist. (*Athenernes Statsforfatn.* (disp.) 1941; *Ciceros Kamp for Republikken*, 1942), nyeste internationale hist. (*Pest over Europa*, 1933) og en 2-binds *Europas Kulturhistorie* (1928, marxistisk synspunkt). Soc. dem. folketingsm. siden 1926, formand for folketingsgruppen 1935-nov. 1940. Vendte sig 1945 med kritik mod frihedsbevægelsens stikkerhenrettelser. Deltog i UN-møder 1945-

47. Fra nov. 1947 undervisningsminister, gennemførte 1948 retskrivningsreformen. (Portræt sp. 1469).

Frisch, Karl von (f. 1886), ty. zoolog. Prof. siden 1919, fra 1925 i München. Har især studeret farveskiftets fysiologi hos hvirveldyr, samt biernes og fiskenes sansefysiologi og psykologi. *Der Farben-sinn und Formensinn der Biene* (1914), *Ueber die »Sprache« der Bienen* (1923).

Frisch [fri], **Otto Robert** (f. 1904), østr. fysiker, arbejdede 1934-39 i Kbh., hvor han som den første målte energifrigørelsen ved fission. Medarbejder 1942-46 ved atombombeprojektet i USA.

Frisch [fri], **Ragnar** (f. 1895), no. national-økonom (økonometriker), hvis arbejde har været banebrydende for den mat. og stat. behandling af økon. problemer.

Frische [fri], **Axel** (f. 1877), da. skuespiller, teaterdirektor og forfatter. Deb. 1900 i provinsen, dir. for Sønderbros Teater 1915-22, for Folketeatret 1924-26, for Nørrebros Teater 1928-31 og for Det Ny Teater 1937-39. Filmdebut 1933.

Frische Nehrung [fri] 'ne:run], po. *Mierzeja Fryska* [mjæ'zæja 'friska], tange, der begrænser Frisches Haff mod Østersøen; siden 1945 delt ml. Polen og Sovjet.

Frisches Haff [fri] 'haf], po. *Zalew Fryska* [z'alzæj 'friska], strandvæd ved Østersøens S-kyst Ø f. Gdańsk; siden 1945 delt ml. Polen og Sovjet.

'Frisco, fork. navn på San Francisco.

'frise (fr.), figurlig el. ornamental dekoration, skulpteret el. malet, ordnet som et vandret bånd. I dorisk stil samlet betævnelse på metoper og triglyfer. I bogtryk prydbalte øverst på siden.

'fris'er, germansk stamme på Nordsø-kysten fra Sdrjyl. til Holland, kristnet i 8. årh. af Bonifatius, vigtigt handelsfolk i tidl. middelalder. Frisisk nationalitet endnu i Friesland i Holland og i sydvestl. Sdrjyl.

fri's'er'e (fr. *friser* krolle), sætte håret pynteligt op, fremstille el. gøre noget pynteligt.

frisisk, vilje til at respektere modstanderes ret og personlige overbevisning, såvel til politiske som til religiøse og andre åndelige spørgsmål. Som princip særlig fremhævet af det 18. århs. oplysningslitteratur og 19. århs. liberalisme.

Frisindede Folkeparti, sv. *frisinnade folkpartiet*, sv. polit. parti, dannet 1924 v. brud af Liberale Parti, gik under Eksmans ledelse ind for spiritusforbud. 1935 tilsluttet folkepartiet.

Frisindede Parti, Tysk, stiftet 1884, krævede parlamentarisme og frihandel, gik mod Bismarck under E. Richters ledelse. Svækket v. delingen efter 1890, gik 1918 op i det ty. demokr. parti.

'Fris'siske Øer, holl. *Frische Eilanden*, ty. *Friessche Inseln*, ørække langs nord-søstysten fra Zuidersøen i Holl. til Skallingen i Jyll.; deles i tre grupper: *Vestfris. Øer* fra Tessel til Rottum (holl.), *Østfris. Øer* fra Borkum til Wangeroog (ty.) og *Nordfris. Øer* fra Nordstrand til Fano (ty. og da.). F er en gl. kystlinie, der er gennembrudt af havet ved fl. stormfloder.

frisisk sprog og litteratur. Frisisk er et vestgerm. sprog, beslægtet med eng. og nederty. Frisernes ældste kendte område var kysten ml. Rhinen og Ems. Før 1940 taltes fris. af ca. 350 000 (vestfrisisk af ca. 320 000 i Holl.). Nordfrisisk tales på Amrum, Føhr, Sild og Slesvigs vestkyst omtr. fra Højer til Husum. De ældste sprogmindesmærker, som går tilbage til 13. årh., er mest af jur. art. Kun V-fris. kan betegnes som virkeligt litt. sprog.

friskarer, styrker dannet af frivillige. Normalt bruges f om styrker, der ikke har statens anerkendelse som krigsdeltagere, f. eks. oprørere.

friskning el. *ferskning*, en proces ved hvilken råjern afkalles og befris for urenheder, således at produktet bliver smedeligt jern el. stål.

friskoler, forsk. da. skoleformer: 1) de af agent Hans Holck (1726-83) el. efter

hans mønster fra 1771 oprettede skoler for de allerfattigste; 2) fra 1844 byernes gratis almueskoler modsat betalingskolerne, der nedlagdes 1915; 3) grundtvigiske privatskoler. Den første grl. af Chr. Kold i Dalby v. Kerteminde 1852.

friskytte, i folketroen: person, som ved pagt med djævelen har fået garanti for at ramme med et vist antal skud.

'frisler (ty.), med., engelsk svd.

frisluse, *frivandsluse* el. *goldstule*, kanal el. lukket ledning, der afleder frivandet ved en vandmølle. f forsynes med e: lukke, fribordet.

frispark, fodboldstraf for lovbrud udenfor eget straffesparksfelt og visse mindre forseelser indenfor dette. Bolden places på det sted, hvor forseelsen blev begået. Den skyldige part skal holde sig 6 m fra stedet. mildt f, f på hvilket der ikke kan scores direkte. Idømmes for mindre forseelser.

frispormerke, i alm. et rødt-hvidt mærke af porcelæn anbragt tæt op til skinnerne, angiver ved sammenløbende jernbanespor grænsen, indtil hvilken der kan opstilles vogne på det ene spor, når det andet skal kunne befares.

fristad (ty. *Freie Stadt*), købstad i Tyskl., som ikke stod direkte under en territorialfyrst (jfr. rigsstæder).

Fristrup, Peter (1854-1913), da. forf. Frugtbar dramatiker, mest i lettere genrer, ofte i samarbejde med andre, bl. a. Gustav Wied. Parodikomediens *Svend, Knud og Valdemar* (1887).

frisure [-s'y:rə] (fr. af *friser* krølle), op-sætning af hovedhåret, især kvinders.

fritblivende, d. s. s. uden forbindelse (ved handelstilbud).

Frit Danmark, 1) den da. frihedsbevægelses blad i London, stiftet 1940 med E. Blytgen-Petersen som redaktør, ophørte juni 1945; 2) illegalt blad under besættelsen, stiftet april 1942 af Ole Küllerich og Børge Houmann i samarbejde med Christmas Møller, Ole Chievtz og Aksel Larsen. Største oplag: 150 000. 1945-47 ugeblad, siden 1947 månedstidning, med polit.-kulturelt stof. Oplag 1948 ca. 10 000. Red. fra 1945: Kate Fleron; 3) I tilknytning til udgiverne af 2) oprettedes 15.-16. 9. 1945 landsorganisationen F som en tværpolitisk sammenslutning til videreførelse af frihedskampens ideer, fortsat kamp mod nazisme og styrkelse af aktivt polit. interesse. 1948 svækket ved konflikt ml. kommunister og ikke-kommunister. F-s opløsning blev vedtaget på landsmøde 16. 1. 1949 med 42 mod 40 stemmer, beslutningen bekræftedes på landsmødet 12. 6. 1949. Bladet fortsætter som selvstændig institution.

fritflue (*Oscinis frit*), 2-3 mm lang flue, sort m. gule fødder, larven på spæde haveplanter el. i unge aks. Overvintrer på den unge vintersæd. Angreb i vårsæd kan være ødelæggende i sensåede marker. Tidlig såning er et af de virksomste midler mod f.

fritidshjem, hjem for skolebørn, der af soc. el. pædag. grunde (f. eks. forældres udearbejde el. opdragelsesvanskeligheder) ikke bør være overladt til sig selv i fritiden. Åbne ca. 12 timer daglig. Børnene beskæftiges med håndtering, husflid el. lektielæsning. I Danm. ca. 100 f, især i Kbh., ca. 1/4 komm., resten private, enkelte steder i forbind. m. kommuneskolerne. Lærere til f kan udd. på 2-år. kursus.

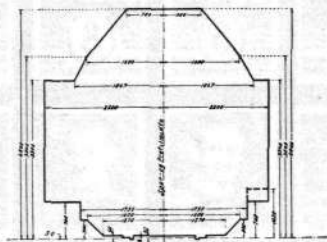
fritidsklub, undertiden betegn. f. ungdomsklub, spec. de af Kbh.s komm. o. a. i forb. m. fritidshjem drevne klubber for unge lige over skolealderen.

Fritigern (d. 381), fører for vestgoterne, som 376 fik bolig i Mosien og 378 slog kejser Valens ved Adrianopol.

Fritillaria el. *vibæg*, slægt af liljefam. Løgvækster med små blade og store, klokkeformede, hængende blomster. 50 arter i nordlig temp. egne. Fl. arter dyrkes i haver.

Fritiofs saga, romantisk epos af E. Tegner, udg. 1825.

frit om bord, oftest fork. til fob (s. d.). **fritrumsprofil**, ved jernbaner omkredslinien for det rum uden om et jernbane-

spor, som skal holdes frit for faste anlæg. f er forsk. for hovedspor, sidespor, havnespor og værksteds- og remisepor. III. viser t. v. f på fri bane, t. h. f for sidespor på stationer, havnespor, private sidespor o. l. Alle højdemål i forh. til skinneoverkant.

Fritsch, Werner von (1880-1939), ty. general. Chef for ty. hærledelse 1934, øverstkommanderende 1935-38, fjernet sammen m. von Blomberg ved regerings-skiftet for angrebet på Østrig. Meddelte faldet v. polske front.

Fritsch, Willy (f. 1901), ty. filmskuespiller. Filmdebut 1923, i 1930'erne meget yndet som operettekunstner, bl. a. s. m. Lilian Harvey: »De 3 fra Benzintanken« (1930), »Kongressen danser« (1931), »Flagermusen« (1945).

frit skib, **fri ladning**, grundsætning i neutralitetsretten, hvorefter fjendtlig ladning på neutralt skib ikke kan konfiskeres. Søgt hævdet af Det Væbnede Neutralitetsforb., men først alm. anerkendt ved Pariser-søretsdeklarationen 1856.

fritte (ital. *fritta* bagt), *tekn.*, en ophedet, sammensintret blanding af alkalisk salt og kiseljord el. sand, hvoraf der fremstilles porcelensmasse el. glas. f-glas med forsk. porefinhed benyttes som laboratoriefilter.

fritte, hvidfødt ilder, anv. til kaninjagt. **Fritt folk**, no. avis, hovedorgan for Nasjonal samling; udkom 1936-45; dagblad fra 1940.

fritudejg [-'ty:rə-] (fr.), pandekagedejg til dypning af retter, der skal friturekoges. **friturekogning** [-'ty:rə-] (fr.), kogning i fedt.

Fritzner [-ts-], Johan (1812-93), no. sprogforsker; præst. Hovedværk: *Ordbog over det gl. no. Sprog* (2. udg. 1883-96), der stadig er den bedste ordbog for det no. isl. oldsprog.

Fritzsche [-tʃə], Hans (f. 1900), ty. nationalsoc. Journalist, fra 1932 leder for ty. reg.s radioenhedstjeneste, fra 1933 regeringsråd i propagandamin.; fra 1942 ministerialdirektør, leder af mins. radioafd., nøje knyttet til Goebbels. Anklaget f. krigsforbrydelser og forbrydelser mod menneskeheden, men frikendt v. Nürnbergdomstolen okt. 1946. 1947 af ty. afnazificeringsdomstol dømt til 9 års arbejdslejr.

fritænk (eng. *freethinker*), 1) fra det 18. årh. betegn. for person, der tænker uafhængigt af (rel.) autoriteter; 2) ateist, gudsfornægter.

fri udblæsning fra bil-el. motorcykelmotor etableres ved, at forbrændingsprodukterne ved åbning af et spjæld på udblæsningsrøret ledes udenom lyd-dæmperen; f er forbudt i Da.

Friuli ['fri:] el. [-'luli], ty. *Fri'aul*, ital. landskab ved den jugoslav. grænse; til dels beboet af rætoromansk talende furlaner.

frivagt, den del af skibs besætning, der ikke er på vagt el. det tidsrum, den ikke har vagt.

fri valuta, beløb i fremmed valuta, hvorover det erhvervende land har fri rådighed.

frivand, det overflødige vand ved vandmøller. f ledes bort gnm. en frisluse.

frivandsfiskeri, fiskeri i søer og åer o. l. naturlige ferske vande (modsat dambrug).

frivillige korps, fællesnavn for visse da. f (bl. a. Akad. Skyttekorps og Kongens Livjægerkorps), der var rådgive for hæren i krig. Forbudt 1937.

Frivilligt Dreng-Forbund (fork. *FDf*), da. forening med kristelig og nationalt præg, der samler drenge om friluftsliv (bl. a. feriekolonier). 1948: ca. 23 000 medl. Grl. 1902. Formand (siden 1909): Provst L. Valentiner.

fri'vo'l (fr.), lejtærdig, tvetydig.

Fro'benius, Leo (1873-1938), ty. afrikani-st, stifter af institutet for kulturmorfologi i Frankfurt a. M. Tatr. rejser i Afr., rig litterær produktion af stor bet. for afrikani-stiken.

Frobisher ['fro:biʃə], Sir Martin (ca. 1535-94), eng. opdagelsesrejsende. Søgte 1576 at finde NV-passage og nåede F Bay på Baffin Land.

Frobisher Bay ['fro:biʃə:bæ:], fjord i sydøstlige Baffin Land, Canada.

Frode, navn på fl. da. sagnkonger; især kendt er: 1) Frode Frødegod, søn af Dan og stamfader til den yngre skjold-ungæt; under F herskede fred og fordragelighed i riget; 2) Frode, broder til Halfdan i Lejre, bemaetigede sig tronen og stræbte forgæves Halfdans sønner, Hroar og Helge, efter livet, men blev selv inderbændt af dem.

Frogner ['frɑ:ŋər], vestl. bydel i Oslo. Her ligger Frognerparken med F Hovedgård, der rummer bymuseets store kulturhist. samlinger, stadion og Vigelandsanlægget.

Frognerkilen ['frɑ:ŋər:kilən], den vig, der skiller Oslo fra halvøen Bygdøy; havn for sejl- og rosport.

Frogner'seteren ['frɑ:ŋər-], fjeldparti 10 km N f Oslo. 415 m o. h. Centrum for Oslos friluftsliv. Tryvannshøya (548 m) er endepunkt for Holmenkoll-banen og har udsigtstårn, radiostation, skøjtebane m. m. V f ligger Voksenkollen med kongevillaen og S f F Holmenkollen.

Frohavet, no. farvand ml. Frøoyane og fastlandet ud for Trondheimsfjordens mundning.

Froissart ['frwa:'sɑ:r], Jean (1337-c. 1404), fr. historieskriver; hans *Chroniques* er mindre en ægte hist. skildring af en periode af Hundreårskrigen end levende, malerisk skildring af samtidens, især ridderskabets liv.

fromage ['fro:mɑ:'ʒə] (fr: ost), sød dessert af fisket æg el. fløde tilsat sukker o. a. smagskorrigenser, evt. tillige frugt el. frugtsaft og stivnet med husblas.

Fromentin ['frɔ:mɑ:'tɛn], Eugène (1820-76), fr. forfatter, især berømt for den fine psyk. roman *Dominique* (1863).

Fronden ['frɔ:ndən], fr. *La Fronde* (fr. *fronde* egl. slynge, navnet skyldes en ironisk sammenlign. m. pariserdrengeens leg), fr. borgerkrig 1648-53. Begyndte med, at Parisparlamentet under finans-katastrofe ville kontrollere Mazarin; Mazarin søgte forgæves at sætte tropper ind, hvorefter også højadelen rejste sig under Condés ledelse, støttet af Spanien. En tid var Mazarin forðrevet, men borgerne og adelen kunne ikke holde sammen, og 1653 genoprettede Mazarin sin magtstilling. - *fronde* ['frɔ:ndə], misfor-nøjet parti (opkaldt efter Fronden). - *frondere* ['frɔ:ndə'rə], være i opposition, skumle. - *frondør* ['frɔ:ndə'r], oppositionsmænd.

frons (lat.), pande.

front (lat. *frons* pande, forside), *mil.*, en styrkes forside; siden, der vendes mod fjenden, el. styrken, der er ham nærmest; fæstningsside.

front'a'l ['frɔ:ntəl] (lat. *frons* pande, forside), forrest, fremadvendt; vendt direkte imod.

frontal'i'te'tsloven (af *frontal*), en æstetisk vedtægt, der med få undtagelser fulgtes i menneskefremstillingen i oldtidens primitive billedhuggerkunst (d. v. s. i den ægypt., el. babyl., assyriske og den gr. indtil ca. 500 f. Kr.): et tænkt midtpunkt lagt på langs gnm. fig. (gnm. ryggrad, isse, næse, navle) vil dele den i to symmetriske halvdele. f er påvist af Julius Lange.

Fron'tinus (d. 103), rom. statholder i

Britannien 76-78, direktør for Roms vandforsyning fra 97; skrev *Strategemata* (krigsliste) og *Om Roms Vandelninger*.
frontispice [frɔ̃t'spi:s] (lat. *frons* pande, forside + *spicere* se), 1) siden renessansen anv. betegn. f. prydgavl (3-kantet el. halvrund) over del af facade, el. over dør el. vinduesparti (fron); 2) i bøger en tavle, kobberstik el. træsnit e. l. anbragt overfor titelbladet.

'**Fronto**, rom. konsul 143, Marcus Aurelius' lærer, udgav retoriske skrifter og brevsamlinger.

frontolo'gi (lat. *frons* pande, forside + *-logi*) el. *fronteol.* Analogt med havstrømme i verdenshavene (som f. eks. Golfstrømmen) kan luftmasser strømme gnm. atm., idet de kun langsomt blander sig med denne. Dette er særlig udpræget, når der er stor temp.forsk. ml. de 2 luftmasser. I grænseområdet af en sådan strøm vil der udvikles særlig karakteristiske vejrforhold, da de to slags luft vil have tendens til at trænge ind over hinandens områder. Man taler derfor om en varmfront, når den varme luft trænger ind over den kolde, og om en koldfront, når den kolde skyder sig ind under den varme. Begge dele er ofte årsag til nedbør og uroligt vejr, og til de for meteorologien vigtige lavtryksområder. Erkendelsen af fronternes tilstedeværelse er derfor af stor vigtighed for vejrforudsigelsen. På vejkortet foretages derfor en luftmasseanalyse, d. v. s. man op søger afgrænsningen af de forskellige partier af atm., der kan danne fronter. f-s opbygning har føret vejrforudsigelsens sikkerhed betydeligt.

fronon [frɔ̃n'tɔ̃n] (fr.), lille frontispice over dør el. vindue.

'**fro'prædiken** (mnty. vro tidlig), morgen-gudstjeneste.

frosch [frɔʃ] (ty., egl: fra), på strygeinstrumenternes bue den nederste del, hvor hårene kan spændes el. løsnes.

Frosi'none [-zi-], ital. by i Lazio, 80 km SØ f. Rom; 18 000 indb. (1936).

frost, 1) temp. under vandets frysepunkt, i meteor. kun, når luftens temp. er under frysepunktet; 2) med., blårdne, kløende knuder i huden, som opstår ved påvirkning af fugtig kulde.

Frost [frɔst], Robert (f. 1875), amer. lyriker af den autodidakte type, moderne repr. for New Engl.-kulturen, objektivt realist, tilkendt utallige litt. priser. *North of Boston* (1914), *Mountain Interval* (1916), *West-Running Brook* (1928), *Collected Poems* (1930 og 1939).

frostating ['frɔstɑ:tɪŋ], det på øen Frosta indtil 16. årh. afholdte ting for landskabet Trondheim; i 16. årh. blev tinget flyttet til Trondheim; ophævet 1797. Frostatingsloven den på Frosta indtil 1274 anv., delvis bevarede lovbog.

Frostbite ['frɔstbaɪt] (eng., egl: forfrysning), søv., navn på et af USA-flåden i marts 1946 foretaget togt ud for Labrador (op til 63° n. br.) med det formål at forberede sig til operationer under alle klimatiske forhold.

Fro'sterus, Benjamin (1867-1931), fi. geolog. Arb. over grundfjeldet og nyttige mineraler i Finl., berømt for sine undersøgelser indenfor jordbundslæren.

frostmålere, fællesbetegn. for forsk. arter af målere, der flyver i okt.-dec., og hvis larver gør skade på løvtræer ved afhøvning. Larven af den lille f (Chematobia brumata), hvis hun har forkløbede vinger, er skadelig på frugt- og skovtræer. f bekæmpedes tidl. med limbaltér, nu mere rationelt ved sprøjtning med frugt-trækarbolineum om vinteren el. med nikotin og arsenikgifte, når frugttræernes blomsterknopper endnu sidder i tæt klynge.

frostplade, rustfri stålplade, afkølet af kølerør.

frostskade hos planter kan indtræde ved temp. under 0°. Dræbes planterne, taler man om frostdød. f kan skyldes frostens mek. virkning som ved dannelse af træernes frostpartier. Når disse overvokses, dannes fremspringende frostkamme. Oftest beror f på beskadigelse af levende celler. Modstandsevnen over-

for f er forsk., afhængig af planteart, plantens udviklingsstrin, og hvilket planteorgan, der udsættes for lav temp. Blomster og unge skud er meget følsomme, derfor kan forårsfrost efter løvspring (f. eks. ved bog) og under frugt-træers blomstring anrette stor skade. Knopper, roer og kartofler er mere modstanddygtige. Tørre frø, blade hos vintergrønne planter, grene og stammer kan tåle meget lave temp. Sædte rødder, knolde og frugter bliver efter frostens øphør, som følge af dødens indtræden, bløde og fugtige. I de frosne væv findes isspalter: hulrum, hvori isen har været lejet. Blade og urteagtige skud bliver ved først slappe, »glassede«, senere stive og skøre p. gr. af isdannelse. I tilf. af frostdød vedbliver vævene efter optøning at være slappe, bliver ofte mørke og tørrer ind (frostdvinding). Tropeplanter ihjelfryser ofte ved temp. over 0°, medens de fl. urteagtige planter i den temp. zone først ihjelfryser ved isdannelse i deres indre. Ihjelfrysningstemp. falder her s. m. disse planters frø, der altid er under 0°, som regel ml. -0,5° og +3° (kartoflers frø er ca. +1° og sukkerroens +3°). Isdannelse indtræder ikke straks, når frø, nås, idet der finder underafkøling sted. Kartofler og sukkerroer kan underafkøles til +5° uden dødens indtræden, men så snart isdannelse begynder, f. eks. ved rystning, dræbes de. Ved lav temp. omdannes stivelse i blade, stammer, knolde til sukker, der nedsetter frø og beskytter mod ihjelfrysning.

Forebyggelse af f kan ske ved dyrkning af hårdføre arter og varieteter, økning af planter, langsom optøning af frosne plantede, dræning, plantning af læhegn. I skov imødegås faren for f ved overholdelse af en del af den tidl. bevoksning som overstandere el. plantning af forkulturer el. ammetræer. I havebrug, bl. a. i sydens frugtplantager, foretages frostbeskyttelse undertiden ved røgdannelse, gnm. afbrænding af stærkt rødgivende materiale. En egl. opvarmning af luften v. hj. af røolie el. lign. i varmebækkener er at foretrække.

frostsummerfugle, d. s. s. frostmålere. **frostsprængning** af sten (el. vandrør) skyldes indesluttet vands udvidelse ved fryrsning.

frotté [-'te] (fr. *frotter* gnide), bomuldsstof i lærredsbinding med ru overflade (fra effekttråde); anv. fortrinsvis til beklædning.

frot'te'ring (fr. *frotter* gnide), gnidning af huden; beviker blodtilstrømning til denne.

frottérstof [-'te'r-] (fr. *frotter* gnide), vævet bomuldsstof, der på begge sider er besat med små trådslynger; kan opsure store vandmængder og anv. derfor til badekåber og håndklæder.

frotto (ital. af *frotta* sværm, skare), ittal. sang udsat for fl. stemmer, ofte berettende en komisk el. rørende handling; i det 15. årh. forløber for madrigal, men mindre polyfont anlagt.

Froude [fru:d], James Anthony (1818-94), eng. historiker og politiker; udg. værk om Engl.s hist. ca. 1530-88, om Engl. og Irl. i 18. årh.; nationalistisk, bidrog til imperialismens fremvækst.

Froude [fru:d], William (1810-79), eng. ingeniør; grundlæggende forsøg med og teorier for fremdrivningsmodstanden for skibe.

Froward, Cabo [kaβá 'froward], S-Amer.s S-spids ved Magallanes-strædet på 54° s.b. **'Fro'syane** [-'öiana], no. øgruppe V f. Frohavet.

fructidor [frukti'do:r] (fr. af lat. *fructus* frugt + gr. *dōron* gave), 12. måned i den fr. revolutionskalender, aug.-sept. - Ved fructidor-statskuppet sept. 1797 fjernede Barras sine modstandere i direktoriereg., støttet til tropper sendt af Bonaparte.

frue (gl. *fru(gh)e*), lånt fra oldsaksisk, bet. opr. herskerinde. Fik senere bet. den gifte husmoder, gift kvinde, hvis mand havde rang.

fruebær ('*Rubus saxatilis*), af samme

slægt som hindbær (rosenfam.), urteagtig plante med hvide blomster og rød, af stenfrugter sammensat frugt. Hist og her i da. skove.

Frue Kirke, se Vor Frue Kirke.

Fruens Bøge, villaby i Odenses forstads-kommune Dalum; lystskov.

'**fruentim'ner**, lånt fra nederty., bet. opr. fruerstue, dernæst kvinderne i fruerstuen, samling af kvinder i alm. og endelig kvinde. Kendes i Danmark næppe før 16. årh. Fra midten af 19. årh. har det fået den nuv. nedsættende bet. (simpler kvinde).

Fruentimmerskolen (fr. »l'École des femmes»), komedie af Molière (1662).

frue(r)stue el. *frue(r)bur* kaldes i oldtid og middelalder det særlige hus el. rum, hvor kvinderne opholdt sig.

fruesko (*Cyprripedium*), slægt af gøgeurt-fam. Blomsterne store, enlige, blomsterbladene smalle, undt. den oppustede, skoformede læbe. 30 arter på nordl. halvkugle; i Mellem-eur. kun stor f (*C. calceolus*), der også vokser et sted i Danmark. (Rold Skov, hvor den er fredet). Den har gul læbe og ellers rød-brune blomsterblade. En anden art m. hvide blomster og rødlig læbe dyrkes på friland.

Stor fruesko.

fruga'l (lat.), sparsom, tarvelig.

frugt, bot., den efter befrugtningen udviklede frugtknude. f forekommer kun hos de dækfroede.

frugtsavl, dyrkning af frugttræer og frugtskud samt frugtens plukning, sortering og forsendelse. f i Danmark omfattede 1948 10,5 mill. frugttræer og 7,7 mill. frugtbuske.

frugtbarhed, 1) jordens, udtryk for jordens evne til at bære større el. mindre afgrøder. f afhænger af jordens kem. og fys. beskaffenhed og kulturtilstand; 2) en befolknings f, i alm. karakteriseret ved fødselshyppigheden, klarest hvis denne er kendt for hver enkelt aldersklasse af de fødedygtige kvinder og ikke kun for befolk. som helhed (den summariske fødselskvotient), da en befolk. med stor f kan have en lille sum. fødselskvotient p. gr. af forholdsvis mange børn og mange kvinder over 60 år. En sammenfatning i et enkelt tal af fødselshyppighederne af piger i de forsk. aldersklasser haves i brutto- el. i nettoreproduktionsstallet.

frugtbarhedskultur, kult for den avlende kraft, ofte symboliseret ved en fallos; alm. inden for antikke bondekulturer.

frugtblade, de blade i blomsten, som bærer froanlæggen.

frugtduer, gruppe af duer, lever af bløde frugter; trop., udbredt i den gl. verden.

frugter, jur., det regelmæssige udbytte af en ting, som udkalles uden forringelse af denne; borgerlige f: leje, renter o. l.

frugtøge, fællesbetegn. for forsk. ind. frugtædende gøge m. store farvede næb.

frugtknop, i frugtavl betegn. for en knop med blomsteranlæg mods. rent vegetative knopper, bladknopper.

frugtknude, støvvejens nederste opsvulmede del, der indeholder froanlæggen.

frugtkølehus, velisoleret, ventileret, maskinafkølet frugtopbevaringshus; lufttemp. i rummene er 0-4°, hvorved de biolog. processers hastighed nedstemmes, så at frugtens holdbarhed forøges.

frugtlegemer, hos svampene de organer, der danner sporerne. Hos storsvampene udgør f netop det, man i daglig tale kalder svampe.

frugtsaft, saft udpresset el. udkogt af frugt, bær el. rabarberstikke; den som regel uklare saft renses og pektinindholdet fjernes evt. ved nedbrudning med enzymer. Den af presseresten af bær (kvas) el. af træfrugter (trester) ved udblødning og presning udvundne f skal betegnes »efterpresset f«, f kan gøres holdbar ved tilsætning af en passende mængde sukker el. et konserveringsmiddel el. ved pasteurisering. I henh. t. for-

ordning af 1. 1. 1940 må til f i handelen kun anv. benzoesyre, natriumbenzoat el. myresyre, og ikke over henh. 2 g, 2 g og 1,5 g pr. l sød saft og henh. 5 g, 5 g og 2,5 g pr. l sur saft. Til sødning må kun anv. rørsukker og arsenfri glykose. Det er tilladt at farve f med uskadelige farvestoffer.

frugtsommelighed, d. s. s. svangerskab.

frugtsukker, d. s. s. fruktose.

frugtræ, træ, hvis frugter er spiselige, i Dann.: æble, pære, blomme, kirsebær, fersken, abrikos, valnød, hassel (der dog også dyrkes i buskform), sjældnere mispel, kvæde og ægte kastanje. Kendte f fra varmere himmelstrøg er dadelpalme, citron og appelsin.

frugtræsforsædning. Ved de alm. brugte formeringsmåder, aflagning og podning, overføres arveanlæg uforandrede til afkommet. Nye sorter fremstår enten ved mutation (eks. farvevarianter af cox orange, gråstener etc.) el. ved udsæd af frø, ofte efter målbevidst bestøvning.

frugtræsprøjte, redskab, hvorved man i frugtavlen fordeler insekt- og svampedræbende kemikalier jævnt og fint, efter at midlerne er opløst el. opslæmmet i vand. f lavet af materialer, som kan tåle kobberholdige og svovlholdige sprøjtemidler. Der kræves et højt og konstant arbejdsstryk, hvorfor de håndrevne ryg-sprøjter, tømde- og spandesprøjter under større forhold viger pladsen for motorsprøjter, der kan være transportable el. stationære.

frugtvine fremstilles ved at lade frisk frugtsaft gære. Der fremstilles både røde og hvide lette vine, ved tilsætning af spiritus også hede vine.

frugttætere el. -aroma el. -essenser, egl. frugtestere, består fortrinnsvis af metyl-, ætyl-, og amytestere af alifatiske org. syrer (myre-, eddike-, smør-, valeriane-, kaprylsyre) og nogle aromatiske org. syrer (benzo- og salicylsyre), i reglen opløst i alkohol og tilsæt sæk, fiksatører, glycerin, amyalkohol, kloroform, bl. a. for at hindre for rask fordampning; endelig tilsættes små mængder citron- el. vinsyre og nogle f fra naturlige frugter til afrunding af aromaen. I stærk fortynding har hver af disse forb. en karakteristisk frugt-lugt. Anv. til konditorvarer, likører og musserende limonader.

Fruholmen fyr [frü-], No.s og jordens nordligste fyr, 71° 4' 20" n. br., på en holm N f. Ingøi (N f. Hammerfest).

fruktose (lat. fructus frugt), *lævulose* el. *fruktosukker*, C₆H₁₂O₆, heksose, der forekommer i søde frugter og honning. Indgår i rørsukker (i sukkerrør og sukkerroer) og inulin, af hvilke det kan fås ved hydrolyse. f smager sødt og kan forgæres af gær.

Fruментios (d. ca. 380), Abessiniers apostel og, s. m. sin ledsager Aidesios, grundlægger af den abess. kirke; udnævntes ca. 330 af Athanasios i Alexandria til biskop af Aksum.

Frumerie [frümori], Gunnar de (f. 1908), sv. komponist. Elev af Sauer og Cortot. En af de førende sv. koncertpianister. Har bl. a. komp. operaen *Singoailla* (1940), variationer og fuga for klaver og orkester, to klaverkoncerty og violinkoncert.

Frunderberg, Georg von (1473-1528), ty. landsknægtfører. Kæmpede under Maximilian I. mod schweizerne, under Karl 5. bl. de øverstbefalende for de ty. hære i It. 1521-25. Højnede landsknægtthærens disciplin og krigsuddannelse.

Frunze [-ze], tidl. *Pisj'pek*, hovedstad i Kirgisistan, Sovj.; 93 000 indb. (1939).

Frunze [-ze], Mihail V. (1885-1925), russ. revolutionær, fra 1904 bolsjevik. Høje milit. still. 1919-24. 1925 Trotskij's afhøjer som folkekommissær f. forsvars-væsenet.

Fruška Gora [frufka 'gora], brudbjerg ved Donaus S-bred i Jugoslav. NV f. Beograd; 530 m.

Fry [frai], Elizabeth (1780-1845), eng. filantrop. En af de betydeligste forkæmpere for reformeringen af fængselsvæsenet. På rejser i Engl. og på kontinentet (bl. a. i Danmark) oprettede hun adsk. fængselselskaber.

Fry'denda'hi, Jørgen Peter (1766-1836), da. skuespiller. Uægte søn af teaterchefen Wilh. von Warnstedt (1743-1817). Deb. 1786, udviklede sig til en blændende komisk kraft og en fin karakterskuespiller (i stykker af Molière, Holberg, Oehlenschläger og i fl. af Heibergs vaudeviller).

Fry'denda'l, fra 1668 til 1907 navn for Torbenfeld.

Fry'densberg, Carl (1872-1944), da. maler; medl. af »Den Frie Udst.« fra 1897; portrætter og landskaber.

Fry'gien, kongerige i centrum af V-Lilleasien ca. 1200-680 f. Kr., da kimmerierne indtog F. Dernæst under Lydien og Persien. Ca. 270-250 erobrede gallerne NØ-F (Galatien). Hovedguddommen var Kybele.

Fry'gisk hue, antik hovedbeklædn. (top-hue), stammer fra egne om d. nordl. Ægeerhav. Under Den Fr. Revolution frihedssymbol, udstyret m. kokarde og nedfaldende spids.

Fry'gisk toneart, i kirketonearterne skalaen på e.

Frykensäjarna [-sø-], tre sv. søer i Värmland i den naturskønne Fryksdalen; 101 km².

Fryne (4. årh. f. Kr.), atheniensk hettære; stod model for Praxiteles og Apelles til disses Afroditebilleder.

frynsefinnede, d. s. s. kvastfinnede.

frynser (fr. *frange* frynse), de lange ender af rendingens grantråde knyttet i mønstre, på Sjælland kaldt trænder. Chenille-f er plysagtige. Cantille-f udføres af snøede metaltråde, silke el. uld.

fryseblanding, en blanding af is og forsk. kemikalier, se kuldeblanding.

fryseboks, skab til frynsning af levnedsmidler el. rum til opbevaring af frosne produkter ved temp. under 0° C.

frysemaskine, betegn. for kølemaskine. **frysepunkt** (fork. frp.), den temp., ved hvilken en vædske fryser. f falder sammen med det frosne stofs smp. f afhænger lidt af trykket; for vand synker f 0,0075° C. for hver atm. trykforhøjelse. For opløsninger synker f proportionalt med mængden af opløst stof. En mættet kogsalt-opløsning fryser først ved +21° C.

frysepunktssenkning, den senkning i frp., der indtræder for et medium, når der deri opløses andre stoffer. f er proportional med koncentrationen af de opløste molekyler el. ioner. Da en elektrolyt ved opløsning dissocierer i ioner, bliver f større, end den skulle være i forh. t. den molære koncentration; hvor meget større, afhænger af antallet af ioner, der dannes, og dissociationsgraden. f benyttes til molekylvægtbestemmelse.

frysning, 1) en vædskes overgang til fast form, når stoffet er vædske ved sædv. temp.; 2) konserveringsmetode til føde-midler ved hurtigst mulig omdannelse af deres vandindhold til is. f er den bedste kendte konserveringsmetode; hurtig el. lynf giver den bedste konsistens. Grant-sager bør for f som regel forkoges for at ødelægge nedbrydende enzymer. Varen bør opbevares ved +20° C el. derunder, fede varer ved under +25° C; også under transport til forbruger skal temp. holdes under +20° C. De efter f optøede varer har ikke samme holdbarhed som friske; de kan nøjes med kortere tids kogning el. stegning end de ikke frosne.

Frytyle (Luzula), slægt af sivfam., græs-lign., flerårige urter; bladene linie-formede, forsynet med lange randhår. Blomsten treltlig, bløstret hindæagtigt. Vindbestøvning. 80 arter; i Danmark er 7 vildtvoksende, især i skove, på marker og enge.

Fry'xell, Anders (1795-1881), sv. historiker, skolemand. Udg. 1823-79 46 bd. *Berättelser ur svenska historien* som populær ungdomslæsning m. skarp kritik mod kongernes indsats.

frænde, bet. opr. ven (jfr. ty. *Freund*, eng. *friend*), fik meget tidligt bet. slægtning (oldn. *frændi*).

frænke [glda. *fræn(d)kona*], kvindelig slægtning.

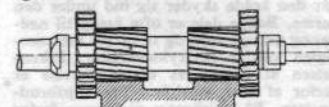
Frænkel [frän'køl], Arnold (1851-1945), da. økon. forfatter, påvirket af den ty. hist. skole. Kons. folketingsmand 1906-09 og 1913-32; talsmand for en demok. konservativisme, støttet til middelstanden (*Politisk Læsebog* 1918, *Mellemstanden* 1932).

fræse (fr. *fraise*, egl: kalvekros), pipekrave fremstående, rund hvid krave lagt i tætte folder.

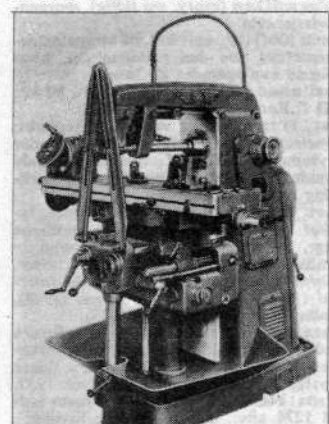
fræse, roterende, mangeskabert værktøj til metalbearbejdning. Planf har ægge på den cylindriske overflade, sidef og endef på side-el. endeflader. Faconer, f. eks. tandhjul, stores m. særl. faconf. Fræse m. fræsehoveder, har påsatte tænder af hurtigtstål el. hårdtmetall.

Fræse, ca. 1630.

fræsemaskine, værktøjsmaskine til metal- el. træbearbejdning m. roterende mangeskaberte værktøjer. En f til meta har vandret el. lodret spindel. Maskin stativet har lodrette føringer for et højdeindstilleligt knæ m. føringer for en tværs-læde, som bærer fræseslæden; på uni-

Universalfræsemaskine.

versalf er indskudt en drejelig sving-slæde ml. tværs- og fræseslæde. Slæderne bevæges for hånden el. maskinelt. Arbejdsstykket opspændes på fræseslædens overside, ved fræsning af delinger, noter og spiraler i et universaldehoved, evt. i forb. m. en pinoldk. En f til træ har en hurtiggående, lodret spindel, der går gnm. et bord, hvorpå arbejdsstykket føres for hånden.

fræser, et af traktor trukket jordbearbejdningsredskab med roterende arbejdsorganer; anv. især ved opdyrkning af rå jord, heder og moesarealer (afvandede).

frø, det befrugtede frøanlæg hos froplanterne. f består af kimen, frøhviden og en omgivende skal. Oplagsnæring findes ofte. Det indtørrede modne f skal som regel hvile nogen tid inden spiring. f kan under gunstige forhold beholde spireevnen mange år. Frøskallen er forsynet med et ar (navle), hvor frøstrøngen har været fæstet. f er tit forsynet med indretninger, bestemt til spredning. Nogle f er meget store, f. eks. kokospalmens, andre meget små, f. eks. gøgeurternes (mindre end 1/2 mmm).

frøanlæg, små legemer, som sidder på frugtbladens rande i det indre af frugt-

Frytyle.

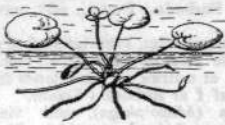
knuden, fæstet dertil ved en frøstreng. f har en lille åbning (ægmunnen), hvor størrestørrelse trænger ind og iværksætter befrugtningen.

frøavl (mods. kornavl), al avl af frø af græs, klover, rodfrugt, haveplanter, spind- og olieplanter m. v. f kræver spec. kendskab til avlen og sker sæd. i kontraktforhold med et frøfirma, som leverer stamfrø og fører tilsyn med avlen.

frøbed, det planteskolebed, hvori skovfrø er sået; f-planter er heri stående el. nylig optagne planter, som ikke er udprykkede.

Frøbel, Friedrich (1782–1852), ty. pædagog, børnehavens skaber. Påvirket af Pestalozzi grl. han 1817 en opdragelsesanstalt i Keilhau i Thüringen og skrev 1826 sit pædagog. hovedværk *Die Menschenerziehung* (menneskeopdragelse). Senere samlede hans interesse om de første barneår, og i 1840 grl. han i Blankenborg den første børnehave. Børnehaven skal if. F gnm. lege, sange og systematisk ordnede håndarbejder udvikle barnets iboende virkekræfter. (Portræt.)

frøbid (*Hydrocharis morsus-vranae*), art af f-fam. Fritflydende vandplante med

runde, 2–4 cm store, åkandelign. flydeblade og hvide blomster. Alm. i Danmark i søer og torvegrave.

frøbiller (*Brochidae*), billefam., beslægtet m. bladbiller, larve i frø. Ærtfrøbillerne skadelige.

Frøbjerg Bavnehøj, Fyns højeste punkt (131 m), 18 km VSV f. Odense. Trigonometrisk station.

frøbægner, da. navn for pteridosperner.

Frøding [-d-], Gustaf (1860–1911), sv. digter. Debut. m. digtsaml. *Guitar og dragharmonika* (1891). Her og i *Nya dikter* (1894) er stemningen overvejende humoristisk, motiverne værmlandsk natur og folkeliv. *Stänk och flikar* (1896), indeholdende bekendelser og selvanklager, afspejler F-s sjælelige opløsning, der afsluttes omkr. 1900 med uheilbredelig sindssyge. Karakteristiske træk ved F-s lyriske geni er den fuldkomne naturlighed og evnen til stadig rytmsk fornøjelse. (Portræt.)

frøer (*Ranidae*), fam. af springpadder m. tænder i overkæben, udbredt over næsten hele jorden. I Danmark 4 arter: almindeligst den butsnudede f (*Rana temporaria*), ikke særlig knyttet til vand, kommer tidl. frem, lægger æg allerede i

Butsnudet frø.

april. Sjældnere er den spidssnudede f (*R. arvalis*), kendelig fra foregående ved oftest at have uplettet bug. Den største af vore f er den grønne f (*R. esculenta*), der er nøje knyttet til vand, hvor den lever af insekter, snegle o. l.; kun i den sydl. del af landet. Sjældnest er den langbenede springf (*R. dalmatina*), knyttet til skove, kun på de sydl. og østl. øer.

Frøforsyning, Danske Landboforæningers, stiftet 1906, har til formål at fremme avlen af godt frø og lette omsætningen ml. avler og forbruger. F har overenskomst med Fællesforeningen for Danms. Brugsforeninger, der har overtaget detaljsalg. I fællesskab driver de to foreninger forædlingsvirksomhed med både landbrugs- og haveafgrøder. Salget af frø kontrolleres af et af landbofor-

eningerne og husmandsforeningerne nedsat kontroludvalg.

Frøhlich [-lik], Johannes Frederik (1806–60), da. komponist. Deb. 1812 som fløjtenist, 1824 som violinist, 1834–44 kapelmester ved Det Kgl. Teater. Deb. som komp. 1823 med en strykekvartet, og i de nærmest følgende 10 år skrev han 41 store værker, herimellem en symfoni (Es), tre violinkoncerter (a, E og Es), en concertino (d), 6 ouverturer, ialt 3 strykekvartetter, adagio og rondo for 4 horn samt *march* og *jagtstykke* for 9 horn. I tidsrummet 1835–45 fremkom de store skelsættende balletter, herimellem *Tyrolerne* (1835), *Valdemar* (1835), *Festen i Albano* (1839), *Erik Menveds Barndom* (1843) med *Riberhusmarchen*, der senere indlagdes i »Valdemar« og *Rafaello* (1845).

frøhvide, et næringsvæv, som findes i mange planter frø og tjener til næring for den spirende kim.

frøken (mnty.) bet. egl. lille frue. Efter enevældens indførelse brugtes det om adelens døtre (smlg. frøkenklostre), fra 18. årh. om borgerdøtre, hvis fædre havde rang.

frøkenklostre, d. s. s. jomfruklostre.

frøklængning (ty. *klengen*) få til at springe ud med klingende lyd), udvinning af frøet i nåletrækogler; sker ved opvarmning og udtørring af disse. Små partier kogler kan klænges ved sol- el. kakkellovsvarme, større partier i klængeanstalter ved opvarmning og tilførsel af tør luft.

frøkontrol, bestemmelse af en frøvares renhed, spireevne og ukrudtsindhold m. m. Den off. f varetages af Statsfrøkontrollen; al sund frøhandel foretages nu på grundlag af Statsfrøkontrollens analyser.

Frølich, J. F., se Frøhlich.

Frølich [-lik], Lorenz (1820–1908), da. maler og tegner; opholdt sig 1840–73 i

Lorenz Frølich: Ill. til *Oehleenschlägers: »De Tvende Kirketårne«*. Radering.

Tyskl., Ital. og Paris, navnlig berømt som grafiker; ill. til H. C. Andersen og da. og fr. børnebøger. Deltog i udsmykn. af Frederiksborg og Kbh.s rådhus.

Frølund, Thomas (f. 1883), da. dommer. 1929 dommer i Østre Landsret, 1933 i Højesteret, 1944 højesteretspræs.

frømend (eng. *frog-men*), et i 2. Verdenskrig opkommet navn på soldater (sabotører), der er udrustet til at svømme og udføre særhverv under vand.

frønnet ved, ved, angrebet af rådsvampe, hvorved farven oftest ændres, og brændværdi og styrke formindskes stærkt.

frøplanter, blomsterplanter el. *fanerogamer*, den ene hovedafdeling af planteriget (den anden er sporeplanterne). Alle f former sig ved frø og kan have blomster. f omfat. nøgenfrøede og dækkfrøede.

Frøsløv-lejren, koncentrationslejr i F-plantage, Bov sogn v. da.-ty. grænse, taget i brug af tyskerne aug. 1944. Til F overførtes bl. a. fanger fra Horsørød. Samlet antal fanger, bortset fra videreforslert til koncentrationslejre i Tyskl., ca. 6900. Efter befrielsen anvendt til internering af folk, sigtet f. landsskadelig virksomhed; omdøbt til Fårhuslejren.

frøspredning, det forhold, at frugter el. frø spredes over større el. mindre områder bort fra moderplanten. f er meget vigtig for planterne og den art, der har den bedste f, er bedst udrustet i kampen for tilværelsen. 4 måder for f. 1) Selvspredning (f. eks. storkenæb); 2) vindspredning (f. eks. valmue); 3) vandspred-

Friedrich Fröbel. Gustaf Fröding.

ning (hos de fleste vand-, sump- og strandplanter); 4) dyrespredning (f. eks. kirsebær, burre-snerre).

frøstjerne (*Thalictrum*), slægt af ranunkelfam. Urter med finnede blade og små blomster med talrige farvede støvblade i store blomsterstande. 3 arter vildtvoksende i Danmark. Mange arter er prydanter i haver.

frøstol, den del af frugten, hvortil æggen er befestet.

frøstørrelse for en bestemt frøvare angives ved vægten af 1000 frø.

Frösön [frø:son], 41 km² stor sv. ø, Jämtland, i Storsjön; 3400 indb., oldtidskultplads, middelald. tingsted, nu flyveplads.

frøtræer, i skovbrug de træer, der bliver stående for at sprede frø over arealet.

frøuld, den behåring, der findes på visse planters frø. f letter spredningen. Bomuld er f.

Frøya [frø:ya], no. ø, en af Frøoyane; 147 km²; 4113 indb. (1946).

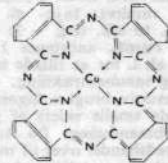
frøår, i skovbrug de år i hvilke en træart bærer rigeligt og godt frø. Bøg, eg, rødgran o. a. har sæd. kun f med nogle års mellemrum, medens nogle arter bærer frø hvert år el. næsten hvert år.

frøsten (af *fråde* skum, på gr. af dens skumlignende udseende), gl. da. navn for kildekalk.

FS (fork. f. fr. *faire suivre* eftersendes) anføres i teleg. foran adressen, når afsenderen ønsker teleg. eftersendt.

ft., fork. f. foot (feet).

ftalocyaniner, en gruppe synt. org. forbindelser (udviklet i 1934 af den eng. kemiker R. P. Linstead og medarb.). Deres konstitution, der bl. a. er bestemt ved røntgenunders., minder om porfyrinernes (hvortil hører hemoglobin og klorofyl). Med metaller dannes blå og grønne farvestofkomplekser, f. eks. Monastral Fast Blue B (Imperial Chemical Industries), formlen:

der er et uopl. farvepigment med overordentlig farvekraft og ægthed (malerfarve, farvning af gummi, formstoffer etc.). Der kan dannes vandopl. derivater til tekstilfarvning.

fta'lsyre (naftalin + syre) $C_{10}H_8(COOH)_2$, benzoldikarbonsyre. Tekn. fremst. f-anhydrid ved tilning af naftalin med luftens ilt (katalysator: vanadiumpentosyd o. a.). Mens f tidl. især anv. til farvestofsyntese (indigo, ftaleiner) har nu f-estere fået en stadig stigende bet. som plasticeringsmidler til formstoffer, som lakkråstoffer. Endv. som insektmidler. f-anhydrid anv. også til fremst. af benzoesyre. Det har medført en voldsom efterspørgsel efter det tidl. næsten værdiløse naftalin. Prod. af f-anhydrid i USA, der i 1929 var 4000 t steg i 1944 til 55 000 t. Prod. er også taget op i Danmark.

ftthis [ft'i-] (gr.) svindst, i alm. lungetuberkulose. ftthisiker, person, der lider af lungetuberkulose.

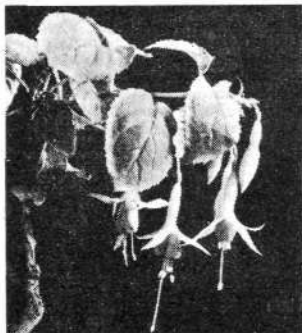
F-tog, fjern-el. ferietog, som kun løber ved stærk trafik under højtider og i ferietiden. F er alm. hurtigtog.

Fuad i. (1868–1936), *konge af Ægypten* 1922–36. Søn af Ismail, khediv af Ægypten; blev 1917 sultan over brit. overherredømme, fik efter ordningen 1922 kongetitel.

Fua'di'n (efter *Fuad I.*), antimonholdigt middel mod tropeparasitter.

Fuchow, anden stavemåde for Foochow.

Fuchsia [-ks-] (efter d. ty. botaniker L. Fuchs, d. 1566), slægt af natlysfam. Buske (el. træer) med enlige, hængende,

oversædige, firtallige blomster med farvet bæger og underbæger. 60 arter, især i Mexico og S-Amer. Mange arter og hybrider dyrkes hos os som pryplanter.

fuchsin, anden stavemåde for *fuksin*.

Fuego ['fwægo], virksom vulkan i Guatemala, 3900 m h.

FUF, fork. f. Folkeuniversitetsforeninger.

fuga (lat.-ital; flugt), *mus.*, kompositionsform, der når sin kulmination hos J. S. Bach. Et flerstemmig polyfont, vokalt el. instrumentalt musikstykke, hvor et tema lanceres i een stemme, medens de andre pauserer, hvorefter temaet kommer i en anden stemme, medens den første fortsætter med et modspil osv. Efter at temaet er kommet i alle stemmer, følger en afkandecering, og herefter begynder indsatserne påny, den negang med kortere mellemrum, måske i andre tonearter, atter følger et mellemstil og tilslut den såkaldte tætføring med temaerne i hurtig rækkefølge.

-fu'ga'l (lat. *fugere* flygte), flygtende, vigende bort fra.

fu'gato (ital.), *mus.*, musikstykke el. passage, som har fuga-karakter uden at være strengt fugeret.

fuge, 1) det mørtelfyldte mellemrum ml. stenene i murværk. Lodr. f kaldes lod-el. stødf, vandret: leje- el. langf; 2) revne ml. to stk. træ; - 3) dilatationsf el. rumf, anbringes i betonstøbe veje el. l. for at tillade betonens udvidelse og sammentrækning.

fugebuk, træstativ, brugt v. fugning (glathøvling af de smalle sider) af planker.

Fugger, købmandsslægt fra Augsburg. Gik fra lærredshandel over til minedrift, krydderhandel og statslån under Jakob F d. ældre (1469–1525), der bl. a. finansierede Karl 5.s kejservalg 1519. Under Anton F (1493–1560) voksede F-s tilgodehavende hos Habsburgerne, hvis fremadskrivende finansruin senere ødelagde handelshuset. Fallit 1637. Slægten fortsat som storgodeejere m. rigsgrevetitel.

fugheta [-'geta] (ital.), en lille fuga.

Fuglafjörður ['fuglafjörur], da. *Fugle-fjord*, bygd på Eysturoy, Færøerne; 1018 indb. (1945). Vigtig fiskerihavn.

fugle ('Aves), klasse af varmblodede hvirveldyr, fjerklædte, forlemmerne omdannet til vinger; er i øvrigt ret nært beslægtet m. krybdyrene. Knoglerne er ofte luftfyldte, idet lungenes luftsække ofte strækker sig ud i disse. Kæbebenene forlængt til et hornklædt næb, kun een nakkeledknude; hvirvlerne m. sadelformede ledflader, halshvirvlerne meget bevægelige, en del af brysthvirvlerne, lænde-, bækken- og en del af halehvirvlerne sammenvoksede m. bækkenet; de sidste halehvirvler sammenvokset til en lille plade. Det veludviklede brystben har hos de fleste f en stor kam, til hvilken

vingemuskulaturen er fæstet. Hånden reduceret m. kun 1–3 fingre m. få el. 1 led. Fodrodknogler og mellemfoden sammenvokset, danner løbet. f har 2 for- og 2 hjertekamre, legemtemp. er høj (42°). Lungerne er små, lufttrørgrene fortsætter gnm. lungerne ud i store luftsække, der ligger ml. indvoldene og strækker sig ud i knoglerne. Hvor lufttrøret deler sig, findes hos f et lyd frembringende organ. Ingen nulevende f har tænder; på spiserøret findes ofte en kro, hvori føden opbevares, maven deles i en kirtelmave og en bagved liggende muskelmave (kråsen). Blindtarme er ofte til stede. Tarmen munder m. urinleder og kønsorganer i en kloak. Nyrerne langstrakte, ligger langs hvirvelsøjlen, urinblære mangler, 2 testikler, kun een æggestok (den venstre); æggene store, blommerige. f har en veludviklet hjerne, meget store, komplicerede byggede øjne, 2 øjelåg samt en blinkhinde. f orienterer sig først og fremmest ved synet, men også hørelsen er god (ydre øre mangler), lugtesansen er svag, følesansen ofte særlig udviklet i næbspidsen. f nedstammer fra krybdyr af orden Pseudosuchia og udgør en meget ensartet dyregruppe, ialt kendes ca. 8000 fuglearter.

Skelet af en ravn.

fuglebjerger, d. s. s. fuglebjergede.

Fuglebærg, da. landsby, 16 km SØ f. Slagelse; 854 indb. (1945).

fugledderkopper (*Or' thognatha*), edderkoppeorden m. 4 lunger; det første par munddele (chelicerae) bevæges i lodret plan; store, hårede former. Over-

Fugledderkop.

vejende trop., natdyr, holder til i jordhuller el. selvgravede rør, der udføres m. spind. Visse arter kan tilføje alvorlige bid. Hos os en enkelt art (*Atypus affinis*), navnlig i stengårder.

fuglebjergede betegner oftest lodrette kystbjerger, der er hjemsted for store kolonier af fugle, findes navnlig i arktiske og tempererede egne, f. eks. Grønland, Færøerne, No., S-Amer-s vestkyst. f beboes navnlig af alkefugle, måger, stormfugle, skarver og pingviner. Antallet kan stige til mill. Visse steder drives fanget af fuglene, el. godningen udnyttes. (Ill. se tavle Grønland).

Fuglebjerg, da. navn på Fuglafjörður.

fugleflugtslinien, ofte brugt betegn. for en forbindelse Danm.–Tyskl. via Rødby–Fehmarn.

fuglegræs (*Stel' laria media*), art af slægten fladstjerne (nelikefam.), en meget alm. ukrudtsplante

Fuglegræs.

i haver. f har små hvide, stjerneformede blomster, ensidig hårede, skøre stængler og æg-hjerteformede blade.

fuglegødning, *guano*, indtørrede fugleekskrementer.

fugleklo (*Or'nithopus*), slægt af ærteblomstfam. Urter med mangearrede, uligefinnede blade. Frugten en ledbælg (ligner en fugls klo), hvis led ved modenheden knækker af hver for sig. I Danm. er en art alm. i Jyllands sandede egne.

fuglekonger ('*Regulus*), slægt af spurvefugle; hos os den alm. f (*Regulus regulus*), den gl. verdens mindste fugl, grønlig overside, gul lig underside, hvide overside gulrød. Reden i grenspidserne af graner. Standfugl el. strejffugl. En mellemur. art er rødtoppet f (*R. ignicapillus*), hovedets overside rødlig, nu og da i Danm. som strejffugst.

fuglekojer, anlæg til fanget af ænder, består af en dam m. lokkeænder, hvorfra udstråler dækkede kanaler, der ender i russer. Forbudt i Danm., anv. navnlig i Holl.

fuglelim, et sejt, klæbrigt stof til fanget af fugle med limpinde o. l.; opr. anv. viscin, et udtræk af misteltenes frugter. Brug af f er forbudt i Danm.

fuglelus (*Mallo'phaga*), små vingeløse insekter m. bidende munddele. På huden af fugle og pattedyr, lever af fjer, afskallet hud o. l., kan fremkalde en sådan irritation, at værten afmagres og dør.

fuglemider, fællesnavn for forsk. ikke nærmere beslægtede mider, der lever på huden af fugle el. i luftsækkene.

fuglemælk (*Orn'ithogalum*), slægt af liljefam., løgvækster

med linjeformede blade og en bladløs stængel med halvskeerm-el. klaseformet blomsterstand, med hvide, uendelig grønlig blomster. 100 arter, ingen vildtvoksende i Danm., men fl. dyrkes som pryplanter, bl. a. nikkende f (*O. nutans*) og kost-f (*O. umbellatum*). Disse forekommer også forvildet fra gl. dyrkning.

fuglemærkning, d. s. s. ringmærkning.

fugleperspektiv; et hus, landskab el. andet, som ses oven fra, lodret nedefter, ses i f.

fuglerede, bot., d. s. s. rederod.

fugleredebrægne (*As'plenium nidus 'avis*), bregneart af engelsodfam. med smalle, hele blade i en roset. Trop. Asien; ret alm. stueplante.

Fuglsang ['fū:lsan], Rolf Jørgen (f. 1909), no. Quisling-tilhænger. Minister og leder f. Kulturdepartementet 1941–45. 1946 dømt til livs. strafarb.

fugleskydning, øvelsesskydning efter en fugleflig (i ældre tid en pappegøje), dyrkes endnu af sportsskydeforeninger. f opstod i 14. årh. som en borgerlig våbenøvelse. Det ældste da. Pappegøjedige er Hellig Legems Lav i Ålborg, stiftet 1441. Opr. skød man med armbrøst, senere med bøsse. Den, der skyder fuglen (pappegøjen) ned, bliver fuglekonge.

fugleøjetræ, veddet af den amer. sukkerløn; f-s ejendommelige udseende, der minder om påfugleøjne, fremkommer ved overskæring af de talrige knaster og en mængde små, ikke udviklede knopper. f anv. især til finer.

Fugloy ['fugløj], da. *Fuglo*, nordøstligste ø bl. Færøerne; 11,2 km²; 201 indb. (1945).

Fuglsang, hovedgård NØ f. Nysted. Fra 1819 i slægten Neergårds eje. Bygn. fra 1869. Park med sjældne træer.

Fuglsang-Damgaard, *Hans* (f. 1890), dansk gejstlig, deltog som sønderjyde i 1. Verdenskrig; docent i syst. teol. 1925.

Kost-fuglemælk.

Stiftsprovst i Kbh. 1933; Kbh.s biskop 1934. Har især dyrket rel. psyk. og rel. filos. (Portræt).

Fuglø, da. navn på Fugloy.

fugtighed, *meteor.*, luftens indhold af vanddamp. *f* angives på to måder: den relative *f* angiver i %, hvor meget vand der er i luften i forh. til den mængde, der kan være maksimalt ved samme temp.; den absolute *f* angiver, f. eks. i g pr. m³, hvor meget vanddamp der findes i luften. *f* kan variere meget, både i tid og fra sted til sted. Med samme indhold pr. m³ er den relative *f* stor, når temp. er lav, lille, når temp. er høj. Den alm. fornemmelse af luftens *f* afhænger væsentligt af den relative *f*; f. eks. tørrer vådt tøj hurtigt om sommeren, skønt der er meget vand i luften, fordi temp. er høj; omvendt om vinteren.

fugtighedsisolering af en bygning for at hindre jordfugtigheden i at trænge op i bygningen udføres ved anbringelse af et gennemgående lag af murpap (tjæret pap), asfaltjute el. lign. i en fugte lige over terrænhøjde i ydermurene og lige over kælderulvet i skillemurene. Hvor grundvandet står så højt, at der kan være fare for, at det trænger ind i bygningen, må kældermure og -gulv udføres af vandtæt jernbeton, ligesom kældermuren i så fald ofte udevendig påstryges asfalt, dækket af et udkast med cementmørtel.

fugtighedsmål, apparat til at måle luftens fugtighed. *f* består ofte af et alm. affedt hår; det bliver længere, når den relative fugtighed stiger. Håret er anbragt i en lille mekanisme, der gør det let at aflæse længdeforandringen.

Fu-hi [fu xi], Kinas l. sagnkonge, skal have indført civilisationen.

Fuiren [fy'ran] el. *Fyring*, *Didrik* (d. 1603), da. guldsmed. Hovedværk: Chr. 4.s krone fra 1596.

Fuirenda'l [fy'-], hovedgård V f. Næstved. Fra 1708 under Holstenborg. Bygn. fra 1609-10, fredet i kl. A.

Fujisan [fu'zisan], andet navn på den jap. vulkan Fujiyama.

Fujiwara [-dʒi-], japansk adelslægt, der ca. 650-1150 regerede Japan med tilside-sættelse af mikadoen.

Fujiyama [fujijama] el. *Fujisan* [fu'zisan], jap. vulkan, Japans højeste bjerg, nationalhelligdom, på Honshū V f. Tōkyō; 3780 m h. Sidst virksom 1792.

Fu-kien [fu'dsi'æn], bjergrig prov. i SØ-Kina; 158 000 km²; 12 mill. indb. Hovedstad: Foochow.

Fu-kien Strædet [fu'dsi'æn], andet navn på Formosa Strædet.

fuko'idsandsten, sv. kambrisk sandsten med krybepor (fucoider) af orme o. a.

fuks (ty. *Fuchs* ræv), 1) mørkerød hest; 2) nederste ælv i klassen.

fuk'si'n (efter *Fuchsia*), org. farvestof, grønne krystaller, hvis fortyndede opløsning er intensivt rød. Farvningen viser glans, men ringe ægthed.

fukssvans (ty. *Fuchsschwanz*, egl. rævehale), håndsvan m. bred kling og håndtag i den ene ende.

Fukui [fku:] , jap. by ved V-Honshūs N-kyst; 75 000 indb. (1935). Papir- og silkeind.

Fukuoka [fkuoka], jap. havne- og industristad på N-Kyūshū; 307 000 indb. (1940). Adm. centrum. Univ.

Fukurokuju [-dʒu:], jap. buddhistisk lykkekud.

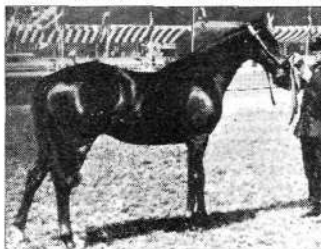
'fulbe, *fel'atah* el. *peul* [pu:], folk i Sudan med hamitisk racepræg, men usikker sproglig stilling, dog påvirket af sudanesiske sprog. *f* er et talstærkt folk, udbredt fra Gambia til Därfür, i middelalderen med kraftige statsdannelse. Muhamedanere, overvejende nomader, men mange er blevet bopæst agerbrugere og håndværkere.

'Fulco 5, fr. *Foulques* [fuik] (d. 1142), greve af Anjou og Maine 1110-31, fader til Godfred af Anjou, Konge af Jerusalem 1131-42, g. m. kong Balduin I.s datter Melisende.

Fulda ['fulda:], 1) 154 km l. kildeflod til Weser; 2) ty. by ved 1) i Hessen; 34 000 indb. (1939). Handels- og indu-

striby. Grl. 774 som benediktinerkloster. Kat. centrum.

fuldblodshest, stor, finbenet, hurtig og meget energisk eng. ridehest, der er særlig udvalgt med henblik på væddeløb. *f* nedstammer navnlig fra arab. heste. *f*'s stamfædre er: Herod, f. 1758, dir. efterkommer efter den 1689 indførte Byerly Turk; Eclipse, f. 1764, dir. efterkommer efter den 1710 indf. Darley Arabian; Matchem, f. 1748, dir. efterkommer efter den 1724 indf. Godolphin Arabian. Siden 1768 er der ikke tilført *f* orientalsk blod.

Fuldblodshest.

fuldbærent kaldes et barn født ved normal svangerskabstids afslutning.

fuldhov, en sygelig hovform, hvor sålen, i stedet for at være hul på underfladen, er nedadvælvet.

fuldkantet er savet el. hugget tømmer, der har samme tværsnit i hele længden, altså er uden vankant.

fuldkomment tal, et helt tal, som er lig med summen af de hele tal, der går op i det. Eks: 28 = 1 + 2 + 4 + 7 + 14.

fuldmagt, det forhold, at en person er legitimeret til på en andens vegne at indgå forpligtelser over for trediemænd. Nærmere regler findes i aftaleloven af 8. 5. 1917.

fuldmyndig, i den før 1922 gældende da. ret en person, der var fyldt 25 år og ikke var umyndiggjort (fra 18-25 år betegnedes han som mindreårig).

fuldmyndighedsbevilling. Før 1922 kunne en person under 25 år opnå bevilling til at blive fuldmyndig. *f* bortfaldt ved nedsættelsen af myndighedsalderen til 21 år.

fuldmægtig, 1) den, der har fuldmagt; 2) titel for visse private funktionærer og tjenestemænd i offentl. tjeneste; et trin over sekretær.

fuldrigger, d. s. s. fuldskib.

fuldsild, kønsmodne sild.

fuldskarp el. *fuldprojekt*, projektil uden hulrum, bruges såvel i håndvåben som i skyts til panserbrydning.

fuldskib, fuldrigger el. fregatskib, sejlskib med rasejl på alle 3-5 master. (Ih. se tavle Sejlskibe).

fuldskuffel, i jakt sproget en udvokset dåhjort, hvis gevir ender i kraftige, udfledede skovle el. skulfer.

fuldt hus, eng. *full house*, i poker en hånd, der består af trilling og par.

fulgur (lat. *fulgur* lyn), sporadisk forekommende smeltet kvarts, ofte rorformet, opstået ved at sand er smeltet af et lyn.

Fulham [fuløm], bydel i SV-London, ved Themsen; 123 000 indb. (1948). Her ligger Londons elektricitetsværk.

Fuller [fulø], *Thomas* (1608-61), eng. gejstlig og forfatter. Hist. værker præget af særegent lune og vid. Bedst kendt er *The Worthies of England* (1662).

'Fullerjord (eng. *full valke tøj*), blegejord, der især anv. ved affarvning af olier.

'Fullerö, sv. herregård ved Mälaren S f. Västerås. Hovedbygning af træ fra 1656 (arkit. N. Tessin d. æ.).

Fulmi'nat (lat. *fulmen* lyn) el. *Fulmiat*, salt af knaldsyre HONC.

Fulton [fultn], by i Missouri, USA; 8300 indb. (1940). 5. 3. 1946 talte Churchill i F for samarb. ml. USA og Storbrit., stærkt kritisk overfor Sovj.

Fulton [fultn], *Robert* (1765-1815), amer. opfinder. Gav stødet til dampskibets indførelse med konstruktionen af sit berømte dampskib «Clermont» i 1807.

H. Fuglsang-Damgaard. Wilh. Furtwängler.

Fulufjäll ['fu:lü:], sv. fjeldparti (1040 m h.), NV-Dalarna; ældgl. stenalter.

'Fulvia (d. 40 f. Kr.), romerinde, g. m. Clodius, Curio og Antonius.

fuma'ro'ler (lat. *fumus* damp), steder i vulkanske egne, hvor der udstømmer vanddamp.

fuma'rsyre (lat. *fumus* røg), HOOC-CH:CH-COOH, tobaksisk umættet syre, farveløst krystallinsk stof, cis-trans-isomer med maleinsyre, idet *f* er trans-formen.

Funa'futi, atol bl. Ellice Øerne, Stillehavet. Koralkalk indtil 339 m dybde; viser senkning i nyere tid.

Funchal [fün'sal], 1) portug. distrikt, omfattende den Madeira med tilhørende småøer; 797 km², 250 000 indb. (1940); 2) hovedstad i 1) på S-kysten af Madeira; 55 000 indb. (1946).

Fun'ck, *Peter* (ca. 1783-1859), da. violinist og komponist. 1803 ansat i Det Kgl. Kapel, koncertmester 1833-49. Broder til Frederik F. (1783-1866), der i 58 år var knyttet til Det Kgl. Kapel som violoncellist.

funda'ment (lat. *fundamentum*) grundvold; den del af et bygværk el. en maskine, der overfører dets vægt og belastning til byggegrunden. *f* må altid føres ned i frostfri dybde, for at frosten ikke skal løfte *f* og dermed skade bygningen, f. eks. ved revnedannelse (jfr. fundering).

fundamen'tal (lat. *fundamentum* grundvold), tilgrundliggende; vigtig; elementær.

fundamentalstjerner, stjerner, hvis positioner på himmelkuglen er kendt med særlig høj nøjagtighed.

fundamentaltone, den tone, der ligger til grund for en akkord i dens forsk. omvendinger.

funda'mental divisionis (lat.), inddelingsgrund, den hensende i hvilken arterne under en slægt adskiller sig fra hinanden; det variable artskenedetegn, som lægges til grund for en slægts inddeling i arter.

fun'da'ts (lat. *fundare* grundlægge), dokument, der indeholder de for en stiftelse el. lign. institution af opretteren fastsatte regler. *f* er i reglen forsynet med kgl. konfirmation; men denne er ikke nogen betingelse for *f*'s gyldighed.

fun'de're (lat. *fundare* grundlægge; begrund), fundamentere; stifte, basere; skaffe sikkerhed; gruble, spekulere.

fun'de'ring el. *fundamen'te'ring*, udførelse af fundament. *f* udføres for at hindre, at et bygværk synker (sætter sig) mere end tilladelig. En vis sammentrykning af det bærende jordlag vil altid finde sted; men denne sammentrykning må kun være ubetydelig og fremfor alt for den alle dele af bygværket, da det ellers vil revne. - Ved *f* af et alm. hus på god byggegrund gøres blot den nederste del af ydermurene bredere, hvorved trykket fordeles tilstrækkeligt. For større bygværker el. på dårlig byggegrund kan *f* udføres efter tre forsk. principper: 1) trykfordelingsmetoden, 2) grundforstærkningsmetoden, 3) trykoverføringsmetoden. Ved 1) overføres vægten gnm. en større flade af beton, træ, murværk, sten el. sand til byggegrunden, hvorved trykket pr. fådeenhed og dermed nedsynkningen bliver mindre. Ved 2) forøges grundens bæreevne i reglen gnm. komprimering, som kan ske ved stampning, langvarig vægtbelastning, nedramning af småpæle el. småsten. Sand kan sammenkittes og dermed forstærkes v. hj. a. cement el. jernvitriol, der føres ned

gnm. rør. Man har også forstærket byggegrund ved til stadighed at holde den frosset. - Ved 3) føres trykret fra bygværket ned til et mere bæredygtigt, dybereliggende lag, enten i enkelte punkter (pæle- og pillefundamenter) el. ved at murene overalt føres ned til laget.

fundne sager, d. s. s. hittegods.

Fundy Bay ['fændi 'bæ:], bugt ml. Nova Scotia og New Brunswick, Canada, bekendt for sit store tidevand, 15,4 m.

fun'ge're (lat. *fungi* fuldføre), virke, være i gang; gøre (midlertidig) tjeneste; opfylde en funktion.

'Fungi (lat., bot., svampe; ental *fungus*).

fungi- (lat. *fungus* svamp), svampe-; svampeagtig.

fun'gible ting (af *fungere*), i retsvidenskaben ting, hvis værdi beror på deres artsegenskaber og ikke på deres individuelle egenskaber, f. eks. penge, korn.

fungi'cider (*fungi-* + *-cid*), svampehindre midler (især til træimpregnering).

'fungus (lat.: svamp), *med.*, blod, paddehatlignende, sygelig udvækst, som regel af tuberkuløs natur.

funiculaire [fyniky'læ:r] (fr. af lat. *funis* tov), ældre betegn. for tovbane.

fu'niculus (lat.: lille tov), i anat. strengformet dannelse, f. eks. f. spermaticus = sædstring, f. umbilicatus = navlestreng.

Funk, *Walter* (f. 1890), ty. nationalsocialist. Redaktør af »Berliner Börsen-Zeitung« 1922-30, knyttet til Hitler 1931, rigsøkonomiminister 1937-45, fra 1939 tillige rigsbankpræsident, 1. 10. 1946 dømt til livsvarigt fængsel ved Nürnbergretten.

'Funkia, bot., andet navn for Hosta (efter den ty. bot. L. P. Funke (d. 1807)).

'funkis, egl. forkortelse for *funktionalisme*, opstået på udst. i Stihlm. 1930. f-stil, populær betegn. for bygninger, brugsgenstande m. m., der kendetegnes ved kubistiske former; nu nærmest nedsættende i bet. forlornen funktionalisme.

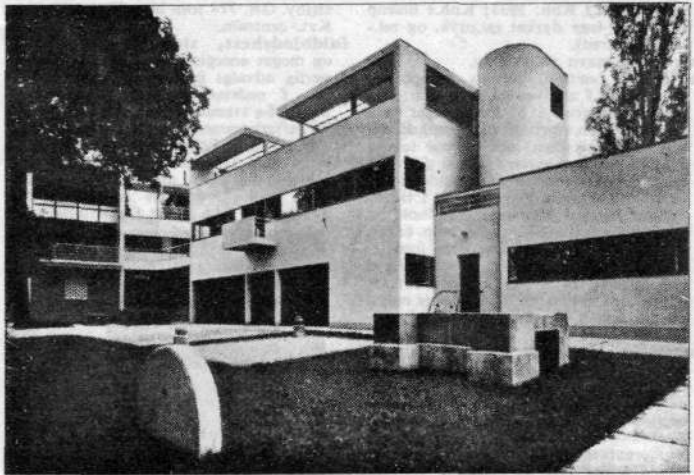
funken, *scintillation* el. *blinken*; *stjernerne* f skyldes små uregelmæssigheder i tæthed af den luft i Jordens atmosfære, stjernelyset har passeret. For stjerner nær horisonten er lysvejen tilstrækkelig forsk. for forsk. dele af spektret til, at en farveveksling kan opstå.

funktion (lat. *fungi* udføre), det at virke; virksomhed; embedsforretning; — i *logikken* l) et udtryk (en formel), der indeholder en el. fl. variable, og som for bestemte værdier af disse bliver til et genstandsnavn (deskriptiv f) el. en dom (doms-f); 2) korrespondance-el. samsvarighedsforholdet ml. de variables værdier (argumenterne) i en f og de tilsvarende værdier af f.

Mat. Dersom et tal y afhænger af et andet tal x således, at der til hver værdi af x inden for et vist område svarer en bestemt værdi af y, siges y at være en f af x, og man skriver $y=f(x)$ el. lign. Størrelsen x kaldes den uafhængige variable, størrelsen y den afhængige variable. Tallet z kaldes en f af de variable x og y; i tegn $z=f(x,y)$, når der til ethvert værdisæt (x,y) eventuelt inden for visse grænser svarer en bestemt værdi af z. På tilsvarende måde defineres f af flere variable.

funktionalisme, moderne opfattelse inden for arkitektur og brugskunst, der søger grundlaget for objektets æstetiske og kunstneriske udformning i dets formål (funktion), udtrykt i dets rene form klart og uden ornament. Den af Le Corbusier skabte stil, som er bestemt af hans krav til funktion, nye materialer og konstruktioner og helt frigjort for den traditionelle hist. arkitekturopfattelse, har fået umådelig bet. som udtryk for f-s idé og er blevet efterlignet i alle lande. Stockholm-udstillingen 1930 (af moderne sv. kunstindustri, -håndværk, arkit. m. m.) har haft stor bet. for f i Norden og Aaltos bygn. og træarbejder står her som det smukkeste eks. f-s populære betegn. er *funktis*. (III).

funktionalisme (lat. *fungi* udføre), tendensen til at privatfunktionærer og tjenestemænd med el. uden organisation optræder som magtfaktor.

Funktionalistisk hus af Le Corbusier. (Alray, Gascogne).

funktio'nel' lidelse, sygdom (især i nervesystemet), ved hvilken der ikke kan påvises noget org. grundlag. Betegn. anv. mest om neurasteni og hysteri.

funktionslære, *mus.*, læren om den org. forb. ml. akkorderne på de forsk. toner af en skala.

funktionspsykologi, psyk. retning, der især interesserer sig for at undersøge de psykiske funktioner (virksomheder el. akter); f. eks. tænken og villen i mods. til det psykiske indhold: fornemmelser, forestillinger m. v.

funktionsteori, *mat.*, læren om funktioner, især om de analytiske funktioner $y=f(x)$, hvor både x og y er komplekse tal.

funktio'nær (fr. af lat. *fungi* udføre), person i (underordnet) stilling i offentlig tjeneste el. i fast stilling i privat tjeneste.

funktio'nærloven (lov nr. 168 af 13. 4. 1938) indeholder regler om retsforholdet ml. arbejdsgivere og funktionærer i private erhvervsvirksomheder. Disse regler kan ikke ved aftale fraviges til ugunst for funktionæren. Af f-s indhold fremhæves: regler om opsigelsesvarsel, erstatning for uberettiget afvisning el. bortvisning el. funktionærens uberettigede ophævelse af tjenesteforholdet, efterløn til enke og børn, samt om personalets ret til at organisere sig.

fun, po. og russ. pund = enh. 405,5 og 409,5 g.

Funåsdalen ['fū:]; sv. vintersportssted, V-Härjedalen; ca. 800 indb.

fuoco ['fwoko] (ital.), ild; con f el. f(u)o'coso, *mus.*, ildfuldt, fyrgigt.

Fu'r, ø i Livø Bredning i Limfjorden, adskilt fra Salling ved F Sund; 22 km²; 1427 indb. (1945). Højeste punkt er Lille-Jenshøj (76 m).

fu'ralger (*Peridi'ne're*, 'Dinoflagellater), en gruppe af encellede alger, forsynet med to svingtråde, hvoraf den ene ligger i en tvær-, den anden i en længdefure på den af celluloseplader sammensatte væg. Nogle f er farveløse, andre har brune el. gule kromatoforer. Nogle f kan lyse. Former sig ved deling. Planktonorganismer i salt- og ferskvand.

fu're'r, da. stavemåde for fuurer.

Furesø, sø 14 km NV f. Kbh.; 9,5 km²; Danmarks dybeste indse (38 m); gennemstrømmes af Mølleåen.

fu'furo'l el. *fu'fural* (lat. *furfur* klid), C_4H_2O -CHO, aldehyd, behageligt lugtende vædske, kp. 161,5°, dannes ved destillation af pentoseholdigt materiale med svovlsyre. Anv. bl. a. som opløsningsmiddel.

'fu'rier (lat. *furere* rase), i rom. rel. d. s. s. erinyer i gr. rel.

furi'oso (ital.), *mus.*, rasende, lidenskabelig.

'Furka, pas i Schw., 2431 m o. h., ml. Rhône og Reuss.

Furka-banen, schw. kombineret adhe-sions- og tandhjulsbane, forbinder Brig

på Simplon-banen m. Disentis på de rættiske baner. Længden er 97 km. På F findes den 1850 m l. Furka-tunnel, der er fort under Furka-passet.

furlong ['fæ:lɔŋ] (oldeng. *furlang* (plov-) fures længe), (fork: fur), længdemål i Engl. og USA = 201,168 m.

Fur'manov [-nɔf], *Dmitrij* (1891-1926), sovjetruss. prosaist, mest kendt for sin roman *Tjapajev* (1923), hvori han skildrede revolutionstidens enkle heroer.

Furneaux Øerne ['fa:nou] (opkaldt efter Cooks ledsager F.), klippeøer i Bass-strædet S f. Austr.; på hovedøen Flinders (opkaldt efter opdageren), levede 1831 -76 de sidste 200 tasmaniere.

fu're'ne (fr.), forsyne med; fremskaffe.

Furness ['fə:nis], halvø V f. Morecambe Bay, NV-Engl.

'furo (ital.), raseri.

'fu'rore (lat.), rasende begejstring, stormende bifald.

'Furtwängler [-væŋ-], *Adolf* (1853-1907), ty. arkæolog; Prof. i Berlin 1884, i München 1894, direktør for dervarende glyptotek s. å. Leder af talrige udgravninger i Grækenl. Beherskede alle den klass. arkæol. discipliner og var i besiddelse af genial kombinationsevne; anses for sit fags fornemste udøver i nyere tid. *Meisterwerke der griech. Plastik* (1893), *Die antiken Gemmen* (1900).

'Furtwängler [-væŋ-], *Wilhelm* (f. 1886), ty. dirigent. 1922 ved Leipzig Gewandhaus og leder af Berlins Filharmoniske Orkester. Mätte 1934 træde tilbage herfra, da han over for nazisterne gik ind for Hindemiths musik. 1935 resignerede han og udnævntes til generalmusikdirektør ved Berlins Opera. 1946 frikendt af udrensningsdomstol. (Portr. sp. 1491).

fu'run'skel (lat. *furunculus* lille tyv), byld, betændelse i en hårsæk el. svedkirtel med materiedannelse.

Furu'vik ['fū:rūvi:k], sv. badested, 11 km Ø f. Gävle.

Fusan [fusan], jap. navn på Pusan, Korea.

fusari'ose, plantesygdom fremkaldt af slimskimmel (*Fusarium*).

'fu'sel (ty.: dårlig brændevin), uren brændevin, der indeholder megen fuselolie.

fuselage [fysa'la:ʃə] (fr.), en flyvemaskines

En serie flyvemaskinekroppe (fuselager) i monteringshal.

krop. **f** rummer maskinens besætning, passagerer og øvr. last samt en del af maskinens installationer og udstyr. **f**, der kan anbringes over el. under bærepneplanet, bærer bagest halefladerne og ved visse typer tillige motor og motorfundament. Konstruktionen af **f**, der foruden at besidde den fornødne styrke skal være så let som mulig, varierer stærkt med maskintypen. Det samme gælder materialevalget. Mest alm. og ved større maskiner næsten eneherkende er den af letmetal opbyggede skalkonstruktion.

fuselolie (ty. *Fusel* dårlig brændevin), biprodukt ved alkoholgæringen, består fortrinvis af en række flygtige alkoholer, især propyl-, isobutyl-, isoamyl- og optisk aktiv amyalkohol, af hvilke de to amyalkoholer forekommer i størst mængde. **f** er et meget værdifuldt produkt, idet den anv. til fremst. af estere, der har anv. som opløsningsmidler og frugtessenser.

Fu-shun [fuʃun], by i SØ-Manchuriet, Kina, Ø f. Mukden; 270 000 indb. (1940). Manchuriens største kulfelt; leverer kul til An-shan.

fusi'le'rer [fy-], *fusiliers* [fyzi'lje] (fr. af *fusil* gevær), fodfolk (musketterer), indført af Ludvig 14. **f** var væbnet med stenslægevæber og blev senere brugt især i den lette tjeneste. **f** ty. *Fusillere*.

fusillere [fyzi'le'ro] (fr.), skide; henrette ved skydning.

fusion (lat. *fusio* sammensmeltning), sammenslutning af to el. fl. aktieselskaber både økon. og jur., således at de opr. selsk. ophører at eksistere selvstændigt, idet de opløses af eet større selskab.

Fusiyama, urigtigt for Fujiyama.

Fussing, *Andreas* (f. 1871), da. arkitekt. *Studenterboligen ved Hassagers Kollegium* (1898-99), *vandværkerne i Torshøj* (1906-08) og *Islebro* (1921-23), *højdereservoir i Brønshøj* (1910-13), *Welanders hjemmet* (1915-16) m. m. 1921-41 bygningskyndig direktør for Kbh.s Hypotekforening.

Fussing, *Thorkil* (1874-1930), da. kriminalist og fængselskyndig. 1910-27 dir. f. fængselsvæsenet. Adsk. reformer af det da. fængselsvæsen skyldes ham.

Fussing'ø', hovedgård V f. Randers, oprettet ca. 1555, 1702 ved giftermål overgået i den holstenske slægt Scheel-Plessens eje, 1753-1921 stamhus. 1946 som ty. ejendom konfiskeret af den da. stat. Hovedbyggn. fra 1796-98; fredet i kl. B.

Fust [fu:st], *Johann* (1400-ca. 1466), ty. købmand i Mainz, der finansierede Johan Gutenberg; overtog efter en retssag trykkeriet s. m. sin svigersøn Peter Schöffer (ca. 1430-1503).

fustage [-'sta:ʃə] (ty. el. holl. af lat. *fustis* stok, tøndestav), beholder (fad, tønde).

fustian ['fästjan] (efter Fustat, forstad til Cairo), eng. betegn. f. forsk. bomuldstøjer med svært skudgarn (cordoury, moleklin m. fl.); anv. til arbejdsbenklæder, som understyrsstoffer m. m.

Fusu'lina (lat. *fusus* ten), tenformet, fl. mm l. mangekamret foraminifer-slægt, der forekommer bjergartsdannende i karbon og perm.

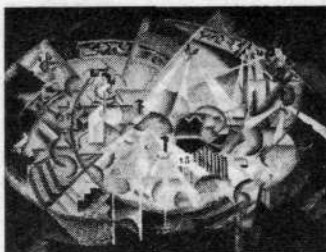
fusu'linakalk, kalksten fra karbon ved foraminiferen *Fusulina*; meget udbredt i Eur., Asien og N-Am.

fu'barik, kaldes runderfabriker efter de 6 første runer.

futu'risme (lat. *futurum* fremtid), kunstretning, skabt ca. 1909 af den ital. forf. Marinetti. **f** stillede sig i opposition til de overleverede, men omfattede m. begejstring den tekniske udvikling og stræbte polit. efter en storhedstid for Ital. I billedkunsten søgte **f** at indfange den fjerde dimension, idet den f. eks. i bevægelsesmotiver af en abstrakt kaleidoskopisk virkning søgte samtidig at give udtryk for, hvad man husker, og hvad man ser. Repr. for **f** er bl. a. italienerne Umberto Boccioni (1882-1916), Luigi Russolo (f. 1885) og Severini. (III.).

fu'turum (lat.), *gramm.*, fremtid, f. eks.: vil skrive. **f** ex'actum, forfremtid, f. eks.: ville have skrevet.

F-vitamin, fælles navn for en række umættede fede syrer, der optræder med vitaminvirkning. Mangel fremkalder hud-

Severini: Fest på Montmartre. 1913.

lidelser hos rotter, muligvis også hos mennesker.

Fyn, ældre stavemåde for Fyn.

Fyens Disconto Kasse (bank-a/s), grl. 1846; en af de første da. provinsbanker. Aktiekapital 1948: 12 mill. kr.

Fyens Stifts Sparekasse, Odense, grl. 1832, en af provinsens første sparekasser. Saml. indlån 1947: 190 mill. kr.

Fyens Stiftstidende, da. kons. dagblad (Odense), grl. 1772. Oplag 1948: 28 000, søndage 30 000.

Füger, *Heinrich Friedrich* (1751-1818), ty. maler. Har malet figurbilleder, især fremragende miniatureportrætter.

Führer, der [ˈfʏr:ʀər] (ty. føreren), titel for Hitler, opr. som partiledet, 1934 off. som ty. statsøverhoved.

fykolo'gi' (gr. *fýkos* tang + *-logi*), læren om alger.

fyalak'te'rier (gr. *fylaktérion* beskyttelsesmiddel), d. s. s. bede-remme.

fylden, skriveredskab, hvis hule skaft rummer blæk, som strømmer til pennen, der er af guld med iridiumspids. Blækket suges med et stempel el. en gummisæk op i skaftet, der kan være gennemsigtig m. synl. blækstand. (III.).

fyldespant, søv., spanter i et træskib anbragt ml. de egl. spanter.

fylding ['fýlen] (af *fyld*), *bygningstekn.*, plade, der udfylder en ramme og kun er begrænsende, mens rammen er bærende.

fyldstof, fint materiale, der sættes til en bituminøs vejbelægning for at give den større stabilitet. Også til andre tekn. prod., f. eks. gummi og formstoffer, til sættes **f**.

fyldte blomster, blomster, hvis støvbærere er omdannet til kronblade; **f**, der egl. er en misdannelse, fremelskes kunstigt og træffes f. eks. hos levkøj, rose og nellike.

Fyle (gr. *fylē* stamme), befolkningsafdeling i det gl. Grækenland; de doriske stater var delt i 3, de ioniske i 4, Athen efter Kleisthenes i 10 **f**.

Fylgja, i nord. rel. slægten's guldomme, ofte identisk m. diser el. hamingja, især tænkt i dyreskikkelse.

fykke (oldn. *fykkja*), opstille en hær i slagorden.

fykke, gl. no. landsinddeling, anses for ældre end Hårald Hærfagers reg., med særlige fylkinger, efter 1000 trængt til side af sysselinddeling. - 1919 omdøbtes de tidl. no. amter til fylker.

fykning, slagorden, hærafd.; hører til verbet *fykke*.

Fylla, i nord. og ty. rel. en frugtbarhedsgudinde.

Fyllas Banker, grøn. fiskebanker ud for Godthåb. Stort torskefiskeri.

-fyl'lisk (gr. *fyllon* blad), blad-.

fyl'lit (gr. *fyllon* blad), stærkt glinsende, glimmerrig lerskifer, mellemform ml. alm. lerskifer og glimmerskifer.

fylo- (gr. *fyllon* blad), blad-, løv-.

fylo- (gr. *fyllon* slægt), slægts-.

fyloge'nese, (*fylo-* + *-genese*), en af Haeckel 1866 givet betegn. for en organismetypens udviklingshistorie gnm. tiderne mods. det enkelte individs udvikling el. ontogenese fra æg til udvokset individ.

Fyn, Danms. trediestørste ø, grænser til Kattegat, Store-Bælt, Lundeberg Bælt, Sydfynske Øhav og Lille-Bælt, over hvilket **F** ved Lille-Bæltbroen er forb. med Jylland; 2976 km²; 338 013 indb. (1945). Fra N (Agernæs) til S (Lehnsov Pynt) ca. 67 km, fra Ø (Knudshoved) til V (Hindsgavl Odde) ca. 80 km. Indskæringer: På N-kysten Båring Vig og Odense Fjord, på østkysten Kerteminde Bugt med Kertinge Nor og Nyborg Fjord, på sydkysten Nakkebølle Fjord og Fåborg Fjord, på vestkysten Helnæs Bugt, Thybrød Vig, Føns Vig og Gømborg Fjord. Halvøer: Hindsholm, Horne Land, Helnæs og Fønsskov. Nordl. del, Sletten, er fad og skovløs, den vestl. og sydl. stærkt bakket og skovrig; Vissenbjerg (123 m), Frøbjerg Bakkerne med Frøbjerg Bavnehøj (131 m, **F**-s højeste punkt), Fynske Alper med Trebjerg (128 m) og Lerbjerg (126 m) samt Grønbanke Højderne med Grønbanke (119 m). Det øvrige **F** er småbakked el. jævnt bølgede. Kun een større å: Odense Å; største sø: Arreskov Sø. **F** er meget frugtbar. Karakteristiske træk er de mange levende hegn af tjørn, slåen, vilde roser, hassel, hyl, pil m. fl. langs veje og markskel, de mange bevarede bindingsværksgårde og de mange herregårde. (Kort se Danmark).

Fynboerne, betegn. for fig. fynske malere: Poul S. Christiansen, Peter Hansen, Johannes Larsen og Fritz Syberg.

Fünfkirchen [-xən], ty. navn på byen Pecs, Ungarn.

Fyns Hoved, nordl. punkt på Hindsholm, NØ-Fyn.

Fynske Alper, bakkeparti, SV-Fyn (128 m).

Fynske Musikanter, amatør-orkester (Odense), grl. 1907 af bl. a. komponisten Thorvald Aagaard.

Fynske Øhav, d. s. s. Sydfynske Øhav.

Fyns Social-Demokrat, da. soc.-dem. dagblad (Odense). Grl. 1896. Oplag 1948: 13 000, søndage 11 000.

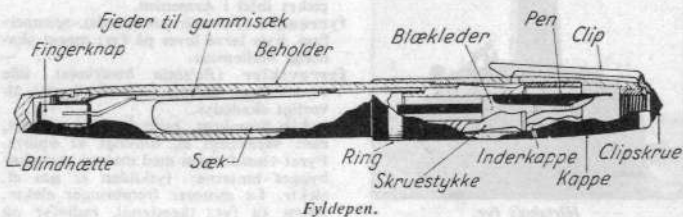
Fyns stift, da. stift, omfatter Odense og Svendborg amter; 3477 km²; 377 321 indb. (1945).

Fyns Stifts Husmandsskole ved Odense, grl. 1908, selvejende institution under De Samv. Fynske Husmandsforeninger. Under 2. Verdenskrig beslaglagt af tyskerne og anv. som Gestapo-hovedkvarter for Fyn. Blev ødelagt ved luftbombardement og brand 17. 4. 1945; nu genopbygget og taget i brug 1948. Landbrugs- og husholdningsundervisning.

Fyns Tidende, da. dagblad, Venstre; grl. 1872. Oplag 1948: 32 000, søndage 58 000.

Fyns Venstreblad, da. dagblad, radikalt; grl. 1892. Oplag 1947: 10 000.

fyr (*Pinus*), slægt af granfam., træer el. buske med knippeformede (2-5), nåleformede, flerårige blade fra spidsen af små dværggrene. Sambo, hanblomsterne ved grunden af årsskuddet, hunblomsterne (kogler) i spidsen af det nye skud. Koglerne ved modenheden i det andet år træagtige, kogleskællene har i spidsen et tykkere skjold, forsynet med navle. 90 arter, i Danm. 6, men ingen af disse er vildtvoksende, dog har skovf. (*P. silvestris*) for ca. 9000 år siden dækket

det meste af Danm. (fyfretiden) og er sidenhen blevet udryddet. Ca. 1765

indførtes den på ny og er nu en del anv. i da. skovbrug på jord af ringe kvalitet. Ældre træer giver godt grævtræ: tommer, brædder, sveller m. m. - bjergfyf (P. montana) bliver kun et lille træ el. en stor busk, men er p. gr. af sin store nøjsomhed blevet brugt i stor udstrækning ved tilplantning af heder, klitter o. l., dels i ren bevoksning (1931 47 000 ha) og dels blandet med rødgran (44 000 ha). - østrigsk fyf (P. austriaca), der er nøjsom og vindstærk, er plantet hist og her i da. skove; i mindre udstrækning gælder dette også contortafyf og banksfyf samt i tidl. tid weymouthsfyf.

fyf, *sov.*, fællesbetegn. for de til vejledning for søfarende opsatte lys samt radiof og luftf. f kendes fra oldtiden, især fra Middelhavslændene (Farostårnet ved Alexandria, Herkulestårnet ved Corufu). Lyskilden var bål af træ el. kul på tårnens top, senere tran, olie, talglys og nu gas, petroleum under tryk og elektricitet. Lyset forstærkes ved linser el.

Skovfyf.

Hals Barre fyf.

spejle. De første da. f oprettedes i 1361 ved Skagen, Anholt og Kullen, det l. spejlfyf på Christiansø 1805, det l. elektr. f tændtes 1889 på Hanstholm. I forb. med f anlægges ofte akustiske tagesignaler, nu mest luft- el. elektr. sirener samt radiof. f vises fra tårn, bygning, båke, f-skib el. lystønde. Foruden alm. f, der lyser horisonten rundt, haves 1) vinkelf. delt i vinkler med forsk. farve el. blink, 2) ledet, to el. fl. f, der holdt over et, leder i en kurslinie, 3) fisker for fiskeriet, 4) tværmærkef ved drejning i vanskeligt farvand, 5) varself ved kabler o. l., 6) signalf. ved fyfskibe og lystønder fraværelse fra station p. gr. af is. Efter lysets karakter inddeles f i 1) fast f, der viser stadigt, uforandret lys, 2) blinkf, der viser blink el. grupper af blink med regelmæssige mellemrum, 3) f med formørkelser, hvor stadigt lys regelmæssigt afbrydes af mørkeperioder el. grupper af sådanne, 4) fast f med blus viser stadigt uforandret lys afveks-

Hirtshals fyf.

lende med blus el. grupper af blus af større lysstyrke, 5) vekslende f, hvis lys i samme lysvinkel skifter farve. Da. f er normalt tændt hele året fra 1/4 time efter solnedgang til 1/4 time før solopgang, i tåge og usigtbart vejr evt. hele døgnet. f kan være forsynet med tagesignal, radiotagesignal, radiofyf og undervandssignal. (Ill. se også tavle Sømærker).

'fyraften (ty. *Feierabend*) aftefen for en helligdag, det tidspunkt, da dagsarbejdet ophører.

fyfapparat, *sov.*, lampe i et fyf med tilhørende system af linser el. spejle, urværk og glippeapparat samt farvede forsatsrunder, alt tjenende til at give hvert enkelt fyf sin bestemte fyrkarakter.

fyfbøder, specialuddannede mand, der forestår fyringen ved store kedelanlæg såsom i skibe, lokomotiver o. l.

'Fyresdal, no. dalføre i vestl. Telemark. **fyfgrav**, en i et jernbanespor anlagt forsænket grube til brug ved udrensning af lokomotivernes askesækker.

fyfrehøiden el. *focushøiden*, *sov.*, fyfapparat brændpunktshøjde over vandoverfladen; hermed kan bestemmes 1) fyrets synsvidde og 2) egen afstand fra fyret. (Se tavle Sømærker).

'Fyrisån, 72 km l. sv. vandløb gnm. Uppland og Uppsala til Mälaren.

fyfylanterne, *sov.*, beskyttende glasrum, hvori et fyfapparat er anbragt.

fyfline, kurslinie ved indsejling til havn el. gnm. snævert farvand, bestemt ved to el. fl. fyf (ledfyf, forfyf og bagfyf) holdt over et.

Fyf- og Vagervæsenet, da. statsinstitution under Marineministeriet, varetager af sikkerhedshensyn for skibsfarten al afmærkning af farvandet nær grunde og land. Materiellet består af flydende sømærker, båke, fyf, fyfskibe, lys-, fløjte- og klokkeklønder, sirener, nautofoner, radiofyf m. m. F, der ledes af fyfdirektøren, har et personale på ca. 600 mand og et årligt budget på ca. 6,5 mill. kr. **fyfrenbladhevps** (*Lo'phyrus 'pini*), bladhevps, hvis larver lever af fyfrenåle; skadelig.

fyfrenkorsnæb (*'Loxia pityopsittacus*), stor korsnæb, lever af fyfrenkogler, nordøstl. udbredelse. Strefugl, spredt ynglefugl i Danm.

fyfrelav (*E'vernia*), slægt af laver med buskformet løv, som er gentagne gange tveddelt fliget. f omfatter anselige laver, som især vokser på skovtræer.

fyfremejse (*'Parus atrica'pillus*), ligner gråmejsen, større strubeplet, nordl. udbredelse. Strefgæst i Danm.

fyfremåler (*'Bupalus pini'arius*), brunlig sommerfugl, lyspletlet. De grønlige larver på fyf. Skadelig.

fyfrenålsbad, varmt karbad, tilsat fyfrenålssekstrakt, anv. bl. a. ved gigtbekydning.

fyfrenålsolie, æteriske olier, ved vanddampdestillation udvundet af forsk. nåletræers nåle, kviste og kogler. Da. f »Daparin« fremst. af Hedelskabet. Anv. i parfume- og sæbefabr., i med. til bade og inhalation. f forfalskes ofte med terpentinolie.

fyfrenperioden, vegetationsperiode i ældste del af Danm.s alluvium. Skovfyfren var vigtigste skovtræ. f falder sammen med fastlandstiden, Ancylussoen i nuværende Østersøegn.

fyfrensfinder (*Den'drolimus 'pini*), brunlig spinder, larverne æder fyfrenåle; skadelig.

fyfrettyve ridders dag, 9. marts. Minde-dag for 40 martyrer, der 320 e. Kr. blev pisket ihjel i Armenien.

fyfregule (*Pa'nolis pini'perda*), sommerfugl, hvis larve lever på fyf; meget skadelig; Mellemeur.

fyfrevikler (*Re'tinia buoli'ana*), lille sommerfugl, larven i fyfrenknopper; alvorligt skadedyr.

fyfrikib forankres, hvor fyf er ønskeligt, men vanskeligt el. umuligt at opføre. Fyret vises fra een med masten sammenbygget lanterne; lyskilden er gas el. elektr. f-s motorer frembringer elektr. strøm til fyf, tagesignal, radiofyf og

undervandstagesignal; ofte er f udstyret med fremdrivningsmaskineri, da sprængning af ankerkæden kan finde sted. f er altid rødmaled, da. med et hvidt kors med stationens navn i den vandrette hvide stribe. Fra f holdes udkig efter søulykker, og der foretages meteor. og hydrogr. observationer. Da der i et for anker svajende f ikke kan indlægges faste fyfvinkler, og f tillige indtrædes under isforhold, foretraktes skibsfarten faste fyf. Det l. f udlagdes 1732 ud for Themsens (North Sand), de l. da. f var Lodsgalieten på Ejderen 1815 og Læso Trindel 1829. (Ill. se tavle Sømærker).

fyfstrbækker, der rigsumiddelbare bispe i det tyske kejserrige.

fyfste (egl. den første, smlg. lat. *princeps*), i fl. lande titel for enkelte højeidelige familier; alm. betegn. f. monarkiske stats-overhoveder og deres familie.

fyfstenat, opr. et virkelig bæret værdighedstegn, senere i udenlandsk heraldik en art rangkrone.

fyfstenen el. *Janelen*, det til gejstlig el. verdslig fyrste forlænde territorium. I Danm. var Sønderjylland i middelalderen til stadighed et f, andre landsdele var det i kortere el. længere tidsrum.

'Fürstenberg [-bærj], *Pontus* (1827-1902), sv. købmand og mæcen; testamenterede sin kunstsamling til Göteborgs museum.

Fyfstenvalde [fyfstan'valde], ty. by i Brandenburg, SØ f. Berlin; 29 000 indb. (1939). Maskinindustri.

fyfsteret, reglerne om de regerende fyrstehuses og den højere adels familie- og arveret.

fyfstat (i *Indien*). Ved englændernes erobring af Indien forblev store områder under de opr. dynastiers herredømme. Ved overenskomster med englænderne stillede fyrsterne sig under brit. overhøjhed, men bevarede selvstyre i andre anliggender. fernes antal var 1947: 562, hvoraf ca. 100 af bet. størrelse; vigtigst: Hyderåbad, Mysore, Travancore og Kashmir. Ved Brit. Indiens deling 15. 8. 1947 og overgang til selvstændige dominions, Hindustån og Pakistån, sluttede hver af f sig til en af de to dominions, Hyderåbad dog først efter kr. 1948. Langvarige uroligheder opstod bl. a. i Kashmir, hvis muhammedanske befolkning ønskede tilslutning til Pakistån, medens fyrsten, en hindu, sluttede sig til Hindustån.

Fyfst Igor, opera af Borodin (St. Petersburg 1890).

fyfsvamp el. *tøndersvamp* (*Po'lyperus fo'mens'arius*), art af poresvampfam., en på bøg alm. snyltesvamp med brun-gråt, 15-40 cm stort, hovformet frugtlegete. f har p. gr. af det bløde, skindagtige indre, fra stenalderen til tændstikkerens fremkomst, været brugt som tøndere. (Ill. se farvetavle Svampe).

Fürth [fyrt], ty. by i Bayern, nær Nürnberg; 82 000 indb. (1939). Letindustri.

fyftrøj, redskab til ildtændning, simplest ved gnidning af 2 stykker tørt træ, bedre ved at slå gnister med stål og flint og tænde fyfsvamp. Nyere f med stål og særlig tændstift tænder brændbare dampe el. luftarter; hertil anv. også f med elektr. opvarmet glødetråd el. platin-svamp (kemisk f).

fyfstårn, *sov.*, tårn af sten el. jern, hvorfra fyf vises.

Fyftårnet og Bivognen, da. filmkomiker-par. Den lange tynde »Fyf« og den lille tykke »Bio« lanceredes som komik par 1919 af Lau Lauritzen sen. - Skuespilleren Carl Schenstrøm fra fra starten Fyftårnet, mens cirkuskloven Holger (Miehe-)Madsen siden 1921 levendegjorde Bivognen. Forsøgene på efter Lau Lauritzens og senere også efter Schenstrøms død at genoplive det internat. kendte par er mislykket.

fyfvinkel, *sov.*, grøn, hvid el. rød vinkel i et vinkelfyf (se fyf).

fyfværker (ty. *Feuerwerker*, egl. den, som forestår et fyfværk (gl. ord for bombardement)), underofficersgrad i det da. artilleri før 1867.

fyfværker'eri el. *pyroteknik*. Artikler ved ved forbrænding frembringende lys-, farve-

el. lydeffekter. Alm. f-sager består af et pulver (satsen) indesluttet i et papir- el. paphylster. Satsen er en blanding af brændbare, iltafgivende og flammefarvende stoffer. Som brændbare bestanddele anv. bl. a. kul og svovl samt evt. shellak, idet dette sinker forbrændingen; som iltningmiddel kan bruges kaliumnitrat el. kaliumkarbonat, og som flammefarvende stoffer benyttes bl. a. strontiumsulfat (rød), natriumsulfat (gul) og bariumsulfat (grøn). Tilsættes yderligere en blanding af kaliumnitrat og kalium-pikrat, udsender f en hislende lyd ved affyringen.

fys- (gr. *fysis* natur), natur-, legems-
fys'isk (gr. *fysis* natur), 1) opr. alle naturvidenskaber, hvoraf efterhånden udskiltes *biologi*, *kemi* og *astronomi* og senere *geofysik* og *meteorologi*, således at f nu omfatter læren om de naturlove, der behersker den uorg. natur, samt om stoffernes egenskaber og inderste opbygning. Grænsen ml. f og andre naturvidenskaber er ikke skarp, og grænseområderne behandles i særlige videnskaber som *fysisk kemi*, *astrofysik* og *biofysik*. f er grundvidenskab for de øvrige naturvidenskaber, ikke blot fordi alle uorg. naturfænomener er betinget af de fys. naturlove, men også fordi f har skaffet en række instrumenter til iagttagelse og måling. f danner tillige grundlaget for den moderne teknik; i mere tidl. iders praktiske opfindelser foregik uafhængigt af f og ofte før de fys. love var kendt (f. eks. kikkert, dampmaskine), er nutidens teknik og især elektroteknik helt baseret på en forudgående udforskning af naturlovene. f deles fra gl. tid i seks hovedafsnit: mekanik, akustik (lydlære), varmelære, elektricitet, magnetisme og optik (lyslære), hvoraf de tre første omhandler mek. og de tre sidste elektr. fænomener. f's historie går tilbage til den gr. oldtid, hvor der dog kun opnåedes enkelte resultater som Arkimedes' love for opdrift i vædske og for vægtstænger, medens filosofiske betragtninger som Demokritos's atomlære og Aristoteles's skrifter var uden større værdi, da de ikke var baseret på forsøg. De sidste virkede tværtimod p. gr. af Aristoteles's autoritet henhørende på udviklingen gnm. hele middelalderen. f i moderne forstand grundlagdes først i Renæssancen, især ved Galileis indførelse af eksperimenter og målinger, og fortsattes i 17. årh. på alle f-s områder ved grundlæggende arbejder af Newton, Huygens, Rømer og Torricelli i mekanik og optik og af Gilbert for elektr. og magnetisme. I 18. årh. skete kun en gradvis udvikling, ml. med 19. årh. fik f en stærk opblomstring, især ved opdagelser i elektricitetslæren af Volta, Ørsted og Faraday, men også i optik, hvor Young og Fresnels arbejder påviste lysets bølgenatur, samt i varmelæren med opstillingen af energisættningen og med udviklingen af den kinetiske varmeteor. Det 20. årh. har bragt en rivende udvikling af den helt nye atomfysik, der har givet indblik i atomernes bygning og realiseret grundstofomdannelser og frigørelse af atomenergi. 2) legemsbeskaffenhed, styrke.

fysikalisme (gr. *fysis* natur), *filos.*, en af O. Neurath, R. Carnap og C. G. Hempel udførelt opfattelse, hvorefter ethvert virkelighedsudsagn kan formuleres på en sådan måde, at det bliver intersubjektivt verificerbart; spec. at udsagn om psykiske oplevelser (psyk. fænomener) formuleres »behavioristisk« som udsagn om det oplevende individs adfærd.

fysikologisk gudsbevis, slutning fra verdens hensigtsmæssighed til et fornuftvæsen som skaber af den.

fysikus (lat. af gr. *fysis* natur, egl: naturkyndig), for 1914 betegn. for en overordnet embedslæge; nu afløst af amtslæge.

fysio- (gr. *fysis* natur), natur-, legems-
fysio'ge'ne plantesygdomme (*fysio-* + *-gen*), sygdomme der skyldes fys.-kem. påvirkning: mangel el. overskud på

varme, lys, vand el. næringsstof, ligesom giftstof og mek. påvirkning.

fysiogno'mi' (gr. *fysis* natur + *gignōskein* lære at kende), genstands, især menneskes, særlige udseende, navnlig som udtryk for dets karakter.

fysiogno'mik, kunsten at tyde et menneskes karakter ud fra dets mere konstante ansigtstræk.

fysio'kra'ter (gr. *fysis* natur + *kratos* magt), tilhængere af fr. nationaløkon. skole, grl. i midten af 18. årh. af lægen Quesnay. f fremhævede landbruget som det samfundsmæssigt set eneste produktive erhverv og anbefalede derfor skat alene på udbyttet af jorden (impôt unique). Var i øvr. en forløber for liberalismen gnm. hævdede af frihandel m. m. (*laissez faire, laissez passer!*)

fysiolo'gi' (*fysio-* + *-logi*), den videnskab, der behandler organismernes livsfunktioner. f er i nyere tid delt op i en række underdiscipliner, som plantef, zoof, elektro, histof, arbejdsf m. fl. En gren af f, biokemien, optræder som selvstændig videnskab, delvis med samme emne som f. Milepæle i f's historie er Harveys opdagelse af blodkredsløbet (1628). LaVoisiers undersøgelser over stofskiftet (1789), Claude Bernards arbejder omkr. 1860. Herefter påbegynder f en rivende udvikling, der stadig foregår.

fysio'logisk kemi, d. s. s. *biokemi*.
fysio'logisk psykolo'gi', psyk. retning, der især undersøger sammenhængen ml. fysiol. processer og oplevelser og søger at forklare de sidste ud fra de første.

fysio'logisk saltopløsning, 0,9% opl. af NaCl, der har samme osmotiske tryk som blodet. *Ringers opl.*, *Lockes opl.*, *Tyroses opl.* o. a. indeholder salte og andre stoffer i sådanne koncentrationer, at opløsningerne mest muligt har samme fysiske egenskaber som plasma og derfor delvis kan erstatte det. Anv. meget efter operationer for at tilføre patienten vædske.

fysiotera'pi' el. *fysisk terapi*, behandling af sygdomme med forsk. ydre, fysiske midler.

fys'isk, 1) hvad der vedr. fysikken el. hviler på dens love; 2) materiel, stofflig, håndgribelig. f umulighed, hvad der strider mod naturlovene.

fysisk alder (fa), et inddelingsprincip særlig anv. ved idrætskonkurrence for børn. Udregnes af højdealder (ha) (d. v. s. den alder individets højde svarer til), vægtalder (va) og levealder (la), der tæller dobbelt;

$$fa = \frac{2 \times la + ha + va}{4}$$

Indført af nordmanden Carl Schiøtz.
fysisk geografi omfatter geomorfologi, oceanografi, hydrografi og klimatologi.

fysisk kemi, læren om de kem. processers fys. grundlag. Den omfatter derfor bl. a. termodynamik, reaktionskinetik, elektrokemi, kolloid- og kapillar-kemi, affinitetslære, kinetisk varmeteor og læren om blandingers og opløsningers fys. forhold.

fysiu'rgi' (*fys-* + *-urgi*) el. *fysisk medicin*, lægeligt speciale, hovedsagelig karakteriseret ved anv. af fys. metoder til diagnose og behandling. f beskæftiger sig med en række sygdomme i bevægelses-systemet, d. v. s. knogler, led, muskler, sener, desuden holdningsfejl, gangforstyrrelser og følger efter visse nervesygdomme. f-s behandlingsmetoder er massage, sygegymnastik, elektr. behandling, varmebehandling, bade og lysbade; fysiu'rg. lægespecialist i f.
fysio- (gr. *fysis* blæsen, opustethed), opustet; med luftansamlinger.

fysostig'mi' (*fysostigma* kalabarbønne) d. s. s. *eserin*.
fysosto'me (gr. *fysis* blære + *stoma* mund) kaldes fisk m. forb. ml. svømmeblære og tarm.

Füssli, Heinrich (1741–1825), schw. maler og kunstsribent. Virksom i Engl. Har malet fantasifulde figurbilleder, bl. a. med motiver fra Shakespeare.

Fyt, Jan, se Fijt.

-fyf (gr. *fyton* plante), plante-.

fy'tase (gr. *fyton* plante), enzym, der

spalter fyfin i inosit og fosforsyre. Forekommer i kornarterne.

fy'ti'n (gr. *fyton* plante), syre, der er en forb. ml. inosit og fosforsyre. Forekommer i kornarterne. Spaltes af fyfase.

fytfinsforsyre, en kompleks fosforforb., der forekommer i kornarterne, og som ikke kan opuges i tarmen. Trods højt fosforindhold kan kornarterne og deraf fremstillet brød o. l. derfor alligevel være utilstrækkelige fosforkilder. Nogle kornarter, særlig hvede og byg, indeholder dog tillige enzymet fyfase, der kan spalte f, så fosforet bliver tilgængeligt.

fyto- (gr. *fyton* plante), plante-.

fyto'ge'ne (*fyto-* + *-gen'*) kaldes bjergarter, der dannes af planterester (tørv, kul o. a.).

fytopalæontolo'gi' (*fyto-* + *p.*), den gren af palæontologien, der omhandler udede planter.

fytoplankton (*fyto-* + *plankton*), den plantiske del af planktonet, f. eks. kisel-, grøn- el. furealger. Danner ernæringen i havet.

fytoste'ri'n (*fyto-* + gr. *stereos* stiv), plante-kolesterin, nær beslægtet med kolesterin, forekommer i mange plantefrø og i olien heraf.

fz., mus., fork. for *forzando* el. *forzato*.
fæ (oldn. *fē*), husdyr, hornkvæg osv. Da kvæg opr. var eneste ejendom og betalingsmiddel, fik fæ meget tidligt den alm. bet. gods, ejendele. Man skelnede opr. ml. gående (el. levende) og liggende fæ. Hertil hører sammensætn. fælle og fæled.

fæces [fæ:səs] (lat: bundfald), d. s. s. ekskrementer.

Fædra, lat. stavemåde f. Faidra.

Fædrelandet, 1) da. avis, grl. 1834 som liberalt uegblad af C. N. David og Johs. Hage. 1839 dagblad under de unge Nationalliberaleres ledelse, fra 1841 red. af Ploug og Gjødvad, gik ind for Ejdergrænse, fri forfatn., skandinavisme; i skarp konflikt med censuren i 1840erne. Trængtes fra 1851 noget tilbage af »Dagbladet«. Efter 1870 skarpt mod socialisterne og Venstre; efter tilbagegang uvælg Ploug F 1881; gik ind 1882; 2) da. nationalsocialistisk dagblad, 1939–45, 1940–45 under redaktion af Helge Bangsted. F modtog bet. ty. tilskud. F-s redaktion stormedes d. 5. 1945 og maskiner og inventar overtoges af bladene »Information« og »Morgenbladet».

Fædrelandets Forsvar el. *Den frivillige Selvsbeskattung til Forsvarets Fremme*, forening, stiftet 1884, der på få år samlede 1,5 mill. kr. til gavn for Kbh.s landfæstning. 1886 overtog staten opgaven, regnskabet sluttede 1897.

Fædrus, Gajus Julius (1. årh. e. Kr.), rom. fabeldigtner. Kernen i hans digtning, der kun kendes i udvalgte, er Æsops fabler. Aktuelle hentydninger i fablerne bragte ham i konflikt m. magthaverne.

fæ dor, frænder dor, *selv dor man også; eet ved jeg, som aldrig dor: dom over hver en død*, citat fra »Håvamål«.

Fægte-Forbund, Dansk (fork. DFF), grl. 1907. 1948: 893 aktive, 110 passive medl.

fægtning, 1) tvekamp med blanke våben efter særl. regler for forsvar og angreb. Dyrkes idrætsmæssigt som kårde-, fleuret- og sabelfæ, som bajonetf; 2) fællesnavn for striden ml. hærstyrker, dog tiest brugt om sammenstød ml. mindre styrker. Større kamp kaldes slag.

fægtningsskydning, skydning i marken under virkelighedsnære forhold for at øve soldater i skydevåbnens brug.

fæhår, hårene af køer og kalve, klippes om efteråret, el. fås fra garverierne, hvor hårene løses i kaalkbad. Anv. som stoppemateriale, til groft filt el. spindes sammen med andre taver til garn (til plaider, tæpper, ulddug osv.). Under 2. Verdenskrig benyttedes f behandler på særlig måde i enh. til en da. opfindelse som spindemateriale for garn til herrehabitter.

fæ'ka'lier (lat. *fæces* bundfald), ekskrementer.

fælde, redskab til fangst, navnlig af rov-vildt.

fældning, 1) kem. proces, hvorved en opløst ion el. et opløst stof udskilles som

bundfald. f af proteinstoffer foretages ofte ved kogning, hvorved de omdannes således, at de bliver uopløselige, el. ved tilsætning af et salt, idet de kan være uopløselige i den dannede saltopløsning. f anv. såvel i syntetisk som i analytisk kemi, ligesom i tekn.; 2) zool., proces, hvorved fjerdragten og pelsen skiftes hos fugle og pattedyr. Forsørg som oftest reglm. 2 gange om året, forår og efterår. Hos nogle fugle findes kun efterårs-f., medens farveskifte om foråret fremkommer ved bræm-f., ved hvilken fjerenes kanter stødes af.

fælg, den ydre ringformede del af et hjul. **fælled** (egl.: kvægland), i jordfællesskabets tid den del af landsbyens jord, som henlåt til fællesgræsning for kreaturerne.

fælledmødet 5. 5. 1872, arbejderdemonstration på Kbh.s fælled. Sammenkaldt af Louis Pio; da Pio erklærede at ville trods politiets forbud mod mødet, blev han arresteret aftenen før, og de fremmødte arbejdere splittedes ved indhug af husarer og politi.

Fælledparken, kbh. park, anl. fra 1909 på tidl. Øster- og Blegdamsfæled. Ved F idrætspark m. fodboldbaner, stadion m. m. I alt 77,5 ha. F anvendes hypp. til store polit. møder (arbejderpartierne 1. maj) og til folkekoncerter.

fællesantenne, antenneanlæg for samtidig tilslutning af fl. radiomodtagere.

fællesbagerier, kooperative bagerier. 1947 fandtes i Danm. 41 f med en omsætning på 30 mill. kr., tilsluttet Det Koop. Fællesforbund.

fællesbillet, omstigningsbillet ml. DSBs S-bane i Kbh. og Kbh.s Sporveje; gælder 1 time.

fællesbo, hvad ægtefæller ejer i fællesskab. Udenfor falder, hvad der ved ægtepagt el. trediemands viljesbestemmelse er gjort til særere. For personl. rettigheder som forfatterret, kunstnerret gælder særlige regler.

fællesbogsamling, bogsamling, der ejes el. støttes af sognebiblioteker. Administreres af et centralbibliotek og cirkulerer v. hj. af bogbil.

fællesje, d. s. s. sameje.

Fællesforeningen for Danmarks

Brugsforening (fork. FDB), grl. 1896 ved sammenslutning af en 1884 for Øerne og en 1888 for Jyll. oprettet fællesforening. Næsten alle Danms ca. 2000 brugsf. er tilsl. F., som endv. driver en række fabriksvirksomheder (tekstil, margarine, chokolade, tobak m. m.) og Det Danske Forlag, udgiver bladet »Samvirke«, driver Andelsskolen ved Middelfart m. m. Formålet er at foretage fællesindkøb og -produktion for brugsf. o. a. andelsforetagender og i øvr. bistå disse. Den saml. årl. omsætn. er omkr. 200 mill. kr.; de tilsluttede brugsfs samlede detailomsætn. andrager omkr. 400 mill. kr.

fællesforfatning, forfatning, som gælder for fl. lande, som i øvr. har selvst. forfatn. (f. eks. de da. forfatningslove af 26. 7. 1854, 2. 10. 1855 for Danm., Sønderjyll. og Holsten) og 18. 11. 1863 (Novemberforfatningen, for Danm. og Sønderjyll.).

Fælles-Frimurer-Orden, Den Universelle, da. navn på frimurerordenen Le Droit Humain.

fællesklasse indførtes 1934 på DSB til aflossing af den daværende 3. klasse. f har omtrent samme udstyr som den tidl. 2. kl., medens prisen og antallet af siddepladser pr. kupé svarer til den fhv. 3. kl. - 2. og 1. kl. blev samtidig slået sammen til en 1. kl. med udstyr og pladsantal som den tidl. 2. kl.

Fælleskommunale Udligningsfond, oprettet v. lov af 14. 4. 1937 for at tilvejebringe større lighed i den kommunale beskatning; f tilskylder kommunerne beløb, der tilvejebringes efter en ensartet beskatn. over hele landet. Herved kan den komm. beskatn. nedsættes, og da kommunerne med de største udgifter får størst tilskud, vil dette sige, at i komm. med størst egenkomm. beskatning vil denne kunne nedsættes mere end den fælleskomm. beskatning andrager. Fondens indtægter og udg. i 1946/47 udgjorde:

Indtægter:	
Ejendomsskatter	45 mill. kr.
Indkomstskat	154 — —
Formueskat	12 — —
Andre indtægter	27 — —
	<hr/>
	238 mill. kr.

Udgifter:	
Tilskud til:	
Sociale udgifter	58 mill. kr.
Skoleudgifter	21 — —
Medicinaludgifter	41 — —
Politiudgifter	57 — —
Andre udgifter	25 — —
	<hr/>
	202 mill. kr.

fælleskøn, gramm. betegn. for de i rigsd. sammenfaldne genera maskulinum og femininum.

fælleslærerråd findes 1) ved ethvert kommunalt skolevæsen bestående af samtlige dets lærere. Beskæftiger sig bl. a. med skole- og undervisningsplan, ordensreglement og barns erhvervsægsige arbejde; 2) ved Kbh.s kommunale skolevæsen bestående af 3 inspektør-, 3 lærer- og 3 lærerinderepr. med et større arbejdsområde (bl. a. autorisering af lærebøger).

fællesmejeri, gl. betegn. for mejeri i privat drift, men med fl. leverandører.

fællesnavn, gramm., d. s. s. appellativ.

fællesnævner, mat., for en række brøker er et tal, hvori alle brøkernes nævner går op. Hver af brøkerne kan da forlænges således, at dens nævner bliver f.

Fællesorganisationen af Almennyttige Danske Boligselskaber, grl. 1919, har til formål at samle de offentl. anerkendte sociale boligselskaber til fællesarbejde. Tilsluttet Det Kooperative Fællesforbund.

fællesparceller, forsøgstekn. betegn. for de jordstykker inden for samme dyrkningsforsøg, der behandles ens.

Fællesrepræsentation, Den Danske Handelsstands, grl. 1883 som den øverste organisation af da. engroshandel. F-s plenarforsamling, de såkaldte handelsmøder, består af 50 delegerede, hvoraf 20 fra Grosserer-Societetet i Kbh. og 30 fra organisationer under Provins-handelskammeret. Et forretningsudvalg på 9 medl. (3 fra Kbh., 6 fra prov.), med form. for Grosserer-Societetet som form., varetager F-s løbende opgaver.

Fællesrepræsentationen for Dansk Håndværk og Industri, grl. 1879, har til formål at virke for industriens og håndværkets interesser, dog bortset fra forholdet til arbejderorganisationerne, der varetages af Dansk Arbejdsgiverforening. Antal tilsluttede foreninger 1948: 468; antal medl. 53 163.

fællesskole, skole, hvor drenge og piger undervises sammen. Af praktiske grunde alm. på landet, men (bl. a. i Danm.) ikke i byerne.

fælles testamente, testamente oprettet af fl. personer (i reglen ægtefæller) i fællesskab. Er hyppigt gensidigt.

fællestid, d. s. s. zonetid.

fællig (glda. *fæ* kvæg, *ejendom* + *lag* (sammen)lægning), i ældre ret et formuefællesskab, som enten var stiftet ved aftale el. indtrådte i h. t. loven. Således bestod der i gl. da. ret et f ml. mand og hustru og deres børn — undertiden også sviger- og stiefbørn — hvorved f. eks. børnenes erhvervelser kom hele denne kreds af personer til gode.

Fælsted Kog, sydøstl. del af Nissum Fjord. Inddæmmet søareal (13,9 km²). Torlægning forsøgt 1869, opgivet 1885.

Fæmo, tidl. stavemåde for Femø.

fændrik [fæn'djrek] (af ty. *Fähn-fane*-), i middelalderen fanebæreren, senere officer i et kompagni, således stadig anv. i Sv., af brug i Danm.

fæng hul, ved forladevåben den kanal, gnm. hvilken ilden fra tændmidlet forplanter sig ind til krudtladningen og tænder denne.

fænghætte, i et skydevåben en lille hætte af metalblik, i hvis bund der er anbragt en tændsats, der kan eksplodere ved et slag af hanen el. slagstiften.

fængkrudt, fint krudt, som på ældre

tidens skydevåben hældtes i fænghullet og tjente til at antænde ladningen.

fænggrør, antændelsesmiddel, der tidl. anv. til at antænde ladningen i skyts. Nu anv. mest tændpatroner, hvor ilden frembringes ved slag af et særligt slag-apparat mod en fænghætte.

fængselsarbejde, fangerens arbejde i straffetiden. Beskæftigelsen med arbejde finder sted p. gr. af den opdragende bet. og for statens regning. Der tillægges fangerne arbejdspenge for det udførte arbejde.

Fængselshjælpen, privat da. forening, grl. 1902. Dens midler tilvejebringes v. bidrag fra det offentl. og fra private. Yder forsorg til personer, der er kommet i konflikt med straffeloven, evt. også til sådanne familier. I adsk. tilf. frafalder påtale af forbyrdselser på beting. af, at påg. undergives F-s tilsyn, ligesom der ved prøvelsadelser kan anordnes et tilsv. tilsyn.

Fængselsnævnet, oprettet ved Lov om Ikrafttræden af Borgerlig Straffelov m. m. af 15. 4. 1930. Består af en dommer (formand), dir. for fængselsvæsenet, en psykiater samt en el. fl. personer, der deltager i forsorgsarbejdet for unge personer el. losladede fanger. Træffer afgørelse i forsk. spørgsmål om loslædelse m. m.

fængselsvæsen. I middelalderen anv. frihedsstraf kun i ringe udstrækning, idet de alm. strafarter var livs- og legemsstraf. Fængsel anv. derfor især t. personer, som ventede på deres straf. I 16. årh. begyndte man at anv. fængselsstraf, og efterhånden kom den til at spille en meget bet. rolle. Fængslerne var meget inhumane, og fangerens arbejdskraft udnyttedes i stor udstrækn. t. økon. formål. I oplysnings-tiden trængte den opfattelse frem, at formålet med fængselsstraffen var at forbedre fangerne, og siden er f blevet genstand for dybtgående reformer. Inden for f har man i nyere tid snart ment, at det mest formålstjenlige system var det såk. solitary-system (hvor fangerne holdes afsondrede fra hinanden i enkeltceller) el. Philadelphia-systemet (celle-system med påvirkning og opdragelse af fangerne), snart at det såk. Auburn-system, hvor fangerne opholder sig i celler om natten og om dagen beskæftiges på arbejdsale, førte til de bedste resultater. I nutiden anv. i reglen en kombination af de to systemer. Det progressive system er en ordning, hvor fangerne under straf udståelsen rykker op fra strengere klasser til mildere. Særl. foranstaltn. anv. over for unge forbyrdsere under det såk. Borstal-system, forbigledet for det da. ungdomsfængsel. Også andre særl. grupper af lovovertrædere som psykopater, vaneforbrydere, mentalt defekte, er i nutiden i adsk. tilf. undergivet særbehandling.

Straffeloven af 1930 kender af *frihedsstraffe*: fængsel, der i reglen idømmes fra 30 dage til 16 år el. på livstid; hæfte, i reglen fra 7 dage til 2 år; ungdomsfængsel, der anv., hvor fængselsstraf er forskyldt af lovovertrædere i alderen 15-21 år, men hvor varige opdragende og uddannende foranstaltninger skønnes formålstjenlige; psykopatfængsel, der ligeledes træder ist. f. fængsel, over for psykopater, der må anses for egnede til påvirkning gnm. straf; *arbejdshus* over for visse i det hele ikke særlig farlige vaneforbrydere, samt *sikkerhedsforvaring* over for erhvervs- og vanemæssige forbyrdsere af farlig karakter. I de sidste tilf. er der ikke i dommen fastsat noget maksimum for anbringelsens varighed; men i straffeloven er foreskrevet visse tidsrum, efter hvilke den påg. enten skal loslades el. spørgsm. om hans fortsatte forbliven i anstalten skal tages op til overvejelse. Inden for *hær* og *søværn* idømmes og udstås fængselsstraf efter den borgerl. straffelovgivnings regler.

Uden for det egl. f falder *psykopatforvaringsanstalter* og a. anst. t. anbringelse af personer, der af hensyn t. samfundets sikkerhed må tages i forvaring, men som enten er frifundt som utilregnelige el. på hvem straf skønnes uanvendelig.

fæn'nik (egl: lille fane), i 15.-17. årh. hærens mindste administrative led, 100-500 mand, ført af en kaptajn.

fæno- (fr. *fainesthai* vise sig), vedr. forekomst, fremtræden, tilsynskomst.

fænolo'gi' (*fæno- + -logi*), læren om de periodiske fænomeners indtræden hos dyr og planter, f. eks. trækfluglens ankomst, løvspring, løvfald osv.

fæno'me'n (gr. *fainomenon* det som viser sig), fremtoning, foretelse, fremtrædelsesform; ting som den fremtræder for os, mods. Ding an sich.

fæno'me'na'l, egl: som hører til et fænomen; i daglig tale: overordentlig, forbausende.

fæno'mena'lisme, filos. opfattelse af, hvilken a) alt eksisterende er fænomener, b) vi kun kan erkende fænomener, men ikke Ding an sich.

fæno'menolo'gi' (*fæno'men + -logi*), fænomenlære, 1) beskrivelse af foreliggende fænomener uden forsøg på forklaring; 2) hos Hegel læren om verdensåndens fremtræden el. udvikling; 3) hos Husserl analyse af alt oplevelsesmæssigt givet.

fænotype (*fæno- + type*), d. s. s. fremtogningspræg. Mods. genotype.

Fänrik Ståls sägner [-sägnor] (sv. *sägen* beretning), Finl.s nationalepos, forf. af J. L. Runeberg; 1.-2., udg. 1848-60 (da. overs. 1927).

Fæno, frugtbar ø i Lille-Bælt ud for Kolding Fjord; 4 km²; 77 indb. (1945).

Fæns Sund, farvand ml. Fæno og Fyn; 35 m dybt.

Færder fyr [f'ardar], indsejlingsfyr på vestsiden af Oslofjordens munding. Opført 1857; 43 m højt. Radiopejlestation.

færdselsbind, armbind, der over for færdslen tilkendegiver, at bæreren er blind el. døv m. v.

færdselspoliti, afd. af rigspolitiet, der overvåger overholdelsen af færdsels- og motorloven.

færdselsregulering i Danm. sker ved ensartede love og bestemmelser om færdslen og overvåger overholdelse af færdselsreglerne. Vejmyndighederne udfører de vejtekn. foranstaltninger (se ill.; som advarselstegn anv. internat. vedtagne figurer), anlæg af rundkørsler, parkeringspladser osv. Justitsministeriets udvalg virker bl. a. for færdselspropaganda, for øget kendskab til og respekt for færdselsreglerne. Færdselsproblemerne i de større byer — især Kbh. — kan nødvendiggøre særlige foranstaltninger (lyskurve, ensrettet færdsel m. m.).

Færdselsbind, gult med sorte pletter.

færdselsret, retten til at færdes på et bestemt sted. Over privat grund haves f kun i h. t. særlig adgang. If. naturfredningsloven af 7. 5. 1937 har almenheden ret til færdsel til føds på strandbredder, der er blottede for græsbevækst og ikke for 1916 var inddraget under have el. erhvervsvirksomhed.

færdselstælling, statistisk undersøgelse af antal personer, cykler, biler osv. på gader og veje til brug ved byplanlægning, trafikplanlægning m. m.

færge, spec. bygget fartøj, hvormed personer, automobiler, jernbanevogne m. m. kan føres over en flod, et bælt el. lign.

færgestationer, banegårde, udstyret m. særl. anlæg som færgelejer, færgekapper m. v. til ekspedition af jernbanefærger.

Færgestromen, renden ml. Masned-sund og Kalvestrom.

færgesænet. Ved udstedelse af færgeprivilegier, der gav eneret med forpligtelser, søgte man allerede tidl. at sikre overfartsforholdene ved Danm.s bælt og

Færdselsstavler

blaa rød sort

sunde. Fra 1807 var færge- og sundstederne underlagt generalpostamtet, der indsatte postjagter ml. Korsør og Nyborg og fra 1828 et dampskib. Senere blev de vigtigste færgeruter overtaget af DSB, der anv. store moderne tre-sporede motor-jernbanefærger ved Store-Bælt, og mindre damp- og motorfærger ved andre overfarter. Den første da. jernbanef. oprettedes 1872 ml. Fredericia-Strib. Mange færgeruter er nu erstattet med broer, men der findes stadig et stort antal stats- og private færgeruter i det da. ørige. Egernsund ved Gråsten befares af Danm.s eneste kædetræksfærge.

færing (egl: fireåring, d. v. s. båd m. 4 årer) el. *færingerbåd*, let klinkbygget båd, spids i enderne og med løftet agter- og forstævne.

færingehavne, havne på Grønland, der er åbne for da. (spec. færøske) fiskere; i alt 4. Den ældste ligger i sydl. del af Godthåb-distrikt.

fæ'rt, den lugt, der står af vildtet el. af dattes spor.

Færs Bank, da. navn på Føroyabanki.

Færøerne, færøsk *Føroyar* [f'ørjar], øgruppe (18 øer) i Atlanterhavet, omtrent midt ml. Skotl. og Isl., omkr. 62° n. br. og 7° v. l.; 1398,9 km²; 29 178 indb. (1945); fra 1948 selvstyrende folkesamfund i det danske rige. Hovedstad: Tórshavn. Største øer: Streymoy, Eysturoy, Vágur, Suðuroy og Sandoy. - *Naturforhold*. F er opstået ved vulkanvirksomhed i tertiærtiden og er opbygget af vandrette el. svagt skrånede 10-30 m tykke basaltlag, adskilte ved ca. 1 m tykke lag af rødlig tuf. De er rester af et større og mere sammenhængende vulkanlandskab, som under istiden af gletscherdale blev opdelt i øer og landskaber. Klippegrun-

den dækkes de fleste steder af et tyndt morænelag el. af tørvejord. Ud mod det åbne hav dannes kysten af indtil 700 m h. lodrette fuglefelde. Ind mod sunde og dale veksler lodrette basaltvægge (hamrer) trappemæssigt med græs- og lyngklædte skråninger (lier). - *Klimaet* præges af den varme Golfstrøm. Tórshavn: jan. 3,3°, marts 3,1°, juli 10,8°; årlig nedbør 150 cm, fordelt på 275 dage. *Træer* findes kun plantet i beskyttede haver og enkelte plantager, bl. a. ved Tórshavn. - *Dyreliv*. Oprindelige landhvirveldyr mangler. Mus og rotter er indslæbt, polartharer indført. Mus og harer har udviklet sig til særlige racer. Fuglelivet er særdeles rigt, bl. a. alke, lomvie, lunde (søpapegoje) og sule. Gejrfuglen formodes udryddet på F omkr. 1810. - *Befolkning og kultur*. Færinger, der overv. nedstammer fra no. udvandrere, udgør en egen nation, der taler færøsk. Gnm. mundtlig overlevering er en mængde gl. kvad blevet bevaret, indtil de fra slutn. af 18. årh. blev nedskrevet. I midten af 19. årh. skabte Hammershaimb det moderne fær. skriftsprog. Da. læres i skolerne og forstås af de fleste. De mindste folkeskoler betjenes af vandrelærere. I Tórshavn findes gymnasium, realskole, navigationskole, folkehøjskole og købstadsordnet kommuneskole; realskoler desuden i Klakksvik, Tvøroyri og Vágur. De fleste indb. tilhører folkekirken; en del er baptister. Befolkning står i enhver henseende på højde med andre kulturnationer, men har bevaret og værnet om talrige træk af fortidens levevis og skikke; således anv. en del mænd endnu nationaldragen til daglig; ringdans dyrkes stadig under afsynselse af de gl. kvad. - *Erhverv*. Jorden omkring byderne (ind-

Kloft på vestsiden af Hestø.

marken) er afspærret fra det udyrkede land (haugen) ved stengærder el. trådhegn. I indmarken dyrkes hø, kartofler, kålrabi og stedvis lidt byg. I haugen græsser får (ca. 70 000) hele året; køer (ca. 4000), heste (ca. 500) og gæs (ca. 4000) kun om sommeren. Jorden er dels kongsjord i offentl. eje, dels privat odelsjord. Hovederhvervet er fiskeri, overvejende skibsfiskeri med trawl el. langline ved Grønland, Isl. og Svalbard; desuden hjemmefiskeri med langline el. håndsnøre fra dæksbåde el. åbne både. Grundstammen i fiskerflåden var dec. 1946 34 trawlere å over 280 t, 64 moderne snurrevådsbåde og småtrawlere og et lign. antal ældre kuttere og skonnerter. 1947 eksporteredes 26 740 t ferskfisk til en værdi af 30 mill. kr., 22 000 t saltfisk og klipfisk (37 mill. kr.) samt for 3,3 mill. kr. hvalprodukter. Fisken nedises og afsættes i Storbrit. (Aberdeen, Fleetwood, Hull m. fl. st.). Også gnm. importen er F stærkt økon. knyttet til Storbrit. (hvedemel, tekstilvarer, tobak, automobiler m. m.) Fra Danmark indføres bl. a. fødevarer. Fangst af grindehvaler foregår stadig. Om sommeren drives bet. fuglefangst. F er omtrent selvforsynende med brændsel. Tørv skæres overalt; kul brydes i fjeldene ved Trongisvágur og ved Hvalbøur på Suðuroy. Vejnettet på de enkelte øer er under udbygning og automobiltrafikken er stærkt voksende. Trafikken ml. de enkelte øer foregår med rutebåde. Tórshavn har ruteskibsforb. med Danmark. (Kbh.), Island og Skotland.

Mønt. Fra 1949 findes en færøsk møntenhed, króna (= 1 da. krone) og færøske pengesedler.

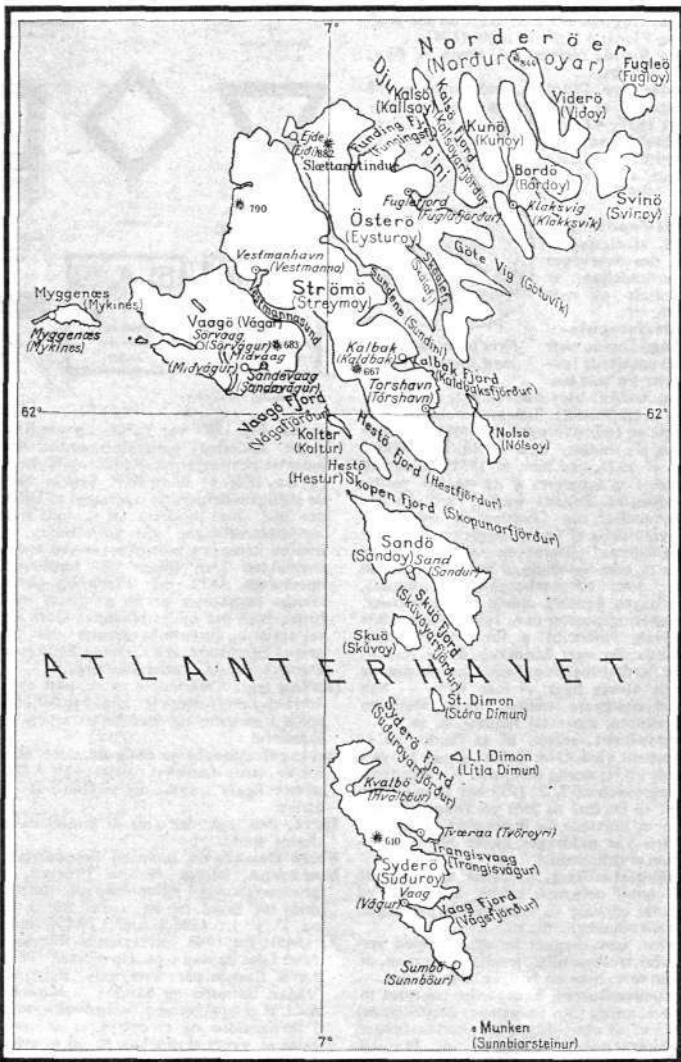
Styre. Lov af 23. 3. 1948 om F-s hjemmestyre fastslår F-s særstilling i nat., hist. og geogr. hens., »et selvstyrende folkesamfund i det da. rige«. Færøske særanligg. ordnes og styres af det færøske folk gnm. Lagtinget og den af Lagtinget oprettede forvaltning, landsstyret. Som områder, der er særanliggende, el. efter F-s ønske kan blive det, nævner loven bl. a. valgregler til Lagtinget, kommunestyre, sundhedsvæsen, offentl. for-sorg, skatter, skolevæsen, næringslov-givning; efter forhandl. kan som særanliggende også anerkendes kirke, politi, radio, luftfart, kontrol m. ud- og indførsel. Der kan ikke i lovgivningen gøres forskel på færinger og andre da. statsborgere; færøsk er hovedsproget, men dansk skal læres i skolerne og kan anvendes som offentl. sprog. Særligt færøsk flag anerkendes (bekendtgørelse 27. 8. 1948: hvidt flag med rødt kors i blå indramning). Mindst to mandater for F i den da. rigsdag (for tiden (1948) 2 i Folket-tinget, 1 i Landstinget). Den da. stats repræsentant er (i stedet f. tidl. amtmand) rigsombudsmanden. Lagtinget kan have indtil 30 medl. (20 kredsvalgte plus til-lægsmandater) og vælges ved alm. valg-ret; valgretsalden 21 år. - **Historie.** F me-nes bebygget af nordmænd i 9. årh. (for-inden vistnok kelter); kom under Norge 1035, s. m. Norge knyttet til Danmark. 1380,

forblev da. 1814. F-s ældgamle Lagting, ophævet 1816, genoprettedes som amts-råd 1852; 1856 ophævedes den kgl. mo-nopolhandel på F (fra 17. årh.). Fra 1880-erne opstod bevægelsen til værn for F-s egenart og sprog, til dels m. uvilje mod da. embedsmandsstyre. Efter 1900 rejstes, til dels under indtryk af isl. forhold, krav om selvstyre for F (Selvstyrepartiet, opr. ledet af Jóannes Patursson), i modsæt-nin til Sambandspartiet. 12. 4. 1940 besatte brit. styrker F og anlagde militær-baser, hvilket førte til ty. bombeangreb, dog uden tab af menneskeliv. Fiskeflåden mi-stede 39 skibe på 5367 t og 131 mand. Den brit. besættelse ophørte 16. 9. 1945. Adskillelsen fra Danmark, nødvendiggjorde øget selvstændighed for amtmand og Lagting og særlige pengesedler; særlig fiskeriet blev nøje knyttet til eng. mar-ked. 27. 3. 1941 - 10. 11. 1948 var F en del af sterlingområdet. Det nye parti Folketflokken gik ind for fuldt færøsk selvstyre, evt. adskillelse fra Danmark. Ved forhandlinger efter krigen foresloes fra da. side noget større selvstyre, men ved folkeafstemning 14. 9. 1946 afgaves 5656 stemmer for adskillelse fra Danmark., 5490 for regeringsforslaget, 478 ugyldige. Lag-tingsvalg nov. 1946 gav imidlertid ikke flertal for løsrivelse; Folketflokken fik

Vej på Strömo.

5383 stemmer, Sambandspartiet 3781, Soc. dem. og Selvstyrepartiet tilsammen 3689. Efter forhandlinger i Kbh. nåedes 1947 enighed om F-s hjemmestyre, der efter vedtagelse af Lagtinget og den da. rigsdag blev lov 23. 3. 1948. **færøsk**, vestnord. sprog som tales på Færøerne. f står ml. no. og isl., udtales og ordforråd står nærmest no., bøjningsform

Maalestok 1: 910 000.

0 10 20 30 km

Udarbejdelse: J. Humlum

Kort over Færøerne.

nærmest isl. Det moderne skriftsprog skabtes af V. U. Hammershaimb i midten af 19. årh. - På f kendes ingen oldtidslitt., men mange folkeviser (kvæði) er bevaret ved mundtlig tradition. De blev nedskrevet i slutn. af 18. årh., især af Svabo.

fæste, 1) et leje forhold m. h. t. en landejendom, om hvilket der gælder de 1 fæstelovgivningen indeholdte regler; 2) den ejendom, der bortfæstes. - De særlige regler om f har mistet største delen af deres bet., efter at der ved loven af 30. 6. 1919 blev givet regler om fæsterens (lejerens) ret til at overtage fæstet til fri ejendom. f blev tidl. indgået af fæsterens (evt. tillige hans enkes) livstid el. som arvefæste, således at hans arvinger ved hans død indtrådte i f-forholdet. I lovgivn. var fastsat en række ufravigelige regler om retsforholdet ml. ejer og fæster. f spillede en meget stor rolle i Danm., idet de fleste bønder havde fæstet deres ejendomme; siden udgangen af 18. årh. trængtes f tilbage til fordel for selvejendommen.

fæste, 1) et sværd el. lign. våbens greb; 2) i artilleriet retningspunkt, der fastholder skytsens grundstilling og mål.

fæsteafønsning, overtagelse af fæste til fri ejendom. Regler herom indeholdes i lov af 30. 6. 1919, der giver fæsteren ret til at forlange f.

fæstebrev, skriftlig aftale om indgåelse af fæste. Var påbudt efter fæstelovgivningen.

fæstefolk, i ældre retssprog to personer, der har givet hinanden ægteskabslofte.

fæstegods kaldtes den til en ejendom hørende jord, som var bortfæstet.

fæstjord kaldtes den til et gods hørende jord, som var undergivet fæstetvang.

fæstemand, person, der m. offentlig bevilling i h. t. lov af 1. 4. 1891 bistår ved afslutning af tyendekontrakter. f er nu af ringe bet., navnlig efter den offentlige arbejdsansvinnings indførelse v. lov af 23. 6. 1932.

fæstengave, den gave, som bruden i ældre tid fik ved trolovelsen.

fæstensøl, i ældre tid det egl. bryllupsgilde, hvor brudens far virkeliggjorde sit løfte (jaord).

fæstepenge, forskud 1) på løn ved antagelsen af tjenestefolk, 2) ved indgåelse af lejemål. Har kun bet., som bevis for, at endelig aftale er indgået.

fæstetvang, 1) ældre da. ret hvilede der på de fleste bondgårde og visse andre ejendomme en såk. f, d. v. s. at ejeren ikke selv måtte drive ejendommen, men kun kunne bortfæste den som livs-el. arvefæste, ikke bortforpagte den for en kortere årrække.

fæstning, et sted, der ved varige virker er gjort egnet til forsvar. f stammer fra menneskesamfundets første, simple værn om faste bopladser og var i ældste skikkelse hegn af træ el. sten. Den rejstes efterhånden med jordvold, grave og murværk til en hindring mod fremspringende punkter, hvorfra dens ydersider kunne langskydes, en grundtanke, der senere genfindes i al f-kunst. O. 1350 var eur. f alm. murede; det fremtrængende ildskyt stilledes på jordfyldt bag murene, men kuglernes øgede gennemslagskraft nødte o. 1470 til ny ændringer; dybeforsvaret blev mere fremtrængende, det bastionære grundrind indførtes og brugtes til op i 19. årh., da det polygonale rids (ill. se der) vandt frem. Med projektilernes voksende rækkeevne og sprængkraft spredtes f over større områder og udbyggedes med forer foran en sammenhængende voldlinie.

fæstningsrayon [-ræ'ljøn], fæstningens forland inden for demarkationslinien.

Føbus, lat.-da. stavemåde f. Foibus.

fødeapparat, tekn., apparat til tilførsel af vand (fødevand) til dampkedler til opretholdelse af vandstanden.

fødehjem, klinik, oftest ledet af en jordemoder og væsentlig indrettet på normale fødsler. Står under tilsyn af embedslægerne.

fødekrampe, eklampsi opstået i svangerskab og ved fødselen.

fødeledning, ledning, der fører elektrici-

teten fra værket til særlige knudepunkter (fødepunkter) i fordelingsnettet. Bruges mest ved jævnstrømsnet af større udstrækning.

fødemidler, d. s. s. næringsstoffer.

fødepumpe, maskine til indpumpning af vand (fødevand) i dampkedler.

føderalisme (lat. *foedus* forbund), forbundssystem; politik, der tilsigter føderation.

føderation (lat. *foedus* forbund) sammenlutning (især af stater).

føderativ, som vedrører en føderation.

fødevand, vand, der anv. til dampkedler.

f er, i mods. til råvånd, renset og frit for hårhedsdannere, som giver kedelsten.

fødsel (*partus*), fosterets udreven af livmoderen, ved normal svangerskabstids afslutning (rettidig); for tidlig f: ml. 28. og 40. svangerskabsuge. Før 28. uge taler man om abort. Livmoderens kontraktioner, værne, er den drivende kraft.

f deles i udvandringsperioden, udvandringsperioden og efterbyrdsperioden. Navlesnoren ombindes og overklippes straks, når barnet er født. f-s varighed gntl.: 12-24 timer. Bedøvelse anv. oftest i udvandringsperioden; - *vet.* f-processen hos dyr inddeles i opbloknings-, udvandrings- og efterbyrdsperioden. f-s varighed er meget forsk. hos de forsk. dyr; kortest og voldsomst er f hos hopten. f kaldes hos koen kælvning, hos hopten foling, hos får og geder læmning og hos soen faring. f hos husdyrene foregår oftest ved naturens egen hjælp, men holdnings-, stillings- el. lejelejl., misforhold ml. moderdyret og fosterets størrelse o. a. kan kræve fødselshjælp, der kan variere fra udretning forbundet med ekstraktion til embryotomi el. endog kejsersnit.

fødselsdag, årsdagen for et menneskes første levedag; højtideligholdes allerede af de gl. ægyptere og romere, hvis konger og kejsere f var store festdage. Ligeså hos grækerne, mindre hos semitterne.

fødselshjælper el. *accouchør*, læge, der yder fødselshjælp.

fødselshælperfrø (*Alytes obstetricans*), springpadder beslægtet med klokkefrøen, hannen bærer ægstrengene indtil klækningen. V- og Mellemeur.

fødselshyppighed, talræssig angivelse af den hyppighed, hvormed fødsler indtræffer i en given befolkning. f varierer ikke blot fra den ene aldersgruppe af kvinder til den anden, men også med tiden og med det sociale niveau. I Danm. var i 1947 ca. 1,7% af de 93 000 fødsler dødfødsler, ca. 8% af de levende-født var født uden for ægteskab (i hovedstaden ca. 12%), og af 1000 levende-fødsler var de 516 drengefødsler. f har i de industrielt udviklede lande - dog med Rusl. som en væs. undtagelse - i hovedsagen været faldende de sidste 50-100 år, for en stor del som følge af

holdet ml. antallet af fødte i løbet af et år og befolkningens størrelse i midten af året.

fødselslinie, *arkit.*, grænselinie ml. en hvelvings indre flade og den mur el. pille, hvorfra den udgår.

fødselsoverskud, den positive forskel ml. antallet af fødte og antallet af døde i et bestemt tidsrum for en befolk. el. en del af denne. Danm. havde i 1947 et f på 51 500 (91 500 fødsler - 40 000 dødsfald).

fødselsstiftelse, hospital for fødende, især ugifte samt sådanne gifte, der venter en vanskelig fødsel. I Danm. Den Kgl. F og Plejestiftelse, oprettet 1750, fra 1910 på Rigshosp., Kbh., og Statens Fødselsanstalt i Jylland, Århus, oprettet 1908, i brug 1910. Sidstnævnte modtager alle kategorier af fødende.

fødselstjerne, i astrologien: den fornemst placerede stjerne i et horoskop.

fødselssvulst, hævelse el. fremtrængende parti på den forliggende fosterdel, hvor denne rager frem i fødselsvejen. Skyldes en ansamling af vævs vædske i underhuden.

fødselstang, instrument, egnet til fremdragn af fosteret, ved at to krydsede tænger griber om det forliggende hoved.

fødselsveer, livmoderens smertefulde sammentrækninger under fødslen.

fødselsvej, dels den indre benede, dels den ydre bløde strækning, fosteret passerer under fødslen.

fødsus (lat.), forbund.

föhn [fo'n] (ty. af lat. *favonius* vestenvind), opr. betegn. for en for de nordl. Alpedale karakteristisk form for søndenvind. Når luft bringes fra større til mindre højder, bliver den opvarmet, fordi den kommer under højere tryk; temp.-stigningen er ca. 1° pr. 100 m højdeforskel. Når luftstrømme - vinde - blæser over bjerge, sker det, at de på læsiden følger bjergskråningen nedad, i stedet for at blæse lige hen over bjergkammen; i så fald indtræder den nævnte opvarmning, og vinden kaldes f. Er vinden først blæst opad langs bjergets vindside, vil den ofte have afgivet nedbør, og i det tilfælde vil temp. på læsiden være højere end i samme højde på vindsiden. f kan f. eks. i Grønland bringe meget store temp.stigninger, 10° til 15° el. mere.

Föhr [fø:r], ty. stavemåde for øen För.

føl, unge heste indtil ca. 1 års alderen.

Földes [-dæs], *Joldn* (f. ca. 1910), ung. for. inde, fik 1936 l. præmie i en internat. romankonkurrence for *Emigranternes Gade* (1936, da 1937), der skildrer emigrantskæbner i Paris, og har siden skrevet et stort antal andre romaner.

følehave, broleabernes snohale, der i spidsen har et noget, særlig følsomt parti.

følehorn, tynde udvækster på hovedet af forsk. dyr, f. eks. insekter, krebsdyr, snegle, forsynet m. føleorganer, undertiden også lugteorganer el. øjne.

følelse, 1) følesans, hudsanserne; 2) (populær) fællesbetegn. for stemninger, emotioner (sindsbetægelser) og sentiments (sindlag) m. v.

følelsestone, oplevet særpræg ved følelserne. Tidl. ansås kun lyst (behag) og ulyst (ubehag) for f, men nu regnes med fl. og man taler f. eks. om angst-, vredes- el. glædesbetonede følelser.

føleenerver, nerver, som leder indtryk af berøring, smerte, varme og kulde fra huden til rygmarg og hjjerne.

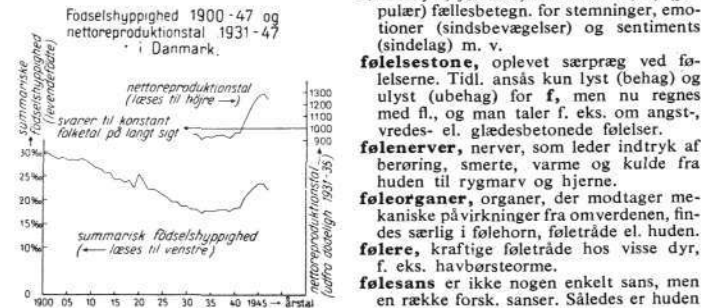
føleorganer, organer, der modtager mekaniske påvirkninger fra omverdenen, findes særlig i følehorn, føletråde el. huden.

følere, kraftige føletråde hos visse dyr, f. eks. havbørsteorme.

følesans er ikke nogen enkelt sans, men en række forsk. sanser. Således er huden i stand til at opfatte berøring, varme, kulde og smerte. Herfra ledes indtrykkene gnm. nerver og rygmarg til hjernen.

Føleenerver til led og muskler sætter os i stand til at opfatte kroppens og lemmerens stilling og bevægelser. Denne stillingssans, som er overordentlig fintmærkende, er den vigtigste af følesanserne.

føletråde, tynde tråde forsynet m. føleorganer, findes hos lavere dyr, samt hos fisk, f. eks. under hagen på torsk.

udbredelsen af befrugtningshindrende midler. Samtidig har f dog i nogen grad varieret i takt med de økon. konjunkturer m. m. I Danm. begyndte den alm. nedgang i f omkr. 1900 og fortsatte til 2. Verdenskrig.

fødselskontrol, bestræbelse på at regulere fødslerens antal og mellemrum ved anti-konceptionelle midler.

fødselskvotient, brøk, der angiver for-

følfod (*Tussilago*), slægt af kurvblomstfam., med een art (*T. farfara*), som er flerårig med underjordiske udløbere, store, brede, på undersiden hvidflettede blade og gule kurve. Blomstrer i marts-apr. og er i Danmark, alm., især på leret jord. **f** er et ondartet »rod-ukrudt« på marker, vanskelig at udrydde p. gr. af udløberne, idet hver enkelt kan give en ny plante. Bekæmpelse ved god afvanding og brug af egnede harver.

følge, i logikken en sætning, der udledes af en anden (dens grund) ved logisk slutning (bevis).

Følger, Andreas Frederik (f. 1880), da. veterinær. Dyrlegeeksamen 1902, prof. i alm. patologi og patologisk anatomi ved Landbohøjskolen 1909.

følgerelation, i logikken det forhold, der består ml. to sætninger, hvoraf den ene logisk følger den anden, d. v. s. at den ene ikke kan være sand og den anden falsk.

følgeseddel, specificeret fortegn. over varernes art, mængde, mærkning osv., der medsendes v. leveringen, såfremt varerne ikke skal betales straks.

følhoppe, hoppe, som anv. til avl. **føljeton**, anden stavemåde for feuilleton. **Føllet** (*Equuleus*), stjernebillede på den nordl. stjernehimmel.

følsomhed, *fys.*, den mindste påvirkning, som et måleapparat (f. eks. en vægt el. et galvanometer) er i stand til at måle. – For fot. materiale måles **f** efter forsk. sensitometriske systemer og angiver, hvor længe en fot. plade skal eksponeres for en given belysning, d. v. s. **f** angiver pladens hurtighed. – *psyk.*, 1) evne til at skelne ml. påvirkninger, 2) (usædv. stærk) tilbøjelighed til emotionelle reaktioner.

Følsom Rejse, *En*, da. oversættelse af Sterne's »A Sentimental Journey«.

følsomme planter, betegn. for planter, der ved parring udfører hurtige bevægelser f. eks. den følsomme mimose.

følsyge skyldes infektion gnm. navlesnoeren hos føt, enten opstået fra moderdyret el. gnm. den ved fødslen overrevne navlestreg. Pinlig renlighed under fødslen og navlehygiejne vigtig forebygg. foranst.

Fønikien, i oldtiden navn på kyststrækningen langs Middelhavet N f. Karmel. Det beboddes af et semitisk folk, som talte et med hebr. beslægtet sprog. Landet var delt i bystater, der styredes af konger. De betydeligste var Tyros, Sidon, Beirut, Byblos, Tripolis og Ugarit (Ras Shamra). Deres hovederhverv var handel og søfart. Fønikerne anlagde handelskolonier overalt, hvor de kom frem ved Middelhavets kyster, den mest kendte er Karthago, grl. ca. 800 f. Kr. Glassager fra **F** samt røde og blå farvestoffer, der udvandedes af havsnegle, var stærkt efterspurgt. Med fønikerne er alfabetet, der var kendt i **F** allerede 1200 f. Kr., ført til grækerne og fra dem til romerne og de øvrige folk i Eur. – **F** havde sin blomstringstid fra 14.–8. årh. f. Kr. Herefter kom landet skiftevis under assyrerne, babylonerne, perserne, grækerne og romerne. (Kort se orientalsk arkæol.).

fønikisk sprog, den kanaanæiske dialekt, der indtil henimod Kr. f. taltes af fønikerne. Kendt gnm. indskr., der går tilbage til ca. 900 f. Kr.

Føniks (gr. *Foiniks*), 1) i gr. mytol. en heros fra Kreta, fader til Europa; if. sagnet kongen i Sidon, fønikernes stamfader; 2) ægypt. fabelvæsen, en fugl som sindbillede på den evigt opgående sol. Myten om, at **F** brændte sig op i sin rede, hvorefter en ny **F** opstod af asken, er af kirkefædrene anv. som billede på u dødeligheden.

Føns [fõn's], *Johannes* (f. 1884), da. operasanger og sceninstruktør, broder til O. og Aa. F. Deb. 1905 på Det Kgl. Teater,

1912–17 ved operaen i Frankfurt a. M., i øvrigt gæsteoptræden i udlandet og på Det Kgl. Teater; fra 1931 operainstruktør ved Det Kgl. Teater og leder af provinsteaturneene.

Føns, *Olaf* (f. 1882), da. skuespiller og forfatter, broder til J. og Aa. F. 1903–10 på Dagmarteatret. Filmdebut 1911; en af stumfilmens stjerner. 1932–46 filmsensor; 1933–47 formand for Dansk Skuespillerforbund af 1927.

Føns, *Palle* (f. 1915), da. lyriker, søn af O. F. Fl. samlinger, som viser betydelig formovne: *Rastløs* (1939) og *Kølvand* (1944).

Føns, *Povel* (f. 1878), da. jurist, 1902 cand. jur., 1911 inspektør v. Kbh.s Univ. 1916–48 universitetssekretær.

Føns, *Age* (f. 1887), da. operasanger og skuespiller, broder til O. og J. F. Deb. som skuespiller på Dagmarteatret 1906, 1912–17 knyttet til Nationalteatret i München, siden 1917 skuespiller og operasanger ved Det Kgl. Teater, Kbh.

Føn's *Vig*, indskæring på Fyns vestkyst ml. halvøerne Fønsskov og Alehoved.

Før, ty. *Führ.* en af De Nordfrisiske Øer, Sydsvig; 82 km², ca. 7000 indb. Hovedby: Wyk, der till. er badested. Mærsklandbrug, fiskeri og søfart. Ved folkeafstemning 14. 3. 1920: 28% da. stemmer.

førd, *gramm.*, d. s. s. pluskvamperfektum.

Førde, ty. navn på fjord.

førerbevis, *internationalt*, gældende for en bestemt person, giver ret til at føre motorkøretøj i udlandet. Det udstedes af politiet på vedk. persons hjemsted.

førerprincip, den nationalsoc. idé, at al mgt burde udgå fra en af folket udkåret leder; gennemførtes også i forvaltningen, hvor ledelse ved råd og udvalg erstattedes af enkeltmandsstyre, bl. a. Reichsjugendführer, Reichsapothekerführer.

førfremtid, *gramm.*, d. s. s. futurum exactum.

føring el. *forn*, fødevarer, som gæsterne selv medtager (fører med) til gildeslag. I oldtiden medførtes **f** til blotet, hvor man ofrede en del og selv spiste resten. Ved de landlige gilder giver gæsterne ofte endnu **f**, der afleveres dagen før af føringsgildepigerne.

førnutid, *gramm.*, d. s. s. perfektum.

Føroyabanki [fjörjabantse], da. *Færo Bank*, fiskerbanke i Atlanterhavet, ca. 120 km SV f. Suduroy; torskefiskeri, især af britiske trawlere.

Føroyar [fjörjar], færøsk navn på Færoerne.

Føroya Socialdemokrat [fjörja-], færøsk avis grl. 1927; udkommer i Tórshavn to gange om ugen. Organ for Soc. dem.

Føroyingafelag [fjöringafelæ], færøsk forening i Kbh., stiftet 1881.

føromantik el. *præromantik*, betegn. for en rk. ret uensartede åndshist. fænomener i det 18. årh., som synes at foregribe den egl. romantik. Navnlig vægnende sans for den germ. (bl. a. nord.) oldtid og for digtere som Shakespeare og Milton tolkes som **f**, endvs. smagen for det følsomme og en hermed forbunden forkærlighed for det rædselsfulde, også opdagelsen af den vilde og øde naturs skønhed, fremdeles synet for de nat. ejendommeligheder og det heraf fig. brud med klassicismens mere abstrakte menneskeopfattelse, endelig en genoplivet platonisme som forudsætning for vurderingen af entusiasmen som alle dyders indbegreb. Typiske repr. for **f** Klopstock, Ossian og Johs. Ewald. Begrebet **f** stod højt i kurs ca. 1920, siden hårdt anfægtet.

førselstjeneste, den tjeneste (-gren, -led), der fremfører alt fra hjemmet (oplandet), hvad en hær skal bruge i marken, og tilbagefører, hvad den vil af med.

Førslev 'går'd, hovedgård NV f. Næstved. Fra 1803 i slægten Neergaards eje. Bygn. fra 1726, fredet i kl. B.

førstefødselsret, ældste søns (ældste lines overhoveds) ret til at arve hele formuen; især ved fideikommiss.

førstegrøde-offer, ofring af en lille udvalgt del af det hele arbejdsudbytte af

dyr, planter osv. for derved at lede livskraften i denne helhed tilbage til dens guddommelige ophav, så livet deri ikke lider skade ved benyttelsen.

første hjælp, se de følgende sider.

Første Kammer. Hvor forfatn. bygger på tokammer-princippet, anv. **F** under tiden som betegn. for det kammer, som er mest aristokratisk sammensat el. udgået fra en snævrere kreds af vælgere end Andet Kammer. I Sv. er **F** (sv. *Första kammaren*) og Andet Kammer de off. navne på rigsdagens to kamre.

førstelærer, i Danmark lærer, der i en landsbyskole administrerer og fører tilsyn med den dagl. orden.

førstemeridian, nulpunkt for det geogr. længdemeridianet, nu altid Greenwich.

førster (ty., af *först* skov), overordnet skovbedsmand (skovfoged).

førstevagt, søv., 1) vagt fra kl. 20–24; 2) det vagthavende mandskab i dette tidsrum.

førstehannet kaldes en blomst, hvis støvdragere modnes før støvfanget.

førsthunnet kaldes en blomst, hvis støvfang modnes før støvdragerne.

fø'tal (lat. *fotus* foster), som vedrører et foster.

føtalsygdomme, dels misdannelser, dels infektioner, f. eks. syfilis, som optræder hos fosteret i moders liv.

føtor (lat.), ilde lugt i udåndingsluften, ved visse tandlidelser, mandelpropper, fordøjelsesbesvær, visse lunesygdomme og ved øozena (stinknæse).

føtus (lat.), foster.

Fåborg, da. købstad på SV-Fyn ved F Fjord; 4859 (1945 m. forstøder 5304) indb. (1948). Kun få gl. bygninger, ældst er Vesterport (senere middelalder),

Fåborg.

Klokketårnet, Fåborg.

Klokketårnet (en rest af St. Nikolai Kirke) og Helligåndskirken. Fra nyeste tid **F** Museum, på torvet Kaj Nielsens »Ymers Brønd« (1913). Handel med landbrugsprodukter og industri. God havn, færge til Als (Mommærk), rutebåd til Ærø, Ljø m. fl., jernbaner til Odense, Ringø og Svendborg. – **F** nævnes første gang 1229 og fik sine første privilegier under Valdemar Sejrs.

Fåborg Fjord, indskæring fra Lille-Bælt på SV-Fyn.

Fåborg Museum, opr. af etatsråd Mads Rasmussen, med smuk bygning af arkitekt Carl Petersen (fuldendt 1915), indeholder enestående samling af malerier af »fynboerne« (især Poul S. Christiansen, Peter Hansen, Johs. Larsen og F. Syberg) og skulpturer af Kai Nielsen.

Fåh'ræus [-üs], *Robin Sanno* (f. 1888), sv. læge, 1928 prof. i patol. anat. i Uppsala. Undersøgelser over blodsnæknigen.

får (*Ovis*), slægt af skedehornede drøvtyggere, danner m. gederne underfam. *ovinae*. **f** har snoede horn, der kan mangle hos hunnen. Bjergdyr. De fleste arter af vilde **f** i Centralasien. En enkelt

art i N-Amer., en anden, muljonen, i Middelhavslændene. Tam-f, der mods. de vilde arter mangler døkhår, nedstammer fra fl. vilde f. Tam-f er bl. de ældste husdyr i Danm. allerede i yngre stenalder. f findes som husdyr over hele jorden, deles i mange racer, holdes p. gr. af uld, kød og mælk. Af malke-f kan nævnes det fr. Larzac-f, hvis mælk anv. til Roquefortost. Det mest kendte uld-f er det sp. merino-f. Af kød-f findes et stort antal eng. racer, bl. hvilke kan nævnes de også i Danm. anv. Oxforddown- og Leicester-f. I øvrigt anv. hos os som regel mellemformer ml. kød- og uld-f.

Vigtigste fåreavlslande	Fårebestanden i mill. stk.	
	1938	1947
Australien	113	96
Sovj.	93*	70*
USA	54	38
Argentina	46	54
Indien	42	30 (1945)
Syd-Afr.	41	31 (1946)
New Zealand	32	33

* inkl. geder.

fåreavl. I tyndbefolkede lande med vidtstrakte tørre (Argentina, Australien) el. bjergrige (Island, Skotland) græsgrange er f ofte et hovederhverv. I lande med frugtbare og intensivt dyrket jord spiller f som regel en ret beskednen rolle; således

også i Danm., hvor der findes (1947) ca. 91 000 får, deraf hovedparten i Jylland. Verdens samlede fårebestand var 1938 (sidste opgørelse) ca. 750 mill. stk. I Eur. dominerer Engl., Span. og Balkan f. **fårebremse** (*Oestrus ovis*), stor, grå bremse, lægger æg i fårets næsebor; larven lever i næsen og pandehulerne, forpupper sig i jorden. Sjældent i Danm.

fåreflynder, d. s. s. leverikke.

fårekylinger (*Gryllidae*), fam. af retvingede insekter, ligner græshopper, men vingerne ligger fladt hen ad ryggen. Lange, trådformede følehorn, lægebrod, høreapparat på forbenene. Frembringer kraftig »sang« ved at gnide vingerne mod hinanden. Husf (Gryllus domesticus), i bagerier o. l. Markf (G. campestris), i Ml. og S-Eur., i Danm. **Fårekyling**, han.

fåreleger [-le:yar], d. s. s. engelskgræs. **fårelus** (*Me'lophagus o'vinus*), vingeløs fluc, snylter på får.

fåremælk indeholder ca. dobbelt så meget fedt og ostestof som komælk, anv. i Danm. kun sjældent til menneskeføde.

fåresvingel (*Festuca o'vina*), et topgræs af ret ringe foderværdi, vildtvoksende på meget tørre steder.

FØRSTE HJÆLP

ALMINDELIGE REGLER. Få navn, adresse og fødselsdato på den tilskadekomne. Noter det på en seddel, der følger vedkommende til hospitalet. Af stor værdi, hvis vedk. senere bliver bevidstløs.

Afværg nye ulykker på stedet (trafikulykker i mørke, sammenstyrtninger). Tildæk i koldt vejr tilskadekomne og lejr vedk. bekvemt til ambulancens ankomst. Flyt hende (ham) ikke, hvis det kan undgås.

Er tilskadekomnes almentilstand god (ved bevidsthed, åndedræt og puls god, ingen kraftig blødning, ingen ætsninger), lad hende (ham) da i ro til ambulancen kommer.

Ved ulykker el. sygdomstilfælde på offentlige steder: tilkald ambulance, ikke læge. Ved ulykker i hjemmet (herunder stærk blødning, styrtfødsel, benbrud, forbrænding, skoldning): tilkald ambulance, ikke læge.

Ved sygdomme i hjemmet: tilkald læge. Anlæggelse af bandager og forbindinger er kun sjældent nødvendigt.

Giv aldrig en bevidstløs noget at drikke, det løber i lungerne. Giv aldrig noget at drikke, hvis der er mistanke om kvæstelse af indre organer.

Ved ætsninger: skyl straks med rigeligt vand. Først da skaffes den nødvendige modgift.

BESVIMELSE, kortvarig bevidstløshed (s. d.). **Behandling:** Tilskadekomne lægges med hovedet lavt, benene højt; flippet løses.

BEVIDSTLØSHED viser sig ved manglende reaktion på tiltale, men tilskadekomne trækker vejret og pulsen kan føles. Optræder ved 1) **besvimelser** (mangelfuld blodforsyning til hjernen), opstår i overfyldte rum, ved længere tids stilleståen, ved legemlige anstrengelser, efter forskrækkelser o. l. Særligt hos rekonvalescenter og mennesker med blodmangel. Den besvimelede er bleg; kommer hurtigt til sig selv; 2) **hedeslag** (hos varmt påklædte i fugtigt, varmt og stille vejr. Tilskadekomne er rød, varm og svedende); 3) **solstik** (skyldes lokal opvarmning af hjernen ved solens stråling på issen). Tilskadekomne er ofte bleg; 4) under og nogle minutter efter epileptiske **kramper** (s. d.). Patienten bliver ofte dyblå, men åndedrættet går i gang af sig selv; 5) **forgiftninger** som alkohol- og sovemiddel-forgiftning; 6) **hjernerystelse**; 7) **insulintilfælde**.

Behandling: se under den resp. form for bevidstløshed. Prøv ikke at få en bevidstløs til at drikke (fare for kvælning). Ved formodet indre blødning efter kvæstelser (spænding og vedvarende smerter i maven, chokeret tilstand, ofte først dårligt et kvarters tid efter ulykken): hurtig transport til hospitalet med bøjede ben og en stor pølle i knæhaserne.

BLØDNING, INDVENDIG. Ved blodopkastninger (mørkt, kaffegrums-lign. blod), blodopspyt (lyst, skummende blod), tarmblødninger (tjærefarvet, klisset afføring): transport til hospitalet med hovedet lavt; ved kraftig, abnorm menstruations-el. abortblødning skal benene altid lejres højt under transporten.

BLØDNING, UDVENDIG. Blødning efter hudafskrabning behandles som sår (s. d.). **Blodåreblødning** (jævnt sivende blodstrøm): tilskadekomne lægges fladt, og det blødende sted holdes højt under hele transporten. Evt. et rent kompres fast mod det blødende sted.

Pulsåreblødning (stødvis, sprøjteende blodstråle). Øjeblikkelig livsfare. Tilskadekomne lægges fladt. Armen el. benet, der bløder, holdes højt i vejret. Desuden må pulsåren med fingrene sammenpresses mod knoglen så højt oppe (se fig.) på overarmen el. låret som muligt. Pulsårene ligger her på overgangen ml. indsiden og forsiden af knoglen. Dette tryk, der skal standse blødningen fuldstændigt, vedligeholdes, og armen el. benet holdes i vejret, indtil der - stadig så højt som muligt - er anlagt et knebepres af uelastisk stof (tørklæde, læderbælte, skjortearme) og en stav (grydskæ, papirkniv, fyldepen) som vist på fig. Blødningen må ikke standses helt, men staven drejes om, indtil såret lige sivebløder, hvorefter tilskadekomne med knebepresset vedligeholdt transporteres hurtigt til hospitalet, ledsaget af seddel, hvorpå tidspunktet for knebepressets anlæggelse er noteret. Knebepresset må højs. ligge 1 time af hensyn til vævets ernæring. Ved pulsåreblødning på krop, hals og hoved-presses hånden med et kompres fast mod såret, indtil hospitalshjælp kan ydes.

CARBOGEN. En blanding af ilt og kultvelte, der opbevares på stålflasker og findes i ambulancer og livredningsstationer. Godt hjælpemiddel ved kunstigt åndedræt; apparatets mundstykke lægges løst op mod tilskadekomnes næse og mund.

CHOK (d. v. s. *sår-chok* o. l.) opstår efter svære kvæstelser, blodtab og forbrændinger. Patienten er ved bevidsthed, men taler og reagerer langsomt og trægt, er bleg og koldtsvedende, gaber, er slap og kølig. Pulsen er omkr. 120-140 slag i minuttet og vanskelig at føle. Fører ubehandlet til bevidstløshed og hurtigt herefter til døden.

Behandling: Patienten lægges helt udstrakt med fodenden hævet. Udvendige blødninger (s. d.) søges standset. Hurtig men lemlædig transport til hospital.

DAMPE, INDÅNDING AF.

Nitrose dampe (nitrosedamp, kvælstofoverilte, salpetersyrling, salpetersyre) er rødbrune dampe. *Fosgen* (krigsgas).

Der er ofte flere timers velbefindende indtil pludseligt åndedrætsbesvær. Tilfældet skal behandles, selv om tilskadekomne befinder sig vel.

Benzin (benzol)
Kulilte (køkkengas, udblæsningsgas, garageras).
Tetra (tetraklormetan, tetraklorkulstof).
Tri (triklorætylen, perklorætylen, Peravin).

Tilskadekomne lægges straks ned, må ikke bevæge sig; skal have ro. — Ikke kunstigt åndedræt. Gerne ilt el. carbogen. Transporteres liggende. Rolig transport.

Tilskadekomne fjernes fra rummet. Frisk luft, evt. kunstigt åndedræt. (s. d.).

DRUKNING. Chance for genoplivning selv efter 20 minutters ophold under vandet.

Behandling: Hvis tilskadekomne er skindød, gives kunstigt åndedræt (s. d.), helst på skråt underlag med hovedet lavest.

ELEKTRICITETSULYKKER.

Fra højspænding. Højspændingsledninger går til transformator-tårne el. elektricitetsværker el. fabrikker, sjældent til gårde; de løber på meget høje master, sjældent langs veje, er tydeligt mærket med skilt, hvor de krydser veje; de forsyner S-tog, sporvogne og røntgenapparater.

Gå ikke nærmere end 10 m fra ledningen, før strømmen er afbrudt, det er livsfarligt.

Frigørelse af tilskadekomne: Telefoner til elektricitetsværket om afbrydning og afvent melding om, at det er foretaget el. om, at værket, hvis strømmen ikke kan afbrydes, sender hjælpemandskab. Kbh.s brandvæsen kan kortslutte sporvejsledninger på stedet. — Fjern derefter tilskadekomne og *giv kunstigt åndedræt* (s. d.). En anden hjælper skal *imens* råbe tilskadekomne ind i øret og slå ham på de blottede fodsåler. Spild ikke tid med at behandle evt. forbrændinger.

Fra lavspænding. Lavspændingsledninger kaldes ofte lysledninger, de løber langs veje, forsyner alm. kraftanlæg (herunder neon) samt lysanlæg i beboelseshuse. (Telefon- og ringeledninger er svagstrømsanlæg og kun farlige ved samtidig berøring af lavspændingsanlæg).

Frigørelse af tilskadekomne:

Indendørsulykke: Træk stikkontakt ud, slå af bryderen, evt. tillige hovedafbryderen ved måleren fra.

Udendørsulykke: Søg at kortslutte ledningerne ved at slynge dem sammen med en tør stok, el. hug dem over med økse el. spade med tør træskæft. Telefoner evt. til elektricitetsværket om afbrydning. Neonanlæg afbrydes ved særl. kontakter. Følg henvisningsskiltene på bygningen.

Kan strømmen ikke hurtigt afbrydes: Skyd isolationsstof (flere lag aviser, tørre frakker, måtter el. tæpper) ind under tilskadekomne, indtil hans jordforbindelse brydes. Han vil da slippe ledningen og kan fjernes. Eller: Isolér Dem selv fra jord med galoscher, rågummisko, ved at stå på ovennævnte isolationsstof, el. (bedre: og) isolér Deres hænder med tørre, hele handsker, flere aviser, tykt tøj. Således isoleret løfter De den tilskadekomne op fra jorden. Han vil da slippe ledningen og kan fjernes.

Giv derefter ufortøvet kunstigt åndedræt (s. d.). En medhjælper råber tilskadekomne ind i øret og slår ham på de blottede fodsåler.

Spild ikke tiden med at behandle evt. forbrændinger.

FORBINDING anv. ved 1) stærkt blødende sår, når blødningen ikke kan standses på anden vis; 2) store sår, skoldninger og forbrændinger, der kan befrygtes at blive tilsmudsede under transport; 3) åbent benbrud.

Kompresset, der ligger ind mod såret skal være sterilt (tages

fra forbindsække), i nødsfald kan rent lommeterklæde el. håndklæde anv.

Kompresset lægges på såret og fastholdes bedst v. hj. af et tæppe under transporten. Ved stærke blødninger holdes kompresset fast mod såret.

FORBRÆNDING. 1. grads: Rødme, hede og svie i huden. *Behandling:* Talkum- el. kartoffelmelopsudring.

2. grads: Blærer på huden. *Behandling:* tør steril forbindelse, evt. påsmurt vaselin.

3. grads: Huden forkullet. *Behandling:* tør steril forbindelse.

Udbredte 1. og alle 2. og 3. grads forbrændinger kræver læge- el. hospitalbehandling straks. Ved forbrændinger må vand kun benyttes til at slukke ilden i brændende klæder el. hår, hvis ilden ikke kan kvæles med tæpper o. l.

FORFRYSNING. *Lokaliseret:* tør frotering og æltning — ikke for kraftig — af den angrebne legemsdel, som patienten opfordres til at bevæge livligt. Ved større forfrysning tilkaldes læge. *Almen:* tør frotering og æltning — ikke for kraftig — af hud og muskler samt bevægelse af leddene. Kan patienten drikke,

gives spirituosa. Er der langt til lægehjælp, foretages langsom optøning først i køligt værelse, derefter i karbad, hvis temp. i løbet af 3 timer øges fra 15 til 30° C. Hvis skindød gives kunstigt åndedræt (s. d.).

FORGIFTNINGER.

ALMINDELIGE REGLER. Hav altid »kul med magniumsulfat« i huset, det fås på apoteket. Gives udrørt i vand ved alle forgiftninger undtagen efter ætsgifte (som syrer og alkali).

Bortkast ikke den forgiftedes opkastning, urin, afføring, men send det med ambulancen tilligemed evt. tomte flasker og glas samt afskedsbreve.

Er den forgiftede bevidstløs, giv da ikke noget at drikke og fremkald ikke brækning.

Husk, at ætsende vædsker opbevares på rifledede flasker. Giv ved ætsgifte (som syrer og alkali) rigeligt vand at drikke og til mundskylning, mens De tilbereder modgiften. Fremkald ikke brækning efter ætsgifte.

Tilkald ambulance, ikke læge. Er De i tvivl om behandlingen inden ambulancens ankomst, telefoner da til læge eller skadestue efter instruks eller ret Dem efter nedennævnte råd.

FORGIFTNING MED:

Acetylsalicylsyre (salicylsyre, Albyl, Magnyl); fremkalder stor dyb vejrtrækning («forpustethed») og sløvhed.

Albyl, se acetylsalicylsyre.

Alkali (natronlud, kalilud, sodalud, salmiakspiritus); stærke smerter i mund og svelg, tungen opsvulmet, evt. blødende, ofte bevidstløshed.

Alkohol, som sovemidler.

Anilin (anilinfarvestoffer, nitrobenzol, skosvæerte).

Arsenik.

BEHANDLING FØR AMBULANCENS ANKOMST:

Brækmidler (finger i halsen, sæbevand at drikke).
Kul m. magniumsulfat.
Rigelig vædske at drikke.

Vand at drikke og til mundskylning. Bedre er: husholdningseddike fortyndet med 3-4 gange så meget vand.
Citronsyre i tynd opløsning.
Vinsyre i tynd opløsning. (Ikke syresalt).
Slimede vædsker: æggemælk (indtil 10 hele æg i 1 l mælk), mælk, havresuppe.
I alt gives 2-3 store glas vædske.

Brækmiddel (finger i halsen, sæbevand at drikke).
Kul m. magniumsulfat.
Bittersalt el. engelsk salt el. glaubersalt, 2 spiseskefulde.
Rigeligt vand at drikke.
Ikke mælk, ikke spiseolie (som jordnøddie, salatolie), ikke æggeblomme, ikke amerik. olie.

Brækmidler (finger i halsen, sæbevand at drikke).
Brændt magnesia udrørt i vand.
Kul m. magniumsulfat.
Rigeligt vand at drikke.

FORGIFTNING MED:

Atropin, som galnebær.

Benzin (petroleum, benzol, toluol, xylo, terpentin).

Blysalte, blyilte, se sølverglød.

Blåsyre (cyanbrinte, cyankalium, cyannatrium); hurtigt forløbende, livsfarlig forgiftning.

Bulmeurt, som galnebær.

Cyanbrinte, cyankalium, cyannatrium, se blåsyre.
Easton-tabletter, se stryknin.

Fenol (karbolsyre, Kresol, Lysol, kreolin, hydrokinon, fremkaldervædske); ofte karakteristisk lugt ud af munden.

Fluesvamp. Forgiftningen kan indtræde flere timer efter måltidet; svære brækninger og diarrhoe, evt. spytflod, stærk sved, uro, forvirring.

Formalin (formaldehyd).

Fosfor.

Galnebær (bulmeurt, pigæble, atropin) (oftest børn); fremkaldes blussende ansigt, tør tunge og mund, hurtig puls, store pupiller, uro, forvirring, senere evt. bevidstløshed.

Guldregn; fremkaldes brækninger, svær diarrhoe.

Helvedessten, se sølvnitrat.

Hydrokinon, som fenol.

Jodspiritus (jodtinktur).

Kalilud, se alkali.

Kaliumklorat, se klorsurt kali.

Kaliumpermanganat (manganoversur kali).

Karbolsyre, se fenol.

Kloramin; stærke mavesmerter; klorklugt ud af munden.

Klorsurt kali (kaliumklorat).

Kobbersalte (kobbersulfat, svovlsurt kobber, kobberacetat, eddikesurt kobber, spanskgrønt).

Kreolin, som fenol.

Kresol, som fenol.

Kolevædske, se metylklorid.

Lapis, se sølvnitrat.

Lysol, som fenol.

Manganoversur kali, se kaliumpermanganat.

Magnyl, se acetylsalicylsyre.

Metanol, se træsprit.

Metylkalkohol, se træsprit.

Metylklorid; ofte bevidstløshed. dårlig vejtrækning, kramper.

Morfin el. opium (Pantopon, Tetrapon). Tiltagende bevidstløshed; pupillerne meget små; vejtrækningen dårlig; ansigtets farven blålig.

Natronlud, se alkali.

Nikotin; hurtigt forløbende, livsfarlig forgiftning.

Oksalsyre, se syresalt.

Opium, se morfin.

Pantopon, se morfin.

Peravin, som tetraklorkulstof.

Perklorætylen, som tetraklorkulstof.

Petroleum, som benzin.

Pigæble, som galnebær.

Rottegift (undtagen Ratin), se thallium.

Salicylsyre, som acetylsalicylsyre.

Salmiakspiritus, se alkali.

Salpetersyre, se syrer.

Saltsyre, se syrer.

Skosvæarte, se anilin.

Sodalud, se alkali.

Sovemidler. Bevidstløshed efter en halv time; pupillerne udvidede; snorkende vejtrækning.

Spanskgrønt, se kobbersalte.

BEHANDLING FØR AMBULANCENS ANKOMST:

{ Kul m. magniumsulfat.
Bittersalt el. engelsk salt el. glaubersalt, 2 spiseskefulde.
Rigeligt vand el. slimede midler (mælk, havresuppe).

{ Brækmidler (finger i halsen, sæbevand at drikke).
Brintoverilte, 2 spiseskefulde i et glas vand.
Kul m. magniumsulfat.
Kunstigt åndedræt (s. d.).

{ 1 glas spiseolie og to spiseskefulde amerik. olie (ikke paraffinolie).
Kul m. magniumsulfat.

{ Kul m. magniumsulfat, også til de øvrige, der har deltaget i måltidet.
Rigeligt vand at drikke.

{ Kul m. magniumsulfat.
Mange rå æggehvider i 1 l mælk.
Rigeligt vand og slimede midler (mælk, havresuppe).

{ Brækmidler (finger i halsen, sæbevand at drikke).
1 kopfuld paraffinolie.
Ikke mælk, ikke spiseolier (som jordnødieolie, salatolie), ikke æggeblommer, ikke amerik. olie.

{ Brækmidler (finger i halsen, sæbevand at drikke), dog kun hvis patienten er ved bevidsthed og ikke for urolig.
Kul m. magniumsulfat.

{ Evt. brækmidler (finger i halsen, sæbevand at drikke).
Kul m. magniumsulfat.

{ Mange rå æggehvider i 1 l mælk.
2 spiseskefulde tvekulstret natron udrørt i vand.

{ Mange rå æggehvider i 1 l mælk.
Kul m. magniumsulfat.

{ 2 spiseskefulde tvekulstret natron udrørt i vand.
Æggemælk (indtil 10 hele æg i 1 l mælk).

{ Kul m. magniumsulfat.
Bittersalt el. engelsk salt el. glaubersalt, 2 spiseskefulde, el. 2 spiseskefulde amerik. olie.

{ Brækmidler (finger i halsen, sæbevand at drikke).
Bittersalt el. engelsk salt el. glaubersalt, 2 spiseskefulde, el. 2 spiseskefulde amerik. olie.
Kul m. magniumsulfat.

{ Meget rigeligt vand at drikke.

{ Brækmidler (finger i halsen, sæbevand at drikke).
Mange rå æggehvider i 1 l mælk.
Kul m. magniumsulfat.

{ Frisk luft, kunstigt åndedræt (s. d.).
2 spiseskefulde tvekulstret natron udrørt i vand.
Rigeligt vand.

{ Kul m. magniumsulfat, hvis patienten ikke er bevidstløs.
Søg at holde patienten vågen (gå rundt med ham (hende), giv stærk sort kaffe, hvis der ikke er bevidstløshed).
Evt. kunstigt åndedræt (s. d.).

{ Brækmidler (finger i halsen, sæbevand at drikke).
Kul m. magniumsulfat.
Kunstigt åndedræt (s. d.).

{ Hovedet lejres lavt.
Intet at drikke.

FORGIFTNING MED:

Stryknin (Easton-tabletter); fremkalder uro, kramper udløst af støj.

Sublimat.

Svovlsyre, se syrer.

Syrer (saltsyre, svovlsyre, salpetersyre); fremkalder stærke smerter i mund og svælg; tungen opsvulmet, evt. blødende; ofte bevidstløshed.

Syresalt (oksalsyre).

Sølverglød (blysalte, blylte).

Sølvnitrat (lapis, helvedessten).

Terpentin, som benzin.

Tetraklorkulstof (tetraklormetan, tetra).

Tetrapon, se morfin.

Thallium (rottegift, dog ikke Ratin).

Toluol, som benzin.

Tri; (*triklorætylen*), som tetraklorkulstof.

Træsprit (Metanol, metylalkohol). Forgiftningen viser sig ofte først efter 1 døgn, skal derfor behandles, selv om tilskadekomne befinder sig vel.

BEHANDLING FØR AMBULANCENS ANKOMST:

Brækmidler (finger i halsen, sæbevand at drikke), dog ikke hvis der er kramper.
Kul m. magniumsulfat.
Størst mulig ro (ingen berøring el. tiltale, roligt værelse med dæmpet lys).
Kul m. magniumsulfat.
Æggemælk (indtil 10 hele æg i 1 l mælk), mælk el. havresuppe.

Vand at drikke og til mundskylning. Bedre er: sæbevand: pulveriseret kridt udrørt i vand.
Brændt magnesia.
Slimede vædske: æggemælk (indtil 10 hele æg i 1 l mælk), mælk, havresuppe.
Ialt gives højst 2 store glas vædske.

Pulveriseret kridt (evt. tandpulver) udrørt i fortyndet holdningseddike.
Æggemælk (indtil 10 hele æg i 1 l mælk).
Meget rigelig vædske at drikke.
Kul m. magniumsulfat.

Bittersalt, el. engelsk salt el. glaubersalt, 2 spiseskefulde.
Kul m. magniumsulfat.
2 teskefulde kogsalt i et glas vand.
Kul m. magniumsulfat.

Bittersalt el. engelsk salt el. glaubersalt, 2 spiseskefulde.
1 kop paraffinolie.
Ikke mælk, ikke spiseolier (som jordnøddie, salatolie), ikke æggeblommer, ikke amerik. olie.
Rigeligt vand el. havresuppe.
Frisk luft, evt. kunstigt åndedræt (s. d.).

Brækmidler (finger i halsen, sæbevand at drikke).
Kul m. magniumsulfat.

Brækmidler (finger i halsen, sæbevand at drikke).
2 spiseskefulde tvækulsurt natron udrørt i vand.
Kul m. magniumsulfat.
Rigeligt vand.

FORSTUVNING er en forbigående adskillelse af ledfladerne.
Behandling: Transport til hospitalet (fare for samtidig brud). Er huden læderet over det forstuvede led, lægges evt.

FORVRIDNING er en varig adskillelse af ledfladerne, oftest kæbe- og skulderled. Også knæskallen kan forvrides.
Behandling: Prøv ikke at sætte led-enderne på plads (fare

FØDSEL PLUDSELIG. Aftag den fødendes benklæder og smøg hendes kjole og undertøj op om hendes arme, så hun ikke kan berøre fødselsvejen el. barnet. Grib ikke ind i fødselsforløb, men læg den nyfødte på tværs op på moderens underliv, således at navlesnoeren ikke strammes. Frigør lempeligt navle-

HALS, FREMMEDLEGERER I DEN GALE. Livsfare, hvis vedk. bliver blå, ikke hoster, men hiver efter vejret.
Behandling: Barn: løft det i benene, så hovedet hænger ned. slå med flad hånd ml. skulderbladene og ryst barnet op og ned.
Voksen: læg vedk. på maven over en bordkant, så hoved og hele overkroppen hænger ned; slå med flad hånd ml. skulder-

HEDESLAG optræder hos varmt påklædte i fugtigt, varmt og stille, ofte overskyet vejr. Patienten er rød, varm og svedende.
Behandling: Patienten lægges vandret i skyggen helst i træk.

HJERNERYSTELSE viser sig ved kortvarig bevidstløshed efter slaget, oftest i 3-5 minutter, hukommelsestab for ulykken og tiden deromkring, kvalme, opkastn., hovedpine, svimmelhed.

HUGORMEBID. Bring hurtigst patienten til læge el. hospital og bed telefonisk nærmeste apotek bringe hugormeserum til

HÆNGNING. Overskær rebet, afbød faldet, fjern løkken, mas-

INSULINTILFÆLDE kan optræde hos sukkersyge der får insulin (se efter sukkersygekort i lommerne el. mærker efter stik på lårene). Viser sig hyppigst lige før måltiderne. Patienten bliver svedende og kølig på hænderne, bleg, urolig, uklar indtil bevidstløshed evt. med kramper.
Behandling: Kan patienten synke, gives 2 stykker sukker i

KNOGLEBRUD viser sig ved stærke smerter på brudstedet ved direkte tryk, hurtig optrædende svulst af brudstedet (blødning), evt. forskydning af knoglets længdeakse.

Behandling: Ved mistanke om brud bør man afstå fra yderligere undersøgelser. Bevæg den tilskadekomne arm el. ben mindst muligt. Ret ikke akseforskydningen ud. På åbent brud

KRAMPER. Prøv ikke at hindre bevægelserne, men styr dem lempeligt, så patienten ikke beskadiger sig. Prøv ikke at presse noget ml. tandrækkerne under anfaldet, men anbring patientens portemøntne, lommeværktøj el. lign. ml. kindtænderne efter anfaldet, hvorved tungebidd ved evt. nye anfald hindres. Transport til hospital. Børnekramper skyldes hyppigst D-

KRANJEBRUD. Herpå tyder umiddelbart efter slaget optrædende vandig-blodig siven fra næsen el. blødning fra øret. I

en tør steril forbinding. Er huden hel, kan - hvis ambulancen lader vente på sig og patienten har mange smerter - anlægges stram læreorsforbinding over ledet; koldt vand hældes over.

for brud), men transporter patienten til hospitalet. Stærke smerter ved skulderforvridding kan lindres noget med armlæde.

snoren, hvis den sidder om halsen. Påse at barnets næse og mund er fri og fjern evt. blod og slim derfra. Transport til hospital. Er navlesnoeren overrevet, bind da hver ende til med et bændel. Barnet skal normalt trække vejret lige efter fødslen. Gør det ikke dette, giv det da et par lempelige slag i halsen.

bladene el. klem hans brystkasse sammen i sæt. Hvis stadig kvælning træk tungen frem med venstre hånd (tungen kan fastholdes med et lommeværktøj) og lad to højrehåndsfingre følge tungen dybt ned i svælg. Søg at fjerne fremmedlegemet el. rok det løs og hold det til side, indtil læge el. ambulance kommer. Giv kunstigt åndedræt, hvis der indtræder skindod.

Afklædes delvis. Rigeligt at drikke. Hvis bevidstløs, overhældes kroppen med koldt vand. Transport til hospital.

Behandling: Patienten lægges helt udstrakt på siden (af h. t. opkastning). Transport til hospitalet. Falder pulsslaget til under 50 i minuttet, hurtig transport med hævet hovedgærde.

lægen. Udsugning el. udbriending af såret er uvirksomt.

ser hængningsfuren blød. Hvis skindød kunstigt åndedræt (s.d.).

lidt vand el. en skive brød el. et par kiks, helst med sukker på, ofte har den syge selv kiks, sukker el. chokolade i lommen. Er patienten ikke blevet klar i løbet af 5 minutter, sendes han (hun) på skadestue. Ligeså hvis patienten er for uklar til at kunne synke.

(læderet hud over brudstedet) tørt sterilt kompres uden forbinding henover. Hvis ambulancens ankomst trækker ud, kan benet støttes med pøller af tæpper, og ved armbrud kan anlægges et armlæde, men kun hvis patienten har mange smerter.

vitaminmangel el. høj feber. De enkelte anfald er ufarlige og går hurtigt over, men den tilgrundsliggende sygdom skal behandles. - *Behandling:* Tag barnets temp., når anfaldet er ovre, og tilkald læge. Er temp. over 40°, må barnet ikke dækkes for varmt til.

sidste tilf. lægges tør steril forbinding henover øret. Tilskadekomne lægges helt udstrakt. Transport til hospitalet.

KULILTEFORGIFTNING (køkkengas-, garageforgiftning). Skindød indtræder efter 5-10 minutter. Hudfarven bliver lysere.
Behandling: Benyt ikke ringearrateret (gnistfare) el. åben ild. Pas på at garagedøren ikke smækker i bag Dem. Få til-

skadekomne ud i frisk luft, hvorefter kunstigt åndedræt (s. d.) og carbogen (s. d.) gives under transport til hospitalet. Ved mistanke om selvmord undersøges for tømte medicinglas, der sendes til hospitalet.

KUNSTIGT ÅNDRÆT. Med kunstigt åndedræt behandles skindød (s. d.) som følge af:

Drukning, elektricitets-ulykker, gas-, garage- el. brøndforgiftning, hængning og strangulation.

Kunstigt åndedræt må ikke gives ved skindød som følge af:
Kvæstelser, udbredte forfrysninger, giftgas, nitrosedamp, indtagelse af ætsgifte, ukendt årsag.

Begynd ufortøvet med det kunstige åndedræt på ulykkestedet; flyt dog tilskadekomne væk fra isen eller garagen osv. Aftag vedk.s frakke og jakke, løs strammende tøj om bryst og hals.

Læg patienten på maven på tørt og rent underlag med et klæde under ansigtet. En druknet lejres med ansigtet lavest. Fold vedk.s hænder under panden, så næse og mund er fri. Rens vedk.s mund for slim og fremmedlegemer.

Slå med flad hånd ml. skulderbladene, derved åbnes munden og tungen falder frem. Evt. må tungen trækkes frem.

Under det kunstige åndedræt udfører en anden hjælper følgende:

fremskaffer, om muligt, og tilfører carbogen (s. d.), gnider lemmerne kraftigt med varme pulsker, hvis sådanne forefindes el. med de bare hænder i retning mod hjertet, masserer en evt. hængningsfure blød,

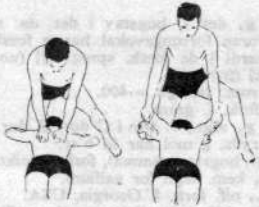
hvis skindød er elektricitetsramt: råber ham (hende) ind i øret og slår ham (hende) på de blottede fødsåler.

Fortsæt uden mindste pause, ambulance skal vente.

Ophør først med kunstigt åndedræt efter 4 timer, medmindre

tilskadekomne trækker vejret regelmæssigt selv, el. en læge overtager det videre ansvar.

Kunstigt åndedræt. Til venstre udgangsstillingen: armene strakte; hjælperen fører sin krop så langt frem at armene står lodret.

1) Der udøves med kroppens vægt et jævnt stigende tryk på brystkassens rygside - på børn kun et let tryk - mens man tæller »enogtyve-toogtyve« (varer 2½ sekund).

2) Straks derefter føres overkroppen tilbage, hvorunder hænderne føres langs den tilskadekomnes overarme indtil albuerne, mens man siger: »skifte« (varer 1 sekund).

3) (billedet til højre). Overkroppen føres endnu et stykke tilbage, hvorved man - stadig med strakte arme - løfter tilskadekomnes albuer op over hans hoved, mens man tæller: »treogtyvefireogtyve« (varer 2½ sekund).

4) stadig med strakte arme føres kroppen og hænderne hen til udgangsstillingen, mens man siger »skifte« (varer 1 sekund). Derefter gentages hele behandlingen fra 1).

Når patienten rører på sig, udføres kun udåndingsbevægelse, d. v. s. undlades træk i albuerne, og man skifter ml. 1) (»enogtyve-toogtyve«) og udgangsstillingen (»treogtyvefireogtyve«), hvorved takten øges til ca. det dobbelte. Gives carbogen, fortsættes uforandret.

LYNNEDSLAG. Hvis skindød: behandling med kunstigt ånde-

dræt (s. d.). Transport til hospital.

NÆSEBLØDNING. Patienten lægges ned med hævet hovedgæde. Kolde, våde stykker over næseryggen. Den bruskede del af næsen afklemmes helt oppe ved næsebenet med fingrene

el. med en tøjklæmme, der føres med et lommeterklæde. Hvis stadig blødning, transport til hospital.

SAMMENSTYRTNINGSLYKKE. Tilskadekomne kan ikke tale, er chokeret el. skindød, åndedrættet er besværet.

Behandling: Rens mund og svelg. Kunstigt åndedræt må

ikke gives. På sår i brystvæggen lægges steril forbindelse for at undgå luftindsugning i brysthulen. Hurtig transport til hospital. Led efter flere begravede (kan tit ikke rabe om hjælp).

SKINDØD viser sig ved manglende reaktion på tiltale og smerte, manglende vejrtrækning og manglende puls. Før, uden behandling, hurtigt til døden. Hvis der ikke er forrådnelse, skal en patient betragtes som skindød, ikke som død, indtil en læge har overtaget ansvaret.

og kuloforgiftninger, hængning; i disse tilfælde skal ufortøvet gives kunstigt åndedræt (s. d.). Endvidere ses skindød efter svære kvæstelser, udbredte forfrysninger, efter indtagelse af ætsgifte. I så tilfælde og hvor årsagen til skindød er usikker, må kunstigt åndedræt ikke gives.

Skindød optræder ved drukning, elektricitets-ulykker, gas-

SKOLDNING. Afkøl huden, hvis den stadig er varm, med rigeligt

koldt vand. Behandling iøvrigt, se forbrænding.

SKUDSÅR er urene sår (s. d.). Udover standsning af ydre blødning

(s. d.) ingen behandling før ankomst til hospital.

SOLSTIK skyldes lokal opvarmning af hjernen ved solens stråling på issen. Patienten er bleg, kaster op, ofte pludselig bevidstløs, evt. kramper.

isse, tindinger og baghoved. Hvis stadig bevidstløs, overhælder kroppen med koldt vand og væk. transporteret til hospitalet. Behandling af kramper (s. d.).

Behandling: Patienten lægges vandret i skyggen helst i træk. Afklædes delvis. Kolde våde klude, der hyppigt skiftes, på

SÅR, RENE omfatter friske snit med rene instrumenter på ren hud (barberblads-, glasskår- el. brødknivslæsioner). Heler tørt på 5-6 dage under blodskorpen.

Behandling: Evt. blodåre- el. pulsåreblødning standses (se blødning). Rensning af den tilliggende hud med jodspirit el. mer-kurokrom (velegnet til børn, svier ikke) og steril, tør forbindelse

SÅR, URENE omfatter læsioner med snavsede (jordede) ting (ruste søm, træsplinter) el. læsioner af uren hud. Skudsår er urene sår. Heler langsomt, under blodskorpen dannes materie, såret bliver ømt, smerter og dunker. Risiko for spredning af betændelsen til lymfebaner (røde striber omkr. såret, ømme lymfeknuder i armhule el. lyske), blodforgiftning (feber, sløj-

hed), stivkrampe ved tilblending af hestegødning el. jord.
Behandling: Ingen desinfektion. Kun los og overfladiske fremmedlegemer fjernes. Kun forbindelse (steril) hvis fare for yderligere forurening på vej til hospital el. læge. På hånd og fod lægges bedst et torklæde omkring. Videre behandling skal ske hos læge el. på skadestue.

TANDBLØDNING kan opstå nogle timer efter en tandudtrækning.

Behandling: Lad patienten bide sammen om et stykke gaze under transport til hospital.

TRANSPORT. Lad så vidt muligt tilskadekomne ligge uden at røre ham, indtil ambulancen kommer. Er der ikke øjeblikkelig livsfare, men tilskadekomne skal flyttes, fremkaffes en medhjælper og tilskadekomne transporteres enten i guldstol el., hvis han er bevidstløs, med armhuleknætag. Dette tag må ikke anvendes, hvis halshvirvel- el. ryghvirvelsojlen befyrges kvæ-

stet. Tilskadekomne skal da forsigtigt lægges på en dør el. lign., hvorpå han bæres ud. Skal tilskadekomne i hast bjærges, anvendes rygridning, hvis han ikke kan støtte på benene, brandmandstag, hvis han er bevidstløs. Kvæstede tilskadekomne må ikke transporteres i personbil, men kun i ambulance.

ÆTSTNINGER AF HUDEN.

Alkali (natronlud, kaltilud, sodalud, salmiakspiritus).

Fenol, karbolsyre, Kresol, Lysol.

Fosfor.

Syrer (saltsyre, svovlsyre, salpetersyre).

Før evt. transport til hospital:

- Afvaskning med rigeligt vand el. bedre tynd citronsyre- el. vinsyreopløsning.
- Afvaskning med sprit.
- Omslag med spiseolie (ikke paraffinolie).
- Afvaskning med rigeligt vand el. opløsn. af tvekulsurat natron
- Fast tildækning med våde klude.
- Afvaskning med rigeligt vand el. bedre tynd opløsning af tvekulsurat natron.

ØJENSKADER. Lasket kalk i øjet; skyl rigeligt med sukkervand (1 teskefuld til 1 glas vand). Hurtig transport til hospitalet

Fremmedlegemer: fjernes med vatpind el. lommeterklædesnip, hvis de er uden for hornhinden. Berør ikke hornhinden.